

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

DRÁMÁK

I.

JÓKAI MÓR

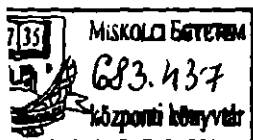
DRÁMÁK

(1843—1860)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1971

Sajtó alá rendezte
SOLT ANDOR

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1974

Printed in Hungary

A ZSIDÓ FIÚ

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

(1843)

Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis!

Virg.

...Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames!

Virg.

ELSŐ FELVONÁS

Személyek: MÓR, KAJÁN, JUDIT, leánya, IZSÁK, uzsorás, SALAMON,
fia, AISAH, Salamon neje, MÁRK, fiok

1. JELENÉS

(*Tér Alkony*)

KAJÁN (*egykedviűséget crötetve ballag*) SALAMON (*visszatartja*)

SALAMON Óreg, Kaján! hol vetted ezt a lányt?

KAJÁN Be dőre egy beszéd! hol vettem volna?

Nőm, aki megholt, szülte őt nekem,

S kevésly vagyok, hogy illy szép gyermekem van.

5 SALAMON Nem, nem lehet! az égből loptad őt,

Hol angyal volt. S tán ő nem is leány;

Te bűbájos vagy, és ő szellemed,

Légből lehelt, s lángokból alkotott,

Vérégető tündéri tünemény.

10 KAJÁN Hm — szép ugy-e? az én leányom ő.

SALAMON Kaján, én megbolondulok!

KAJÁN Mit nyersz vele?

SALAMON Én lányodért fogok megtébolyodni.

KAJÁN Hm! nyári holdvilágnál ablaka

Alatt nagy úrfiak járnak bucsút.

15 A sok lant egymást fízi, s mint dalolnak

És mennyi kedves éneket, s lesik
Egyetlen hangját bájos gyermekemnek
S mosolygásáért majd agyon epednek . . .

SALAMON Oh hallgass meg hát!

KAJÁN S mint mondják nekem,
20 Ha összejönnek vélem: oh Kaján,
Te boldog ember, milly szép gyermeked van!
Nem adnám a viláért, ha enyém,
Ha nőm lehetne ő; — Kaján, leányodért
Maholnap még táborba szállanak
23 Bálványozói, a milly gyönyörű.
Ha utcán elmegyünk, azt vélheted,
Hogy a királyné megy kíséretestől,
Még tán nyomát is csókolják sokan.

SALAMON Ne szólj! hisz láttain őt és milly hevet
30 Gerjeszta bennem egy pillantata,
Olyan gychennában nem ég . . .

KAJÁN Minap
Egy szép gyémántos nyakkötőt kapott
Móré Fülöptől; hercegasszonyok
Irigyelhetnék, a mint tündököl,
35 Kivált mikor hatyúnyakára fűzi.

SALAMON (tüzesen) Oh, oh Kaján! add nékem e leányt!

KAJÁN (megvetőleg) Hehe! zsidófiú — mit álmodál?

SALAMON Oh hogy rohadj meg életedben, ember!
Ki jót kacagsz a mások kínjain.
40 Zsidó vagyok s hazátlan földeden
Nem olyan, mint más isten embere;
Mert gúny tekint szemem közé, s hová
Fejem lehajtsam, nincsen birtokom;
Kizártatok a lét kényelmiből,
45 A tisztelet, hir és becsültetés
Számomra nem viruló szép virág.
De a szerelmet, nincs földön erő,

Melly eltakarja tőlem, nincs határ,
Melly őt körülvegye s bezárja; vagy
50 E két szemet hát mért kell hordanom,
Vagy mért e fő olyanná nincs teremtvé,
Hogy a keresztyén lányt ne lássa meg;
S miért borúl szemétől lángba e szív?

KAJÁN Azért anyáddal vess számot, ki szült;
55 Ki szült zsidónak, s felnevelt zsidónak.
Eszed lehetne, hisz nem vagy gyerek.
Nőd van neked otthon s porontyaid.
Vagy azt akarnád, hogy szép lányomat
Üdvösségétől foszszam meg; miért
60 Siromból s az égből kiátkozand
A szent szék, sőt mint roszt eretnek
Megéget a piacnak közepén.
Csak kérni is hogy tudsz illy képtelent!

SALAMON Elrablom őt!

KAJÁN Csak a fejed ne féltsd.

SALAMON De lásd, öreg, te nem vagy dús.

KAJÁN Igaz.

65 SALAMON S az én apám ki birná ma fizetni
A leghatalmasb főúr birtokát.

KAJÁN Miért is lett volna olyan soká
Vámkezelő.

SALAMON Szólj, agg, akarsz-e dús,
70 Akarsz-e gazdag lenni, mint Fuger,
Biborban járni s élni grófilag?
Kivánj! szólj, mit kívánsz leányodért?
Mondd, színaranyból készíttessenek-e
Oly szobrot, mint leányod, leányodért?
75 Oly gyémántot, mint két csillag szeme
Teremtsek-e szemének csillagáért?

Vagy a mint tartod őt, úgy elveszem.
KAJÁN (orrát törölgetve) Keresztelkedjél meg.

SALAMON

Az nem lehet,

- 80 Koldúlni elmehetnék akkor; mert apám
Ugy többé nem fogadna el fiának.
- KAJÁN Ugy elmehetsz; én rád sem hallgatok,
S ne incselkedjél, mert az úrfiak,
Kik lányom minden léptit őrizik,
Kiugratnak bőrödből; úgy vigyázz!
- 85 SALAMON S bár elkárhozzam, ő enyém leendő. *(elsiet)*
KAJÁN *(utána kidlt)* Keresztapára ha szükséged lesz,
Szívesen, jó Salamon, szívesen. —
Kaján, kincsednek jó hasznát vegyed,
Pénzt és hatalmat ez szerez neked;
- 90 Úr fogsz te lenni mágnások felett,
Míg a szerencse kezét fog veled.
Eszed- s lányodnak hasznát jól vegyed! *(el)*

2. JELENÉS

(Lak)

JUDIT, később KAJÁN

- JUDIT Még nincsen itt, — és szintugy várom őt,
Estenként eljő ablakom alá,
- 85 Mint olly sokan estenként megjelennek.
Én nem tudom, mért jönnek ők ide,
S mért szólnak ének és dalok között
Ők annyi érthetetlen cifraságot.
Beszédök, mint a szomju útasé,
- 100 Vagy elbűvölté, őrzöngő s üres.
Csak ő az egy, ki mindenek között
Dalolja a legkedvesb éneket;
Olly egyszerű és olly nyugott szava,
És még is kedves őtet hallanom.
- 105 Az ő szemébe nem félek tekintni,

Olly nyájas és szelíd pillantata.
Úgy várom őt, én nem tudom, miért?
Csak véle foglalkoznak gondjaim,
Álmomban is sokszor meglátom őt,
110 S akkor legédesebbek álmaim;
Ébren is sokszor róla álmodom,
Róla s magamról; s olykor eltűnődöm
E férfi, oly szelíd tekintetével,
Nagy méltósággal fennkölt homlokán,
115 S erőre szörnyű izmos természetben,
Hogy olly híven viraszt körülem; nem
Őrangyalom, jobb nemtöm ő talán?
De illy soká ő nem szokott maradni . . .
Tán dolga van . . . vagy elfelejte engem . . .
120 Azt nem hiszem! . . . S miért ne? — szóltam-e
Hozzá csak egy édes szót? — Érezem,
Emléke nélkül szívem milly üres,
Mint száll utána minden érzetem.

(Ablakot nyit.)

Ragyogj, szelid hold; alkony csillagi,
125 Ragyogjatok szelíd sugáritokkal;
Borútlan égről; — mint enyelg a hűs
Estszél a hársak illatával. Egy
Hibázik csak, szép este, kellemidből,
Miként hibázik lélek a szoborból:
130 Ő nincsen itt!

(Kaján jó hálóköntöseben; kezében gyertya.)

KAJÁN S te ébren vagy még, drága gyermekem?
Örülsz az ablakból kinézni, úgy-e?

(Arcát veregeti.)

Jó, jó, hisz az nem baj; maradj csak itt,
Míg kedved tartja, és mulasd magad;

135 Apád öreg, s már rozzant csontjai
 Alunni híják, — még te most virúlsz.
 Vagy már te is nyugonni mégy, hogy ott
 Hagyád a kedves ablakot magára?
 JUDIT *(egy fejér rózsát ejt le az ablakon.)*
 Hullj, szép virágom, s ő találjon meg;
 140 Isten veled, te szívem gondolatja,
 Nem hallok messziről lépéseid,
 Mellyektől a föld síkja megremeg;
 Isten veled és gondolatjaim.
 Jó éjt, apám, az ég hatalmai
 145 Őrködjenek csendes nyugalmodon.
 KAJÁN *(megcsókolja.)*
 Menj, gyermekem, szép lányom, ég veled,
 Álmodjál édeset; jó éjszakát! *(el)*

3. JELENÉS

(Az első jel.beli tér. Éj.)

SALAMON *(burkoltan jó)*
 Fejem ne féltsem, s szívem égjen el,
 Örök szomjam halálomig epeszsen. —
 150 Nem őrzik tán cherubok e leányt.
 Nem látok senkit, csend van mindenütt;
 Csak ezt a holdat eltudnám borítani,
 Hogy lenne éj, s én lennék láthatatlan.
 Magát a vént csak nem remeghetem,
 155 Gyilkom setétben jól talál, s a lány
 Sikoltozhat, nem hallja senki őt meg.
 Ez itt az ő szobája . . . vetkezik;
 Még árnya is milly szép a kárpiton!
 Most a szövétneket kioltja, és setét van.
 160 Enyém lesz ő; setét éj, légy velem!

(Átveti magát a falon.)

4. JELENÉS

MÓR Megint csak itt vagyok; nem állhatom meg

Hogy estennen ne jőjek el, e hely

Körén lerakni lelkem gondjait;

185 E hely nyugalmam, e hely édenem,

Innét viszek magammal új erőt,

A rám váró bajoknak ellenébe,

S a nap kietlen fáradalmai

Után oly édes magam itt találok.

E lányt alig láttam, de boldogít

170 Éreznem, hogy hozzá közel vagyok,

Mindent, mit szépről s jóról gondolék,

Ő benne egyesülve képzelek;

A kép övé, mit itt benn hordozok,

175 A lelket abba én magam teremtem;

És jól esik hinnem, hogy olyan ő . . .

Ez hoz derűt jövődő életemre,

Ez édesíti a jelent, mellyet

Komorrá tett az országos ború;

Reményeim alapja egyedül;

180 Leülök megpihenni, e küszöbre.

Ez a szabad lég milly vígan suhan;

Honnét, te szellő, illy jó kedvűen?

A hol lakik vidámság, hol hazád?

Égből jövé! Olly csend van mindenütt,

185 Mintha csak a fák élnének s füvek.

Nyugalmas éj viharzó nap után.

Jó volna tán, ha nem viradna többet . . .

Hm! még itt is rám találnak gondjaim.

(Kezébe hajtja fejét, s térdére könyököl. Hosszú szünet, mellyet rövid hangos sikoltás vet fel. Mór felszökik.)

Mi volt ez? . . . nősikoltás csendes éjben

180 Fejem fölött és szívemen keresztül,

Borzalmasan álmriasztó hang;
És újra éj lett, és nem hallani
Utódörgését a villámnak.

(Kifelé megy, megáll, s ismét visszajő.)

Nesz közelg.
Lappangó árny vállán fejeér teher.

(A falhoz húzza magát.)

195

Ki ví a poklok lelkelvél sötét
Éj éjszakáján? . . . én . . . egy angyalért,
S az éj fátyoltalan világi
Isten velem!

(Salamon köpenybe burkolva jó, fejére húzva sötét kámzsája; bal karján fejér burokba takarva egy nyulánk nőalak; karjdról két felől lelankadtak tagjai. Salamon jobb kezét, tört szorítva, maga előtt feszítve tartja. A szín végéig siet; itt Mór elébe ugrik, s egyet villantva kardjával azt döfésre szegzi a hátra-hökkenő Salamon mellének; a nőalak s a tör kihull ennek kezeiből, s remegve vonúl hátrább az acél előtt.)

Megállj, sötét alak!
Vagy e szentelt vas átfut szíveden,
És visszaküld a honnét eljövél.

200

(Az elejtett burokban kínos nyögés hallik és tört szavak, Salamon arcát szemközt süti a hold.)

Örök nagy isten! újra nősohaj.

(Elveti kardját, a hölgy elé térdel, és azt ölélbe emelve a lepelből kibontani törekszik. Salamon kapva alkalmat elsuhan, s suhantá-

ban törébe botlik, azt felkapva villogó szemekkel a lovagra rokan.)

Gyalázatos!

(Kidlt ez, s a megtámadót jobbjával a légbé kapva lesujtja s nyöszörgő mellére hág; a hölgy ölében föleszmél, szemeit fölemeli, Mór rá tekint. Szemeik találkoznak; szíveik egymáson.)

205 Nagy isten! úr a csillagok fölött,
Ez ő, a tiszta angyalárcu szűz,
Ez ő; karomban halvány és alélt,
Titkosak, isten, a te útaid!
De hála néked, mert te jó, s igaz vagy.

JUDIT Atyám! atyám!

210 MÓR O cszmélj, gyermekem;
Nyisd fel lehúnyt szemed szép csillagát;
Szelíd kebled piheg, o ne remegj,
Nemes lovagnak védnek karjai.

JUDIT Apa, nem ébredsz gyermeked szavára?
Hogy tudsz alunni . . . kelj, kelj, kelj, apa,
Ide, hallatlanok történnék itt.

5. JELENÉS

ELLŐBIEK, KAJÁN *(lelkendezve rohan ki ajtaján, hosszú nyársot
tol maga előtt)*

215 KAJÁN Ki az? mi az? megálljatok!

(Mórhoz rohan)

Add vissza nékem szép leányomat!
Judit, szülöttem, élsz-e, szép leányom?
MÓR Ő mentve van, jer vedd öledbe őt.
Ez a meleg kebel nagyon dobog,

220 Mint felriadt galambszív, mellemen.
 Nem tudsz gondot viselni gyermekedre?
 Rosz, rossz apa . . . szegény, mint megijedt.
 KAJÁN Ki nyúlt hozzá? ki volt az átkozott,
 A vakmerő, a féreg; a zsvány?
 225 Széttépem azt; kezét és lábait
 Eltördelem; szívét és veséjeit
 Kivágom élve ebnek ételül,
 Elásom őt, szemét kiégetem.
 Oly rém leend belőle, hogy reá
 230 Még varju sem száll, mely őt megzabálja.
 MÓR Mellére téve tartom lábamat.
 SALAMON *(nyögve)* Oh irgalom! ne nyomj agyon, vitéz!
 KAJÁN *(meghökken)* Ez Salamon!

(Ahitatos vonásokba szedve arcát.)

Lovag, a szentháromság
 Áldjon meg érte, a mit jót tevé. *(félre)*
 235 Nem kellesz itt tovább — én itt vagyok.

(Mórhoz)

Vezesd lakomba, kérlek szívesen,
 E reszkető szép gyermeket; neki
 Megárt e hűs szél s e rút látomány.
 Szólj nyugtató szót hozzá, s engemet
 240 Hagyj itt, boszúmmal szörnyeket mívelni.
 MÓR Tedd, hogy több szűzet ő ne lopjon el.
 Add át a törvény büntető kezének.
 Mi c szép gyermeknek neve?

KAJÁN Judit.

245 MÓR Jer, kedves, és ne légy olly nyugtalan;
 Az isten él felettünk, hogyha mély
 Setétség száll a földre, és itél. *(el Judittal)*

6. JELENÉS

KAJÁN, SALAMON

KAJÁN Hejh hejh fiú, te szépen elbukál,
S ülsz a pocséta kellő közepén.
Csak beljebb hát, mert vissza nem bocsátlak.

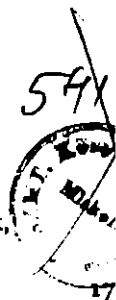
(Salamon fel akar kelni, s tőre után nyujtózkodik, Kaján félre rúgja a tört.)

250 Kérlek, ne kelj fel, s hagyd ott gyilkodat;
Igy is beszélhetünk, te ülve s én
Feletted állva. Holnap illy időben,
Alkalmasint fejedtől válni kell,
255 Vagy bőrdöböl kibúnod; az derék lesz,
Fejetlen test mint ugrál a téren,
S hánykódva vérpad szélébe fogózik.
Velődön varjak híznak meg, s ebek
Széthurcolják az utcán tagjaid;
280 Ki eltemet, az isten megveri.
Nem fagy meg a vér szívedben; hideg
Jégcseppek nem ülnek homlokodon?
S nincs visszalépned út, csak egy, csak egy.

(folytatja összetett kézzel)

Mikor máglyára kötve lát a nép,
S gúnynyal tetézve kínjaid, reád
285 Szidalmakat, s marokkal sárt dobál,
S szalonnát tőm tajtékzó ajkaidba,
Tűzes fogókkal csikland a bakó,
S lábszáraid kimélve tördeli.
Nos — sírsz? vagy csak fogad csikorgatod?
370 Látod, mind erről tudnék én segítni,
Mert rajtam áll halálod, életed.

SALAMON Hogy meg ne haljak, hogy ne bántsanak,

Mit adjak érte, szólj, s hagyj futni engem,
275 El, messze földre elfutok, hová
Ember szava nem hallik el, s hová
Az isten napja nem süt reggelenként.
De nem! hisz e szívet hová tegyem?
Volnál te szív gazdagság — el veled!
De mélyen ülsz te benn a vér között,
280 Hogy tépjelek ki? . . . Ember, légy kegyelmes!
Hisz úgy is meghalok; megáld-e majd
A holt pora téged? míg élek, én
Csak téged áldva fekszem és kelek;

KAJÁN Csak légy keresztyén.

SALAMON Nem, ez nem lehet,
285 Apám hogy átkozzam meg, jó apám,
Ki egykor térdein elringatott,
És a kebelt, mellynek tejét szívám,
Anyámat s hamvait; s az agg hitet,
Mellyben születtek s haltak őseim,
200 Jákobnak és Dávidnak ősz hitét
Hogy hagyjam el? hogy váljak tőlök el?
Mi hasznod néked lelkelem pusztulásán?
Últesd a pálmát a homok közül
A szirttetőre, s nem szeded gyümölcsét.

295 KAJÁN De felhágok magas tetőire,
S elébb meglátom a kelő napot,
Mintsem a hely, mellyre felültetém.
Cifrán beszélni lásd én is tudok;
300 Gondolkozzál csak, 'sz úgy is válni kell,
Ha kívánságom bé nem teljesíted,
Még holnap este, tán korábban is.
Ősz vallásodtól. Szent zsoltáraid
Kováasztalan kenyér, és kincseid
Mind itt maradnak; s ősz apád fejére
305 Nem átokként száll-e szörnyű hited?

Utca

(*Izsák stb. bő ujjaspaláttal, Aisah, ölében kisdede, fia öltönyébe kapaszkodik, jönnek együtt lassan.*)

AISAH Hagyj megpihennem; nem tudok tovább;
 Nehéz a méltatlan gyalázat, mint
 345 A kő halott sírjának ajtaján,
 S e vállak gyengék megviselni azt.
 Hagyj itt leülnöm, és nyugonnom.

(*Egy szegletkőre ül.*)

IZSÁK

Ülj,

S nyugodjál.

AISAH És nincs a földön, nincs többé proféta,
 340 Ki megmondhatná: szenvedéseink
 S a könyvek és a bánat éjszakái
 Még meddig tartanak — nincsen proféta!
 IZSÁK (*magában*) Kilenc ezer kőből buzát adok
 Az egrieknek; — minden mérején
 345 Fél márk ezüst a drága, szép haszon, —
 Tavaly két márváson tőlök vevém; —
 És pénzem lesz, s gazdagnak hínak engem.

AISAH Én istenem! én erős istenem,
 350 Mért fordítád el tőlünk arcodat?
 Miért levéink ember szidalmivá,
 És idegen népek utálata?
 A föld pora nem illy eltapodott;
 Halottaikról így az emberek
 El nem feledkeznek, mint te mi rólunk.

355 IZSÁK (*magában*) Adósaim az ország nagyai,
 Nádor s nemesek tartoznak nekem;
 Király fején nem áll a korona,
 Ha én meg nem segítem; — úgy legyen

IZSÁK Mi gazdagok vagyunk, mienk a lét;
 A nagy világnak minden szélei
 Az úr népének ismerik hírét;
 385 S hatalmasok vagyunk, — mienk a pénz!
 A hős hírének fényt mi készítünk,
 Mi nélkülünk királyok csnek el,
 S rohantában megáll a győzelem.
 400 Magunk leszünk egy utca népe, és
 Utcánkba majd eljárnak mindazok,
 Kik nem szenvedtek meg minket közöttök;
 Nagy és kicsiny, s ott várnak ajtainknál,
 Míg megnyitjuk nekik — mienk a pénz!
 405 Hozzánk alázattal jő a nemes,
 Zálogba hozva ősi fegyverét;
 S ruhájáért kenyéit kér a paraszt,
 Pénzt tékozolni a zászlós, s utódja
 Hírét sem hallja apja birtokának.
 AISAH Azért legyen hát arcunk égre néző,
 410 Hogy emberek szemfúlánkját kerülje?
 IZSÁK Csak pénzüket adják, és vesszenek
 Éhen, mirígy s a tél hava miatt.
 AISAH Nem adhatják meg a kiszenvedett
 Gyalázatoknak árát ők soha.
 415 IZSÁK A hang üres, nyomát sem hagyja fenn,
 A gúnymosolyt nem látják hűnyt szemek,
 De az arany örökké megmarad,
 És úr a földön és a föld alatt! —
 Jerünk tovább s utánam kincseim
 420 Hozzátok és tömött málháimat;
 Egy, két, három székér, mind jönnek ők,
 Enyéim ők és kincsekkel tele,
 Az úr hü szolgáját ekkép megáldá.
 És férjed hol van, Aisah gyermekem?
 425 Éj van, magasan áll a holdvilág,

S nem látom őt sem véled fáradozni,
 Sem engemet vezetni nem jön ő,
 És gyermekét ölébe venni sem.

430 AISAH Ó messze dolgainkban fáradoz,
 Sietve ment palástját véve fel,
 És rá nem ére tőlem elbucsúzni,
 Még gyermekeit sem csókolhatta meg.

IZSÁK Bölcs gyermek ő, s megáldja őt az úr.
 Boldog, ki jól eszével élni tud.

435 MÁRK Anyám! nézd itten jó felénk atyám.

AISAH *(felkel)* Dehogy jó, kis fiam, jer csak tovább;
 Ki itt közelg, nem a te jó atyád.
 Oly szörnyű ennek minden mozdulatja;
 Térj utjából ki, mert biz eltipor.

440 A földre néznek pillantásai,
 És önnön árnyékára visszanezdel.

(Salamon fejcsgggedten tántorogva jó, s úgy áll, hogy Aisah és Izská csak hátulról látnak rá.)

8. JELENÉS

ELŐBBIEK, SALAMON

MÁRK De lásd, anyám, apám is így teszen,
 Mikor haragszik, és mikor busúl.
 Ne szólítsam meg őt?

SALAMON **Megtörtént!**

443 Laptává tett a sors; s most nem tudom,
 Hogy fölhajítva hol fogok leesni.
 Hová ragadsz, te égő indulat,
 Te lángoló szív merre üldözesz?
 Út visszatérni nem maradt nekem,

450 S hová megyek, hol ér utól sirom,
 Ki tudja nékem azt megmondani? —
 A sors oka! miért láttam meg őt?

- S miért volt ő olly szép, olly bővölő,
 S miért e sziv hogy jéggé nem fagyott,
 465 Vagy durva sziklakővé, mellyről a
 Reá lövött nyil visszapattanik?
 Most boldog volnék, s volna nőm, fiam,
 S kihez bajomban fussak, istenem.
 O éktelen jövendő napjaim!
- MÁRK *(hozza szalad, s lábait nyaldolja át.)*
 480 Apám, apám! lám hogy jól láttalak;
 Anyám reád ismerni nem tudott.
 Nézd itt van ő, ott ül a szegleten.
- SALAMON *(rémülten)* Szerencsétlen fiú! hogy jössz ide?
 Vagy hol vagyok? hová rohantam el,
 485 Kerülve önnön lelkem rémeit?
(Eltolja magától a gyermeket.)
 Anyádhoz menj, az úr nevére, vissza;
 Apád nem lészek én sem férje néki,
 Özvegy lesz ő s te árva kis fiú.
(Ellágyulva magához vonja fiát.)
- Jer, megcsókollak, szívem gyermeke,
 470 Utolszor, és nem többé tégedet.
 Adj csókjaimból testvérednek is,
 És vígy anyádnak, ők nem látnak engem.
- MÁRK Ne hagyj apám, ne hagyj magunkra minket;
 Zord emberek kiűzték agg apádat,
 475 S anyám erőtlén, őt is elhajtották,
 És sírt anyám, s mi véle jajgatánk,
 Mi lesz belőlünk, hogyha minket elhagysz?
- SALAMON *(kezét Márk fejére teszi.)*
 Isten, Jchova! ím e gyermek itt
 Nem véte ellened, olly ifju még;
 480 Bocsáss meg néki apja vétkiért!
- MÁRK Apám, a szentírásban így vagyon:

Megbüntetem a szülők bűneit
A gyermekekben harmad és negyed
Izig.

485 SALAMON Szegény, szerencsétlen fiam!
Ugy meg ne csókold ezt a jobb kezet,
Melly elveszít, apádnak jobb kezét;
S ha majd bércként rád súlyosúl a sors,
Ha üldözött, ha elhagyott leendsz,
490 Koldús a földön, s fájdalomtele
Lerogysz a földre; átkozz engemet,
Átkozd apádat a kinek büne
Kínszenvedéssé tette éltedet.
Eredj, ne fogd körül e térdeket,
Eredj anyádhoz, s mondjad el neki,
195 Hogy árva vagy, s hogy gyászruhát vegyen,
Mert vissza többé férje nem jövend.

(*Elrohan, Márk jajgatni kezd, Izsák, Aisah
összefutnak.*)

MÁSODIK FELVONÁS

Személyek: MÓR, PERÉNYI IMRE, NÁDOR, IMRE, keresztelt zsidó,
EGY ÚR, KAJÁN, JUDIT, IZSÁK, HADNAGY, PARASZTOK

ELSŐ JELENÉS

(*Lak. Judit asztalnál ül, keze és szeme egy becsukott biblián, haja
fátyollal van leterítve, öltözete egyszerű fehér és fekete színekből.
Mór mellette, széke karjára dől.*)

MÓR, JUDIT

MÓR Te jó vagy, nem haragszol senkire,
Hogy is teremne kebledben harag! —
Szelíd galambkebelben — áldani

8 Termett a szó szép szádnak bíborán;
 Panaszát megsiratnák a kövek,
 Mert jó vagy s nem haragszol senkire,
 Olly kedves, olly szép vagy te én nekem
 Magányom bús sötét kietlenén,
 10 Mint óceánban a boldog sziget,
 Mint üldözöttnek jótette emléke.
 De hagyd bevégezni beszédemet, *(leül.)*
 Leülök lábaidhoz s csendesen
 Gyönyörködöm szép arcod hajnalában,
 S lesem szelíd szemed tekintetét.
 15 Apám kimúlt, s hogyan! — te nem fogod
 Megértni, mert illy esetre nem
 Kelhet szelíd szivedben gondolat.
 Egy mostohám vala, szép s ifju még
 S ez ő neki halálitalt adott . . .
 20 . . . Italt, a mellytől az élet kihal,
 Adott neki tulajdon hitvесе! . . .
 Halálos kúnja közt megtette ő
 Utósó rendelését gyermekéhez,
 Meglátszott még alúlrásain
 25 Vonagló jobbja kínrángása; és
 Végső parancsa az volt: „Mór fiam
 Ugy bírja szerzett s ősi birtokom,
 Hogy nőt soha, soha ne végyen ő.”
(Kezébe hajtja arcdt.)
 Ha ő ismerte volna szívedet,
 30 Oh ég! ha téged ismert volna ő . . .
 JUDIT S kegyed . . .
 MÓR *(feddőleg)* Judith!
 JUDIT *(pirulva)* Avvagy te, hogyha ugy
 Kivánod, nem lehetsz férj? nem soha?
 Csillagként, melly ragyog s nem melegít.
 Ligetben a tölgy karcsu derekát

35 Vad szőlővesszők átölelgetik;
 Te tölgy vagy bércfokán, nagy és erős,
 Téged csak a vészek köszöntenek.
 MÓR De én leszállhatok a bérc fokáról,
 S megtérhetek a csendes ős ligetbe,
 40 Hol hű folyondár tölgyeket karol,
 Tavasz jó s ők együtt zöldellenek,
 S együtt lehullnak ősszel lombjaik.
 JUDIT Nem tart-e kötvé haldokló atyád
 Végsóhaja s nehéz kívánata?
 45 MÓR Erőt vett rajta a nagy fájdalom,
 A lélek és test tépő kínjai,
 S a szörnyen őrjöngő gondolatot
 Leírta átkul görcsrángatta kéz;
 Kit leghivebbnek hitt, az ölte meg,
 50 S átkozva halt meg a hitlen nemét . . .
 Három nap ültem sírja nagy kövénél,
 S kértem, hogy adja meg nyugalmamat,
 S a kő könnyemtől el nem olvadt,
 S a sírkövön át nem hallotta ő
 55 Fia beszédét . . . átkát hordozom.
 A törvény teljesülni fog . . . én férj leszek;
 Mit vesztek én? sok fényes cifraság
 Boldoggá cimbert nem tett még soha,
 S ki volna a nagy istenen kívül,
 60 Ki élni és örülni egyedül
 Kivánna, tudna, társ-rokontalan.
 A szenvedés, a lét vizsálya,
 Ha bennök hű élettárs osztozik,
 A bús öröm hideg kéjelmínél
 65 Vég nélkül édesebbek. — Kardom itt,
 S az isten ott rólam gondot visel,
 S boldog leszek, ha sorsom úgy akarja.
 JUDIT S van érdemes hölgy ilyen áldozatra,

70 Kiért lemondj fényedről, a kiért
 Ur lenni megszűnj, és atyád utó-
 Tanácsát elfelejtsd, s ős házadat,
 Hol éltek és kimúltak őseid,
 Hol mindenik tárgy emlék szebb időkből,
 A gyermekévek boldog lakhelyét
 75 Elveszni hagyd; hol lesz számodra nő?
 Kiért hasonló átkot egykoron
 Fiadnak bús örökségül ne hagyj.
 MÓR Van egy, egyetlen a nagy föld színén,
 Olly bájos, olly szép, millyen te vagy;
 80 Kiért cserében életem kevés,
 S ki életemben hű társam marad,
 Nemtöm, ha meghal, — olly jó, mint te vagy.
 Egyetlen idvem földön és a mennyben.
 Szelíd szeme, derült szép arcai
 85 Olly kedvesek, mint angyalé s — tiéid,
 A fájdalom ajkán megédesül.
 Galambszép keblén öntudatlanúl
 Az ártatlanság tiszta hóleplében
 A fel nem költött ifju szerelem,
 90 Mint szende gyermek, bimbóul pihen;
 Ugy csengve szólnak édes hangjai
 Mint ajkaidról, múltnak fátyola,
 Jövő reménye, s a perc kéje ők,
 És tiszta lelke, mint az idvezülté,
 95 S nemének gyöngeségein fölül-
 Emelkedett. Így él szívemben ő,
 S lebegve kél előttem, hogyha alszom,
 S ha ébren a baj s vész fejemre gyűl,
 Mint ígélet honából a seraf,
 100 Szelíden intve ő mosolyg felém,
 Ez egyetlen e földi angyalarc.
 Szólj, szólj, e hölgy nem kincs-e a világon?

Rejtett tündérvilági kincs, kinek
Hír és arany nem pótolják helyét,
105 S kinek becsét a földnek mélyiből
Ember nem ássa föl, mert angyal ő.
Itélj, leány, méltán hagyám-e el
Ősházamat, — ne süsd le szép szemed,
Hadd látnom kék egének fenekén
110 Az éltető reménynek csillagát.

2 JELENÉS

(*Tér Buddn*)

PERÉNYI IMRE, IMRE, EGY ÚR, KAJÁN

PERÉNYI (*Imréhez*) Az ég áldása véled, gyermekem!
Legyen hited, mint szikla, oly erős,
S ujjá születve idvezítőnk által
Légy szívben és lélekben jó keresztyén,
115 És tisztulásod innep lesz az égben;
Légy a hazának, jó, derék fia,
A honnak, melly eddig csak mostohád volt.
Légy béküdőben hű polgár s jeles,
Légy hős a harcban, bátor és vitéz,
120 Hogy rád örömmel nézzen a magyar;
Nevelj a honnak jó polgárokat,
És teljesítsd, mit megváltónk tanít,
Én elfogúltan válok tőleg el,
S könyvek között szorítalak szivemhez,
125 Nagyok felőled szép reményeim,
Keresztfiam! tedd meg, ne csaljanak;
Ha el találsz tévedni s a bajok
Fejed fölött összesereglenek
Hozzám jövel, ha életben vagyok:
130 Keresztapád tárt karja vár reád. (*megöleli s el*)

EGY ÚR (*Imréhez*) Pénz a világon a tevő erő,
S a pénzt szerezni kell az ész; te még
Tegnap azon nemzetbe tartozál,
Melly szerce szórva széles e világon
135 E titkot tudja, mint kell pénzt szerezni,
Kincset teremt sanyargatásiból
S a semmiből pénzt húz ki s dús leszen.
Ha nem feledted még e titkot el,
Titoknokom leendsz, — e mostani
140 Körülményekből, hisz jól tudhatod,
A hozzá értőnek dús haszna néz ki;
S miért ne élni a jó alkalommal?

(*súgva*)

Ott a magas palotában lakom,
És most magadra hagylok.

3. JELENÉS

IMRE, KAJÁN

145 IMRE Megvan! a nagy lépés megtéve van,
Ugy gondolom, mert mind itt hagytanak.
Hol mindenütt hordoztak, nem tudom,
Ugy tetszék, mintha énekhangokat
Körültem zúgni hallottam vala,
150 Mint messze szélnek búsúlt fúvatát, —
Komoly beszédet nagy csend közepén.
Sok népet, rám fordítva arcaik,
S hideg víznek fejemre csordulását,
De még hidegebb lélekborzadást;
155 Mind ezt éreztem, és most itt vagyok.
Kaján, Kaján! érted mit áldozám.
KAJÁN Bizony jól tetted.

IMRE Szörnyű! szörnyűség! és te vagy keresztyén?
 KAJÁN Bizony zsidó te most is. Kéne-e,
 180 Hogy nőt adjak neked szép, jó szóért?
 Kinek lánya még ma főuri
 Családban foglalhat méltó helyet.
 Értsd meg, a mit ígértem, igazán:
 185 Azt mondtam én, ha más hiten maradsz,
 Leányomat neked nem adhatom;
 De nem: mihelyt más néppé változál,
 Csak kérni kell, s rendén van mindened.
 Te akkor kincseket emlegettél;
 Most már nem ér leányom annyit is,
 200 A mennyit akkoron magad ígértél?
 IMRE Ha mindenemnél többem volna még,
 Ő érte adnám; s most, jól nézz reám,
 E köntös, melyet rám övezve látsz,
 S egy égő szív, mit nem látsz, mindenem!
 205 Igen, mert nem hoztam magammal én
 E földre semmit, a midőn levék,
 Ne lettem volna bár, minek vagyok.
 Apám nem tudja, hogy fia valék,
 Azt mondja ő, hogy néki nem leve
 210 Keresztyén gyermeke, egy volt neki,
 S az nincs többé, az nincsen, elveszett,
 S köszönhetem, ha alamizsnaúl
 Levett kalapomba fillért hajít.
 S most mondd, számodra kincset hol vegyek?
 215 KAJÁN *(tettetve)* Ez szörnyűség! apád kitagadott;
 Hallatlan, szörnyű gyermekgyilkolás!
 Ha vétél volna is, megengedő
 Kezet kellett elédbe nyújtani,
 S mert jól tevél, s istennek tetsző dolgot,
 220 Egyetlen egy fiát elüldözi.
 Ez borzasztó hollóapa.

IMRE De lásd,
 Minden mivel bír, önnön szerzeménye,
 S belőle templomot építsen ő,
 225 Vagy koldusoknak osztogassa szét,
 Akár elássa, szabadságában áll.
 KAJÁN Nem véle fáradozó mindenütt?
 Nem együtt szerzétek e dús vagyont?
 Csak egy pár éve olly dúsgazdag ő,
 230 Azaz . . . mióta . . . bérben bírta volt
 Az ország vámjait és hídjait.
 IMRE Épen ezért vesztett az én ügyem,
 Mert a haszonbér . . .
 KAJÁN Nos, mit a haszonbér?
 IMRE Ha azt megemlítem, mind elvcséznek.
 KAJÁN Kik mind? hogyan s miért?
 IMRE Apám
 235 És én.
 KAJÁN S miért?
 IMRE *(vonakodva)* Csak . . .
 KAJÁN Mert talán
 Nem voltatok eléggé lelkesek
 A vámszedésben?
 IMRE Oh nem, nem azért.
 KAJÁN Vagy kétszer is beszédtek, a mit
 Már megfizettek?
 IMRE Azt mi nem tevők.
 240 KAJÁN Vagy új pallók helyett a híidakon
 A véneket forgattátok meg? illy —
 Illyesmi nemde, a mitől remegsz?
 IMRE Nem, mindezek nem történtek velünk,
 Hanem . . . Móré Pál volt a számnevő . . .
 245 KAJÁN Nos?
 IMRE Ő nekünk jóakarónk vala.
 KAJÁN Az meglehet, de hát aztán mi lett?

- IMRE Móré Belgrád kormányozója lett,
S apám gazdag — és a kincstár üres.
- 250 KAJÁN Ugy-e? oh ez neked korán se' baj!
Sőt nagy szerencse, melly gyémántot ér;
Eredj a kincstartóhoz, és ha ezt
Te néki felfedezed, akkor ám
Rendén van minden, és te ur leszesz,
S vóm.
- IMRE Én, én, apámat árulnám-e el?
- 255 KAJÁN Dehogy apádat, egy embert, ki csalt,
Ki az ország kincstárát megcsalá.
Ha dús Izsáknak nincsen gyermeke,
Ugy néked nincs apád.
- IMRE Nem, azt soha!
- 200 Az ég szakadjon rám, ha azt teszem;
Nyeljen be a föld, s hányjon ujra ki;
Halálom kétségbe esett legyen.
Nem, ilyen áron kincs nem kell nekem;
Égj porrá szív, szerelme nem veszek.
- 205 KAJÁN Juj, juj! minek illy cifra fogadás?
Ha nem teszed te, majd én megteszem;
Bevádolom a dús Izsákot én,
S a kincstartó keresztül lát a rostán;
Mórét az ördög sem veszi elő:
De ám apád gazdag bár, de zsidó,
270 S épen azért, mert gazdag, könnyü lesz
Szegénynyé tenni őt. Majd kincsein
Én s a király ügyvéde osztozunk.
S ekkor nagy úr lehetsz aztán, ha vóm
Szándékozol lehetni.
- IMRE Oh nagy ég!
- 275 Kinek beszéltem én? szent istenem,
Mit mondtam én? ne hidd, az nem igaz;
Hisz hogy tudnám én? fel ne adjad őt;

Bizony hazudtam, és nem volt való,
A mit hallottál tőlem, hidd nekem.
240 KAJÁN Jókor biz azt! titkod már nem titok.
Vagy menj magad, vagy én vádlom be őt.

(félre)

Mit, szent igaz, megtennék nélküled,
Igazolni ha tudnám vádatam,
De így, fia leghitelesb tanú,
285 Leányom lesz neje, s én dús leszek. —
Tehát határozz csak minél előbb.
IMRE Ember, ha szíved van, s volt valaha;
Hahogy hiszed, hogy lesz egy más világ,
Ha istenednek lételetét hiszed:
290 Ne tégy az ég alatt ily iszonyút,
Ne kényszeríts fiút jó apja ellen.
KAJÁN (félre) Ez a gyerek még sírni is talál. —
Nem kényszerítelek szóval sem én.
Csak úgy tanácsolom: jobb lenne tán
295 Magadnak a jó észet használni, mint hogy én
Előzzelek meg. (menni akar)

IMRE Átkozott!

Megállj, el nem bocsátlak, lábaid
Karolom át; az isten szent nevéért,
Ne tégy őrfültté, légy, o légy kegyelmes,
300 Apám ne öld meg önnön fegyveremmel.
Nézd itt előtted elborúlva kérlek,
Irgalmazz, kezeidet csókolom.
Nem, nem bocsátlak, ölj meg engem inkább!
KAJÁN (kajánul) Te jószívű, te érzékeny fiú,
305 Jer átölellek, és vejem leszesz.
Íly gyermeket ki megtagadni tud:
Azért csupán halálra érdemes.
Jer, szép leányom keble vár reád.

Szerelmesen, szelíden pihegő
310 Meleg kebel hősín lepel alatt.
Szemérmesen piruló ajkai
A rózsamézet fél akarva nyujtják
Forró sohaj között, a csókokat.
Szemét lesütve, az emlény szemet,
315 Féllopva kedvesére néz vele,
S kéjittasan égő szivére dől.
IMRE Ember, hatalmad rémitő felettem;
Szivemnek kulcsa kezecdben vagyon.
Elejtél, már most vígy akár hova:
320 Követlek, mint kajmánásírást a vad.
KAJÁN A kincstartóhoz s Juditomhoz innét.
IMRE Megyek; te számolsz minden vétkemért;
Te fogsz helyettem kétségbecsni.
Vezess, vezess, az ég ha rám szakad,
325 Te néked is kinyomja lelkedet. (el)

4. JELENÉS

Izsák házának előpitvara

IZSÁK, SÜVEGELŐ PARASZTOK

IZSÁK Zsidó vagyok. Izsák az én nevem.
Ha nem szerettek, mit jöttök reám?
Én nem megyek ti hozzátok soha,
S falatkenyért sem kérek tőletek.
330 Ugy-e ti vagytok, a kik én reám
Nyelvöltögetve néztek útfelen?
S most koldulásra vált-e dolgotok?
Hredjetek, pénzt hozzatok nekem,
S adok buzát; nem kölcsön egy szemet.
PARASZT (*felteszi süvegét*)

335 Verjen meg Messiásod, rossz pogány!
 Hogy bűjtöt tarts, ha legjobban vigadsz,
 S adjon el, kit legjobban szeretsz.
 1ZSÁK Nem, senkit sem szeretek, senkit én!
 Kívánom látni éhhaláltokat,
 340 S gyönyörködöm kikoplalt színetekben.
 Pogánynak híttok engemet, ti, kik
 Az Izrael népét megeszitek,
 Mint a kenyért. — Senkit sem szeretek;
 Hisz én nekem nincs többé gyermekem;
 345 Csak egy volt, elvettétek tőlem azt is.
 Magam maradtam, mint a kópjaszál,
 Mit elfutott sereg halomba tűzve
 Zászlóstól ott feledve elhagyott.
 Emelt szemekkel jára egykor ő,
 350 Nem volt redő magas nagy homlokán,
 S piros volt arca, mint a szép rubin —
 Miért lett ő keresztyén? — most setét
 Halálszín ül s kék foltok arcain;
 Kidőlt s merőn a földre néz szeme,
 355 Nincs nekem többé gyermekem!
 Nincs, nem maradt, ki, hogyha meghalok,
 Dús kincsemért megáldjon engemet.
 Elásom őket mélyen föld alá,
 S ott alszunk együtt én és kincseim;
 360 Fiam pedig koldus lesz a világban,
 S én nem siratom meg őt . . . nem sírok,
 Nem . . . vége a könyeknek . . . nem sírok.
 PARASZT Gyertünk, fiak . . . szegény gazdag zsidó!
 Biz ez sem vígad, mint mi gondolók.
 365 Szegény vagyok, alig csügg rólam a rongy,
 S ha rossz kunyhómba lépek, gyermekim
 Sovány didergő arca jó élém;
 De ők örömmel szólnak így: apám! (Izsdkhoz)

Te tarsd magadnak boldogságodat,
 370 Varjú legyek, ha véled megcserélek.
 IZSÁK Ez lenne hát a boldogság? mikor
 Ez éhenholtak szánják sorsomat.
 Veszett volna még anyja méhében
 E cifra érc; mit használ én nekem?
 375 Vigyétek, kapkodjátok pénzeim,
 Szórjátok őket a népek közé,
 Csak gyermekem adjátok újra vissza,
 Adjátok újra nékeim gyermekem.
 De nem! nem . . . nem . . . ő engem elhagyott;
 380 Ám hűk maradtak szép aranyaim;
 Ők nem leendnek hozzám hűtlenek,
 Ölembé vészem s ők lesznek nekem
 Jó gyermekim, szépek, s számok se' lesz.
 Ha meghalok, mind két szememre egy
 385 Nehéz ezüst pénzt tesznek énnekem;
 Meg nem könyeznek ők, de sírni fognak
 Szép, ékes zengzetű aranyaim.

5. JELENÉS

ELŐBBIEK, HADNAGY

HADNAGY *(kezeit Izsák vállára teszi)*

Izsák, az ország nevében foglyom
 Vagy.

390 IZSÁK Váj nekem, nem véték senkinek!

HADNAGY Roszúl emlékezel mult tetteidre.

Országos vétekért lettél fogoly.

Jer és kövess a törvényték elé.

IZSÁK *(remegve)* Követlek bátran, vígy, az isten él!

HADNAGY Az isten él, hogy rajtad bosszút álljon.

395 Tulajdon magzatod lön ellened

Tanú . . . az isten él! — Halványan ő
 És térdremegve jött a kincstartóhoz;
 Fojtott, fagyos volt minden szózata,
 Midőn a harmadévi számadást,
 400 Mit apja tett, hamisnak állítá.
 S rögtön parancsot kaptam ellened,
 Hogy birtokod s minden írásaid
 Pecsét alá vegyem; magad pedig
 A várba zár alá tetesselek.
 405 12SÁK *(feleszmélve.)* O jaj nekem! miért születtem én?
 Miért öszültek meg hajfürteim?
 Port és hamut hintsek közém? Oh
 Jaj, jaj! miért éltem? koldus vagyok!
 Koldus, szegény, ruhátlan, elhagyott!
 410 S hogy kezdjén újra ezt az életet?
 Hogy haljak meg, szegényen, rongy között?
 Külön rekesztve vesztett kincscimtől,
 Egy helyre gyűjtött szép pénzcimtől!
 Nem látom őket többet én soha!
 415 Az út kövén vetek magamnak ágyat,
 Porból s nehéz éjek siralmiból,
 Mellettem elmenők utálata.
 S hogy koldulok más háza ajtaján,
 Én dús, én gazdag, én, kitől soha
 420 Az éhező egy fillért nem kapott?
 Ki mondja nekem? jer szegény öreg,
 Majd ápolgatlak én; *(kétségbeesetten)*
 Ki adja meg
 Töménytelen ezüstöm halmaim?
 Közöttök éltem éjjel, nappal én,
 425 Hogy éljek nélkülok olly egyedül?
 Ne lássam őket többé és ne halljam!
 Oh vénségem kietlen napjai —
 Volnék halott most, csendesén alunnám.

430 Kietlen nap te, melly világra hoztál,
Melly első voltál búsult életemben,
Lettél volna halálom napja is.
Légy, légy, te nap! örökre átkozott,
Világtalan, sötét és felleges.
435 Vért láss, setétet, s kínos jajgatás
Süvöltse át nagy déli éjjeled,
És asszonyok siralma; — mind ti itt
Alattam és fölöttem, kincseim,
Átok legyen, szörnyű, fölöttetek;
Kinek kezében szerzteoszlotok,
440 Ne legyen álma holta napjaig!
Születéseim napja, légy átkozott! (el)

HARMADIK FELVONÁS

Személyek. PERÉNYI IMRE, ISŐ ÚR, 2DIK ÚR, EGY NEMES, EGY
VÉN ÜGYÉSZ, MÓR, kúnhalmi fő nemes, SZERENCÉS IMRE,
kincstárnok, KAJÁN, JUDIT

1. JELENÉS

Szerencés háza

IMRE Két esztendő, és mennyi változás!
Egymást felváltó sűrű esemény.
Estenként távol harangszó között
Ha végig gondolok két évemen:
5 Elbámulok, mik történtek velem!
Úr lettem, és Szerencés a neveim;
Zsidó fiúból kincstartó levék,
És dúsabb ember nálam messze nincs!
... Szegények ők! életben vannak-e?
10 Hol hordja őket a lét szélvesze?
Hol, merre járnak fáradtan, aléltnak?

Nem, nem szabad rájok gondolni többé,
 Bérc áll köztünk . . . a hickülönbözés. —
 15 Ó engem megtagadt, én vissza őt;
 Embernek átka engem el nem ejt;
 Szerencsés a nevem, bár nem megy el
 Egy ember is ablakaim alatt,
 Hogy vad szenet ne vessen fel reájok;
 S mű mind ezekre vitt, a szerelem,
 20 Ez el nem alvó, el nem oltható láng,
 Még mostanig elégitetlen ég.
 Igaz, hogy a hír és a kincs után
 Fáradva elfoglaltak gondjaim;
 De hogy lefogytak ők, ez indulat
 25 Ujult erővel ismét fölkeres. —
 Tegnap templomban meglátám a lányt,
 Alig birtam magammal, hogy legott
 Az oltárnál őt által ne öleljem.

2. JELENÉS

IMRE. KAJÁN (jő)

30 KAJÁN Jó múltatást, kegyelmes úr! biz én
 Meglátogattalak; szép ideje,
 Hogy együtt nem beszéltünk.
 IMRE Nos mi hír?
 KAJÁN A tar Belgrád alatt.
 IMRE Hisz azt tudom.
 KAJÁN Múlt éjjel a zászlós Báthorinál
 Nagy vendégség volt.
 IMRE Én is ott valék.
 35 KAJÁN S korán reggel palotája előtt
 Két kis fiút letek — éhholtakat.
 IMRE Mást, más hirt mondj nekem, olly rendes ez.
 KAJÁN Áh! most jutott eszembe; a nemes

40 Urak tegnap szörnyen zajongtanak,
 A százhuszas küldöttség megjelent
 Királynénk pitvarában, szólani
 Kivánó az ország sérelmiről;
 S egy cifra bábut lelt az asztalon,
 És visszavitte azt a nagy gyűlésbe.
 45 „Illy bajnokok készülnek ám nekünk,
 Ugy monda egy, kik majd megvédjenek.”
 És a fajankó ünnepélyesen
 Bakókéz által kivégeztetett.
 IMRE Ejh nem tudsz hát mi hírt sem mondani?
 50 KAJÁN Nem érdekel . . . kérik leányomat
 IMRE Leányodat?
 KAJÁN Csak kérik őt, uram.
 IMRE De én ígéreted követelem.
 Keresztyén lettem, és gazdag vagyok,
 S így nincs többé mit szólnod ellenem.
 55 Kevély lehetsz, midőn a kis-király
 Jobb oldalán látsz büszke paripán
 Ellejteti, s kócsagbogláromon
 Ezer' nemes kincsét csillagzani;
 S miként előttem mélyen hajlanak
 60 Süveglevéve, kiknek őseik
 Legelső polcon ültek egykoron,
 S kik most ott ülnek, nádor, érsekek,
 Ország bírása, bánok és urak,
 Vajdák és az ország zászlósai
 65 Egy asztal mellett ülnek én velem,
 Tanácskozásaink alatt, s szavam
 Nem egyszer volt köztök határozó,
 Mint a ki ország bárója vagyok . . .
 . . . Dús ablakok és erkelyek közül
 70 Rám hők epedve váró hölgyek arcai,
 Mint hold a földre, lemosolyganak,

S száz kendő int, felém lebegve bókot.
 De én nem látom őket, vagy ha meg-
 Tekintem is: felejttem őket, oh
 75 Mert Judit arca mindenütt velem,
 S mert nála szebb hölgy nincsen a hazában.
 Két év előtt koldus, nyomor fia,
 Most úr . . . lehajlok fényem zsámolyáról,
 S a rejtetten viruló ibolyát
 80 Föltűzöm e kebelre föl, virúlni.
 Kezet öreg. Szerencsés Imre kér
 Leányodért, a dús Szerencsés Imre.
 KAJÁN Álmélkodom nagylelkűségeden. — *(félre)*
 Ha nem tudnám, hogy szíved nincs helyén,
 85 Ha nem tudnám, hogy legfőbb titkaid,
 Miknek homályán fellegvárad ül,
 Kezemben . . . hejh ravasz tudsz lenni te,
 Sok embert rá szedél — engem soha.
 Arass, a kévéket majd én kötöm. —
 90 Táu nem leend kedvednek ellenére
 Szegény lakom meglátogatni, ott
 Enyelgve elmulatni az időt,
 A menyegző előtti mézhetek
 Elreppenő rövid kis idejét;
 95 Jőj és mulass, s mulattass.
 IMRE Sietek. *(el)*

3. JELENÉS

Országterem

(Hosszú asztalnál elöl Perényi Imre ül, mellette zászlós urak két felől, háttérben többen a nemesség közül. Az előszőn üres.)

PERÉNYI Öt gyűlésünk volt már egy év alatt,
 Öt gyűlésben semmit sém végeznék,

S mit végeznék, nem tartja senki meg.
Embert megvédnek önnön karjai,
100 S nem küldözi a jobb a bal kezet;
A sast a légben tartják szárnyai,
Nem vesznek össze — és ez ős hazát
Nem menti meg eltündökölt hire;
Nincs népe közt, melly őt megmentse, kar,
105 Határain a harc robaja zúg,
Fölhallanak Budára hangjai.
Jajcát a végvárt már csak egy néhány
Lelkes vitéznek elszántsága tartja.
Szörény, Zimon, Szendrő, Szabács felett
110 A füst s a félhold ütnek már tanyát,
S hollók, elszánt vitézek csontjain.
Belgrád, utósó biztos őrfalunk
Már omladék, s ez omladékokért
Négyszáz . . . halljátok! négyszáz férfikar
115 Ví végtusát crőszakadtaig . . .
Majd elpihennek ők, és a Dunán
Nem örködik többé a büszke vár.
Tegnap s ma is gyors hírnök érkezett,
Bot János és Oláh Balázs segélyt
120 Sűrgetve kérnek végveszély között.
De hol vegyünk? mind, a ki búhatik,
Ugy elbuvik a harc elől, akár
Az ítéletnapig kívánna élni.
S pénz nincs — az országos kincstár üres,
125 Már minden kéményre adót veténk,
Minden vagyona, sőt fejekre is.
És a begyűlt nagy pénztömeg hová lett?
Hjjaj azt ki tudja és ki kérdi meg?
. . . Hontársaim! mögöttünk a veszély
130 Közel, s minden perc szörnyű veszteség.
Hová megyünk, ha e hont elveszítjük?

Nincs több hazánk a föld s az ég alatt;
Nincs fenn az égben — ott pogány lehet,
133 Ki hős halált honáért szenvedett;
Rosz honfi nem, bár légyen az keresztyén.
136 ÚR (jobbrol.) Legjobb leend, tens rendek és karok,
Magok felülnek és elmenjenek.

(Zugás.)

Itt sült galambot bizton leshetünk.

(„Le vele l’”)

1 Ha eljön is, soká lesz, úgy hiszem;
Nem szomszédokra várakozni kell,
S megvárni, míg a ház fejünkre ég,
Hanem felkötni az ő s fringiát,
S kiállani — így szokák őscink.

(Háttul kidltás: „Tudjuk, hogy szokták.”)

2DIK ÚR (jobbrol) Nem, a nemesség óh ne tegye azt;
146 Kell magnak itthonn . . . és nem is divat,
Holy illy goromba néppel, mint az ozman,
Nemes vitézek küzdjenek, s hirök,
Acélaik beszenyezzék vele.
Ki lenne házörzőnek itthonn?
150 Egyébiránt korán is lenne még
Illy gyors futás . . . rá érünk . . . addig is
Tanácskozással töltvén az időt.
Az ellenség elébe Ferdinand
Igért hadát — a látatlan színűt —
155 Küldendjük; annak hátán is vagyon
Erős vasa . . . szükséges a csatában,
Hol fordított hát védi a hazát,
S sarkkal fenyíti a hős ellenét.

(Kacaj)

160 EGY NEMES (*balról*) Nincs mit kacagni rajta, úgy vagyon.
Mi nem megyünk, bár a hon nagyjait,
Kik más vérén szeretnek élveket
Szerezni, mind elhordja a tatár.
Hanem szeretnők tudni azt előbb,
165 Az a tömérdek pénz hová leve,
Mellyen hadat kellett szerezni? már
Elvettük gyermekink kezéből a
Kenyért, s most elmenjünk magunk,
Hogy addig a derék kalandosok
Nőnk — s lányainkkal elmulassanak.
170 Ébren vagyunk, úgy bánjatok velünk,
Kívánjuk, hogy mindazon mesterek,
Kiknek kezén a pénz megfordula,
Szigorú számadásra jöjenek.

175 EGY ÚR (*jobb oldalon*) Az meglelend, de addig is tehát
Még most ez egyszer a nemes urak
Felvállalhatnak egy csekély adót,
Mindenki legfeljebb vagyonzai
Egy húszadát . . .

EGY NEMES (*balról*) Abból mi sem leend!
Előbb a Clerus birtokán a sor.
180 Ő néki nincs családja, ám nekünk
Feleségünk és gyermekünk vagyon;
Ő érje bé a lelkiekkel — és
A templomokban pénz, ezüst, arany
Mind hasztalan hever; hisz a török
185 Majd úgy is felkutatja, ha bejő,
S én úgy hiszem, hogy a mit mink adánk,
Azt vissza is vehetjük.

(A jobb és bal oldalról több urak fölugrálnak, erre hevesen lármáznak; ökleikkel az asztalt verik; a nemesség halljuk-ot kiabál. Perényi szóltanúl összefont karokkal ül. Mór előlép.)

MÓR Szegény, szegény hazám! így múlsz te ki.

190 Ifjan, erősen, és nem harcmezőn,
Hol hír viraszt sápadt halottakon,
Beteg, belőlről rágódó mirigy
Miatt, tehetlenül, és védtelen.
... Áldozni kell! kell szívet, életet,
105 Vért, életet, szerelmem és hazám!
Szerelmemért majd fáj az én szívem,
Hadd fájjon az ... hazámért ezreké.
Túl csillagon őt felkereshetem,
S egymásba folyva mátkalelkeink
Üdvöt találnak túl a csillagon.
200 Sajogj kebel, — viruljon a haza!

*(Az asztal elébe lép. A nemesség: „Halljuk Kunhalmi Mórt,
halljuk!”)*

MÓR Sirtam ... mosolygatók könnyűmen,
Mosolygatók, crós férfi vagyok
És sirtam, mint a gyermek anyja sírján.
De im letörlém már könnyűmet;
205 Nők sírnak, nékik illik a sírás;
És sírjokból fölírnak a halottak,
S fönna királyi lak érzéktelen
Ércszobrai sírnak hideg könnyűt.
Mi férfiak vagyunk, mienk a tett,
210 Mienk a harcmezői hős halál.
El félre a magányos érdekekkel
A közveszély gondterhes napjain;
Felejsük a gyűlölség sérveit,
Nyujtsunk egymásnak békülő kezét,
215 S egy gondolatban nyúljunk baljainkhoz.
Viszállkodás nagy népek sírjait
Megásta már, győzhetlen népekét,
... Hol egyetértés lelke örködik,

Ott védtelen veszély nem áll elő.
220 Nándorra kell most rögtön a segély,
S a védvárak megőrzésire.
Én őseimnek minden birtokát
E célra átadom . . . Kunhalma és
225 Az ahhoz tartozó birtok talán
Elég lehetnek némi pótolékul.
Magamnak csak ez őskardom marad,
Hogy védve ős hazám halhassak el.

*(Néhány nemes „éljen”-t kiált, a többi egymás szeme közé néz.
A bal oldalon felkel az ügyész.)*

ÜGYÉSZ Kérem, Kunhalmi Mór, vel alias
Maurus de Kúnhalma birtokát
230 A testamentum értelme szerint
Csak úgy jure hereditario,
S csak addig bírja, míg nőt nem veszén.
Tehát donatíot így nem tehet.
MÓR Kúnhalmi Mór nem úz csufot szavából,
235 S a mit tesz, érte mindenkor felel.
EGY ÚR *(jobbról)* Tehát gondoskodjunk legelsőbb is
Hogy az ajánltakat ki végye át.
E végre felkéne szólítani
A kincstartót, hogy benne járjon el.
240 EGY NEMES *(balról)* A kincstartót? ismerjük a harist;
Tudjuk, hogyan szokás, mai napon
A közkincsekből itt meggazdagodni.
S miért megy minden dolgunk ráblábakon?
Hiszen majd ő reá is eljövend
245 Az ítéletnek napja. Most pedig
Vigyázni kell, hogy e szent áldozat
Ott ne ragadjon piszkos kéz között.

*(Több urak a jobb oldalon: Ez sérelem, ez célzás, sérelem. Jobbról:
Ez actiót kiván. Nemesség: ki vele, ki! A gyűlés feloszlik.)*

Lak

JUDIT (*mandolint pengetve énekel.*)

Hol ő a bérc szülötte?
 Nap fénye kardvasán, —
 250 Fehér sisagszalag leng
 A távozó után
 A mint messze ködben elvész,
 Utána vágyva néz
 A hű leány.

255 Ki fekszik ott a síkon?
 Hold fénye kardvasán, —
 Sisagszalagja vérszin,
 Olly néma s halavány.
 S holdéjeken a ködbe
 260 Utána néz tűnődve
 A bús leány.

(Az utóbbi vers alatt Kaján és Imre belépnek.)

KAJÁN Fogadd szívesen, kedves szép leányom,
 Ez úri vendéget szegény lakunkban.
 Szerencsés Imre nagy kegyelmes úr
 265 Méltóztatott hozzánk lehajlani.
 Ő gazdag úr és nagytcintetű.

(Imréhez)

Im itt egyetlen leányom Judit.
 IMRE Valóban kedves lányka, híredet,
 Szépséged hírét messze ösmerik;
 270 Ur és szegény magasztal tégedet,
 S ím most szemem győz meg felőle, hogy . . .
 Hogy a hír kontár volt festésedben;

Mert bájaid fölfülmúlják a hírt.
 Kaján, bizony méltán kevélykedel.
 275 JUDIT *(félre)* Én is hallottam a te híredet,
 Ismerve van neved távol, közel,
 S átoktalan nem mondja senki azt ki,
 Mert ostorunk vagy s ég csapása rajtunk.
 280 Ismertelek a hír beszédiből, *(végig néz rajt)*
 S most szembe látlak; oh a hír hazug
 És kontár rólad minden képzetem.
 Egy éjszaka szemedbe néztem én,
 Nem voltál akkor úr, de átkozott.
 285 Apám nem ismer, úgy kell lenni, mert
 Nem nyitna néked ajtót — ördögömmek.
 De most ne hagyj el kínos tettetés.
 KAJÁN Lányom, nem is idvezled ez urat?

(sugva)

Légy nyájas hozzá, ő gazdag nagyon,
 Szerencsés Imre, a kincstárnok ő. *(el)*
 290 JUDIT S apám magamra hágy e szörnnyel itt,
 Kitől szívem verése meg-megáll.
 Oh hol vagy Mór!
 IMRE Szép lyányka, édesem,
 Sorsod ha volnék, királynő lennél,
 S nem illenék a trónra senki jobban,
 295 Miként te hölgyeink királynéja.
 Ragyogni kell a gyöngynek és nem el-
 Rejtezni a világ sugáritól.
 Te is ragyogni fogsz mert ennyi báj
 Nem veszhet a homály és por között.
 300 Palotában, fény közt a te helyed;
 Hogy lássák az alabastromfalak
 Minő setétek ők, ha köztök élsz;
 S az Indiáknak tűzgyémántjai

- Tekintetedtől elsápadjanak.
 305 Királyi fény vecnd körül, s az is
 Sugárait neked köszönje meg.
 A vártéren, a legkiesb helyen
 Magas oszlopok erkélye felett
 Tekint a bájló vidékre le
 310 A legszebb nő szépsége hajnalában.
 Karját tiszta gyöngyök fűzik körül,
 Metszett bibor dúshímzett öltönye,
 Parancsait cselédsereg lesi,
 S a leghivebb rabszolga . . . férje, ki
 315 A kedves vágyait előzi meg;
 S a nő te léssz, te léssz a dús, a szép,
 S a leghivebb rab . . .
 JUDIT (*szorongva*) Mór, o merre vagy?
 IMRE S a leghivebb rab . . .
 JUDIT Állj meg, gazdag ur!
 A fény, a csillogás hívságaira
 320 Nem vágytam én . . . ticedre nem soha;
 Te dús vagy, tartsd magadnak kincseid,
 S keress magadhoz ollyat, ki szeret
 Téged s hatalmadat . . . gyölöllek én.
 Mert az vagy, a kiből más nem lehetsz,
 325 Kincsed felett átoksúly őrködik;
 Mert az valál, ki orul egykoron
 Pártám virágait letépni jöttél.
 Emlékezzél két évvel hátra, ur!
 Eredj, gyölöllek fényölelte bűn! (*el*)
 330 KAJÁN (*kiszalad*) Mi volt ez?
 IMRE Látod.
 KAJÁN Tán igen is, (*félre*)
 Ez volna szép! két évi fáradás
 Füst, gőz legyen. — Hagyd csak, kegyelmes úr!
 Leányszeszély, kissé szilaj biz ő,

- 335 S nagyon szemérmes, de majd megszokik.
 Ő tudja, hogy szép, te pedig tudod,
 Hogy édesebb az, a miért esengni
 Kell, mint az önként nyújtott szerelem.
 Majd többször eljössz, és hozzád simúl.
- 340 IMRE Nem úgy, öreg, én többet nem jövök.
 KAJÁN Nem jössz?
 Nem én.
 KAJÁN Nem jössz?
 IMRE Hanem ha kell,
 Bár mit kívánsz a lányért, megadom.
 Kérd mindenem felét, tied leszen.
 S azért találsz lányodnak férjet is.
 345 Egykor kacagva fogadád e szót —
 Rég volt . . . akkor kacaghatál neki.
 Most a hatalmas Imre kéri ezt,
 S Szerencsés Imre mind kivitte még,
 A mit magában elhatározott.
- KAJÁN Engedj három napi határidőt.
 (félre)
- 350 A lánynak legszebb terveim e'kép
 Megsemmisíteni nem szabad. — Addig
 Határozok, s harmadnap estején
 . . . Setét lesz . . . és mindketten elmegyünk
 A vár alatti sírkert halmihoz.
- 355 IMRE Sírkert? . . .
 KAJÁN (hidegen) Igen, ott csendesen leszünk;
 S egyezkedésünkben nem háborít
 Egy pissenés sem ott; magunk leszünk,
 S ki nem hallgatja suttogásaink
 A sírokon kívül senki, semmi más,
 360 S a sírok nem beszélnek . . .
 IMRE Ott leszek!

NEGYEDIK FELVONÁS

Személyek. MÓR, SZERENCÉS IMRE, TÖRÖK KÖVET, KAJÁN,
FŐVÉRMESTER, HIRNÖK, JUDIT, NEMESSÉG

1. JELENÉS

*Országház melléktérme. (Kivül a tanácsteremben heves zaj hallik;
a török követ a tereben várakozik. Imre dühösen jő ki.)*

IMRE, KÖVET

IMRE Ordítsatok, vadak, üvöltsetek,
Szátok nagy csak rajta! üvöltsetek;
Ha eltudjátok vad szitokkal a
Holdat bódítani, s ijedtiben
5 A Gellért házastól odább szalad,
Szerencsés Imre jót kacag neki.
Szegény boldogtalan kis emberek,
Miket nem képzelnek magok felől,
Neki pirulva mint szónoklanak;
10 Csak rajta! hisz én elhallgathatom,
Erőtlenül vonagló népcsoport!
Mozdúljatok, ha tudtok nélkülém,
Tehetlenc, éhenholt koldusok!
Haha! Szerencsés Imre nektek jót nevet.

(a követhoz)

15 És mit kívánsz ezen felül?
KÖVET Semmit sem.
IMRE És ígéreted megáll?
KÖVET Ha két napig Belgrád alá segélyt
Nem küldesz — a nagy ur kegyelmiből
Azon gazdag ajándokon kívül,

20 Miket te néked küldött általam,
 Jutalmadon magad bámulni fogsz.
 IMRE *(félre)* Azt megteszem! akár soha ki ne
 Adjam kezemből Kúnhalmi javát. —
 De lásd, ez annyi lesz mint árulás.

25 KÖVET Harmincezer arany.
 IMRE *(kezet nyújt.)*
 KAJÁN *(előlép s elkapja Imre kezét.)*

Ne még, ne még!

IMRE Te itt?
 KAJÁN Hisz én vezettem őt ide.
 De várj kevésbé, még többet is ad.
 IMRE *(a követhoz)* S lehet, hogy nekem futnom kell ezért,
 Lehet, hogy érte házam elveszik,
 30 S ha meg nem ölnék, száműznek bizonynyal
 KÖVET Sultánunk mindenkor szívesen lát.
 IMRE Csak nem leszek muzulman.
 KÖVET És miért ne?
 Mohamednek idvezítő hite
 Maholnap a világ vallása lesz,
 35 Egy allah, egy próféta lesz a földön;
 Így esküvéc az égre a nagy-úr,
 A próféta szakállára s Selim
 Kardjára, — s így lesz nem soká.

IMRE Azaz
 Ha én Nándort segély nélkül hagyom;
 40 S ha nem teszem, hamis lesz esküje.
 KÖVET Negyvenezer arany!
 IMRE Kezet reá.
 Ma este átadod, ma este még!
 Jer írd alá. *(egy asztalhoz vezet)*
Negyvenezer arany.
 KÖVET *(ír)* Negyvenezer arany — s Nándor mienk. *(el)*

*Lak Kajánmál**Judit (kezébe hajtva fejét, ül.) Mór (belép.)*

- 45 MÓR Bucsúzni jöttem hozzád, drága hölgy,
 S utószor látni bájos arcodat,
 És szólni hozzád s szódat hallani;
 Hová megyek? azt kérded . . . halni . . . ott
 A hold felett ismét találkozunk.
- 50 Hiszen tudod, hogy téged bírni, s élni
 Egy gondolat, öröklő, végtelen.
 Vesztettelek s nem élhetek tovább,
 Kiittam a keserv végcseppjeit;
 Szivem tépett s a végdöfés clé
- 55 A sír lonába megpihenni vonz.
 Isten hozzátok boldog álmain,
 Álmodtam, és most meghalok belc,
 Alattam a föld rengve elforog,
 Szivem halott és sírja e kebel;
 Nincs fájdalom, melly meg nem ülte őt,
- 60 Nincs földön idv, reményem egy maradt
 S az a halál, kietlen, bús remény.
 Már sírni sem tudok . . . oh Magyarország,
 Adsz-e nekem nyugalmas éjszakát,
- 65 Én neked mindenem, reményeim
 Fömláldozám . . . Leszállt a bérci tölgy
 A hegytetőről, szélvész zúzta le,
 Halottan a ligetben fekszik ő,
 S a hű folyondár búsan ráborúl,
- 70 Sápadtak és aléltak lombjaik . . .
 Isten veled . . . a kín szivembe szúr;
 Isten veled reményem, mindenem.
 Ha hús lobogványt fürteid között

75 Búsan, híven érzesz enyelgeni,
 S elhalni, mint hosszú, hideg sohajt
 A tér felett pusztán kietlenül:
 Az én utósó sóhajom lesz az.
 Isten veled . . . elfojtódik szavam . . .
 Ott nem lakik több fájdalom . . . ott . . . ott
 80 Az égben árva lelkeim fölkeres,
 JUDIT Elhagysz-e Mór, midőn fejem fölött
 A tengerbú lázongva összecsap?
 Le hagysz sülyedni kínom tengerébe?
 Álmatlanok lesírt nagy éjeim,
 85 És napjaim sötétek, mint az éj.
 Menj . . . én követlek — én is megtalálom
 Az utat, mely a földről elvezet;
 S legelső, a ki téged üdvözöl
 A boldogok honába fölrepülőt,
 90 Én leszek az, az én lelkem lesz az.
 Eredj, nem hagylak téged el soha.
 MÓR Isten, szörnyen megpróbálsz engemet!
 Mi vonz utánam téged, jó leány?
 Rá érsz meghalni még, nincs senkinek
 95 Olly bújja, mint nekem, s olly élete,
 Mellynek reménye csak az egy halál.
 JUDIT Nincs senkinek? . . . Te egykor e szívet
 Nevedre feldobogni tanítád;
 Te mindenemmé tetted magadat,
 100 Tulajdonoddá gondolatjaim,
 Egy szép világot tártál fel nekem,
 Egy ismeretlen kert virágai
 Közé vezettél s most felejtselek?
 Kitéped emlékeddel szívemet,
 105 Elmégy, s szívem magaddal elviszed,
 Meghalsz . . . Szívem veled hal! oh hiszen
 Megláttalak s megosztám éltemet.

MÓR Ne c kesergő hangot, oh Judit!
Ha elrablám nyugalmadat — bocsáss meg,
110 Fáj nékem is itt benn, és kínjaim
Halálosak, de oh hazám — hazám!

JUDIT Te nagy vagy! oh igen, te azt tevéd,
Mit olly nemes léleknek tenni kell,
Minő Kunhalmi Mór; mért nem lehet
115 A nőnek is hazáért vérzeni?
S alunni ott győző vas oldalán!
Írigylem e dicső nagy útadat.

MÓR Mi úz a túlvilágra tégedet?
Atyád van itt, hű, nyájas és öreg;
120 Fejér haját ki fogja tépni ő,
És sírni fog feletted, s szellemed
Felhők felett siralmi háborítják.

JUDIT Nem ismered Szerencsést?

MÓR Hah, Judit!
Kit említél! . . . c szörny . . . te láttad őt?
125 JUDIT Láttam, szívem még most is ver bele.

MÓR Nagy Isten, hogy bírom meg e csapást!
Ő elveszett, kit legjobban szerettem;
Halálosan, setéten, iszonyún.
Nincs a ki őt megmentené . . . az ég,
130 Ott isten él, de ördög él alant.
Nem bírhatom legédesb üdvömet,
S egy átkozottnak légyen az bitangja . . .

(tőrét markolva)

Oh hölgy, nem félsz hideg vas élitől?
JUDIT Nem. Ölj meg engem Mór, az istenért!
135 Döfj, döfj, ide, oh ölj meg engemet!
MÓR Téged? . . . bizony nagyon szorúl szívem,
De ő . . . igen, ő veszni fog, te élj.
JUDIT S te?

MÓR Síromon virágokat nevelsz.
 140 JUDIT És megvonod tőlem kegyelmedet?
 Jó, este lesz; jőj bucsút venni akkor.
 Eredj Mór, és jőj el, ha este lesz.
 MÓR Piros lesz kardom akkor; eljövök,
 Látlak. (el)
 JUDIT Magas csillagzatok felett. (el)

3. JELENÉS

Utca.

(Több nemes zajongva jő.)

1. NEMES Nem jött? tehát ismét bolondítás!
 145 Ez szörnyőség így játszani velünk.
 2. NEMES (3-dikhoz.) S te mit mivelsz szablyáddal, vad fiú?
 3. NEMES Hát azt csinálom, hogy éles legyen.
 Torkom rekedt, addig, míg megnyilik,
 150 Kardom fenem az utcák szegletéhez,
 S meghallja a király s tanácsosi,
 S csökbbe jő, hogy kardunk is nagyon.

(Lármázva el. Fővármester kapujába kidől, Szerencsés jő.)

IMRE Mit lármáz e sok bocskoros vitéz,
 Rongyos nemes?

FŐVÁRMESTER Felsőge a király
 És a kalandosok, nem mennek át
 155 Tanácskozásaikba — ez bajok.
 (Kaján jő.)

IMRE Kaján, jer félre, szóm leszen veled.
 Két éve már, hogy erről szólni
 Akartam

KAJÁN Ugy! leányomról, nemde?

IMRE Másról. Nálad egy iratom vagyok.
160 KAJÁN Tudom; a miben te elismered,
Hogy lányomat erővel elraboltad,
Magammal hordozom azóta azt,
Nyakamról itt zsinóron függ alá . . .

IMRE Ennek te már nem sok hasznát veszed;
165 De nézd, cseréld be egy másikkal ezt,
Mellyért tenéked a török követ
Negyven ezer aranyat lefizet.

KAJÁN S ha nem teszi?

IMRE Ugy én magam fogom
Tetőd az megint beváltani;
170 Aláírásom ott alatta van.

KAJÁN Jó. Add ide és vedd emezt.

(Az irásokat becserelik, megvizsgálják; Kaján el. Újra jönnek lármázó nemesek. Imre közőkbe lép.)

IMRE Urak, hallgassatok kissé reám.
Amott egy ember a török követ
175 Lakába megy; ő kém, én állítom,
S jutalmaul — lessétek jól meg őt —
Pénzt fog kihozni onnét.

NEMES Utána;
Leapritjuk, ha rajta kapjuk őt. *(Elsietnek.)*

IMRE Eredj Kaján, te vissza nem kerülsz;
180 Lányod maga marad, nincs senkie,
S akkor Szerencsés Imre — célhoz ért.

(a fővénsterhez)

Mester, elébb itt e börtön előtt
Hosszú sohajt hallottam fújni el,
Minő azé, kinek lelke kimegy,
S még markodon a fris vér párolog,

És rendkívül vidám vagy, mint valál,
 Midőn Dózsa fejébe nyomatál koronát.
 FŐVÉR. Jól mondtad, ma szép egy napom vala;
 Három török követ nyakát szelém.
 IMRE (rémülten) Három török követ nyakát? s miért?

(Messziről zaj. Hírnök megy dt fuladozva. Nép kíséri.)

HIRNÖK Rémüljete! Fejérvár elveszett,
 Nándor-Fejérvár, árulás miatt. (el)
 NÉP Halál az árulókra!
 FŐVÉRMESTER (előlép) Itt vagyok.

KAJÁN (jó, a megkövült Imre vállát megveregeti.)

Gondoskodásod köszönöm, nagy úr!

ÖTÖDIK FELVONÁS

Személyek. PERÉNYI IMRE, KÚNHALMI MÓR, KAJÁN, SZERENCSES
 IMRE, EGY NEMES, JEGYZŐ, FŐVÉRMESTER, EGY FÉRFI, EGY
 ASSZONY, HADNAGY, JUDIT, TEMETŐŐR, NEMESSÉG, ŐRÖK

I. JELENÉS

Szoba Perényinél

(Perényi asztalnál irskötegek között ül, előtte jegyzője dll.)

PERÉNYI Eső csik künn?

JEGYZŐ Igen jégeső.

PERÉNYI Minck is volna most derült idő?

Ki fogna néki örülni? . . . (zenehang) Mi zaj

Ott fenn a várban? menyegző talán?

JEGYZŐ Toborzóhang és cimbalom zene.

PERÉNYI Hát vígalom kell most, midőn fejünk
Feltt leszakadásra áll az ég?
Borzasztóság! mi itt alatt sirunk,
S majd tébolyodttá leszünk gondjainkban
10 S éjjel óraütéseket számítgatunk;
Ott fenn pedig ledéren tánczene-
Hanggal verik fel a rémhallgatást. —
Jól teszitek . . . még ma együnk, igyunk,
Hisz holnap meghalunk.

15 HADNAGY (jó) Kegyelmes úr, (egy iratot nyujt át)
Itt a rendeknek határozata
Török Bálint az elfutott felől.
Száműzetik.

PERÉNYI Ugy légyen.

HADNAGY Ird alá. (Perényi aldír)

Imitt ez Szerencsés Imre felől. (átadja)

20 PERÉNYI (végig fut rajta) Oh Imre, Imre! ennyire jövel;
Nem állhatom, hogy ne sírassalak —
Keresztfiam valál, és az vagy. — Add
Az írást, nevemet aláírom. (aldír.)

25 HADNAGY E harmadik minden külföldinek
Az udvartól úti-levélt kíván. (Perényi aldír)
E negyedik a tisztelendőket
Földi javak gondjától menti meg. (Per. aldír)
S ez itt utolsó kérelemlevél
Ő felségéhez, hogy közénk lejöjön.

PERÉNYI (aldírni készül, künn zsvaj)

30 Mi lárma az? mi lelketrendítő
Vihar? Jenő, nézd meg az ablakon.

JENŐ (kinéz) Ez a nemesség ingerült hada,
Hüvelyhagyott vasakkal jönnek ők.

PERÉNYI Ez hathatós egy kérelemlevél.

(A háttéri ablakhoz vonóznak.)

2. JELENÉS

(*Sírkert. Elöl egy kereszt, oldalt beomlott sír, fölötte egy nőalak alszik. Mór jó, a kereszt előtt megáll. Este van.*)

35 MÓR Apám, itt van fiad, meghallod-e?
Kivánatod betelt, magam vagyok,
Magányos, özvegy menyekző előtt;
Hozzád megyek, de hol talállak én?
Oh nincs szavad számomra, nincs egy is? . . .
40 Mért olly nehéz e márvány sírodon?
Vagy fenn vagy ott s busan lenézszt reám? —
Ne hagyj megtántorodnom, adj erőt
A százszor rémitő halál elé.
Apám, hallottad-e fiad szavát?

45 SZÓZAT (*a bedőlt sírből*) Nincsen nekem fiam!

MÓR Szóltál, apám?

Nem, oh nagy isten, azt te nem mondhattad;
Elkárhozott lélek mondhatta azt.

(*Egy ember jó félig elé a sírből.*)

EMBER Mit háborgatod a halottakat?

50 Ők senkit sem bántanak, csendesesen
Megvannak sírjaikban s alszanak.
Mit tombolsz a hanyatt fekvők felett?
Vagy azt várod, hogy majd mikor te alszol,
Meglátogassanak éjféleken,
35 S ágyad lábához búsan üljenek?

MÓR Ki jősz elő a sírből, éji rém?

Kinek bolyongó lelke vagy te itt?
Menj vissza, kísértet, szűk ágyadba;
Apám van nékem itt, hozzá jövék.

60 EMBER Anyád nincs?

MÓR Oh igen, van egy anyám;
Beteg.

EMBER Meghal és majd eltemetik.
MÓR Ne mondd, nem hal meg ő, hisz ez hazám.

EMBER *(tébolygó hangon)*

Szép volt egykor Babylon és erős.
Nem messze van az úrnak napja már.
65 Távol földekről összegyűlt pogány
Népek kiáltása hallik nagyon,
És Babylon, sok országnak dísz
Pusztulni fog; kihalt utcáiban
Nyájak legelnek, és csukva maradt
70 Kapuk mögött kígyók sűvöltenek;
Közel, igen közel vagyon pedig
Az ő pusztulásának ideje,
És napjai messze nem fognak haladni.

MÓR *(elképedve)* Ki adta néked e jóslás hatalmát,
75 Hogy illy borzalmakat beszélj? felclj,
Ha jó lélek vagy és istent hiszsz,
Hol lelhetem apám? nem láttad őt?

EMBER Apádat? hány volt?

MÓR Oh egy volt csak, és
Halni tudott.

EMBER Megölted őt.

MÓR Veszett
80 Lélek te! hogy szólasz illy szörnyeket?
Tíz ujjammal fölvéjné a föld alól,
Hogy még egyszer beszélhessek vele.

EMBER Úgy élni kell neki, jó éjszakát!
Én meghalok, hisz a fiam megölt!

(Visszabú a gödörbe.)

MÓR 85 Mi volt ez? képzelém? vagy láttam is?
Igen, csak képzelém, de szörnyű volt.
Érezni kezdém, mi a félelem,

S úgy tetszik, homlokom izzadt bele,
S kardom hegye testem sulya alatt
90 A földbe mélyedett. Ti boldogúlt
Hamvak, adjátok rám áldástokat!
Megyek, hová ti rég elmentetek.
Jó éjt csendes kercesztek halmai!
Hallik távol dunaparti sikon
95 A kürtök éneke és gyenge nők
Siralmai. Halmok, jó éjszakát! (el)

3. JELENÉS

(Más felől Szerencsés Imre lépdel elő.)

IMRE Szörnyű setét van, az ég csillagi
Milly mérgesen néznek szemem közé.
A hídon elmentemben a sima
100 Vizre letekinték, mi szörnyű volt,
A mit megláttam ott, tán arcom az!
Ki vagy te bennem, a ki tettem
Ellen fölordítasz, jer állj elő!
S ne bánts belőli; nem láttalak soha,
105 De érzem szörnyű hatalmadat
Körülem, és bennem és mindenütt.
Ki az, ki a gondolatokba lát?
Ki látta az ember lelkét le, vagy
Fölmenni? senki, senki . . . és soha . . .
110 Kaján, Kaján; milyen soká jön ő,
Ugy borzadok . . . én nem tudom, miért?
Mi esztelen, itt járni késő este!
Ha most véletlen a sötétben egy
Fedetlen újdon ásott sírba esném,
115 Mi szörnyű lenne az . . . úgy képzelem,
Nyöszörgést hallok itt lábam alatt,
Miként ha koporsójában szuszogva

Halott fordúlna meg. Kaján, Kaján,
Csak hozna már az ördög; még az éjt
120 Szép hölgy ölében vágyom tölteni,
Setétben, ámde hő meleg kebel
Két évig óhajtott kéjbáronyában.
Mi kéj lesz az, előre képzelem!
Ejh, mit jövő! ki aggódjék azon?
125 Kezemben még a sors, még úr vagyok,
Szikrázzatok csak szépen, csillagok.
Hozzátok én soh'sem kívánkozom.
Idő lesz, hogy a föld fölém kerül,
De most még én járok felette, és
130 A legmagasbb sírdombra állhatok.
Szegény paraszt! kísértetet kerül,
S felé nem jőne őse verminek,
S nincs oly vitéz kalandosik között,
Ki nyársát sírba merné ütni most.
135 Így jó, így nem láthatja senki meg,
Mint ül Szerencsés puszta sírkövön,
S csontok közé lóggatva lábait
Fennhangon a legszebb leány felett
Egy öreg ördöggel megalkuszik.
140 Még jobb lesz így; nőmmé akartam őt
Emelni; nem fogadta el. De ám
Pénzem maradt, s a pénz mindent tehet.

(A síron alvó nő fölébred.)

De hah, mozognak a halottak is?
Milyen sovány árnyék emelkedik
146 Elöttem itt, — meséket nem hiszek,
S tudom, hogy értem rég porrá rohadt
Halott nem ébred, csak hogy megszalasszon.
Nézzük, keresztül mén-e rajt a kard?

(kardot húz)

- ASSZONY Kegyelmet, oh uram, bocsánatot!
160 IMRE Pokolba is! hangod büvölni tud;
Kezemből a kardot majd kiüté.
Ki jársz, boszorka, illy nagy este itt?
Füvet jövél sirokról tépni tán?
Vagy rossz oldalbordákat gyűjtögetsz,
155 Miből kéjhölgyeknek italt forralj?
Vagy alvók újjáról gyűrűt rabolsz?
Szepegsz? talán sirni jövél ide,
Botor te, itt nem látja senki azt.
ASSZONY Bocsánat, oh uram, koldus vagyok.
160 Az emberek nem adnak helyt nekem
Magok között, a holtak szívcebbek,
Ők megszenvednek itt, s nem íznek el.
IMRE E hang! minő hang! szólj, beszélj tovább!
Atyádfia, rokonod nincs egy is?
165 ASSZONY Oh!
IMRE Sóhajtasz, s mid sincs az ég alatt?
Koldúsnek szült anyád?
ASSZONY Most az vagyok.
Könyűimet iszom vizembe' meg,
A kenyerezen a föld porát eszem,
170 Mellybe azt én nekem durván vetik.
És egykor én palotában lakám,
Kényelmet ismertem csak s kincseket.
IMRE E hang, e hang mindig fojtóbb leszen. —
És férjed nem volt? vagy hová leve?
175 ASSZONY Oh!
IMRE Ismét sohaj.

(A hold felvilágol, s az asszony arcába sütve, Aisah képe tűnik elő.)

Hold légy megátkozott!
Ez Aisah! szólj, két szőke gyermeked
Szép és vidám volt, ők hová levének?

AISAH Elmentek ők, mert éheztek nagyon

180 Az utcákon segélyt esengeni;
Ölében vitte egyik másikát;
Rongyosan és mezítláb ballagott,
És más napon egy úri ház előtt
Egymás ölébe búva voltak ők,
185 S küszöbre hajtva szőke kis fejök
Aluttak.

IMRE Halhatatlan Jehova!

Meghaltak! — és férjednek atyja volt,
Él még? szólj asszony, férjed atyja hol
Van? ő is . . . ő is? oh!

AISAH Szegény, megőrült.

190 IMRE Megőrült, s én tevém örültté őt!
Meghaltak éhen . . . én öltem meg őket!
S ki volnék én? amannak gyermeke,
Ezeknek apja . . . ég, te nem szakadsz rám!
S hol ő, boldogtalan ipad?
(A sirból újra emelkedik Izsák, alakja kísérteti.)

IZSÁK Még is dobogsz?

195 Hagyd hát alunni ősz, szegény apádat,
Itt nem találod őt; menj messzire,
Hol földet ér az ég, ott fogd elő,
És húzd le róla cifra köntösét;
Te úr leszesz, menjen koldulni ő.
200 Eredj! nekem szabad pihennem itt;
Eredj, nehogy reád kiáltsak én,
S a több halottak mind felkeljenek,
S letépjék rólad ékes köntösöd.
Hogy mersz ide közénk lopózni most?
Itt sorban mind apák fekszenek, a
205 Kiknek, mint nekem is, nincs semmijök,
És gyermekek, kik éheznek nagyon.
Elmenj, holnap te is közénk jövendsz.

(Imre zokogva hajlik neje és apja felé, hirtelen elébe ugrik Kaján,
s elkapja kezét.)

KAJÁN Hohó! mi baj? többen is vagytok itt?

(félre)

210 Tűz és vihar, ez Aisah és Izsák!
Temetőőr, ide frisen, in itt
Két bűbájos zsidó lappang, kiket
Száműztenek, s most itt bujkálnak ők,
S rossz lelkekkel kötnek gonosz frigyet.
Vidd őket el, máglyát érdemlenek.
(Temetőőr kihúzza Izsákot s Aisahhal együtt elhurcolja.)

215 Te Imre, jer; mit bámulsz hátra már?
Hallgass reám, vagy itt hagylak biz én.

IMRE Eredj, te ördög átka.

KAJÁN Megveszél,
Vagy eszednek tekerted ki nyakát?

(Imrét félre vonni törekszik.)

220 IMRE Bocsáss! apám, nőm merre van? megyek,
Utánok kell sietnem, itt valának;
Hadd csókoljam ruháik széleit!

KAJÁN No már te jó bolond vagy, — nőd? apád?
'Sz rég szerezsen országba mentek el;
Örmény kalmárok hozták meg hírét,
225 Hogy újra gazdag s dús lett ott Izsák;
S volt nődnek már rég férje is akadt,
S veled nem is álmodnak többet ők.
S ím két okos szemfényvesztő magát
Szépen nyakadra tolta volna, lám!
230 Most kész valál mindent feledni el,
Pedig tegnap majd hogy fel nem falál
Leányoméért, — de szedd rendbe magad,

Gondolkozzál, most hozzám elmegyünk.
 Kis kamrácskában pislá mécs dereng,
 235 S himes nyugágy, fehér kárpitjait
 Te szétvcted . . . s magadra hagylak ott.
 Jer, jer!
 IMRE Megyek, megyek, pedig tudom,
 Hogy útamon nyakam török, de kell,
 Kell bírnom őt, a tűzszemű leányt,
 240 És szívemhez — hogy meghalok — szorítanom.
 Vezess; nesze gyűrűm pecsétje, tégy,
 A mit akarsz, vele; — de még egyet;
 A hölgy visszaölel-e?
 KAJÁN Puff! gyere! (el)

4. JELENÉS

Judit szobdja

*(Hátul mennyezetes dgy, kárpitjai szétvetve, rajta Judit fekszik.
 Mór az ablakon lép be.)*

MÓR Szép mátkám, szép Juditom, alszol-e?
 245 Nem hallani csengő bús hangjaid,
 Virágaid is szomorún lehajták
 Leveleik; felelj, szívem leánya . . .
 Hozzád jövék, utószor . . . merre vagy?
(Megpillantja Juditot.)

250 Hah, alszik ő, milly némán, csendesesen,
 Szép mellén összetéve karjai, . . .
 És a kebel enyémen nem doboghat,
 E hő karok nyakam nem fűzik át.
 Felköltsem-e? Így még nem láttam őt,
 Illy csendesesen, szemhunyvva. Hajzata
 25 Körültakarja márvány vállait . . .

Mint szűz menyasszony fekszik itten ő . . .
 Felköltsem-e? egy édes ölelés,
 Egy búcsucsók e tiszta szűz ajakra,
 S aztán el a közel halál elé!
 260 Oh! *(Lehajol a hölgyre, megcsókolja, s visszatántorodik.)*
 Halhatatlan ég ura!
 Mi hűlt ez ajk, mi márvány e kebel,
 S nem ébred ő, szeme csukott marad,
 Nem hallom ön szívem verésétől;
 Szive dobog-e? Oh kedves Judit,
 265 Te édes angyal, ébredj, kelj, o kelj!
 Beszéld el, hogy mi szépek voltak ott
 Az édenen szeraphi álmaid?
 Hideg, hideg vagy és olly szóttalan!
(Az asztalon egy félig kiürített üvegcsét vesz észre.)
 Isten, — ez a halál! . . . s még most is olly
 270 Szép, mintha könnyen szendregne ő.
 Ki fogja őt illy széppé tenni majd
 Feltámadásakor? — Még itt lebeg,
 Még utban van a csillagok felé
 Dicsőült szelleme; — várj engem is,
 275 Szép mátkaléclek! együtt elmegyünk,
 Egymásé voltunk és leszünk örökké!
(Kiissza az üveg nedvét s a fekvő lábaihoz borúl.)
 Judit. be édes a halál veled!

5. JELENÉS

KAJÁN, IMRE *jőnek*

KAJÁN *(az ágyra mutat)* Itt!

IMRE *(odamegy, s borzadva visszaroohan)*

KAJÁN Nos mi lelt?

IMRE Ott, ott!

KAJÁN *(odarohan, megtapintja leánya holt testét, s hanyatt görnyed.)*

Jaj énnekem!

IMRE Végem nem messze van, jól érzem!

280

Futok, a míg siromba elbukom!

(Megy s a vele szemközt jövő fővármesterrel találkozik, ki visszatolja a szin közepére, s itt vállára teszi kezét.)

FŐVÁRMESTER Szerencsés Imre, az ország s király

Nevében foglyom vagy.

IMRE

Hol a parancs?

FŐVÉR. *(a vele jött hadnagynak int.)*

HADNAGY *(olvas)*

Szerencsés Imre mint honáruló

Máglyára íteltetett.

IMRE

Hah! . . . Megállj!

285

Ki bizonyíthat ebben ellenem?

KAJÁN *(előrohan)* Büntársad, én! örök, vezessetek.

(El. — Távol a nemesség lázadó moraja zúg.)

A KÉT GYÁM

NÉPSZÍNŰ DALOKKAL ÖT FELVONÁSBAN

(1846)

SZEMÉLYEK

EGYENES ISTVÁN városbíró
VEINERLE SIMEON
TARJAGI JÓNÁS
MATHUSNYAY MATHUSALEM
RAKER MIHÁLY
SZABADFŐI EMIL, pénztárnok
HERRWERDER, jegyző
HIDEKGUTI ÁRPÁD, Tarjagi gyámfia
MATHUSNYAY INGOMÁR
FÜLÖP, rongyász
VERBUNG-KÁPLÁR
FÜLI URAM, strázsamester
JANCSI, városi hajdú, Egyenes szolgálatában
HABAKUK, Tarjagi inasa
BERCZE PÁL
BETYÁR
DIÁK
KORHELY
VERBUNGOSOK
1 }
2 } CIGÁNY
3 }

IRÉNE, Egyenes leánya
JANKA, gyámleánya
MÁRTHA ASSZONY
EGY PÓRLÉÁNY
NÉPSÉG

Történik az első két jelenet Pesten, a többi Nagy-Visonya sz. kir. városban.

ELSŐ FELVONÁS

1. JELENÉS

FÜLÖP, egy korhely

(Pest egyik mellékutdjára, kívülről rongyózsíp hallik)

5 FÜLÖP (*jó targoncát tolvaj maga előtt, a targoncán tarka rongyhal-
mazok és soknemű gyermekjátékok, fején kopott kürtős kalap*)
Hozz! ringyct-rongyot, kender kócot, hozz! ringyct-
rongyot . . .

KORHELY (*szemközt jó, Fülöpöt hátra üti*) Gazember! Semmire-
való! Majd adok én neked elménckedni, majd megtanit-
lak én rongyot emlegetni, mikor én megyek el melletted!
Gazember, semmirevaló (*fenyegetőzve el*).

FÜLÖP (*kalapjával utána csap*) Te lafancos éhenkórász! Te szél-
faló ferdesarok, várj! Talyigámra kerülsz még te is, mint
egy elkallott, szennyes konyhakötény, várj te, te, foltos
10 könyökű, lyukas zseb! . . . Ó sors, ó emberek! Hogy nekem
egy ilyen járdakoptató öklei számára is kell hátamnak
lenni, mintha nem eléggé nyomná azt a talyigahám és a
nyomorúság! Nekem, ki az előtt tíz esztendővel egy csapat
cseléddel éreztettem jó és rossz kedvemet, ki tíz év előtt
15 bársony öltönyben és hintóban jártam, — és most? És most
rongyokat szedek (*targoncádra ül*), rongyokat, melyeknek
minden darabja elmúlt jobb időkre emlékeztet (*rongyokat*)

szed elő a halmazból). Ez a tarkán hínzett rongydarab
hajdan menyasszony ruha lehetett, és most rongy, mit az
20 utcasárból vájtam cló, ez a kendőfoszlány egykor tán
könnyek letörlője, most utcagyerkőcök törlik bele sáros
talpaikat, s az a durva vászon ingszakadék, melyben tán
egy agg koldus fagyott meg az utca kövezetén, mindezek
25 a rongyok láttak egyszer jobb időket és clrongyoltattak
mint én, . . . a minap egy bársony darabot találtam, nem
birom a fejemből kiverni (előhúzza kebléből a bársony
foltot), épen ilyen ruhám volt azelőtt tíz esztendővel . . .
Lesz- é még valaha? —

2. JELENÉS

FÜLÖP, TARJAGI, HABAKUK

TARJAGI (*Fülöp utóbbi szavai alatt ennek hdta mögé lopózik,
s kürtős kalapját berántja szemére*) Lesz!
30 FÜLÖP Hallod-é? ne bolondozz, akárki vagy! Mert tréfából
képen talállak felejteni (*hadardsz maga körül*).
HABAKUK (*elkapja Fülöp kezét*)
TARJAGI Valamit kívántál az elébb?
FÜLÖP Az az elébb volt — most azt kívánom, hogy ne rontsd
a kalapom, mert nem pénzed ára!
35 TARJAGI De hátha én megtenném, amit óhajtasz?
FÜLÖP Akkor pofozd meg magad emberül, mert óhajtok a
képedre mászni.
TARJAGI Azt ugyan nem teszed, mert veheted észre, hogy
négy kézzel foglak; — minden esetre idvességcs lesz magad-
40 dat csendesesen viselned itt a fazék alatt, mert attól tán csak
nem félsz, hogy rongyaiddban megrabol valaki? Rövid
lesz, amit szólni fogok hozzád: — akarsz-é arslán,
gavallér, piperkőc lenni? divat szerint öltözködni, illa-
tokba fürödni, — most ugyan csak hatalmas hagyma-

- 45 szaggal vagy felfegyverkezve. — Akarsz-é egy szóval
nagyot játszani? . . .
- FÜLÖP Furcsa beszédek! Adj csak annyi pénzt, amennyinek
nyakára tudok hágni, majd meglátjuk, ki lesz a gavallér!
- 50 TARJAGI Épen ez a kérdés. Vajon ha te neked pénzed volna,
de sok; — el mernéd-é azt költeni, vagy szépen élére
vernéd, mint a heringeket? Teszem azt, ha volna?
- FÜLÖP Úgy de nincs, tehát hagyj békét, és ne koptasd a
kalapomat.
- TARJAGI Van is ezen mit koptatni. Legalább is tíz esztendő.
- 55 FÜLÖP Akkor ez volt a divat, tudd meg; akkor ez új volt,
én pedig úr, s mint ez új nem lesz többet, úgy én sem
leszek többet úr; akkor válogattam a piperés öltönyökben,
most szabad rájuk nézmem, akkor mindenem volt,
most pedig semmim sincs, rongyaimon és árva lelkemen
- 60 kívül, de még azt is eladnám, csak találkoznék olyan
bolond, aki megvenné, csak hogy még egyszer mutat-
hassam magamat a világban.
- TARJAGI Találkozott olyan bolond . . . Én megveszem önállá-
sodat . . . *(eleresztí Fülöp kalapja karimdját)*
- 65 FÜLÖP *(felvonja fejéről a kalapot, s Tarjagira bámul)* Nem
ismerlek! . . .
- TARJAGI Azt nagyon elhiszem, majd meg fogsz ismerni; én
teljesíteni fogom mindazokat, amiket óhajtottál.
- 70 FÜLÖP És mire akarsz használni? Előre is mondom, hogy
hogy sem lopni, sem bankót csinálni nem tudok.
- TARJAGI Isten őrizz! Semmit sem kívánok tőled, mint hogy
díszesen öltözködjél, — színházban, vendéglőkben mutasd
magadat, és hogy kivált a nőknek figyelmét vond
magadra.
- 75 FÜLÖP S mindezt miért?
- TARJAGI Csupán azért, hogy felebaráti szeretetem szemei rajtad
gyönyörködjenek.
- FÜLÖP Vagy úgy, tréfáidat akartad rajtam próbálgatni? Eressz!

Hadd szedjek rongyokat!

80 TARJAGI (*Egy bankjegyet ad neki.*) Hát ez tréfa? —

FÜLÖP Micsoda? Ez! Ez! —

TARJAGI Tiéd lehet.

FÜLÖP És a jegy nem hamis, és ezt nekem adod?

85 TARJAGI Egy feltétel alatt: hogy magadnak tüstént díszes öltönyöket fogsz vásárlani, jelen piszkos ruháidat pedig egy ládába lepecsételvén, azokat nekem viszont emlékül átengeded, azontúl pedig mellettem maradsz, és követni fogsz, hova én vezetlek. Nos, áll az alku?

FÜLÖP (*a bankjegyet vizsgálva*) És — ez — az — enyim?

90 TARJAGI Be megnézed, mintha sohasem láttál volna rongyokat.

FÜLÖP Ez drága rongy.

TARJAGI Ezentúl nem lesz szűked benne.

95 FÜLÖP (*felszökve és szemeit dörzsölve*) Hah! Álmodom! Bizonyosan álmodom, sokszor szoktam ilyen szépeket álmodni. (*Habakukhoz*) Ugyan kérem, húzzon rám vagy egynehányat azzal a pálcával, talán majd akkor megtudom hogy álmodom-é vagy ébren vagyok.

TARJAGI Tedd meg ezt a szívességet neki, Habakuk!

HABAKUK (*rászed egynehányat*)

100 FÜLÖP Jajajaj! Ébren vagyok! ébren vagyok! — fogom, kezemben van — úr leszek! — Uram! — Jóltévőm!

(*Tarjagi ldbait átöleli.*)

TARJAGI Ez mind igen szép, hanem mindamellett sem bánám, ha oly nagy mértékben nem dörzsölnél hozzám, mert köztünk mondván, még most szurtos vagy, mint egy szekérkenőcs fazék, hanem jer, siettesd átalakulásodat s imádd a sorsot, mely ekként rád mosolygott.

105 FÜLÖP (*rongyász-sípját elhajítja*)

TARJAGI Te Habakuk! Szedd fel ezt a sípot, s a targoncával együtt rejtsd jó helyre, szükségünk leend rá. (*Fülöphez*) Jerünk, szeretett barátom! (*Mindhárman el.*)

Változás

(Egyenes István szobája)

3. JELENÉS

EGYENES, később INGOMÁR

EGYENES (*Íróasztala mellett, hol több könyvek vannak sorba rakva, ül, s hírlapot olvas*)

INGOMÁR (*beugrik*) Egyenes Iréne nagysád itthon van?

110 EGYENES Egy kicsinyt élesebben tessék kurjantani, mert én megvallom, *olykor* — nagyot hallok.

INGOMÁR (*magasabb hangon*) Mondok! — lehet-é szerencsém Iréne kisasszonyhoz?

116 EGYENES Úgy! tudom — ön a pöre végett jött. — Bizony megbocsásson ön, de a tanácsnok urak még mindeddig nem készültek el vele.

INGOMÁR Ejnye, be vastag hályog lehet ennek az embernek a fülén! (*Odamegy és Egyenes fülébe kidlt*) Iréne kisasszonyt keresem!

120 EGYENES Igen — hallom — hallom, hogy Veinerle polgármester úr sokáig tanul meg syllabizálni, azt mondja ön; jó is lesz őt személyesen szorgalmazni és megkérni szépen, hogy írassa be magát valamely kisdédóvó intézetben.

126 INGOMÁR No, ezzel ma nem lehet beszélni gyalog. Nézze az úr, ezt a könyvet Iréne kisasszonynak hoztam ajándékba
(*egy kéziratot mutat elő*).

EGYENES Csalódik ön, a második emeletben lakik a könyvkötő, az fogja önnek a könyvét bekötni.

130 INGOMÁR No, ez holt süket! — akár csak egy karakalpakkkal beszélnék. — Nézze ön — ezt a kéziratot itt hagyom; ez az én munkám és Iréne kisasszonynak van ajánlva, akit én köztünk legyen mondva, aranyaival együtt imádok.

EGYENES Értem — ön árulja ezt a könyvet, hát mit fizessek érte? (*Zsebébe nyúl.*)

135 INGOMÁR (*felpattanva*) Hogy a vihar kukorékoljon a süket füledbe! — Ez a könyv — Irénc kisasszony — Mathusnyay Ingomár — alásszolgája. (*el*)

EGYENES Ismerick, ki fia vagy szélmalom.

4. JELENÉS

EGYENES, BERCZE

140 BERCZE (*nagy hajlongások között*) Alázatos szolgáját kívánok — örülök, hogy tisztelhettem friss jó egészségben — kívánom teljes szívből!

EGYENES (*félre*) Mit kívánt ez most nekem teljes szívből?

BERCZE Az iránt, az én pöröcském iránt jöttem alázatos térdhajlással könyörögni; instállok alássan, csókolom kezét, lábát...

145 EGYENES Nem hallom, hogy mit beszél ön, drága barátom, nem hallom. Ha csak jobban nem fogja erőltetni beszélő műszereit.

150 BERCZE (*félre*) Vagy úgy! No majd ezt talán megérti. (*Egy erszényt ad a bírónak.*) Azt az én pörömet ne tessék cselejtetni.

EGYENES (*elveszi a pénzt*) Nagyon helyesen van, édes barátom, segíteni kell a szerencsétleneket az ő baleseteikben. Isten keze mindnyájunkkal szabad. Tüstént adok róla nyugtatót.

BERCZE Mit ád, tekintetes uram?

185 EGYENES Kiknek a számára kívánja beíratni? Az árvai vagy a szepesi megkárosultakéra?

BERCZE Nem értem, tekintetes uram, nem értem. Én azt a tekintetes uramnak hoztam, hogy jó ítéletet hozzon érte.

180 EGYENES Értem, értem! — nagyon jól van — felét az árvai, felét a szepesi éhezőknek, — ön igen méltányosan fel tudja osztani jótéteményeit.

BERCZE Egy szót sem értek belőle tekintetes uram, egy szót sem . . . Honnét tudnám én, hogy valaki éhezik Szepes és
105 Árva vármegyékben? Az nem jó volna, tekintetes uram,
hogy valahányszor a paraszt nép megéhezik, mindannyi-
szor mi szegény gazdagok álljunk elő az erszénnyel,
az nem jó volna. — Ha nem akarja a tens úr az ügyemet
meghallani, és a pénzemet elfogadni, inkább adja vissza,
170 hogy sem holmi szepesi és árvai éhenkórászok fogai kop-
janak benne.

EGYENES *(ki azalatt nyugtatót írt)* Itt a nyugtató!

BERCZE A pénzem adja vissza, tens uram, vagy biztasson, hogy a
pörömben részemen lesz.

175 EGYENES No, én elhiszem, hogy ön bízik hozzám, hogy nyug-
tató nélkül is át fogom adni ajándékait az illetőknek,
egyébiránt hírlapokban majd ki lesz önnek a neve is téve ...
Megalégedve térhet ön vissza, most egy jó tettet köve-
tett el!

180 BERCZE No, ha elkövettem, hát akaratom ellen követtem el.
(mentében) Sült bolond, süket ördöge, vigyen el a patvar,
Szepes és Árva vármegyei koplaló népeddel együtt!
Kívánom tiszta szívből! *(el)*

5. JELENÉS

EGYENES, IRÉNE

IRÉNE Kedves atyám!

185 EGYENES Te jössz, kis Bendegúz?

IRÉNE Nem atyám, — én vagyok itt.

EGYENES Úgy? — azt gondoltam, a kisfiam.

IRÉNE Hanem, kedves atyám! legyen akarata meghallani, ami-
ket beszéllek.

190 EGYENES Lehetetlen! azt mondod, hogy megint az eső esik?

IRÉNE Valamit kérni jöttem, atyám!

EGYENES A szakácskönyvet? Amott lesz a fiókban.

IRÉNE Ó dehogy! Egy szerencsétlen ifjú ügyében akarok
könyörögni.

195 EGYENES Értem, értem! Az „Áhítatosság óráit” kívánod ol-
vasni, — nagyon helyesen, oly érzéstisztító és lélekne-
mésítő munkát nem könnyen találsz regénytáradban. Mind-
járt felkeresem. *(Könyvei közt kutat.)*

IRÉNE Kedves atyám, ma különösen nem akar hallani.

200 EGYENES Jaj . . . gyermekem . . . bizony nincs itthon. Mathus-
nyay tanácsnok ur vitte el az előtt fél esztendővel, azóta
mindig olvassa, talán már egy kötetet le is morzsolat belőle,
mindjárt el fogok érte küldeni. *(csenget)* Hej, Jancsi!

6. JELENÉS

ELÉBBIEK, JANCSI

JANCSI *(betápmolyog, nehezen állhat meg a lábain)* Megvagyok,
tekintetes uram!

205 EGYENES Te, Jancsi, te . . . Beteg vagy te, Jancsi!

JANCSI Nem biz én, tekintetes uram, hanem pityós vagyok
egy kicsinyt.

EGYENES Látod . . . mondtam úgy-é, hogy ne járkálj annyit
éjjel! Most meghűtötted magadat bizonyosan, s gyulladást
210 kaptál . . . mondd, hol fáj?

JANCSI A térdem fáj, tekintetes uram, meg az oltom, meg-
ütöttem, mikor a folyosón elestem.

EGYENES Úgy-é? valóságos tüdőgyulladás! Mártha asszony,
egy kanta vizet!

7. JELENÉS

ELÉBBIEK, MÁRTHA

MÁRTHA *(bedlllítja a kanta vizet, — el)*

215 JANCSI *(gyanúsán pislogatva félvdllről a vízre)* Minek lesz az,
tekintetes uram?

- EGYENES Gyere csak, Jancsi, ezt meg kell innod; a hideg víz,
 tudod, mindent meggyógyít, kivált az illeténszerű gyulla-
 220 dásoknál, mint a tiéd, a hideg víz valóságos ellenméreg.
- JANCSI Én — tekintetes uram! — Nem tudom ám én, tekintetes
 uram, hogyan kell a vizet meginni.
- EGYENES Ha ezen átestél, akkor meg vagy gyógyulva bizo-
 nyosan.
- 225 JANCSI Elhiszem, akkorra meghaltam.
- EGYENES No, csak szaporán, Jancsi, fogj hozzá.
- JANCSI Ajj, — ajj! — a ránézéstől is meg kell hálnom.
- EGYENES Vagy ha tanácsomat nem akarod bevenni, ekkor
 majd orvost hívatok, és az legalább két tucat piócat fog
 230 rakni a hátadra.
- JANCSI Mit? pi- pió-piócat? Jaáj! hol van az a víz . . . de hát
 igazán megigyam, tekintetes uram? — Nem használna,
 ha az ablakon kiönteném?
- EGYENES Harminchat piócat!
- 235 JANCSI Odavagyok . . . halálos ellenséggemmel kell megbékül-
 nöm. *(Kezébe fogja a kantát.)* Kisasszonyom, én érzem,
 hogy meg fogok ettől a víztől halni, tegye meg . . . mon-
 dasson három szentmisét a lelkemért . . . osztán ha elte-
 metnek, ne engedje, hogy fűzfát ültessenek a síromhoz,
 240 hanem szőlőtőkét — — — ó, öregapám lelke! Te, ki
 éltedben, a csapláros keresztelő vizén kívül, semmiféle
 vizet benned meg nem szíveltél . . . te . . . kinek gyomrá-
 ban borkővé vált a lelkiüsméret . . . te . . . ki nekem rop-
 pant és megbecsülhetlen szomjúságokat hagytál hátra . . .
 245 megbocsáss, hogy ily szégyent teszek szép tanításaidon,
 nem is tettem soha, nem is tenném, ha füstre akasztanának
 is, többet, csak most az egyszer, de most is csak azért
 teszem, mert — mert *(kétségbeesve)* ó, az a pióca! *(Iszik.)*
- EGYENES Ugye, de jó volt?
- 250 JANCSI De elég is volt ám, tekintetes uram!
- EGYENES No, most elmehetsz, ha még rosszul találod magadat

érezni, csak add tudtomra, akkor majd kettőztetni fogjuk az adagot.

263 JANCSI De uram, fogadom, hogy míg a világ világ lesz, soha sem esem többet ilyen betegségbe, melynek ily keserű az orvossága! (el)

IRÉNE Kedves atyám! — a legkomolyabban kérem, hallgasson meg; részvétire, mint mindig, úgy most leginkább szükségem van.

270 EGYENES De látod, kedves gyermekem, szegény fickót ilyen állapotban lehetetlen volt a kért könyvekért elküldenem.

IRÉNE Ó atyám, hogy lehetsz ily kegyetlen?

EGYENES Mid fáj, édes leányom?

285 IRÉNE Lelkem fáj, atyám, a lelkem! De ha te sem hallgatsz meg, ki fog engem megérteni?

EGYENES Jer . . . ülj ide, és mondd el, mi bajod?

IRÉNE El fogom mondani . . . Mielőtt te neked elmondtam volna, imádságaimba szőttem érzésem kínjait s térdeimen panaszoltam el az égnek, hogy mik történnek itt a földön
270 alatt, — és ha az ég meg nem hallgatott és ha te meg nem hallgatsz, atyám, úgy nincs, aki segíteni tudjon . . . Halljad! . . . Egy fiatal férfi, ki szerény számadási hivatalában mindeddig a leghívebben, a legpontosabban járt el, ki noha szegény, de tiszta lelkű, kinek becsületszava esküvéssel egyértékű, kinek mocsoktalan jelleméhez egy aljas gondolat sem fért soha, . . . most hirtelen azt hírlik róla,
275 hogy — megtébolyodott! — — mert számadásaiban 30,000 forintnyi különbség találtatik . . . Ez iszonyú . . . Ki legtisztább kezekkel bánt a hűségére bízott tömeggel, ki büszke volt egy meg nem érdemlett fillért el nem fogadni, . . . hogy lehet annak ily meg nem fogható balesetet megérni? . . . Nem lehet . . . nem hiszem, atyám . . . hogy ő azon összeget elvette volna, nem! Istenem! . . . ezen hitet nem volnék képes túlélni! . . . Itt
285 valami iszonyú tévedésnek kell lenni, mert ő becsületes

ember ... talán megcsalták, ... vagy kirabolgatott, ...
talán valami írásai eltévedtek? ... De Emil aljasságot nem
tehetett, mert Emil becsületes ember! ... ó atyám ... te
sok szerencsétlennel letöröltted könnyeid, ... most ... ha
valami, úgy Emil sorsa az, mely emberszeretetedet igé-
nyelheti. Atyám, segíts rajta. Istenen kívül csak te vagy az,
ki az emberek szívét ismered s kiből bízni tudok, ... ó,
légy megszabadítója!

290

EGYENES *(még mindig hallatlanná téve a mondottakat)* Szép ...
szép. — Ezt mind abból a bohó Marryatból olvastad,
lelkecském.

295

IRÉNE Ó atyám, gyermeked szavát sem akarod-e megérteni? ..
Hát az atyának a szíve is megsüketülhet-é?

300

EGYENES *(félre)* Szegény gyermek! ... Mennyire bízok hoz-
zám! ó ég, adj erőt, kívánatát teljesíthetnem! — Nem,
leányom ... az apa szíve nem süket, az apa szíve meg-
hallja gyermeke legnépőbb gondolatjait; ő ... ki veled,
még mikor élőben hordozott, azóta együtt érzett, együtt
örült, együtt szomorkodott, ki megmutogatta neked a
rózsabokrokban fészkelő kígyókat, ... ki óvakodni tanít-
tott a darázsfulánkú lepék külszínétől, ki lelkedet, mennyire
tehetted, nemesen gondolkodni tanítá, ő ne értené óhajtá-
saidat? Szorulj szívemhez, kedves gyermek, az megért
téged! ... Jól mondtad: Emil becsületes ember; — azon
egyetlen, ki tőlem az engedelmet bírja, hogy téged láthas-
son, téged, kit egyetlen vészes gondolattól is törekedtem
megőrizni, — azon férfi, ki a te figyelmedet bírja, az nem
lehet más, mint tiszta lelkű — — — s ne legyen az én
nevem apa, ne legyen becsületes ember, ha az ő igazsága
napfényre nem jövend. — Az ő ellensége sok, mint minden
igaznak, de hisz az ördögök száma légió, míg isten csak
egy van! ... De bárha az utcák köveiből is támadnának
elleni ... kinek lelkét vétek súlya nem terheli, — dia-
dalmaskodik!

305

310

315

320 IRÉNE Ó, köszönet! . . . Én bízom szavaidban! —
EGYENES De csitt! csendesen gyermekem, amint hallom, me-
gint meg kell siketülnöm egy kicsinyt; tudod, hogy rólam
a fél város azt hiszi, hogy olykor periodikus süketségben
325 szenvedek, mikor egészen más dolgokra felelek, mint
amiket kérdenek tőlem, — igen! A semmirekellők szavait
meg nem hallgatom, hanem az üldözöttek panaszát min-
dig. Irántad azért volt e tettetés, hogy szívedet ettől inge-
relve fölnyisd, — hogy szívedbe belássak. — Láttam ott a
330 rénybe vetett bizalmadat, s a bizalom menti meg Emil
sorsát.

8. JELENÉS

ELÉBBIEK, MATHUSNYAY szenátor

MATHUSNYAY Ah, humillimus servus! Ah kisasszonyka, miért
akar elsietni? Szeretjük ám mi öreg urak is a fiatal kisasz-
szonykákat . . . Megbocsát kedves főbíró úr . . .

335 EGYENES Ó, mindenesetre, mindenesetre, már kedves leányom,
minthogy Mathusnyay tanácsnok úr kívánja, hogy hagyj
magunkra bennünket . . . hát —

MATHUSNYAY Ó, dehogy kívánom, sőt inkább ellenkezőleg,
iszonyatos nagy gyönyörűségemet találok benne . . .

340 EGYENES Hja, vagy a kertünket kívánja látni érdemes tanács-
nok úr? Irénekém, hozd elő a kulcsot!

MATHUSNYAY Miért is nem látogat meg bennünket, kedves
kisasszonyka? Van ám énnekem egy igen derék leányom,
. . . osztán igen szépen tud énekelni. Nemde, tekintetes
főbíró úrnak is méltóztatott hallani a minap?

345 EGYENES Bizony . . . ugyan szeles időik járnak.

MATHUSNYAY (*félre*) Jaj! . . . hogy a boszorkány bujdosson a
süket füledbe! . . . Én azt mondom, hogy a leányom
énekel, ő azt feleli rá, hogy a szél fú.

IRÉNE Tessék, atyám, a kertkulcs. (*Kulcsot ad át.*)

- 850 MATHUSNYAY Meg egy igen derék fiam is van ám! — — (*Egyenestől tolatik kifelé az ajtón.*) Most esküdött fel prókátornak . . . Ingomárnak híják, úgye szép név? Tudtomra ugyan Benjaminnak körösztoálték, de ő Ingomárt csinált belőle. (*Egyenestől mindig kijebb szorítottatik.*) Osztán verseket is ír, (*mindig künnebb*) a divatlapokba is küldött belölök, (*künn*) de nem adhatták ki, mert minthogy nagyon szépek voltak, a cenzúra nem engedte kinyomatni.
- IRÉNE (*egyedül*) Te vagy Emilnek legnagyobb ellensége. (*Leül.*)

9. JELENÉS

IRÉNE, JANKA

- JANKA (*otthonkdba, hdtulról befogja Iréne szemeit*)
- IRÉNE Ki az?!
- 360 JANKA (*lehető legmélyebb hangon*) Imádód, Mathusnyay Ingomár . . .
- IRÉNE (*felszökik*) Az isten szerelmeért! . . . Te bohó, mint megijesztettél!
- JANKA Úgy meg szoktál ijedni hódolóid nevéből?
- 365 IRÉNE Most elég okom van az ijedtségre és szomorkodásra.
- JANKA Pedig az utóbbikra csak a szerelem jogosítja fel a nőket. Hanem hogy legyen okod a kacagásra is, tehát tudd meg, hogy egy idő óta sok ostobaságot követtem el a nevedben.
- IRÉNE Igen köszönöm.
- 370 JANKA Várj csak . . . Ismered Mathusnyay Ingomárt?
- IRÉNE Tudtomra nem.
- JANKA Nagyvisonya városa tiszteletbeli alügyészt?
- IRÉNE Nem emlékszem.
- JANKA A Zeitung vidéki tudósítóját, nagyhírű költőt, ki 12 szonettet írt a holdhoz, másik tizenkettőt tehozzád, ezt nem ismernéd?
- 375 IRÉNE Semmikép sincs szerencsém . . .

JANKA No hát, ez sem ismer téged.

IRÉNE Hogyan? s azt mondod, hogy verseket írt hozzám?

380 JANKA Miknek mindegyikében égtől földig vannak magasztalva azon koromfekete szemek, miknek tűzénél költői szárnyait elperzselté.

IRÉNE De hisz ha tükröm nem csal, nekem kék szemeimnek kellene lenni . . . a tied feketék.

385 JANKA Mégsem érted a dolgot? Tehát megmagyarázom . . .

Az én gavallérom hallotta szép híredet; — az öreg Mathusnyay ti. sokat beszélt előtte Szatmárban fekvő jószágaitokról, s elhatározá magában, hogy azokkal török szakad — örök szerelembe kell esnie . . . S miután egy finom társalkodót könyv nélkül megtanult, kétségtelennek tartá, hogy csak mutatnia kell magát előtted, s szíved fogva lesz;

390 — mellesleg mondva, ennek a fiatalnak különös fogalma lehetett felőled és általában az egész nőnemről; — de halljad tovább: ezelőtt néhány nappal, . . . te nem voltál honn,

395 és én egyedül üldögöltem dolgozó szobádban, hímzettem vagy olvastam, vagy nem is tudom már mit csináltam, . . . hát egyszer kopognak az ajtón: és imé egy divatos fantázia-frakk és glacékesztyűk és everlasting topányok jelennek meg előttünk s mielőtt a fantázia-frakknak nagy meglepetésünkben tudtára adhattuk volna, hogy tévedni méitőz-

400 tatott, nem az a főbíró úr szobája . . . Ő nagy merészséggel elbünk gördül s kezünket ajkaihoz vonván, egyszersmind szíve érzéseit lábaink elébe kitalalá, mondván: hogy ő

405 Mathusnyay Ingomár, — a világon a legboldogabbak legszerencsétlenebbike; . . . boldog azáltal, hogy bájainkat ily közelségben láthatja, boldogtalan, hogy azokat egyszersmind el nem nyerheti . . . S miután ekként kimutatta fogai fehérét, — egy lélegzet alatt napot, holdat, csillagokat, a setét éjszakát, a rózsabimbókat s minden szépet a

410 világon irgalom nélkül lepirongatott szokott helyeikről mindazoknál feljebb magasztalva kellemetességeimet . . .

Bókjai halmazát azon nyilatkozattal fejezve be, miszerint
hozzám ellenállhatlan szimpátia sejtelmci vonzzák, már-
csak azért is, minthogy nevem egyetlen egy legszebb név,
melyet valaha asszonyember viselt, angyalok keresztneve,
holtaknak életre támasztója . . . Iréne!

IRÉNE Ah!

JANKA Keczdesz irigyleni, ugye?

IRÉNE Irigylésre neked van okod, a név enyém.

413
420
425
430
435
440
445
JANKA Képzelheted, mennyire lehullottam egemből! Ah ez
szörnyűség volt! Elcinte azt hittem, hogy mindez kész-
akarva történik, már magok ezen inkább pirító, mint húzelgő
összevissza hányt, kopott száz esztendő's bókok, amiket még
a nevelőben tanultunk a német—francia beszélgetésekből,
felforralták bennem a mérget, azoknak koptatója ellen,
hát még hozzá azt tudni, hogy mindezek nem is voltak
számomra betanulva! . . . S mi legkétségbeejtőbb volt:
én még túrhető mézeskalácsos képet mutattam azok végig-
hallgatásánál, s így még attól az egy élvezettől is meg-
fosztottam magamat, hogy lepke úrfit idélen hódolatáért
rendre igazítsam, mi fölöttébb nevetséges lett volna,
miután ezt egész eddig, míg megtudám, hogy nem nekem
van címezve, tetszőleg biztatóan fogadtam — — — de
várj! — várj Mathusnyay Ingomár! Nem viszed ezt el
szárazon! . . . Én a legnagyobb zavarodást tettetém előtte,
s minden tőlem kitelhető módon iparkodtam vele észre-
vétetni, mily gyönyörűséggel élvezem húzelgési elsőzött
pástétomát . . . Képzelheted, mily erőmbe került csalán
természeteimet leküzdenem, hogy hősiemet jégre vihessem,
mi azonban nagy öröömre tökéletesen megtörtént, úgy,
hogy illatos vitézem első búcsúvételével fültől topány-
hegyig szerelmes lett . . . nem ugyan belém . . . hanem
saját magába; — mintha homlokáról olvastam volna ezen
szavakat: Ó Ingomár! — Ki az, aki teneked ellenállhasson,
és nyakkendőd csokorjának? . . . És azóta szaporodnak a

versek a holdhoz és Iréne tintafekete szemeihez. Nehetz-
telsz most úgyé, hogy ily nevezetes hódolódtól ármányo-
san megfosztottalak: de vigasztaljon meg azon körülmény,
hogy sokáig úgysem fogom őt hálóimba megtarthatni,
mert — nekem nincsenek Szatmárban jószágaim.

450

IRÉNE Kedves Jankám, nem is képzeled, mily jótétet követél
el velem, jer, hadd öleljelek meg érte. Ily barátnői önfel-
áldozást csak te vagy képes tanúsítani, te jobban ismered
körülményeimet, mint magam, s gyakran a legelőreszámí-
több gyöngédséggel óvsz meg kellemetlenségeimtől, pedig
mi lehet kellemetlenebb egy tolakodónál?

455

JANKA Ó kedvesem, ne higgy te engem olyan jónak. Amit te
barátnői önfeláldozásnak nevezsz, az tán csak túlságos
leányszeszély. Éppen olyannak képzelem viszonyunkat,
mint egymás mellett felnőtt nefelejcs és csalánét, mely
csíp és éget, nem azért mintha testvérszomszédját védené,
hanem azért, mert csalán.

460

10. JELENÉS

ELÉBBIEK, EMIL

EMIL *(észrevétlenül bejő, s azon székek karjára könyököl, melyen
Iréne ül)*

JANKA De nagyobb az annál, hogy te rajtad akármi, de valami
történt, nem szoktál te különben ily főcsüggesztő, ily
szórakozott lenni . . . mondd, mi bánt? Szinte kezdem
hinni, amit itt-ott mesélnek, hogy menyasszony vagy.

465

EMIL Menyasszony? — hát a vőlegény kicsoda?

JANKA *(felszökik)* Jézus! Mint megijeszti ön az embert!

EMIL Hogyan? Megijedtek? Hát észrevenni rajtam, hogy 8 nap
mulva meghalok?

470

JANKA Tudja ön, . . . mikor haldoklik a fiatalember? . . . mikor
házasodni készül; — osztán ki ne hagyjon a temetéséből,
akarom mondani a menyegzőjéből.

- 473 EMIL Hm . . . tehát megijedtek tőlem . . . *(Iréhez)* Kegyed is megijedt, nemde?
- IRÉNE Ó nem — nem —
- JANKA Ne képzelje ön, mintha épen öntől ijedtünk volna meg, éppen nem, hanem csak az ijeszte meg bennünket, hogy nctalán valaki gondtalanul kifecsegett titkainkat kihallgatta.
- 480 EMIL Tehát még egyikök sem tudja? Tehát még nem hallották? . . . Hogy én . . . megtébolyodtam?
- JANKA *(félre)* Valamennyi szentek! . . . Ez majd úgy néz ki . . .
- IRÉNE Ó Emil . . . ön . . . tréfál . . .
- 485 EMIL Lehet . . . én is úgy hiszem, hogy az egész csak tréfa! — de valami démon tréfája, mely elvette eszemet, és elveendi becsületemet és életemet.
- IRÉNE És a bizalom istenben?
- EMIL Nekem már nincs többé bizalmam senkihez.
- IRÉNE Hozzám sem?
- 490 EMIL Ó Iréne . . . ne e bizalmas arcot — ez lelkemet öli meg. — Mindenre kész vagyok . . . Vagyonomat elvesztem — de nem panaszkodom, . . . becsületem elvesztem — de istent nem káromlok . . . életemet levetkőzőm — és nem irtózom egy másiktól; de az, hogy kegyed még bízik hozzám, ez lever, ez kétségbe ejt! . . . Ó, mondja . . . irgalomból mondja, hogy gyűlöl, hogy megvet — így legalább nyugodt vérrel nézek a sötét jövőendő ködeibe.
- JANKA *(félre)* Itt én alkalmasint számfözlötti vagyok, István bácsira aligha több szükség nem lesz. *(el)*
- 500 IRÉNE *(Emil keblére borul)* Ó Emil! . . . nem szabad kétségbeesned! Én szeretlek! — — —
- EMIL Mit tettél? meg akartál menteni és elkárhoztattál . . . Ne ölelj! ne ölelj oly forrón . . . a halál ölelése nem lenne oly hideg, ha a tiéd oly forró nem volna . . . Ó, te fősvény!
- 505 Ki kétségbeesve múlsz ki pénzhalmaidon, miket magaddal nem vihetsz, . . . Te országok ura! ki trónod lépcsőiről lépsz kriptádba . . . Te gyönyörök embere! Ki élveid ten-

gerét elhagyod, hogy a férgeket megismerd. Mit érzetek ti halálotok óráján azon kínhoz mérve, — mely az enyim?! — Ó Irén, mily keserűvé tetted a bürökkehelyt?! —

11. JELENÉS

ELŐBBIEK, EGYENES

EGYENES Ah! — minő idilli jelenet! Valóságos új divatú pásztoróra, hajdani klasszikus témára . . . Már hisz, édes gyermekeim, én kivénültem abból, hogy titeket szeretni tanítalak, — engem sem tanított senki: — nincs is, megval-
515 lom — viszonyaitok ellen legkisebb ellenvetésem is, s nem várok egyébre, mint hogy leendő fiam uram a formáságos megkérést vagy személyesen, vagy násznagya által szokott ünnepéllyel véghez vigye, s én osztán nagy megfontolások után kimondjam, hogy — ha már ennyire vagyunk —
520 hát — isten neki! — Mindezeket azért hordom most jelenleg elő, hogy titeket egy lélekizzasztó vallomástól, melyhez netalán már hozzá is készültetek — megkíméljelek. Nos, édes leendő fiamuram, csak ex abrupto . . . Hát? . . . nincsen hangunk? — Leányom, biztasd már kedvesedet, dik-
525 táld, mit mondjon.

EMIL Nem lehet.

EGYENES No valahára! . . . már hisz nekem nem kell hosszas dikció, néhány szóból is értek. Jól van, édes fiam . . . ismerem szívedet . . . becsületes ember vagy, fogd leányom kezét, megérdemelted.
530

EMIL Ó, ez megöl! — —

EGYENES Ejh, nem kell oly élénken érzeni a boldogságot, hidegebb vértel édes fiam.

EMIL Nem hiszem, hogy ön nem hallaná, amit mondok, annál kevésbé, hogy meg nem értené; — én Irént imádom, miként nem imádom üdvömet, de csak nyolc nap — és ő
535

özvegy fogna lenni; egy becse veszett ember özvegye
— — én — — lemondok!

540 EGYENES Azt kívánod, édes fiam, hogy nyolc nap alatt legyen
meg menyegződ? Ez ugyan nagy sietség, de ha Iréne bele-
egyezik — legyen meg.

IRÉNE Emil! az ég maga is boldogságunkat óhajtja.

EMIL Az ég maga is gúnyolódik.

545 EGYENES (*fölpattan, Emilt megragadván megrázza*) Mit mondtál?
Mit mertél szádon kiereszteni? Ki jogosít fel arra téged,
gyermek! hogy az istent káromold? — Láttad-e te őt
mindenható crejében, hogy ellene mered emelni arcodat?
Te vagy-e az, ki kétségbe akar esni? Érezted-e te az éhség
560 tépő kínjait? Láttad-e családodat a nyomorúság rongyai
között? Hallottad-e ellenségeid gúnyhahotáját porba bu-
kott szerencséd felett? Én hallottam, láttam és érztem
mindezeket . . . és bízam . . . bízam — és reményeim
felvirultak . . . bízam, és ellenségeim a porba aláztattak . . .
565 bízam, mert becsületemben erős voltam — s azt nekem
nem sors, nem emberek kezei adták, s azt tőlem sem bal-
sors, sem emberek kezei el nem vehették . . . Ha gyáva
vagy, ha nem érzesz magadban erőt az életre; úgy erelj
— halj meg — meg vagy rá érve . . . Ha önbecsérzésedet
580 elvesztetted; erelj — halj meg! — jótét lesz rád nézve a
halál . . . Ha véteknél öntudata terhel — ha érzed — hogy
mik rád mérettek, azokat megérdemelted; — erelj, — halj
meg — a bűn számára nincsen remény, nincsen vigasz-
talás . . .

EMIL Atyám — köszönöm!

585 EGYENES Mit köszönsz, édes fiam?

EMIL Az életet. —

(*A függöny hull.*)

MÁSODIK FELVONÁS

(Nagyvisonya városa ; a háttérben egy kéttornyú templom, jobbról, balról boltok.)

I. JELENÉS

TARJAGI, FÜLÖP (divatosan öltözve)

TARJAGI (szendőtöri kosztüimjében, az I. felvonásbani divatos öltöny helyett hosszú academia-kaput, fején kürtös kalap a múlt századból, orcdig érő kemény inggallér, haja hátra simított, copfot visel és rezes nádpálcát s térdig érő kívül húzott csizmákat)

Mi mindketten nevezetes változáson mentünk keresztül, te alig látszol magadra ismerni, annál kevésbé énám. Hja . . . látod, édes fiam, én most Tarjagi Jónás, Nagyvisonya szenátora vagyok, kinél félvárosban nincsen egy-
5 üggyűbb ember, ki azon felül, hogy egy késhegyre való esze nincsen, rendesen ittasan szokott megjelenni, ifjaknak és véneknek nagy multságára, s kivel azért — mint tapasztalhattad — kötekedni idvességesebb dolognak tartatik a búcsújárásnál . . . Társaságban neveltség találos meséken
10 töretik a fejemet, leitatnak erősen, legalább ők azt hiszik, — copfomat piros szalagokkal cifrázzák fel, — csizmáimra krétával festenek sarkantyút, — a sessióban kalamárisomba bort töltenek, folyamodványokat adnak hozzám, mikhez mellékményül egy tucat kártya van csatolva s több effé-
15 lékkel nyilvánítja boldog boldogtalan sajtáságos tiszteletét. — De csak hadd örüljenek, hadd játszanak velem, legjobb ízűt nevet, aki utoljára nevet . . . én látom az ő kártyáikat, de ők nem az enyimeket. — Ami a te átváltozásodat illeti, ennek is szoros egybefüggése van az enyimmel. — Nyílt akarok irántad lenni, mert tökéletesen kell
20 ismerned terveimet, hogy ezeket előmozdíthasd. — — — Beszédemből majdan azt is fogod átlátni, miért választot-

talak téged ismeretlen és elhagyottat megbízottamul? . . .
25 Van nekem egy unokaöcsém, kinek apja — nagy acquisi-
tor — végrendeletében azon feltétellel hagyta fiának min-
den birtokait, miknek évi jövedelme több ezerekre megy,
hogy 1846^{kis}ig april 18^{as}ig, mely a fiúnak 24^{dik} születése
napja, Egyenes Jankát, a vele együtt katonáskodott Egye-
nes Sándor barátja leányát nőül vegye; ha ezt nem teendi,
30 úgy a nem megvetendő birtokok rám mint nőm után
legközelebbi rokonára fognak háramlani. — Képzelheted,
mennyire mindent elkövettem ez ideig, mint a fiúnak
gyámja, hogy e rám nézve annyira veszedelmes házasságot
akadályoztassam, a fiúnak alkalmat szereztem rá, hogy
35 elbetyárosodjék, korhellyé neveltem, pénzt adtam neki,
mennyinek csak nyakára tudott hágni, s barátokat szerez-
tem hozzá, kik vezessék az utak legsikamlósbjaira. Látha-
tod, hogy én nem vagyok oly ostoba, mint amilyennek
hisznek. Nagyon hihető volt, hogy ekként roppant mély-
40 ség fog keletkezni a mívelt, érzékeny románolvasó höl-
gyecske s e mosdatlan szájú parlagi fickó között, . . . azon-
ban a fiú mindamellert is, hogy sok szép reményű ostoba-
ságot követett el, noha külszínleg pimasz, goromba, neve-
letlen, mégis attól tartok, hogy érzései nincsenek tönkre-
45 vesztegetve, s csak az alkalomra várnak, hogy hirtelen
valami nemesebb irányt nyerve, minden számításaimat
dugába döntsék. — — — Jelen van az év, jelen a hónap,
melyben a fatális házasságnak meg kellene történni, s resz-
ketek, hogy a fiú valamit gondol s megteszi a hasznáért a
50 talán rá nézve is kellemetlen lépést; mint szinte attól is lehet
félnem, hogy a leány, noha maga is eléggé gazdag, az
összeköttetés fényoldalaitól elragadtatva, nem fogja-c be-
hunyni szemeit a dús vőlegény rakoncátlanságaira s jó
remény fejébe szívesen, de nem örömet, kezét nyújt.

55 FÜLÖP Kezdem érteni a dolgot.

TARJAGI Te lész az, ki engem ezen kétségek közül kiszabadí-

tasz. Én megismertem benned a rongyok között a finom világ fiát, s kiemelélek a porból, hogy amint egy részről téged boldoggá tegyelek, úgy viszont általad céljaimat
60 bizton elérjem: — — — én be foglak juttatni a szóban levő hölgy körébe, te rajta lész, hogy szívébe is bejuthass, te egy gazdag nőt fogsz nyerni, én egy gazdag örökséget; — célunk elérteig vagyonomat tekintsd a magadé-
65 nak . . . Őszinte voltam irántad, most rád hagyom, fel-
téléleimet elfogadni vagy visszavetni.

FÜLÖP Áll! — *(kezét nyújtja)* Megvallom, azóta hogy megszűntem rongyszedéssel mulatni magamat, mindég töröm rajt a fejem: vajon mi jó vagy rossz lehet az, miért tisztelt pártolóm annyira érdekeltetik irántam. S mondhatom,
70 nem a legjobb szándékokat kezdtem gyanítani, mert hisz mai nap a halált sem kapja az ember ingyen, azért is meg kell fizetni az orvosnak . . . hanem most, midőn átlátom, hogy önnek is van a dologban érdeke, tökéletesen megnyugszom felőle, s ígérem, hogy mielőtt a hónap végére járna, jóltevőm tervei be lesznek koronázva.

TARJAGI Azonban hogy magamat hallgatásodról biztosítsam, előlegesen tudodra adom, hogy tizenkét évi életed folyamát mind egy lépésig ismerem, s ajánló leveleid vannak kezemben, melyek egyenesen a szegedi hóhérhoz szólnak. — Te nem fogsz engem elárulni. —
80

FÜLÖP *(furcsa képet csinál)*

(Kivülről zene hallik, majd mindinkább közeledik.)

2. JELENÉS

ELÉBBIEK, ÁRPÁD, HABAKUK, I. 2. 3. CIGÁNY

ÁRPÁD *(borjúsárdjas üngben, félvdllra vetett viktoridval, sarkantyúsan, pörge kalappal, kezében iccés üveg, sallangos dohánycacsó és kurta pipa)*

TARJAGI Lupus in fabula. — Ide vigyázz! Ez az ellenség.

ÁRPÁD (zene mellett)

A faluban utca hosszat
Muzsikáltatom magamat,
Tele palack a kezembe,
85 Táncolok mint veszett fene.
(Petőfi)

TARJAGI (*háta mögé kerül s. vállára ver*) Pedig jobb volna szépséges öcsém, ha imádkoznál.

ÁRPÁD (*visszafordul és a palackot felmutatja*) Hát nem imádkozom én, urambátyám?

90 TARJAGI Olyan legénynek, édes öcsém, ki egy hét múlva megházasulandó, zsoltárból kellene imádkozni, nem iccés füvegből.

ÁRPÁD De hát ki mondta azt urambátyámnak, hogy én megházasodom, még pedig egy hét múlva?

95 TARJAGI Apád végrendelete, édes öcsém!

ÁRPÁD No persze! Apám sem kérdezte tőlem, mikor anyámat elvette, hogy beleegyezem-é?

FÜLÖP (*Tarjagihoz*) Gombát evett ön? 'Sz rontja ön az ügyet gyilkosképpen?

100 TARJAGI (*Fülöphez*) Ezt tennem kell, hogy lássa a világ, menyire rajta vagyok a fiú jó útra térítésében, amiből azonban — légy nyugodt — semmi sem lesz.

ÁRPÁD S ki volna osztán az a boldog teremtés, aki velem együtt átugraná a házasság árkát?

105 TARJAGI Egyenes Janka kisasszony, leánya Egyenes Sándor nyugalmazott és istenben boldogult kapitánynak.

ÁRPÁD Hajdanában mintha ismertem volna. Régen volt, tán nem is igaz. — Hagyjuk azt boldogabb időre, bátya, majd mikor a fogunk kezd hullani. Ejnye, ne csináljon oly búcsújáró képet, éppenúgy áll a szeme, mint akinek meg-

110 ette a csibe a kenyerét. Húzd rá cigány:
„Hegedűszó, furulyaszó, cimbalom!” stb.

ELÉBBIEK, JANKA

ÁRPÁD (pipdját szájába dugja, s csípőre tett kézzel billegeti magát)

JANKA (sétaöltönyben végigmegy a színen, Tarjagit könnyű főhajtással üdvözlözi, Árpádot mosolyogva végignézi, zsebkendőjét elejti — elmegy)

ÁRPÁD (eldörmélködve kikapja pipdját szájából, lerántja kalapját, s igen illedelmes pozitúrába igyekszik magát helyezni. A kendőhöz ugrik.)

FÜLÖP (szinte odaugrik, s a kendőt szinte megkapja, fejével azonban úgy ütődik Árpád fejéhez, hogy a koccans teóridja szerint hátra tántorodván, a cigányok közé zuhan, a kendő kettéhasad, egyik fele nála, másik Árpádnál marad) Ó, te kőfejű betyár! (A kendővel Janka után elrohan.)

115 TARJAGI (félre) De már lesz szükségem Fülöpre! (Habakukhoz)
Meg ne merd vele tudatni, ki volt a leány. — Jó mulatást, szép öcsém. (el)

ÁRPÁD Mi volt ez? akár aluszom, akár ébren vagyok, de nem vagyok a régi ember. (dalol)

120 A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem,
Beleestem, benne vagyok,
Nem láthatok, nem hallhatok.

125 Teringettét, még ilyen szép leányt nem láttam. Gyere csak elő, te bőgős, te azt mondod, hogy az egész várost ismered, ki volt ez a . . . (A bőgőst fülénél fogva elhúzza.)

3. CIGÁNY (ostoba képpel) Micsoda?

ÁRPÁD Forgós adtát! Fogsz a kérdésre felelni? Vagy úgy doboljam ki belőled a hangot, mint az öreg dobból? Mondd el, ha tudod, ki volt ez a — ez a . . . tündér?

130 3. CIGÁNY Vagy úgy? . . . ez a tündér? — — —

ÁRPÁD Abban a rózsaszín ruhában.

3. CIGÁNY Aha, abban a rózsaszín ruhában? *(folyvást törekszik fülét kiszabadítani)*

ÁRPÁD Igen, igen, aki itt a kendőjét elejtette.

135 3. CIGÁNY Hja az, aki a kendőjét elejtette? — — —

ÁRPÁD Ugyanaz, hanem beszélj már, ne csak azt ismételd, amit én mondok, mert megnyújtom a füledet.

3. CIGÁNY Aha, ... értem már ... ez a tündér ... abban a rózsaszín ruhában ... aki a kendőjét elejtette?

ÁRPÁD És rám mosolygott ...

140 3. CIGÁNY Igenis, és rám mosolygott ...

ÁRPÁD No?

3. CIGÁNY Bizony nem ismerem, ...

ÁRPÁD Semmirevaló! *(ellöki)* Hát te Habakuk?

145 HABAKUK Én tudom jól ... Ez tekintetes Herrwerder aljegyző úr felesége.

ÁRPÁD Rosszul tudod, Habakuk ... Herrwerder úr nőtelen. — De hisz itt maradt a kendőjéből a markomban egy darab, hátha ezen talál lenni a neve? És nem csalatkozom, rajta van! ... Lehetetlen! ... Egyenes Janka! ... Ő volna ez? ... Igen, igen, kezdek vonásaira emlékezni ... Mit is mondott Tarjagi? ... Hogy én és ő ... Képtelenség ... És én mit feleltem rá? ó, én ostoba! Mit nem adnék érte, ha meg nem látott volna, és milyen helyzetben látott! — Pfuj! —

155 I. CIGÁNY Hát most mit húzzunk, tens uram?

ÁRPÁD *(pénzt ad nekik)* Most már nincs kedvem, kotródjatok, mert majd én találok valamit húzni, de az a nyakatok közé lesz, és furcsa táncot jártok tőle.

160 HABAKUK Hát nekem nem ad ifj'ram a jó hírmondásért egy kis boritavalót?

ÁRPÁD De mindjárt. *(korbácsát kezdi bontogatni)*

HABAKUK No csak osztogassa ki, tens ifj'ram, a zenészek között, azokon elfér szegényeken. *(el)*

ÁRPÁD Hát mire vártok még?

165 2. CIGÁNY A Habakuk tens uram bortavalóját nem osztja ki
íj'ram közöttünk?

ÁRPÁD Ha követelitek. (*Ostordval egyet pattant.*)

CIGÁNYOK (*megelégedten elszaladnak*)

ÁRPÁD (*egyedül*) Hol van a régi kedved, Árpád?! Pipád kialudt,
borod szétfolyt a homokban, kedvedet elvitte a gólya. Héj!

(*zene mellett*)

170 Bús az idő, bús vagyok én magam is,
Valamennyi barna leány mind hamis,
Tűz a szemc — jég a szíve,
Szeretnék én — de nincs kibe. Hajjaha!

175 Ki hitt téged, hívatlan vendég, ide szívembe? Nem te
vagy-é a szerelem? Nem az a szerelem, melyet bor és
szilaj dőzsölések juttatnak az unatkozó eszébe, nem az a
szerelem, melyet vásárra visznek. Valami szent, valami
nemes, valami kimondhatlan édes fájdalom vagy te,
180 amit érzek — — — Mennyire más színben látom az élet-
tet! — A vad tivornyák helyett a boldog szerelem örömeit,
a borcimbórák helyett — családomat . . . Az enyimet! . . .
De vajon érdemes vagyok-é rá, hogy valaha nőm, csalá-
dom legyen? Meg fogja-é ő bocsáthatni, elfelejteni a té-
velygőnek, hogy behúnyt szemekkel tévutakon járt?
185 . . . Lábaihoz fogok borulni, elmondom neki, hogy én
egy nyomorult otromba fickó vagyok, kit naggyá, nemessé
tenni egy szavába kerül, és ő meg fog bocsátani. — Igen,
én tudom, hogy ő megbocsát, hiszen ha azt nem teszi, hát
megölné. (*nekiindul*) De hohó, atyafi! Megállj! Az a dísz-
190 ruha csak megjárja a tanyai lakzikban, de szerelmet esdeni
benne aligha lesz okos gondolat . . . azért csak gyorsan
át kell változnunk . . . ő, csak most ne látott volna . . . vajon

nem gúnymosoly volt-e tekintetében, hogy rám nézett?
Nem — nem — úgy mint ő, csak az oltárképi szentek
mosolyganak. (el)

Változás

(Szoba Egyenes házánál)

4. JELENÉS

JANKA, JANCSI

JANKA Jancsi! valami mondanivalóm van a számodra.

JANCSI (zsinórra tett kézzel) Parancsoljon nagysád!

JANKA Nem vettél észre egy betyárkába öltözött fiatalembert,
ki az utcán muzsikáltatta magát?

200 JANCSI Ó, dehogynem! Kerek, pörge kalapja volt, osztán azt
húzatta; hogy: A faluban utcahosszat!

JANKA Ugyan az. — Hát azt az embert fel kell keresned, még
ma valami ürügy alatt idecsalnod, de úgy, mintha én
semmit sem tudnék a dologból.

205 JANCSI Valami ürügy alatt?! — Nem tudom ugyan még, hogy
mivel csaljam ide, de hiszen csak rátaláljak, majd tudok én
hazudni neki annyit, hogy egy hétig sem találja ki, melyik
igazabb a másiknál.

JANKA Hanem csak okosan és lárma nélkül.

210 JANCSI Olyan bizonyos, mintha már itt volna. (el)

JANKA (egyedül) Megfoghatatlan! Micsoda kéz dolgozik elle-
nem a sötétben? Mely féreg rágódik létem boldogsága
gyökerein? Ó, ha ismerném őt! Nő vagyok, de érzem,
215 hogy bosszút tudnék rajta állani... Négy éve, hogy
Árpád haldokló atyja eljegyeze bennünket, még akkor
mindketten gyermekek voltunk, ki hitte volna, hogy négy
év alatt ennyire meg lehessen változni embernek? . . . Mi
volt akkor Árpád? — — — Maga a szüntelen elpiruló

220 szerénység — és most?! Még tán rám sem ismert! . . .
Kinek a munkája lehet ez? . . . Ezt nem isten, nem is az
ördög tevé, itt emberi kezek munkálódnak, ó, a világot
ostorozó csapások felét emberek teremték! De ki lehet az?
Ki lehet az?

225 JANCSI (*belép*) Tekintetes Tarjagi Jónás úr és nagyságos báró
Üresfeji kívánnak tisztelkedni.

JANKA Hah! . . . Feleletül küldte-é e nevet kérdésemre a sors? . .
vagy miért van, hogy Tarjagi nálam minden jöttment
idegen bárót, szökött táncmestert s tudj' isten mi minden-
féle borbélylegényeket bemutogat? . . . Mondjad nekik
230 hogy itthon vagyok.

JANCSI (*titkolózva*) Rábukkantam a vitézre. — Hisz ez senki
sem más, mint Árpád urfi, kit már özönvíz óta nem
láttunk.

JANKA Igen, hol van jelenleg?

235 JANCSI Itt sompolyog a ház előtt és ujjain számlálgatja: bemen-
jek? — ne menjek? Olykor a kilincsre is ráteszi már a kezét,
de azután megint mintha jobbat gondolt volna, hirtelen
újra visszahúzódik, s újra számlálgatja: bemenjek? — ne
menjek? Hanem hiszen majd szépszerivel be tudom én őt
240 csalogatni.

JANKA Hanem csak okosan.

JANCSI (*félre*) Már az az én gondom. Ha másképp nem, leka-
pom a kalapját s beszaladok vele, akkor osztán majd csak
utánam jön. (*el*)

5. JELENÉS

JANKA, TARJAGI, FÜLÖP

245 TARJAGI Cespi Fülöp, francia báró.

JANKA (*félre*) Ugye? Nem ez-é az, ki keszkenőm felét utánam
hozta? — Je suis bien aise de vous voir — — — prenez
place, Monsieur, s'il vous plait.

240 FÜLÖP (*Tarjagihoz*) Ifjú uram! — ugyan belemarkoltunk a
lépbe — hisz én egy drága kukkot sem tudok franciául,
míg az a hölgy úgy beszél, mint a víz. (*Jankához*) Kedves
nagysád — nagyon méltóztatott csalatkozni, azt híven,
mintha én egyike volnék azoknak, kik miután Magyarhon
255 keblét fogadták ápolóul, továbbra is idegen nyelvökkel és
még idegenebb szívökkel akarják magokat a többi honfi-
aktól megkülönböztetni. Sőt, nekem szent fogadásom
tartja, új hazánk iránti vonzalmamat azáltal nyilvánítani,
hogy bármely vidékén, bármely népe között legyek is
Magyarhonnak, soha a magyar nyelven kívül egyeben
260 szólni nem fogok, és e szilárd feltételemben sem divatos
ferdeségek, sem haute-volée-i képzelgések által magamat
megtántoríttatni nem engedem.

TARJAGI (*Fülöphöz*) Ügyesen kigázoltál a hínárból, csak foly-
tasd és szerencsés leszesz.

265 JANKA (*félre*) Még nem szabadultál meg barátom!

TARJAGI Megbocsát, kedves kisasszony, nekem sürgető s dol-
gaim lévén, kénytelen vagyok magamat megfosztani azon
szerencsétől, hogy továbbra is becses társasága kellemetes-
ségeit élvezhessem, — magamat és ifjú barátimat úri
270 kegyeibe ajánlom. (*el*)

JANKA (*félre*) Már ő ezt így szokta: valami drága madarat
bemutat nálam, azzal azt a nyakamon hagyva, maga sürgé-
tős dolgai után rohan — a kávéházba . . . Gyanúm alig-
hanem alapos. (*Fülöphöz*) Nagyon sajnálom, mon cher
275 baron, hogy ön is el hagyta magát ragadtatni, ugyan kérem,
tegye ön félre ezuttal fogadását — a kedvemért, úgyis oly
ritkán akad kis városban, kivel magamat kedvemre fran-
ciául kifecseghetném.

280 FÜLÖP (*félre*) Lelkemet teszem rá, ha még megvan, hogy az a
nő nem úgy szól amint érez; hanem ezúttal könnyen
megfogott.

JANKA Ugyan — je vous prie — báró úr — rendez-moi le plaisir.

FÜLÖP (*félre*) Azt fogom mondani, hogy megnémultam.

6. JELENÉS

ELŐBBIEK, JANCSI, ÁRPÁD

285 JANCSI (*berohan, Árpád kalapjával kezében*) Hidegkúti Árpád kíván tisztelni.

ÁRPÁD (*künn*) Megállj, semmirekellő! Ezért megnyakallak. (*Belép, eldörmölgödik.*)

JANKA (*elébe megy*) Hozott Isten, Árpád. (*Kezét nyújtja. Fülöp-höz.*) Bocsánat, báró úr. (*Árpáddal távozik.*)

290 FÜLÖP De már most odavagyunk falustól. (*elrohan*)

Változás

(*Nagyvasonya városháza, sessio terem*)

7. JELENÉS

(*Egy zöld asztalhoz ülnek*)

WEINERLE, MATHUSNYAY, TARJAGI, RAKER, HERRWERDER, később jön JANCSI

(*Az elnök helye üres, az asztalon roppant kalamárisok, oldalt fali pörtár*)

JANCSI (*belép*) Tíz óra, tekintetes tanács! (*kilép*)

MATHUSNYAY Talán hát el is kezdetnének foglalkozásainkat . . .
Nótárius úr, hol az acták?

HERRWERDER (*a pörtárból játékkártyát vesz elő*) Placeat!

295 RAKER Ki oszt?

- HERRWERDER Aki a tökfilkót kihúzza.
 MIND (*húznak*)
 HERRWERDER Raker szenátor úr a tökfilkó, tessék betenni és osztani.
- 300 RAKER (*kitesz négy krajcárt és oszt*) Az adott az osztóé.
 JANCSI (*belép*) A tekintetes főbíró úr kérdezi, vajon összegyülekezett-e már a tens tanács.
 HERRWERDER Még nem. (*félre*) Minthogy még maga a főbíró nincs itt.
- 305 MATHUSNYAY Frisi-firi.
 WEINERLE (*síralmi hangon*) Én nem segítek. (*Elteszi a kártyát.*)
 HERRWERDER (*Tarjagihoz*) Ah jaj, szenátor úr, ez éjjel megint rosszat álmodtam, fel kellene tenni a lutrira, de nincs meg az álmoskönyvben; azt álmodtam, hogy a polgárkatonaság magyar egyenruhában rukkolt ki, még most is fáj belc
- 310 a fejem. A múlt éjjel meg azt álmodtam, hogy a magyar törvényekből meg akartak examinálni, mire felébredtem, csuromvíz voltam az izzadság miatt.
 TARJAGI Még ez semmi, hanem amit én álmodtam, az az izonyat; de ne tessék senkinek mondani. Hát azt álmodtam, hogy a tanácsnál is, mint a vármegyénél — restauratio akart lenni.
- 315 WEINERLE Minden szentek, fordítsatok el rólunk illetén csapást.
 TARJAGI Mindezen álmak onnét jönnek, mert túl szoktuk terhelni gyomrainkat. (*félre*) Özvegyek és árvák utolsó falatjaival.
- 320 HERRWERDER Überstechen, überstechen!
 MATHUSNYAY Ohó! Azelőtt Raker kolléga nem tetszett adottot adni!
 RAKER Én-é?
- 325 MATHUSNYAY Biz úgy. Raker kolléga, méltóztatott elbukni. Polgármester úr, méltóztatik osztani.
 WEINERLE (*oszt*)

8. JELENÉS

ELÉBBIRK, EGYENES

EGYENES *(észrevétlenül bejő, s az elnöki székébe ül)*

MIND *(felpillantanak kártyáikból, s őt észrevevén megijednek)*

EGYENES Csak tessék kijátszani, úgysis veszem észre, hogy éppen
bukti van, addig janitor, küldje be a panaszosokat. *(csenget)*

MIND *(kasszát és kártyákat hevenyében szétkapkodnak)*

9. JELENÉS

ELÉBBIRK, BERCZE

330 BERCZE Alázatos szegény térdhajtó szolgája a tekintetes nemes
tanácsnak, annak egyes nagyérdemű urainak, kegyes párt-
fogóimnak. — Megjelentem.

EGYENES Ki ez?

HERRWERDER A fölpörös.

EGYENES Hát az alpörös fél?

335 RAKER Az alpörös fél nem jelent meg.

EGYENES Mi okon?

RAKER Mert még gyermek mind a kettő, s gyámjok, nem tudni
mi célból, hirtelen eltávozott.

340 EGYENES Tehát árvák ellen foly az ügy — s nincsen senki, aki
védené őket?

HERRWERDER Még eddig senki sem jelent meg.

EGYENES *(fölkel)* Polgármester ur, fogja el az elnöki széket,
én fogom őket védeni.

345 TARJAGI Ó kérem, nem kívánjuk mi a szoros formáságokat.
Főbíró úr véleményeit mint elnökét is készek vagyunk
elfogadni, megérteni.

EGYENES Jó! Az ügy érdemét kérem.

HERRWERDER Említett Ipsilonfy örökösök atyjuk világos köte-
lezőjénél fogva 14,000 pengő forintig kerestetnek nemzetes

- 350 Bercze Pál úr által; a kötelezvény eredetiben előmutatott, mint az idézőlevél kézhez adását tanúsító bizonyítvány is, nincs egyéb hátra, mint a végítéletet kimondani.
- EGYENES *(félre is, nem is)* S még csak nem is menthették magokat — de mivel is mentették volna? Árvák, kikről az istenen kívül senki sem gondoskodik. Ki segítene rajtok? . . .
- 355 Ez az ember az apa életében hallgatott a követeléssel, mert lehet, hogy az apának csak egy szavába került volna a kérdésre megfelelni, melynek feleletlenül hagyása az árvákat koldusbotra juttatja.
- 360 RAKER A kötelezvény világosan szól.
- EGYENES *(magában)* Világos követelés — és vesztegetés? Ez furcsa logika, ha igaz. — Látni akarom. *(Átveszi az iratot, megnézi és ráteszi kezét.)* Látták a tens tanácsstagok az iratot?
- MIND Láttuk, igenis.
- 365 EGYENES Úgy tessék kimondani az ítéletet.
- TARJAGI A fölperes követelését megítélnek nyilvánítom. *(félre)* Egy negyed részit nekem adja.
- MATHUSNYAY Én is úgy ítélek.
- WEINERLE Bizony, nem lehet máskülönben.
- 370 RAKER Én is úgy akarom, hogy az alperesek vesszenek. *(félre)* Úgyis ellenségem volt az apjuk.
- HERRWERDER A többség, tens úr!
- EGYENES Azt kimondani az én dolgom. Még egy szót kérek.
- TARJAGI Méltóztassék. *(félre)* Ezuttal ha még oly fontos lesz, sem fog nyomni a latban.
- 375 EGYENES Ezen kötelezvényben néhány ipszilon szára, mint szintén a pontok és kommak sokkal szőkébbek a többi betűknél.
- BERCZE *(titkosan Egyeneshez)* Tens uram, tegye félre azt az írást — ezer! kétezzer pengőt adok! *(félre)* Hogy a szunyogok vigyék el, sokkal jobb szemei vannak, mint fülei.
- 380 EGYENES Nagyon jól van barátom, igen helyes — szép keresztényi tett. Ime a fölpörös úr ezen ajánlatot teszi, hogy

- tekintvén a szegény árvák elhagyatott sorsát, kész követeléséről lemondani.
- 385 **BERCZE** Uram, nem éppen azt mondtam; nem jól tetszett hallani.
- EGYENES** (*Berczehez félre*) Nézze ön, mily ügyetlenül van itt 1000-ból 14,000 csinálva; tudja-e ön, mi büntetés van a levélhamisító számára kitalálva? (*fenn*) Igen, igen. Nem
- 390 jól értettem Bercze urat, ő nemcsak nagylelkűen lemond követeléséről, de sőt tekintve az árvák sokneműi szükségait, azoknak mindegyiknek külön egy pár ezer forintot ajánlódékozni nyilatkozik. Nemde így van, uram?
- BERCZE** I — i — gen — is — s. (*súgva*) Koldussá tesz ön, uram.
- 395 **EGYENES** Ön mint igen kegyes adakozó ember ismeretes előtűnk, azért ezen nagylelkű tetteit és nyilatkozatait a késő maradék példás örömeire jegyzőkönyvbe iktattatni kérem.
- BERCZE** (*félre*) Még csak vissza sem húzhatom szavaimat. (*el*)
- MATHUSNYAY** (*Tarjagihoz*) Ez furcsa, annyi pénzt két ipszilonszárért!
- 400 **TARJAGI** (*magdban*) Egy negyedrészt az enyim lett volna.
- RAKER** (*magdban*) Megszabadultak, pedig mennyire haragszom rájuk.
- WEINERLE** (*Rakerhez*) Ez ugyan nemeslelkű egy férfiú volt; — de meg nem foghatom, hogyha oda akarta ajándékozni követelését, miért adott mindegyikünknek 20 aranyat; ezt nem értem.
- EGYENES** Még egy fontos ügyünk van hátra, tekintetes tanács: Szabadfői Emil pénztárnok kérdéses számadásai megvizsgálása.
- 410 **RAKER** (*félre*) Ah, most jön a haddelhadd.
- TARJAGI** Tudtomra már ezen számadások egyszer megvizsgáltattak.
- MATHUSNYAY** S szerintök a pénztár-állapot hiányosnak találtatott.
- 415 **EGYENES** Tudom. De mindnyájan emberek vagyunk, e vizsgálat nem csalhatatlan; az ember oly becsületes.

- RAKER Hja, ki tudja, kiben mi lakik.
- 420 MATHUSNYAY Nem mind arany, ami fénylik. Lassú víz partot
mos.
- TARJAGI Hagyjuk a példabeszédeket. Ki lesz tehát, kinek vizsgálata csálhatatlan legyen? Talán? — — —
- EGYENES Megvallom, magam sem mentem vele semmire.
425 A hiány körülményének vagy oly nagynak kell lenni, hogy fogalmimat túlhaladja, vagy oly csekélynek, hogy azoktól észre nem vétetik. Más valaki leszen az, kit e tárgyban meg akarok bízni, ki már magamat is sokszor kiségtett, józan és zavarba nem jövő belátásával.
- 430 HERRWERDER S ki legyen azon megbízandó valaki, tens elnök úr?
- EGYENES Egy asszony!
- MIND (*felriadnak*) Egy asszony?!
- RAKER Hogyan? a tanács vizsgálatait egy asszony?
- 435 MATHUSNYAY Férfiak után egy asszony?
- HERRWERDER Mi és egy asszony?!
- RAKER Ez kéne még csak! A törvényes dolgokba is beleszabeditani az asszonyokat. Hát a főzőkanál?
- MATHUSNYAY Hát a rokka?
- HERRWERDER Hát a bölcső?
- 440 WEINERLE (*a beszélőket rdncigdlva*) Az istenért! Uraim, tekintetes urak! Lassabban beszéljenek, nem látják (*a nézők felé mutat*), mennyi nő van oda kinn? Ha meg találják hallani? Az ég szerelméért, én is feleséges ember vagyok, az úr is feleséges ember — meg az úr is — hogy merünk ilyen fennhangon rezonnirozni!
- 445 MIND (*mélységesen elfülelnek*)
- HERRWERDER Engedelmmükkel, tens uraim, hogy a nagy csendet bátor vagyok megszakasztani, — s kicsoda azon nő, ki a nemes tanács vizsgálatait vizsgálat alá vegye?
- EGYENES Senki sem más biz az, mint Szabadfői neje.
- 450 RAKER Hogyan?

- MATHUSNYAY Szabaddfőinek neje volna?
 TARJAGI Erről mi semmit sem tudunk.
 WEINERLE Bizony semmit.
 455 EGYENES Hjah! Sok dolog van még, amit tanácsnok urak nem tudnak.
 HERRWERDER S ugyan ha szabad kérdezniem, kicsoda lehet Szabaddfői úr hitese? Még néhány nap előtt nőtelen volt.
 EGYENES Ejh no — be kíváncsi ön, uram. Hát ha megengedi, senki sem egyéb, mint saját leányom.
 460 MIND *(feládnak)* Leánya?!
 TARJAGI Lehetetlen!
 MATHUSNYAY Az — a — Iréne — leánya. *(félre)* Akit a fiammal akartam elvetetni.
 EGYENES Nem is volt több tudomra — annál az egynél.
 465 MATHUSNYAY Engedelmet kérek *(orrára kapja a zsebkendőt)*, az orrom vére folyik. *(el)*
 TARJAGI *(félre)* Elhiszem . . . koppant az orrod!
 EGYENES Ezennel a tanácsulést cioszlatom, jó étvágyat kívánok az uraknak. *(el)*
 470 WEINERLE *(a kártyákat előveszi zsebéből)* Most rajtam van az osztás *(oszt és betesz)*.

(A függöny legördül.)

HARMADIK FELVONÁS

(Nagyvisonya városa tére)

I. JELENÉS

FÜLÖP, INGOMÁR, TARJAGI, VERBUNG-KÁPLÁR, VERBUNGOSOK,
 CIGÁNYOK, egy BETYÁR, egy PÓR,
 LEÁNY, NÉPSÉG

VERBUNGOSOK *(körbe állanak, középett a káplár, s zene mellett táncolnak és danolnak)*

Azt mondják, hogy nem illik
A tánc a magyarnak!
Nem! ha neki harisnyát
S félnadrágot varrtak,
Illik gyöngyös pártához,
Kócsagtollas fűhöz,
Illik sarkantyús csizmához,
Pillangós cipőhöz. (*Régi dal. Táncolnak*)

10 **BETYÁR** Káprál'ram, aki dicsőseges napja van! De szép élet
ez a katonáélet!

KÁPLÁR Az biz, ecsém, ha tudnád, jól félj! Nem kell ám itt
dolgozni, de soha; senkivel sincs dolga a huszárnak, csak
a terített asztallal, meg a tele kulaccsal, tudod-e, hogy
még a lovunkat is borral itatjuk?

15 **BETYÁR** Ejnye, a jégen kopogósát! De szeretnék ló lenni
keeteknél!

KÁPLÁR Hát ha még azt látnád, ami itt a zsebemben lakik.

(*zsebére csörrent*)

BETYÁR Ejnye, de sok pénzinek kell kelmednek lenni, van
itt legalább is tíz garas.

20 **KÁPLÁR** Garas-e? Te fülesgomba! Hát garaspénzt hordanának
a császár fiai? Tallérok ezek, fickó, aminőket az öreg-
apád lelke sem látott.

BETYÁR (*fejét vakarja*) Káprál'ram! (*kalapját forgatja*) Káprál'
ram. (*Ismét a fejét vakarja és kalapját gyötri.*) Káprál'ram
25 — de bizony furcsa az — semmit sem dolgozni — jól
enni, inni — pénzt költeni! Hát nem felkötni való volnék
én, ha föl nem csapnék katonának?

KÁPLÁR Ezt teszed csak jól, ecsém — hej, nagy úr leszesz,
senkinek sem parancsolsz.

VERBUNGOSOK (*csdkót nyomnak a betyár fejébe*)

BETYÁR (dalol).

30

...S héj!

Piros csákos süvegem,
Most élem víg életem,
Bokréta van mellette,
Barna babám kötötte,

35

...S héj!

Ha azt tette, jól tette,
Csókot kapott érette.
Kössél babám másszor is,
Megcsókollak százszor is.

40

KÁPLÁR Ecsém! Tudod-é mi fán terem a komisz pikó?

BETYÁR Mi — j — a?!

KÁPLÁR Hát farmatringot kóstoltál-e már?

BETYÁR Mi — j — a?!

KÁPLÁR Hát a kurtavasnak hallottad-é hírét?

45

BETYÁR Mi — j — az??

KÁPLÁR No ecsém, hisz ne búsolj, lesz módod a velők megismerkedésben.

VERBUNGOSOK (a népet kacérkodva buzdíják, egymással kötekedve stb.)

PÜLÖP (magában évelődik) No, én ugyan szépségesen belesültem szerepembe. Ki hitte volna, hogy e kis városban ily veszedelmes lyánra találjak, még soha úgy arszlán lúddá nem lett, mint amilyen birkává engem tett ez a leány. Ott kelle végignézniem, mint fogadja mosolyogva ezen égből pottyant Rontó Pál nyers, de őszinte hódolatát; majd elsüllyedtem szegyenembe, fülig pirultam s e pirulásból gyanítom, hogy még nem vagyok megérve arra, hogy arszlán legyek. S ha már most szentárosi pártfogóm kérdeni találja, hogy mire mentem, azt mondjam neki, hogy a kifityültetésig megbuktam?

INGOMÁR *(ki ezalatt azzal foglalatoskodott, hogy egy kebléből elővett rózsaszínű papirost vackorba harapott grimaszok közt többször szívéhez és ajkaihoz szorongatott, azt mindannyiszor elolvasta, nagyot nevetett magában, szóval magát szomszédja előtt a legimpertinensebb insolentiának útján igyekezett észrevéttetni, most hirtelen annak melléje vágja magát, rajta nagyot nyekkentvén s még nagyobbat kacagván)*

60 FÜLÖP Renggettét, kis úr, önnek rettenetes jó kedvének kell lenni, hanem mindamellet is ne üljön az oldalbordáim közé.

INGOMÁR *(felkél s Fülöp előtt lábait szétterjesztve, karjait összefonva, nagy büszkén megáll)* Uram! kapott-e ön már valaha randevút életében?

65 FÜLÖP Kaptam bizony, kis úr, még pedig olykor veszedelmeket, kivált hitelezőimtől.

INGOMÁR *(fitymldlódva)* Hm! . . . Látja ön az aranszélű papirost? Szagolja csak, minő jó szagú.

FÜLÖP Köszönöm, — náthás vagyok.

INGOMÁR Tudja-e, hogy ki küldte ezt nekem!

70 FÜLÖP Bizony, nem tudom én.

INGOMÁR Tehát tudja meg, hogy én ezen levelkét egy angyali hölgytől kaptam, melyben ma esteli tíz órára a nagy templom mellé légyottra rendel; nos, csodálkozik-e még ön jó kedvemen?

75 FÜLÖP Vigyázzon, ön kisúr, rá ne szedjék. Kicsoda az a hölgy?

INGOMÁR Hja, — az titok.

FÜLÖP No, ha titok, úgy sem akarom tudni.

INGOMÁR No, de mégis, ha megígéri, hogy tovább nem adja . . .

80 FÜLÖP Semmit sem ígérek — nem akarom.

INGOMÁR No, már most csak azért is meg kell önnek tudnia.

FÜLÖP Bedugom a füleimet.

- 85 INGOMÁR Mindegy — én kiabálni fogok. Az a hölgy, aki engem légyottra rendel, Egyenes Irénc!
- FÜLÖP Mondom, hogy csáléra jár ön barátom, hisz az Irén, ha jól hallottam, férjhez is ment.
- INGOMÁR Nem igaz — költemény — auxesis!
- 90 FÜLÖP Ugyan mondja ön, milyen az az ön hölgye? Barna vagy szőke, piros vagy halavány?
- INGOMÁR Termete cédrusé, hajzata, mint az éj; arca hajnal, szemei napok, ajkai, mint mézben fürösztött rózsalevél.
- FÜLÖP (*magdban*) Gyanítom, hogy kicsoda. — Ugyan kérem, 95 kis úr, mutassa annak a hölgynek az aláírását.
- INGOMÁR (*mutatja az írást*) De csak az én kezemben.
- FÜLÖP (*magdban*) Ez az írás Egyenes Jankáé. Naplóját láttam heverni az asztalon, onnét ismerem. Borzasztó leány, ezt 100 a szegény kétlábú állatot most hogy felülteti, keresztnevének csak első betűjét írja ki, melyet Jankának és Irénének lehet olvasni egyúttal. . . .Ejnye, mi villant eszemem keresztül? Be jó volna, ha azon írás körmöm közé kerülhetne, és más borítékba tenném, melyre saját nevem van írva, különben a levélből úgy sem igazodhatni ki, hogy 105 ki számára íratott — s akkor mint dokumentumot mutathatnám azt fel Tarjagi uram előtt, diadalmas arccal mondván, hogy jöttem, láttam, győztem! Továbbá elhistorizálnám előtte, hogy a nőt akarom szöktetni, ő erre nekem pénzt előlegezne — s én utóbb is magam szökném meg, Tarjagi uramra hagyva, hogy mint tudja plánumának szisztémáját újra felállítani. . . . Hanem hogy jussak azon íráshoz? . . . Ahá . . . Mindjárt . . . Gyógyszerárus voltam én valaha, bár ne lettem volna s mióta nem vagyok 110 is az, mindig hordok magamnál holmi porocskákat kalapom bélésében; egyik kis időre, másik örökre altatja el az embert, majd most hasznát veszem valamelyiknek. (Egy kedvécsészébe holmit behint.) Furcsa volna, ha el 114

találtam téveszteni, s kis úrfit a más világra küldeném
légyottra... No, no — vigyázzon kis úr — ne vesse
120 hátát az asztalnak, feldönti a kávéját.
INGOMÁR Hát nem ittam volna még meg? Hja — olyan a
szerelem, még a kávéjáról is megfélekedzik! Hát hogy
fel ne döntsem, felhörpentem. (*Megissza a holmit.*)
FÜLÖP (*magában*) Jó éjszakát!

2. JELENÉS

ELÉBBIEK, DIÁK

DIÁK (*nagy széllel berohan s háttal egyenesen neki vágat a káplárnak, kinek természetétől visszaiődik*)
125 KÁPLÁR Teringgettét amice, de nekem lovagolt, azt gondoltam, legalább is feltaszít.
DIÁK (*arra fordulva, ahonnét jött*) Hogy a másvilágon is papirossal teletessék a lelkeiteket, hogy soha száraz lábbal a menyországba ne jussatok, ti vaskalapos betűfalók!!
130 KÁPLÁR Kinek szól az a cifra áldás, domine frater? Nagyon meg találták magát haragítani.
DIÁK No, meg engem, hanem iszen be is verném az ablakjaikat, ha módomban volna.
KÁPLÁR Hát talán nincsen.
135 DIÁK Nincs ám, mert azok Plató voltak meg Arisztotelész, azokat pedig nem tudom, hol laknak.
KÁPLÁR Hogyhogy?
DIÁK Hát gondolja el csak, patrióta; azt kérdi tőlem profeszorom, hogy ki volt ez a Plató meg az az Arisztotelész?
140 Persze én oly jól tudtam, hogy ők kik voltak, mint azt, hogy holnap mit fogok ebédelni, mikor sem égen, sem padlásán egy áldott fillérem sincs, s nagy bátorságomban feleltem, hogy Plató egy igen-igen híres dohánytermesztő

145 volt, Arisztotelész pedig egy még sokkal híresebb salét-
romkereskedő . . . No, már nem becsületes felelet volt
ez? S mégis, nem tudom miért, a professzorom nagyon
megharagudott, s többek között azt is mondta szemembe,
hogy „számár”! Én erre nem mintha megharagudtam
150 volna, hanem csak hogy megbizonyítsam, hogy nem
vagyok számár . . . a professzorom kaputját megütöt-
tem . . . arról én persze nem tehetek, hogy maga is benne
volt a kaputban . . . s dictum-factum . . . biz engem sem-
miért, hanem csak azért, hogy Plató hivatalát nem éppen
egészen találtam el, sine-fine kicsaptak.

155 KÁPLÁR Jaj, domine fráter! Hogy tudott eddig is megülni
azon a túroshátú pegazuson, miért nem tette fel magát
inkább egy becsületes paripára? Jöjjön velünk — császár
ő felsége költségén mi sok országot-világot bejárunk,
majd felkeressük azt a Platót s Arisztotelészt, s megtanít-
160 suk kesztyűbe dudálni; bezzeg nincsen itt vaskalapos
professzor, s parolámra mondom, hogyha egyszer itt
beveszik, innét ki nem csapják soha.

DIÁK Úgy van — független akarok lenni, — katonává leszek,
itt a kezem.

VERBUNGOSOK (*csádkót tesznek a diáknak*)

DIÁK (*dalol*)

165 Kezembem van már az úti levelem,
Nem diák már Nagyvisonyán a nevem.
Korcsmárosné, bort ide a kupába,
Hadd igyék a szegény diák bújába.

KÁPLÁR Amice! Tudja-e, ki az a profosz?
170 DIÁK Nem én — igen úgy hangzik a neve, mint professzor,
aligha fogok vele szimpatizálni.

KÁPLÁR Azt magam is nagyon hiszem.

INGOMÁR *(e jelenet alatt kolosszalís dsításokenak megy végire, szemeit dörzsöli, s végre lankadtan Fülöp vállára hajtja fejét)*

FÜLÖP *(ekkor kivonja Ingomár kebléből a levélkét)* Drága barátom. Ön engem legalább is vánkosának tart, az elébb ráműlt, most rámfekszik.

175

INGOMÁR *(a pad karjára nyugtatja nyakát)*

FÜLÖP No iszen, jó fejedalját találtál most, nem lesz csoda, ha mennyei lajtorjával álmodol, mint Jákob pátriárka. — Most gyorsan más borítékot a levélnek.

3. JELENÉS

TARJAGI, ELÉBBIEK

180

TARJAGI *(jó)* Nos fiú, mit végeztél? Vagyis, jobban kérdeve, mibe kezdtél, hadd halljam?

FÜLÖP *(odaveti neki a levelet)* Olvassa ön.

TARJAGI *(elolvassa)* Hm... ez már szép!... Ennyit csakugyan nem tettem volna fel rólad, talizmánodnak kell lenni, hogy ennyire mehettél, meg vagyok elégedve.

185

FÜLÖP S most nincs egyéb hátra, mint a hölgyet magamnak elszöktetni.

190

TARJAGI Nagyon helyesen, a vállalatra kívántató pénzt, egy pár ezer forintot, tőlem megkapod, csak várj majd a kirendelt helyen, el fogom azt oda küldeni. *(félre)* Nem tehetek róla, édes barátom, de aligha meg nem foglak csalni.

195

FÜLÖP Én pedig egyenesen Pestre hajtatok hölgyemmel, hol önnek nagy öröme egymással megesküszünk. *(félre)* Nem tehetek róla jótékony férfiú, de aligha rá nem szedlek.

TARJAGI Szerencsés utat!

FÜLÖP Jó egészséget!

MINDKETTEN (*egymást ölelgetik*)

FÜLÖP (*el*)

TARJAGI (*félre*) No, most kezemben vagy, örökség!

4. JELENÉS

ELÉBBIEK, ÁRPÁD

200 ÁRPÁD Sok jó napokat, édes bátyám. (*Kezet szorít Tarjagival*)

TARJAGI Megszorítottad a kezemet, majd megszorítom én a nyakadat. Be jó kedved van, édes szép öcsém.

ÁRPÁD Nem kerül pénzbe, édes bátyám. Osztán csak holtig élek így is, mintha napszámba szomorkodnám.

205 TARJAGI (*félre*) Megállj, majd mindjárt megbúsítlak én egy kicsinyt. Hát minnek is jöttél te most tulajdonképpen haza, Pesten igen jó dolgaid voltak.

ÁRPÁD Azt tettem csak okosan, hogy hazalódultam. Egy becsületes ember levele idézett ide, hogy kicsoda, nem mondom meg, hanem annyit még is mondok, hogy
210 most éppen vásárlani megyek.

TARJAGI Ugyan mit?

ÁRPÁD Menyasszonyi ajándékot jegyesemnek.

TARJAGI Soha bizon!

215 ÁRPÁD De igazán mondom, nem tréfálok, hej, nagyot fordult tegnap óta a világ. Egyenes Jankát eljegyeztem.

TARJAGI (*félre*) Micsoda? — No te is beléválasztottál magadnak az örömbé. Ej, az a leány két vőlegényt akar egyszerre. Egyet sem fog kapni. — Te, édes öcsém, bizony azt nagyon helyesen teszed, ha megházasodol, nőtelen ember csak félemler... az asszony szerzi a koronát a férj homlokára, hanem majd adok én menyasszonyod számára egy igen szép nászajándékot, nesze fiacskám, fogd csak e levelet, az írást jól ismerheted, olvasd csak (*félre*)
220 Vagy egyik, vagy másik, vagy mindkettő.

225 **ÁRPÁD** *(olvassa a levelet, indulatosan homlokára csap)* Ó, hogy
 ilyenkor a föld meg nem nyílik, hogy az emberiséget
 benyelje. — Hah, mint szédül fejem, mintha elfáradt
 volna viselni a mennyet, mely rámszakadt, ó, így meg-
 230 csalódnai, ily keserűn, ily átkozottan! Ez a leány — ez
 a tiszta arc csalhatott meg engem, ezek az őszinte hangok
 hazudhattak volna. Hiszen ez az ő írása, az ő keze voná-
 sái — Átok rád, világ! Bátya, köszönöm az ajándékot,
 verjen meg érte az isten. Van-e rám szükséged, ember?
(A káplárhoz rohan, azt dióleli.)
TARJAGI *(utánanéz)*. Ez már megtette a hatását. Jó éjszakát.
(el)

Változás
(Emil szobdja)

5. JELENÉS

EMIL, később IRÉNE

EMIL *(jő, kezében roppant könyv, melyben feszületen elmerülve
 olvas, így lépdel fel s alá szoba hosszat, végre csüggedten veti
 könyvét az asztalra, magát egy székre ; fejét könyökre támaszt-
 va elaluszik — kiinn a vihar üvölt, az ablaktáblákhoz esőt
 csapkod a szél)*
 235 **IRÉNE** *(jő — Emil fölött megáll)* Már harmadik éje, hogy sze-
 meit be nem hunyta, . . . oly kitűző bizalommal dolgo-
 zott, — és sikeretlenül . . . és én mégsem szűnöm meg
 reményleni, én még most is hiszem, hogy ahol csodák
 feltűntét várjuk, hol az emberi ész és figyelem megszű-
 240 gyenülve mond le hatályáról, ott egy egyszerű ige fog
 világot nyújtani . . . Mindent megvizsgáltunk e három
 nap alatt, összesített figyelemmel vettük bírálat alá minde-
 gyik pontot, minden számot felvittünk eredetéig . . .
 sehoh legkisebb hiba, legcsekélyebb tévedés nincsen: csak
 245 az utolsó lap van még hátra: — ebben fekszik minden

- reményünk, ó, mint óhajtom és mint nem merem ezt végigolvasni! Mily gazdálkodón bánik az ember az utolsó reményével! ... És ez volna hát az utolsó? utána semmi... csak a halál és kétségbeesés? ... Ó, de ez a remény erős! Erős, mert a te hatalmadon nyugszik, gondviselő, és! és te benned nem szabad csalatkozni... mondd a sziklának, hogy emelkedjék el, és ha hited van, az el fog emelkedni... Ó, e szíven sziklák terhe fekszik... Szikla, emelkedjél el!
- 250
- 255 **EMIL** *(álmodva)* Ó... Iréne... segíts!
IRÉNE *(fölebe hajlik s megöleli)* Nehezek álmaid, szegény férj!
EMIL *(fölebred)* Ah, minő álmok! minő álmok! Fejem zúg, benne ki nem mondható számok roppant összegei üzik egymást; ... az algoritmus, mint túlvilági szörny kísérti eltévedt lelkemet. — Úgy álmodám, mintha a Szahara fővényeit kellett volna megszámlálnom szemenként, s sokszoroznom a tengernek cseppjeivel... Rettegetes álom volt... Mennyi az idő, Iréne?
- 260
- IRÉNE** Úgy hiszem — éjfél múlt.
- 265 **EMIL** Miért nem mégis aludni?
IRÉNE Majd...
EMIL Majd, ugye? ... Elég hosszú lesz az éjszaka a feltámadásig.
- IRÉNE** Nem tudsz szabadulni ez iszonyú gondolatoktól?
- 270 **EMIL** Ó, nem, nem... Ki kívánhatná tőled... oly fiatal még, ki tudja, minő örömök élete vár rád? Csak úgy akaratlanul mondtam, miért is szeretnéd értem a halált? Hiszen csak nyolc napi férjed vagyok: — te el fogsz majd engem felejteni, jól teszed, felejts el — porom szétomlik és az sem fog emlékezni rólad; — de egyet ígérj meg, — ígérd meg, hogy nevemet, melyet gyalázattal viszek magammal a sírba, soha szégyenleni nem fogod, ígérd meg: hogy bármily leplezve maradjon is a titok, mely becsületesemet és életemet oly sötét örvénybe sodorja; —
- 275

280 rólam soha semmi vétket elhinni nem fogsz. Tiszták
kezeim, tisztán emelem őket az ég felé, hogy előtted
magamat ártatlannak esküdjem, miért is hazudnám halá-
lom perceiben.

285 IRÉNE Kétségbe akarsz-e ejteni? Nézd, még van remény, még
itt az utósó lap.

EMIL Gyermekek! Hányszor végignézttem én reményben az
utósó lapot, mindég csak kárhozatomat olvastam benne.

IRÉNE De hátha későbbben nyilvánulhat véttelesség?

290 EMIL Halld! Ha annak szabad megtörténni, ami több, mint
valószínű, hogy egy tiszta lelkű embert csapás érjen,
mely nagyobb a halálnál; ha az becstelenné lehet anélkül,
hogy az elháríthatná fejről — úgy nincs miért élni, úgy
mint az, amit eddig tanultunk örök gondviselésről, erény-
295 ről és élet céljairól, nem egyebek üres chimaeráknál,
vaksors uralkodik úgy a világokon, — az ember elta-
podja a férget, az embert a vak eset — s egyik sem szá-
mol róla senkinek. — Ah, az a csillag, mely egéből lehull,
bizonyosan hitét veszthette el! . . . De ne kínozzuk magun-
kat tovább reménylő félelemmel, élet vagy megsemmi-
300 sülés! Fordítsunk az utósó lapra, ha ez is megcsal, úgy
nincs hátra egyéb

*(asztala fiókjából két pisztolyt vesz elő, sárkányait
felhúzza).*

IRÉNE Egyik az enyim.

EMIL Hogyan? Te velem akarnál jöni?

305 IRÉNE Nyolc napos férj! Sok század együtt fog bennünket
pihelve találni.

EMIL *(Irént dióleli)* Ó, halál, hát te is tudsz mosolyogni?

MINDKETTEN *(leülnek az asztal mellé, a nagy könyvet elébökök
veszik)*

IRÉNE Az utósó lap . . . isten velünk.

MINDKETTEN *(imádkoznak)*

6. JELENÉS

ELÉBBIRK, EGYENES

EGYENES (*észrevétlenül bejő, s az imádkozók fölött dldóban terjeszti ki kezeit*)

310 EMIL Dologra hát, kísérd számításaimat. — kilenc meg hat az tizenöt . . . egy meg nyolc meg hét — tizenhat . . . tizenhat meg tizenöt — harmincegy . . . összesen 31,500, kivéve belőle 800-at, marad 30,700; ezt sokszorozva 3-mal . . . 3-szor semmi — semmi, — háromszor semmi — 315 semmi, háromszor 7 — 21; — 3-szor semmi — semmi, háromszor három — hat . . . összesen 62,100; tehát 30,000-el kevesebb a bevett összegnél! Ez volt . . . utolsó reményünk, — már most meghalhatunk. (*Pisztolydt felveszi.*)

EGYENES (*a pisztolyt Emil kezéből kiüti*)

IRÉNE (*kitörő örömmel*) Férj! Megállj — nem volt utósó — mert — háromszor három nem hat — hanem . . . kilenc!

320 EMIL Mit mondasz? Ez volna lehetséges? Ó, nyomorú ész, ki az eget káromolni merted, szégyenülj meg . . . Iréne, őrangyalom . . . megszabadítóm! (*Irént karjába ragadja.*) És te, apám, szólj, mely sugallat küldött ide e percben?

325 EGYENES Nyolc nap óta mindig közeledben tartózkodtam, végigkutattam magam is számadásodat s épen azért, mert a hiba oly egyszerű volt, én pedig azt a legtranscendentálisabb okokban kerestem, arra nem találtam. Most azon szándékkal jöttem hozzád, hogy számadásid hiányát pénzzel fogom fedezni, így megmaradt az nászajándékul, s most kérdem hát tőled, kétkedő: van-e örök gondviselés?

330 EMIL (*térdre omlik*) Van, van! Ott az égben!

EGYENES S van-e gondviselésnek nemtője, ki az emberek sorsa felett örködik?

335 EMIL (*Irénét magához szorítja*) Van, van! Itt karjaim közt!
(*Függöny hull.*)

NEGYEDIK FELVONÁS

(Nagyvisonya város tere)

I. JELENÉS

FŰLI uram, strázsamester, JANCSE mint dobos, HABAKUK, TARJAGI (nagy kertész-sipkában és százgallérú köpönyében elmerülve), népség.

JANCSE (hirdetési nótát ver, amint két kezétől kitelik)

FŰLI (fejében nagy csókaorrú kalap, kezében nagy rézvégű pólca, öltönye huszárosan kizsinórozott frakk) Ördög hordtát! Lassabban zörög kend mindjárt azzal a dobbal? Azt gondolja kend, hogy süketeknek dobol? Csitt! ha mondom! (A dobost mindenkép figyelmeztetni törekszik funkciója félbehagyására.)

JANCSE (elhagyja működését)

FŰLI (nagy parddéval kiterjeszti a hirdetéses papirost)

JANCSE Hisz visszajáról áll a papiros, strázsamester am.

5 FŰLI Hallgat kend, tanulatlan ember, hát nem tudja, hogy balogsüti vagyok. (hirdet) Hallják kentek. Nagyvisonyán hirdetyík —

HABAKUK (gúnyolódva nyújtja utána). . . .tyík?

FŰLI (haragos méltósággal szétekint) A pipázás tiltatyík.

10 HABAKUK } (nyújtják). . . .tyík?
EGY A NÉP KÖZŰL }

FŰLI (lábaival toporzékol) Aki rajta kapatyík . . .

HABAKUK } (nyújtják). . . .tyí — ik?
MÁSÍK, HARMADÍK a nép közűl }

FŰLI (öklével a papirosra csap). Huszonötig csapatyík.

HABAKUK } . . .tyi — i — ik?!
TÖBBEN a nép közűl }

- 15 FŰLI (*botjába markol*) Trifurcifer! Nézd! Fogtok hallgatnyi!
(*újra hirdet*) Hirdettetyík! Tekintvén a tekintetes nemes
tanács, miképpen sok tolvajlások esvén, ezennel közhírré
tétetődjék, hogy esti tizedfél órának utána úgy kódorog-
ván akárki fia is az utcán, hogy lévén az bár kaputos
20 vagy szűrös, engem uccse a hűsre tétetődvén!
- TARJAGI (*magában*) Ejnye, ezt a határozatot ugyan alkalmatlan
időben hoztuk; az a bizonyos légyott tíz órára van ren-
delve, még valamelyikünket elcsípi.
- FŰLI Jancsi! Itt van, már most kend olvasson! (*Egy írást ad
neki.*)
- 25 JANCSI Mert már ez hosszabb, mint hogy könyv nélkül el le-
hessen mondani. — No hát hallgatás. — Hirdettetik.
Bizonyos gyanús személy, ki ezelőtt tíz évckkel mint
gyógyszeráros méregkeverésbeni egyetértés miatt bűn-
vádi kereset alá vétetett, az alól azonban megszökvén,
30 hirtelen eltűnt és azolta nem találtatott, míglen mostanság
tudomására esvén a tekintetes nemes vármegyének,
hogy ugyanazon egyén báró Crespi Fülöp név alatt jelen-
leg Nagyvisonya városa falai közt tartózkodik, ezennel
közrebocsáttatik, hogy aki ezen alább leírandó személyt
35 elfogván, a tekintetes vármegye kezei közé szolgáltatandja,
jutalmul huszonöt valóságos, jóértékű pálcaütéseket
kapand!
- FŰLI Micsoda idétlen beszéd az? forintokat — nem pálcaütése-
ket.
- 40 JANCSI No, ha az úr jobban tudja, olvassa maga. (*Átadja
Fűlinek az iratot.*)
- FŰLI (*elfojtott méreggel*) Nem látja kend, hogy otthon felej-
tettem az okuláriumomat?
- TARJAGI (*magában*) E jelentés az én praktikám következmé-
nye. (*Habakukhoz*) Te fiú! azt az okiratot akármi módon
45 nekem megszerezd; szép szerével vagy csúnya szerével,
szükségem lesz rá. (*el*)

HABAKUK (*odafurakodik a strázsamester mellé*) Strázsamestram!
— Strázsamestram — — — — Nézze csak! ... nézze. (*a levegőbe mutat*)

MIND (*odanéznek*)

HABAKUK (*azalatt a bdmuló strázsamester zsebéből húzza kifelé az iratot*)

FŰLI (*kezét szemei elébe tartja*) Nem látom, semmit sem látok.

50 HABAKUK Hát nem látja? Hát senki sem látja? — — — No bizony, magam sem látom.

MIND (*kacagnak*)

FŰLI Ejnye, te krucimiska, te semmirekellő! Hát így mersz te velem tréfálni, mi? Mindjárt bakkancsot köttetek a lábadra, gazember.

55 HABAKUK Ejnye, bizony, még meg is köszönöm strázsamestram, úgyis ki van a lábam a csizmámból.

FŰLI Ó, hogy én ilyenkor nem tudok káromkodni! Te pokolra hátráló! Te varjak pecsenyéje, így mersz te engem megcsalni? Majd! ... mit mondjak neki, János?

60 JANCSI Mondja neki, hogy ebcsaló.

MIND (*kacagnak*)

FŰLI No már most silentium! Fogja be mindenki a száját. Legvégül hirdettetyík (*a zsebébe nyúl*), hirdettetyík! (*valamennyi kabát és mellényzsebeit összetaszogatja*), hirdettetyík! (*embarrasban*) hogy ellopták a hirdetéses papírost!

65 HABAKUK Hisz a kalapja mellé van tűzve strázsamestram.

FŰLI (*leveszi a kalapját*)

HABAKUK (*kilopja a fejéből a parótkát*)

FŰLI Ez már megint nem igaz. (*felteszi a kalapját*) De nini, mi hibázik az én fejemből?

JANCSI Talán a bölcsesség?

FÜLI Nem ott, hanem a paróka. Azt is ellopták.

HABAKUK *(kihúzza hóna alól a nádpálcát)*

70 FÜLI Mindjárt agyonverem azt a zshiványhadat. De — hova lett a botom, a botom a hónom alól, a fejem vendégahajastól és a hirdetések. Gyerünk innét, János fiam, hiszen csak képesek volnának megfosztani a meztelent. — Gyerünk innét, elrabolnák ezek magát a tudományt.

75 JANCSI Ne féljen, strázsamestram, a kelmed tudománya jó helyen van, nem rabolja el senki, mérik azt iccével és főzik árpából. — Semmit se búsuljon.

MIND *(el)*

Változás

(Nagyvisonya városa a templom háta mögött. Távolról csikós-síp hallik, cikornyásan egyszerű nóta, mit messze többen elhangzólag énekelnek a városon kívül)

Hej! lóra csikós, lóra, elszaladt a ménés.
A pányvára kötve, maga van a nyerges.

(Ismeretlen szerző)

(Középtett vildgtalan ldmpafa, távol harangzó)

2. JELENÉS

80 FÜLÖP Pszt! senki sincs itt? Van itt valaki? Egy lélek sem, ezt a lámpásfát kivéve . . . Setét az éjszaka, mintha pincébe volna dugva a világ, sötét, mintha jövődömet akarná képviselni. Ez a jövődö! Mi lesz egy perc múlva belőlem? Nyakamat fogom-é törni vagy lábamat? . . . Függeni fogok-é a föld felett, vagy feküdni a földön? Hej, sors! Sokat jártam sanyarú iskoládba; bottal verted belém az életfilozófiát, s oktatásaid nyomát hátamon

kék foltokban, szívemen sebhelyekben viseltem; ideje
90 volna, hogy már egyszer meg is ölelgess. Hiszen vétkez-
tem, nem akarom eltagadni, de ha egy Tarjagi egy
város népe fölött ítélő lehet, úgy én legalább is Aristidesnek
érezem magamat, s ha egy ember, ki a boldogságba bele-
született, meglopja felebarátját, ki rokonai ellen hidegvér-
95 rel szövöi terveit, s mégis minden kedve-kénye szerint
megy: mit mondjon akkor az a nyomorult, kit az éhség
kenyeret lopni kényszerít, s kinek legnagyobb vétké az,
hogy szenvedélyeket, vágyakat hozott magával a világra,
de pénzt nem, mellyel azokat kielégítse? Mit mondjon
akkor, midőn őt emlékül felrött vétkeiért egyik ország-
100 széltől a másikig üldözik? . . . — Azt mondja, amit én:
„Ha te csípsz, én harapok. Farkaszemet nézek a világgal,
s nem hordozom tovább ez üres, de nehéz lelki batyut,
a lelkiismeretet.” — S miért ne? Tartozom tán azzal,
hogy becsületes ember legyek? Tán a sorsnak, melynek
105 labdája voltam? — vagy szüleimnek, kik az utcák kövére
kivetettek? Vagy azon kegyes embernek, ki moslékkal s
ütlegekkel nevelt fel addig, míg lábaim eléggé megerősül-
tek, hogy tőle megszökhessem, s kinek tizenöt év előtt
látott arcát Tarjagiében kezdém újra megismerni és
110 gyűlölni? Vagy tán magamnak, ki az élet minden átkait
hoztam keresztapai ajándékkul magammal a világra? —
Ó, magamnak igazán sokkal tartozom. Mi voltam?
Király voltam, színpadok királya, arany papirosokkal
koronás király, üres gyomorral bíboros király; az én
115 arcomhoz nem illik alacsony tett. . . .Hát még mi vol-
tam? Gyógyszerárús, gazdag ember, parancsolója a halál
kezeinek, ki labdacsokat készítettem egy elcsábított nő
férje számára. . . .Ó, az én arcomhoz hogy illenek a véték
színe? . . . Hát még mi voltam? Üldöztettem — s men-
120 déket darócrongyok adtak, az utcák szemetéből válogat-
tam ki napjaim élelmét; felszedtem azt, amit mások elhajf-

tottak . . . És most mi vagyok? Báró Crespi Fülöp, jobo keze egy nálamnál is nagyobb gazembernek — itt nincs hátralépésre mód, itt nincs válogatás, csak két örvény között: egyik a vétek, másik a nyomor — én az előbbibe ugrom.

3. JELENÉS

FÜLÖP, HABAKUK

HABAKUK (*Fülöp magánbeszéde alatt a rongyász-targoncát bedllítja, s Fülöptől észre nem vétetve, annak vállára üt*) Jó estét, nagyságos uram!

FÜLÖP Hah . . . Majd megijesztesz . . . te vagy, Habakuk?

130

HABAKUK (*egy iratcsomót ad Fülöpnek*) Tanácsnok úr ezen iratot küldi nagyságos úrnak, mely nagyságos úr további sorsát megállapítsa; ezen gyalogszékéren fogja találni nagyságos úr minden a nagyságos urat illető kincseket. Az ajánló levelek pedig ezen csomóban lesznek. Szerencsés utat kíván a nagyságos úrnak a tanácsnok úr. (*el*)

135

FÜLÖP Kívánok csendes jójucakát a tanácsnok úrnak. — Téged hát csakugyan rászédtelek. — Ez kezdetnek jó. Lássuk, mit ír a vén farizeus. (*Gyufát gyújt, s annál olvas.*) „Rongyász barátom! Szépen köszönöm, hogy célomat elérni segítettél, s ezért mint ígértem, nem leszek háladatlan. Itt küldöm az ajánló levelet, olvasd el, belőle megtudod, hogy a küldött kincsekkel, melyeket a targoncán fogsz találni, mit légy teendő. . . . jóltevőd.” . . . Ez eddig meglehetősen — most lássuk az ajánló levelet. . . . (*olvas-sa*) . . . Hah! . . . ördög, pokol! mi ez! . . . Hiszen ez írás arról beszél, hogy álarcom alatt rám ismertek, hogy fogjanak el! Igen, igen! Vétkeim ide vannak számlálva; fejemre ár van téve. — Sátán — vihar! Merre szökjem, hova futhatok? (*A talyigában megbotlik.*) De hah! — mit

140

145

150 mond a levél? „Tudni fogod, hogy mit tégy kincseid-
del.” (Szemlélet tart kincsei fölött.) Ó, ármányos gúny!
Hát ezek kincseim? Rongyásztargoncám, rongyaim és
sípom . . .? Ez erős és megérdemlett csapás . . . ó, gyilkoló
bosszúság! Újra rongyászruhámat öltsem-e fel . . . újra
155 megfújjam sípomat, melyet reményekkel elbizottan el-
hajítottam? Legyen meg. De ne üss gúnyhahotát, főnök.
Én is megcsaltalak. Kvittek vagyunk . . . A főbíró házá-
hoz vendégsereg gyülekezik, ott ma menycgző lesz — —
te ezt nem tudod, s várni fogsz a leányra, kit majd magad
160 rabolj el. (Ezalatt visszaceréli rossz kalapját, felölti rongyász
zubbonyát, sípját nyakába köti) Csak az az egy vigasztal,
hogyha mi ketten volnánk is a világon, én és Tarjagi,
még akkor sem én volnék a legnagyobb gazembert.
(felöltözvén) Így ni — már most kereshetitek Crespi
165 bárót.

4. JELENÉS

FÜLÖP, FÜLI, JANCSI

FÜLÖP (targoncáját felveszi s azzal a szemközt jövő Füllit szinte elgázolja)

FÜLI (ügyesen félrekalimpázva a talyigakerék rohama elől) Te rongyházi! Majd kinyitod a szemedet mindjárt . . . Jancsi, szidja meg kend a gazembert.

JANCSI Te bagolyfüles, hát nem tudsz vigyázni a targoncáddal, mikor Fűli uram, a strázsamester jön elébed, nem tudod,
170 hogy szénásszekér is ki szokta kerülni Fűli uramat?

FÜLI Jól van János, ugyan csak megadta kend neki. Már most dologra . . . te pizsokvári, nem láttad báró Crespi Filepet?

FÜLÖP Báró? (Széjtátva) Mi az? . . . ember az?

FÜLI Te tökfejű — látszik, hogy azt sem tudod, mi fán terem,
175 nem ember az, hanem úr!

FÜLÖP No, nem láttam én, soha hírét sem hallottam, azt sem tudom, hány lábón jár, . . .nem ismerem, semmit sem tudok róla.

180 FÜLI Azt úgyis tudtam, hogy te nem ismered, te tátott szájú, hanem csak azért kérdeztem, mert úgy van parancsolva, hogy mindenkitől megkérdezzük, akit elől, utol találunk. Te pedig tudd meg azt az egyet, ágrólszakadt, hogyha még egy fertályig itten kódorogsz, és én rossz kedvemben rád akadok, olyan helyre szállítalak, hova nem sűt a napvilág.

185 JANCSI Kivált ilyenkor. — Menjünk, strámestram. (el)

FÜLÖP Én hát megszabadultam volna. De még ez nem elég. Még a te nyakad közé kell egy zivatart kerítenem, drága jóltevőm. Én is bírom a te titkaidat, te is az enyimeket, de én nem vehetem hasznát a tiednek, mert te gazdag vagy, én koldus. Csinján kell bánnom a dologgal, pedig megtréfállak, ha vizet iszom is. Ha neked e csínyt vissza nem fizetném, síromból is kikaparna a bosszúság. De íme, ki jön megint?

5. JELENÉS

JANKA, FÜLÖP

JANKA (férfi öltönyben, köpenyben)

195 FÜLÖP (magában) Mint nézeget, — siet. Ez valakit keres. — Hej, ki fia vagy?

JANKA Mi gondod rá?

FÜLÖP (félre) Ez a főbíró húga. — Azt gondoltam, valakit keres kegyed. (félre) És nem ismer rám.

200 JANKA Valakit, de nem téged. Szólj, nem tudod, hol tanyáznak a toborzók?

FÜLÖP (csudálkozva) A toborzók?

- JANKA Vagy verbungosok, ha amúgy nem érted.
- 205 FÜLÖP Sehogy sem értem én. Úrihölgy és toborzók. Nagyon furcsa. De nem tudom. Oda akar kegyed menni?
- JANKA (*félre*) Megkísértem, goromba lenni, tán megijed. — Fickó, ha sokáig akarod még szemekkel látni a napvilágot, ne pislogass rám oly szemtelenül. Egy fiatal ember, ki valakinek jegyese s nekem barátom — mint hírül jött
- 210 — e toborzók közé beállt. Már most tudhatod, hogy miért keresem őket.
- FÜLÖP (*félre*) Ezer veszedelem! Árpád a toborzók közt! Hisz úgy Tarjagi diadalmaskodik, ma van szeptember 29-e és ő célját elérte. Hohó uram, korán köszönted meg szolgálatimat, még majd csak ezután segíték rajtad. — Köves-
- 215 sen, kisasszonyom, a kívánt helyre fogom vezetni.
- JANKA (*pisztolyt vesz elő*) Ember, nézz ide, látod mi ez?
- FÜLÖP Pisztoly.
- JANKA Csak azért mutatom, hogyha meg akarsz csinálni, hát
- 220 elébb tégy végrendeletet.
- FÜLÖP Ne tartson semmitől, kövessen. Oda fogom vezetni.
- MINDKETTEN (*el*)

6. JELENÉS

INGOMÁR

- INGOMÁR Ha most zsebóráim nem volna és éjszaka nem volna és jókedvem nem volna, hát azt gondolnám, hogy reggel van. Sehogy sem akar eszembe jutni, hogy mikor aludhattam el, de annyi igaz, hogy most ébredtem fel a biliárd
- 225 alatt. A markőrök ugyan azt állítják, hogy egy korsó nyakamba töltött víz hozott életre, de én tudom, hogy engem szerelmem ébreszte fel. Ó, mily szép dolog a szerelem! Milyen szép verseket lehet róla írni! Osztán

230

meg az a költőiség is nagyon szép. Az ember keresztül-
ússza iskoláit, egy drága betűt nem tanul, néhányszor
kicsapják, s miután mindenkől kitanult, 'anélkül hogy
valamibe betanult volna, nekiesik a szonett-faragásnak,
és néhány év múlva tudós lett belőle. Így lettem én is
vidéki levelezővé.

235

7. JELENÉS

INGOMÁR, FŰLI, JANCSI (*szuronyal*)

JANCSI (*elkidlítja magát*) Ki vagy? Megállj!

INGOMÁR (*megrettenve*) Én — én — senki sem vagyok.

FŰLI Hát nem tudod, hogy esteli tizedfél óra után nem szabad
az utcákon kódorogni?

240

INGOMÁR 'Sz nem is kódorgok én, hanem állok.

FŰLI Még csúfolódní mersz? Be vele mindjárt az árestomba.

INGOMÁR Hagyjanak kentek békét, mert majd megtalálom
kenteknek keseríteni a buzgóságát! Én a tekintetes város
tiszteletbeli alügyésze vagyok.

245

FŰLI Mit? Még az én buzgóságomat megkeseríteni? Azért is
be vele. Nem ismerünk tisztetes alügyészeket.

INGOMÁR Én Mathusnyai tanácsnok úr fia vagyok.

FŰLI Nem igaz. Az most otthon van és aluszik.

INGOMÁR Én gavallér vagyok.

250

FŰLI Sötétben minden ember gavallér. Egyébiránt nem mi
leszünk az első gavallér, kivel ilyesmi történik.

INGOMÁR Én tudós vagyok, a Nemzetes Újságba is írok;
tudóst nem szabad bántani.

FŰLI Hol van az megírva?

255

JANCSI No, ez rossz-járatbeli ember. Mennyifélének adja ki
magát.

FŰLI No — vagyunk még valamik?

INGOMÁR De nekem nem lehet innét elmennem, mikor mon-

- dom, engem a teins főbíró úr kisasszonya rendelt ide.
- 260 FÜLI Nézd! A gonosznyelvű! . . . A teins főbíró úr kisasszonya — — ki ez előtt nyolc nappal férjhez ment a teins pénztárnok úrhoz.
- INGOMÁR Lehetetlen — — hiszen kend hordott nekem, János, a kisasszonytól naponként izeneteket.
- 265 JANCSI Ejnye strámemstram, ez ám az ember! Most látom őt először, osztán miket beszél rólam? Mintha csak papirosról olvasná.
- INGOMÁR Hiszen itt a zsebemben saját keze írása a kisasszonynak, no. — (*zsebeiben keresgél*) Nincs itt — — — hol van hát? — — de volt — — — vagy álmodtam?
- 270 FÜLI Diktom-faktom — be vele! Engem is megbántott, kendet is megbántotta, a főbíró úr leányát is rágalmazta, a hirdetés ellen is vétett, s még tetejébe engem is megbántott, nincsen irgalom.
- 275 INGOMÁR Már bizonyosan álmodtam az egész novellatárgyat. Hihetőleg még oly soká aludtam a biliárd alatt. No, ne fogjanak meg kentek, hisz én elhiszem, hogy csak úgy képzeltem az egész dolgot, s ezért szavamat revokálom. No, ne bántsanak — ime (*mindegyiknek nyom valamit a markába s elosont*).
- 280 FÜLI Nos? Elszalasztotta kend?
- JANCSI El ám, hát strázsamestram?
- FÜLI Én is — kisiklott a kezemből.
- JANCSI No, az enyimből is, valamivel megkente a tenyeremet, attól siklott ki. Hát strámemstram tenyerét is megkente talán?
- 285 FÜLI (*haragosan eldugja kezét nadrágzsebébe*) Te ostoba!
- JANCSI No, strázsamestram, ha madarat nem fogtunk is, de kezünkben maradt a tolla. (*félre*) Majd örül neki Janka kisasszony, ha megtudja, mily gyöngylen helyt álltam a tervezett találkozáson.
- 290 MINDKETTEN (*el*)

8. JELENÉS

TARJAGI, KÁPLÁR, HABAKUK

TARJAGI Hát csak amint mondtam, káplár uram, a fiút holnapig ilyenkorig kezei közül ki ne bocsássa, s kétszáz forint fogja ütni a markát pengőben — azon kívül még amiket ígértem.

205 KÁPLÁR Hamarabb kiszabadulhat valaki a limbusból, mint e tíz köröm közül, ha egyszer belé csiberkedtem velök. Bátran alhatik, nagy jó uram, jó 'jszakát! (el)

TARJAGI No, most meg mi vigyázzunk, Habakuk. Voltál a leánynál?

300 HABAKUK Voltam.

TARJAGI Mondtad neki, hogy kedvese katonává készül lenni?

HABAKUK Mondtam.

TARJAGI Ígérte, hogy fel fogja keresni?

305 HABAKUK Igen, azt mondtam neki, hogy tizedfélkor tanácsnok úr itt bevárja, s hogy jelenlétére sürgető szükség van, s hogy a veszedelem, mely Árpád úrfit környékezi, csak általa győzhető le.

310 TARJAGI Úgy el fog jőni. De hah! — lapulj meg — lépteket, csoszogást hallok. Valami fekete alak közeleg Ő lesz az, más nem merne a hirdetmény ellenére ily késő este az utcán lézengeni. Tartsd készen a köpönyeget.

9. JELENÉS

ELŐBBIEK, MÁRTHA

MÁRTHA Ó, boldog isten, micsoda nagy zűrzavar! Lakodalom estéje van és sem vőlegény, sem menyasszony; valahányan annyifelé keressük őket. (a lámpásfához) Ugyan kérdem, 315 édes öreg uram, nem látta valahol a kisasszonyomat? — No nézd — édes vén szemeim! A nagy sötétségben még a világtalan lámpásfát is embernek néztem.

TARJAGI } (előrohannak)
 HABAKUK }
 HABAKUK (köpenyt vet Mártha fejére)
 MÁRTHA Segí — ítség!
 HABAKUK } (felnyaldboljók s elrohannak vele)
 TARJAGI }

(távolról holmi sikoltozásféle)

10. JELENÉS

FÜLI, JANCSI

JANCSI (átrohan a színen) Fogd el — megállj!
 320 FÜLI (átrohan a színen) Meg — á-á-állj!

(Függöny gördül)

ÖTÖDIK FELVONÁS

(Borház, a toborzóék tanydja — hátszíni ajtón át ivók és tombolók serege tűnik fel)

1. JELENÉS

ÁRPÁD, KÁPLÁR

ÁRPÁD (kirohan az ajtón, kuszdlit hajakkal, kezében pohár)
 Vigan, fiúk! Nem tudtok jobban ordítani? Daloljatok,
 hogy maga a részeg lelkiismeret is felébredjen bele. Bort,
 ide bort, éljenek a hűtlen leányok! Nem ihatom a hűs-
 gesekért, az én szeretőm nincs közöttük. (Elejti pohardt és
 egy székre borul.)

5 KÁPLÁR Bajtárs, te sírsz?

ÁRPÁD Dehogy sírok, csak az izzadságot törölöm homlokom-

ról. Ugyan te, Bandi, mondd meg azt az egyet nekem,
hanyadszori szökésért lövik agyon a katonát?

KÁPLÁR A harmadszoriért.

10 ÁRPÁD De akkor is kivégzik, nemde, ha például a káplárját
agyonüti?

KÁPLÁR *(ijedten dll odobb)*

15 ÁRPÁD No — s min ütközel meg? Ígértem, hogy felcsapok
katonának, azt csak nem hiszed, hogy fényes pitykétekbe
bolondultam vagy cifra nyomorúságtokba? . . . Látod,
ma menyegzőm napja van, nem tudom nálam nélkül
15 hogy fog majd kiütni? . . . Az üdvösség csak szép dolog
lehet, de én szebbnek képzeltem magamban e napot,
és most nincs az az elkárhozott lélek, mellyel a magamét
be nem cserélném. Csak képzelheted, hogy rövideden
20 túl akarok adni az életen. — Adsz kezecskét. Katonává
leszek, s azután jó éjszakát világ! —

KÁPLÁR *(kezet fog vele)* Eltemetted magadat.

2. JELENÉS

JANKA, FÜLÖP, ELŐBBIEK

JANKA *(közibök lép, kezeiket szétválasztja)* Azt tenni nem fo-
god!

25 ÁRPÁD Mit? Kegyed itt? Hogy jön kegyed e helyre?

JANKA Vőlegényemet keresem.

ÁRPÁD Úgy? Fogja kegyed e levelet, ebből jobban fogja
megtudni, hogy hol keresse őt. *(a levelet neki adja)*

30 JANKA Hát ez a botránkozás köve? Ó, ez nevezetes. Nevetnék
rajta, ha sírhatnám nem volna. Egy farsangi tréfa, melyben
a világ legeggyűzőbb embere a főszerepvivő, így megdön-
tötte hitedet. Ó, nézz tükörbe, hogy meglásd azon neve-
zetes hőst, ki menyasszonyát egy Mathusnyay Ingomártól
félteni tudja.

- 35 **ÁRPÁD** Csakhogy az a levél Crespi Fülöpnek van írva.
FÜLÖP Nem úgy van!
ÁRPÁD Ki vagy? Ki beszél itt?
FÜLÖP Egy szegény rongyszedő. Nézze meg jobban úrfi azon
levelt, azt és a boríték címét nem egy kéz írta.
- 40 **ÁRPÁD** Az égre — igazad van! Ó, Janka — nem tudom még,
hogy mikép és miért, de érzem, hogy ellened megbocsát-
hatatlanul vétettem.
- JANKA** Kicsinyhitű. Te engem nem szerethettél soha, nem
fogsz szeretni soha. Bizalom nélkül szeretni nem lehet.
- 45 **Váljunk.** Te balra mégy, én jobbra, s az életben többet
nem találkoznak. Éljen boldogul!
- ÁRPÁD** Ó, Janka! Ne tedd azt Az isten is tud megbocsá-
tani az ellene vétkezőknek, és az angyalok nem tudná-
nak-é? Most látom csak, mennyire szerettelek, s mennyire
50 szeretted te engemet. Ó, ha tudnád, mily sötét jövőndő
küzöbén kerestél fel engem.
- JANKA** Bánom, hogy azt tettem. Azt hittem, hogy amaz ellen-
ség ármánya ejtett meg, kinek keserű órát köszönhetek,
de ha azt tudom, hogy egy üres vak gyanú az, mely
55 miatt te a legboldogabb reményeit kész vagy könnyel-
műen összetépni, — hiszed, hogy keresni foglak a város
legsötétebb helyein, éjnek idején egyedül, minden kísérők
nélkül, mert nagybátyád, mint ígéré, nem várt az általa
kijelölt helyen?
- 60 **FÜLÖP** Nem csalatkozott kegyed, kisasszonyom, nem; ellenség
kezei, ki kegyednek ennyi keserű percet okozott, dolgoz-
nak itt is. Én tudom azt, én szegény rongyszedő, s be
fogom bizonyítani. — Kegyed atyja, kisasszonyom, katona
volt, az öné is úrfi, — és egymás baráti mind a ketten.
- 65 **Még akkor nem volt gúnynev e szó „barát”, s ők egymást
igen szerették. — S mielőtt azon csatába kiszálltak, hol
az egész huszárezred s köztük ők is utolsó férfig elestek,
végrendeletet tőnek, melynek fő pontja ez, hogy gyer-**

70 mekeik egymást szeressék, s csak úgy örököljék apáik
vagyonát, ha egyúttal apáik szeretetét is örökleni fog-
ják, s egy kitűzött napig egymás férje és neje leendnek,
különböző esetben hagyományaik a legközelebbi rokont
illetik. Ez a rokon Tarjagi Jónás . . . A kitűzött nap a
mai nap, és a mai naptól csak három óra van hátra.

75 JANKA Igaz isten, ha ez így van.

ÁRPÁD *(átkarolja Jankát)* Jer, szerelmem. Az isten nem hagy
el minket, nincs veszteni való idő.

80 KÁPLÁR *(Fülöphöz)* De — ütött volna meg téged öcsém a
lángalégió! Mit lábatlankodol te itt más ember orra előtt
a felvilágosításaiddal, akárhol loptad őket? — *(Árpádhhoz)*
Várj csak, drága barátom, megállj. — Kérem, szép kisasz-
szonyka, ne siessünk olyan nagyon, még nekem is van
egy szóm a dologba. — Ez a fiú katona, és most én paran-
csolok neki, én pedig azt parancsolom neki, hogy itt fog
85 maradni.

ÁRPÁD Te is Tarjagi bérese vagy, ugy-é? Az voltál, még
mikor oskolába is jártunk együtt. De vigyázz magadra!
Nem hiába kérdeztem tőled, hogy mi büntetése annak,
ki a káplárját agyonüti.

90 JANKA Ne heveskedjél. — Önnek váltságdíj kell, nemde, jó
ember? — Szóljon, mit kíván? —

KÁPLÁR De ha csak valaki helyette be nem áll katonának,
különben a Dárius kincse sem lesz elég őt tőlem kiváltani.
(magában) Három óra alatt csak nem fognak találni
95 senkit is, s így Tarjagi kívánatának eleget teszek.

FÜLÖP Igen? Úgy távozzanak békével kegyetek. Én fogok itt
maradni helyette.

KÁPLÁR Megbódultál? Eszem ágába sem volt, hogy te légy az
a gézengúz, aki bolonddá fog tenni.

100 FÜLÖP Magad mondtad, én itt maradok.

ÁRPÁD Ki vagy te, megfoghatatlan ember?

FÜLÖP Szegény rongyszedő. *(magában)* Így legalább üldözőim

nyomomat vesztek, ellenségem pedig fel fog sülni irtó-
zatosan.

103 JANKA *(Fülöphöz)* Ráismertem önre. Köszönöm e szolgálatot.
Akárki volt ön azelőtt, ezentúl becses fog előttem maradni
emléke. Fogja ez ékszert, s ha segítségre lesz szüksége,
emlékezzék reám, nem fogom e jótettét elfelejteni.

110 KÁPLÁR Te öcsém, én teneked sehogy sem javaslom a kato-
nává levést, keserves élet ez, tele van nyomorúsággal,
bajjal és koplalással, tégy le róla, mert bizony megbánod.
Megbánod, mert magadra boszontottál, pedig majd én
leszek a káplárod.

115 ÁRPÁD Ne félj barátom. Közel rokonom ezredesed. Egy hó
múlva őrmestere leszesz káplár uram ő kegyelmének;
addig is élj boldogul. *(Fülöppel kezét fog)* Most siessünk,
szerelmem! *(Jankával el)*

FÜLÖP Cserben hagyta, vén farizeus, de most semmivé tette-
lek.

120 KÁPLÁR Öcsém! én sem bánám ám, ha ott lettél volna mai
nap, ahova én gondollak; azt elhíheted, hogy nem a
mennyország. *(el mindketten)*

Változás

(Egyenes háza.)

3. JELENÉS

EGYENES, IRÉNE, EMIL

125 EGYENES Gyermekeim! Mondhatlan zavarban vagyok. Nem
tudom mire vélni a dolgot, ezer gyanú kergeti egymást
agyamban, célja mindeniknek egyre megy ki, de útjait
nem bírom belátni. Hanem csak legyetek csendesen, a
gyülekező vendégeket fogadjátok vidám arccal, s ipar-

kodjatok őket felderíteni. — Janka és vőlegénye hirtelen eltűntek, minden nyom nélkül, és sehol sem találhatók.

130

EMIL Az istenért! Nem tréfál, atyám?

EGYENES Láthatod arcomon. Láthatod, mint reszket minden tagom. Ma menyegző estéje van, s vőlegény és menyaszszony hiányzik, s ha tudnátok, hogy éppen e nap az, mely az ő szerencséjük fölött határoz, s mely rájuk nézve könnyen siralmak ünnepévé változhatnak, ó, e becsületben megőszült haját volnék kész kitépni s a sárba tapodni, ha így lehet a kajánságnak diadalmaskodni a védtelenek felett.

135

140

EMIL Nem — nem lehet atyám. Elmegyek és felkeresem őket, bárha a világ labirintját kellene is értök felkutatnom. Nagy bizalmam van az éghez, mióta egyik angyalát bírom. *(nejét megöleli)* Legyetek jó reménységben.

145

EGYENES Megállj! Sehol se keresd őket, hanem menj Tarjagi lakására, kérd — nem, — követeld tőle gyermekeimet, mert az ő kezei akarják őket szerencsétlenné tenni, mert az ő kezei átkozottak. Jaj neki, ha őket elő nem teremti.

EMIL *(el)*

4. JELENÉS

EGYENES, IRÉN, MATHUSNYAY, INGOMÁR, WEINERLE, RAKER, HERRWERDER, *nő és férfi vendégek jönnek*

150

MATHUSNYAY Kívántuk tiszteletünket tenni tekintetes főbíró úr becses házánál; engedvén megbecsülhetlen meghívásának és egyszersmind azon örömlenket nyilvánítjuk ki, miszerint családja szeretett tagjait ily szent frigy által összeköttetni látni lehet tiszteletünk s nem különben azon forró óhajtásunkat kifejezhetjük, hogy ne sajnálja az ég a szerető párokat még sokáig éltetni, ha pedig ki találja szólítani ez árnyékvilágból, vegye be őket az örök boldogságnak paradicsomába.

155

140

- WEINERLE (*Rakerhez*) Ez ugyan szép dikció volt, megpróbálom, ha el tudnám utána mondani. — (*kidlt*) Kívántuk — (*akadoz*) — e — e — ó, hogy is mondta tanácsnok úr tovább? — Kívántuk — denique — eljöttünk.
- 160 EGYENES (*kezet szorít velök*) Hozta isten önöket, hozta isten. Foglalanak helyet, igen örülök önöket láthatni. Legyenek vígan, uraim és barátaim, nagyon örülök.
- MATHUSNYAY Kérem, tens polgármester úr, álljon félre egy kicsinyt, hadd mutatom be a tens főbíró úrnak a fiamat,
- 165 íme az én fiam, Ingomár. — (*súgva*) Ez az a poéta — majd — majd, fogja tanúbizonyságot adni, majd mindjárt. — Béni! — vagy majd mit mondok — Ingomár! — Tartsd készen a versedet. —
- INGOMÁR (*Irénéhez szökik, deklamdl*) Miképpen a holdnak bájfény arculatja —
- 170 MATHUSNYAY (*rántja vissza a frakkjándl*) Megállj te, hisz nem ez a menyasszony.
- INGOMÁR (*nem hagyja magát megzavarni*)
- Kéjtelt sugárit a mennyívén mutatja,
Akként te rád is, ó bájoló menyasszony,
175 Az ég mosolya lengjen és elárasszon.
- MATHUSNYAY (*súgva*) Te bivaly.
- INGOMÁR S mert oly szívélydús vagy, ó kegyteljes lányka,
Lengj boldogan soká, ó Egyenes Paula!
- MATHUSNYAY Ez osztán a vers. (*Ingomárhoz*) Te bumfordi!
- 180 Bánom, hogy elhoztalak.
- WEINERLE Igazán olyan szép, hogy egy szót sem ért belőle az ember.
- IRÉNE Nagyon szép valóban, csak az a kár, hogy nem engem illet, minthogy én már egy hét óta nő vagyok.
- 185 EGYENES Ejh — sebj. — Ne zavarodjék fiatal barátom. — Imé Iréne leányom, kit versével megtisztelt, a menyasszony is nemsoká jőni fog.

- 190 INGOMÁR (*magában*) Az-é? Tehát csakugyan álmodtam én azon
tűzszemű barna hölgyet és egész egy hétig szerelmemet.
Ó, kárba vezett szép szonettjaim!
- RAKER Hanem szeretnénk már látni a menyasszonyt és a
vőlegényt! Hol rejtőzködnék? Miért nem jönnek bennün-
ket fogadni?
- 195 EGYENES (*félre*) Bizony magam is szeretném őket látni. Most
segíts isten az égben.

5. JELENÉS

ELÉBBIEK, EMIL

- EMIL (*felindulva jön be*) Bocsánatot! — Hölgyeim, távozzanak
kegyetek egy percre a szomszéd terembe. — Dolgokat
kell mondanom, miket férjfiak sem fognak szívdobogás
nélkül hallhatni.
- HÖLGYEK (*el*)
- 200 EMIL Uraim. Menyasszonyunkat egy ember el akarta rabolni
ez éjszakán.
- EGYENES Hah! Ki volt az?
- MATHUSNYAY Lehetetlen!
- 205 EMIL Csalárd fogásokkal elcsalta őt a háztól, hogy majd midőn
egyedül megy, őt alávaló céljai eléréséért elragadja.
- WEINERLE Rettenetes! — — —
- EMIL Helyette azonban a veszélyeztetett hölgy köpenyét viselő
vén gazdaasszonyt rabolta el, ki meglelvén azon levelet,
melyben őt az ármánykovács a templom mögötti lámpás-
210 nál várni ígérte. — A hölgy titokszerű eltűnte után kis-
asszonyát keresni elindult s miután a cselszövő és cimbo-
rája által elhurcoltatott, sikoltozásaival a rendőrtöket maga
után csődíté, kiknek dicséretére ugyan mondvá a kaland-
215 dorok elfogattak s egyikök, az eszköz, urára mindent
kivallott.
- EGYENES Ki volt az? Ki volt az?

- MATHUSNYAY Hallatlan esetek!
 HERRWERDER Fel kell akasztani a gazembert!
 RAKER És ötvenet vágatni rajta azon felül.
 220 WEINERLE Kérem tensurak, hátha nemesember! Elég lesz, ha
 látatlanba vagy hat hónapra bebörtönözzük.
 MATHUSNYAY Úgy van. — Börtönbe a semmirekellővel és
 vasba.
 225 WEINERLE Deliberatum est: Mi tekintetes nemes Nagyvisonya
 városa tanácsa hat hónapi börtönre íteltük a gazembert.
 — Akár írásban adhatja neki jegyző úr.
 EMIL Jó — ím lássák kegyetec, kit ítéltek el. *Felnyitja az
 ajtót).*

6. JELENÉS

ELÉBBIEK, TARJAGI

- TARJAGI (*megjelen*)
 MATHUSNYAY A kollegánk.
 230 EGYENES Tarjagi! (*hozzágrik és megragadja őt*) Hová tetted
 gyámleányomat? Hová tetted gyámfiadat, ember? Felelj!
 — Mert az igaz istenre e kéz, mely alatt csontjaid meg-
 hajolnak, hamarább fog elszáradni, mint téged elereszteni,
 míg őket vissza nem adod.
 235 TARJAGI Nos, uraim — kollega urak — hát mért fordulnak
 önök el tőlem? Hadd halljam az ítéletet, amit rám hoztak,
 csak rajta. Utcát fognak velem söpretni, ugy-é? Vasba
 veretnek, vagy mit? Hátha sok társat szerzek magamnak
 e szép munkán?
 240 EGYENES Nincs senkivel dolgod, — csak énvelem. — Idenézz
 az én szemem közé, hova tetted gyermekcimet? Szólj!
 vagy az élő istenre el fogom felejteni, hogy nem én vagyok
 a bakó és kerékbe törlek a két kezemmel!
 TARJAGI Nevethetném rajtad. Csak dühöngj, csak tombold ki
 magad, én azért úr leszek, gyámgyermeked pedig és az

enyém koldusok leendnek és világ nyomorultjai. —
Látod, az óra tizenkettőre jár és tudod, hogy a végrende-
let fegyvert adott a kezembe, mellyel tövöstül kivágom
boldogságukat. Most bátran átkozódhatol, kinevetlek.
(Az óra tizenkettőt üt.) Te győztél, de én nyertem.

BGYENES *(lankadtan ereszti el, s tehetetlenül rogy egy karszékebe)*

7. JELENÉS

ELÉBBLEK, ÁRPÁD, JANKA

ÁRPÁD }
JANKA } *(belépnek)*

ÁRPÁD Ime, itt szeretett nőm.

JANKA Kedves férjem.

ÁRPÁD Egy óra előtt megesküvénk.

TARJAGI Hol a koporsó? Meghaltam! Semmivé lettem!

(Függöny hull.)

ALINE

DRÁMA NÉGY FELVONÁSBAN

(1847)

SZEMÉLYEK

ÖRVÉNYINÉ, özvegy

ALINE, leánya

PRAVIVENTI

OLDAY BÁLINT

VITÁLYOS

I. FELVONÁS

(Örvényiné laka, — fénylőzessel bútorozott terem; a baloldalon
mellékajtó, jobb oldalon kandalló)

I. JELENÉS

ÖRVÉNYINÉ, PRAVIVENTI

ÖRVÉNYINÉ (*pamlagon ül*)

PRAVIVENTI (*mellette térdel, s kezét fogja*)

ÖRVÉNYINÉ Eredj! nem hiszek. Hazug vagy, mint a többi.

PRAVIVENTI Miért küldesz el magadtól? Angyálnak nem szabad a hozzá imádkozót eltaszítani, s te angyal vagy
Mért ízesz el lábaidtól?

5 ÖRVÉNYINÉ Miért? . . . nézz szemembe Hah! nem félsz,
hogy belátok szemeiden át azon sötét vcrembe, hol lelked
lakik? S meglátom rajta azt a piszkos öltözetet, melyet
otthon visel? (*hidegen*) Ember vagy, mint a többi. —
10 Hazudsz, mikor imádkozol, kevély vagy, mikor térd-
pelsz; könnyed csáb, csókod árulás! Kelj fel és nevesd ki
magadat.

PRAVIVENTI (*határozottan*) Ha egy vonását találnád arcomon
a tettetésnek, azt mondanám, taszíts el, nem vagyok érde-
mes egy tekintetedre. Ha egy hazug szót hallottál valaha
15 ajkaimról, utálj meg, töröld ki képemet emlékezetedből,
és legyek tőled megátkozva, ha valaha megcsaltalak!

- ÖRVÉNYINÉ Szavaid szépek, arcod igazmondó, szemeid tiszták; ha férfi nem volna a neved, angyalnak neveznék, így nagyon közel állsz az ördöghöz. — Miért, hogy ha az ember a tó vizébe tekint, abban az ég szemeit látja meg, nem azt a kígyót, mely a fenéken lakik?
- 20 PRAVIVENTI Nem tagadom, hogy vétkeztem sokat, közel álltam a kárhozatra süllyedéshez, azon sötét örvényhez, honnét nincs vissza út, honnét csak a sóhajtás repül vissza, honnét nincs vissza út, honnét csak a sóhajtás repül vissza, nem a sóhajtozó; — akkor egy nemtő jelent meg szabáditásomra, ki ismét felemelt oda, hova isten a boldogot és az ártatlant helyezé, kinek kezei letörlek arcomról a szégyen foltjait, ki egy tekintetével hitet, reményt és szerelmet ültetett szívembe. A te szerelmed volt e nemtő, Marie, a te mindenható szerelmed: — visszahúzó-e most megmentő kezedet, s elhagysz-e süllyedni azon sötét feneketlen sírba, melynek neve kétségbeesés?!
- 25 ÖRVÉNYINÉ Mit kívánsz tőlem?
- PRAVIVENTI Semmit sem, minthogy higgy szavaimnak.
- 30 ÖRVÉNYINÉ Jó . . . kelj fel. — Hol van azon tárcsa, melyben emlékeid állanak? Nos, mit tétovázol? . . . Nem értetél? . . . Azok az édelgő levelek, azok a mézesmázos szerelmi hazugságok, az emlékfürtök. Mit? Mondd, hogy nincsenek, nem is voltak soha . . .
- 35 ÖRVÉNYINÉ *(mohón elragadja, s kibontja a tárcát; belőle apró színes levélkéék hullanak ki)* Hm . . . mennyi levél! És te ezeket szüntelen kebledben hordoztad?
- 40 PRAVIVENTI *(egy tárcát von elő kebeléből)* Vedd. — Tégy velök amit akarsz.
- PRAVIVENTI Éjjel és nappal.
- 45 ÖRVÉNYINÉ Őszinte szó. — Nesze, szedd rendbe őket, melyiket csaltad meg előbb, s melyiket hagytad el utóbb? — Talán fogsz emlékezni rá?
- PRAVIVENTI *(egyenként felveszi a levelkéeket)* Nézd, ez a levélke piros volt, midőn kaptam, apró foltocskák látszottak

50 meg rajta, könnyek foltjai. Most már nem látszanak
többé. — A levél meghalványult. — Ilyen halvány vagy
most te is Amália, ki nekem e sorokat reszkető kézzel és
reszkető szívvel írtad; akkor milyen piros voltál!

ÖRVÉNYINÉ Meghalt?

55 PRAVIVENTI Meg. *(átadja a levelet, másikat vesz)* Látod e feke-
tén szegélyezett levelet? Ha tudnád, mennyit szenvedett
értem az, kinek keze e levelet összehajtogatta? Ó, volt
idő, melyben én értem szenvedtek is! Szegény Adél!
Más neje volt, hideg, durva, zsarnok férj játékszere, kit
60 később száműzésébe messze követett, azóta nem hallot-
tam felőle többet. *(átadja a levelet)*

ÖRVÉNYINÉ Az övé volt e szőkesárga hajfűrt?

PRAVIVENTI Övé; ugye mily puha, mint a selyem?

ÖRVÉNYINÉ Mint a selyem. — Előbbi kedvesednek, mily színű
85 haja volt?

PRAVIVENTI Sötétszőke.

ÖRVÉNYINÉ Igaz. Folytasd.

PRAVIVENTI Azt hinné az ember, hogy e levél vérrel van írva
(másik levelet vesz kezébe), oly veresek betűi. Így enyészik,
70 így vesz el a szerelem is. Hűtelen volt hozzám minden
életében, de én mégis szerettem őt.

ÖRVÉNYINÉ Neve?

PRAVIVENTI Semiramis.

ÖRVÉNYINÉ Szép név. Irigylem. — E hajfűrt között ősz szál
75 van!

PRAVIVENTI Gyönyörű hajzatában gyermekkorától fogva volt
ez ősz szál, babonások szerencse-hajszálának nevezik ezt,
... és ő kitepte azt, és nekem adta.

ÖRVÉNYINÉ Siess, tovább.

80 PRAVIVENTI És mindezek, kiknek emlékeik letépett virágokul
vannak itt összeszedve, mindezek igen szépek és igen jók
voltak, és engemet nagyon szerettek, és én nem fogom
őket látni soha.

- ÖRVÉNYINÉ S hová lettek mindezek?
- 85 PRAVIVENTI Elhaltak, — elfeledtek, — vagy még mostan is szeretnek.
- ÖRVÉNYINÉ S te őket viszont . . .
- PRAVIVENTI (*hízelegve*) Lehet-e a csillagokat látni, mikor a nap világa süt?
- 90 ÖRVÉNYINÉ De te most is hazudsz! Egyet nem mutattál elő, — hol van azon éjszínű hajfűrt, mely puhább, mint a bársony, és fényesb, mint a selyem, és feketébb az ember legsötétebb gondolatjánál? Ezt nem mutattad elő!
- PRAVIVENTI Marie, hisz a te hajfűrtöd ilyen, és te nem adtál abból nekem.
- 95 ÖRVÉNYINÉ (*félre*) Az enyim, de még inkább a leányomé. — Nem ismered ez írást?
- PRAVIVENTI Nem. Sohasem láttam.
- ÖRVÉNYINÉ Aline nevét sem hallottad soha?
- 100 PRAVIVENTI Ó igen. Kisleányodat hívják annak.
- ÖRVÉNYINÉ (*hangnyomattal*) Kisleányomat, nemde? (*hevesen*) Hát az micsoda, amit kebleden viselsz, az a kis medalion?
- PRAVIVENTI Testvérem hajfűrte van benne. Szegény Elizé; . . . oly ártatlan volt, mikor ezt adta, tizenhétéves korában avatták fel a szent szűzek közé; — azt mondta, mikor elváltam tőle: „E hajfűrt és az én imáim fognak téged megőrizni minden bajaidban.” És azóta sok viszontagság járt rajtam keresztül; e hajfűrt és az ő imái mindég kiszabadítanak engem. Ó, mintha most is látnám halványnagasztos arcát!
- 105
- ÖRVÉNYINÉ De ha én nem hiszem, hogy e fűrt testvéredé?
- PRAVIVENTI Ó Marie! csak az egyben ne kételkedjél, higgy szavaimnak, e fűrt életem talizmánja; ettől nem lehet megválnom.
- 110
- ÖRVÉNYINÉ Úgy meg lehet válnod tőlem.
- PRAVIVENTI Kegyetlen vagy, mint a hideg sors. (*letépi a medalliont*) Nesze.
- 115

ÖRVÉNYINÉ *(kétérdő örömmel)* És mindezt nekem adod-e?
tehetem velök, amit akarsz?

PRAVIVENTI *(igent int)*

120 ÖRVÉNYINÉ Hah! *(Kitörő szenvedéllyel ragadja össze az emléket,
s a kandallóhoz fut velök, a lángok közé dobja, — visszatér;
oda mutat)* Nézd! Elégtem őket! Látod! Mint lobognak
az édes levelek! — a kedves hajfűtők mint zsugorodnak,
mint kígyóznak össze; ... mintha fájna nekik az
árulás. Nem sírsz-e?

125 PRAVIVENTI *(édesgözen nyúl Örvényiné keze felé)* Nem, Marie ...

ÖRVÉNYINÉ *(Praviventi keblére veti magát a legnagyobb szenvedéllyel)* Imádlak, ember!!

2. JELENÉS

ELŐBBIEK, ALINE

ALINE *(egyszerű gyászruhában)* Jó estét, anyám! *(Reszketve
Örvényinéhez megy, s kezét csókol neki.)*

ÖRVÉNYINÉ *(ingerülten, zavarral)* Honnét jössz oly későn?

ALINE A temetőből, anyám.

130 ÖRVÉNYINÉ Mit szólsz?

ALINE Ma éve halt meg atyám, az ő sírjától jövök *(virágokat ad
anyjdnak)*, nézd, virágok is teremnek sírján, hoztam
neked belőlök; milyen halavány virágok ...

135 ÖRVÉNYINÉ *(kezai közt morzsolva a virágokat)* Mért vetted fel
a gyászruhát?

ALINE Most esztendeje halt meg atyám.

140 ÖRVÉNYINÉ *(dacosan)* Tudom, ne emlegesd. *(félre, irigyen)*
Mint illik neki az a fekete ruha! — Nos? tán csak nem
fogsz sírni? *(félre)* Ó, tudja, hogy milyen szép, mikor
sír! — Menj szobádba! Isten önnel, Praviventi. Jó éjt.
(félre) El kell őket egymástól távoztatnom.

PRAVIVENTI (*kézcsoók után magdt meghajtva távozik, az ajtóban egy édelgő pillantást vet Örvényinére, s elmegy*)

ÖRVÉNYINÉ (*nyádjasan int felé, gyanús oldaltekintettel lednydra*)

ALINE (*menni akar*)

ÖRVÉNYINÉ Hová akarsz menni? Itt maradsz! (*hallgatózik, félre*) Elhangzottak léptei, elment. — Most mehetsz! (*el*)

145 ALINE Istenem, miért oly szomorú anyám? Jó éjszakát, kedves anyám! Majd én imádkozom érted, és te megvidulsz. (*Menni akar, az ajtóban Praviventivel találkozik.*)

3. JELENÉS

ALINE, PRAVIVENTI

ALINE Ah, colonel úr, ön tán valamit itt felejtett?

PRAVIVENTI (*megfogja Aline kezét*). Igen; szívemet feledtem itt; a szívemet.

150 ALINE (*ijedten*) Ah, bocsássa ön kezemet.

PRAVIVENTI Nem, nem fogsz elmehetni leány, én szeretlek, imádlak, őrjögök érted!

ALINE Istenért! Bocsásson ön anyám

155 PRAVIVENTI Ne említsd e nevet, ó, ha tudnád, mennyit kell kiállanom érted! Mint gyűlölöm e nőt. És neki kell hazudnom a legforróbb érzelmet, reá kell pazarolnom lelkem minden kincseit, azon pillanatnyi boldogságért, hogy téged láthassalak. Ó leány! téged, kinek egy mosolya el tudja velem feledtetni mind azt, amit eddig szenvedék, kinek tekintetétől kivirágzik még az a töviskorona is, mely
160 homlokom összevérezé, ó! ne fordítsd el tőlem arcodat! Inkább a nap ne süssön rám többet, mint hogy te rám ne nézz.

ALINE Bocsásson, colonel úr, én nem szeretem az ön szavait hallani. — Én nem értem önt.

165 PRAVIVENTI (*gyöngéd szemrehányással*) Nem szeretted szavaimat

hallani? Gyűlölsz nemde, s mindez azért, mert én szeretlek, mert örültt vagyok miattad? *(sóhajtva)* Látod, leány, ily keserű gyümölcsöket terem a szív! Az ember megrabolja lelke gyémántjait, azt a gyöngyöt, mely szívének fájdalomkönyvéből terme, letépi, s odadja annak, kit legjobban szeret, és az, kit legjobban szeret, sárba veti e gyöngyöket, s azt mondja: vidd vissza, nem kellenek!

170 ALINE Ah uram, menjen ön, ez nem azon idő, melyben önnek velem beszélni szabad.

175 PRAVIVENTI Mit tartasz tőlem? Az oltár előtt nem lehetnél oly biztosan, mint én mellettem, a cherubok szerelme nem lehet tisztább és szentebb, mint az enyém te irántad.

ALINE De hiszen ha ön oly szentül tud érzeni, mint egy cherub? miért jön alattomosan, miért titokban? Aki igazságot mond, nem szorul suttogó szavakra.

130 PRAVIVENTI *(keserűn mosolyogva)* Hm; hát nem tudod, mily nevetségre méltó dolog, mai nap becsületes embernek lenni? Jaj annak, aki legtisztább érzelmét a világ előtt le meri leplezni! Vétkezhet szabadon, lehet megbélyegzett, jellemtelen, cudar! még ez mind összefér az illemmel; de ha ki meri mutatni, hogy szeret, az botrány, az illemsértő.

185 ALINE S miért mondja ön ezt énnekem? Mit akar ön?

190 PRAVIVENTI Céljaim nemesek és tiszták, ajkaimat nem hagyta el hazudság szava soha; homlokomat bátran merem fölemelni ellenségeim előtt. Ó Aline! Mily szépeket tud lelkem álmodni felőled! Oda képzelek mellettem ülve, csöndes holdvilágos estén, kezembe képzelem gyöngye kezecskédet, s elfeledem hogy mily hideg a világ, és az emberek szive oda künn! Ó Aline, mily boldoggá tudnálak tenni! Nem volna gondolatod, melyet előre meg nem sejtének, nem kívánatod, mely teljesületlen maradna; királynéja lennél egész életemnek, és uralkodnál lelkem birodalmán: szeretnélek híven és igazán, mint még soha férfi nőt nem

- 200 szeretett. Kiszedném sorsomból a töviseket mind, s megtartanám magamnak, virágait mind te neked hagynám.
- ALINE Szép szavak, igen szép szavak.
- PRAVIVENTI Kételkedel bennök? Esküszöm, hogy kárhozott legyek a földön és a sírban, ha minden hozzád szólt szavat úgy nem érzek, amint kimondtam azt (*tédrre esik*).
- 205 Ó! Mint ég szívem! Lelkem mint fáj, mint szeretlek (*Aline kezét megragadja, arccal ráborul*).
- ALINE (*erélyes kitörő mosollyal*) Bálint nem tett így soha! . . .
- PRAVIVENTI Mit mondasz?
- ALINE Bálint nem térdelt soha, Bálint nem esküdött hazug esküvéseket, nem szólt szívéről válogatott szavakban, nem ámított a jövőre kába képeivel, nem hízelg, nem csábíta, nem mondta soha, hogy szeret, de egy tekintet tőle, egy kézszorítás többet mondott, mint önnek minden csábbeszéde.
- 210
- PRAVIVENTI (*dühvel*) Ki az a Bálint?
- ALINE Egy férfi, aki annyira áll ön felett, amily magasan állnak az angyalok az emberek felett.
- PRAVIVENTI (*fagyosan*) Ah! — Így vagyunk? Ó ártatlanság eszményképe! — Most már tisztában vagyunk a dologgal.
- 220 — Tehát nekünk Bálintunk van? Ah — bocsánat kisaszszony. Rosszul fogtunk az ostromhoz. — Ezt nem sejtettem (*mintegy otthon érezve magát*). Így mindjárt más alakot vesznek a körülmények Kegyed tán azt hiszi, hogy tőlem megmenekült? (*ördögien*) Kegyed el van veszve,
- 225 — megszabadíthatatlanul! — Akit a bennem lakó ördögnek szemci meglátnak, annak csnie kell, azt nincs hatalom, mely megmentse többé.
- ALINE De hát mit vétettem ön ellen?
- PRAVIVENTI Mit? Hát egy ördög szemében nem elég vétke-e az, hogy szép és ártatlan vagy? Ez éjszínű fürtök, e rózsaszáj, e hajló síma termet, szemeidnek minden villanása nem vétkezik-e, nem csábít-e a vétkezésre? nem hirdeti-e
- 230

235 termeted minden mozdulatja, e pihegő kebel, ez elpiruló
arc, hogy érényesnek lenni kárhozat? — Ó gyermek, te
nem tudod, mi édesek a pokol élvezetei, mily örült a
gyönyör, amit a bűnök apja, az ördög, kegyeltjeinek
nyújt? Haha. Hisz az érény csak chimaera! Csak gyermek-
240 betegség, melyből az idők kigyógyítják az embert, hogy
élvezhesse mindazt az édeset, melynek gyönyörizét a
botor, a vakbuzgó ámultan tartja el szájától, s melynek
ízlése istenné emeli az embert! —

ALINE Menjen ön! Menjen! Távozzék innét, vagy bocsásson
engem, én irtózom hallani önnek beszédét.

245 PRAVIVENTI Irtózol-e? Ne hidd azt; gyönyörködöl benne, s
csak e gyönyör valóságát nem mered magadnak megval-
lani. Minden szívben lakik egy ördög, s mikor két ily
ördög egymást megérti, azt nevezik rokonszenvnek
Hagyd felébredni e kis ördögöt, hallgasd ki suttogásait.

ALINE El, el innét! Anyám! anyám!

250 PRAVIVENTI (*félre*) Mily ügyetlenség? Anyja jöni talál (*távozni*
készül). Adieu, szép hölgy; a viszontlátásig. (*súgva*)
Anyád ha kérdezni fogja, mért jöttem vissza? mondd:
szobám kulcsát feledtem itt. Isten velünk!

ALINE Én? Én hazudjam?

PRAVIVENTI (*vállat vonlva visszatekint, s kezével csókot hány*
Aline felé. El.)

4. JELENÉS

ALINE, ÖRVÉNYINÉ

255 ÖRVÉNYINÉ (*szigorúan*) Ki ment el innét?

ALINE A colonel . .

ÖRVÉNYINÉ (*ajkharapva*) Praviventi! És te miért nem mentél
fel?

ALINE Szemközt találkoztam vele.

- 260 ÖRVÉNYINÉ Összebeszéltek, nemde?
 ALINE Én-e anyám? Óvele?
 ÖRVÉNYINÉ S miért jött vissza? Mit mondott? mit beszélt oly
 hosszú idő alatt?
- ALINE Azt nem mondhatom meg, anyám.
- 265 ÖRVÉNYINÉ Nem-e? nem mondhatod meg?
 ALINE Ó anyám!
 ÖRVÉNYINÉ Hah! Mint pirítja el a vétek tudata arcodat!
 ALINE Az istenért anyám, hogy szólhatsz így?
 ÖRVÉNYINÉ *(Alinehez lép, és karját megfogja)* Jer közelebb, —
 miért remegsz? Aki ártatlan, nem szokott remegni; —
 miért sütöd le szemedet, merj feltekinteni velök, úgy ni,
 bátran, szemtelenül nézz rám. . . . Miért jött vissza a
 colonel? Nos, mit félsz? Valld meg egész orcátlanul, vedd
 el a tettető erényes álarcot, — azt hiszed, hogy nem látom
 275 azon keresztül szívedet? Miért akarsz előttem titkolózni?
 Órangyalodat megcsalhatod, de engemet nem.
 ALINE *(anya keblére borul)* Ó anyám, miért akarsz megölni?
 ÖRVÉNYINÉ Eredj. Már most nem kérdek semmit. Mindent
 fölteszek! Egy lány, kinek anyja előtt tikai vannak, csak
 280 becsstelen lehet! Ne érz hozzám
 ALINE Én istenem, én istenem!
 ÖRVÉNYINÉ S még istenedhez is mersz-e szólani? Te! nem félsz,
 hogy meglátogat?
 ALINE Ó anyám, mért kínszasz így engemet?
 ÖRVÉNYINÉ *(hallgatva végig megy a középajtóig, onnét visszajő*
 285 *— hidegen)* Most menj szobádba; hanem ajtód kulcsát
 majd én veszem magamhoz.
 ALINE Ó, e gyanú jobban fáj a halálnál. —
 ÖRVÉNYINÉ Menj.
 ALINE Anyám . . .
- 290 ÖRVÉNYINÉ Szót se többet. *(Lednydt kikíséri, visszajő, a szoba-*
kulcsot az asztalra veti.) Ó, mily pokol ég bennem! —
 Vérem minden cseppé egy gyehenna, mely lelkeket

295 égeti! A féltés, a szerelemféltés pokoltüze! . . . Ez a férfi
 engem csal! És én mily örültem szeretem őt! . . . Ha
 szívem véreből cseppet olthatnék az övébe, nyugodt vol-
 nék, nem félténém többé. — Hányszor fölteszem magam-
 ban, hogy őt gyűlölni fogom, hogy megvetem! De nem
 lehet, lelkem elsüllyed indulataim láva-tengerében, és én
 300 újra még erősebben szeretem őt, s tudom, ó, érzem jól,
 hogy ő is szeretne engem, ha e leány nem volna a világon.
 Átok reám érte, hogy ő a világon van. Ó, mint szédülök.
 Nem bírok lelkemmel. (*Tüköröt vesz kezébe.*) Szemci
 ragyogóbbak az enyimeknél; ajka gyöngédebb: — haja
 feketébb. Ó! (*Elzúzza a tüköröt.*) Szebb nálamnál leá-
 305 nyom!! (*A pamlag karjára borul és zokog.*)
 ALINE (*künn az ajtót zörgeti*) Anyám! anyám! nyisd fel ajtó-
 mat!
 ÖRVÉNYINÉ (*felugrik*) Hah! Hangja mennyivel csengőbb az
 enyimnél!
 310 ALINE (*künn*) Kedves anyám, légy irgalommal! Segíts!
 ÖRVÉNYINÉ Hallgatni fogsz! (*csönd után — el*)

Változás

(Egyszerű hálóterem. A háttérben nyitott ablak.)

5. JELENÉS

ALINE, később VITÁLYOS

ALINE (*a nyitott ablaktól ijedten fut vissza*) Anyám, ne hagyj!
 a kísértet üldöz!
 315 VITÁLYOS (*az ablakban megjelen*) Te vagy az! — láttalak! —
 nem szökhetsz meg előlem. Marie, ó Marie. Összekeres-
 tem érted a napot, holdat, és csillagokat, sehol sem találta-

lak; de most megvagy, és nem fogsz eltűnhetni előlem.

(Az ablakon felkapaszkodik és beugrik.)

ALINE Irgalmas Isten! be vagyok zárva! Segítség! segítség!

(Az ajtóhoz fut, térdre rogy, arcát eltakarja.)

VITÁLYOS (fehér, rövid öltönyben, kurtára nyírt ősz hajakkal, halavánnyon, szomorúan a színi háttérében marad. — Merően néz a féltő gyermekekre; — kitörő vad örömmel) Hah! Te vagy az! (hirtelen lelankad, kezeit szelíden összefogja, fejét lehajtja) Mért félsz tőlem? Hisz nem azért kerestelek én fel, hogy tőlem félj. — Mért félsz attól, aki te érted kétszer kiállotta a halál kínjait? Ó, ne nézz rám oly remegve; hisz én csöndes, senkinek nem ártó, csöndes lélek vagyok, s most nincs itt az óra, melyben a gonosz lélek meglátogat és kényszerít, hogy saját magamat megharapjam, s ön árnyékkal bírkózni eredjek; ó, ne félj tőlem. — Nézd, itt meghúzom magamat a szögletben, és semmit sem fogok cselekedni, mint téged nézni, — nézni végzetlenül időkig! — Szólj: akarod, hogy mint a kutya lábaidhoz feküdjem? akarod hogy saját ujjaimat tördeljem ki érted? — Nézd, körmeim mint felhasadoztak, amint idáig felmáztam, hogy téged láthassalak; parancsolod, hogy egy ugrással ismét visszaugorjam? Innét az emeletből? Parancsolod?

ALINE Szegény örült . . .

VITÁLYOS Ó, e hang! (gyönyörrel) Minő érzés! Mintha angyalok csókolgatnák beteg szívemet, midőn e hangot hallom. Ó, szólj még egyszer, Marie, ajándékozz nekem egyetlen hangot ajkaidról, semmit egyebet, mint egy hangot, egy ígét. Hisz az oly kevés neked, nekem oly sok!

ALINE (félre) Úr isten, mi vonja e nyomorultat hozzám? — Hol fáj szegény boldogtalan? Nagyon beteg vagy . . .

VITÁLYOS (egzaltáltan összehanyatlik, kezeit halántékjaira nyomja) Nagyon — látnád azt a nagy tüzet, mely fejemben

345 ég! . . . Mekkora tűz! . . . Halántékaimat villámcsapások
ütik belől . . . Szemeim idegeiben olvadt gyémánt
folyik . . . Elmentem a föld déli sarkára, hol a kényeső
megfagy, s a tenger jéggé meredve soha ki nem enged;
350 — azt hittem, hogy fejem meg fog hűlni; de nem hűlt meg.
— Lementem a tengerszem mélyére, oly mélyen, mint
a napvilág sem nyelhet, azt hittem, hogy ott majd elalszik
a tűz, de nem aludt el. Elmentem az Etnához, kértem, hogy
cseréljük el lángjainkat, de félt cserélni, félt, hogy szétsza-
kad tőle a föld! Ó, csak az én fejem nem tud szétszakadni!
(Kezeibe hajtja fejét.)

ALINE (félve, tétovázva odalép hozzá, kezével megsimítja Vitályos
homlokát)

355 VITÁLYOS (felriad) Idvesség! — Érzelek! — Mennyszágot
érezek szívemben. Ó, ne vedd még le kezedet homlokom-
ról! — Ha tudnád, mint meggyógyítasz vele? Istenem,
mily jól esik e kéz érintése szívemnek! Meggyógyulok,
meggyógyulok bele. Mint mikor a viharos tengerre
360 olajat öntenek, mint a fáradtnak az álom, a szomjazónak
a forrás vizc, oly édes a te kezed simítása nekem. (hirtelen
húvvel karolja át a lány térdeit; dörgő hangon) Tudod-e
azt, Marie, hogy e karok, melyek most téged ölelve
tartanak, vasrúdakat tördelnek ketté; — falakat ásnak ke-
365 resztül, és emberi tagokat tépnek pozdorjává, midőn a
vérszínű óra eljön, s a fekete lélek azt parancsolja, hogy
legyek oroslánnyá? hogy e szemeknek tekintetét amely
élő állat meglátja, jajgatva rohan el; s mikor legjobban
fut, elesik és megdermed tőle? — Hogy e szavaknak
370 kiáltására az a halott, ki három év óta feküdt koporsójában,
megrázkódik, fölkel, s kimondja a halhatatlan lélek
nevét! — hogy engem tizennégy év óta kerül minden
élő teremtés, s nincs oly éhes kutya, mely hozzám jöjjön
kenyeret kérni? . . . Csak te nem félsz engem érinteni,
375 csak egyedül te, Marie, — csak te felelsz szavaimra csengő

édes hangon, — csak te nézsz szemeim közé mosolyogva, csak te kérdezed tőlem: Mi bajod szegény ember? . . . Ó, áldott vagy te, és áldott az isten, ki téged mennyéből ide lebocsátott. *(Kezeivel elfedi arcát.)*

380 ALINE Mint ég homloka szegénynek! És én nem segíthetek rajta. Mit fogna anyám mondani?

VITÁLYOS Nem futottál el, hogy elbocsátottalak, jól tetted; utolértelek volna. De hiszen te már nem félsz tőlem, miért is félnél? Tudod, hogy szeretlek. Emlékezel-e még rá,
385 Marie, mikor téged senki sem szeretett a világon, csak én, — ó, azok mily áldott idők voltak! Azután pedig szeretett téged az egész világ, de te nem szeretté engem . . . ó, az mily átkozott idő volt! Emlékezel-e rá?

390 ALINE Légy nyugodt szegény szenvedő, ne háborogj úgy; fejed ég, szemeid lángolnak; légy nyugodt.

VITÁLYOS Nem ismeresz rám, ugye? Nem jutok eszedbe? Tizennégy esztendő nagy idő! Megváltoztam nagyon; az idő rossz dajka, és a szenvedés rossz mostohaanya. Te tizennégy év előtt is ilyen voltál, mint most. Ily gyöngéd
395 halvány piros arcú, e magas fehér homlok, e fekete haj, e piros, édes ajkak, e lengő termet, ezek a fehér kezek, e szemöldök, mind — mind — mind, épen úgy most, mint akkor. Természetes. Hisz az angyalok nem változnak. — Hanem én! — Mi lett én belőlem? Az én hajam is fekete volt akkor, mint a te hajad, most fehér, mint a te kezeid; vidám, örvendő voltam akkor, most sötét, gorbomba, átkozódó vagyok; megvénültem, és te nem ismeresz
400 rám többé. Lelkemet mutatnám meg, hogy arról ismerj meg, — szívemet — hangomról kellene megtudnod nevedet, — de nem lehet. Lelkem is megöszült, vén, — szívem darabokra van tépve, s hangom rekedt.

405 ALINE Jer, kelj fel innét, tülj ide. Ide e pamlagra; pihenj meg. *(A pamlaghoz vezeti Vitályost.)* Így, hajtsd fejedet karomra, tán így jobb lesz. — Várj, egy pohár hűs vizet hozok

410 neked, egyebem nincs, de ez tán enyhíteni fog. (*Vizet ad Vitályosnak.*)

VITÁLYOS Köszönöm! áldlak érte. Minden cseppje egy isten áldása legyen reád . . . S látod, Marie, azok a rossz emberek, akik láncokat kötöttek kezeimre, s szájamat betömtek, hogy ne átkozódhassam, akik rámfogták, hogy
415 bolond vagyok: azt mondták, hogy te mérget öntöttél poharamba, s attól örültem meg, pedig azért örültem meg, mert te elhagytál; — de én széttéptem a láncokat, mint a fonált, s szemökbe kiáltottam, hogy hazudnak, s addig futottam, míg téged meg nem találtalak, hogy te is mondd velem együtt, hogy ők hazudnak! Átkozottul hazudnak!
420 Ó, mondd, Marie! hogy te nem öntöttél mérget poharamba!

ALINE (*félre, nyugtalanul*) Szent isten, miért dobbanik meg szívem? Mint szorong keblem, mit sejtek? — Nem —
425 nem, szegény ember, ó, azt nem tette senki.

VITÁLYOS (*örömmel*) Ugye? Te engem nem akartál megölni; nem akarhattál! Ó! (*hevesen felpattan, s Alinéhez rohan; hirtelen visszardntja magát, kezét vállaira téve reszketve visszahajlik; megfordul, tovább húzódik, hátrafordítva fejét.*) Isten veled. — El kell mennem. El — kell — mennem. — (*megy az ablak felé*)

430 ALINE Ó, hova mennél arra, szerencsétlen! Összezúzod magadat; maradj itt, míg reggeledik, akkor az ajtón át eltávozhatsz.

VITÁLYOS (*visszalép*) Nyújtsd ide kezedet . . .

ALINE (*odanyújtja kezét*)

VITÁLYOS (*megfogja Aline kezét, s megsókolja azt, sírva ráborul*)

ALINE (*dőleli Vitályos nyakát*) Szegény ősz ember!

435 VITÁLYOS Mily boldog vagyok! (*kibontja magát, s az ablakra felszökik*)

ALINE Ó, ne menj el.

VITÁLYOS Kell!! . . . A vérszínű óra közelget, s akkor Vitályos senkit sem szeret, akkor Vitályos a fekete léleké. (az ablakon alásuhan)

ALINE (az ablakhoz fut, letekint sikoltva) Hah!
(Kárpit legördül.)

II. FELVONÁS

(Örvényiné tereme)

1. JELENÉS

ÖRVÉNYINÉ, BÁLINT

ÖRVÉNYINÉ . . . Mi neve önnek?

BÁLINT Olday Bálint.

ÖRVÉNYINÉ Sohasem hallottam . . .

5 BÁLINT Pedig hallhatta volna nagyság asszonyom, — megboldogult férje meglehetősen emlékezett e névre.

ÖRVÉNYINÉ Nekem semmi közöm sem volt megholt férjem ügyeihez.

BÁLINT Egyet kivéve, asszonyom.

ÖRVÉNYINÉ Nem tudok róla. — S mi önnek kívánsága?

10 BÁLINT Mint mondtam. Aline kisasszonyt kérem nőmül.

ÖRVÉNYINÉ Önnek rangja?

BÁLINT Orvos vagyok.

ÖRVÉNYINÉ Ejh (ajk pittyeszve), az orvosok igen kimentek már a divatból.

15 BÁLINT Mint a házasságok és a hű nők, nagyság asszonyom.

ÖRVÉNYINÉ Fialember! Tanulja ön meg, hogy sohase feleljen többet, mint amennyiről kérdeztetik.

BÁLINT Megtanulom asszonyom. Tehát szabad-e reménylenem?

20 ÖRVÉNYINÉ (vontatva) Kénytelen vagyok ön előtt legnagyobb

- sajnálkozásomat nyilvánítani; de leányom, mint senkit, úgy önt sem szereti, s férjhez menni éppen nem akar.
- BÁLINT Igen lekötelez, nagysád, sajnálkozása által, azonban ezúttal nem érzem magamat érdemesnek e magas kegyre, mert Aline engem szeret, és hozzám jöni is akar.
- 25 ÖRVÉNYINÉ Az lehetetlen.
- BÁLINT Semmi sem lehetetlen a nap alatt.
- ÖRVÉNYINÉ Ez a leány. — Nem. — Hol ismerhette volna önt meg?
- 30 BÁLINT Nagysád nagyon jól tud felejteni. Nem jut eszébe, midőn Aline egy időben a balatonfüredi fürdőben vesélyes beteg lőn, s én éjjel és nappal ott virrasztottam mellette, míg meg nem gyógyult? Na — de hisz az természetes, nagysád engem észre nem vehetett, miután beteg leányát azon idő alatt egyetlen egyszer sem látogatta meg.
- 35 ÖRVÉNYINÉ S most jutalmul kéri ön orvosi fáradozalmiért leányom kezét. *(büszkén)* Akik nekem szolgálatokat tesznek, árjegyzékeket szoktak róla küldeni.
- BÁLINT Ne olyan büszkén, asszonyom! A kevélység szarvait letördeli a világ. Én Olday Bálint vagyok, s hogy közelebbről megismertessem nagysáddal e nevet, nagysádnak hitelezője. Nagysád férjével együtt megholt atyámtól nagymennyiségű pénzüsszeget kölcsönözött fel; értem: annyit, mennyit visszafizetni nem tudott. Mondják, hogy
- 45 nagysád férje tékozló volt; a rossz világ azonban még egyebet is tesz hozzá, mit én elhallgatok. — Atyám ez összeg visszafizetése végett nagysádat férjével együtt perbe idézteté, melynek vége természetesen vagyonbeli elmarasztalás lett, később pedig, miután a vagyonhiány eltagadhatatlan lőn, nagysád férjével együtt személyileg is elmarasztaltatott, melyre hirtelen következett a tisztelt férj meghalálózása, mely által nagysád azon kedvezményben részesült, hogy férje halála utáni egy évig semminemű pörös ügyekkel nem háborgattathatik.
- 50

55 ÖRVÉNYINÉ (*félre*) Ó, én esztelen! Hogy ezt előbb nem tudtam!

BÁLINT Az özvegyi év azonban lefolyt. Nagysád természetesen nem tudja, hogy mikor? Miután férjét addig sem gyógy-
60 idő alatt végrehajtást fogok intézni nagysád ellen az elmarasztalás értelmében.

ÖRVÉNYINÉ Mit tesz az?

BÁLINT Az annyit tesz: hogy nagyságos Örvényiné asszonyság, született báró Zenghy Mária, nekem személyileg át fog
65 adatni a törvények által; átadatni az én rendelkezésemre, az én parancsomra, kötelezettségét saját két kezével leszolgálandó.

ÖRVÉNYINÉ (*indulatosan*) Az nem igaz! Az nem lehet!

BÁLINT A tapasztalás be fogja bizonyítani, hogy igaz, és hogy
70 lehetséges.

ÖRVÉNYINÉ Mennyi azon öszveg?

BÁLINT Ó, igen sok! De ha még oly kevés volna is, nem változtatna a dolgon, miután az ügy el van ítélve, s én az ítélet tartalmához szorosán ragaszkodom.

75 ÖRVÉNYINÉ Tehát mit vár még ön? Azt hiszi, hogy majd el fogom magamat ölni?

BÁLINT Ó nem. Sőt kívánok nagysádnak hosszú életet. Hanem azt hiszem, hogy nagysád át fogja látni, miszerint irán-
80 nyomban a lenézés, a gög kissé nagyon is alapnélküli s megfogja magát erőtetni annyira, hogy hozzám kissé leereszkedjék, velem nyájasabban bánják.

ÖRVÉNYINÉ Én?

BÁLINT Az egekre! Félre ne értsen, asszonyom, nem önt értetem. Isten mentsen! Azt akartam vele mondani: hogy
85 nagysád tán nem fog megijedni azon eszmétől, hogy nekem kötelezettségei elengedéseért cserébe kedves leányát engedje át nőműl. Ezáltal én is, nagysád is nyerni fognánk! s szent volna köztünk a béke.

- ÖRVÉNYINÉ Majd gondolkozom róla.
- 80 BÁLINT Ó, arra nem fog ráérni nagysád. Én rögtön kívánom a választ; követelem!
- ÖRVÉNYINÉ Vigyázzon ön, be ne sározza szőnyegemet. — Jó! — Szabjon időt, mikor ak ja elvinni tőlem a leányt?
- BÁLINT Holnap.
- 85 ÖRVÉNYINÉ Isten hírével; de kikötöm, hogy hozzám be ne lépjenek többet soha.
- BÁLINT Nagysád engedelmé nélkül bizonynal nem.
- ÖRVÉNYINÉ Most mehet ön.
- BÁLINT Csókolom kegyes kezeit.
- ÖRVÉNYINÉ Ne fárasza magát.
- BÁLINT (el)
- 100 ÖRVÉNYINÉ Még korán örülsz; aki a mézet adja, fulánkot is ad hozzá. Későn ébredtél fel arra, hogy velem játszani akarj! . . .

2. JELENÉS

ÖRVÉNYINÉ, PRAVIVENTI

- ÖRVÉNYINÉ (*nem veszi észre Praviventit*) Nem tudod még, mit tesz az, egy nőt haragjában látni! A csonkított kígyó, a zaklatott darázs-királyné, a fiavesztett tigris, a megbosszantott nő, ki téged megsemmisít, vagy maga semmisül meg. (*A legnagyobb ingerültséggel fordul hátra, s meglátja Praviventit; hirtelen gyöngéd érzelgővé változik.*) Ah! te vagy itt, Arthur?
- 105
- 110 PRAVIVENTI Marie, te oly felgerjedtnek látszol.
- ÖRVÉNYINÉ Ó, már nem vagyok az. — Látod, mikor egyedül vagyok, oly sötét körülöm a világ, fáj bennem minden, ami érez: keserű még a lég is, melyet beszívok; bánt, üldöz mindenki, aki hozzám férhet; ó, de te nem fogsz engem ily szomorúnak látni soha; te veled csak örömeit
- 115

osztom meg sorsomnak, bajait, fájdalmait mind megtartom magamnak, te csak a víg mosolygó felét fogod látni életemnek, te csak szelídnék, engedékenynek fogsz ismer-
ni, nem haragvónak.

130 PRAVIVENTI Ó, ha tudnád, milyen szép vagy, mikor haragszol!
Midőn ott álltál hullámozó kebelled, napfényű arccal és
villámló szemekkel, sötéten szép, mint az éjszakai vihar,
magasztosan, fönségesen, mint egy istennő! Térdeim
szinte meghajoltak alattam, érzem lelked hatalmát az
135 enyim fölött, s imádtalak.

ÖRVÉNYINÉ Ó, én mindent elhiszek, amit te mondasz, miért
is ne hinnék? Hisz a nap sugárától nem lehet eltagadni,
hogy tiszta és meleg; oly melegek és tiszták a te szavaid
is.

130 PRAVIVENTI Mily boldoggá tettél, Marie. Ó, miért nincs halha-
tatlanság a földön? hogy e boldogságot tehetném örökké-
valóvá. Idvezültnek mondanám magam.

ÖRVÉNYINÉ Ó, ez örökké fog tartani. Addig míg szíveinkben
lélek lakik. Míg a világon lesz öröm, boldogság, gyönyörök,
135 — azok a miénk lesznek. De valld meg, valld meg
Arthur, engem szeretsz-e legjobban és egyedül a világon?

PRAVIVENTI Miattam elenyészhetik az egész világ. Én magam-
nak a te szerelmedből szebb világot teremtek, szebb
napot, szebb csillagokat a te szemeből; a te szívedből
140 szebb mennyországot az eddiginél, te nekem üdvem, lel-
kem reinénye, életem vagy: mindaz, ami kívüled él,
megholt, elkárhozott reám nézve és érdektelen. Igen,
Marie, én csak te érted élhetek.

ÖRVÉNYINÉ És mi el fogjuk hagyni e zajos, tövises világot, s
145 elvonulunk csöndes, boldog, háborítlan magányba, hol
csak az a virág fog teremni, melyet mi vetünk, s nem
vet konkolyt közé az irigység keze, hol mindkettőnkre
nézve fel fog még jőni a boldogság és elégség napja,
hogy soha le nem menjen többé; és mi szeretni fogjuk

- 156 egymást, oly erővel és oly igazán, amely erősnek és igaz-
nak isten teremté a szerelmet.
- PRAVIVENTI Saját szívemből kaptad ki e gondolatot; lásd
mily rokonszenv él kettőnk szívében. Egy gondolat, egy
165 érzés, egy óhajtás. S e kettő mint érti egymást. A mi lel-
künk tán egy lehete a teremtés reggelén, melyet a világ-
szellem kétfelé szakítva elröpítte, hogy keressék egymást,
s tán azért kellett eddig sokat szenvednünk, mert egy-
mást nem találtuk, de most bírlak én, és bírsz te is enge-
met, nem következik-e, hogy boldogok is legyünk?
- 160 ÖRVÉNYINÉ De hogy lásd, mennyire bízom benned, jer hoz-
zám közelebb; te nekem megvallottad elébbi szívviszo-
nyaidat, s feláldoztad azok emlékeit értem; most rajtam
a sor . . . Jer űlj mellém . . . hadd gyónjam meg vétkei-
met én is . . . Alime leányom nem Örvényi leánya; —
165 hisz ő már tizenégy éves, s Örvényi csak tizenkét éve,
hogy férjemmé lőn. Egy szép halvány férfi volt első
szerelmem, neve már nem jut eszembe, csak szép kék
szemei. Azonban amely halvány volt arca, oly szenvedé-
lyes volt szíve; vad, szerelemföltő volt a legnagyobb
170 mértékben, s kíméletlenül üldözött féltő szerelmével, s
éppen ezáltal idegeníté el lelkemet magától; mert semmi
sem árt jobban a vonzalomnak, mint a tolakodás. —
Egy estve valami víg társaságba voltam híva, s ő erősen
ellenzette, hogy oda menjek! Sírt, könnyöngött, s végre
175 durva kíméletlen lett, és én föltettem magamban, hogy
elmegeyek. — Színleg beleegyeztem végre kívánatába, s
nálam marasztám őt estebédre. Asztalnál legkedvesebb
poharamat tevém eleibe, mely piros üvegből volt, s ez
üveg belsejét megkeném bizonyos kenőccsel, melyet
180 egyik barátnémtől kaptam, kit a természet igen halavá-
nyon hagyott, s ki e kenőccsel szokta azon hiányt fedezni.
Pirosító volt. Gyakran említé azon barátném, hogy e
kenőcs használatától erősen el szokott alunni, és igen

hosszan tartanak tőle az álmok. Később tudtam meg, hogy mérges növénynedv volt benne, melytől e hatás jött.

PRAVIVENTI (*ijedten*) És az ember ivott a pohárból?

ÖRVÉNYINÉ Igen. — Kis idő múlva álmos kezdett lenni, s pamlagomra dőlve, elszenderült. Én pamlagvánkösomat feje alá tevém, megcsókoltam arcát, s azzal felöltöttem s elmentem a víg társaságba. — Igen jól mulattam egész éjfélig. Kedvem határtalan volt a kicsapongásig. „Valamit érezek” — mondtam magamban, midőn hirtelen jó kedvem elállt, tagjaim borzongni kezdtek, s a legvigabb hahota között elhalványultam, mint akiből a lelket kilopták. Szorongva kerestem az alkalmat, melyben feltűnés nélkül elvonulhassak, s siettem haza Láttam, hogy alszik, és megnyugodtam, és hagytam őt alunni; azzal magam is hálószobámba vonultam és lefekvém. De nem tudtam elalunni. Izzadtam és fáztam. El nem tudtam gondolni, mi lett? Végre reggel felé elszenderültem, s mire fölébredék, már fényes dél volt; a nap besütött az ablakon. Fölkeltem, fejem nagyon fájt . . . Felöltöttem, kimenék, s mint megdöbbsentem látva, hogy ő még most is a pamlagon aluszik, és még halaványabb, mint egyébkor. Odamentem hozzá, megfogtam kezét és költöttem. Nem ébredett föl Megijedtem. — Odahajoltam fölé . . . Összecsókoltam arcát . . . Sírtam, beszéltem hozzá, hiába, nem ébredett fel. Ekkor tapintám szívét, az meg volt állva, kezei fagyosak voltak és arca hideg. Az ember meg volt halva. Megöltem őt! — És ez akkor történt, midőn anyának érzettem magamat, az ő gyermeke anyjának, két nappal menyegzőnk előtt. — Mit tehettem? meg kelle magamat mentenem a gyalázattól és bűnhödéstől. — Hirtelen összecszedtem becsesebb ékszerimet s elbujdosva futottam addig, míg félév múlva a betegség meg nem állított. Ekkor született Aline leá-

nyom, ki édesatyját nem ismerte soha. Ez volt első s
220 legfájdalmasabb szerelmem, melynek átkos következései
maig is ostoroznak

PRAVIVENTI Nem szolgáltak-e kárpótlásul az anyai örömök?
ÖRVÉNYINÉ Azok nem léteznek; keserű aggodalmak, mikért
még keserűbb hálátlanság fizet, ezek, miket szülői örömök-
225 nek keresztelt a szokás. Nem is lehet az. A gyermek —
fájáról leszakadt gyümölcs, melynek többé nem az a fa
élete, mely fölnevelte; vakon ragaszkodik szülőihez, míg
azt az egyet meg nem találta, kit élete céljának nevez, s
azután elhagyja, elfeledi őket, vagy ha azt nem teszi,
230 úgy bizonyosan az önzés munkálódik benne, de nem a
szeretet, nem a lélek Apropos. Leányom férjhez
megy.

PRAVIVENTI (*megütközik, majd közömbösséget színlel*) Kíhez?
ÖRVÉNYINÉ Egy kamasz szeretett bele, valami Olday Bálint.
235 Otromba, köznapi ember, minden magasabb műveltség
nélkül, kétharmad része egy igazi léleknek, férfi, amilyen
legtöbb van a világon.

PRAVIVENTI S Aline szeretheti őt?
ÖRVÉNYINÉ Legelső férfi volt, akit életében látott, s beleszere-
240 tett. Semmi közöm hozzá. Menjen, merre önakaratja
vezeti, s tapasztaljon, mint más.

PRAVIVENTI És mikor?
ÖRVÉNYINÉ Ma kérte meg kezét a vőlegény, és holnap el
fogja vinni.

PRAVIVENTI Mily sietés! . . .
245 ÖRVÉNYINÉ (*félre*) Semmit sem látszik megindulni, pedig
tudom, hogy lelke fáj miatta. Ez hatni fog! Most isten
veled, édes Arthur, megbocsáss, hogy elhagylak, de fejem
nagyon fáj, nyugalomra van szüksége. (*Félre*) Ő itt fog
maradni, s találkozandnak. (*el*)

250 PRAVIVENTI Isten veled, édes egyetlenem.

PRAVIVENTI, ALINE

PRAVIVENTI (*egyedül*) Ha holnap Aline esküszik, akkor . . .

ALINE (*belép*) Anyám hívott?

PRAVIVENTI Igen. De kegyednek szép kisasszony most nem lehet bemenni hozzá.

255 ALINE Miért?

PRAVIVENTI Mert — imádkozik. (*kacag*)

ALINE Mit nevet ön?

PRAVIVENTI Azt, hogy kegyed nem nevet, midőn azt mondom, hogy anyja imádkozik. Szép anyja hihetőleg maga is jót fogna rajta nevetni, ha hallaná.

280 ALINE Uram, — kérem önt, beszéljen több kímélettel anyámról.

PRAVIVENTI Több kímélettel? Ah! Ez mégis túlságos ártatlanság! Hát kegyed még oly nagy tisztelettel viseltetik anyja iránt, hogy nevetni sem merne afölött, ha az valami balgaságot követ el?

265 ALINE Minden szava káromlás, bocsásson ön anyámhoz.

PRAVIVENTI Most nem lehet hozzá menni.

270 ALINE Hisz ön épen onnét jön, ha ön előtt nyitva ajtaja, miért nem mehetnék én is hozzá?

PRAVIVENTI Mert kegyed „csak” leánya.

ALINE Ó, és ily kígyónak is szabad emberi arcot viselni!?

PRAVIVENTI Kisasszony, — vegye észre, hogy egyedül vagyunk, és hogy egyik kíméletlenség a másikat idézi elő. (*félre*)
275 A méreg hatni kezd, a leány kijön szelíd jelleméből, s szembe áll velem, csak ezt akartam. S hát kegyed azt hiszi, hogy szép anyja tán valami különös szent életet él, hogy szépségét csak úgy tudja használni, ifjú perceit úgy élvezni, mint kegyed, szép kisasszony? Ó, mily tévutakon jár. Szép anyja nem volt idősebb kegyednél, midőn már
280 a legélvezetesebb szívviszonyai valának.

ALINE Csak mondja ön. Férfi szájába nagyon illik ily aljas rágalom. Csak folytassa, öntől gyaláztatni dicsőség.

265 PRAVIVENTI Ó kedves kisasszony, mint illik kegyednek a durcásan haragos arc! Ha kedves mamája látná, mindjárt megcsókolná érte. Várjon csak egy kissé, majd egy fölvilágosító körülményecskét lesz szerencsém kegyed elébe deríteni. — Gyöngédség vagy nem, de én kimondom, hogy kegyed jelenben tizenégy esztendő. — Ismert-e édesatyját valaha?

290 ALINE Minő kérdés? hiszen csak tavaly halt meg.

PRAVIVENTI Örvényi úr? Hisz ő csak tizenkét év óta férje kegyed anyjának, s azelőtt nem is ismerték egymást.

ALINE Istenem! Mit mond ön?

295 PRAVIVENTI Azt sem hallotta kegyed soha ugye, hogy anyjának Örvényi úr második férje lett volna?

ALINE Istenem, megtévelyedem! Átok önre, amiért ily gonoszul bánik velem! — *(kitörően hevesen anyja szobdjába indul)* Anyám! Anyám! Hol vagy? Jer ide!

300 PRAVIVENTI Ah! megint itt van a régi fogás. Anyját hívni segítségül. De ezúttal itt maradok.

4. JELENÉS

ELÉBBIEK, ÖRVÉNYINÉ

ALINE *(Örvényinét kézen fogva hozza)* Anyám! — Ki volt az én atyám!?

ÖRVÉNYINÉ *(összerázkódik és a pamlagra rogy)*

ALINE *(Örvényiné kezét fogva)* Ki volt az én atyám?

ÖRVÉNYINÉ *(merően hallgatva néz rd)*

305 ALINE Hallod, anyám! Téged ez ember iszonyúan rágalmazott; ő, mondd neki, hogy hazudott! mondd neki.

PRAVIVENTI *(Örvényinéhez megy, túlsfelől, súgva)* Marie, én megértettelek; te gyűlölöd e leány vőlegényét, ki durva

310 volt ellenedben, s azon bosszút akarsz állani. Mondd e leánynak, hogy atyja Olday Bálintnak atyja volt és hogy ők testvérek. Mily tréfa lesz ez *(eltávozik)*.

ALINE Anyám. Nincs-e feleleted kérdésemre?

ÖRVÉNYINÉ Meg akarsz ölni?

ALINE Fel akarom támasztani atyámat!

315 ÖRVÉNYINÉ És anyád becsületével betemetni sírját?

ALINE Nem, nem, anyám, én hiszem, hogy te ártatlan és jó anya vagy, s hogy ez az ember hazudott, rágalmazott téged és engemet, iszonyúan, átkozottul rágalmazott! Ó, világosíts fel, mert megőrülök.

320 ÖRVÉNYINÉ Mit akarsz?

ALINE Tudni akarom, hogy ki volt az atyám? Ismerni akarom hogy ha él; s ha megholt, tudni akarom, hogy hova van eltemetve, és odamenni és ott halni meg.

ÖRVÉNYINÉ Ó, átkozott legyen a perc, melyben születtek! *(fölemelkedik, lednyát eltaszítja magától, és djultan a földre rogy)*

325 ALINE *(sikoltva fut hozzá)* Anyám! az istenért! ő elájult. És én átkozott vagyok. Ó, jöjj magadhoz, kedves jó anyám; nem foglak ingerelni soha többet, soha. Ó ég, mit tettem? Anyám, anyám! Ó, térj magadhoz, kedves anyám, bocsáss meg, felejtsd el, amit meggondolatlanul szóltam hozzád. Ó, siralom nekem, hogy azt mondtam! Elismerem, hogy kíméletlen, durva, esztelen voltam irántad, hogy megbántottalak, de nem foglak bosszantani többet soha, csak ily halavány ne légy. Csakhogy meggyógyulj.

310 *(Anyját dpolva öleli.)*

335 ÖRVÉNYINÉ Nem kell segítséged. *(fölvánszorog a pamlagra)*
Hallgass, — ne nézz rám, — s állj úgy, hogy én se láthassak reád. — Holnap — reggel — menyasszony leszesz; — völegényed — Olday Bálint. — Holnap — délben — megtudod, ki volt az atyád. — Most eredy előlem.

340 ALINE Anyám! bocsáss meg . . .

ÖRVÉNYINÉ Már megcsett.

ALINE Te nem haragszol rám?

ÖRVÉNYINÉ Nem ismerlek . . .

ALINE *(vigasztalanul sírva el)*

ÖRVÉNYINÉ *(a pamlagra dől, s fejét kezére hajtván elalszik)*

(Künn aulduló éji zene szólal meg az ablak alatt, néhány percig tart, azután elcsendesül . . . újabb perc múlva az éji őr kiáltja künn: „Tizenegyet vert az óra!” stb.)

345 ÖRVÉNYINÉ *(fölsikoltva fölbred, borzadva széttekint)* Aludtam-e? — Igen; Álmaim voltak. Minő álmak! mily szörnyű álmak. Őt láttam, őt, azt a sápadt halavány arcot, oly fagyosan, némán, mint akkor, utójjára; de élve és kinyílt szemekkel. Rám néze. Uram teremtőm! Mily tekintet volt az? a vér fagyott meg ereimben. Még most is borzadok. És mennyit és mily szörnyűket beszélt, a sírről, a halálról és a más világról, mintha most is érzeneim kezemen hideg kezét; sokáig alhattam. Mintha egy eleven évet éltem volna keresztül. A gyertyák mind leégtek: mennyire lehetünk az éjszakában, — *(az órára tekint)* tizenegy múlt, — jó lesz alunni menni. — Ejh, oszolj el fejemből rémkép; — bohóság! sokat beszéltem róla, és a leány szavai is hatottak rám, — azért kellett vele álmodnom . . . De csak előttem ne lebegne képed. Ez a sápadt halálkép. *(Künn zöreje hallik).* Hah! ki az? — Ki jár itt? *(erősebb zaj)* Aline szobája felől jön e zaj. Hah! *(A baloldalon levő ajtóhoz ugrik, és ijedten bekucsolja azt, a kilincsre teszi kezét, hallgatózik.)* Tán csak képzelődés volt. — Irgalmas isten! valaki kívülről a kilincsre tette kezét! Segítség! *(Az ajtón erős ökölcsapás hangzik.)* Segítség! Rablók! *(Az ajtó újra erősen megütetik és felpattan.)*

350

355

360

ÖRVÉNYINÉ, VITÁLYOS

- VITÁLYOS *(kuszdltan, kimeredt szemekkel, vonaglások közt belép)*
 365 Hahó! Hahó! A vérszínű óra itt van! Maradj hátam mögött
 fekete lélek, ne gyötörj.
- ÖRVÉNYINÉ Szentséges isten, irgalmazz! *(A földre borul.)*
- VITÁLYOS Hah! Ki vagy te elesett lélek, ki a porban rejtjed
 el arcodat! Imádkozzál!! A lelkek óriása, az örültség, két
 370 lépésnyire áll előtted, s kezében tartja a veres poharat,
 melyből könnyhullatások keserű borát itatja velem.
- ÖRVÉNYINÉ *(felszökik s reszketve vonul hátrább)* Álom! —
 Álom. Isten, szabadíts meg ez álomtól.
- VITÁLYOS Ki vagy te? Megállj! Elesett lélek, ki vagy te? Ezek
 a szemek, ez arc, e fürtök, e termet, minden, amit viselsz,
 375 az enyim volt, tőlem loptad el! Karodon anyajegy volt,
 ott van-e? *(Örvényiné karja felé kap.)*
- ÖRVÉNYINÉ *(visszarántja karját)*
- VITÁLYOS Ott van az is! Hahahaha! Lélek, imádkozzál és
 hunyd be szemeidet! A fekete szellem ajkai véresek, és
 szemci tőzből vannak, és koronája négyágú, jaj annak
 380 aki született; jaj annak aki még meg nem halt; születéll
 és nem haltál meg, imádkozzál és reszkess
- ÖRVÉNYINÉ Halált! Halált inkább, csak e hangot, csak ez arcot ne.
- VITÁLYOS Haha! Mint ég szívem, mint rángatózik; lelkem
 pedig fut, fut egyik szegletből a másikba, hogy meg ne
 385 harapja az a fekete darázs vérben úszik az egész
 világ. Folyik a csillagok vére, és a hold vére is, és az
 embereké, igyál fekete lélek és ne gyötörj. Ó — hahaha!
 Mikor arra kényszerítesz, hogy saját apám sírját felkapar-
 jam, s csontjaival megdobáljam az eget, s köpönyeggel
 390 fogjam el a holdvilágot, hogy a földre ne süssön! Ó,
 nézz szemeimbe és vakulj meg! Abraxas és Meithras!
 Rázkódj meg lélek, midőn e szavakat hallod, és engedel-

meskedjél a te meghódítódnak! Abraxas és Meithras!!
 Mondd ki az én nevemet, mondd ki azt a nevet, melyet
 én magam régen elfeledtem, mely meg vagyon átkozva,
 mint az öngyilkosok sírja *(nehéz hangon)* Gárdoni
 Vitályos! Jaj neked! ki meghaltál és mégis élsz
 Ablanathánalba! lélek, ki bennem lakozol! E szó crejénél
 fogva kényszerítlek téged: mondd ki ama halvány arcú
 lény nevét, melyet én régen elfeledtem — ah! — Zenghy
 — Mária! — Zenghy Mária. — Marie! — Ismersz-e
 engem Marie? *(Torz örömbé forgó szemekkel, kitért karok-
 kal, görcsösült ujjakkal lépdel Örvényiné felé, annak két kezét
 megfogja s elébe térdel.)* Ismersz-e még engem, Marie?
 ÖRVÉNYINÉ *(djultan, merevülten dül hátra, kezei Vitályos kezében)*

(Kárpit legördül.)

III. FELVONÁS

I. JELENÉS

ÖRVÉNYINÉ, PRAVIVENTI

<i>Jobbról</i>	} <i>jőnek</i>	ÖRVÉNYINÉ
<i>Középről</i>		PRAVIVENTI

PRAVIVENTI *(megcsókolja kezét)* Te gyémántja a nőknek; lel-
 kem anyyala, mily szép, mily halavány vagy.
 ÖRVÉNYINÉ Rosszul aludtam. Álmodtam egész éjen át. Irtóza-
 tóságok voltak álmaim. Halottak látogattak meg, megöszült,
 megtébolyodott szellemek. Hah! *(megdrzkódik)* Mily
 elevenen láttam őt magam előtt, alig lehetett álom. —
 Idejött szobámba, fehérén, halálfehéren, s borzasztó dol-
 gokat beszélt elkárhozott lelkéről, és én rólam, s egykori
 viszonyunkról, s odalépett hozzám, megfogta hideg,
 vaserejű kezeivel kezeimet, s szemeimbe tekintte kőmrev
 szemével. Midőn fölébredtem, a földön feküvém, nem

jut eszembe, mikor eshertem oda, de alig bírtam mozdulni. Fájt és dermedté fagyott minden tagom. Ó, az irtóztató álom volt. Kész beteg vagyok bele, és nem tudom elfeledni; mindig előttem lebeg képe. És különös. Az éjjel eszembe jutott amaz iszonyúan megölt kedvesem neve. Úgy jött, mintha maga a kísértet mondta volna meg. — Gárdoni Vitályos. — Ah szívem! — Minő szúrást érzek szívemen.

15
20 **PRAVIVENTI** Verd ki e rémeket fejedből, édesem. Igen ingerült voltál a múlt este, és éppen róla beszélünk. Majd édesebbek lesznek álmaid, ha én örködhetem felettök.

ÖRVÉNYINÉ Ó, azon idő nem messze van. Mily boldogok leszünk mi, mily irigylendők akkor, ó Arthur! Nevetni fogjuk boldogságunkban az egész világot, melynek ártó keze nem hat oda, hol a szív külön világot alkotott magának, — magunkban és magunk által fogjuk bírni az üdvösséget, mit más az égben keres s a földön nem talál. — Ó, a paradicsom nem ott a hideg égben, hanem a meleg szívben lakik.

25
30 **PRAVIVENTI** Mily jól esik nekem minden szavad, Marie. Szívem balzsamcseppjei ezek. És az én szívemnek oly sok sebe van, kell rájok a balzsam.

ÖRVÉNYINÉ De csitt, mintha lépteket hallanék. — Igen, az ő lomha kopogása ez. Vonulj kissé a mellékszobába, de légy közelemben, hogy mikor hívlak, segítségemre jöhess.

PRAVIVENTI (oldalt el)

ÖRVÉNYINÉ Most segíts keserű szív

2. JELENÉS

ÖRVÉNYINÉ, ALINE, BÁLINT

BÁLINT (Aline által vezetve) Csókolom kezeit, nagysád, engedelmeiből eljövök.

40 **ÖRVÉNYINÉ** (hideg megütöközéssel) Kihez legyen szerencsém?

- BÁLINT (*meglepetve*) Nagysád, ily hamar méltóztatott rólam megfeledezni! Én Olday Bálint vagyok.
- 45 ÖRVÉNYINÉ Valóban, nem emlékezem (*könnyelműn*) Megbocsásson ön. Lehet, hogy láthattam önt valaha, s neve sem egészen idegen előttem, de én nékem igazán oly gyöngye emlékező tehetségeim vannak, hogy rám nézve érdektelen személyek neveit és egyéniségét legrövidebb idő alatt el tudom felejteni.
- 50 BÁLINT Pedig ha az igaz, hogy mai nap Aline kisasszony vőlegénye vagyok, nem kellene nagysád előtt éppen érdektelennel lennem.
- ÖRVÉNYINÉ (*kedélyesen*) Ön igen víg, tréfás ember lehet. Tán valamely közel rokonom, ki ily szeszélyes úton kívánja nálam magát bemutatni? No, vallja meg és ne kötekedjék! Kicsoda ezen úr, Aline? neked már csak megvallotta
- ALINE Anyám, te iszonyúan tréfálsz velem.
- 60 BÁLINT Nagysás asszonyom! Én nem tudok kegyed felől mit gondolni. Tegnap e helyen, hol most állunk, ismertetem önt meg egymás iránti viszonyainkkal, e helyen kértem meg Aliném kezét, e helyen ígérte azt nagysád nekem, s rám hagyta a határidő kitűzését. Én azt mára tűztem, de ha ismerem nagysád feledékenységét, tegnapi határozatom volna, s mindezekről most nagysád mit sem akar tudni. Sőt, mi több, nagysád tegnap Aline kisasszonyt értesítve a történetekről, ő ma ezen utasítás szerint korán reggel a templomban volt, hite szertartásaihoz képest az esküvést megelőző bűnfeledést felveendő.
- 65 ÖRVÉNYINÉ Ezt mind nagyon jól tudom, mind igaz. Aline menyasszony, Aline ma fog esküdni, de nem önnel, neki ma igen is a templomba kellett mennie, hova vőlegénye kísérte volna el, kit nem tudom, mi okból, meg nem várt, de a vőlegény nem ön, uram, és ha ön nem tréfál, úgy nem tudok mi nevet adni állításainak.
- 70

75 **ALINE** (*anyjához, félre*) Anyám! — Hiszen tegnap este nekem Bálintot említetted.

ÖRVÉNYINÉ (*félre Alinéhez*) Szerencsétlen! Mért akarsz vesztedbe rohanni? Azt mondtam akkor, mert ellened voltam ingerülve, s elvesztettem sorsod fonalát kezemből, most
80 újra kezembe veszem azt; — tudd meg, hogy Olday Bálint atyja volt a tied.

ALINE Irgalmas isten!

BÁLINT Aline, mi bajod?

ÖRVÉNYINÉ Uram, legyen elég az alakoskodás. Minden tréfának megvan a határa. Mondja el röviden idejövetele okát, s gondolja meg, hogy ránk nézve ilyenkor az idő rövid és
85 becses.

BÁLINT Ej, nekem semmi szólóm sincs önnel, asszonyom. Hancim te, Aline. Mi lelt téged? Halaványulsz és reszketesz. Szólj, mi bánt, nem szeretsz-e? nem szeretted-e?
90 ó, miért nézsz rám oly fájdalmasan, mintha el akarnád venni cszemet? Mi történt veled oly hirtelen?

ALINE (*lankadtan*) Menj — menj Bálint, hagyj el engemet. Mi egymáséi nem lehetünk soha, — testvérek talán, barátok, — de nem! azok sem — el kell egymást felejtenünk, — el kell szakadni szíveinknek. Ó, mi meg vagyunk
95 átkozva, — meg vagyunk átkozva!

BÁLINT Ó, szólj az istenért, mit mondott neked az elébb e nő? Akármit mondott, ne hidd, átkozottul megcsalt, hazudott. Ó, szólj: mit mondott?
100

ALINE (*bensőleg küzd, látszik hogy szólni akar*)

ÖRVÉNYINÉ Csak nem fogod anyádat meggyalázni?

ALINE Nem, nem mondhatom meg, Bálint. Meghalok tőle, de nem mondhatom meg. Szívemet emészti meg; érzem; ha kimondhatnám, megszabadulnék tőle, de nem mondhatom ki.
105

BÁLINT A halálos örültségre kényszerítlek, mely lelkemet kísérti: mondd meg nekem.

ÖRVÉNYINÉ (*félre*) Úgy kell! Meg fogsz örülni; így akartam.

110

— Leányom, neked e férfit nem szabad oly közel bocsátanod magadhoz, neked vőlegényed van.

ALINE Kicsoda? Nem ismerek Bálinton kívül férfit sem.

ÖRVÉNYINÉ Csak még egyet.

ALINE Az Praviventi.

ÖRVÉNYINÉ És ez vőlegényed.

115

ALINE Ez e? — Ugyan, anyám, isten veled. Te nem látsz engem többé.

ÖRVÉNYINÉ Hová mehetnél, boldogtalan?

ALINE Még van két menedékhelyem. — Az egyik — a sír.

A másik — Bálint háza.

120

ÖRVÉNYINÉ Bálint háza? — Eszeden vagy-e?

ALINE Miért ne mehetnék oda? hiszen ő testvérem.

BÁLINT Mint mondasz?

ÖRVÉNYINÉ (*félre*) Hah, átkozott!

ALINE A te atyád volt az — enyim.

125

BÁLINT Hah, itt a kígyó feje! — Nem igaz!! Ördögi cselszövény, melyért megveri az isten önt asszonyom, de megbüntetem én is. Most már tökéletesen ismerem önt. Ne hidd, Aline, te nem vagy testvérem. (*Osszefont karokkal Örvényiné elé lép.*) Hát ez az anyai szeretet, asszonyom? — Szív-e az, mely önben a vért kergeti? Ha szív is, de kőből kell lennie, a legmérgeesebb, a legkeményebb kőből. Ily gyöngéd teremtés angyali lelke, mely semmit sem ismer még, csak szeretetet, mely minden gondolatjában ártatlan, hű, ragaszkodó, szent! mely az isten legtisztább

130

135

lehelletéből eredt; — ó asszonyom, ez drága játékszer önnek, s nem is azért van ön elé dobva a vaksors kezétől, hogy arra rátapodjon.

ÖRVÉNYINÉ Hanem azért nemde, hogy ön kezei közé vessem azt? Nem fog úgy történni. — Jó. — Álljunk szembe.

140

Lássuk, melyikünk magasabb! Tehát hallja ön. Nem kapja ön meg leányomat, mert őt másnak akarom adni,

másnak, ki önnél jobb, becsületesebb és különb, ki önnél
jobban szereti leányomat, ki őt jobban fogja boldogítani,
mint ön.

145 BÁLINT És ez Praviventi?
ÖRVÉNYINÉ Ez Praviventi.

3. JELENÉS

ELÉBBIEK, PRAVIVENTI

PRAVIVENTI Miért hitt nagysád, asszonyom?

ÖRVÉNYINÉ Nem hittam önt, de jó, hogy jön.

150 BÁLINT S ezen ember az, ki nálamnál jobb, becsületesebb és
különb? (*Szeme közé néz Praviventinek*) Uram! most
világosnál tán jobban egymásra ismerünk, mint előbb a
sötétben? Mintha egy időben láttam volna önnek arcát?
Mit? Nem volt ön Florencben ezelőtt három esztendővel?
155 Akkor egy gonosztevőt, ki a templomot rabolta meg, a
piacon tüzes vassal bélyegeztek meg a jobb karján, magát
a gályákra küldték, arcképét a bitófára függesztették fel.
Ez az arckép nagyon hasonlít önhöz. — Mit! (*kitörően*)
Merje ön levetni öltönyét, merje föltakarni jobb karját.

PRAVIVENTI (*elképed, hátratdmolyog*)

160 ÖRVÉNYINÉ (*dacosan toppantva*) Arthur! Légy férfi. Légy fene-
vad! ne sárgulj el, legyen szíved! Öld meg ezen embert.

PRAVIVENTI Megölöm. — Jerünk pisztolyokért. (*Bálintot vonja
kifelé.*)

ALINE Isten, ne hagyd őt!

ÖRVÉNYINÉ Öld meg őt!

BÁLINT Vagy én őtet.

165 ÖRVÉNYINÉ (*megdöbbenve*) Hah, Arthur! Megállj! Megállj!
Hátha ez öl meg tégedet?

PRAVIVENTI Mindegy. — Én vagy ő. Vagy halok, vagy ölk.
Jerünk.

170 ÖRVÉNYINÉ Te nem mehetsz, neked itt kell maradnod. Én
akarom, hogy ne menj.

180

PRAVIVENTI Késő! Menjünk.

ÖRVÉNYINÉ Olday! Hát nem szégyenlene ön egy megbélyeg-
zettel verekedni, kinek arcképe a bitófára van függesztve?

175 PRAVIVENTI (*fájdalmasan*) Hát még te is gázolod becsületedem?
ÖRVÉNYINÉ (*önfeledten*) Mit nekem a te becsületed, midőn
életedet kell megmentenem?

BÁLINT Igaza van önnek asszonyom; nem verekedünk; annál
is kevésbé, minthogy látom, miszerint ön leányának
választott vőlegénye iránt mily különös megkülönböz-
180 tető érdekekkel viseltetik.

ÖRVÉNYINÉ Jó! Tehát már most le minden álarcgal! Láss te
is engemet a magam alakjában. Abban az alakban, mely-
ben átkod és üldözöd fogok lenni halálad órájáig, ember!
185 Én gyűlöllek téged, és Praviventit szeretem. Te bántottad
azt, akit én szeretek. Én is fogom azt bántani, akit te
szeretsz! S imádkozzál, hogy ő megutáljon téged, és
tanuljon gyűlölni, mert csak az engesztelhet meg iránta.
Te kezdedben tartod annak életét, aki nekem mindenem,
190 egy szavadba kerül, és őt elhurcolják, gályára, börtönbe,
vagy tán a vesztőhelyre; ezért kell, hogy az én kezeim
között legyen az, aki te neked mindened, hogy bosszúállá-
som kígyócsípésétől mindig félthesd legfájóbb részedet.
Házamnak ajtaján be ne lépj többet! Koldussá tehetsz,
195 elúzhatsz innét, ám legyen! de még akkor is lesz egy
kunyhóm, minőt a legrongyosabb pór épít magának, s
ott is én leszek az úr és te a kitiltott. Mindenemet elvehe-
ted; de e leány az enyim marad, enyim, mert kell, hogy
legyen kitől féltened őt, mert van jogom rá, mert a
leánynak anyja vagyok.

200 BÁLINT A hóhér durva ember; de nem csúfolja soha azt, kit a
kínpadra feszít, sem fiának, sem leányának. — Ön tehát,
asszonyom, leányát tőlem megtagadja, mert kell, hogy
legyen kiben gyűlölnia engemet, s ezt ön teheti, mert
joga van rá, mert e leánynak anyja. — De hátha valaki,

- 205 kinek e leányhoz még több joga van, mint önnek, jönne elő, s visszakövetelné öntől a leányt?
- ÖRVÉNYINÉ Ki volna az?
- BÁLINT E leánynak atyja!!
- 210 ÖRVÉNYINÉ (*visszatántorodik*) Nem; nem lehet. Ő meghalt . . .
- BÁLINT És ha a megholtak feltámadnának, hogy az élőket megbüntessék? Ha én egy kísértetet fognék önnel szembeállítani, kit ön megölt, de ki mégis él és nyomorult? s kinek látásától megreszkessen még az a kígyó is, mely önben szív helyett mozog! . . .
- 215 ÖRVÉNYINÉ Nincs! nein igaz.
- BÁLINT (*felnyitja a középajtót, kikiált*) Vitályos! jer ide, ne térdelj ott a lépcsők előtt, jer ide, szegény Vitályos, jer!
- (*bevezeti Vitályost*)

4. JELENÉS

ELŐBBIEK, VITÁLYOS

- VITÁLYOS (*némán, bámulva széttétkint, szorongva bámulja Örvényiné és Aline arcát*)
- ÖRVÉNYINÉ (*sikoltva dől pamlagra, arcát elfedi kezeivel*)
- 220 BÁLINT Ne takarja ön el szemeit, asszonyom. Hanem nézzen ide. Nem ismeri ez eltorzult, lélektépte vonásokat? e barázdás homlokot, e beesett szemeket, nem ismeri ön? Ó, hiszen ön felejteni jól tud, míg cserében dolgokra emlékezik, mik nem történtek meg soha.
- 225 VITÁLYOS Kik ezek az arcok? oly ismerős mind, és mégis mind olyan idegen? Marie! kettő-e a te alakod? itt és ott; az egyik fényes ragyogó, a másik sötét: — szelíd az egyik, mint a hold; — vad, bús a másik, mint a futócsillag. (*Örvényinéhez*) Téged ha látlak, feljajdul bennem minden érzés, lángostorral veri az iszonyat lelkemet, s csatázhatnám az egész vadvilággal. Sírhatnám, és szemeim-

230 ből könnyek helyett szikrák hullanak (*szemeire nyomja
kezet*), nézd e fehér haját, — mely miattad megöszült . . .
Kell emlékfűrt belőle? Ó, azt nem adok. Tizennégy évnek
szenvedését, mely megfehéřítte ezt, oda találnám adni
235 vele, s azt nem adom; fájdalommain az enyimek, fukarko-
dom velök, nem juttatok belőlök senkinek . . . Boldog
vagy te, mert sírni tudsz . . . Légy boldog, és sírj. Ne
félj, nem közelíték hozzád, te nem vagy az, a kit én kere-
sek; a te neved átok, a te arcod tekintete a halál. Szeresse-
nek ellenségeim! aki téged szeret, a halált szereti. —
240 Ne félj, nem átkozlak meg, (*keserűvel*) áldjon meg érte
az isten, hogy ajkadat méreggel áztatád, midőn megcsó-
kolád! áldjon meg az isten, hogy nyomorú sorsomban
hűtlenül elhagyád, áldjon meg az isten tizennégyévi kí-
szenvedésimért, azon keserves jajkiáltások éjszakáiért, nük
245 keblemet összemarcangolák, áldjon meg az isten ez ősz
hajakért! áldjon meg az isten örült lelkem kínos kínjaiért!
ÖRVÉNYINÉ (*roskadozva*) Vigyetek, — vigyetek el innét —
Arthur — segíts, — elszédülök.

250 VITÁLYOS De ne menj, maradj itt, nem hozzád jöttem én,
hanem ahhoz, aki voltál te tizennégy év előtt. (*Alinéhez
megy.*) Ilyen voltál te tizennégy év előtt: ilyen szelíd, ily
ártatlan, még szenvedésiben is mosolygó; kinek keze,
ha arcomat érinti, elfeledek mindent, ami fájt valaha, s
eszembe jut mindaz, ami szívemnek édessége volt: megáll
255 minden sebeim vérhullatása, s lelkem megnyugszik, kinek
egy szava eloltja lelkem tűzszomját, kinek szeme melegít,
de nem éget; ajka vigasztal, de nem csábít; s arca rám
mosolyog anélkül, hogy kigúnyolna. Ilyen voltál te
egykor, — most nem vagy ilyen. Tudja Isten, ki átkozott
260 meg? én nem tettem azt, én nem tettem azt. (*Aline lábai-
hoz zsdmolyra ül.*)

BÁLINT Örülhet őn, asszonyom; ez is egyike az ön műveit-
nek; . . . ön bódító mérget tett poharába szegénynek, és

azután elhagyta őt. Tizennégy évet élt le a nyomorult
265 örütségében, s aki látta őt csontvázzá aszva, kikelve min-
den emberi alakból, s átkozva a levegőt, melyet emberi
ajk beszív, és emberi ajk megmérgez; aki látta őt fetren-
geni a föld porában, néma, ki nem mondható fájdalmai-
ban, minőket csak az örült lélek fantáziája teremthet,
270 ijedve kérdezé magától: hogy van-e ördög, mely ily
kínokban gyönyörét lelheti? Pedig ezt nem az ördög tévé,
hanem ön, asszonyom!

ÖRVÉNYINÉ Elég! Elég!

BÁLINT Ó, még nem elég! Önnek hallani is nehéz azt, mit
276 más szenvedett? Oly hosszú fájdalom ily rövid szavakban
elmondva már keserű önnek? Ó, asszonyom, sokáig kell
telni a keserűség poharának, hogy csordultig álljon, s a
szív azt mondhassa, hogy elég! és megrepedjen!
Évekig gyógyítá néhai apám önnek hűtlenül elhagyott
280 jegyesét, ki akkor kezére bízott, és hasztalan: szüntelen
futni készült; üldözni eltűnt kedvesét, s őrjöngött, és a
nyavalya törte, ha nem bocsátatott; utazni kellett vele
apámnak. Legkedvesebb barátja volt, s utósó sarjadéka
egy becsületes családnak Az idő nagy orvos —
285 úgy mondják —, az idő nem gyógyította meg az ő szenvedé-
éseit. Apám meghalt, s helyette én lettem a szerencsétlen
gondviselője. Már ekkor ősz volt. Ekkor akarta úgy a
sors, hogy önnel összejyjünk, asszonyom. Egy este
szoros vigyázatom dacára megszökött tőlem a beteg, s
midőn idő után hazajött, szokatlanul csendes, elégült és
290 mosolygó vala. — Meglepett e nem várt fordulat, s másikk
este midőn ismét elszökött, utána mentem, s láttam hogy
e ház falán kapaszkodott fel, holdkőri ügyességgel emel-
kedve egyes kiálló párkányzatoknál fogva az emeletre,
hol Aline szobájában az éji mécs pislogott, s midőn vissza-
295 jött, Aline édes mosolygó arca követte őt vissza.

ÖRVÉNYINÉ *(félre)* Tehát innét jött e kísértet hozzám

BÁLINT Azóta szemmel látható gyógyulás nyomai látszottak rajta. Lelke tisztult, rohamai enyhültek, s ritkábban jöttek elő, kezde hasonlítani más emberekhez. Leányának látása megfordítá betegségét, s kétségenkívüli, hogy ha gyermekét szüntelen közelében fogja látni, tökéletesen gyógyul.

300 ÖRVÉNYINÉ (*szorongva*) Tökéletesen kigyógyul.

305 VITÁLYOS (*észreveszi Praviventit, felszökik*) Hah! Kicsoda azon ember? Az ott! arca olyan mint a hazugoké, szeméből az ördög néz elő. Mondjátok neki, hogy menjen innét; mert nem szívelhetem őt, mert nem tűrhetem, hogy ily közel legyen lelke az enyimhez. Ember, ereddj előlem! . . .

310 PRAVIVENTI (*ijedten*) Ne közelíts.

ALINE (*átkarolja Vitályost*) Ó, légy nyugodt, ne háborogj.

315 ÖRVÉNYINÉ (*félre*) És ez meg fog gyógyulni, hogy engemet magának ismét visszaköveteljen, hogy megfosszon Arthurtól és leányomtól; szerelmemtől és bosszúmtól. Ó! (*Odamegy Alinéhez, azt elragadja Vitályos mellől, hideg megkeményült hangon.*) Leányom az enyim! Ti pedig hazug családok vagytok valamennyien, kik meséket mondotok, miket senki sem hisz. Ha követeléstek van ellenem, menjetek a törvény eleibe!

(*Kárpit leesik.*)

IV. FELVONÁS

(*Örvényiné terme*)

I. JELENÉS

ÖRVÉNYINÉ, ALINE

ÖRVÉNYINÉ (*a pamlagon ül*)

ALINE (*előtte térdel, összetett kezeit anyja ölébe nyugtatva, keserűvel*) Anyám, édes anyám, miért üldözz engemet?!

(szünet) Anyám, édesanyám, szólj, mit vétettem én te ellened?

5 ÖRVÉNYINÉ *(félre)* Szív! Légy kemény, és ne hallgass rá!

ALINE Emlékszel-e még rá, anyám, mikor egy időben félévi távollét után ismét megláttál, mint öleltél át, mint sírtál örömdobban, mint vontál kebledre s összecsókoltag arcomat, s a leghízalgóbb édnevekkel halmozál el? Akkor nem volt senki, akit úgy szerettél volna, mint engemet, mért hogy most oly igen gyűlölsz?

10 ÖRVÉNYINÉ *(félre)* Szív, ne hajolj, szív, légy erős.

ALINE Van-e ki téged jobban szeretne, mint én szeretlek? van-e ki érted naponkint oly buzgón imádkozik, mint én imádkozom? van-e ki minden örömét odaadja egy édes szavadért, mint én? És te nálad nincs egy érzés, mely az enyim volna, a gyűlöleten kívül?

15 ÖRVÉNYINÉ *(félre)* Némulj el érzés, ne beszélj!

ALINE Hisz véthettem ellened, de tudtomon kívül, és azt térdeimen bűnhődöm le. Ó, csak e megölő szemeket ne vedd rám többet; mindent el tudok viselni, csak a te haragodat nem az alatt leroskad lelkem.,

20 ÖRVÉNYINÉ Végezd, terhemre vagy.

ALINE Mikor beteg voltam, halálos beteg, csak egy lépésem volt még hátra az életből a sírba. Az élet fájdalmai helyett már kezdtem érezni a halál nyugalmát, nem eszméltem, nem éreztem többé; — mért nem hagytál engem akkor meghalni, anyám? ha terhedre volt, hogy élek? Oly könnyű lett volna már akkor meghalnom, s most régen elfeledtél volna, most nem haragudnál rám többet. Mért imádkoztál engem akkor az életbe vissza, ha nem szeretsz?

30 ÖRVÉNYINÉ *(Aline nyakába borul)* Ó leányom, miért születtél e világra?

ALINE Ki átkozott meg minket, ó anyám?!

35 ÖRVÉNYINÉ *(mélalábul)* A sors, a sors, nem ember bírja a

tények fonalát. Haragvó szellem korbácsol bennünket a bölcsőtől a sírig; ver, ha örülünk, ver, ha sírunk, s hogy nem édesapánk az, kinek keze súlyát érezzük itt, mutatja az, hogy várunk egy más világra. Mi öröme van az életnek? ugyan mi? S van-e öröm, mely tisztán édes volna? pedig a fájdalom mind keserű. Ó leányom, mért vagy te a világon?

ALINE Pedig volt idő, midőn azt mondtad anyám: ha leányom nem lenne, mennék az életből, merre legrövidebb az út!

45 ÖRVÉNYINÉ Volt. Nem is oly régen; alig esztendeje. Mikor még tégedet szeretni és élni egy gondolat volt szívemben, mikor rád gondoltam, ha lefekvém, rád, ha fölébredék, s boldoggá tett mindegyik gondolat; mikor örömprepsve láttam, mint virulsz fel, mily szép vagy mellettem, s
50 kevély voltam benned. Mikor jövődöm reménye, múltam vigasztalása és bűneim bocsánatja volt az, hogy te az enyim vagy. Mikor nem győztem betelni arcod látásával, szavaid zengzetével; és szemcid ragyogásánál órákig el tudtam ülni, és téged ölelni és csókolni, és
55 neked hízelgéseket mondani! Mondd, nem úgy volt-e? Ha bajod volt, nem jött álom szememre, míg te meg nem gyógyulál, ott virrasztottam ágyad előtt, felcsókoltam homlokodról az izzadságot, s örült erőszakkal imádkozám ki a fenyegetőarcú sors kezeiből életedet; ha örömöd volt, gyermekké lettem, hogy veled érezhessem azon örömet.
60 Mindenem voltál a széles világon, és mégis több, mint maga a kietlenül nagy világ. És ezen idő nem rég volt. — De elmúlt, — örökre elmúlt

ALINE Ó, miért édesanyám?

65 ÖRVÉNYINÉ Ne nevezz édesanyádnak engem. Keserves anyád vagyok én te neked, ki neked sok siralmat fogok még okozni. Sok könnyed fog még miattam hullani. Sok éj fog téged álmatlanul találni. Imádkozandom érted, hogy szíved gyöngébb legyen mint az enyim, s meg tudjon

70 repedni. *(fölkél, indulatosan)* Ó! átok rám, hogy őt meg-
láttam valaha!

ALINE Kit, édesanyám?

75 ÖRVÉNYINÉ Kit? kit? van-e oly örökkévaló gondolat, mely
úgy tapadjon, úgy hozzá legyen láncolva egy emberhez,
mint az én gondolataim öhozzá? *(fel s alá jár)* Szüntelen
előttem áll. Lelkem megy utána, mint kit az örvény
ragad, s eszem elejti a lélekviharban a kormányt. Elve-
szek. — De nem tehetek róla. Én nem kerestem őt, a
sors küldte elé, az adott szívet, és belé szenvedélyeket!
80 De nem, ez nem szenvedély, — hisz szerettem én már
máskor is, de nem ily irtózatosan, nem ily örülten, nem
ily lélekemésztő pokoli lánggal, ő, ez legszelídebb nevén
is átok! *(kábultan fordul Alinehez)* Leány, tudod-e mit
tesz a szerelemfáltás?

85 ALINE Nem értelek, anyám.

ÖRVÉNYINÉ Nem értesz, — nem is érthetsz engemet! Mikor
egy nő, ki szívében viseli az egyenlítői nap minden szárazs-
tó hevét, ki föláldozza mindenét, lelke nyugalmát, jöven-
dőjét, szíve örömeit, feláldozza mennybeli üdvösségét
90 azért, hogy egy férfit magáénak mondhasson, egy férfit,
kit habár ördög volna is annak lelke, imádna és meg-
tudna halni érte, mikor e nő ama férfit minden léptein
aggódva őrizi, s látja, hogy a férfi, midőn hozzá beszél,
máshova tekint, érzi, hogy midőn kezét megszorítja,
95 azon kéz oly hideg, s látja, mint mosolyog az más szemek
közé, mint lopja el magát, hogy egy másik vetélytársnéval
enyeleghessen, ki szebb, jobb és csábítóbb nálamnál, —
mondd, van-e ehhez fogható kín és kárhozat, mit emberi
szív érez? — Ily kín, ily kárhozat vagy te énnekem!

100 ALINE Anyám, az égre kérlek, hagyj engem távozni magadtól,
messze megyek tőled, hol híremet sem hallod, s midőn
majd mindkettlen megöszülünk, ismét — ismét felkeres-
hetjük egymást.

ÖRVÉNYINÉ Maradnod kell!

105 ALINE Te érted kérlek, a te nyugalmadért!

ÖRVÉNYINÉ Nem értesz, — nem látod azt a gondolatot, amit én. Hát ha téged elbocsátlak magamtól, ő is elhagy? Nem látod, mily iszonyú rám nézve ez eszme? Ha hazudik, ha megcsal is, de körülömben marad, s inkább akarom hogy
110 csaljjon meg, és te érted hízelegjen, minthogy iszonyúan felvilágosuljak, mert e fölvilágosulás a világot szakasztaná rám. Így még mindig marad reményem, hogy hátha hí, hátha igazán szeret. Ó, neked itt kell maradnod. Itt kell maradnod azért is, mert az ő ellenségei téged szeretnek,
115 s kímélni fogják őt te miattad. Te nem mehetsz el én tőlem.

ALINE Ó anyám, mily nyomorulttá teszed!

ÖRVÉNYINÉ Tudom; nyomorú fogsz lenni. Kínos kín lesz rád nézve a napnak kelése és leáldozása. Méltatlanság lesz
120 minden hozzád kimondott szó, s egész életed egy hosszú gyötrellem, melyet én miattam viselsz; de megátkozhat, nem büntet téged érte az isten, ha engem megátkozol. Nézd, ide térdepelek eléd, (*letérdel*) lehajtom fejemet előtted. Tedd rá kezedet, és átkozz meg. Mondd, hogy
125 könnyednek minden cseppjéből tengere támadjon a szenvedésnek számomra, hogy számlálja meg sóhajtásaidat isten, s annyiszor verjen meg értök, ahányszor azok miattam elébe repülnek. Őrült apád mondott már reám egy rettenetes áldást, mondj te most fejemre egy rettentő
130 átkot

ALINE (*anyja keblére rohan*) Anyám! szegény anyám, én szeretlek téged!

ÖRVÉNYINÉ (*fölkel*) Úgy imádkozzál az istenhez, hogy vegyen magához minél előbb. (*szünet múlva lehangoltan*) Készülj;
135 holnap utazni fogunk. — Ma én alszom szobádban, te az enyimben. Nem csúfollak azzal, hogy „jó éjt” kívánjak; tudom, hogy rossz lesz. Ha az éjjel valami zajt találsz

hallani, akármilyen zajt, ki ne jöjj termedből. — Hm! Talán csak álom ez az egész, és nem is igaz. *(elmegy)*

- 140 **ALINE** *(egyedül marad ; imádkozva)* Isten, irgalom istene, ki látod onnét a magasból a szenvedőt, s fájdalomában nem gyönyörködöl, ki jó vagy, s atyának hivatod magadat teremtéseiddel, s gondot viselsz mindegyik virágra; ó, láss engemet is, és ne hagyj elvesznem! Ó, könyörülj, segíts, irgalmazz, én istenem! Add vissza énnekem anyámat . . .
- 145

2. JELENÉS

ALINE, BÁLINT, VITÁLYOS

BÁLINT *(Alinétől észre nem véve bejő, s annak jobbát megfogja)*
Kedves Aliném!

ALINE *(meglepetve)* Bálint! — Hogy jössz te ide?

- BÁLINT** A szerelem erős és eszes. Az vezetett. Kapuőrötök hozzá van szokva a megvesztegetéshez, s bebocsátott. És most édes Aliném, itt a megszabadulás perce; jer, hagyj el e házat, melynek boltozatai csak arra várnak, hogy te elmenj innét, és összecmoljanak. Jer velem, édes egyetlenem.
- 150

- ALINE** *(szomorúan)* Hát anyám, Bálint? ha tudnád, mint szenved szegény! S most hagyjam-e el őt? Viselhetném-e szenvedései néma átkát szívemen?
- 155

BÁLINT Anyád helyett én teneked atyát adok.

VITÁLYOS *(egyszerű fekete öltönyben, derült arccal járul Alinehez, s balját megfogja szelíden)*

ALINE *(örömmel)* Atyám, kedves jó atyám!

VITÁLYOS *(mosolyogva, vidáman nézi Alinet)*

ALINE *(mély szeretettel)* Édesatyám! *(keblére borul)*

- 160 **VITÁLYOS** *(érzékenyen öleli őt magához felmagasztosultan)* Leányom! — Az én leányom. Az én szívem gyermeke!

Jóságos isten! Ó — az ég megnyílik fejem fölött; — s
165 leszáll szívembe; — végtelen boldogságot érez lelkem; —
ó, én boldog voltam egész életemben, de most legboldogabb
vagyok; leányom! (*Aline kezeit csókolva*) kedves
— jó, szép, egyetlen leányom! — Hol voltál ez ideig,
170 hogy én nem láttalak? Ott fent voltál az égben, az angyalok
között? Vagy talán én is az égben vagyok? — Mily
szép vagy, én édes istenem! Mily gyönyörű, mily kellemes,
és az én leányom! Mily bájos minden mozdulatod,
e szemek, ez arc, e mosolygás rajtok; én istenem, ugye
ilyenek az angyalok. Köszönet, hála neked, hogy őt
175 nekem adtad! Ó, minő édes az idvesség! — Hát az kicsoda
ott, az a becsületes ember, kinek szemein keresztül egyenesen
belátni szívébe; igen jó embernek kell lennie, mert ő
hozott engem ide, s jobb felől áll melletted, tehát ő is
idvezült!

180 **ALINE** (*Bálintot kezén fogva*) Ő is a tiéd, kedves atyám, és mi
mindketten szinte az övéi vagyunk.

VITÁLYOS Emlékszem rá, hogy sokszor láttam őt és téged is,
de nem jutnak eszembe neveitek, tudja isten, mi történt
velem, mintha évekig aludtam volna, s lelkem nem tud
185 eszmélni, csak érzeni mondhatlan boldogságát. Mi neved,
édes gyermekem?

ALINE Aline.

VITÁLYOS (*gyönyörrel*) Aline! Mily gyönyörű név! Ily névvel
csalják le az égből a szeráfokat! — És a tiéd?

ALINE Bálint.

190 **VITÁLYOS** Ah, most értem! Ti szeretitek egymást, hisz hogy is
lehetne különben? Aline — Bálint. Ugye, ti nem hagytok
el engemet többé; és én sem hagylak el titeket, és együtt
fogunk élni mind a hárman világ végezetéig! — Ó, mintha
fellegek tisztulnának el agyamból, s égő véreemben enyhítő
195 jégdarabok úsznának, mint alszik el bennem minden érzés,
csak egyet hagyva meg — az örömet. Mi történt velem?

- BÁLINT Fogsz-e most követni minket, édesem?
- ALINE Igen; bárhova. Hiszen atyámhoz megyek, szegény jó atyámhoz, kit vigasztalnom és ápolnom kell.
- 200 VITÁLYOS Jer, jer én hozzám, oda, hol én lakom. Bálintod élvezet mindkettőnket oda. Jer, jer, Aline; Bálint fiam, hadd tegyem válladra kezemet. — Fáradt vagyok.
- ALINE (*elkomolyulva*) De mégis, csak addig várjatok, míg elbúcsúszom szegény anyámtól, csak néhány szót szólok hozzá,
- 205 és megölelem őt utoljára. Hagyjátok ezt tennem.
- BÁLINT Az égre, Aline, minnek az alvó darázst kiverni fészkéből? De jól van, tedd meg; hanem úgy áldjon engem istenem, amint egy bántó szavát, mellyel téged illet, nem fogom néki elengedni.
- 210 ALINE (*kérlelve*) Bálint, ne légy oly ingerült. (*a mellékajtóhoz megy*) Anyám, kedves anyám, jőjj ki egy percre, én hílak, utószor akarok véled szólni; utószor akarlak megölelni, édesanyám! (*szünet*) Nem felel. — Kedves anyám, nem látsz többet, ha most ki nem jössz. Ó, bocsáss be,
- 215 vagy jer ki hozzám. Ó, nem hallja e zárt ajtókon keresztül szavaimat. Ó istenem, mi lesz szegény anyámból, ha én elhagyom?
- BÁLINT Vissza fog térni az istenhez, és az isten ő hozzá.
- 220 VITÁLYOS Jer, lelkem öröme, hogy vesztegetheted szavaidat a néma falakra, miktől a lélek meggyógyul, mit beszélsz azzal az ajtóval!
- ALINE Isten veled, szegény, szegény anyám! légy boldog, és szeressen mindenki téged! De ha mindenki el fog is feledni, én szeretni foglak. Isten veled.
- VITÁLYOS, BÁLINT (*Alinet elviszik*).

Változás

(*Aline hálószozdája*)

225 ÖRVÉNYINÉ Így . . . El van vetve a kocka! Kezemben volt a
jó, a becsület, az erény, a lélek fensége, a boldogság; azt
elvetettem, eltapodtam; s választottam helyette a rosszat:
a gyalázatot, a vétket, a lélekmardosást. — De már meg-
van, s vissza nem fordulok. — Megyek, merre a kárhozat
230 útja visz. — Ragad ellenállhatatlan fátumom, s nem ismerem
többé enmagamat. Ó férfi, férfi! Mennyit áldoztam
fel érted, pedig tudom, hogy miattad fogok meghalni és
elkárhozni. Megtagadtam az istent, s rám várom szörnyű
büntetését. Még nem volna késő. Még visszatérhetnék,
235 de nem akarok; el akarok veszni. Ó szív, ó szív! milyen
nagy terhe vagy te az életnek! Visellek. *(Kis hosszúkás
ládikát visz kendője alatt, azt felnyitja, két pisztolyt vesz ki
belőle.)* Jó pisztolyok. Erősen töltve. *(Az asztalra helyezi a
pisztolyokat; körülmegy; az ablakokat felnyitja.)* Tehát itt
szokott feljárni a szerencsétlen, hogy leányát láthassa.
240 Hagyjuk nyitva az ablakot. — Szegény leányom; minden-
kitől megfosztalak, aki szeretett; mily szegényen maradsz,
— ő megboldogul és áldani fog, hogy szenvedéseit bevé-
gezém, de te, te? mennyit vesztesz benne? — De meg
kell lennie. — Ő meggyógyulna s előmutatná titkos
245 házasságunk szerződését, leányomat elvinné tőlem, s
engemet Arthurtól. — Ó Arthur, mily átkozottul szeret-
lek! — Szegény Vitályos, ő ismét el fog jönni éjjel, feljö-
vend leányát keresni, s engem találand itt, s én őt, mint
éjjeli rablót, ki az ablakon lopózik be, agyonlövöm. Tehe-
250 tem ezt, és tenni fogom, mert kell, hogy ő ne éljen; ha
amaz embert nem láttam volna soha, most örülnék régi
kedvesem életének, s boldoggá tenném ősz hajaival, így
meg fogom őt gyilkolni. Mit se tesz, még ez hátra van,
hogy a pohár tölt legyen, s akkor Arthur enyim lesz, s

együtt mindketten elkárhozunk. — Ó, mint kápráznak
szemeim! — — — — *(hallgatózik)* Hah. — Hallga. —
Valaki hágsót támasztott a falnak. *(letekint az ablakon)*
Hah, szívem dobogása el ne árulj, ő jön fel, — gyorsan
rejtsük el a gyertyát — ide az egyik pisztolyt.
*(Az égy függőnye mellé rejt magdt. Hallik a felfelé jövő lépése ;
sötét van.)*

4. JELENÉS

ÖRVÉNYINÉ, PRAVIVENTI

240 PRAVIVENTI *(megjelen az ablakban, belép, köpeny fedt arcát)*
Ez tehát Aline hálótereme — ó, keserédes szerelem, és
édes keserű bosszú, most egy pohárban vagytok, és e
pohár kezemben van. Hol van a kéz, mely azt kiüsse
onnét?!

ÖRVÉNYINÉ *(rdlő a függöny mögöl)* Halj meg, rabló!!

265 PRAVIVENTI *(összerogyik)* Jaj nekem. Meghalok!

ÖRVÉNYINÉ *(előlép, kezében gyertya)* Halj meg, rabló!! *(megis-*
meri Praviventit) Hatalmas Isten! Szemeim ne csaljatok
meg! Rettenetes. — Hogy jösz te ide, Arthur? Ó, pokol
játéka! Hogy jöttél előmbe? Arthur, Arthur, szólj, hol
270 lőttelek meg? ugye nem veszélyes?

PRAVIVENTI Légy átkozott. Én meghalok, — meg — kell —
halnom.

ÖRVÉNYINÉ Nem lehet! — nem lehet meghalnod! irgalmas,
véghetetlen irgalmú isten! ne hagyj őt meghalni; inkább
275 az egész világot, csak őt ne! Porban térdelek előtted éjjel
és nappal, megtérek hozzád; csak őt add vissza az életnek!
Imádni foglak, és térden csúszok el templomodba! hallgass
meg könyörületnek istene!! *(Praviventi fejét ölébe veszi)*
Ó, ne hunyd még le szemeidet, hisz meg fogsz gyógyulni,
280 én meggyógyítalak. Orvost, orvost ide! Leányom!

Emberék, életet ide! Ki tud életet adni? Jaj nekem, mint
halványul! — Halál! ne merd őt bántani, el ne merd őt
kezeimből venni! Ó Arthur, ne halj meg, csak még egy-
285 szer emeld fel szemeidet, nem igaz, hogy én öltelek volna
meg. Átok rá, verje meg az isten örültséggel, aki megölt.
Ó, csak egy szót szólj még, csak még egyszer mondd,
hogy szeretsz, hogy szeretted, és veled megyek a másvi-
lára.

290 PRAVIVENTI (*bágyadtan felemelkedik*) Sohasem szerettelek --
leányodat szerettem. Légy átkozott! (*meghal*)
ÖRVÉNYINÉ (*némán fölérogy*)

(*Kárpit leesik.*)

A FÖLDÖNFUTÓ

NÉPSZÍNŰ 3 FELVONÁSBAN, 8 SZAKASZBAN, DALOKKAL

(1850)

SZEMÉLYEK

I. FELVONÁS

GALGÓCZI MÁTYÁS, gazdag ügyvéd
SÁNDOR, unokatestvére
VILMA, gyámleánya
JENŐ, Vilma kedvese
PÉTER, inas
JUCI, szakácsné
KÉT TEHERHORDÓ

II. FELVONÁS

GALGÓCZI	I	}	PARASZT
PÉTER	2		
RABLÓVEZÉR	3		
KATA ASSZONY	I	}	RABLÓ
I	2		
2			PÓRNŐK, RABLÓK
3			
4			

III. FELVONÁS

GALGÓCZI	SÁNDOR		
PÉTER	I	}	PARASZT
KATA	2		
JUCI	3		
ÖREG ÚR	4		
JENŐ			PARASZTOK
VILMA			

ELSŐ FELVONÁS

1. Szakasz

(Férfi lakszoba, középett szárnyajtó, jobbról és balról oldalajtók, — jobb oldalon pamlag, mellette iratokkal rakott archívum, lábtul pipadőlvdny, elötte írószekrény. Bal oldalon kandalló, azon egy gipsz mellszobor, túl rajta álló óra.)

1. JELENÉS

Galgóczi, Péter

GALGÓCZI *(a pamlagon, bundával leterítve, alszik)*

PÉTER *(káresztülmegy a színen, kezébe zöld burkonyú batyuvál)*

GALGÓCZI *(felébred, szétnéz, dsít)* Ah auh! Te jársz itt, Péter?
... Tán már reggel is lesz?

PÉTER Ebéd után van az idő, tens uram, már a lámpásokat is gyújtogatják az utcán.

GALGÓCZI Ne mondd! Hát mikor feküdtem én le?

PÉTER De azt már nem tudom. Mikor hazajött a tens úr, akkor is feküdt.

GALGÓCZI Holt részeg voltam, ugy-é? Mikor hozhattak haza?

PÉTER Pálinkaivás ideje volt biz akkor már, tens uram.

- 10 GALGÓCZI Ej ha. Hol járhattam én azon idő alatt? Esti nyolc órától fogva semmire sem emlékszem.
PÉTER Isten annak a megmondhatója. Mindenfelé.
GALGÓCZI No, már ki értsen abból valamit? Mindenfelé?
Teszem fel a német komédiában csak nem voltam?
- 15 PÉTER De biz ott is volt a tens úr.
GALGÓCZI Én? Te!
PÉTER Még pedig ott is énekes darabot adtak.
GALGÓCZI S én azt hallgattam?
PÉTER Hallgatta biz a tens úr. Aztán meg táncoltak is idáig
20 erő ruhákban ni.
GALGÓCZI S én azt néztem?
PÉTER Nézte biz a tens úr, de még tapsolt is, hogy a kesztyűje is összeszakadt.
GALGÓCZI Mért nem kötöztetek meg?
- 25 PÉTER Sőt mikor az az egyik tündérkisasszony éppen így állt a lábán, a másikat meg így rázta a levegőben . .
GALGÓCZI Hogyan, te?
PÉTER Így ni.
GALGÓCZI S nem esett az oltára?
- 30 PÉTER De nem ám. Hát akkor a tens úr . . .
GALGÓCZI *(közbevdg)* Hát akkor én a pad alá bújtam, ugy-é?
PÉTER Sehova se' biz ott, hanem egy irtózatos nagy bokkrétát hajtott fel annak a tündérkisasszonynak a színpadra, az fel is vette.
- 35 GALGÓCZI Hűh, be rettenetes részegnek kellett lennem!
PÉTER Hjjaj, de ha még csak ennyiben maradt volna
GALGÓCZI Hát még több is van? Csitt. Ne is mondd, nem akarom hallani. El ne mondd a többbit. — Ez a Sándor kölyök engem minden bolondba belevisz, amióta ez
40 hazakerült, nincs csendesség a háznál. — Hát az a batyu mire való ott a hónod alatt?
PÉTER Holmi ruhák vannak benne. A tekintetes úrnak szól.
GALGÓCZI Nekem-e? *(félre)* Bizonyosan a vőlegényi köntösö-

45 met küldte haza a szabó. *(fenn)* Ide vele, hadd próbálom fel, add rám gyorsan. *(kabdtját leveti s két kezét hátra tartja)*

PÉTER *(a batyuból egy bőrködmént vesz ki, s Galgóczit belerázza)*

GALGÓCZI *(észreveszi a különbséget)* Mi a ménkü ez? Elment az eszed? Hisz ez egy szurkos bőrködmén. Valami kéményseprő viselhetne valaha.

50 PÉTER *(nyugalommal)* Az ám. Még egy bőrnadrág is van hozzá, meg egy bőr sisak, aztán egy füstfaragó kés. Sándor úrfi küldte.

GALGÓCZI Hát mióta lett Sándor úrfi az én udvari szabóm?

PÉTER Azt nem tudom. Nekem azt mondta: hogy erre a tens úrnak rögtön igen nagy szüksége lesz.

55 GALGÓCZI Lesz: hogy a hátatokhoz verjem. *(leveti a ködmént)* Minden bolondot elkövettek velem, még egyszer ki nem teszem a szűrőtöket a házbul. Pusztulj, eredj, rögtön citáld ide Sándor úrfit. Megmondd neki, hogy hozhat magával szappant is, mert különben szappan nélkül
60 mosdatom meg. Vigyen az ördög.

PÉTER *(el)*

GALGÓCZI *(töprenkedve)* De mégis csak kell valami okának lenni, hogy Sándor nekem ezt a maskarát küldi. Pusztá tréfának nagyon együgyű tréfa volna, aztán meg nem is szeretném. Te Péter!

65 PÉTER *(bedugja fejét az ajtón)* Tessék.

GALGÓCZI Nem jön még Sándor?

PÉTER Igenis, nein. *(vissza)*

70 GALGÓCZI *(nyugtalanul)* Legalább hát egy sort írhatott volna ehhez a gúnyához, hogy mit akar vele? Hiszen, ha valami csintalanságnak kell belőle kiszülni, én attól sem vagyok idegen. Mert, minthogy én nagyon hamar megharagszom, de azért hamar is kibékülök. Te Péter!

PÉTER Mi baj már megint?

GALGÓCZI Még sincs itt Sándor?

- 75 PÉTER (*duszmadtan*) Nincs hát.
GALGÓCZI Ūm, Péter! Attul tartok, hogyha még egyszer hívlak, hát megversz. (*nydjasabban*) Gyere csak Péter, gyere csak közelebb, fiam. Nem tudod, elhozta-e már a szabó az én Villikámnak a menyasszonyi ruhát?
- 80 PÉTER Hát igazán el akarja venni tens uram a kisasszonyt?
GALGÓCZI Nem is tréfából. Látod már a diszpenzáció is itt van, a vendégek is meg vannak híva, a cukrász is ide van rendelve, minden készen van.
- PÉTER Csak a kisasszony beleegyezése van még hátra.
- 85 GALGÓCZI Gondolod? Hát tán volna rajtam valami kivetni-való?
PÉTER Őreg ember már tens uram a kisasszonyhoz.
GALGÓCZI Én volnék, te? Nézd, még egy ősz haj sincs a fejemben. Az igaz, hogy másforma sem igen sok van. Hiszen még te sem vagy valami élemedett ember, pedig mikor te a házunkhoz kerültél, még én akkor csak akkorka kis fiú voltam.
- 90 PÉTER Nem lehet az, tens uram. Hisz a tens úr nekem körösztapám.
- 95 GALGÓCZI Igen, mert az apám tíz esztendővel hamarább beiratott a matrikulába, mielőtt születtem. — Hanem te nem felelsz a kérdésre. Azt kérdezem, hogy elhozta-e a szabó az én Villikámnak a menyasszonyi ruháját?
- PÉTER Láttam, hogy itt volt és valamit hozott, biz én nem kérdeztem, hogy mi van benne?
- 100 GALGÓCZI Bizonyosan menyasszony ruha. Vajon felvette-e már?
- PÉTER Nem vagyok én szobalány, mit tudom én?
- 105 GALGÓCZI Jól van. Elmehetsz. Goromba. Ha hívlak, jöjj, ha kérdelek, felelj. Ezt tanuld meg. Elmehetsz.
- PÉTER (*el*)
GALGÓCZI (*nyugtalanul jár fel s alá*) Megöl a kíváncsiság. Egyfelől azt is szeretném tudni, hogy Sándor mit akar ezzel

110 a hábitussal? Hisz ez mintha csak rám volna szabva.
Lehetetlen, hogy ne mondva csinálták volna. Sohasem élt
a világon ilyen kövér kéményseprő. Hisz hogy férne fel
a kéménybe a hasától? — Másfelől meg Vilmától is szeret-
nek egyet-mást megtudni. Aztán egyik sem jön. Vajon
115 nem láthatnám-e a kulcslyukon, mit csinál? (*a baloldali
ajtóhoz lopózik*) Villikám, lelkem! Fölbredtél-e már?
Hó, mi a kő! Hiszen csak nekem van reggel. Gyere ki
egy kicsinyt, szentem.

2. JELENÉS

GALGÓCZI, VILMA

VILMA (*gydszba öltözve, bús hangon*) Tud önnek most is jó
kedve lenni?
120 GALGÓCZI Hát az megint micsoda? Te ilyenkor gyászruhát
veszel magadra?
VILMA (*búsan*) Az illet engemet.
GALGÓCZI Hát minek ez a komédia mostan?
VILMA Önnek a halál csak komédia?
125 GALGÓCZI Halál? Hát kid halt meg?
VILMA S még ön kérdezheti?
GALGÓCZI Ha tudnám, nem kérdezném.
VILMA Micsoda kőből lehet önnek a szíve: hogy kínjaimból
játékot tud űzni.
130 GALGÓCZI (*mérgesen*) Vilma! Mindjárt megharagítasz.
VILMA Bár úgy megharagíthatnám, hogy engemet is meg-
ölné.
GALGÓCZI Tégedet is? Hát még kit is? (*nyájasan*) Vilma lel-
kem. Nem értem a dolgot. Tegnap este lerészegítettek
135 ezek a gaz fiúk, s mindenféle dolgok történtek rajtam,
amikről semmit sem tudok. Huszonnégy óráig meg vol-
tam halva. Azalatt semmire sem emlékszem. Meglehet,
hogy azalatt kiesett a világ feneke, de én nem emlékszem

140 rá. Ha bajod van, mondd el, hogy micsoda, mert én ki nem találom.

VILMA (*súlyosan*) Mutassa ön kezeit.

GALGÓCZI Itt vannak, szívem, most az egyszer nem tintásak.

VILMA Lemosta már rőlok?

GALGÓCZI Mit? a pipamocskot? Talán le.

145 VILMA Az ártatlan vér foltjait!

GALGÓCZI (*pantomimice mutatja, hogy a leány meghibásodott*) Az egész világ megbolondult a kedvemért.

VILMA Bocsásson meg önnek Isten, mert én meg nem bocsáthatok soha.

150 GALGÓCZI Lelkem, galambom. Nincs még farsang, hogy a bolondját járjuk, hátra van még azon idő, amikor törvényesen fogsz orromnál fogva hurcolhatni.

VILMA Rám nézve csak a halál órája van még hátra.

GALGÓCZI Édes türelmem, hagyd magadat próbára tenni.

155 Még elvesztem a lelkemet ezzel a leánnyal. — Lelkem, Villikám, a mennyország áldjon meg, szólj hát világosan, hol fáj, mi fáj, és mitől fáj?

VILMA (*szívére mutat*) Itt, itt a fájdalom, melynek számára nincsen gyógybalzsam sehol. Ha most örülhet ön, holnap kétszeresen fog örülni, mert akkor én is megszűntem élni. (*el*)

160 GALGÓCZI (*kétséges kifejezéssel arcán*) Csak azt tudnám már most, hogy nevetni kell-e itt, vagy sírni? Féljek-e vagy boszongokjam? Igazán történt volna valami én velem, amit magam nem tudok?

165

3. JELENÉS

ELÉBBI, SÁNDOR

GALGÓCZI Gyere csak, gyere. Mondj el mindent. Vallj ki mindent, hogy összeesküdtetek ellenem: hogy valami hallatlan ostobaságot követtessetek el velem.

- SÁNDOR (*szomorúan megdől*) Szegény, szerencsétlen bátyám.
- 170 GALGÓCZI Fiú te! Velem, azt látom, az eszemet akarjátok elvesztetni, ami kevés van. Egyitek szid, átkoz, másitok sajnál, a harmadik kinevet. Valaminek kellett velem történni ittás állapotomban, valld ki, mi volt az?
- SÁNDOR Tehát kegyed nem tudná, mi esett?
- 175 GALGÓCZI Rajtam a színházban? Hisz az szót sem érdemel. Az a kis bokréta . . .
- SÁNDOR Kegyed tehát csak a bokrétára emlékszik?
- GALGÓCZI (*hevesen*) Arra sem emlékszem biz én, hanem azt már hallottam, halljam tovább.
- 180 SÁNDOR Tehát mikor kegyed a táncosné . . .
- GALGÓCZI (*közbevdg*) No, már a táncosnőről egy szót se többet, már azzal nyakig vagyok. Vigy máshova.
- SÁNDOR Csakhogy ezen történt az egész csetepaté. Az egész színház odanézett kegyedre, egyik pissegett, másik brávozott.
- 185 GALGÓCZI Juj juj, hogy nem sülyyedtem el.
- SÁNDOR Ekkor odalépett kegyedhöz Jenő, — tudja az a fiatal ember, akit kegyed a házából kitiltott.
- GALGÓCZI Volt rá okom. Tudtam hogy mit csinálok.
- 190 SÁNDOR Minthogy Vilma szerette a fiút.
- GALGÓCZI Nem úgy van. A fiú szerette Vilmát. A láány engem szeretett.
- SÁNDOR Fiat piscis. Tehát Jenő odalépett kegyedhez, s elkezdte lehordani: hogy vőlegény létére nem átall a táncosnéknak virágot szórn.
- 195 GALGÓCZI Abban az egyben igaza is volt.
- SÁNDOR De nem azt mondta kegyed akkor, hanem egyenes sérelemnek vette e megtámadást a táncosnő irányában, s elkezdte magát az ő lovagjának vallani.
- 200 GALGÓCZI De hát már ha te ott voltál, nem tudtad bedugni a számat?
- SÁNDOR Tán nem próbáltam? Látja kegyed az egyik kezemet?

Alig bírom felemelni. Ugy-e látja? Ezt akkor ütötte koldussá.

205 GALGÓCZI Szegény jó fiú.

SÁNDOR Végtére is annyira ment kegyed, hogy Jenőt félre hitta a csarnokba, s ott előttem és Jenőnek egy barátja előtt kihívta párbajra.

210 GALGÓCZI Azt az embert, aki oly jól forgatja a kardot, hogy azt a fülét vágja le az embernek, amelyiket likvidálja, én, akinek soha, vármegye gyűléseken kívül, kard nem volt a kezemben. — De már ez nem áll. Ez a kihívás érvénytelen, a bor tetette velem. Visszahúszom. Kapacitálni fogom.

SÁNDOR De iszen jókor már, mikor a párbaj meg is történt.

215 GALGÓCZI Megtörtént. *(orrdhoz kap)* Orrom, fülem megvan. Tán pisztolyra mentünk, vak töltéssel?

SÁNDOR Éppen nem. Kardra. Kegyed valóban remekül vívott. Mi mindnyájan csudáltuk. Ennyi ügyességet nem tettünk volna fel kegyedről. Egy tágas szobát fogadtunk ki a vendéglőben, hol csillárfénynél szemközt állítánk kegyedet bajtársával. Megállt kegyed a középben, szemei szikráztak, a kardot így tartotta. Lábát előre feszíté. „Előre!”- kiáltánk mi, a kardok összecsattantak, a viadal megkezdődött. Jenő egy oldalvágást tett kegyed felé, kegyed azt ügyesen kipurította és rögtön ríposztot adott, mi által Jenő könnyű vágást kapott karján.

225 GALGÓCZI Ahán. Ezt nevezte hát Vilma ártatlan vérnek! Bravo bravissimo! Azzal aztán beérte a gavallér ugye?

230 SÁNDOR Ő beérte volna, de kegyed dühös volt, mint egy párdúc, s folytatni kívánta a párbajt, mire Jenő is tűzbe jött, s oly ügyetlenül viselte magát, — tán készakarva önvesztét kereste szegény, hogy kegyed egy gyönyörű terc után egy cselvágást tett felé, azután hirtelen kimeresztette karját és a yigyázatlan ifjút tökéletesen felnyársalta kardjával, a kard hegye a hátán jött ki. E tett után kegyed is összerogyott. Először azt hittük: hogy meg van sebesítve, vagy

- hogy a guta ütötte meg. Később azonban észrevettük,
 hogy csak a bortól származott a baj, s azóta aluszik kegyed.
- 240 GALGÓCZI Boldogságos Isten! Meghalt az ember?
 SÁNDOR Akkor rögtön nem, de hihetőleg nem soká fogja
 vinni.
- GALGÓCZI Nem lehet. Az nem lehet. Mondd, ugye édes
 öcsém, csak komédiáztok velem? Nem fogok érte meg-
 haragudni, valld ki, hogy csak bolonddá akarsz tenni?
- 245 SÁNDOR Élő tanu ott a kard kegyed feje fölött.
 GALGÓCZI (*kihúzza a kardot*) Csupa vér.
- SÁNDOR Ha még sem hiszi kegyed, kérdezze meg Vilmától.
 GALGÓCZI (*nagyot sóhajt*) Azzal már beszéltem. Szent isten,
 még ilyen sem történt rajtam. Ha ez az ember meghal,
 250 akkor én is felakaszthatom magamat.
- SÁNDOR Kegyednek édes bátyám odább kell állani, míg a
 dolog napfényre nem jön; azért küldtem ezt az álruhát.
 Ezt kegyed magára veszi. Egy létrát a hátára, egy seprőt
 a kezébe vesz s odább megy. Legalább így, ha currentálni
 255 fogják, nem ismerhetik meg.
- GALGÓCZI (*félre*) Egyet gondoltam (*rávasszul*) Édes öcsém,
 mielőtt elszökném, szeretném azon szerencsétlen áldozatot
 látni és tőle bocsánatot kérni.
- 260 SÁNDOR Ezt a lovagias kúrelmet nem lehet kegyedtől megta-
 gadni. Ez igen nemes gondolat, a leküzdött ellenfelet
 meglátogatni.
- GALGÓCZI (*félre*) Már nincs kétség. Mert nem tartóztat. Gyilkos
 vagyok.

4. JELENÉS

ELÉBBIEK, PÉTER, KÉSŐBB JENŐ ÉS KÉT TEHERHORDÓ

- 265 PÉTER (*bedll, zavart képet mutat, fejét vakarja*) Sándor urfi!
 SÁNDOR Mi baj.

- PÉTER *(integet)* Jöjjön ide az úrfi.
- SÁNDOR *(hátra megy. Péterrel erős gesztikulációk között suttogva beszél, bosszús meglepetést mutat, lábával affektdlt harag módjára toporzékol)*
- GALGÓCZI *(a szőn elején marad, féltelmes kíváncsisággal)* Vajon mit suttoghatnak?
- 276 SÁNDOR *(visszatér, magában beszélve, mérgelődve)* Minő képtelen gondolat, minő galiba ez már? De hát mit csináljon az ember? *(fel s alá járkdél és Galgóczira nem látszik figyelni)* Még csak ez kellett hozzá!
- GALGÓCZI *(jár Sándor után s beszélni akar vele)* Mi baj fiam, Sándor? Mi baj, Péter? Szóljon már valamelyitek? Ne 376 öljetek meg e hallgatással.
- SÁNDOR *(karon fogja Galgóczit, s félrevezeti titkolózva, egy pár-szor beszéd közben végigviszi a szőnpadon)* Képzeld kegyed ezt a szerencsétlen fiút *(pauzál)*. Most végvonaglósaiban ide hozatta magát, még egyszer kívánja Vilmát látni, még egyszer vele beszélni s az ő karjai közt lehellni ki lelkét.
- 280 GALGÓCZI *(ijedten)* Itt van?
- SÁNDOR A kapu előtt van a kocsiban. Megtagadjuk-e utósó kívánságát?
- GALGÓCZI Nem, fiam. Hanem én elébb elmegyek a háztul. Nem akarom hogy meglássam.
- 285 SÁNDOR Hisz az elébb hozzá akart kegyed menni.
- GALGÓCZI Igen, mert . . .
- SÁNDOR Csak airta kérem kegyedet, hogy el ne árulja magát. Még eddig senki sem tudja a dolgot, csak én, meg Jenő segédje, meg a seborvos, meg Péter, meg Vilma, meg a 290 bérkocsis.
- GALGÓCZI Szépen „senki”.
- SÁNDOR Azért kegyednek itt kell maradnia. Az nem volna lovagiasság, a leküzdött ellenfélt elhagyni. Felhozassuk-e?
- 295 GALGÓCZI Mindjárt. Ne még. Nem bánom. Vigyázzatok, hogy az asszonycselédek meg ne lássák.

PÉTER *(el)*

300 GALGÓCZI Fiam. Sándor. Fogj meg, mert elesem. — Á! Hallga...
tán azok kopognak már a folyosón? — Csak arra kérek,
hogy addig ki ne ereszd Vilmát, míg én itt vagyok. —
Szegény derék fiú. De minek is vettem én kardot a
305 kezembe! Tudhattam volna: hogyha engem megharagí-
tanak, akkor nincs olyan ember, aki megállhasson előt-
tem. — Te Sándor, ha meghal, gyönyörű epitaphiumot
csináltassatok neki, vörös márványból, az én költségemen.
Á. Hallga. Már az ajtó előtt dübörögnek, micsoda hörgés
az?

KÉT TEHERHORDÓ *(egy fődött gyalogszekéren hozzák Jenőt, s
azután el)*

JENŐ *(fuldokolva)* Vilma. Ó Vilma!

GALGÓCZI *(eltakarja arcát)* Mindjárt elsüllyedek.

SÁNDOR Bátorság, bátyám, bátorság. Nem akarja kegyed
sebét megtekinteni?

310 GALGÓCZI *(iszonyodva)* Nem! Ne bánts! Nem akarom.
Mette van az ajtó, hadd szaladok.

5. JELENÉS

ELÉBBIEK, VILMA

VILMA *(tragikus affektációval)* Jenő hangját hallottam! Itt kell
lennie. Ó, minő látvány! Jenő, lelkem mindenem! *(Gal-
góczihoz Jenőt feltakarva)* Nézz ide, gyilkos, nézd ezt a
véres öltönyt és ezt a vértelen arcot. Hogy számolsz e
315 vértől előttem és lelked előtt? Nézd kezed munkáját.

GALGÓCZI Nem nézek! Behunyom a szememet. Nem akarom
látni. *(zsebkendőjét kiterítve maga elé tartja)*

JENŐ *(hirtelen megcsókolja Vilma, s azután helyre fekszik)*

SÁNDOR *(visszarántja Jenőt)*

320 VILMA Ó, ne halj még meg, csak még egy percig ne, csak
addig ne, míg én is elkészülhessek a veled mehetésre. Ó,
jaj nekem! Omolj reám világ! Szemeit behunyja, kezei
hidegülnek. Ő meghalt!

GALGÓCZI Vigyétek el azt a leányt, mert kiugrom az ablakon.
Siket akarok lenni és vak.

JENŐ *(megöleli Vilma)*

325 SÁNDOR *(félre Jenőhöz)* Szépen viseld magadat, ha meghaltál,
mert agyonütlek. *(fenn)* Bátyám! Félre a sopánkodással.
Ez megtörtént. Férfias dolog. Kard, kard ellenében; —
nincs mit pirulni miatta. Ő csakugy megölhette volna
330 bátyámat. Hanem a törvény azt persze nem kérdi. A
dolgot sokáig titkolni nem lehet. Kegyedet üldözni fogják,
a fiú egyetlen gyermek. Családja nagy befolyású. Tanácsos
lesz addig, míg az üldözők első mérge elmúlik, kegyednek
félrevonulni, még pedig, hogy szemet ne szúrjon, álru-
hában. Lám, jó volt előre gondoskodnom. Menjen kegyed
335 az oldalszobába, ott majd Péter felöltözteti, s azután dátum
Tótország — merre legtágasabb az út. Péter kísérni fogja
kegyedct, s ami kényelmére szükséges leendő, azt hordani
fogja, engemet pedig álnév alatt mindég tudósítand hol-
léte felől. Én aztán majd megírom, amikor haza lehet
340 jöni.

GALGÓCZI Jól van fiam. Az isten áldjon meg érte. Köszönöm
(az oldalszobába el).

PÉTER *(a ruhacsomaggal Galgóczi után el)*

JENŐ *(Galgóczi távozta után felugrik a ravatalról)* Így! Szemet
szemért, fogat fogért! Most én tiltom ki őt a saját lakából.

345 VILMA Csitt! Meghallja szavadat, és visszajön. Jer ide a túlsó
terembe. *(el)*

JENŐ Igazad van. *(Vilma után el)*

SÁNDOR Ezek még elsózzák az ételt. Nem kellett volna ennek
a szeles fickónak oly hamar befejezni szerepét. Szépen

- járnánk, ha most az öregúr visszajőne. Aligha lenne szá-
 munkra boldog feltámadás.
- 350 GALGÓCZI *(kiinn)* Bocsássatok! Még egyszer meg akarom őt
 látni. Bocsánatot akarok tőle kérni. Eressz, Péter!
- SÁNDOR Mondom ni! *(asztmával)* Jenő, te! Nem hall! Pedig
 nem kiálthatok, mert akkor az öreg is meghallja. Mit
 csináljak? Magam fekszem a helyére? De az nem jó lesz.
 Ha észreveszi, meggyomroz.
- 355 GALGÓCZI *(kiinn)* Hiába! Bemegyek. Megcsókolom.
- SÁNDOR Mit csináljak? Ahá! *(lekapja a gipsz mellszobrot a
 kandallóról, belecsavarja a bundába s azzal együtt oda fekteti
 a ravatalra, egy pár sarkantyús csizmát lel, azt lábtul helyezi,
 s az egészet a szemfedővel letakarja; hogy csak a csizmak
 látszanak ki. Mindez lehetőleg gyorsan megy végbe)*
- GALGÓCZI *(azalatt az ajtón dörömbözve, berohan, Pétert maga után
 húzza)*
- PÉTER *(teljes erejéből vonja Galgóczit kezénél fogva visszafelé,
 de nem bír vele)*
- GALGÓCZI Odamegyek. Megcsókolom.
- 360 SÁNDOR *(illetődött hangon)* Csókolja meg, édes bátyám, csak-
 hogy nagyon meg ne fogja, mert ismét el talál eredni a
 vére.
- GALGÓCZI *(Péter által szüntelen vonatva hátra felé, előre nyújtott
 ajakkal megcsókolja a leterített szobrot)* Szegény, milyen
 hideg már. Akár egy szobor.
- 365 SÁNDOR Siessen bátyám, mert itt kapják.
- GALGÓCZI Egy fűrtöt nem metszhetnék le a fejről emlékül?
- SÁNDOR Semmi esetre sem.
- GALGÓCZI *(szemeit törülgetve eldémolyog)*

Változás

(konyha, oldalt tűzhely, kéménnyel)

6. JELENÉS

2. szakasz

GALGÓCZI

370 GALGÓCZI (*kéményseprőnek öltözve, vállán hágcsó, kezében seprű, hátra beszél*) Legyen eszed Péter, ne gyere a sarkamban, hisz úgy terólad mindenki rám ismer, maradj egy kicsinyt hátra! (*menni akar balra*) Hó, ördög és pokol, valaki jó. Épen a szakácsné. Csak az kellene még, hogy ez meglásson, holnap beszélne rólam az egész város. Elbújok előle : kéménybe, majd azalatt míg ő a cselédszobába megy, odább állhatok. (*a hágcsót felteszi a kéménybe s felmászik rajta*)

7. JELENÉS

BLÉBBI, JUCI

375 JUCI (*nagy kosárral karján*) Jaj be elfáradtam. Isten adta táncmestere, egy óráig kínoz naponként azokkal a francia figurákkal, még sem bírja betanítani. Itthon az alatt el nem tudják gondolni, hogy hova lettem? Én persze azt mondom: hogy messze kellett járnom a zöldségért, 380 meg sokáig kellett a mézárszékből várnom. De már egy hónap alatt csakugyan betaníthatta volna. Azért fizetek neki hetenként öt forintot. A jövő hónapban elcsapom. Nagyon gemein. Pedig holnap a szomszéd Lizinél szóré lesz, holnapután meg álorcás bál, aztán én egyikből sem 385 maradhatok ki. És még azon is kell gondolkodnom, hogy pénzt hol veszek rá? Én nem képzelhetem: ezek a többi szakácsnék mind oly ügyesen tudnak gazdálkodni, a szomszéd Lizinek minden hónapban új ruhája van, még teaestélyeket is tart, és én alig tudok hónaponként 25—30 390 forintra felmenni. Ehen van már ezt a nyulat, amit én két forinton vettem, a Lizi öt forintba számítaná be a

308 maga uraságának, és én nem veszek érte többet háromnál.
Ezeket a szép almákat ni, más mind elrakná a szeretőjének,
és én beérem vele, ha a szépít félrerakhatom Péter szá-
mára.

GALGÓCZI *(a kéményből)* Heh, te égetni való!

JUCI Mintha valaki szólt volna. *(körülnéz)* Magamat hallot-
tam. Hogy is kell csak azt a balánszirozást csinálni? Ezt
mindjárt elfelejtem. *(próbdlja a táncfigurát s dalolja mellé a*
400 *tánczenét)* Jaj, jobb volna bizony, hogy dolgom után lát-
nék. Azt sem tudom, mihez fogjak, se tűz rakva, se kávé
pörköelve, sem az edény eltakarítva. Akár összedugjam a
kezemet és leüljek. *(a tűzhelyhez megy)* Ni, ez a kormos
ember meg itt hagyta a lajtorjáját, még feltűzelem.
408 Rendesen itt szokta felejtetni, csakhogy még egyszer eljöhes-
sen érte és velem kokettirozhasson. Ez is szerelmes belém.
Az új esztendei köszöntőt, ahol le van portretirozva,
rámába foglalva hozta ide. De azért csak ne hagyná a
lajtorjáját a tűzhelyemen. *(lehúzza a hógöböt)*

410 GALGÓCZI Hogy az ördögbe megyek most le.

JUCI *(fát rak a tűzre, dalol)*

Azt az isten megátkozta,
Ki a bút módba hozta.
Nekem istenadta búa,
Nem kell akárki módija.

415 No, most meg a gyufát nem találom. *(keresgél)*

GALGÓCZI Hiszen csak az kell még, hogy alámgyújts.

8. JELENÉS

ELÉBBIEK, PÉTER

PÉTER *(kezében batyuval)* No Jucikám, galambom, hát isten
hozzád.

JUCI Hát magát mi lelte?

420 PÉTER Elbujdosom galambom, világgá megyek.
JUCI Ne tréfáljon, Péter, mert én meg utána megyek.
PÉTER De nem mondom meg, hogy hova.
JUCI Péter, ne kötődjék velem, mert mindjárt nem főzök vacsorát.
425 PÉTER Ne nyüglődj, galambom. Tudod, hogy mi a muszáj.
JUCI Az, ami régen a Dunába vezetett.
PÉTER Az, amire nekem el kell mennem, neked meg itt kell maradnod.
JUCI Már most hát maga ezek szerint megint nem vesz el engem.
430 PÉTER Dehogy nem veszlek, de biz úgy elveszlek, hogy vissza sem adlak többet. Csak még egy kicsinyt várj.
JUCI De már igen sok kicsinyt vártam.
PÉTER No, hát ne várj lelkemadta, hanem adjál tüstént egy csókot, ha kettő lesz, sem bánom.
435 JUCI Ugyan menjen, ér is valamit az a csókolódás, az ember nem is iszik, mégis megrészegszik.
PÉTER *(dalol)*

Ha kedvesem ölelem,
a világot nevetem
440 Csókot ide, csókot hát,
Lyánka most senki sem lát, de nem lát.

JUCI *(dalol)*

Hejehuja kanális,
Elhagyott a babám is,
Nem bánom én, ha el is,
445 Megélek én egyedül magam is.

PÉTER No de fiam, már most komolyan, még pedig irtózatossal komolyan mondom: hogy itt maradj, utánam ne jöjj, mert valahol az útban elkap a sötétség, vagy valami ragadozó állat. Majd annak az idejében visszakerülök én, addig pedig nyújtsd a türelmedet.
460

(duett)

Nézz ki rózsám ablakodból,
Most búcsúzom a városból,
Nézz utánam keservesen,
Vagy látsz többet, vagy soha sem.

455 PÉTER Richtig, galambom. Nem találkoztál itt valami kéményseprővel?

JUCI Megint vegzál már azzal a kéményseprővel?

PÉTER Nem azzal galambom. Ez más kéményseprő, egy előkelő úr, aki maskarának vette fel azt a ruhát.

460 JUCI Előkelő úr? Jaj, mondja el, hogy kicsoda.

PÉTER Nem az a kérdés, hanem hogy láttad e?

JUCI Nem láttam én!

PÉTER No, azért szeretlek, ha nem láttad.

JUCI De kicsoda volt hát az az előkelő úr? Mondja meg Péter,
465 mert sárgáságba esem kíváncsiság miatt, ha meg nem tudom.

PÉTER Tudsz-e hallgatni?

JUCI Tudok, nagyon tudok.

PÉTER De én még jobban tudok.

470 JUCI *(rajta csügg)* Péter, ne kötekedjék, mondja meg, ki volt az?

PÉTER Fogadd fel hát: hogyha megtudod, nem adod tovább.

JUCI Fogadom emberségemre.

475 PÉTER No, hát én is fogadom emberségemre, hogy tőlem nem fogod megtudni. Pá, galambom. *(el akar osonni)*

JUCI *(megkapja köntösénél fogva)* Ne szaladjon hát el, várja meg legalább, még egy kis pogácsát sütök az útra.

PÉTER Nem érek rá lelkem, hiszen még tüzed sincs rakva.

JUCI Hiszen az mindjárt megvan. *(a tűzhelyhez fut s hirtelen lángra lobbantja a tüzet)*

480 GALGÓCZI *(leugrik a kéményből, keresztül ugrik a tűzön)* Taka-
rodsz innen! *(seprőjével hadonáz és elfut)*

JUCI Jaj nekem! A sátán! (eldjul)
PÉTER Uccu, a tens uram. (a batyut felkapja — Galgóczi utdn
elfut)

(Kárpit leesik)

MÁSODIK FELVONÁS

3. Szakasz

(Erdős táj a faluvégén. Balról, a szűn elején remetelak, melybe
elől be lehet látni)

1. JELENÉS

(a távolban mind inkább elenyésző kardal)

Túlsó soron a mi házunk,
Fehér rózsza nyílik nálunk.
Ha fehér kell, azt is adok,
Ha piros kell, magam vagyok.
5 Pirosat adok.

De szépen ég az a gyertya,
Be szép barna leány tartja.
Hol elóltja, hol meggyújtja,
Csak a szívem szomorítja.
10 Megszomorítja.

GALGÓCZI, PÉTER

GALGÓCZI (mint kéményseprő) Te, Péter. Ugye milyen nagyon
néztek azok az emberek?

PÉTER Nem néztek biz azok, tens uram.

GALGÓCZI De én tudom, hogy néztek; bizonyosan rám ismer-
15 tek. Valamelyik láthatott valaha. Nem vagyok elég jól

elváltoztatva. A bajuszomat le kellett volna nyírja. Mindég mondtam, hogy nem jó minékünk az országúton járunk, sem a falukon keresztül mennünk. Hol is mondta csak az a remete, hogy lakik? . . .

20 PÉTER (*szétnéz*) Itt kell neki valahol lenni. A keresztúton túl. Imhol van a háza, ni. Akkora, hogy az ember alig veszi észre.

GALGÓCZI Pedig úgy megadtam az árát, hogy Pesten a Váci utcában első emeleti szállást fogadhattam volna érte.

25 PÉTER Tán csak elférünk benne valahogy ketten?

GALGÓCZI Az meglehet, csakhogy itt is valahogy ránk ne akadnának.

PÉTER Csak ügyesen forgassuk magunkat. — Tens uram a remete, én meg a famulus.

30 GALGÓCZI A bőrét megigérte a remete, hogy itt fogja hagyni.

PÉTER (*a kunyhóban keresgél*) Itt van. (*egy remete dominót hoz elő*) Ha ezt ráveszi, tens uram, maga sem fog magára ismerni.

GALGÓCZI (*felölti a kdmzsd*)

35 PÉTER (*tarisznyát és nagy botot hoz elő*) Ezt a nyakába, ezt meg a kezébe. Ebben a tarisznyában liszt van, hintse meg vele egy kicsinyt a szakállát, hogy ősz legyen. Így la. Tud tens uram valami szent éneket?

GALGÓCZI Valaha tudtam, de most egy sem jut eszembe a százötven zsoltár közül.

40 PÉTER Énekelje azt, hogy . . .

Fölemelé Kádár szemeit az égre,
Mondván ne tétovázz, térj igaz életre.

GALGÓCZI (*énekel*) Fölemelé Kádár szemeit az égre, Mondván ne tétovázz, térj igaz életre! — Hogy van tovább?

45 PÉTER Újra lehet azt megint kezdeni. Csak hogy a népség halljon valamit, aztán úgy koldusosan meg kell cifrázni,

ahol felmegy, a végit, meg messzire elnyújtani ilyenformán:

(egy szál hegedű kíséretében)

50 „Fölemelé Kádár szemeit az égce, Mondván ne tétovázz,
térj igaz életre.” No tens uram, ilyen formán. Ezzel üljön
be a rezidenciába és fújja, majd én addig húzom a csengettyűt. (bemegey a kunyhóba és csenget)

GALGÓCZI (beül a kunyhóba és énekel)

2. JELENÉS

ELÉBBIEK, PÓRNŐK és PÓRFIÚK

PÓRNŐK (kulacsokkal kezeikben)

Megjött már a remete,
Hallottad: hogy csengete,
85 Jaj de soká járt.
Vajon hol kalandozott?
És mi nekünk mit hozott?
Meggkérdjük mindjárt.

Jó estét, remete bácsi.
60 GALGÓCZI Jó estét, leányaim.

1. PÓRNŐ Csakhogy már egyszer megint láthatjuk bátyám
uramat, már azt hittük, hogy a tengerbe vezett. Hozott-e
nekünk csudatévő flastromot?

2. PÓRNŐ Meg pirosítót?

65 3. PÓRNŐ Meg Sybilla-könyvet?

4. PÓRNŐ Meg boszorkányétetöt?

1. PÓRNŐ Meg Kinai fülbefacsarót?

2. PÓRNŐ Meg szeplővesztő vizet?

3. PÓRNŐ Meg tyúktojató fűvet.

70 KIS FIÚ Hát nekem mézes botot?

MIND (a Bájitalból a hölgy ensemblet dalolják az első felvonásból
doktor Dulcamaraval.)

NŐI KAR Itt már a remete — Hallod hogy csengete?
Hol a pokolba járt — Megtudjuk azt mindjárt.
Hol kalandozott azóta? Mit hozott nekünk, apócska?
Hol kalandozott azóta, hol pokolba, hol pokolba?
75 Jó estvét, remete bácsi?

GALGÓCZI Hasonlóképpen kívánom.

NŐK Csakhogy megint láthatjuk a kedves urainbátyám.

GALGÓCZI Köszönöm alássan!

NŐK Már azt hittük hogy a tengerbe fúlt.

80 GALGÓCZI Mentsen az ég — még itt vagyok.

NŐK Hozott-e nekünk, atyus, csudatevő flastromot?

Hozott nekünk Sybilla-könyveket?

Hozott hajnevelőt?

Hozott boszorka étetőt? Hozott nekünk boszorka étetőt.

85 GALGÓCZI Igen.

NŐK Hozott szeplővesztő vizet,

Hozott tyúktojató füvet,

Meg mondá üzenetemet szeretőmnek

Hát Petit, Józskát hol találta, mondja meg hamar,

90 Mondja meg, hol találta mondja meg hamar,

mondja meg hol találta fel hamar

De mondja meg hol is találta fel hamar!

1. PÓRNŐ Beszélte-e az én urammal?

2. PÓRNŐ Megmondta-e a szeretőmnek, amit izentem?

95 3. PÓRNŐ Átadta-e a fiamnak az oldalszalonnát?

MIND Hát Petit, Jóskát, Miskát, Gyurit, Bandit, Klárit, Zsófit
hol látta, hol találta, miben találta?

GALGÓCZI Mindent hoztam, mindent láttam, mindennel be-
széltem, fiaim, hanem most igen álmos vagyok, nem érek
100 rá mindent kitalálni.

1. PÓRNŐ Jaj, remete bátyám, majd elvesztünk itt már kelmed
nélkül. A tehenem mindig véreset tejtelt.

2. PÓRNŐ Petinek nem használt a ráolvasás. Most is olyan
nyavalyás, mint azelőtt volt.

- 105 3. PÓRNŐ A hajam nem akar nőni az „áldott kenőcstől”.
 4. PÓRNŐ A prücskők még sem vesztek ki a kocikból.
 1. PÓRNŐ A zsíros fazekamra rájárt a boszorkány.
 2. PÓRNŐ Bandi sohase jött haza a kocsmából hajnal előtt.
- 110 3. PÓRNŐ Valaki megrontott, a beleimet mind összekötözte.
 4. PÓRNŐ Egy éjjel a lidérc mind elrágta a káposzta gyökerét.
 MIND Elvesztünk volna, ha kigyelmed vissza nem jön.
 GALGÓCZI No, de visszajöttem, fiaim, már most hagyjatok alunni.
- 118 1. PÓRNŐ Hát hiszen csak azért jöttünk, édes galambom. Egy
 kis jójcekát akarunk kívánni. Meg egy kis kollációt hoz-
 tunk. Imhol egy kulacs bor, hanem aztán megcsinálja
 kigyelmed, hogy a tyúk alatt meg ne zápuljon a tojás.
2. PÓRNŐ Én is egy kulacs bort hoztam. De aztán hűsleges
 legyen hozzám a szeretőm.
3. PÓRNŐ Én is hoztam egy kulacs bort, ha a szemem meggyó-
 gyul, kettőt hozok.
- 120 4. PÓRNŐ Én is hoztam egyet. Mondok, hogy aztán a jég el
 ne verje a határt, mint tavaly.
 MIND Én is hoztam. Én is hoztam. Igyék kigyelmed.
- 125 1. PÓRNŐ Az enyimből igyék, mert én legelébb adtam.
 2. PÓRNŐ De biz az enyimből, mert az enyim legjobb.
 3. PÓRNŐ Azért is az enyimből, mert én legifjabb vagyok.
 4. PÓRNŐ Sőt inkább az enyimből, mert én legidősebb vagyok.
 MIND *(kíndlják Galgóczit)* De biz az enyimből. Itt van az
 enyim.
- 130 GALGÓCZI De édes fiaim, valamennyiből csak nem ihatom.
 1. PÓRNŐ Nem-c? Ej no, mikor elment kigyelmed, nem volt
 ilyen kevély, akkor valamennyiből tudott inni.
 GALGÓCZI *(félre)* Vig remete lehetett az antecessorom. *(elvesz
 egy kulacsot és iszik belőle)*
- 135 1. PÓRNŐ Ejnye, be keveset ivott! Mikor elment kigyelmed,
 fenékig ki tudta hajtani egymás után.
 GALGÓCZI *(félre)* Ej, be veszett torka lehetett annak a reme-
 tének,

- PÉTER (*félre Galgóczihoz*) Tens uram, igyék, mert különben
elárulja magát.
- 140 GALGÓCZI (*félre Péterhez*) De majd leiszom magamat s min-
dent kibeszélek.
- PÓRNŐK (*itatják Galgóczit*)
- GALGÓCZI (*kedvre kezd kapni*) Hehe. Nem rossz bor. Ez a
másik is jó. Ez meg a legjobb ni. Emez valamivel erősebb.
145 Mind itt termett ez? Hehe, hihi, olyan furcsán érzi az
ember magát ezután a borral való érintkezés után. Milyen
furcsa kis piros menyecske ez az egyik. (*a 2. pórnök arcát
megcsípi*)
2. PÓRNŐ No, megint kezdi már kigyelmed?
- GALGÓCZI Megint? Hát tettem én így már azelőtt is?
2. PÓRNŐ Elhiszem azt, még ilyebben is.
- 150 GALGÓCZI (*a 2. pórnököt megcsókolja*) Tán még így is?
2. PÓRNŐ Hiszen ha még csak annyiban maradt volna.
1. PÓRNŐ Remete bátyám, én is itt vagyok (*megcsókolatja
magát*)
3. PÓRNŐ Engem se felejtse el. (*megcsókolatja magát*)
4. PÓRNŐ Azt mondják, hogy a kigyelmed csókja hasznos
155 valamire. (*megcsókolatja magát*)
- MIND Hát engemet? hát engemet! (*sorba csókolják Galgóczit*)
- GALGÓCZI (*félre*) Jó szokásai voltak annak a remetének.
1. PÓRNŐ Hát valami új éneket nem hozott kigyelmed Mezo-
potámiából?

GALGÓCZI (*dalol*)

- 160 Elindula Szentpéter Rómába,
Botját veté vállára haragjába,
Botja végén csutora,
Csutorában jó bora.
/:Iszik mikor akarja,
165 Fülöpöt is kínálja./

I. PÓRNŐ Jaj, be igazi remete-nóta!

GALGÓCZI Szebbet tud a famulusom.

I. PÓRNŐ Hát már famulust is tart kigyelmed? (*észreveszi*

Pétert) Jaj, be helyre gyereek!

170 MIND (*körülfogják Pétert s elövonják*) Jaj, be szép fiú! Hát maga is remete?

I. PÓRNŐ Hát ez is remete?

GALGÓCZI Szeretnétek ezzel is osculum caritativum cserélni, ugye? Ez még nem remete. Ennek a csókja semmire sem használ.

175 MIND PÉTERHEZ Danoljon hát kigyelmed, majd mink is eltanuljuk.

PÉTER (*dalol*)

Beborula, jaj elmúla

A nap fényes világa.

MIND (*dal*)

180 Gyere be rózsám, gyere be,
Csak magam vagyok ide be.
Két cigány legény hegedül,
Csak magam járom egyedül.

PÉTER (*dal*)

185 Zöld erdőben, zöld mezőben
Gerlicék zengedeznek.

MIND (*dal*)

Csicseri borsó, vad lencse,
Feketeszemű remete.
Most adott Isten kezemre,
Hej meg is járom kedvemre.

(*az ének alatt körülfogják Galgóczit s táncolnak vele*)
GALGÓCZI (*két kulacsot a két kezébe vesz és táncol*)

ELÉBBIEK, HÁROM PARASZT

- 100 1. PARASZT Adjon Isten jó estét bátyámuramnak!
 1. PÓRNŐ Jaj, az uram!
 2. PARASZT Én értem is jó estét kendnek.
 2. PÓRNŐ Jaj, a szeretőm!
 3. PARASZT Hozta isten kendet.
- 195 3. PÓRNŐ Jaj, az apám!
 GALGÓCZI (*a két kulacsot hirtelen a szíre alá dugja*) Ti nektek is
 édes fiaim. Miért jöttetek, mit hoztatok?
1. PARASZT Hát idecsaltak bennünket azok a szép szent ének-
 hangok.
- 200 GALGÓCZI (*félre*) Meglehet, hogy süketek, s éneknek hallot-
 ták a Szent Dávidné verseit. (*fenn*) Hát mi kell, fiaim?
 Mondjátok el szaporán és ne háborgassatok bennünket
 ájtatos foglalkozásainkban. Láthatjátok: hogy ezek a bűn-
 bánó leányzók itt most penitenciát tartanak.
- 205 2. PARASZT Mink is azt jöttünk tartani, hadd csókoljuk meg
 a kezét, csudatévő atyám.
 GALGÓCZI Azt nem lehet, mert abban az énekes könyv van.
 2. PARASZT Hát a másikat.
 GALGÓCZI Abban meg az imádságos könyv van.
- 210 3. PARASZT Az énekes könyvnek ugyan folyik a leve.
 MIND (*dalolnak*)
- Czéres város, híres város
 A remete, a remete a kocsmáros.
 Délig az istent dicséri
 Délután a — délután a jó bort méri.
- 215 GALGÓCZI (*félre*) Hu, mi a menkü! Felfelé fordítottam. Nem
 tesz semmit, az is a világ múlandóságát siratja. Hanem
 hát mi kell? Szaporán, adjátok elő.

1. PARASZT Hát egy kicsinyt meg akarjuk kigyelmedet rázo-
glatni. *(mutatja)*
- 220 GALGÓCZI Engem-e? Nem vagyok én orvosságos üveg.
2. PARASZT De iszen láttuk, mit csinált kigyelmed.
3. PARASZT Mit kigyelmedeztek vele! Csípjük nyakon! *(dtnya-
lábólja Galgóczit)*
- GALGÓCZI *(megkapja a parasztot, s a földhöz vágja)*
3. PARASZT Jaj! minden porcikám összetörött!
- PÉTER *(odaugrik)* Ne hagyja magát, tekintetes remete uram.
1. PARASZT *(megfogja a szűrt Galgóczin, s cibálni kezdi)*
- 225 GALGÓCZI *(kibújik alul a szűrből, s az alatta viselt kéményseprői
kosztümben elszalad)* Utánam, fiam Péter!
- MIND *(sikongatva)* Jaj! az ördög volt a remete bőriben.

Változás

4. Szakasz

(Mély erdő. Egy ágason csengettyű)

4. JELENÉS

RABLÓVEZÉR, RABLÓK

MIND *(dal)*

Szegény legény vagyok én,
Vásárookra járok én.
230 Csikót, tinót lopok én,
Csakugy éldegelek én.
Szegény legény vagyok én.

(fütyentések hallatszanak. Zaj)

VEZÉR Ki jó? Valakit hoznak.

ELÉBBIRK, GALGÓCZI, PÉTER ÉS NÉGY RABLÓ

235 I. RABLÓ Vezér úr, e gyanús embereket itt az erdőszélben
fogtuk el. Az egyik a szűrőmet akarta megvenni jó pénz-
ért. Nem lehet igaz járatbeli nép. Ide hoztuk mindenes-
tül.

VEZÉR Hát ti miféle csavargók vagytok?

240 GALGÓCZI (*félre*) Ez valami csendbiztos lehet. (*fenn*) Kérem
alássan, komiszárus uram, mi nem vagyunk rossz emberek,
kivált én a magam részirül. Én tökéletes igaz járatbeli,
becsületes ember vagyok, a színe, a java a becsületes
embereknek.

245 VEZÉR Vesztedre beszélsz, szegény ember, mert mi meg való-
ságos zsványok vagyunk, a színe, a java a lőkötőknek és
útonállóknak.

GALGÓCZI Ah. Lehetetlen.

VEZÉR De igenis, úgy van. Nekünk a becsületes emberek
ellenségeink. Mi azoknak híjával élünk.

250 GALGÓCZI Hát — hiszen — ami azt illeti — kérem alássan; —
nem is vagyok én valami olyan igen szerfeletti módon
való becsületes ember, hanem — csakhogy — nem gya-
nithattam, miszerint ilyen derék társasághoz legyen sze-
rencsém, nem tudhattam, hogy ilyen híres férfiakat lehes-
sen szerencsém tisztelni.

255 VEZÉR Abban igazad van. Ezek itt mind igen híres emberek.
Az, aki ott áll a tűz mellett, most harmadszor szökött
meg a vármegye tömlöcből, hol tűz esztendeig kellett
volna még neki csörgetni a vasat.

GALGÓCZI (*komikus gratulációval*) Ah — valóban?

260 VEZÉR Az a másik, aki ott a fához támaszkodik, már tűz esz-
tendős korában lovat lopott,

GALGÓCZI (*örvendő képet akar mutatni*) Igenis?

- 265 VEZÉR Az én fejemre pedig kétszáz tallér van feltéve, és akik
a bandárnhoz tartoznak, egy se kerül el a három esztendőöt,
ha elfogják.
- GALGÓCZI (*különösen mosolyog*) Hiszen — kérem alássan —
mink is ilyenforma szőrűbőrű emberek vagyunk, kivált-
képen én. — Köztünk mondva, loptam én már annyit,
270 amennyit kegyetek mind összevéve sem. Hiszen mi éppen
ilyen társaságba valók vagyunk.
- VEZÉR Igen? Hát miféle nemét a zsványásznak gyakoroltá-
tok?
- GALGÓCZI No fiam, Péter, szólj te elébb.
- 275 PÉTER Én — kérem alássan — csak a gazdám-tul szoktam
lopni.
- GALGÓCZI (*félre*) Megüthet a menkű.
- PÉTER Holmi eltévedt házi szerek, el nem fogyasztott beszámó-
lások, úgy egy és más, ami a kezem ügyébe akadt. — —
Egyébhez én nem értek.
- 280 GALGÓCZI (*félre Péterhez*) Megállj, agyonverlek, ha haza kerü-
lünk.
- PÉTER (*félre Galgóczihoz*) Hiszen csak kellett valamit a magam
ajánlására előhoznom.
- 285 VEZÉR Hát te öreg, miféle fajtája vagy a zsványoknak?
Lókötb, zsebmetsző, vagy éllemezési biztos?
- GALGÓCZI (*félre*) Hát én mit hazudjak, Péter?
- PÉTER (*félre*) Vallja ki tens uram igazán, hogy váltóügyvéd.
- GALGÓCZI (*félre*) Ha azt mondom: hogy lócsiszár vagyok,
még felültetnek egy szilaj csikóra, s nyakamat szegem.
- 290 (*fenn*) Én — kérem alássan — csak zsebmetsző vagyok.
- VEZÉR Be tudnád-e ezt bizonyítani?
- GALGÓCZI Hogy be tudnám-e bizonyítani? (*félre*) Más ember,
aki igazán tolvaj, sokat adna érte, ha betudná bizonyítani:
295 hogy nem az, s most én azt bizonyítsam be, hogy az
vagyok.
- VEZÉR Mert ha be nem bizonyítod, hogy zsvány vagy, akkor

tolvaj vagy, s tudod-e, hogy mivel szoktuk jutalmazni a
spiónokat?

GALGÓCZI Nem is akarom tudni.

300 VEZÉR Azért vigyázz magadra: hogy rád ne süljön, mert ha
rád sül, akkor nincs irgalom. Azért három próbát kell
kiállnod, ha életedet meg akarod menteni. — Egyik ez
lesz: látod ott azt a fickót, háttal ül erre a tűz mellett, és
305 szalonnát pirít, a kalapja mellé egy pipa van szúrva, azt
onnan el kell lopnod, anélkül, hogy a gazdája észrevenné.
Ez az első próba.

GALGÓCZI *(lassan, féltéken, lábhegyen közelít a kijelölt egyén felé)*
MIND *(kardal)*

Vigyázz, vigyázz,
Majd meglátnak,
Rajta kapnak,
310 Megcibálnak — megcibálnak izibe.
Lassan, lassan.

GALGÓCZI *(kiveszi a pipát a legény kalapja mellől)* Itt van!

VEZÉR Ember vagy. Az első próbát kiállottad. A második
próba ez. Ott a fán lóg egy csengettyű, annak a kötelére
315 van akasztva egy kosár, azt le kell onnan oldanod, anélkül,
hogy a csengettyűt kétszernél többször megráznád. Ha
háromszor fog szólani, halál fia vagy.

GALGÓCZI *(a csengettyűhöz megy)*

MIND *(kardal)*

Ha megcsendíted,
320 Akkor jaj néked.
Úgy jobb lett nem is születned
Ha a csengettyűt megrántod,
/Az leszén/ halálharangod.

GALGÓCZI *(a kosarat oldozva, megrántja a csengettyűt; az orchestrumban a csengettyűk utána csengnek)*

MIND Először!

GALGÓCZI *(újra megrántja a csengettyűt,
csengettyűk és triangulumok szólnak)*

MIND Másodszor!

225 GALGÓCZI Itt a kosár. *(felmutatja diadalmasan)*

VEZÉR Köszönd, hogy harmadszor nem szólt a lélekharang.

GALGÓCZI *(félre)* Úgy látom, hogy született tolvaj vagyok.

230 VEZÉR Most jön a harmadik próba. De ez már nehéz lesz. Ide állj a középre, hogy mindenki rád lásson. — Ha te vala, kinek ellopod az óráját, s az csak akkor veszi észre hogy meglopták, mikor te már elrejtetted azt, s megszólít: uram nem látta, valaki engem meglopott, mit felelsz neki.

GALGÓCZI *(hidegen)* Én, uram? Valóban senkit sem láttam. Most jöttem csak ide.

235 VEZÉR Hátha akkor veszi észre, mikor még a lopott jószág a kezdedben van. Az órát kirántották a zsebemből!

GALGÓCZI Láttam. Ahol szalad ni. Egy piszkos suhanc, fogjátok el! És magam is utána szaladok.

240 VEZÉR Nem rossz. De hátha egyenesen rád fogja. Uram, ön ellopta az órát.

GALGÓCZI Hallja az úr! Kinek néz engem? Tud-e az úr jól lőni? Ha azt mondja, hogy tud; akar-e az úr a városházához jőni? S ha azt mondja: hogy akar, akkor orron ütöm úgy, hogy kettőt lát egy helyett. *(mutatja)*

245 VEZÉR Ezt nem kell rajtam produkálni. De hátha éppen a zsebében kapja a kezdet?

GALGÓCZI Vigyázzon uram a zsebkendőjére, igen kicsüngött, bedugtam, nehogy valaki ellopja. Jó őrizkedni.

VEZÉR De hátha a kezdedben kapja a zsebkendőjét?

250 GALGÓCZI Akkor én fordulok felül, s én fogom rá, hogy ő lopta el az én zsebkendőmet.

VEZÉR Elég. Megérdemled a zsványdiplomát. Mind a három próbát kiállottad. *(vállára vereget)* Még sokra viheted.

365 GALGÓCZI Hála Istennek, már most hát szabadon mehetek?
VEZÉR Elmennél? A világért sem, sőt csak most kell még
velünk maradnod. Ilyen ügyes cimborát mi nem egy-
könnyen szalasztunk el. Bandánkhoz fogsz tartozni, rö-
g-
tön megteszünk fő orgazdának. Emeljétek fel.
380 MIND (*Galgóczyt felemelve*) Éljen a mi fő orgazdánk.
GALGÓCZI (*félre*) No, én szépen jártam. Egyik huroktól csak
azért szabadulok meg, hogy a másikba jussak.

MIND (*dal*)

Lám megmondtam Angyal Bandi,
Ne menj az alföldre,
Csikósoknak, gulyásoknak közibe,
385 Mert megtanulsz lovat lopni ízibe,
S úgy kerülsz majd a vármegye kezibe.

VEZÉR No, legények, éjjeledni kezd az idő, lássunk dolgaink-
hoz. Ti ketten kiálltok az országútra, s az utazókra visel-
tek gondot. Te, Selyem Miska, harmadmagaddal lemegy
370 a gulyára, s két tinót elhajtasz. Ti négyen bementek Mis-
kolcra, s a vén árendás házát feltöritek, ha észreveszi,
üssétek főbe! Én pedig magam megyek azt a falut fel-
gújtani, ahol a minap elárultak bennünket.

375 GALGÓCZI (*félre*) Jaj — hát nekem mi hivatal jut?

VEZÉR Ti többiek azalatt itt maradtok a tanyán. — Meglehet,
hogy az éjjel a közellevő katonaság rajtatok fog ütni.

GALGÓCZI (*félre*) Az kellene még csak.

VEZÉR De ti bátran viseljétek magatokat. Harcolni kell az
utolsó emberig. Egy se adja meg magát, aki szalad, ti
380 magatok löjétek le.

GALGÓCZI (*félre*) Mindjárt kilel a hideg.

VEZÉR (*Galgóczyhoz*) Helyettem azalatt te fogod a vezéri hiva-
talt viselni. Szigorú légy, mert minden bajért fejjel
felelsz. Vedd át a vezéri jelket, mikről mindenki rád
385 ismerjen és tiszteljen.

GALGÓCZI *(félre)* No iszen, majd megtisztel engem a vármegye, ha megkap.

VEZÉR Tedd fel ezt a kalapot, vedd ezt a puskát, — e két pisztolyt szúrd az öved mellé.

300 GALGÓCZI Jaj, kérem, nem sülnek el?

VEZÉR Aki nem engedelmeskedik, lödd főbe.

GALGÓCZI Én?

VEZÉR Most mindenki tegyen úgy, ahogy meghagytam. Holnap ismét találkozunk.

(Több rablókkal együtt eltávozik)

305 GALGÓCZI *(Látszik, holgy fél a nála levő fegyverektől)* Szeretném, ha én nem én volnék. Most vagyok még csak az igazi kelepcebén. Milyen gyilkos égető ábrázatok! Édes fiam, nem mentek alunni? Ezek tán sohasem alusznak? Vajon nem lehetne-e elszöknöm, míg ezek alunnának? Feküdjenek le, édes fiaim, ide a szép gyepre. Szenderegjetek egy kicsinyt.

400

I. RABLÓ Megtesszük, fő orgazda uram, kínálás nélkül is, hanem először az öröket rendeljük el.

405

GALGÓCZI *(mohón)* Állítsatok engemet strázsára, majd én vigyázok rátok, én nagyon győzöm az álmatlanságot.

410

I. RABLÓ Azt nem úgy szoktuk, fő orgazda uram. Mi nem hiszünk egymásnak, a tanyát nem őriztetjük magunkkal. Itt éjjelenként csak két teremtés szokott őrködni: a vezérnek a kuttyája meg a szeretője. Ezek bizonyosan el nem árulnak bennünket.

GALGÓCZI *(félre)* Vajon nem lehetne-e valamelyiket elcsábítani?

I. RABLÓ Hej, Kata néni, vackolódjék kend már elő, őrizni kell a csengettyűt.

6. JELENÉS

ELÉBBIEK, KATA

415 KATA Jövök már, hogy repedjen el a szád! Mit kiabálsz, nem
haltam még meg. (*pórdázon valami ebet húz maga után*)
GALGÓCZI Ez a kapitánynak a szeretője? Szép lehetett valaha.
I. RABLÓ Nem tudom. Nem emlékszem rá, én még csak húsz
esztendeje, hogy ismerem.

420 GALGÓCZI Miért kell annak ott a csengyettyű alatt ülni?
I. RABLÓ Csak azért: hogyha valamit észrevesz, rögtön fel-
harangozza az egész társaságot. — Hát főorgazda uramnak,
minthogy most a kapitány személyét viseli, nem volna
kedve a helyét elfoglalni a menyecske mellett?

425 GALGÓCZI Mondasz valamit. Oda ülök, tán nem fog meg-
haragudni. Hát te fiam Péter, hol vagy? Ez az én valóságos
fiam, az én szülötte magzatom. Ugye szabad lesz neki
mellettem aludni. (*Leül Kata mellé*) Asszonyosság! engedelmével. (*Péterhez*) Jer, édes fiam, telepedjél ide, hajtsd
430 fejecskédet az ölembe.

PÉTER (*dalol*)

Tizenhat esztendőös voltam,
Mikor lopni megtanultam.
Loptam harminchárom lovat,
Még sem viseltem a vasat.
435 Ha a főbíró háborgat,
Lopok neki egy pár lovat.
Behajtom az udvarára,
Még meg is hí vacsorára.

GALGÓCZI Ugyan hogy dalolhatsz?

440 PÉTER Féltemben danolok. (*Lefekszik Galgóczi mellé, a fejét
annak ölébe hajtja.*)

RABLÓK (*lefeküsznek*)

(*halk szimfónia hallatszik*)

GALGÓCZI Mind elaludtak. No most, öreg legény, szedd elő minden csábítási mesterségedet. (*ránéz Katára*) Nem hiszem, hogy kőből volna a szíve. (*Fenn.*) Szép asszonyság! Szabad kegyedhez egy kérdést intézncm? (*félre*) Vajon nem uszítja-e rám a kutyát?

445 KATA (*nydjasan*) Kegyednek, szép vitéz, mindenkor.

GALGÓCZI (*örömmel*) Ó, nem harapós! A kutyát értettem. — Afölötti bámulásonak akarnám kielégíteni, hogy ily vadon erdőben mint teremhetnek ily kellemetes virágok, minő 450 kegyed, melyeknek arany cserépbe ültetve és kristály ablak közé téve kellene virulniok?

KATA Ó, minék juttatja kegyed csembe boldog gyermekéveimcet?

GALGÓCZI (*félre*) Azok képzelem, hogy milyen messze lehetnek.

455 KATA Ó, bár még egyszer újra kezdhethém ezt az életet!

GALGÓCZI Talán kegyed sem találja az életnek ezt a módját valami nagyon irigylésre méltónak?

KATA És bizonyosan kegyed is úgy van vele? Hisz az nem is lehet máskép. Kegyed nem született erre a mesterségre. 460 Hiszen képéből csupa jóság néz ki. Ez a finom száj, ez a ragyogó szem, ez a pirosdad arc, ez a tükör homlok. Nini! (*elcsudálkozva*) Nekem úgy tetszik, mintha én kegyedet ismerném.

GALGÓCZI (*megijed, félre*) Megesnék, ha úgy volna. De megállj, majd elbolondítalak én, hogyha ismernél is, eltagadnád. 465 (*Katához*) Nem gondolnám, jó lélek, hogy ismerősök volnánk, mert én teljes életemben ott kinn laktam az ország túlsó végén, ott pokolban a szászok között, Brassóban, csak most kerültem ide.

470 KATA (*örömmel*) Hisz én is éppen odavaló vagyok.

GALGÓCZI (*megütközve*) Azaz, hogy később aztán Selmeczre szakadtam, és ott laktam tíz esztendeig.

KATA Richtig! Úgy van. De még a szava is ugyanaz! Micsoda mesterember volt csak?

- 476 GALGÓCZI (*húzódózva*) Mézeskalácsos.
 KATA (*repesve*) Igen, igen, az lesz az!
 GALGÓCZI (*növekvő zavarral*) De később aztán kocsmárosságra
 adtam magamat.
- KATA Tökéletesen ugyanaz.
- 480 GALGÓCZI (*félre*) Végem van. Mentül többet hazudva abszurdumot találok ki, annál jobban belekeverem magamat az ismeretségbe.
- KATA Volt-e felesége?
- GALGÓCZI Volt. Egy áldott jó lélek.
- 485 KATA (*kap rajta*) Ugye milyen áldott jó teremtés volt?
- GALGÓCZI Azaz hogy semmirevaló volt biz az, mert elszökött tőlem.
- KATA (*szomorúan*) Úgy van, úgy van.
- GALGÓCZI (*desperáta*) Még ez is úgy van?
- 490 KATA Mondja kegyed a keresztnevét.
- GALGÓCZI Az én nevem (*félre*) Hogy találjak egy olyan nevet, amit senki sem visel a keresztyén világban? (*fenn*) Az én nevem Habakuk!
- KATA Igen, igen, te vagy az. (*Galgóczi nyakába esik*) Neked volt az a bolond neved, én édes Habakukom, édes árva társam, akit én ez előtt hús esztendővel ezért a zsványért elhagytalak. Megbocsátasz-e nekem e vétkemért? Hogyne bocsátanál, hisz azóta te is tolvaj lettél. Nincs mit egymásnak szemére vetnünk. Édes férjem Habakuk! Te ismét az enyim fogsz lenni. S azután el nem válunk ez életben soha.
- 500 GALGÓCZI (*félre*) Megütheti a menkú. (*fenn*) De mit mond majd hozzá a kapitány?
- KATA Ne búsulj, Habakuk, elszökünk innen. Úgysem szeret már a vén zsvány. — Hát ez a fiúcska itt az öledben? Ez bizonyosan a mi kis Marcikánk, az én kedves kis szöske fiam. (*nyakon kapja Pétert és a fejét összeviszza csókolja*) Édes — fiam — Marcikám.
- 505

- PÉTER (*fölebred*) Meg ne egyen kend, nénémasszony.
- 510 KATA Anyádasszony vagyok én teneked, édes fiam. Én vagyok a te apádnak a felesége, a te édes szülőd.
- PÉTER Lám, de jó az isten, némely embernek kettőt is ad.
- GALGÓCZI (*Péterhez*) Hallgass, fiam, ez az asszony elszöktet bennünket, csókolj kezét neki.
- 515 KATA Édes tubáim. Ide hallgassatok. Mi nekünk itt kell hagynunk ezt a csúnya mesterséget. Mert ez a zsványság igazán csúnya mesterség.
- GALGÓCZI Tagadhatatlanul csúnya.
- KATA Sokkal szebb dolog városi tolvajnak lenni. Menjünk
- 520 Pestre.
- GALGÓCZI Oda nem, fiam. Ott már nagyon ismernek.
- KATA No, hát menjünk el Kassára. Ismerek én ott egy öreg urat, aki igen gazdag ember, emeletes háza is van. Ez minden héten elkergeti valamennyi cselédjét.
- 525 Ahhoz menjünk. Bizonyosan lesz nála mindnyájunk számára üres hely, ha egy hétig várunk, kivált ha kevés bérre ajánlkozunk. Oda mindjárt beszéljünk, magam kulcsárnénak, te galambom, Habakuk, házmesternek, te meg Marcikám, belső inasnak.
- 530 PÉTER (*Galgóczihoz*) Hát mért? én ezután Marci leszek?
- GALGÓCZI (*komikus szigorral*) Hallgass, fiam, anyátok beszél.
- KATA Oda hát mi beszéljünk szépen.
- GALGÓCZI De szívem, minek szegődünk mi oda, ahonnan egy hét múlva elkergetnek bennünket?
- 535 KATA Ó, Habakuk! Én édes, együgyű Habakukom, mindég ilyen együgyű is voltál te teljes életedben. — Hamarább elszökünk mi onnan, mint bennünket elkergetnének.
- GALGÓCZI Úgy! Értem.
- KATA Most csak azon legyünk, hogy innen e rabló tanyából
- 540 észrevétlenül elosonhassunk.
- GALGÓCZI Ez a földolog, galambom. Ezt kell jól kicirkalmazni.

545 KATA Hát ti majd ketten szépen lábhegyen kimásztok innen
a cserjéből, s csúszva mentek a hegyaljáig. Onnan majd én
tovább vezetlek benneteket. Tudom itt a dörgést. Ha
netán füttyentést találtok hallani, az azt jelenti, hogy
valaki a zsványok közül nem alszik, s észrevette a csörte-
tést. Ti akkor kezdjétek el morogni és csaholni, s majd azt
550 hiszik, hogy a komondor, azt pedig én majd intem azalatt,
hogy vissza ne felelhessen.

GALGÓCZI Úgy fogok tenni, drága lélek.

KATA *(érzékenyen)* Édes feltalált Habakukom. Im útravalóul.
(megcsókolja Galgóczy homlokát)

PÉTER *(el akar suhanni)*

KATA Teneked is, édes fiam. *(megcsókolja)*

555 PÉTER Csak a fülcmbc ne csókoljon, nénémasszony, mert
megsiketülök.

GALGÓCZI Majd hallgatsz. Lassan utánam. *(Katóhoz)* Isten hoz-
zá. *(félre)* Kapufélfa.

GALGÓCZI } *(el)*
PÉTER }

KATA *(a megkötött kutyát integeti hallgatásra. Horkolds és szél-
zúgás zenehangokban utánozva, közben füttyentés és ugatás,
vastagon és vékonyan.*

*Galgóczy, Kata, Péter félénken szökenek. Másik oldalról megjelen
Lőrinc, Jenő, Sándor, és a felöltözött haramjók, kacagnak — egy
lövés esik —, melyre Galgóczy jajgatása hallik.*

(Kárpit leesik)

HARMADIK FELVONÁS

5. Szakasz

(Előszoba, közép és oldalajtókkal)

1. JELENÉS

GALGÓCZI, KATA, PÉTER, JUCI

GALGÓCZI }
KATA } (külön csoportokban)
PÉTER }
JUCI }

GALGÓCZI Mondd el már, hogy akadtál utánunk, jó lélek?

KATA Hát a kutya vezetett nyomotokba.

GALGÓCZI Az Isten áldja meg érte. *(félre)* Dohányszacsokót csináltak a bőrüből. *(némdn, hypocritikus nydjassdggal beszélget Katával)*

5 PÉTER Hát téged mi hurcolt utánam, bogaram?

JUCI Ráültem a pemetére, s azt mondtam: ott legyenek, ahol akarok.

PÉTER Ne tréfálj, mert megharagszom.

10 JUCI Kiváltha félne valaki. Hát engem Sándor úrfi küldött maguk után pénzzel meg izenettel.

PÉTER Hisz azt levélben is elküldhette volna.

15 JUCI Persze, hogy az öregúr kezébe találjon kerülni. Amint maga megírta, hogy idejönnek, engem rögtön gyorszekérre ültetett, úgy hogy hamarább itt voltam, mint maguk. Itt aztán nem volt nehéz azt az urat feltalálnom, aki minden héten változtatja az udvari személyzetét.

PÉTER Várom már, hogy mikor mondd el, hogy mit izent Sándor úrfi?

- 20 JUCI Ó, a világrt! Hisz nem zsidókalendárium, hogy hátul
kezdjem. Hát azt izente, hogy az öreg ur már hazamehet.
PÉTER Te! mikor tudtad meg, hogy a tens úr elszökött?
JUCI Tegnapelőtt este.
PÉTER Beszélteél azóta valakivel?
- 25 JUCI Egy lélekkel sem. A gyorskocsin két német meg egy
lcngyel utazott velem, egy szót sem tudtak magyarul.
PÉTER No, én még is tartok tőle, hogy már azóta valakinek
elbeszélted.
- 30 JUCI Péter, ne csúfolódjék, mert mindjárt visszamegyek. Azu-
tán azt is izente: hogy a tens urat értesítsük róla, miképen
Jenő úrfi, kit ő megöltnek hisz, egészen más nemével a
halálnak múlt ki, mint ő gondolja. Megházasodott. Elvette
Vilma kisasszonyt.
- PÉTER De ezt nem szabad a tens úrnak tudni!
- 35 JUCI Legalább nekem nincs andungom neki megmondani.
GALGÓCZI }
KATA } (*Péter és Jucihoz közelebb jőnek*)
- KATA No fiaim, hát csak azt tartsátok szem előtt, hogy mi
egyáltalában nem ismerjük egymást, hanem csak úgy vélet-
lenül jöttünk össze. Hát ezt a leányt honnan hoztad, fiam?
- 40 PÉTER A régi szeretőm, édes anyámasszony. Itt akadtam rá a
hetivásárban, őt is beszegődtetem majd ide; szegénynek
apja, anyja meghalt, legalább nem lesz olyan árva.
- GALGÓCZI (*Jucihoz*) Hát édes fiam, a pénzen kívül mi hírt
hoztál hazulról?
- 45 JUCI (*kerülve a választ*) Jaj tens uram, ne haragudjék, hogy a
kéménybe küldtem.
- GALGÓCZI Nem haragszom fiam. Mit csinál a kisasszonyod?
JUCI Ne kérdezze, tens uram. Nem hiszem én, hogy ő nekem
sokáig legyen kisasszonyom.
- GALGÓCZI Szegény ártatlan leány.
- 50 KATA Jön az öregúr!

ELÉBBIEK, ÖREGÚR

- ÖREGÚR (*balról*) Jó reggelt, gyermekeim. Jaj, de sokan vagyok! Mit csináljak veletek? Kiesztek a házbul. No de no, majd meglássuk, hogy egyezhetünk meg. Hát hogy is híják kendet, húgomasszony?
- 55 KATA Detre Katának, szolgálatjára nagyságos uram.
 ÖREGÚR Nem vagyok nagyságos, fiam, csak nemzetes.
 KATA (*félre*) Ezt azért mondta, hogy sokat ne kérjek tőle.
 ÖREGÚR Hát mihez ért kend, húgomasszony?
- 60 KATA Mindenhez a világon, nagys — nemzetes uram. Főzni — sütni — mosni — fogni — dagasztani — söpörni — fűteni — tapasztani — meszelni, gyümölcsöt aszalni, mángorolni, tyúkot ültetni, ludat tömni, fejni, szitalni és kendert tömni.
- ÖREGÚR Hát koplalni tud-e kend?
- 65 KATA Néha egy hétig sem jut eszembe az evés.
 ÖREGÚR Hát a bort nem kívánja-e?
 KATA Még arra sem nézhetek, aki issza.
 ÖREGÚR Kend derék asszony. Hát maga öcsém, mit akar?
- 70 GALGÓCZI Házmaster kívánnék lenni nemzetes uramnál.
 ÖREGÚR S érez-e magában e hivatalra megkívántató képességet?
 GALGÓCZI Egyenesen erre vagyok születve, nemzetes uram.
 ÖREGÚR Tud-e söpörni?
 GALGÓCZI Egész életemben azt tanultam.
 ÖREGÚR Nem részeges-e?
- 75 GALGÓCZI A szagát sem ismerem a bornak.
 ÖREGÚR Nincsenek-e apró gyermekei?
 GALGÓCZI Tudtomra egy sincs.
 ÖREGÚR Tud-e gorombáskodni?
 GALGÓCZI Annyit sem, mint egy húsvéti bárány.
- 80 ÖREGÚR No, azt hát meg kell tanulnia, anélkül házmaster nem lehet. Tud-e lopni?

GALGÓCZI Soha egy csirkéfiat sem, nagysá — nemzetes uram.

85 ÖREGÚR Az hiba, édes öcsém, mert nálam az a konvenció, lopni csupán tőlem nem szabad, de nem is lehet, a többi zsellérektől igen. — Hát te, fiam, mit tudsz. (*Péterhez*)

PÉTER (*félre*) Ilyen konvencióért (*fenn*) danolni is tudok.

ÖREGÚR Igazán tudsz?

JUCI Én is tudok.

90 ÖREGÚR (*ravaszul*) Te is tudsz? Hadd halljam.

PÉTER } (*dalolnak*)
KATA }

(*duett*)

A Vág felől hűs szél támad,
Körül lengi a babámat.
Bár felém is lengedezne,
Búbánatot tőlem úzne

95 Barna kis lány, szép galambom,
Mért nem népsz ki az ablakon?
Kétszer mentem el előtted,
Még sem láthattalak téged.

100 ÖREGÚR Ezt nagyon szeretem. — Hát táncolni vajon nem tudtok-e?

PÉTER (*egyszerre*) Dehogynem.
JUCI Igen szépen.

105 ÖREGÚR Azt még jobban szeretem. Már így felfogadlak benneteket cselédnek. Téged fiam, inasnak, téged leányom pedig, szobaleánynak. Legalább, ha éhesek lesztek, danolhattok, ha fájni fogtok, táncolhattok. Itt van négy üres szoba, abban lakhattok, minthogy semmi sincs bennök, könnyen elférhettek. Kend házmester, itt lakik az előszobában,

a többiek pedig jöjjenek utánam, majd megmutatom a kvártélyaitkat. (el)

110 KATA, PÉTER, JUCI (az öregúr nyomában különféle grimaszokat vágva el)

GALGÓCZI (egyedül) Így mászok én mindig beljebb a bolondjába. Hogy lesz már ennek vége? Sem éjjelem, sem nappalom. Még álmomban is mindenféle bolond látás kísére. Ütnek, kergetnek, minduntalan rám ismernek, majd

115 úszom, majd repülök, majd a föld alá bújok, mindenütt rám akadnak. Minck is öltem meg azt a fiút, inkább adtam volna hozzá azt a leányt, ha ennyire szerették egymást. Hát az is szegény mire jut? Én már úgysem vehetem el. Minck is volna az ilyen öreg embernek, akinek már a fél-

120 lába a koporsóban? Mind bolond az olyan ember, aki vénségire hagyja a házasságot, mikor már csak a szeme kívánja. Meg kellene csapni, aki vén korában fiatalra vágyik, csak azért, hogy vagy magát tegye bolonddá, vagy a másikat szerencsétlenné. Igen. Úgy van. Bolond voltam. De már megvan. Jobb lett volna azt a leányt ahhoz adnom, akit szeretett. Most már ő is szerencsétlen, és én is. De helyrehozom hibámat, hazamegyek, mindene-

125 met ráhagyom, azután nem bánom, ha nyársba húznak is. Azaz: hogy azt mégis bánám. Nem úgy lesz. Otthon készen van a fiókomban a testamentom, csak meg kell igazítani. Hazamegyek. Este belopózom a lakásomba. — Nálam van mindenféle kulcs. Kapukulcs, ajtókulcs, almáriom-kulcs. A képemet bekenem krétával, egy lepedőt veszek rám, ha valaki meglát, azt hiszi, hogy kísértet

130 vagyok, s elszalad. A szobámban kikeresem a végrendeletet, kiigazítom, kiterítem az asztalra, s azután odább állok. Szegény leány, legalább vagyonaiban találjon kárpótlást szerelme helyett, melyet én öltem el. — Innen e helyről pedig még az éjjel megszököm.

ELÉBBI, PÉTER, később JUCI

- 140 PÉTER Tekintetes uram, megszököm én innen.
 GALGÓCZI Jól teszed, fiam. Én is megszököm, együtt szökünk.
 PÉTER Ez az öregúr maga sem cszik soha. Csak a pénze számlálásával él. Én itt ki nem állom.
- 145 GALGÓCZI Ne is álld ki, fiam. Nálam a kapukulcs, téged is kieresztelek.
 JUCI *(sírva, középről)* Péter bátyám, megszököm én innen.
 GALGÓCZI Te is megszököl, fiam? Jól teszed. És miért?
 JUCI Ez a csúnya öreg ember még azt kívánja tőlem, hogy felesége legyek.
- 150 PÉTER De azért kicsavarom a nyakát!
 JUCI Még azt mondta, hogy majd ha sötét lesz, hát ő elkezd így szólni, mint a hímfürj „pittypalatty!”, s én arra a szóra menjek oda, ő engem mindjárt felpakol s visz falura megesküdni.
- 155 PÉTER Nem kapartad ki a szemét?
 JUCI Nem fértem volna hozzá a téli ablaktul.
 GALGÓCZI Azt rosszul is teted volna. Eredj vissza, leányom, és mondd meg neki, hogy el fogod várni.
 JUCI De azt nem teszem.
- 160 GALGÓCZI Nem kell megtenned, csak mondanod. Majd más sül ki abból, mint amit az öregúr gondol.
 PÉTER Úgy, úgy, szívem, majd aztán én állok a helyedbe.
 JUCI Jaj, be jó lesz. Akkor kend ragadhatja el majd az öregot, s megesküdhetik vele. Megyek, lóvá teszem. Hanem jöjjön, Péter, hogy közel legyen, mert én félek vele magamban.
- 165 GALGÓCZI Pedig Péterrel nem igen félsz magadban.
 JUCI Hja az Péter ám! } *(el)*
 PÉTER

170 GALGÓCZI Ilyenek a leányok. Tőlünk félnek, öreg uraktól,
pedig nem olyan az ördög, amilyennek festik. — Ki jön
itt már megint? Ahán, Kata asszony. Ez formaliter azt
hiszi, hogy az én feleségem. Mernék fogadni, hogy ez is
szökni akar.

4. JELENÉS

GALGÓCZI, KATA

KATA Habikám lelkem. Az éjjel elszökünk.
175 GALGÓCZI (*félre*) Nem mondtam, hogy ez is szökni akar? —
Hova lelkem?
KATA Azt én tudom. — Kifürkésztam már, hogy hol tartja az
öregúr az ezüstjét: könnyű hozzá férni, csak egy szűk
ablakon kell bemászni.
180 GALGÓCZI Nem reményleném, hogy azon a szűk ablakon
nekem kellene bemászni.
KATA A tolvajkulcsom kinyitja az almáriumot. Éjjel, mikor
elaludtak, én majd belopózom, egy kendőbe felpakolok,
s azzal ill a berek, nád a kertek. Ugy-e, hogy sokkal becsü-
185 letesebb kenyér ez, mint az útonállás.
GALGÓCZI Nagyon jól van, édes szívem. Én pedig, hogy annál
gyorsabban szökhessünk, egy kocsit rendelek ide az utca
végire, melyen gyorsan odább szállhassunk. Majd az éjjel,
nehogy a járás-kelés szemet szúrjon, én elkezdek úgy szó-
190 lani, mint a hűmfürj a kalickában „pitypalatty”. — Te ezt
meghallva, odasietsz, s azzal a sötétben odább állunk.
KATA Ó, be elmés gondolat. Lelkem Kukim, eszem a fejedet!
Megyek is. Az öreg már lepihent. Sietek összepakolni.
Tehát a jelszó: pitypalatty.
195 GALGÓCZI (*vehemens komolysággal*) Pitypalatty. —
KATA (*el*)

ELÉBBI, PÉTER, JUCI

GALGÓCZI No fiaim, készen vagytok-e? Nem sokat időzhetünk, mert a vén banya is szökni akar. Ma van a szökőnap a kalendáriumban.

200 JUCI Az öreg úrnak egészen elferdítettem az eszét. Azt hagyta, hogy csak dalolgassak, míg ő elkészül, hogy tudhassa merre vagyok; a lámpást meg oltsam el, hogy az olaj ne fogyjon.

GALGÓCZI Hát csak dalolgass fiam, míg majd én az alatt a lámpákat oltogatom. *(teszi)*

JUCI *(dalol)*

206 Majd elmegyünk rózsám Komáromba,
Komáromba.
Ott is együtt lézünk kovártélyba,
kovártélyba.

PÉTER Jól lesz már galambom, csak siessünk.

JUCI *(dalol)*

210 Zörög a kocsi, pattog a Jancsi,
Talán értem jönnek.
Héj, édes anyám, fölnevelő dajkám,
Kend is eljön velem.

PÉTER Iparkodjunk, iparkodjunk.

215 GALGÓCZI Merre az ajtó? Kapaszkodjatok egymásba. Te, Péter, credj elől, majd én foglak, te meg Juci engemet. Vigyázzatok, hogy be ne törjétek az orrotokat. Lábhegyen járjatok.
MINDHÁRMAN *(egymás öltönyét fogva el)*

6. JELENÉS

ÖREGÚR, később KATA

- ÖREGÚR (*a jobbik oldalajtón ki*) Pittypalatty!
KATA (*a baloldal ajtón kiinn*) Pszt, pszt.
220 ÖREGÚR Pittypalatty!
KATA (*künn*) Ne kiabálj, még nem vagyok készen.
ÖREGÚR Pittypalatty!
KATA Kukulj meg, ne kiabálj. Még csak most pakolok.
ÖREGÚR Pittypalatty!
225 KATA (*kijön, valami málhúval kezében*) Itt vagyok már, lelken.
ÖREGÚR Siessünk gyöngyöm, a kocsi vár.
KATA Tudom, hogy vár, hol vagy, add ide kezedet.
ÖREGÚR (*megsókolja Kata kezét*) A legelső faluban meg-
esküszünk.
230 KATA Újra megesküszünk, ugyé. Nézd, milyen nehéz ez az ezüst.
ÖREGÚR (*örömmel*) Ezüstöd is van? Hol vetted?
KATA Ez az, amit loptam.
ÖREGÚR Akarhol vetted. Nekem is adsz belőle?
KATA Fele a tied.
235 ÖREGÚR Áldott teremtés. Gyere a kocsiba.
MINDKETTEN (*el*)

Változás

6. Szakasz

(*szabad tér, oldalt egy határdomb a prosceniumon*)

7. JELENÉS

GALGÓCZI, PÉTER, JUCI

Mindhárman (a határdomb körül ülnek)

GALGÓCZI (*egy nagy térképet fektetett ki a határdombra, s azt
ujjával böködve nézi*)

JUCI Jaj nekem, mi az a tarka?

- GALGÓCZI Ez Magyarország, leányom.
JUCI Magyarország? Ejnye, be kicsiny.
GALGÓCZI Adja Isten, hogy még kisebb ne legyen.
240 JUCI Hát aztán ebben minden megvan?
GALGÓCZI Minden, leányom.
JUCI Hát az a falu, hova én való vagyok, ott van-e?
GALGÓCZI Itt van leányom, ni.
JUCI Az a kis puntum? Hát az a sok kis puntum mind falu?
245 Azt gondoltam, hogy azokat a legyek csinálták oda. Hát az ott mért van zöldre festve? Ott bizonyosan sok széna terem.
PÉTER Juci lelkem, ne izgálgáldj. Látod, hogy az utat néz-degéljük.
250 GALGÓCZI Most itt vagyunk. Hát Vörösvár merre van? *(keresi)*
Vörösvár, Vörösvár.
JUCI Ahol látok valami vöröset.
PÉTER Juci, te!
GALGÓCZI Itt van. Nekem erre kell mennem, azután meg erre
(a mappának szeretelenül nagyinak kell lenni, és erősen kifejtettnek: hogy a nézőhelyre is lássék) s ilyen módon szépen
255 kikerülöm az egycses irányzatot, s Budán keresztül beoson-tok Pestre. — Fiam, Péter, veled van még egy szólásom.
PÉTER Hallgatom, tens uram.
260 GALGÓCZI Fiam Péter, te énnekem mindétig hűséges szolgál-m voltál, leszámítva: hogy egy párszor elcsented, amire szükséged volt, de amit én te neked ezennel ünnepélyesen megbocsátok. Most is hűségesen kísértél engem minden nyomorúságomban, türtél velem hideget, meleget, ápol-tál, oltalmaztál, amiért megáld tégedet az isten. Most azon-
265 ban útjaink elválnak egymástól, tovább nem mehetünk együtt. Elmondtam már neked, hogy miképpen megyek haza és mivégett? Azután mi történik velem, az bizonyta-lan dolog. Ott már talán távollétem alatt régen fel is akasztottak. Te azonban, édes fiam, miattam bajba ne

270 keveredjél. Itt van Juci veled, úgylis régóta bolondítod,
ezt most vedd el, — eredj haza szülötte földedre, végy
magadnak egy telket, meg két ökröt s eképp negyed
magaddal láss a gazdálkodás után. Én ami pénz velem van,
275 mind neked adom, magamnak csak annyit tartok meg,
amennyi hazáig eltart. Ne sírj, fiam, hanem fogd e zsacsót,
s kösd meg valami madzaggal, hogy el ne veszítsd. Te
pedig, édes leányom, szeresd a te uradat hűségesen. Ő ugyan
neni valami szép ember, hanem ha jól emlékszem, nálam-
280 nál csakugyan valamivel fiatalabb. Ekképp boldogok lesz-
tek. Térdepeljeteck le, hadd adjam reátok atyai áldásomat.
PÉTER, JUCI (*letérdelnek*)

GALGÓCZI (*kezeit fejükre téve*) Én istenem, bár azt engedted
volna megéernem; hogy azt a szegény fiút és gyámleányo-
mat áldhattam volna így meg. Ezeknek a cselédjeimnek
az öröme is oly jól esik szívemnek, hátha még őket látnám
285 így örülni, ily háladatos szemekkel tekinteni fel reám.

PÉTER Ne búsúljon, tens uram. Jó az isten, hátha még az is
megeshetik.

GALGÓCZI (*komolyan*) Ne beszélj, fiam, nem tudod hogy miről
van szó. Eredj, szánts és légy takarékos. Szeresd feleségedet
290 és hazádat, s emlékezzél reám. Az ezüst pénzt őrizd, a ban-
kót ne tartogasd. S így boldog fogsz lenni minden időkbén.

PÉTER, JUCI (*Galgóczi kezeit csókolják*)

(*dalolva elmennek*)

295 Minek nekem ez a világ,
Ha nem vagyok benne virág.
Minek nekem ez a város,
Ha nem vagyok benne páros.
Isten hozzád, édes apám,
Nem látsz többet, ne várj reám.

Úgy el leszek tőled válva
Elbujdosom a világba.

300 GALGÓCZI (*egyedül*) Ezek is elmentek. Már most magam vagyok.
Ide s tova pedig majd magam sem leszek. (*belebdmúl a kiterített mappdba*)

8. JELENÉS

GALGÓCZI, PARASZTOK

PARASZTOK (*Galgóczi körül gyülekeznek és bdmulni kezdik*)

GALGÓCZI (*félre*) Mit bámulnak ezek itt? tán reám ismertek?

1. PARASZT Mit néz ott az úr?

GALGÓCZI Látja kend, ha szeme van: hogy a mappát nézem.

305 2. PARASZT Hát mit néz abban a makkfában?

GALGÓCZI (*félre*) Mit mondjak neki? Még elfognak, nunt spiont.
(*fenn*) Azt nézem: hogy jó lesz-e erre hozni a vasutat?

1. PARASZT De az én földemre ugyan nem hozza az úr.

2. PARASZT Ez itt az én kaszálóm, — sertifurti! Takarodjék
310 innen.

3. PARASZT De az én nyilasomba be ne tegye a lábát.

4. PARASZT Az enyimbe se.

MIND (*vasvillákkal oppugnálva*) Ide ne jöjjön! — Menjen innen!

GALGÓCZI Jó emberek, hiszen a levegőben fog az a vasút lenni.

315 1. PARASZT A levegőben? Jaj, akkor hozza az én földem felé.
Amoda van ni.

2. PARASZT De csak itt maradjon vele az én kaszálómon.

3. PARASZT Az én nyilasomat se kerülje ki.

4. PARASZT Az én káposztaföldemet is útjába ejtse.

1. 2. 3. 4. (*széthúzzák Galgóczit*)

320 GALGÓCZI Hanem az a vasút cövekeken fog állni, mert a leve-
gőben nincs mihez hozzá kötni.

1. PARASZT Cövekeken? De úgy az én földemre ugyan nem
jön.

- 325 2. PARASZT Majd hogy a kasza bele törjön a karóba.
 3. PARASZT Hogy az ökrök megijedjenek tőle.
 4. PARASZT Hogy a káposzta helyét foglalja.
 I. 2. 3. 4. (összetolják Galgóczit)
 GALGÓCZI Igen, de amekkora helyet elfoglal a cövek, akkora
 darab ezüstöt kap, akié a föld.
- 330 1. PARASZT Ezüstöt? Jaj lelkiem, az enyimen háromszor vigye
 keresztül.
 2. PARASZT Az enyimen meg ne szélben, hanem hosszában
 húzza végig.
 3. PARASZT Az én nyilasomban kontegnációs legyen.
 4. PARASZT Az én káposztaföldemet csupa vasútnak építse.
- 335 I. 2. 3. 4. (ismét széthúzzák Galgóczit)
 GALGÓCZI Lelkeim. Kentek engem egyszer sehol sem hagynak
 megállni, másszor meg azt kívánják, hogy négyfelé
 menjek.
 1. PARASZT De kicsoda maga, hallja az úr?
 GALGÓCZI Én vagyok az inzsenér.
- 340 1. PARASZT Maga az inzsellér.
 GALGÓCZI Igen, a hites matematikus.
 1. PARASZT Úgy? Hát maga az a — az a hityimityimatyimókus?
 aki tavaly az én kenderföldemet elmérte.
- 345 2. PARASZT Meg aki engemet a falu végiről a túlsó határba
 szorított?
 3. PARASZT Meg aki nekem a jó földem helyett csupádon
 homokot mért?
 4. PARASZT És aki az én belső telkemet ott a cigánydombon
 adta ki?
- 350 MIND Meg aki a legelőt elsinkófálta.
 1. PARASZT Hát itt vagyunk most, ugy-e?
 2. PARASZT Amint ő a mi bőrünket elmérte, mérjük el mink is
 az övét.
 3. PARASZT Vigyük abba a tóba, amit az én jussomba mért
 szántóföld helyett.
- 355

MIND Úsztassuk meg. Dobjuk a vízbe.

GALGÓCZI (*kannibali arc- és tagmozdulattal*) Gyertek no. Hányat egyek meg közületek? (*egy roppant perspektívát vesz elő oldalzsebéből s azt hosszasan kihúzódlva a támadóknak irányozza*) Ki akar meghalni.

360

4. PARASZT Szaladjunk, komé. Mert azzal az üvegágyúval még a holdat is lelővik az égről.

PARASZTOK (*elszaladnak*)

GALGÓCZI (*őket kergetve el*)

Változás

(szoba az első szakaszból)

8. Szakasz

(*kétsértetes szimfónia hallatszik, künn a kakasok messze és közel kukorítanak, a fali óra először 4-et, azután 12-őt ver*)

9. JELENÉS

GALGÓCZI

GALGÓCZI (*fehérre festve, fehér lepellel letakarva, kezében tolvajlámpával a középajtón belép, végigsétál a termen, az oldalajtókon behallgatózik*) Itt vagyok. Senki sem látott. Úgy hiszem, hogy aki látott volna sem hinné, hogy valamit látott. (*tükör elé akad*) Hó, majd megijedtem magamtól. 365
Hogy nézek ki, nem hiszem, hogy aki találkoznék velem, kétségbe ne esnék ijedtében. — Milyen nagy a csöndesség. Az egész világ alszik, csak a kakasok kukorékolnak, ők szokták a lelkeket feltrombitálni. — Itt feküdt szegény fiú, ezen a helyen. Mintha most is hallanám halálos nyögését. 370
Hah micsoda sötét folt maradt itt utána? Ez tán az ő vére? Gyerünk inncn. (*szétnéz*) Minden úgy van, hogy

elhagytam. Pipám a maguk helyén. Pörcim sorbaszedve,
semmin sincs lepecsételve. (*íróasztalát felnyitja*) Még itt
375 sem kereskedett senki, csak egy indigena pók szíveskedett
a kalamárisom száját behálózni. (*kutat*) Hol van a végren-
deletem? Itt van. Hogy meg van pecsételve. Olvassuk,
(*olvas*) Én alolírott az Atyának, Fiúnak stb. — Ezek itt
specifikálások. Itt van alább, amit keresek (*olvas*) mind
380 ezen javainat együtt és összességgel az én kedves gyám-
leányomnak, Délcegi Vilhelmina kisasszonynak hagyomá-
nyozom örök és tulajdon joggal és oly föltétellel, hogy
rajtam kívül soha más férjet ne ismerjen. — Micsoda bal-
gatagság volt már ez? Hogy nem láttam én ezt akkor át?
385 Hát embert kellett nekem ölnöm és tíz vármegyét bekó-
szálnom, hogy ennek a thesisnek a hypothcsiségét átlás-
sam? Kitérüljük innen. (*töröl*) Helyébe ezt írom, (*ír*) a
fentebbi törlést én sajátkezűleg tettem. Helyette ezt kívá-
nom beiktatni: azon föltétel alatt: hogy kezével egykoron
390 azt, akit szeret, bárki és bármi legyen az, boldogítsa. —
Így Galgóczi. Most már becsüllek. Mindég ilyen okos
embernek kellett volna lenned. (*ír*) Signatum, et cetera.
Most terítsük ki ide az asztalra: hogy rögtön szembetűn-
jék. (*kiteríti*) Most pedig, öreg ember, búcsúzzál el örökre
a te házad tájától.

(*az óra üt*)

395 (*számlálja*) Egy, kettő, három, négy, öt. — Megbomlott
ez az óra: hogy megint éjfél üt? (*hirtelen tovább számlál*)
Hat, hét, nyolc, kilenc, tíz, tizenegy, tizenkettő, — tizen-
három. — Uram ne hagyj. Micsoda nap ez: hogy egy
órával meg van szaporítva? Nem, nem lehet, rosszul
400 számláltam. (*újra ütteti az órát*)

(*Az óra egy negyedet és tizenkét órát üt.*)

Megint tizenhárom. Ez nincs isten hírével. Félni kezdek
kísértet létemre. Mit kell ennek jelenteni? Hah. Lépéseket

hallok. Valaki jó. Magam is félek, de azt, aki jó, mégis megijesztem úgy, hogy megöszül bele. Az ajtó nyílik.
(*a fehér lepelbe burkolódnak*) Jaj neked, halandó ember!

10. JELENÉS

GALGÓCZI, JENŐ

JENŐ (*Idmpával kezében, fehér lepellet letakarva, fehérre festett arccal belép balról*)

GALGÓCZI (*komikus rémüléssel*) Sanctus Nicephorus! Jenőnek a lelke. (*térdre rogyik*)

JENŐ (*rémies hangon*) Miért háborítasz engemet, Galgóczy Mátyás?

410 GALGÓCZI Ne közelíts, testetlen árnyék, ne jöjj ide. Térj vissza hideg fekhelyedbe. Minden jó lélek dicséri az urat!

JENŐ (*leveti magáról a fehér lepellet*) Nem vagyok én jó lélek, édes bátyám. Ember vagyok, annak is arossza.

415 GALGÓCZI (*felugrik*) Te vagy? Hát élsz? Hát nem vagy kísértet? (*Jenőt dtnyaldbólja*) Édes, kedves, szépséges, gyönyörű gyermekem. Semmirekellő gazfiú! Hogy megijesztettük egymást.

JENŐ Megbocsáthat-e kegyed nekem?

420 GALGÓCZI Amiért meg nem haltál? Sőt, én köszönöm meg neked, hogy meg nem öltelek.

JENŐ Amiért így megcsaltam kegyedet, de szerelmem kényyszerítte rá.

425 GALGÓCZI Majd ha egyszer haragudni fogok, nagyon összezidlak érte, de most tele vagyok örömmel, kisebb gondom is nagyobb a bosszonkodásnál. Úgy kellett nekem. Azóta tán el is vetted Vilmát?

JENŐ Ne kárhoztassa érte. Egyedül én vagyok a vétkes.

GALGÓCZI Becsületes ember vagy érte, magam is úgy akartam. Hol van az a leány? (*respectussal*) Mondok, azon asszony.

ELÉBBIEK, VILMA, később SÁNDOR, később PÉTER és JUCI

430 VILMA (*Galgóczi karjaiba siet*) Megbocsáthat-e, édes bátyám?
 GALGÓCZI Haragudnom kellene rátok, úgy crótetem a képe-
 met, de akaratom ellen mosolygásra gömbölyödik arcom
 s a könny kicsordul szemeimből.

VILMA De milyen halavány kegyed.

435 GALGÓCZI Adjatok csak egy törülközőt, majd mindjárt nem
 leszek én halovány. (*letörli arcáról a fehér színt*)

VILMA Mennyit szenvedett kegyed miattunk.

GALGÓCZI Egészségemre vált. Most olyan éhes vagyok, hogy
 meg nem ijednék egy sült elefánttul.

SÁNDOR (*bedugja fejét az ajtón*)

440 GALGÓCZI (*észreveszi*) Gyere, no, te hamis próféta. Ne félj,
 nem bántalak, legfeljebb agyonszorítalak. (*megöleli*) Ma
 az egész világot megsókolnám.

PÉTER, JUCI (*beoldalognak, s Vilma és Jenő háta mögé állnak*)

GALGÓCZI De miként lehettek ti most is ébren és felöltözve?

VILMA Vártuk kegyedet.

445 GALGÓCZI Engemet? Ezen órában? (*észreveszi Pétert*) Hát te
 égetnivaló, hamarabb haza jöttél, mint én magam?

PÉTER Verjen meg érte, tens uram, de ne haragudjon.

GALGÓCZI S itthon mindent elbeszélte, ugye? Takarodj a há-
 zamtul rögtön semmirekellő s addig vissza ne jöjj, míg

450 cigányt nem kerítesz, mert én ma táncolni akarok. Én ma
 lakodalmat akarok tartani. Mégis itt vagy?

PÉTER (*vágan elszökdel*)

GALGÓCZI Már most csak azt mondjátok meg nekem, hogy
 mint üthetett ez az óra az imént tizenhármat?

SÁNDOR Bizonyosan a negyedeket is oda számlálta kegyed.

455 GALGÓCZI Igaz biz az. Féltemben azt észre sem vettem. De hát
 ez a vérfolt hogy jött ide?

SÁNDOR Nem vérfolt az, édes bátyám, hanem tintafolt.

GALGÓCZI Igaz biz az. Hisz én magam öntöttem el. — Ebből is az a tanulság, hogy aki már se nem lát, se nem hall igazán, ne vágyjék fiatal leány után, mert úgy jár mint én, hogy maga is kineveti magát.

Künn megszólal a cigdnyzene, kárpit leesik.

Vége

A HULLA FÉRJE

DRÁMA 3 FELVONÁSBAN, 7 SZAKASZBAN

(1851)

SZEMÉLYEK

DELMAURE OLIVA
MARQUIS BARRAY
AMÉLIA
FLOIRON ARDENT, orvos
GIVOIS, komornyik
JEANETTE, belső leány
JACQUES MOULIN
ESKÜDTSZÉKI ELNÖK
RENDŐRTISZT
HUISSIER

Esküdtek. Bírák. Cselédek. Rendőrök

Történethely: Párizs. Barray és Delmaure lakában; a Père-Lachaise-ben és az esküdtek termében

ELSŐ FELVONÁS

I. szakasz

(Férfi írószoba. Jobbról íróasztal, balról kisebb asztal kis poharakkal)

I. JELENET

BARRAY, GIVOIS

BARRAY (íróasztal mellett ülve díszes levélkéket forgat kényszerített egykedvűséggel) Köszönöm, jó Givois, köszönöm. Tehát e leveleket nőm írta szeretőjének — nemde?

GIVOIS (hipokrit vonakodással) Azt én nem tudom, uram, tudni sem akarom. Én egy szót sem tudok, ami a levélben van.

5 BARRAY (iróniával) Igaz, hiszen te nem tudsz semmit, nem is gyanítasz; hiszen te becsületes, derék ember vagy, te csak annyit tudsz, hogy e levelekben titkok vannak, miknek megőrzéséért nem vagy eléggé megfizetve, tehát elárulásukból akarod kivenni a fölösleget.

10 GIVOIS Mit gondol ön, uram? — Hát olyan embernek hisz ön engem, aki ön nejétől e végett ajándékot fogadott volna el? — Azon angyali jóságú asszonyságtul, aki annyi jótéménnyel halmozott el? — Nem, uram, nálam a hála legelső! Tudja ön, harminc évig szolgáltam a jó asszonyság édesatyja mellett, illő, hogy meg ne feledkezzem a háladatosságról.

15

BARRAÿ Szép tőled, Givois. — Hálából elfogadtad a küldött szerelmes leveleket, s jó pénzért eladtad azokat nekem. Becsüllek e jó szívedért.

20 GIVOIS Hja! uram — a kötelesség a legelső a világon! — Hálából elvállaltam a leveleket, de kötelességből ide hoztam. Mert a kötelesség még a hálánál is előbbvaló.

BARRAÿ Ember vagy, Givois! — Akárhol vetted e filozófiádat, de jó! Tölts magadnak ama pohárba, és igyál.

25 GIVOIS *(asztalhoz megy, és iszik)* Egészségérc, uram.

BARRAÿ *(mosolyogva)* A magadéra. — És eme másik csomag levelet pedig nőm szeretője írta neki, ugye? . . .

GIVOIS Úgy gondolom, uram.

BARRAÿ Hát ehhez miféle háladatosság kötelékei láncolnak?

30 GIVOIS Meg szokott értök jól fizetni, uram.

BARRAÿ S te általam még egyszer megfizetteted magadat értük? — Élelmes fiú vagy, Givois. — Tölts magadnak — és igyál. — Hogy is hívják e fiatalembert? . . .

GIVOIS Floiron Ardent. Jól emlékezem. A Père-Lachaise halottkém orvosa.

35 BARRAÿ Szép ember? . . .

GIVOIS Ó, kellemes; éppen olyan karcsú, mint én, akarám mondani: mint én voltam harminc évvel ezelőtt, s oly szép magas, mint én lehetnék, ha megnőttem volna! — S aztán oly módos, oly takaros, oly nyájas és *(felsóhajtva)* olyan halovány! —

40 BARRAÿ *(gúnyosan)* Milyen halovány?

GIVOIS Éppen, mint a nagyságos asszony.

BARRAÿ *(mosolyogva)* Valamivel tán mégis pirosabb lesz e percben.

45 GIVOIS *(félre)* Uram mosolyog, ő sohasem szokott ok nélkül mosolyogni.

BARRAÿ És te e leveleket sohasem adtad kézhez, hanem összegyűjtéd, hogy engem egyszerre megörvendeztess velük . . .

50 Mulatságos egy fiú vagy, Givois! — A nő sohasem kapta

- szeretője leveleit, s a kedves nem a nőét. Képzeltetni, mennyi kölcsönös szemrehányás, elkeseredés, kifakadás lehet azon levelekben! . . . mely fokrul fokra nő, amint választ nem nyer. Ah! hisz ezt valódi mulatság leendő olvasni — a férjnek! — Miért nem kacagsz, Givois?
- 56 GIVOIS Elmehek már, uram?
- BARRAÿ Sőt itt kell maradnod! . . . Együtt oszتانod örömeimet. Kaptál pénzt, ittál kedved szerint, de a java még most következik: olvasd fel nekem e leveleket.
- 61 GIVOIS (*fanyalogva*) Hadd ne olvassam én e leveleket, uram . . .
- BARRAÿ Sőt kell, hogy te olvasd! — Magam tán szárazon fog-nám fel azoknak értelmét, míg a te kifejezédűs arcodról az indulatok benyomásait is fogom olvashatni. (*írónidval*) Kérlek: hogy egész érzelemmel olvasd fel, ha könnyek talál-
65 nak jönni szemeidbe, vissza ne fojtsd, s hangodat egészen alkalmaztasd a tartalomhoz.
- GIVOIS Uram, hogy igazat mondjak, félek én az ön titkait ismerni.
- BARRAÿ (*szarkasztikus nydjassággal*) Én tölem félsz, Givois? 70 Érdemlettem én tőled a bizalmatlanságot? Nesze, fogd a leveleket, légy olyan jó, majd én leülök, s hallgatok.
- GIVOIS (*elveszi a nyújtott levelet, s olvassa színtlett érzelemmel*) „Elvesztett mennyországom! Utószor akarok előtted meg-
75 jelenni a síron innen. Amennyi örömet vesztek el, annyi fájdalmat nyertem emlékedben; e fájdalmak közt leg-súlyosabb az, hogy te el tudtál engem feledni. S bár hihet-ném azt, hogy boldogságod az, mely engem el tudott veled feledtetni. De te nem vagy boldog, a hideg nőerény, mely tiltja válaszolnod, elhervasztotta arcodat. Ó, vála-
80 szolj, csak egy szóval, csak egy intéssel; ha feledni akarod emlékemet, megkönnyítem azt neked, elmegyek oly messze, honnan hír se jó vissza. De ha gondolsz még reám, várni fogom az időket, messziről látlak, boldog leszek, lelkem körülöd fog járni, s tán ha egykor meg-

85 őszülök, könyörül rajtam az isten, enyim leedsz, s akkor
is úgy foglak szeretni, mint most.”

BARRAÿ Givois! te sírsz.

GIVOIS Biz uram, nem tudom, mit érzek itt belül, de valami
úgy nyom, úgy fojtogat, alighanem a lelkiismeret.

90 **BARRAÿ** Szomjúság az, nem lelkiismeret! Tölts magadnak és
igyal, hadd csillapuljon.

GIVOIS (*iszik*) De ugye, uram, hogy szép levél volt ez?

BARRAÿ Nagyon szép! ez a fiú várni akar addig, míg meg-
halok. — Olvasd most a nőét.

05 **GIVOIS** Csak szememet törölöm meg egy kissé; összefutnak előt-
tem a betűk. — Még sem kellett volna nekem e leveleket
cláruulnom.

BARRAÿ Hogyan? — Hiszen kötelességed szerint cselekedtél,
amint derék, hű szolgálóhoz illik, aki ura becsületét védi;
hisz ez valódi erény tőled!

100 **GIVOIS** Úgy van, igaz, valódi erény! De csak ne nevetne ön,
uram, mikor ezt mondja. (*olvas*) „Lelkemnek jobb fele!
Kétségbeesésem véghangja rezg feléd. Elhagyott isten és
ember, elhagyta te is, nincs miért élnem tovább. Üldöző
ördögöm . . .”

105 **BARRAÿ** Az én vagyok.

GIVOIS (*tovább olvas*) „Üldöző ördögöm óhajtottá teszi előttem
a percet, melyben a hant koporsóm fedelére fog hullani.
Ó, mennyit szenvedek! Éjeim álmatlanok és napjaim söté-
tek — mint az éj. — Egy gondolat vigasztal csupán, meg-
110 halni és véget vetni mindennek, oly jó, nyugalmas gondo-
lat ez. Ó, légy könyörülő irántam. Csak egy sort írv,
melyet szívemre tegyck, midőn megszakasztom annak
dobogását, egy sort, melyből megtudhassam, hogy meg
leszek siratva, s örömmel távozom innen. — Isten veled;
115 csókold meg e levélkét, én is megcsókoltam azt, gondold,
hogy engemet csókolsz benne.”

BARRAÿ (*hevesen kiragadja Givois kezéből a levelet, s szétszakítva*

- a földhöz vágja) Széttépem azt, s azt gondolom, hogy téged téplek szét benne! — Elgázolom, s azt képzelem, hogy téged taposlak el! (*visszatérő hidegséggel*) Nos, Givois — ha a te feleséged bolondulna így egy szerető után, mit szólnál hozzá? —
- GIVOIS Kitekerném a nyak...! ... akarom mondani: oda engedném őt szegényt annak, akit szeret, legyetek szegények boldogok, örüljetek egymásnak. — Ezt cselekedném.
- 125 BARRAÿ Látod Givois, te magad sem gondolod, mennyire helyes tapintatod van az ilyen ügyekben. Én éppen így fogok cselekedni: átadom nőmet ama halvány, érzelmeteljes ifjúnak.
- GIVOIS Hogyan, uram, örökre?
- 130 BARRAÿ Örökkön örökre. Anint mondád: a kellemes ifjú a Père-Lachaise halottvizsgáló orvosa? . . .
- GIVOIS Igen, uram. De kérem, ne nézzem rám oly különöscn.
- BARRAÿ Tehát az alkonyat óráiban légy szíves nőmet elszállítani hozzá; lakását tudod — — egyébre nincs szükséged.
- 135 GIVOIS Hogyan, uram? S ön tudna ily nagylelkű lenni? Ah! ön mégsem olyan, mint gondolám.
- BARRAÿ Nem olyan rossz, ugye?
- GIVOIS Ah! Szegény gyermekck! Mint fognak egymásnak örülni, mint fognak egymás nyakába borulni! Sírní, kacagní, megörülní a gyönyör miatt! Mintha látnám, mintha előttem volnának.
- 140 BARRAÿ Ez aligha fog közöttük megtörténni, Givois.
- GIVOIS S miért ne történhetnék meg?
- BARRAÿ Mert a nő meg van halva.
- 145 GIVOIS (*visszaretenve*) Ki ölte őt meg?
- BARRAÿ Bolond! Ki ölte volna meg? Meghalt a természet rende szerint; agyonbúsulta magát; meghalt szívszakadásban. Nos? Mit bámulsz oly merően kezeimre?
- GIVOIS (*félre*) Azt, hogy nem véresek-é?
- 150 BARRAÿ Igyál, és légy józan!

- GIVOIS Köszönöm, uram, olyan különös íze volt ez itálnak.
 BARRAÿ (*félre*) Azt elhiszem. Figyelj ide! Mielőtt átadnád a hullát a kedves ifjúnak, vidd el azt Jacques Moulinhoz; ismered ez urat?
- 155 GIVOIS Igen, a bonctanár, aki a szegény emberekkel azt cselekszi, hogy a feltámadás napján kereshetik a csontjaikat.
- BARRAÿ Tehát ehhez elmégy, s megalkuszol vele a kitett hullára nyolcvan frankban. — Ebből kifizeted a sírásókat. Ő belemetszi nevének első betűt a hullának karjába.
- 160 GIVOIS Ó, istenem! Azon gyönyörűséges szép fehér karba, mely olyan volt, mint a bársony. — Én teremtőm, mi kár érte! — De uram, kevés lesz azoknak a sírásóknak nyolcvan frank.
- BARRAÿ Ekkor elmégy Floiron úrhoz, s megmutatva neki a nőt, ő bizonyára két annyi áron magához váltandja azt, hogy el ne éktelenítsék, s maga gondoskodand róla, hogy a temetés végbe menjen. Amit felül kapsz tőle, az a tied marad.
- 165 GIVOIS Ó, uram, ó, teremtőm! Miket nem kelle megérnem. Még tegnap is beszélt velem, s ma már halott. Ó, drága jó asszonyom, mért nincs több szemem, hogy mind kisírhatnám miatta. Megyek, és port hintek fejemre. Ó, sohasem fog engem jókedvűnek látni senki! (*zokog*) De uram — sok lesz azoknak a sírásóknak nyolcvan frank.
- 170 BARRAÿ Te Givois! Eladnád magadat az ördögnek, ha pénzt adna érted? . . .
- GIVOIS Úgy születtem, uram.
- BARRAÿ Jó, Givois! E tárgy, úgy hiszem, be volna végezve. Nagyon lekötelezsz, ha többet nem fogsz terhemre lenni vele. Ami a többi temetési alkalmatlanságokat illeti, azokat légy szíves pénztárnokommal eligazítani. Csináltass fekete ruhákat az egész cselédségnek, vásárolj fáklyákat, amennyi tetszik, hívd össze a halotti zenészeket, csináltass márvány emléket, amilyen magasat kaphatsz; fogj valahol egy poé-
- 180

- 185 tát, aki írjon rá verseket, amennyi ráfér, ez mind a te gondod. Részemről csupán egy szívességre kérlek: fogd ez erszényt és e levelet. Mind a kettőt vidd Delmaure Oliva kisasszony belső leányának, kinél már több ízben voltál ily küldeménynel. — Mondd neki, hogy a válaszáért epedek,
- 190 hogy a kétségbeesés szélén állok. Fickó! Ha oly választ hozasz vissza, aminőt óhajtok, gondom lesz rá, hogy elfelejtsd bánatodat, melyet úrnőd halála okozott.
- GIVOIS Uram! Van önnek lelke? Halotti tor a háznál, és ön menyegzőre gondol.
- 195 BARRAÿ (*mosolyogva*) Légy józan, Givois! Hisz a halottak boldogok. Mink, mink vagyunk csupán sajnálatra méltók, akik élünk. (*balra el*)
- GIVOIS (*fejcsóválva*) Ilyenkor azt hiszem, hogy én mégis csak ugyan becsületes ember vagyok.

II. szakasz

Változás

(*Divatos női hálószoba*)

I. JELENET

JEANETTE, később GIVOIS

- 200 JEANETTE (*több színes levélkét rendezget egy tálcán*) Mennyi visszhangtalan sóhaj! Mennyi napfényt látni vágyó titok! — Mennyi szép szót pazaroltak el szerzőik, hányat összetéptek, míg az utósó megtetszett nekik! Én itt naponta a kandalló tűzét élesztem velük. (*éggő serpenyőbe szórja a leveleket*) Jó illatot adnak! — Ni, hogy égnék szegény kis levélkék, hogy zsugorodnak össze a tűzben, némelyik egy perc alatt lobbot vet: ez egy könnyelmű szerclmének szalmalángjáról beszélhetett. Emitt egy alig bír lángra kapni:
- 205

- 210 ezt valami vizenyős poéta írhatta, verseitől nem bír meg-
égni. — Mondja aztán valaki, hogy asszonyom nem úz
nagyobb pompát, mint a szultánnők bármelyike. Amazok
füstölői csak Perzsia virágaiból készülnek; az övéhez
Párizs legelső urai és költői, divatbölcsei és divatbolondjai
szolgáltatták az anyagot.
- GIVOIS *(a jobb ajtón belép, kémlelődvé széttekint, meglátja Jeanette-t*
— ki háttal áll felé — odalép lábujjhegyen, s egy levélkét
nyújt elé)
- 215 JEANETTE *(felijedve)* Isten, ne hagyj! Hát ez kicsoda?
GIVOIS Pszt! Pszt! Szerelmi posta.
JEANETTE Ah! Ön az, Givois? Mint megjíeszttet! Hogy jöhe-
tett ön idáig?
- 220 GIVOIS Minden ajtó nyitva van, szép mamzell, s akit csak elő-
találtam, mind úgy el volt foglalva önmagával, hogy
szóba sem állt velem. Annál jobb! Jöttem, míg ajtót lát-
tam magam előtt, és úne éppen kegyed az, akit keresek.
- JEANETTE Mit akar azzal a levéllel?
GIVOIS Az uram küldi.
- 225 JEANETTE Adja ide! *(a serpenyőhöz viszi)*
GIVOIS Az istenért! Pénz van benne, el ne égesse.
JEANETTE Pénz? Hát kit illet az?
GIVOIS Azaz: hogy a pénz ebben az erszényben van, s kegyedet
illeti, hanem csak úgy, ha azt a levelet kisasszonya kezébe
230 fogja juttatni.
- JEANETTE S mit használ az önnek?
GIVOIS Nekem éppen semmit, hanem az uram úgy óhajtja.
Tegye meg szegénynek, úgy is tudom, hogy nem lesz
belőle semmi, hanem mi ketten legalább hasznát vehetjük
235 a marquis úr Oliva kisasszony iránti szerelmének. — Most
már áldja meg az isten, mamzell Jeanette! *(indul)*
- JEANETTE Haha! Ön furfangos egy fiú, Givois! Tehát menni
akar, mielőtt valami választ nyert volna?
GIVOIS Ó, tudom én már, hogy mit fogok otthon válaszolni;

- 240 még az úton kigondoltam magamban. Azt fogom monda-
ni: hogy Oliva kisasszony éppen nem akarta elvenni a leve-
let, hanem én aztán addig könyörögtem kegyednek,
kegyed pedig Oliva kisasszonynak, míg végre csakugyan
elfogadta. A levelet olvasva azonban először engem akart
245 kivetetni az ajtón, azután pedig kegyedet akarta elűzni
a háztól: — de akkor ismét addig könyörögtünk neki
mind a ketten, míg végre beleegyezett, hogy uramat négy-
szemközött elfogadja. Mind ebből egy szó sem igaz,
hanem az ilyen válasz aranyakat szokott teremni számomra.
- 250 JEANETTE De hátha a marquis elhiszi, és el fog jönni?
GIVOIS Hát akkor — vagy szerencsés lesz, és bebocsáttatik,
s akkor boldogságát nekünk fogja köszönni, vagy pedig
zárva marad az orra előtt az ajtó, s akkor ismét ránk lesz
szorulva. — Én megvallva csak azon egytől félek, nehogy
255 uram célt találjon érni, higgye meg, mamzell Jeanette,
a boldog házastársak mellett nagyon kevés mellékjövedel-
me van magunkforma embereknek.
- JEANETTE Attól ne tartson ön, Givois! Kisasszonyom szívéhez
oly lehetlen hozzáférni, mint a szívárványhoz. — Messzi-
280 ről csalogat, de közelbe nem vár.
- GIVOIS Még mindig úgy rátartja magát?
JEANETTE Mint valami tündérkirálynő!
- GIVOIS Mire gyűjti hát maga körül azt a sok imádót, kik
minduntalan körülötte forognak, mintha napjuk volna?
- 285 JEANETTE Gyönyörködik őrzöngéseikben, játszik velük, ki-
kacagja őket! Ó, ön Givois, nem képzeli, milyen gyönyör
az, valakit kikacagni, — ki belénk az őrzöngésig szerelmes.
- GIVOIS S kegyed képzeli? Nohát kacagjon ki engem.
- 270 JEANETTE Azt nem mondtam, hogy vágyom e gyönyörben
részesülni.
- GIVOIS Tehát — a viszontlátásig, szép Jeanette. Adja isten, hogy
szép kisasszonya még sokáig engedje őrzöngni szerelme-
seit, s hogy azok között az én uram legyen a legőrültebb.

- 275 Ó, hiszen ha a gazdagok mind okosak akarnának lenni,
a szegény embereknek mind éhen kellene meghalniok. —
A viszontlátásig!
- JEANETTE Miért siet oly nagyon? Hiszen még fecseghetnénk.
- GIVOIS Egy kis dolgom van még, szép Jeanette. Uram felesége
meghalt, azt kell a Père-Lachaise-be szállítanom.
- 280 JEANETTE Juj! Ne érjen hozzám! Szerelmes levelet hozni,
mikor egy hullát érintett!
- GIVOIS Kérem, mamzell, kesztyű van a kezemen. A viszont-
látásig! (*elmegy*)
- JEANETTE (*egyedül*) Ezen emberek könnyen bánnak a lelkükkel.
285 Amely percben meghalt nejét temeti, ugyanabban szerel-
met vall az újnak. (*künn erős galopp-zene*) Hallga, most
van a nagy galoppade, melyben mindenki útnak ereszti
még azt a kis eszét is, amit ide hozott. Úrnőm ilyenkor
szokott a társaságtól megszökni, mely aztán reggelig tom-
290 bol tovább. Hallom is közeledni.

2. JELENET

OLIVA, ELŐBBI

- OLIVA (*a középajtón megjelenik, vidám arca elkomorul — szilárd
léptekkel asztalig jó. Künn vlg kacaj hallik, zenével és pohár-
csörgéssel párosulva*) Zárja be ön a szőnyegajtókat, Jeanette.
— Tegye be ablaktábláimat. — Még így is áthallik a
zene; — bocsássa le a függönyöket, tán így kevésbé fogom
azt hallani.
- 295 JEANETTE Nem fognak zajongani vendégeink, ha úrnőm eltá-
voztát észreveszik.
- OLIVA Magukat sem ismerik többé, s aztán legfeljebb azt fog-
ják hinni, ha nem látnak, hogy választottam imádóim
közül.
- 300 JEANETTE Miért is nem teszi ön azt, kisasszonyom?

- OLIVA Ah, jó Jeanette! Minő nagy füstöt csinált ön szobámban.
 Máskor ha papírt éget ön, vessé a kandallóba.
- JEANETTE Szerelmes levelek voltak. Felbontatlanok.
- 305 OLIVA Legyen oly jó, Jeanette, emelje föl kissé éji lámpámat,
 s tegye naplómra íróasztalomra.
- JEANETTE Kisasszonyom még ma írni akar? . . . El van fáradva.
- OLIVA Akkor megpihenek. Hol van naplóm?
- JEANETTE *(átadja a kért tárcát)*
- OLIVA *(szigorú hangon)* E naplóban kutatott valaki.
- 310 JEANETTE Nem . . . nem, kisasszonyom . . . én nem tudom.
- OLIVA De én látom, mert megfordítva van tokjába téve.
- JEANETTE *(utólréve)* Kisasszonyom . . . Bocsánat! *(Oliva kezére rogy, s azt engesztelődőleg csókolja)*
- OLIVA *(szelíd szemrehányással)* Ön kíváncsi volt. Keljen föl.
- 315 JEANETTE Két éve szolgálom önt, kisasszonyom. Ez idő alatt
 mindig csodákkal találkoztam ön körül, miket magamnak
 nem bírtam megmagyarázni. Láttam önt némely embereket
 halálra üldözni, míg másoknak megváltó angyala
 tudott lenni. Láttam önt, mint törle le az éhező szegények
 könnyeit, s hallám, mint kacagott, ha a koldussá lett
 játékos a folyamba ölte magát. Hidegnek, kegyetlennek
- 320 láttam önt azok iránt, akik önt szerették; nyájásnak, jól-
 tevőnek azokhoz, akiknek mivel sem tartozott. — Talány
 volt ön előttem, nem tudtam, féljek-e öntől, vagy szeres-
 sem? — Nyugtalanúságom nem engedett maradnom. Bátor-
 ságot vevék magamnak egy ízben — midőn naplóját
- 325 elfeledte ön bezárni, egy pillantatot vetni önnek lefolyt
 életébe. — Olvastam azt, kisasszonyom, és esküszöm,
 hogy az titkom marad örökre; de arra is, hogy azt el nem
 felejtsem soha. — És most — bámulom, imádom önt.
- OLIVA S megértett ön engem? . . .
- 330 JEANETTE Ah, kisasszonyom, hisz én is nő vagyok, én is tudok
 szeretni és gyűlölni, érezni és ábrándozni, miként más. —
 Nekem is volt jegyesem, akiről tudtam álmodozni. Amiu-

- tán e sorokat olvastam, elmúlt iránta szívemben minden
335 érzelem, visszaküldtem neki jegygyűrűjét. — Azóta kerü-
löm, gyűlölöm a férfiarcot.
- OLIVA Nincs önnek oka rá, jó Jeanette. Látja ön, ez önnél nem
természetes indulat. Nő szeretni és hinni, és csalatkozni —
és ismét szeretni és ismét hinni született, egyedül én nem! —
Ó, mert engem nem boldog anya szült.
- 340 JEANNETTE De én úgy éreztem mindazt, ami ott írva volt,
és nekem oly jólesett, hogy az oly keserű.
- OLIVA Ön bohó, jó Jeanette! Az ember szerethet ok nélkül,
de gyűlölni ok nélkül erőltetett szenvedés. Kérje ön vissza
jegygyűrűjét.
- 345 JEANNETTE Sohasem, kisasszonyom.
- OLIVA Látja ön, nekem okom van úgy érezni — ahogy én
érzek, önnek semmi sincs. Engem nem természetellenes
rajongás tanított szerepemre, születésemnél kezdte a sors
a keserű oktatást, mely lelkemet elváltoztatá. Én már böl-
350 csődalul a kétségbeesés zokogását hallgattam. — Más
gyermeket mosolyogva ringatott anyja, engemet könykek-
kel áztatva. — Szegény anyám!
- JEANNETTE Azon ősz asszonyság az nemde, kinek arcképe úrnőm
ágyával szemben van felfüggesztve? Milyen galambfché-
355 rek hajfürtei!
- OLIVA Pedig alig volt harmincéves, amidőn meghalt. A bánat
őszíté meg. — Ah! valahányszor lefekszem, valahányszor
fölebredek, őt látom magam előtt és tizennégy év szen-
vedéseit. — És ez ad erőt.
- 360 JEANNETTE Szegény asszonyság, pedig csupa szelídség néz ki
szemeiből. Látszik, hogy méltatlanul kellett szenvednie.
- OLIVA Ne juttassa eszembe, Jeanette! — felháborít, ha vissza-
gondolok rá. — Az iszonyatos: bűnhődni azért, hogy más
vétkezett, s bűnhődni nem egyszer, hanem egy egész
365 életen keresztül; viselni oly ítéletet, mely alól még a halál
sem oldoz fel, mely még a halott sírkövére is kiterjed.

- JEANETTE Azért vonzott engemet mindig úgy ez arckép! —
 Mintha szerettem volna, hogy velem elkezdjen beszélni,
 hogy ne nézzen rám örökké oly néma fájdalmasan. —
- 370 JÓ asszonyság! Bizonyosan nagyon üldözhatték szegényt.
 OLIVA (*felindulva*) Ó, átkozottul, istentelenül üldözik! Akik
 pártolással, akik szeretettel tartoztak neki, azok üldözték
 legjobban. Nem könyörült rajta sem rokon, sem barát!
 Megcsalták, kirablák, kétségbe hagyák esni, gyalázatot
 375 sütöttek nevére, kacagták, ha sírt, átkozták, ha megpi-
 hent, s mindez miért? Miért? . . . Mivel szeretett és
 hitt. (*magdhoz térve*) De csitt! Többet is szóltam, mint
 kellett volna.
- JEANETTE Ó, kisasszonyom — kegyed szégyenli azt, hogy egy
 380 egyszerű cseléd vetett titkaiba egy pillantatot?
 OLIVA Nem — jó Jeanette! Én önt éppen úgy becsülöm,
 mint szalonhölgyeink bármelyikét, hanem éppen e tárgy
 az, melyről legkevesebbet szoktam beszélni. Készítse ön
 el nyughelyemet.
- 385 JEANETTE Már készen van. Csöndes álmat, jó úrnőm!
 OLIVA Köszönöm, önnek hasonlót.
 JEANETTE Ó, én azóta elvesztém álmat, mióta önnek lel-
 kébe tekinték, egész éjjel azon ősz asszony arca fog előttem
 lebegni, ki szenvedett azért, hogy hitt és szeretett. (*tdvo-
 zik*)
- 390 OLIVA (*utána néz, habozva, majd határozottan*) Jeanette! Jöjjön
 vissza.
- JEANETTE (*zavarodtan*) Bocsánat, oly zavart vagyok, elfele-
 dém, hogy önnek még szüksége van rám.
- 395 OLIVA Nincs, jó Jeanette. — Jöjjön közelebb. (*megfogja kezét*)
 Ön két év óta van körömben, anélkül, hogy egy kelle-
 metlen órát okozott volna nekem. — Ezzel az egész
 előttem ismerős világban — senki sem dicsekedhetik. —
 Ön mindig hű, mindig figyelmes volt irántam, ön soha-
 sem gondolt egyébre, mint hogy mindent, ami kellemet-

400 len, eltávolítson tőlem; ön betegségemben éjt, napot vir-
rasztva töltött ágyam mellett, mintha testvére lettem
volna, ön nemcsak szolgált, de szeretett is engem. — Én
megtanultam önt becsülni. — Látja, Jeanette, cz olyan
405 szó, melyet sohasem hallott tőlem senki. Én nem nevez-
tem soha senkit barátnémnak, ím ön az, kit e címmel
legelőször megtiszteltek. *(kezét nyújtja neki)* Most üljön
ön mellém. Ne nézze bennem úrnőjét, hanem tekintsen
egy nőnek, ki nőtársa előtt lelkének azon rejtekeit föl-
tárja, miket sohasem látott senki. Üljön mellém, és hallja
410 meg mindazt, amiről álmodni akart.

JEANETTE Ó kisasszonyom, mennyi jószág!

OLIVA Ön érdemes reá. Maradjon ülve. *(fölkel, néhány percig
gondolkodó arccal fel s alá lép)* Képzelve ön magának, jó
Jeanette, hogy az én anyám körülbelül éppen oly idős
415 lehetett, mint ön most, alig több tizenhat évesnél. Egyike
a Provence legszebb leányainak; előkelő család, gazdag
szülők messziről hírt szereztek neki, az atyai ház mindig
ostromolva volt reménylő fiataloktól. Ön tudja, hogy
ily időben a szív tele van ábránddal, érzelmmel; a lélek
420 tiszta és öntudatlan, mint ahogy az isten kezéből kikerült.
A sok rajongó ifjonc közül egy megtetszett az ifjú leány-
nak. Mi könnyebb, mint egy tizenhatéves gyermeket
elcsábítani? Hisz az gyermekjáték! — — Anyám hitt az
édes szavaknak, s egy ízben megvallá atyjának, hogy
425 szeret és neje kíván lenni választottjának. Anyám atyja
nagy büszke ember volt, ki minden vagyonát egy fiára
akarta ruházni, egy kicsapongó, lelketlen ifjoncra. Ő
tehát anyám kérésére nagy hidegen azt válaszolá, hogy
tehet, amit akar, hanem az ő segélyére ne számoljon.
430 Hisz anyám csak leánya volt, s nálunk a leányok nem szá-
míttatnak a család tagjai közé.

JEANETTE Ó, úgy mégis boldogság szegénynek lenni.

OLIVA Nálunk a lányok sorsa kitagadtatás, ha nem a rokonság

435 választotta a férjet. Anyám búcsút vőn atyjától, könnyek
között ő, — atya hidegen. Ez volt első bűnhődése szerel-
méért. — De hiszen szeretett, tehát boldog volt. Jegyese-
vel a legközelebbi faluban összeeskete valami meghívott
lelkész, s ő szerelme tárgya mellett feledett atyai házat,
440 vagyont, rangot és jövőt. — Egy napon, midőn az ég
megsokallta örömeit, ifjú férje azt mondá neki, hogy távol
szülőit megy fölkeresni, hogy sorsukról gondoskodják, s
végtelen sírás, esküvés után eltávozék. — Az elhagyott
nő sokáig várta férjét, hetek, hónapok múlva egyszerre
445 hírt veszti: hogy az ifjú, ki neki férje, megházasodott,
elvett egy gazdag özvegyasszonyt. — Meggyőződött
felőle, hogy a hír való. — A sértett nőben fölbredt a
méltatlanság érzete, s bátran ment a csalót fölkeresni, ki
egy új nőnek adta nevét, mielőtt a régi meghalt volna. —
Kinevette mindenki. Ő a törvények védelmét hitta fel,
450 ekkor nevetve vallá meg a csábító, hogy a lelkész, ki őket
összeadta, nem volt egyéb, mint átöltözött cimboráinak
egyike, s az egész házasság tréfa és alakoskodás.

JEANETTE De hisz ez alávalóság!

455 OLIVA Úgy van, Jeanette. A hit büntetése a csalatkozás. A
törvény tízezer frank bírságra büntette a csalót. Hahaha!
Egy marék pénzt egy megszakadt szívért! Egy marék
pénzt egy élet feldúlt boldogságáért, a nő becsületéért,
a nő büszkeségeért! Anyám a bírák elé vágta a szégyendíjt,
s gyaláztatól égő arccal, tört szívvel ment — magát a
460 világ elől elrejtteni! . . .Az összes világ gúnykacaja kö-
veté Az újságírók megtudták az esetet, képzelheti
ön, mennyiféle változtatással, idomítással és hozzáadással
ment az át a közönségbe! — Először megteltek vele a
napi rovatok, azután írtak róla regényt, utoljára a vaude-
ville színházakba került a tárgy. — Anyám atya kénytelen
465 volt egész családja nevét megváltoztatni a nagy botrány
miatt. — Ekkor bűnhődött anyám másodszer azért, mert

szeretett és hitt. Neinsokára születtem én. — Azt hiszem,
470 hogy mindazon keserv, mit anyámnak ki kelle állania,
átment az én szívembe még születésem előtt, mert a
legelső gyermekévemig visszagondolva — nem emlé-
kezem rá, hogy örültem volna valaminek, vagy szerettem
volna valakit anyámon kívül. Sírva láttam őt mindig
475 magam előtt, hisz én voltam gyalázatának tanújele.
Ekkor kezdődtek még az üldözések. — Nem rejtőzhetett
velem úgy el, hogy gyűlölő rokonai rá ne találtak volna,
bárhová ment, útjába álltak, megfoszták munkájától,
ínségbe-nyomorba üldözik, kigúnyolák, úgyhogy mikor
480 én már tíz éves voltam, ősznek ismerém anyámat. Mennyi
próbát állatott ki velünk az isten! Hányszor el voltunk
határozva, hogy véget vetünk életünknek. — Én, a tíz
éves gyermek, egész hideg keserűséggel tudtam arra
gondolni, hogy egy éjjel széngőzzel megfojtjuk magun-
kat. Semmi kilátásunk sem volt a jövőre, anyám atyja,
485 mint jól értesültünk, végrendeletet írt, melyben mindenét
fiára ruházta. Minden rokonának, minden cselédének
gazdagon hagyományozott, egyedül anyámnak semmit.

JEANETTE Szegény asszonyom!

490 OLIVA Egy napon anyám atyja nagyszerű vigalmat tartott
fia névnapjára — hivatalosak voltak rá a rokonok mind.
Este roppant tűzijátéknak kelle a mulatságot díszíteni. —
A báró saját szobájában rejté el a röppentyűket, napokat
és tűzkerekeket, mikkel vendégeit vala meglependő;
amint közöttük motozna — melyik jöjjön elébb vagy
495 utóbb? — a vendégek éppen poharaikat csörgeték és
éljeneztek: midőn egy földrengető pukkanás hallatszék,
s a palota minden ablakaiból egy pillanatnyi láng lövellt
elő. A fölhalmozott lőpornemű valahogy szikrát kapva —
egyszerre nyolc terem közfalát döntötte ki. A pompás
500 tűzkigyók szerteszét repdestek a termekben, a tűzkere-
kek szikrát okádva nyargaltak önmagukat hajtvá; a kék-

zöld csillagok az ablakokból hullottak alá, az egész palota egy perc alatt lángba borult. Aki még eszméleténél maradt, sietett a lépcsők felé, azokat a rázkódás ledöntötte, nem volt más menedék, mint az ablakokon kiugrani. Anyám testvére is ezt tevő, s nyakát szegve szörnyet halt. A báró bennégett a kastélyban és a végrendelet is.

505

JEANETTE Az! az elégtétel volt az égtől!

510

OLIVA O Jeanette, az isten igaz! Az isten nem késik el soha! Nem maradt más utóda a bárónak, mint anyám. A törvény őt ismerte el a meghalt örökösül. Kik tegnap koldusok voltunk, ma kétszázezer frank évi jövedelem birtokosi levénk. — De kárpótlás volt-e ez a megőszült hajakért?

515

JEANETTE S mit tettek a rokonok? — a világ? . . .

520

OLIVA (*ironiával*) Kiengesztelődtek. A gúnyolók tömjénezőkké lettek. De én még jobban gyűlöltem őket mint hízelkedőket, mint amíg üldözőink voltak. De hátra volt még utolsó bűnhődése anyámnak, amiért szeretett. Eljött megváltó halála. Én ott voltam halálos ágya mellett. Látszott rajta, hogy tizennégy évig imádkozott haláláért. Nyugodt volt és megelégt; megszorította kezemet. Csöndes hangon ezt rebege: „Ne szeress senkit”, és megszűnt élni. Jól mondá.— Ő volt egyedül, akit szerettem e világon, az ő halálával el volt temetve az érzelme szívemnek. Ő, bennem csak a keserűség maradt. — Sírhalma elé emlékszobrot állíttaték, és arra nem irattam mást, mint e szót: „Anyám!” Ah hisz azt csak nem vésethettem oda az egész világ kacajára, hogy: „Itt nyugszik Delmaure kisasszony, kit leánya sirat.” Az elítélet még a sírkövet is elítélte.

525

530

JEANETTE Ah! még a holtak sincs kegyelem!

535

OLIVA Az idő óta egyedül állok a világban. De otthon érzem benne magamat. — Tudok mosolyogni, de nem tudok szeretni, és ez biztosít, hogy sírni nem fogok. Bárhová

lépek, az arcok felém vannak fordulva, érzem, tudom,
hogy szép vagyok, és jól esik, hogy nem vagyok erőtelen.
Ha szenvedni látok miattam, azt hiszem, ez adósság volt
540 anyám szenvedéseért, sőt gyakran azt hiszem, . . . isten
bocsássa meg nagyravágyásomat, . . . hogy én vagyok
hivatva bosszút állni a hazugokon, a csábítókon, a kéjen-
ceken, a haszonlesőkön! . . . Örömtelen élet, de nyugodt.
Élek szerelem nélkül, alszom álmok nélkül. Isten önnel,
Jeanette, jó éjszakát. (*künn makacs zörej*) Nézze ön meg,
545 ki zörget oly átalkodottan!

JEANETTE (*eltávozik és visszajő*) Egy úr, kisasszonyom, tola-
kodásától alig tudok menekülni.

OLIVIA Ha ittas, utasítsa ön az inasokat, hogy fektessék le.

550 JEANETTE Nem az, asszonyom, csak éppen most érkezett,
nem is hivatalos.

OLIVA Hogy hívják? . . .

JEANETTE Valami marquis Barraÿ.

OLIVA Hah! anyám üldözőinek egyike! az örökség-hajhász, ki
most szerelem által akarja elérni azt, amit gyűlöletével
555 el nem érhetett. — Ismét utamba jő? Éppen most? —
Éppen jókor! — Bocsásd be.

JEANETTE Hogyan, kisasszonyom, azon embert?

OLIVA Éppen azt. Mi éppen egymáshoz vagyunk méltók. —
Igen, igen!

560 JEANETTE Ha mertem volna. Azon férfi régóta küldöz leve-
leket kisasszonyomnak, miknek átadásával sohasem ter-
helém. Ime, most is itt van nálam egy levele. Csak az
imént hozta az inasa. Tőle tudtam meg, hogy ura neje
éppen halva fekszik.

565 OLIVA Halva? . . . (*magában*) Az átkozott megölte azt a nőt!
— Bocsásd be. —

JEANETTE (*kimegy*)

OLIVA (*egyedül*) Szív, most légy erős! — Arc — most tudj a
tettetéshez. —

OLIVA, JEANETTE, BARRAÿ

570 OLIVA (*némán üdvözli Barraÿt. — Jeanettehez*) Hagyjon ön magunkra!

BARRAÿ (*udvariasan meghajtja magát — félre*) Givois csakugyan igazat szólt.

JEANETTE (*félre*) Ezt nem értem. (*el*)

576 OLIVA Ön makacs ember, marquis, ha elzárom ön előtt ajtómat, ablakomra jő; ha levelcit tűzbe vetem, maga jő helyettük. Lássuk tehát elvégre, mi mondanivalója van önnek hozzám? . . .

BARRAÿ S miért zár ön ki engemet imádói köréből, miért akarja lelkemet megfosztani a napsugártól?

580 OLIVA Mert önt csapodár, szívtelen embernek mondják, ki mindazon nőket halálra szokta kínzani, kik önnek hatalmába kerültek.

BARRAÿ Álljon ön bosszút mindazokért.

585 OLIVA (*félre*) S még nevet, mikor ezt mondja! — Önnek, úgy látszik, szertelen jókedve van!

BARRAÿ (*hízelegve*) S nincsen-e okom reá?

OLIVA Valóban van; hisz neje halva fekszik.

BARRAÿ (*megütközve*) Ön már tudja? — Annál jobb! — Igen! Örülök, mert nőm halva van, mert többé nem áll semmi utamban, hogy önnek lábai elé borulva így szóljak: ím itt szerelmem, vagyonom, életem, ím lábad elé teszem azt, fogadd el, vagy tapodd el, ez a tied.

590

OLIVA Uram, nem ön az első, ki hozzám ily szavakat szólt; megszoktam azokat tűrni, és csak magamban mosolyogni felettük.

595

BARRAÿ Ön megtagadja a szív érzelmeit, ön meghazudtolja a természet szavát.

OLIVA Ó nem! — Szeretni tudnék én, de hinni nem tudok.

600 **BARRAÿ** Az arc a lélek tükre, nem olvassa ön róla szenvedélyci-
met, szenvedéseimet?

OLIVA Ó, én nem pillanatnyi hevülést keresek; — az én ábrán-
dom szerelemről sírig tartó, örökké élő szenvedélyeket
605 rajzol előmbe; szenvedélyt, mely örömben s fájdalomban
egy; tűrni, szenvedni, meghalni azért, akit szeretek; de
megvetetni általa soha!

BARRAÿ S lehet önnek attól félnie?

OLIVA Érttem jól, mire ön céloz: — de én azon nők sorsát
osztani nem akarom, kik ha elhagyattak egytől, vi-
610 gasztalást keresnek másban, kiknél a szerelem csak él-
vezet, csak hajhászott gyönyör, s nem a női kebel
magas önfeláldozása. Éltermet adnám azon férfiert, ki
igazán tudna szeretni! — de a csapongóért, legyen bár
615 az angyalok képére teremtve, egy pillantást sem életem-
ből. Én nem tudnám tűrni, hogy valaki azt mondhassa
rólam: szerettelek és elhagytalak. Én nem tudnék élni
azon örjögéssel, melynek szerelemföltés a neve, engemet
az meggyilkolna.

620 **BARRAÿ** Oliva! Ha meg tudnék halni ön miatt, ha élte-
met kezébe tenném, még akkor sem hinné, hogy szer-
tettem?

OLIVA Azt hinném, hogy ön örült! — A mi körünkben e
magas indulat nem terem. Az emberek nincsenek a sors
által kényszerítve, örömeiket, bajukat megosztani. A
625 férj másutt örül, a nő külön keres vigasztalást, és én az
ilyen életet utálom. — Egyetlenegy nőt irigyeltem éle-
temben, és az egy gyilkos neje volt. — A férj dühből meg-
ölte ellenfelét, s kénytelen volt futni a törvény keze elől.
A nő védte, rejtegette, ápolta őt. — Egyedül ő tudta
630 menhelyét. — A férfi élete egészen nő kezébe volt letéve.
Mennyi aggodalmat, mennyi kínt kiállott ez asszony,
mennyit fáradt, tűrt, nélkülözött, és milyen boldog volt
mégis! — Valahányszor férjével találkozott, annak fájdal-

- 635 mas szerelme ölelte át, annak hála-könnyei üdvözlék. Az üldözött vigasztaló angyalát látta benne, ki őt az egész világ ellen védte minden erejével — amit a nőszívnek a szerelem adott, még ön lelkiismerete ellen is! — S ki őt egy szavával semmivé teheté, ha ellene talált volna véteni. Ah, mint irigyeltem ez asszonyt!
- 640 **BARRAY** (az egész beszéd alatt fokonszint növekvő habozással) Ön irigyelte ez asszonyt — mert férje gyilkos volt? A nőnek hatalmában állott őt vesztőhelyre vinni, ha ellene hűtlen leendett? . . .
- 645 **OLIVA** (félre) Közeledik, lélek ne hagyj el! — Igen, e nő férje sorsát kezében tartá. Ha rá gondolt, tudhatta, hogy a férfi most érte imádkozik; — ha távol volt tőle, bizonyos lehetett, hogy férje utána eped, hogy róla álmodik, hogy viszontlátását óhajtja, mert hiszen ő volt mindene a világon, élete — és halála!
- 650 **BARRAY** Oliva! Ön engem megtévelyt! Látta, én örült vagyok — amidőn önt szerettem. Ön az életet kívánja zálogul a szerelemért. Én egy titkot adok önnek kezébe, mely életemnek urává teendi. El fogja-e ekkor hinni, hogy szeretem, hogy szeretni fogom örökké, hogy semmivé tehet, ha
- 655 valaha megszűntem önt szeretni. Én — (súgva) megölttem nőmet.
- OLIVA** (félre) Lelkem ne borzadj, fejem ne szédülj! — Lelkem légy jelen — ne iszonyodjál! — Ön hazudik.
- BARRAY** Méreggel öltem meg őt, senki sem tud róla semmit.
- 660 **OLIVA** (félre) Szavam eláll. A borzadás erőt vett rajtam.
- BARRAY** Ön nem hisz nekem. Ismerje meg hát, mi a szerelem. (Az íróasztalhoz fut, néhány sort ír sebesen.) Ime, fogadja ez iratot kezébe, s e sorokban vegye át sorsomat, s tegyen boldoggá, vagy öljön meg, amint kedve tartja.
- 665 **OLIVA** (isszonyattal küzdve olvassa azt) „Én, Barraÿ Vilmos, törvény és isten előtt elismerem, hogy nőmet, Vausard Améliát szerelemföltési dühből mákonnyal megégettém.

Isten legyen irgalmas nyomorú lelkemnek. Marquis Barraÿ Vilmos.”

670 **BARRAÿ** A napot akkor írja ön alá, amidőn el akar vesztetni.

OLIVA (*félre*) Ha ez való, úgy célnál vagyunk. A siker átmelegíti ismét szívemet. Az isten elvette a gonosz esztét. (*Mintegy félve fordul Barraÿ felé, akkor egyszerre erőt véve félelmén, arcvonalmai kitörő örömbé mennek át — odahajol hozzá, s kezét nyújtja neki*) Te vagy az, akit kerestelek.

675 **BARRAÿ** (*habozó örömmel*) Te boldogítasz engem? Te enyim-nck hagyod magadat nevezni! (*át akarja karolni*)

OLIVA (*kacér vonakodással*) Még nem; oly vigyázatlan nem vagyok. Lehet, hogy az, mit ön mondott és írt, merő koholmány, de én rászédetni nem hagyom magamat.

680 **BARRAÿ** Oliva, én halálítéletemet adtam ön kezébe.

OLIVA (*neheztelessel*) Megbánta ön? Im, vegye vissza, semmit sem akarok önről tudni.

685 **BARRAÿ** Nem, nem Oliva! Én csak attól félek, hogy ön kigúnyoland engem.

OLIVA Mit? Tán azt hiszi ön, hogy én hazugságokat mondtam — azért, hogy áruló lehessen? . . . Azt hiszi ön, hogy én csak azért akarok meggyőződni annak valóságáról, amivel ön vádolja magát, hogy önt elárulhassam? . . .

690 **OLIVA** Menjen ön, vegye tőlem iratát. Ön megölhette nejét, mert tán terhére volt, de nem irántami szerelemből. Mi közöm hozzá, én önnek bírāja nem vagyok. Távozzék ön, meg lehet felőle nyugodva, hogy nevét is elfelejtettem önnek.

695 **BARRAÿ** Inkább akarok attól remegni, hogy ön a hóhérpallost tartja selyemszálon fejem fölött, mint öntől elfeledve lenni. Tartsa meg a vádiratot. Én nem félttem gyilkolni, nem félek meghalni. Szeretek, ősrült vagyok, és hiszek ön szavának.

- 700 OLIVA Úgy jöjjön holnap este. Ha valót monda ön, engem
késznék találánd önt férjemmé fogadni.
- BARRAÿ Mit mondott ön? . . .
- OLIVA Valót mondtam.
- 705 BARRAÿ Ha enyím lehettél, mit törődöm én vele, ha meghalok,
ha elkárhozom. Szerelmedért mindez csekély áldozat.
(*Oliva kezét megcsókolja*) Holnap enyím leensz! Az
én angyalom! (*elsiet*)
- OLIVA (*fenyegelve*) Holnap tied leszek. A te démonod!

MÁSODIK FELVONÁS

III. szakasz

(*A Père-Lachaise-i halott-terem. Öt koporsó a háttérben — felnyitva, földételen, szemszédővel letakarva. Középen egycsengettyű, melynek kötelétől minden koporsóhoz egy külön zsinag szolgál*)

I. JELENET

JACQUES MOULIN, GIVOIS, AMÉLIA

- GIVOIS (*a középső ravatalhoz vezeti Moulint, s azt feltakarja, melyben Amélia fekszik*) Látja ön, nagy jó uram. Éppen olyan most is, mintha csak aludnék. Életében sem volt soha pirosabb.
- 5 MOULIN Az igaz, hogy most is különb színben van, mint te, fickó. Hisz téged a hideg lel. Olyan színben vagy, mint egy éretlen narancs.
- GIVOIS Az igaz. Nem tudom, mi bajom van, — de úgy fázik minden csontom. Nem szereti a természetem ezt a helyet. Hát mit cselekszik ön?
- 10 MOULIN (*Amélia karját megfogva*) Csak a nevemet metszem

a karjába, mert különben ezek a ravasz orvosok sokszor rászedtek már, hogy kicserélték az én tárgyamat. Teszem föl, ha te hirtelenében meg találnál halni, bizonyosan téged tennének a helyére, s ezt meg ellopnák.

15 GIVOIS (*szorongva*) Ne tréfáljon így, uram.

MOULIN De bizony te érted nem adnék nyolcvan frankot. Ilyen tárgyat, mint te, ötvenért is kapok eleget. Nem adnád el magad előre?

20 GIVOIS Nagy jó uram, restellem a tréfát; a fejem úgy szédül, nem képzelem, mi lett?

MOULIN Na, jól van. A pénzedet megkaptad. Hogy is hívnak?

GIVOIS Givois, nagy jó uram.

25 MOULIN Prenotállak. Nagyon szeretném megtudni, hogy mi belső oka lehetett annak, hogy ily kolerikus arcszín mellett ily enormiter megtestesedtél. Számolok rád. (*él*)

GIVOIS Számolj a pokolra! Nézd, még megérem, hogy ha megtalállok halni, feltrancsíroz. De sietek is innen. Bizonyosan ez a sírbolti levegő az oka, hogy úgy reszket minden tagom. (*indul*)

2. JELENET

BARRAY, ELŐBBI

BARRAY Hová, hová, Givois? Elvégeztél mindent?

GIVOIS Ami rám volt bízva. Még csak szomjam van, igen nagy, sohasem égett a gyomrom úgy, miként most.

35 BARRAY Maradj még kissé. Kérdezősködni akarok tőled. Beszél-tél Ardent urral?

GIVOIS Azzal még nem.

BARRAY Látod, már azt elfeledted. No de ne fuss. Ráérsz. Nem jött a halottat nézni senki?

GIVOIS De igen; Oliva kisasszony szobalyánya jött ide; nem

40 tudom, mi kíváncsiság csalta, mert azután megfutott,
mintha úznék.

BARRAÿ Tehát még kedvese nem találkozott az asszonnyal?
GIVOIS Erről beszél ön uram? (*a ravatalra mutat*) No szép talál-
kozás! De 'sz én nem akarok akkor itt lenni.

45 BARRAÿ Nem-e? Hát félsz te asszonyodtól?

GIVOIS Dehogy félek, uram. Annyiszor össze-vissza csókoltam
kezeit, s hogy megsirattam! Ha tudta volna hallani.

BARRAÿ S hátha hallotta is?

GIVOIS Hisz akkor élne.

50 BARRAÿ Vannak tetszhalottak, kik érzenek, hallanak, és nem
bírnak megmozdulni. Hátha ez is éppen az?

GIVOIS Mit mond ön uram? Ön egészen elrémít!

BARRAÿ Ugye? Az, haj! borzasztó volna! Ha e nő most hallaná
azon átkokat, amelyekkel én őt idáig kísértem; s azután
ismét hallaná kedvese síráncozását, jajjait. Ha hallaná,
55 mint alkuszik tetemeire a bonctudós, hogy elégtelenítse,
s mint vásárolja vissza a gyöngéd szerető, hogy őt épen
adhassa át a sírnak. Ha hallaná a koporsószegezést, a
födélre hulló hantot, a sírbolt ajtóban a kulcsnyikorgást,
60 künn a mélabús éneket, s ideje maradna minderről gon-
dolkozni a föld alatt . . .

GIVOIS (*kitörő iszonyattal*) Uram, ön irtóztató ember!

BARRAÿ (*hidegen*) Mi lelt?

GIVOIS Valamit gondoltam.

65 BARRAÿ Mondd ki.

GIVOIS (*hévvel*) Ön e nőnek álomitalt adott, és most elevenen
akarja eltemettetni. Ah! fejem, fejem!

BARRAÿ (*kacag*) Nos aztán?

70 GIVOIS Megálljon ön. Én jól látok. Én kitaláltam. (*indul tón-
torogva*) Én elmegyek.

BARRAÿ (*nyugodtan*). A törvényhatósághoz, nemde? Hogy az
esetet följelentsd? Eredj.

GIVOIS (*támolyogva*) Úristen! Szemeim előtt káprázik a világ,

lábaim nem bírnak. Ön engem megölt! Segítség! Átok
 75 önre! Ah! (*lerogy*)
 BARRAÿ Balgatag! Az én titkaimat tudni — halál! (*menni
 akar*) Ah, a csengettyű! Elvágom kötelét, nehogy segílyt
 híhasson. (*a főkötelet nyiszdlja*) Így! Egy rántásra elsza-
 kad.
 80 GIVOIS Uram! Irgalom az ég nevében! Nem nekem — azon
 asszonynak ott. (*Barraÿ ldbaihoz csúszik*)
 BARRAÿ Bolond! Mérget ittál, halj meg! (*el*)
 GIVOIS Irgalom! Segítség! Hah! egy irón van nálam, néhány
 sort írok a falra — nem — nem lehet! Kezem rángása
 85 gátol. (*felszökik*) Ah! ott a csengettyű-kötél! (*odaván-
 szorog*) Segítség! (*Megfogja a kötelet, a csengettyű egyet
 szól — a kötélt elszakad — Givois összerogy.*) Ah! végem
 van! Meghalok! (*Az ajtóhoz vdszorog, s ott meghal.*)

3. JELENET

ARDENT, ULŐBBI

ARDENT (*az ajtón belép, meglátja Givoist*) Egy föléledt... De
 90 im! újra el van ájulva. A rémülettől elalélt. De nem, ennek
 arcán nem rémület, hanem kínhalál jelei vannak. Hogy
 jött ez ide? Melyiket hagyta el a ravatalok közül? (*A
 koporsókhöz megy.*) Mind az ötnek megvan a lakója,
 mind az öt halott és hideg. Egy sem mozdult. (*Egyenkint
 95 feltakarja a szemfedeleket.*) Ez megszűnt élni, ez is!...
 (*Améliához ér, visszaborzad.*) Mindenható!! Szemem
 káprázik?... vagy álmodom? — Amélia! Amélia! Ne
 csaljatok meg szemeim. — Ez nem ő! (*Csüggeden a
 ravatal mellé rogy.*) Ez ő! és meg van halva! — Ó, nem
 100 ilyen találkozásra hittalak én tégedet! — Két év óta
 mindennap azon imádkozám az égnek, hogy még egyszer

közel legyek hozzád. Ó sors — miért gúnyolsz ki engem?
Ily halottan, ily némán hozod őt előmbe! . . . Hát kika-
cagod-é azt, ki lelke mélyéből imádkozik fel hozzád?
105 Hogy engedhetéd meghalni legszebb remekedet? Ez arc,
e lehúnyt szemek nem a halál országába valók! — E
mosolygás még most is az életé. — Ó Amélia! Mily szép
vagy még halottan is! (*rdborul*) Most már igazán enyim
vagy, most már nem félt, nem irigyel tőlem senki, most
110 már mondhatom neked, én lelkem! én szerelmem! anél-
kül, hogy fájdalmat okozzak neked; a halál visszahozott
karjaim közé. (*feldöbben*) Halál! De hát igazán örült
vagyok-e, hogy kedvesemet halottnak nevezem? —
Lehet-é e mosolygás egy halotté? — Hátha csak alszik, és
115 fölébredend? . . . Eszem ne hagyj el! — Hísz hány eset
van rá, hogy az emberek elrejtöztek, s napok múlva ismét
fölébredének, s beszéltek a túlvilágról, hol azalatt jártak.
— Hát a tudomány semmi? Nincs-e mód a halottat
föltámasztani koporsójából? — E kéz még oly puha, semmi
120 merevsége sincsen. Ez arc még oly életszínű, az ajkak
clevenek. Isten, isten! Ki mindenható vagy, csak egy
leheletét hatalmadnak lelkembe. Ne vedd el őt, add
vissza őt nekem. — Igen, neki élnie kell. Egy tükröt!
(*egy kézi tükröt tart az ajkaihoz*) Csitt! Csendesen!
125 Lehelet fog rajta látszani. Szívem kiszakad a habozás
miatt. Lássuk, lássuk a tükröt! (*leveretve*) Ó vége! Csalfa
remény! A tükör tiszta maradt! (*arcát kezeibe rejti*) De
nem, nem lehet! Én nem akarok kétségbeesni! . . . Én
férfi vagyok, ki mindent megkísért, mielőtt valamiről
130 lemondana. Hát nincs-e a tudományok országában segély
a halál ellen! Megáll-e itt az ész? Várjunk! Egy vén orvos-
tól hallottam valaha, hogy a tetszhalottat azzal lehet
felélesztetni, ha szívgödrére egy jégdarabot teszünk; ha
él, mire a jég elolvadt szívéen, fel kell élednie. — Kísértjük
135 meg. Lelkembe visszatér a tudomány nyugalma. (*Egy*

szekerényből jeget vesz elő.) Szívem, ne zajongj! Tekintsük úgy e halottat, mint a tudomány közömbös tárgyát. Így, a jég a szívet érinti, nézzük csendesen, mi fog történni. Én csak egy hidegvérű orvos vagyok. Az egész
140 csak egy természeti kísérlet. — A jég olvad. — Egy — két — három perc. Scimmi jel! Négy — öt perc. — Szívem, ne fojts, hisz én csak közömbös orvos vagyok. — Hat — hét — nyolc perc. *(felkiált)* Ah! mi volt ez? Képzelm? — Láttam? — Az ajk megmozdult! Nem,
145 nem! Csak képzelém; lelke káprázata volt az! Ah! Istenem! Másodszor is! — Ó él! Ó él! De hah! Mit akarok? Miért kiáltok így? — Ha él, úgy az enyim; ne örüljünk még. Ah, már a szív könnyű dobogását is észrevenni. Csendesen, csendesen, csendesen! *(Odatérdel a ravatal mellé.)*

150 AMÉLIA *(hosszan felsóhajt, kezét kinyújtja, és félig felül a ravatalon)* Istenem, hol vagyok?

ARDENT *(megfogja a kezét)* Karjaim között.

AMÉLIA *(felsikolt)* Ardent!

ARDENT *(kiemeli Améliát a ravatalból)*

AMÉLIA *(fehér ruhába van öltözve, mely elől fekete szalagsokrokkal van díszítve. Fején fehér és zöld mirtusz-füzér, elől hosszú fürtöket visel; derekáról hosszú gyöngyfűzéren egy feszület függ alá, ruhája karjai szinte fekete szalaggal vannak díszítve)* Még mindig alszom-e?

ARDENT Új élet az, melyre virradtál.

155 AMÉLIA Ó Ardent, minő álom volt ez! *(arcát végigsimítja kezével)* Azt álmodám, hogy meg voltam halva, és el akartak temetni. Hallottam a marquis gúnyosan metsző szavát, amint parancsolá, hogy öltöztessenek halotti ruhába, s érzém, mint jegesedik el szavaira ereimben a vér, mint
160 szűnik meg lassankint dobogni szívem; és mégis hallottam mindent, s nem tudtam megmozdulni. Egy ember jött oda, aki sokáig zokogott fölöttem, s jó asszonyának

nevezett; érzém hideg kezeimen forró leheletét, és nem
165 bírtam azokat megmozdítani. Azután jöttek az öltöztető-
nők, dicsérték hajfürteimet, magasztalák a ruhát, melyet
rám adtak; beszéltek, hogy Delmaure Oliva kisasszony
éppen ilyet varratott a mintájára. Azután suttogó embe-
rek jöttek, fölvettek vállaikra, vittek utcákon keresztül,
170 végre egy hideg helyen tettek le. Ott ismét két férfi jött
oda hozzám. Az egyik fejemet különös gyönyörrel tapo-
gatta össze — azt mondva: hogy sohasem látott szabályo-
sabban alkotott koponyát, s ott elkezdtek felettem alkudni,
hogy holtestemet pénzért adják-vegyék. Eliszonyodtam
e gondolatra! Fel akartam ébredni, kiáltani akartam, és
175 meg voltam merevedve. Ekkor valami éles szúrást éreztem
karomban, melynek nemsokára vége lett. Ekkor ismét
úgy tetszett, mintha a marquis szavait hallanám. Suttogá-
saiból nem érthettem semmit, mégis úgy fáj, úgy lelke-
mig hatott minden hangja. Végre iszonyatos halálordítás
180 üté meg füleimet, melyre a marquis gúnykacajjal felelt;
mintha egy haldokló hömpölygött volna a földön, rémü-
letes szavakat ordítva. Azután néma lett minden és hallga-
tag. És e néma csend rettenetesebb volt mindannál, amit
azelőtt hallottam. Végre a te szavadat hallám meg. —
185 Érzém, hogy vérem fel akar olvadni, lelkem minden
erejét megfeszíté, hogy ólombilincseit összetörje; küzdöt-
tem, megfeszítém lelkem akaratát, és most fölébredék, s
téged láttalak magam előtt. Ó, az iszonyú álom volt!

190 ARDENT Az nem volt álom. Tekints szét, a halottörző terem-
ben vagy.

AMÉLIA Nagy isten! Tehát valóban el akartak temetni?

ARDENT Nézd a ruhát, mely rajtad van; ez halotti öltözet, az
195 ágy, melyből fölkelteél, koporsó — s mit szóltál a szúró
fájdalomról karodon? — Ah, ez vérzik! — Itt Jacques
Moulin jegyc van, a bonctanáré.

AMÉLIA Ah! Ez iszonyatos!

ARDENT De ím az isten meghallgatá kérésemet, s visszaadta az életet neked, mely ezentúl az enyim leend.

200 AMÉLIA Mit szólsz, Ardent? — Hisz én nő vagyok. Jobb leendett, ha engem meghagytál volna halnom.

ARDENT Te halott vagy. Te senkihez sem tartozol többé. Téged férjed koporsóba tétetett, elkülde a halotti örtembe, honnan családi sírboltjába kelle vándorolnod, ahonnan ismét a halottrablók vittek volna el. — Te férjedé nem vagy többé! A halál megszüntet minden kötelezettséget, és te halva voltál. — Isten nekem adott vissza tégedet. Én a haláltól vettelek el; hozzád senkinek sincs joga többé, csak nekem.

210 AMÉLIA Ó Ardent! Ha így szólsz, én oly boldog vagyok. Egy életet már leéltem, és az tele volt fájdalommal; miért adta volna az ég e másikat, ha nem azért, hogy ebben örömeimet nyerjem vissza?

ARDENT Elmegyünk innen, el másik világrészbe, ahol bennünket senki sem ismerend, s míg itt sírköved alatt üres koporsó fog feküdni, mi addig boldogok leszünk.

215 AMÉLIA De nem fog-e feltűnni elveszésem?

ARDENT A temetésről gondoskodni rám van bízva. Ha valaki kíváncsi lenne sírboltodban fölkeresni, azt hihetné, hogy halottrablók vettek ki onnan, ez mindennapi eset. Mi elrejtözünk, távol a világtól, de közel a boldogsághoz. Ugye te nem félsz e gondolattól?

220 AMÉLIA Itt e sírboltban is tudnék örömmel élni, ha te mellettem vagy. Lásd, oly iszonyú dolgok történtek velem egy perc előtt, és én nem gondolok már semmire, egyedül tereád és boldogságomra. Előttem nincsen sem múlt, sem jövő, csupán te vagy!

ARDENT De jer! Siessünk innen. Míg távol nem vagy innen, mindig féltelek, hogy el foglak veszteni, hogy el fognak rabolni tőlem.

230 AMÉLIA *(keservvel — elhatározottan)* És én esküszöm neked,

esküszöm ez irtózatos koporsóra, melynek szemfödele
 alatt feküdtem egy perc előtt, esküszöm e hideg falakra, e
 hideg alakokra, melyek itt borzalommal vesznek körül,
 235 esküszöm a halál kiállott félelmeire, hogy inkább akarok
 ismét e szemfödél alatt fekünni, visszatérni e rémes falak
 közé, e hallgatag lények társaságába, mint üldözőmhöz
 valaha visszatérni; s ha van, ha lehet irgalmat nem ismerő
 hatalom a földön, mely kényszeríteni akarjon tőled elsza-
 240 kadnom, s őt férjemül látnom újra, úgy legyen üdvöm
 az égben — nyugtom a földben, amily szentül fogadom,
 hogy visszatérek oda, ahonnan kihoztál, s én keresem föl
 halálomat. — És most (*nyugodt megadással*) hallgasd meg
 hálaadásonkat isten, hogy visszaadtad az életet.

(*térdre bocsátkozik*)

ARDENT (*hozzá hajol*)

IV. szakasz

Változás

(*Oliva hálóterme*)

4. JELENET

OLIVA, JEANETTE, később BARRAÿ

245 OLIVA (*karszékekben ül, hosszú fehér burkonnal eltakarva*) Minden
 találva van-e?

JEANETTE (*Oliva hajfürteit rendezve*) Az utolsó hajfürtig,
 asszonyom. Olyan nehezen jön ki ajkaimon a szó, meg-
 szoktam önt kisasszonyomnak nevezni.

250 OLIVA Távozhat ön, Jeanette. Ha a marquis jönni talál, bocsássa
 ide. (*szorongva*) Még egy szóra, Jeanette. Ha engemet
 valami baj találna érni, akármi baj, érti ön? fogja e kulcsot,
 írószekrényemet nyissa föl, ott a készítő nevének első

255 betűjét megnyomva, egy rejtek-fiókocska fog föl pattanni, melyben egy lepecsételt irat van elrejtve; ez iratot, bárhol leendünk, a helybeli maire-nek fogja ön átadni. Emlékezzék reá, most isten önnel!

JEANETTE Ó asszonyom — önt veszély fenyegeti? Önnek valami rosszról van előérzete?

260 OLIVA Több mint előérzet — meggyőződés. Hagyjon magamra.

JEANETTE *(kezet csókolva éltávozik. Félre)*. Közel fogok maradni.

OLIVA *(egyedül)*. Szívem hangosan dobog. Az óra közelít. Lesz-e elég erőm? Úgy érzem magam, mint a bűvész, ki lelkeket idézett elő, s midőn megjelentek előtte, midőn 265 hatalmába adták magukat, reszket tőlük. A kígyó feje lábam alatt van, de hogyha harapni nem tud, nem fog-e sziszegni? . . . Megszelídül-e a vad fékező bűvtekintetétől? . . . Veszélyes játék, amelybe kezdtem, de hozzám méltó. *(Künn csejgetés hallik.)* Hah! Kezdődik a tragédia. 270 Lehet! — Léptek közelednek.

BARRAÿ *(belép)* Oliva!

OLIVA Vártam reád.

BARRAÿ *(az ajtót bezárja s a kulcsot az ablakon kiveti)*

OLIVA Mit cselekszel? . . .

275 BARRAÿ Bezártam az ajtót, s kulcsát kivettem az ablakon, hogy tőlem, ha akarnál, se szabadulhass többé.

OLIVA *(félre)* Megbánod azt. *(fenn)* Hiszen nőd vagyok.

BARRAÿ De én mégsem hiszek neked. Az eskü nem mondja ezt: „Én szeretni foglak.”

OLIVA Nem szerelem nyitá-e meg előtted ajtómat?

280 BARRAÿ Te vártál engem?

OLIVA Fedezd el a lámpát. A homály kedvence a szerelemnek.

BARRAÿ *(elsötétíti a lámpát, s Olivához közeledik)* Enyim vagy!

OLIVA Igen! *(Leveti a felső burkonyt s Barraÿ előtt feldl. Öltö-zete ugyanazon halotti mez, melyhez hasonlót Amélia viselt : fehér ruha, fekete szalagcsokrokkal, a ruha karjai fekete*

szalaggal ékítve; fején fehér és zöld mirtusz füzér —
elől hosszú hajfürtökkel, derekáról hosszú gyöngyfüzéren
ércfeszület.) Nőd vagyok!

BARRAÿ (az iszonyat kifejezésével tántorodik vissza — s fél-
térdre esik — s ismét fölkelve a karszék támjába fogódzik)
Isten!

285 OLIVA Nos? Miért ijedtél vissza? Rém vagyok-e én? . . .

BARRAÿ Ez öltöny!

OLIVA Menyasszonyi öltözet. Meghalt nő éppen ezt viselte,
midőn koporsóba tették; — nem gyöngéd figyelem-
tőlem, hogy téged ebben fogadtalak? . . .

290 BARRAÿ Ó, te nem vagy asszony! hanem gonosz szellem a
pokolból!

OLIVA Te tréfálsz. Én legkedvesebb emlékeidet akartam ébren-
tartani. Tudtam én jól, hogy sokszor fog megjelenni álma-
idban azon halvány nő fehér ruhában, fekete szalagokkal.
305 Akartam, hogyha fölébredsz, akkor is magad előtt lát-
hassad őt.

BARRAÿ Menj, menj előlem! Vesd le ez öltönyt, vagy megát-
kozlak!

OLIVA Te hálátlan vagy. Én meg akartalak lepni. Mennyit
300 fáradtam ez öltöny miatt! Késő éjszakán, csillagvilágnál,
halottrablók társaságában! . . .

BARRAÿ Mit? Te a sírból hoztad azt el?

OLIVA A szél üvöltött. A bolygó tűz táncolt az árkok között;
a sötét ákászok csikorogtak. A halottrablók kapájától
305 dobogott a föld szive . . .

BARRAÿ Hallgass, hallgass!

OLIVA A halálmadár huhogott, a távolból hallatszott az örök
kiáltása, s a néma csendben mintha nehéz fohászok hal-
latszottak volna láthatatlan ajkacról — —

310 BARRAÿ El innen, el! (az ajtónak rohan) Ki zárta ezt be?

OLIVA Magad zártad be, s kulcsát elvetted. — Végre megnyílt
a nehéz vasajtó, csikorgott rozsdás sarkaiban, mintha

irgalomért esengene, hogy ne zárják e félelmes helyre
többé.

315 BARRAY Irgalom, irgalom!

OLIVA A tolvajlámpa világánál előtűnt végre a koporsó, szép
fehér koporsó rózsafüzérekkel, arannyal kivert betűkkel.

BARRAY (*Oliva elé térdel*) Asszony! Ölj meg, ha akarsz, de ne
szólj tovább!

320 OLIVA (*gúnyosan megsimogatja Barray homlokát*) A kedves gyer-
mek fél a regéktől, hisz ez csak dajkamese. — A sírdulók
egyike nekifeszíté ásóját a koporsófüdőnek — a szögek
engedtek . . .

BARRAY Isten, isten! (*Megkapja a gyöngyfűzeten függő feszüle-
tet, mely Oliva derekáról csüng le, s ajkaihoz szorítja*)

325 OLIVA E feszület is az övé volt.

BARRAY (*elejti a feszületet*) Ah, iszonyat!

OLIVA Végre megnyílt a koporsó, a szemfödél leesett s elő-
tűnt a halvány nő.

330 BARRAY (*lelkendezve fogózik Oliva öltönyébe*) Hogyan? Halot-
tan? Nyugodtan? Csöndesen? Összetett kezekkel? . . .

OLIVA (*borzaddllyal néz Barrayra, s eltaszítván őt magától*)
Nem! — Megfordulva koporsójában.

BARRAY (*kétségbeesetten felsikolt; homlokához kap, s hanyatt
vdgja magát*)

OLIVA (*keserű bosszúval*) Ah! Elgázoltalak! (*Künn Jeanette szava
hallatszik: „Törjétek be az ajtót, úrnóm veszélyben van!”
Az ajtó betöretik.*)

5. JELENET

Előbbiek, JEANETTE, inasok

JEANETTE (*berohan*) Asszonyom! Önnek sikoltását hallám.

335 OLIVA Csalatkozik ön, jó Jeanette! Nekem semmi bajom
sincs. A marquis úr ájult el. Menjenek orvosért és segítse-
nek őt életre hozni. (*eltdvozik*)

HARMADIK FELVONÁS

V. szakasz

(A Père-Lachaise-i temető. Virágos halmok, koszorús kereszttek. Jobbról egy négyoszlopú síremlék, gömbölyű tetővel. Középett a vas-sírboltajtó. Oldalain síremlékek, feliratokkal, homlokzatán arany betűkkel: „A Barry-család sírboltja”.)

I. JELENET

BARBAY. *(egyedül ; meg van őszülve)* Ide jöttem. Ez az én helyem. Itt akarok meghalni. — Te hideg kísértet, kit üldözök ördögöm minden éjjel odavezetett ágyamhoz, hogy gyötörj: fogadj be házadba, most én látogatlak meg. Eljöttem lakhelyedre, egy szobába zárkózom veled. Koporsódba fekszem, ott halok meg. Teljék aztán örömed halálomban vagy elkárhozásomban. Ha tégedet megöltelek, ehelyett én is meghalok. Ha kínlódtál te a halálig, kínlódtam én is elegendő. A kárhozat nem lehet több, mint azon nő, kinek szavaitól megöszültek hajfūrteim. — Ti összeesküdtek, hogy engem elveszítetek. Ő ébren, te álmaimban üldözél *(felnyitja a sírboltajtót)*, most jöjj előmbe! — Most mutasd meg arcodat! én nem félek tőled többé. — Perc múlva én is halott leszek, oly halovány, miként te. — A bűnért le lesz fizetve a büntetés, — s azután aludni fogunk — ugyebár? — Szív szíven, egymás oldala mellett, mint illett volna életünkben. — Megyek, megyek. A világ azt hiszi, hogy meghaltam, de azt nem tudja, hogy el is temettem magamat! — Keserű világ! Bosszúálló ég! Felejtsetek el engem. — Sötét föld! ne nyílj meg utánam soha. *(Belép a sírboltba, s az ajtót magára csukja.)*

ARDENT, AMÉLIA

ARDENT Végteére ismét szabadon jöhetünk a világ elé, kedvesem. Barraÿ a folyamba ölte magát, így ha rád ismerne is valaki, nem volna mitől tartanunk. De minő kíváncsiság ez tőled, hogy sírboltodat akarod legelőször is meglátogatni? . . .

AMÉLIA Ó Ardent! — Láthatod, mily bohó vagyok — amióta boldog vagyok. — Mintha valóban újraszülettem volna, s most kezdeném a gyermekéveket. Engem minden úgy érdekel.

ARDENT De éppen egy sírbolt! — Ez könnyelműség!

AMÉLIA Ó nem, Ardent. Egy síremléket látni, mely sajátunk, ez nem minden ember által elérhető szerencse. Lehet-e érdekesebb valami, mint saját sírfeliratunkat olvasni? . . .

ARDENT Tégedet az öröm elbizottá tesz.

AMÉLIA Ne csodáld, Ardent! Mióta Barraÿ neve elhangzott a világban, nekem úgy tetszik, mintha az egész föld tele volna angyalokkal, még a halált is úgy nézem, mint egy igen szelíd angyalt. Jer, jer velem! *(odavezeti Ardent-t a sírbolthoz)* Nézd, itt e köre van írva nevem.

ARDENT *(olvas)* „Itt nyugszik Vauzard Amélia.”

AMÉLIA Hahaha! Nem kacagsz ezen, Ardent? . . .

ARDENT Én? Valójában nem találok rajta semmi kacagnivalót.

AMÉLIA Hahaha! És nekem oly jó kedvem van! Táncolni, dalolni szeretnék, nem tudom, tán vesztemet érzem? . . .

ARDENT Bohó gyermek te! *(megöleli)*

AMÉLIA *(Ardent vállára hajolva olvas tovább)* „Ide temette el minden boldogságát a vigasztalhatlan férj, marquis Barraÿ, óhajtva a boldog föltámadást, mely őt feledhetlen nejjével ismét egyesítse.” — Ó, mint tud gúnyolódni e sírkő.

ARDENT Valóban — még csak az sem igaz rajta, hogy „itt

nyugszik", mert hiszen te itt nyugszol keblemen. Hanem
55 elég volt már ennyit tréfálni a halállal, most jer tovább,
kedvesem.

AMÉLIA De nézd, itt hervadt virágok vannak e sírkövön. Ki
az, ki énrólam megemlékezik? Tán valami jó rokon? Eh,
azok nem szerettek engem! Akárki, szép gyöngédség
60 tőle, hogy a holtak hittről megemlékezik. Leszakítok
egyet, és keblemre tűzöm.

ARDENT Ah, ne légy könnyelmű! Féld a baljóslatot: hervadt
sírvirágot keblere tűzni! —

AMÉLIA Ah, ah! Te babonás vagy! — Nézd, itt egy csinos
65 lányka jő felénk. Ez friss virágfüzéreket hoz, ha félsz a
hervadtaktól, vegyünk frisseket, s koszorúzzuk meg —
saját sírkövedet.

3. JELENET

ELŐBBIEK, JEANETTE

AMÉLIA Jónapot, szép lányka! Virágot árulsz? . . .

JEANETTE (*koszorúkat hoz kezében*) Nem árulni hoztam, asszo-
nyom.

70 AMÉLIA (*Ardenthez*) Bizonyosan kedvese fekszik itt szegény-
nek, annak sírját jött ékesíteni. Szép tőle e gyöngédség,
szegény leány! (*szemeit törli*)

ARDENT Most meg már sírsz? Mi lelt?

AMÉLIA Magam sem tudom, minden úgy megindít. De nézz
oda, nézd, e leány a Barraÿ-sírbolt előtt állt meg. Talán
75 kíváncsiságból?

JEANETTE (*Amélia sírkövére akasztja a koszorúkat*)

AMÉLIA Nézd, az én sírkövemre akasztá a koszorút. — Mit
jelent ez? — Jó leányka! mondd, mért akasztod koszorúdat
e sírkeresztre?

- 80 JEANETTE Asszonyom parancsából teszem ezt; mindennap új virág jó reá.
- AMÉLIA S ki a te asszonyod?
- JEANETTE Marquis Barraj neje.
- AMÉLIA (*fölkidlt*) Az övé! (*félre*) S volt, aki őt tudta szeretni?
- 85 JEANETTE Kegyed talán ismerte a marquis-t?
- AMÉLIA (*habozva*) Igen, első neje közel rokonom volt.
- JEANETTE Valóban, kegyed hasonlít első nejehez. Ezért tetszett nekem úgy, mintha már láttam volna őnt valahol. Csak hogy az mindig oly halvány volt, és kegyed oly életszínű.
- 90 AMÉLIA (*Ardenthez édesen*) A boldogság elváltoztatta arcomat. (*Jeanette-hez*) S kapott második nőt a marquis? Boldog volt-e?
- JEANETTE Kapott, de nem volt boldog. — Ó, azon nő rendkívüli szülötte a földnek. Ismerte ön a marquis-t?
- AMÉLIA (*mosolyogva*) Ha ismertem-e?
- 95 JEANETTE Úgy tudni fogja ön, hogy az egy hiú, kegyetlen, vakmerő, gúnyolódó ember volt, aki nem félt semmitől, aki bántott, bosszontott mindenkit, s különösen tudta kínozani a nőket, akik hatalmába kerültek. Ó, mindez második nejenél végképp megváltozott. — Az ember szelíd lőn a gyávaságig. Ha úrnőm, merőn rátekintett, reszketett, lesüté szemeit, ha hozzá szólt, összeresztett. — Úrnőm naponként új virágfűzért küldött a meghalt marquis-né sírjára, s a hervadtakat mindig a marquis hálószobájába tetette annak éji asztalára. A marquis babonás félelemmel viseltetett e virágok iránt, melyekről tudta, hogy nője sírjáról kerültek. Éjjelenként gyakran hallottam őt nyögni, fohászzkodni, s ha ilyenkor úrnőm meglátogatta őt, édes, hízeltő szavak helyett, miket boldog házastársak szoktak egymás közt suttogni, tompa nyögést, kísértő susogást lehet hallani,
- 100
- 105 olykor az ember felordított, könyörögve minden szentekre, hogy hagyja őt úrnőm magára, pedig Delmaure Oliva egyike a világ legszebb hölgyeinek, akinek, alig

hiszem, hogy volna a kerek földön férfi, aki azt mondaná,
hogy hagyja őt magára.

115 AMÉLIA Mi értelme van mindennek?

JEANETTE A marquis napról napra őszült, roskadozott. A leg-
utóbbi napokban már csak egy halni induló váz volt.
Templomba kezdte járni, mercv, sötét tekintettel járta az
120 utcákat, gyakran reggelenként elalélva lelték őt cselédjei
szobájában, amint imádkozás közben elnyomta az álom. —
A feszületet görcsösen tartá keblére szorítva. — Mind e
rejtély felett magasan látszott uralkodni a nő; a marquis
félt, reszketett tőle, tette azt, amit parancsolt. — Végre
egy napon, amint szobájába lépett a marquis, irtózatot
125 sikoltva ugrott vissza onnan, s azzal kalaptalanul lerohanva
a lépcsőkön eltűnt. Azóta nem láttuk többet.

AMÉLIA A hír szerint a Szajnába ölte magát . . .

JEANETTE Én kíváncsi voltam megtudni ijedelme tárgyát,
s amint szobájába bepillanték, egy arcképet láttam ágya
130 fölé akasztva, mely meghalt nejét ábrázolta azon öltöny-
ben, melyben eltemették, s melynek mintájára úrnőm
saját magának is készítettett egész öltözéket. — A marquis
e képtől rettent vissza, melyet úrnőm akkor függesztett
ágya fölé. Ezt én nem tudom felfogni. Hisz más embernek
135 is halt meg kedvese, még sem félt annak arcképétől, sőt
jól esett rá enlékeznie. Az igaz, hogy a marquis — mint
mondják — nagyon rosszul bánt első nejevel.

AMÉLIA *(elmeledzva)* Azon nő csodálatos asszony lehet.

JEANETTE Egyébiránt úrnőm azt mondá, hogy ő nem hiszi,
140 miként a marquis előlte volna magát, hanem hogy csu-
pán előle szokott meg, s maga terjeszti a halála felőli
álhírt.

ARDENT Mit hallok? Vigyázzunk, Amélia!

JEANETTE Isten önökkel! Nagyon is sokáig fecsegtem, pedig
145 úrnőm vár rám, mert még ma útnak indulunk — a mar-
quis-t fölkeresni. Azt mondá, hogy amíg ő él, addig nem!

fog tőle megmenekülhetni. Isten önökkel, uram és asszonyom. *(el)*

150 ARDENT Hallottad ezt? — Jó lesz még elrejtőznünk. A vészély még nem múlt el. —

AMÉLIA *(gondolkozóan)* Ki lehet azon asszony? . . . Mért nem ismerem őt? . . .

4. JELENET

BARRAÿ, később RENDŐRTISZT és RENDŐRÖK, ELŐBBIEK

155 BARRAÿ *(kilép a sírboltajtón)* Csodálatos. — Nem találtam őt a koporsóban. Semmi nyoma sem volt rajta az erőszaknak, a szemfödél épen maradt, senki sem nyúlt hozzá. — Eszmélek-é? *(meglátja Améliát, ki éppen akkor fordul felé)* Úristen! Amélia!

AMÉLIA *(felsikolt, s Ardentra borul, hirtelen elfojtva kiditását)*

BARRAÿ Ah! — Agyam megőrül! — Őt látom magam előtt! — Amélia vagy fantom? — Bocsáss meg! *(Amélia lábailhoz rogyik, s annak kezét megragadja)*

AMÉLIA *(reszketve hátrafelé húzódik)*

160 ARDENT *(előlép)* Uram, ön téved vagy őrjöng. Mi nem ismerjük önt. Mi idegenek vagyunk.

BARRAÿ *(folyvást tartva Amélia kezét, elébb kétségbeesés dúlta arca lassankint visszaveszi maliciózus kifejezését — gúnymosolyogva tekint Amélidra)*. Ah! Agyam világulni kezd. Te elárultad magadat, mert félsz tőlem. Te Amélia vagy, az én nőm!

165 AMÉLIA Ah, elvesztem!

BARRAÿ És te Floiron Ardent vagy, az ő szeretője, ki üres koporsót temettél el, s őt elszöktetéd tőlem.

ARDENT *(Amélidhoz)* Jer, siessünk innen!

170 BARRAÿ *(útkokat állja)* Megálljatok! Hohó! ily könnyen nem menekülhetni tőlem. Ah! A pokol mégsem hagyja elveszni

választottait. Soha jobbkor nem jöhettek előmbe. Hej!
Rendőrök ide!

ARDENT Mit akarsz, nyomorult?!

BARRAY Nőmet akarom vissza!

175 ARDENT Távozz! vagy sírboltba temetlek! (*közeledik Barraý felé*)

BARRAY Csöndesen! (*pisztolyt von elő*) E fegyver koponyám-
nak volt szánva még egy pillanattal ezelőtt. A jó sors
küldött benneteket, hogy megmentsetek a haláltól. Hogy
kacagtatok volna rajtam — bolondon! — Hozzám ne
nyúlj, vagy eltávozni ne készülj, míg a közel rendőrség
180 segélyemre nem jó, vagy hálából téged talállak megölni.

AMÉLIA Uram, irgalom! (*Barraý lábaihoz térdel*)

BARRAY Nincs! Szenvedtem én miattad eleget, és nem volt
számonra irgalom. Hah! Mint fogok bosszút állni azon
185 asszonyon, ki ennyire gyötört emléked által. Kell, hogy
visszatérj hozzám, hogy őt elűzhessem magamtól, mint
egy becstelen személyt, ki nőül ment egy férfihoz, kinek
felesége még él. Hah! Mint fogom lesújtani ez asszonyt,
ezt a büszke asszonyt, ki kevélységével kihívta az egész
190 világot, s kit az utcák gúnykacájának adok át. Te nőm
vagy, követni fogsz.

ARDENT (*Amélidhoz*) Kelj fel ez ember elől. Mit ijedsz meg
tőle? Itt nem lehet könyörögni, itt csak a tagadás segít.
Légy bátor, ne ismerd el. (*Rendőrtiszt és rendőrök érkeznek.*)

195 BARRAY Uraim! Im e nő itt az én feleségem, kit tőlem elszök-
tettek, s kit én visszakövettelek.

ARDENT Ez hazudság!

RENDŐRTISZT Uraim, én kénytelen vagyok önöket felhívni,
hogy kövessenek a hatóság elé.

200 BARRAY Nagyon szívesen. — Én jó lélekkel megyek. Kény-
szerítse ön emezeket is.

ARDENT Megyünk (*Amélidhoz*) Légy erős, tanulj tettetni.

AMÉLIA Halálomat érzém, midőn örültem. (*el mind*)

VI. szakasz
Változás
(Oliva szobája)

I. JELENET

OLIVA, JEANETTE

Oliva jobbról, Jeanette középről jönnek

205 OLIVA Kész ön az elutazásra, Jeanette? Elbúcsúzott ismerőseitől?
JEANETTE Óhajtvá várom a percet, melyben megszűntem
ismerős arcot látni.

OLIVA Jó gyermek! Önre beteges érzelmek kezdenek ragadni.
Oly ingerültnek, izgatottnak látszik, mintha sírt volna.
Van önnek valami baja talán?

210 JEANETTE Semmi — semmi! (*Keservét látszik rejtteni.*)

OLIVA (*jósdággal*) De én látom, ön titkol előttem valamit.
Ön szenved. Szóljon; legyen bizalmas hozzám. Kell
önnek biztatásom? Kell önnek segélyem? Hisz nem
vagyok-e önnek barátnéja?

215 JEANETTE Ön jóltevőm, védangyalom, de engedje elhallgat-
nom keservemet.

OLIVA Nem, nem! Én osztani akarom azt, könnyebb lesz így,
ha mindketten viseljük.

220 JEANETTE Nem magamért van e keserv, jó asszonyom! —
A világ oly szerettelen!

OLIVA Régi dolog az, Jeanette. Önmagát szereti minden ember,
mást csak a nemes lelke, mindenkit csak az isten.

225 JEANETTE De miért bántják hát azokat, kik senkinek sem véte-
nek? Ön jó, kedves, könyörülő. Ön jóltevője a szegénynek,
önnek éltét egy szennyfolt sem érinté soha; miért talál a
gyűlölet, az irigység, a hálátlanság utat önnek legfájóbb
részeihez?

OLIVA Tehát miattam búsul ön? Rágalmaznak talán? Hogy

- miért nem gyászolom férjemet? Miért nem kerestetem
230 földi maradványait? Mindezt beszélük, ugye? A nagyok
elmondják a kicsinyeknek, szsziszegve újjal mutogatnak rám?
JEANETTE Igen, asszonyom. És vannak, kik önnek a maga-
viseletét kimagyarázni törekcszenek.
- OLIVA S mit mondanak azok? Tán gyanítják, hogy nem hiszem
235 Barraÿ öngyilkolását. Ahhoz erős lélek kell, és ő gyáva
volt. Vagy tán kitalálták, hogy én gyűlöltem őt, s azt
hiszik, hogy most örülök, midőn holt hírét hallom?
Ílyesmit beszélnek — nemde?
- JEANETTE Ó, még ennél is aljabbat. Azt beszélük, hogy ön
240 azért nem gyászolja a marquist, mert ön nem volt marquis
Barraÿnak törvényes hitvese, hanem csak szeretője!
- OLIVA (*érzékenyen taldlva*) Hah! Ki mondja azt?
- JEANETTE Mindenütt beszélük, asszonyom. — Múlt este egy
245 csoport vén marquis-nő és bárónő ezen mulatott Chambe-
laine vicomte teremeiben. A lóversenyen a megbukott
lovagok ezzel kárpótlák vesztett fogadásaikat. Az Odéon-
ban egyik páholyból a másikba beszélték át az emberek a
mulatságos dolgot. — A virágárusnő mamzelljei már ma
250 reggel erről tudakozódtak tőlem. Sőt — amint Cervant
grófnő komornájától hallottam, egy vaudeville-író, ki
rendes fizetésben tartja a főurak cselédeit, hogy a maga-
sabb körökben esett botrányokat neki hírül vigyék, már
készíti e tárgyból a Théâtre des Variétés számára a
bohózatot.
- OLIVA (*mintegy magában beszélve*) Én szeretője? — Neje vol-
255 tam, de szeretője soha! Nem irtózáttal töltém-e el szívét
menyasszonyi éjem első órájától kezdve? Érintett-e vala-
ha — még csak tekintetével is? És én neki szeretője? . . .
Ez lelkemig hat. Ezt ő maga terjeszté. De fel fogom keresni
260 őt, fel fogom keresni!
- JEANETTE Menjünk innen, asszonyom, és ne jöjjünk ide vissza
soha!

285 OLIVA Mindenütt emberek laknak, jó leány, és azok mindenütt
üldözik egymást. (*visszatérő erővel*) És én nem enged-
tem magamat általuk üldöztetni sehol!

JEANETTE Ó asszonyom! Egyenetlen a harc, nőt oly könnyű
halálra sérteni.

270 OLIVA Való. Igazat mondott ön. A nő sorsa türelem. Szegény,
szenvedni született lényei a világnak! Kiknek nem adott
a természet más fegyvert, mint könnyeket. Ők nem magu-
kért élnek, ők csak díszítményei a világ színpadának. —
A férfi ura önmagának, mehet, merre neki tetszik, lehet
jó, lehet rossz; a nőnek mennie kell, merre láncai viszik,
275 szenvedni és vétkezni, bűnhődni és meghalni a más bű-
neért! — Őt az egész világ szemei nézik, róla mindenki
beszél, őt mindenki csábitja, s ha elesett, mindenki elítéli.
— Ő az, kitől a bűneivel szennyezett kéjenc is erényt köve-
tel, s ő az, kit erényeért kinevetnek. — Ő az, kitől az er-
kölcsbíró is vétket követel, s ő az, kit vétkeiért meg-
280 köveznek. — Örökké szolgálja az idegen akaratnak. Az ő
sorsába mindenkinek van beleszólója, csak magának nincs.
S ha akad vakmerő, kit önérzete kiemel az eltiport nem
köréből, az ellen fölriadnak, az szörnyeteg! — mert ember
akar lenni, miként más.

285 JEANETTE Megszoktuk ezt már így látni, s azt hinni, hogy ez
így van legjobban.

OLIVA Valóban! — Ki gondolna arra, hogy vannak bűnök,
miket az emberiség egyik fele büntetlenül követ el a másik
ellen? . . . Hogy vannak könnyek, miknek csak titokban
290 szabad hullani. Hogy vannak szent tartozások, melyeknek
megszegése semmi törvényszék elé nem tartozik. — De én
megtaláltam az eszközt, mely büntetni képes még ott is,
a lélek világában, hova semmi törvény kezei nem érnek. —
A vétkezőnek, ki megtagadta a szív törvényeit, visszaadtam
285 a szívet, s megtanítottam azt a fájdalom minden nemeire;
a hideg, lelketlen, kőmerev jellemet megtanítottam érzeni!

reszketni a szerelem miatt, égni el nem oltott vágyak
hevétől, s azután megbánni mindent, amit mások ellen
vétett, végre: kétségbeesni minden érzelem ostromló
rohama alatt.

300

JEANETTE S kétségbeesve halni meg.

305

OLIVA Ó, nem halt meg ő. A gyávák, a kéjencek nem tudnak
öngyilkosok lenni. — Ó él, a lelkemben lakó iszonyat
bizonyítja, hogy ő él, és én fel fogom őt találni, bárhova
rejtőzött is előlem, én kényszeríteni fogom őt újra meg-
jelenni a világ előtt, hogy reszketve vallja meg, hogy én
neje voltam. S akkor megbocsátok neki, megvetem,
visszaajándékozom nyomorult életét, elválok tőle, és a leg-
első férfinak nyújtanom kezemet és szívemet, aki azt
kérni fogja, és bebizonyítandom, hogy boldogítani is
tudok, miként asszony valaha férfit boldoggá tett; nem-
csak gyűlölni, miként asszony nem gyűlölt soha!

310

JEANETTE Ó asszonyom! Gyűlölni magasztos, de szeretni
mégis édes.

315

OLIVA Érzem, tudom. — De előbb be kell végezni amant,
azután lehet gondolni erre. — Készüljön ön az útra,
Jeanette. — Ez út tán hosszú leend, talán végtelen,
de föltettem magamban, hogy nem fáradok bele.

(A függöny lehull)

VII. szakasz

Változás

(Törvényszéki terem. Az esküdt-bírdk padjaikon ülnek. — Két
oldalt két pad a vádló és vádlott számára.)

1. JEJENET

ESKÜDT-BIRÁK, ELNÖK, JACQUES MOULIN

MOULIN, ELNÖK (az előszínen beszélnek egymással; mindketten
esküdt-bírdi hivatalöltönyben)

320 MUOLIN Valóban különös processus. Pör egy hulla miatt.
ELNÖK De aki föltámadott.
MOULIN A férj mint holtat adta át az orvosnak, s az fölélesztette
őt. Tehát övé, mert ő érdemelte meg.
ELNÖK E kérdés felett mi nem ítélnénk, ez a lelki törvény-
325 szék elé tartozik. Minket csak azon kérdés illet, ha ugyan-
az-e a vádlott nő, akit marquis Barrañónak hívnak?
Ha a marquis ezt bebizonyította . . . De azonban nekem
nem szabad a véleményeket elfogadnom.
MOULIN Ím jönnek.
ELNÖK Ülünk helyeinkre. *(leülnek)*

2. JELENET

ELŐBBIEK, HUISSIERS, AMÉLIA, ARDENT, BARRAÿ

Amélia, Ardent, Barraÿ (a két ellenkező padon helyt foglalnak)
330 ELNÖK Asszonyom, ön felszólíttatik általam kinyilatkoztatni,
hogy ismeri-e ezen férfit?
AMÉLIA *(színdíval)* Sohasem láttam őt.
ELNÖK E férfi marquis Bartaÿ; azt állítja, hogy ön az ő neje, báró
Vausard Amélia.
335 AMÉLIA Most hallom először e neveket. Én az ardechi megyé-
ben születtem, árva vagyok. Paurmieux szegény polgár
volt nevelőatyám, nevem Dorand Klára, két hó előtt
mentem férjhez Floiron Ardent urhoz, azóta az ő neje
vagyok.
340 BARRAÿ Uraim, mindez merő hazugság. Kössék be szemeimet,
és én vakon le fogom őt írni önök előtt. Hajfürtei színét,
hosszúságát, szemeit, ajkait, a legkisebb szeplőt halántékán.
ELNÖK Az nem bizonyít; azt megtudhatta ön. — Tanúk
kellenek.
345 BARRAÿ Átkozott sors! Egykori cselédeim közül egy sem akar
előkerülni, mellettem bizonyítson. És én esküszöm, uraim,

hogy ő az én nőm. Hiába mondják, hogy ő meghalt és eltemettetett, mert én magam előtt látom őt, és megesküszöm rá, hogy ő az. Én előadtam bizonyítványaimat.

350

ARDENT Ez ember őrjöng, uraim. — Azt állítja, hogy én nejét feltámasztottam a halálból. Hallottak önök valaha ily neveléssel határos mesét? Hát emberfölötti lény vagyok én, hogy a megholtaknak életet adhatok? . . . Ő egy sereg szerelmes levelet hozott elő, miket állítólag én és nőm írtunk egymásnak, de e levelcknek nincs aláírása, s azokat sem én, sem nőm magunkénak el nem fogadjuk.

355

BARRAÿ (*félre*) Ó kárhozat! — Az egyetlen tanút, ki ezt bebizonyíthatná, magam tettem el az útból. (*fenn*) Ha Givois élne, ki önöknek szerelmi postájuk volt, bizonyára meghazudtolandná ez állítást.

360

MOULIN (*közbeidült*) Givois! Ah! Az a fickó tehát meghalt? És nem került az én kezemre. Ezt sajnálom.

365

BARRAÿ Ah! Hisz éppen ön az monsieur Moulin! Hisz ön tudhatja az esetet legjobban. Kérem, legyen ön tanúm.

MOULIN (*zavarodottan*) Én — tanú? Mit bizonyíthatok én? Én bíró vagyok.

ELNÖK Jacques Moulin — a vádlott kívánatára vesse le ön: bírói öltényt, s üljön a tanúk padjára.

370

MOULIN Mit akar ön velem bizonyítani?

BARRAÿ Ön volt az, kinek egykori komornyikom — Givois, mint megtudám — nőmet át akarta adni.

MOULIN Nekem? . . . Mi végre?

375

BARRAÿ Hisz nem titok, mindenki tudja, hogy ön bonctanár, nincs mért tagadnia az esetet.

MOULIN Nem is tagadom. Amit én teszek, az emberiség javára, a tudományok előmenetelére cselekszem, s hogy titkot csinállok belőle, arra csak az ostoba előítéletek kényszerítettek. Hanem mi közöm nekem e tárgyhoz!

380

BARRAÿ Szíveskedjék ön e nőt megtekinteni. Nem találja ön

hasonlónak, sőt éppen ugyanazonnak ama nővel, kire
önnel Givois megalkudott?

MOULIN (*hívvel*) Éppen nem, semmiesetre sem! Semmi esetre
sem!

385 AMÉLIA (*könnyebbülten*) Ah! Élni kezdek!

BARRAÏ Az lehetetlen! — Emlékezzék ön vissza.

MOULIN Sőt már most még jobban emlékezem az egész esetre.

— Igenis! egy tárgyat én vettem meg azon fickótól,
de én mint minden tárgynak, úgy annak a karjába is be
szoktam metszeni nevemnek első jegyeit, és így e jegynek
390 ott kellene látszani, ha e nő a kérdéses tárgy lett volna.

AMÉLIA (*összerezzen*) Hah! Elvesztem!

ARDENT (*Moulinhoz*) Ön megölt bennünket.

395 BARRAÏ Kérem, uraim, azon nő karján egy fekete karperec van,
kérem azt onnan leoldatni.

HUISSIER (*odamegy, s leoldja a karperecet*) Jacques Moulin itt van.

MOULIN (*kétségbeesve rogy le a padra*)

AMÉLIA (*arcát kezeibe rejti*)

ARDENT (*előlép*) Igen, uraim, nem tagadom tovább, nyíltan
beszélek. E nő azon embernek nem neje, hanem — áldo-
zatja, de enyim az isten előtt! — Az sírba üldözte őt,
400 én a sírból mentettem őt meg. Ő kínzó ördöge, én szerető
férje vagyok. Nem élve, holtan vettem őt át. Én adtam
neki a lelket, az életet; az én imámra támasztotta fel őt az
isten, s ő lemondott férji jogairól — amidőn új nőt vett
magának.

405 ELNÖK Mindez nem tartozik e törvényszék elé. A bírák mond-
janak lelkiismeretük szerint ítéletet.

BÍRÁK (*szavazataikat az urnába szórják*)

ARDENT (*odalép Améliához*) Ne félj, egy gondolatom támadt,
meg foglak menteni. — Övé nem leendsz, bármit mond-
jon az ítélet. — Légy erős. Elszántságra leend szükséged.

410 AMÉLIA Mindenre, csak őt követni nem.

ELNÖK (*kiűrítve az urnát*) A bírák ítélték. Floiron Ardent tar-

tozik Barraÿ marquis nejét, Vauzard Améliát férjének visszaadni.

415 ARDENT Én föllebb viszem az ítéletet.

ELNÖK Nincs föllebzés.

ARDENT Az istenhez!

Változás

(*Pompás mulató terem*)

1. JELENET

BARRAÿ, CSELÉDEK

CSELÉDEK (*virágokkal, tányérokkal s palackokkal futnak alá s fel*)

420 BARRAÿ Lóduljatok! — Még több vendéget nekem! Csődítsetek össze boldogot, boldogtalant. Mondjátok, hogy marquis Barraÿ lakadalmát tartja. — Fényt, pompát akarok látni mindenütt. Harsogjon a zene. Részegítsetek le mindenkit, hogy ordítson, amint tud, marquis Barraÿ asszonyt hoz a házhoz! Hah! Te asszony! Démon, mért nem vagy itt, hogy tomboljak örömemben, amidőn szemeid közé kacaghatok. Készen vagytok-e úrnőkök üdvözetére? Tanácslom, hogy oly tisztelettel fogadjátok, mint egy ünneplő királynét. Ah! Mért nem láthatja az a másik! — Mért nem jó, hogy tehetlen dühében kéjelegjen lelkem. A talizmán, melynek erejével lábai alá kényszerített görnyednem — szét van törve, most már jöhet vádolni saját iratommal, melyben elismerem, hogy nőmet megöltem, midőn ugyanazon nő él, váratlanul föltámadva a sírból, előhozva a túlvilágról valamely jótékony szellem által, hogy gyötrelmeimért bosszút álljak. Ó, mért nem jó most ama vérig üldöző lény? Mért nem jó, hogy láthatnám 435 összeroskadni a csodálat és rémület miatt? Hogy láthatnám megőrülni zavarában, s felkacaghatnék rajta.

CSELÉDEK (*szétmennek*)

BARRAÿ, OLIVA

OLIVA (*belép*) Barraÿ!BARRAÿ (*hátrafordulva*) Ah! Hozott a jó sors! Éppen kellettél szívemnek! Hahaha! Ne szakadj meg örömedben szívem!440 OLIVA Ez ember örült. (*merőn ránéz*) Ki engedé meg, hogy jókedvű légy?BARRAÿ Kicsoda? — És azt, hogy kacagjak? És hogy éppen tégedet kacagjalak ki — nemde? — Ó, a sors igen jó! Egymásra halmozza az örömekeket. De jókor jöttél, maradj
145 itt. — Látni fogsz sokat. Hah!

OLIVA Ez ember zavarba hoz. Ha eszén van, úgy én nem értem őt.

BARRAÿ Nos, miért némultál el? Egykor oly hatalmas parancsoló szóval igazgattál jobbra-balra, mint egy vak hiénát.
450 Hol van büszkeséged? (*egy karszékre veti magát*) Próbálj parancsolni! — Lássuk, nem feledtem-e még el az engedelmességet?OLIVA Nyomorult. Meguntad éltedet, s most mámorba fojtva lelkedet kényszeríteni akarsz, hogy elveszítslek! — Most
455 nem! Várok, míg kijózanodol.

BARRAÿ Várhatsz sokáig. Sem meghalni, sem kijózanodni nincs szándékom, elannyira nincs, hogy új asszonyt hozok a házhoz, szebbet, jobbat, kedvesebbet, mint te. —

OLIVA Csakugyan megörült.

BARRAÿ Téged pedig elűzlek innen, elkergetlek magamtól. Elveszem tőled nevedet, átadlak a társaságok kacajának kétértelmű teremtésül, sem asszony, sem leány. A büszke
460 Oliva! kit *marquis Barraÿ* megunt és megvetett! Hahaha!

OLIVA Ember! Esküszöm, hogy haláloddal játszol!

BARRAÿ Halálommal? ... Azon iratot érted úgy-e, melyet
465 kezembe adtam!

OLIVA Még mindig kezem között van.

- 470 BARRAY Őrizd meg jól. Nemsokára eljő maga a maire, itt lesznek bírák, esküdtek, rendőrök, képviselők, pairek, mit tudom én, ki mind az ördög, akit összehíttam, mert ma marquis Barraÿ lakadalmát tartja; válogathatsz, hogy ki előtt vádolj be azzal: hogy nőmet megöltem; mondd el akárkinek, látni fogod, mint fognak kikacagni. Eredj, jó asszony, most én vagyok az úr!
- 475 OLIVA Ha minden órájáért életednek tíz angyal imádkoznék, nem irgalmaznék neked. Most elhagylak, mert a pokol megengedé, hogy lerészegülj, de majd ha kialudtad mámorodat, akkor eljövök, addig örülj, mert akkor veszve vagy.
- 480 BARRAÿ Maradj, jó asszony, akarám mondani — — „leány” — ahogy jobban tetszik. — Hallod, már a lépcsőkön ujjongatnak a cselédek, nőm érkezett meg, legalább ítélj meg, hogy jó ízlésem van-é? midőn helyedre őt ültetem.
- OLIVA Ez több bántalom, mint mennyit haláloddal meg lehet bosszulni, nyomorú! Maradj magadra, kicsiny vagy arra, hogy küzdjek veled, midőn eltapodlak.
- 485 BARRAÿ Hah! Hallgasd! Hallgasd, mit kiáltanak ott künn! Nem azt kiáltják-e, „Éljen marquis Barraÿ neje!” — Ez nem te vagy!

3. JELENET

ELÉBBIEK, VENDÉGEK, AMÉLIA, ARDENT, CSELÉDSÉG.

Később RENDŐRÖK

- CSELÉDSÉG, VENDÉGEK Éljen marquis Barraÿ neje!
- 490 OLIVA *(felijedve)* Amélia!
- BARRAÿ Igen, ő! Ki meghalt és föltámadott, hogy tégedet elűzhesselek tőlem általa; hogy elmondhassa rólad a világ — íme, egy büszke nő, ki éppen úgy járt, mint az anyja; kevély volt, válogatott, s utóbb is egy férfihoz ment nőül,
- 495 kinek már volt felesége, éppen mint az anyja, akinek példáján okulhatott volna. Hahaha!

OLIVA Isten! Alszol-e?

BARRAY (*Amélia elé siet*) Üdvözlöm önt, házam királynéja.

500 ARDENT (*Améliát odig vezetve*) A törvény visszaítélte önnek
nejét, én átadom önnek, amit átvettem öntől.

(*visszavonul*)

BARRAY Harsogjon a zene! Ordítsatok! Nőm föltámadott!

AMÉLIA (*a színi elejéig jó, fehér burkonnal van befedve — töredezett
hangon szól*) Uram — a törvény — megítélte önnek, amit
elveszíte. — — Holttestemet adta át ön a sírnak — — Ím,
én visszahoztam önnek holttestemet. (*Leereszti fehér bur-
konydát, öltözete a halotti mez, fehér ruha stb. mint mdr leira-
tott. — Összerogy, meghal.*)

505 BARRAY (*kezeit arcára tapasztva felsikolt*) Jaj nekem!

VENDÉGEK Gyilkosság, gyilkosság! (*szétsutnak*)

RENDŐRTISZT S RENDŐRÖK (*megjelennek*)

RENDŐRTISZT Mi történik itt? Ki kiáltott?

1. VENDÉG E nő meghalt.

2. VENDÉG E nő megmérgeztetett.

510 RENDŐRTISZT Ki tette azt?

OLIVA Isten — te élsz. Isten, te jelen vagy. (*előlép*) Ez ember itt.

(*Barraÿra mutat*) Itt saját elismerése. (*A levelet átadja.*)

BARRAY (*szólni akar*) NŐ . . .

515 OLIVA Ne szólj, könyörtelen vagyok. Az irat mindenkorra szól.
Akkor cselekvéd a bűnt, és most ért utol. Saját hálódiban
vagy megfogva. — Meg fogsz halni!!!

DALMA

EREDETI SZOMORUJÁTÉK NÉGY FELVONÁSBAN

(1852)

SZEMÉLYEK

OLDAMUR, avar chagán
 DALMA, trónörökös
 ELEMÉR, első vezér
 Második }
 Harmadik } vezér
 Negyedik }
 Ötödik }
 Hatodik }
 Hetedik }
 Első } gyula
 Második }
 RHABONBÁN
 BELLENGUR, táltos
 Hírnök

Vádlott férfi
 Vádlott nő
 Egy főrangú nő
 DISABUL, török király
 HALILA, leánya
 KUBLÁJ, első vezér
 Első } mágusz
 Második }
 JAGÁR, fehér húnok követe
 PADMALANHA, hindu követ
 Csúvasz követ
 Első }
 Második } hírnök
 Harmadik }

Vének, harcosok, hölgyek, szűzek, gyermekek, avar nép,
 török nép

ELSŐ FELVONÁS

Keleties sdtort terem fegyverekkel, hátul kerevet

ELSŐ JELENÉS

OLDAMUR, RHABONBÁN, HAT VEZÉR

OLDAMUR (*fekszik betegen*) Mellem súlyosodik. A levegő nehéz. Testem roskadozik, csak lelkem él még. Adjátok kardomat, hadd támaszkodom rá; sokszor emeltem őt a csatákon, most emeljen engem ő utolsó csatámban. Milyen szép lett volna meghalnom ott! ott a kardok csattogása között, a harci kürt rivallása mellett, a paripák dobogásainál! — Hijába! megtagadta az élő Isten. Koszorútlan fővel fogok ülni őseim között legutolsó.

10 RHABONBÁN Ne zúgolódjál, Oldamur. Még nem zöldült ki a tubafa ajtód előtt, mely a halottas házakat diszíti. S ha másnak dicső volt meghalni honáért: neked dicsőbb volt érte élned. Nem is leendsz őseid sorában utolsó. Fiad, dicső fajodnak nem rosszabb utóda, folytatni fogja nemzetünk történetét; adja az ég, hogy soha vége ne legyen annak.

15 OLDAMUR Igaz! ... Fiam! ... Dalma fiam. (*Felsohajt.*)

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, FELLENGUR

OLDAMUR Mi hírt hozál, jó Fellengur, a jóslatokból?

FELLENGUR Légy készen halálodra, Oldamur. Rövid órád van még csak élni. Ezt izeni Isten neked.

20 OLDAMUR Meghajtom fejemet, és szívemet megnyugtatom. Mint fogadá az ég áldozatod füstjét?

FELLENGUR Magasan szálla az fel, mint egy reszketeg szobor, s a fellegekkel egyesült.

OLDAMUR Megkérdezéd-e a jósló szüzet a túlvilág felől?

25 FELLENGUR Épen most beszélt el álmát. Hét nap, hét éjjel feküdt aludva, mereven mint egy halott. Senkinek sem volt szabad őt érinteni. Heted napon fölébredte, s a mit hét napon át a túlvilágban járó lelke látott, megdicsőült arccal beszélt el.

30 OLDAMUR Mi hírt hozott a szebb hazákból?

FELLENGUR Ott járt, hova őseid felszálltanak, az istenekhez közel, az örökké virágzó mezőkön, hol a csatában elhullt hőseink hófehér ménen nyargalva űzik a futó csillagot, s uralkodnak mindazon ellenségeken, kiket a csatákban
35 megöltek. Ott ültek őseid a szivárványok felett arany királyi székeken, fejeik körül ivedző dicsfény, s csillagokból font koszorú. És ime nemsokára egy napsugáros felhő közeledék, melyből egy hófehér alak támadt elő, legtöbb csillaggal ősz feje körül. Ki előtt mind felkeltek a királyi
40 székekben ülő alakok, s kezeiket felemelve üdvözlék. E csillagok a nagy és nemes tettek, oh király, és ez új alak te vagy!

OLDAMUR *(dicsőülten)* Oh öröm! Oh gyönyör! *(Rhabonbánhoz)* Mit mondjak ősz apádnak odafenn?

45 RHABONBÁN Mondd meg neki, hogy halálát száz ellen vérével boszultam meg, kiket hozzá felküldék raboknak.

OLDAMUR (*Fellengurhoz*) És fiaidnak, kik előtted elhaltak, mit mondjak, mit izensz?

50 FELLENGUR Azt, hogy boldog azon apa, kinek fiai a csatában estek el, s nem hullanak könnyei gyermekei sírján.

OLDAMUR Most menjetez; küldjétek hozzám fiamat, Dalmát, s hagyjatok vele magamra, míg ismét hívni foglak — e földön utoljára.

MIND (*eltdvoznak*)

HARMADIK JELENÉS

OLDAMUR, DALMA

DALMA (*fiatal férfinak öltözve, kettős keleties dolmány rajta, egyik: hosszú, térdig érő, világos színű, zart, — másik sötétebb színű, csípőn alul érő, rövid ujjú, nyitott. Haja négy gyöngyös tekercsbe fonva, s azok felaggatva*)

OLDAMUR Jer közelebb. Jer közelebb, fiam!

55 DALMA Meddig fogsz még fiadnak nevezni engem? Én leányod vagyok.

OLDAMUR Terhedre van, hogy férfinak neveltelek?

60 DALMA Nincs terhemre, atyám. Karom megszokta forgatni a kardot és kelevézt, s ha kell küzdeni hozzám illő lovaggal a harcjátékon, vagy az oroszlánnal a vadászaton, vagy ellen-séggel a csatamezőn, szívem sem gyengébb, mint karom. De nem szokás ez. Nem látom sehol, hogy nő férfi alakját hordaná. Én nem irigylem a többi hajadonoktól sem mulat-ságaikat, sem öltözetüket, sem guzsalyaikat, de szeretném
65 tudni mégis, miért vagyok én tőlük különböző?

OLDAMUR E rejtély okának titokban kellett maradnia halálom órájáig. Im vedd át tőlem e titkot és őrizd tovább, mert halálom órája jelen van.

DALMA (*megijedve*) Atyám! megrémítesz!

70 OLDAMUR Dalma, ne sírj! az leányhoz illik. Hozzád nem. Te
nem lehetsz leány. Új kerevetem szélére s figyelj.

DALMA Arcod ily nyugodt, s te halálra készülsz.

OLDAMUR Dalma, ne sírj. A halál napja örömnap, s férfit siratni:
disztelen. A titok, melyet rád bízok, két nemzet életének
75 titka. Az avar és török nép a mióta Bertezéna meghalt,
kétfelé szakadva, átkos meghasonlásban, örök harcokkal
rongálta egymást. Ma győzött egyik, holnap a másik,
s a hasztalan győzelmek, nevelték bár fejedelmeik hírét,
de fogyaszták népeit. Egyszer úgy kifáradt mindkét nép
80 a harcban, hogy nem volt, a ki eltemesse halottait, s a
diadal-útról hazatérő fejedelmek egyike sem talált saját
országában egy ép házat, melyben éjszakára megszálljon.
Itt lelkébe szállt mindkettő, megszánnva önfaját, s kemény
szerződést kötött, mely megtiltá a további harcolást, s fel-
85 szabadita minden szomszédot, hogy a melyik e kötés elle-
nére hadat gyűjt, arra közérővel rárontsanak. A kötés vége
ez, hogyha e két nemzet közül egyik fejedelmi családjának
férfi ága előbb kihal, annak országa szálljon a másik uralma
alá, s így a varchoniták ismét egy Bertezéna ivadék alatt
90 egyesüljenek. E kötés óta harmadik ivadék ül a fejedelmi
széken; a törökén Disabul, az avarén magam. Mindketten
utolsó férfiak vagyunk családunknak. Sokáig nem született
gyermekünk, sem neki, sem nekem, s az volt a kérdés,
melyik éli túl a másikat? Ha én élem túl őt, népem szabad
95 marad; ha ő él túl engem, népem rabszolga lesz. Oh azok,
kik e szerződést kötötték, nem gondoltak arra, hogy a
rokonokból támadt ellenségek rosszabb ellenségek az ide-
gennél, s hogy három ember-élet alatt oly messze távoztunk
egymástól, hogy örömeztőbb látnók a tatárt, perzsát
100 urunknak, mint a törököt vad erkölcsével, ördög-imádó
vallásával s zsarnoki szokásaival. Ime azonban a férfikor
delén túl valánk már, midőn egyszerre mindkettőnknek
gyermekünk született — mindkettőnknek leány. Disabul e

103 fölötti dühében minden leányt, ki azon évben született,
a vízbe hányatott; én nyugodt lélekkel fogadtam, a mit
Isten adott, s ime, a midőn még senki sem tudott létedről,
egyedül nőm: álomlátásban egy tündér szállott le hozzá,
ki e szavakat mondá neki: „a mit a vaksors eltévesztett,
110 az emberakarat helyreépíthetja: gyermeked nem született
férfinak, legyen férfivá lelke által. Híreszteld el, hogy
fiad született, s neveld őt annak. Ha majdan erős lesz a
csatákon, eszes a tanácskozásban, ki fogja mondhatni,
hogy ő nem férfi? — Az ég adand neki hírt, hatalmat,
115 hős tetteket, s megengedi, hogy túlélje ellensége családját,
és nemzete megszabadítójának neveztessek.”

DALMA Az ég mondá, és én esküszöm, hogy úgy lesz.

OLDAMUR Ne esküdjél korán.

DALMA Mindenki férfinak hisz. Kiálltam a próbákat csatákban
és tanácskozásban. Ütközet hevében kerestem babért hom-
120 lokomra, törvénytételben pálmaágat kezembe.

OLDAMUR A legnehezebb próba még hátra van. Karodnak
erejét megpróbálta a harc, eszed hatalmát a tanácskozás:
még szived van hátra, — azt meg fogja próbálni a szerelem.

DALMA Nem tudom, mi az?

125 OLDAMUR Még nem. De eljön az hivatlanul. — Egynek észt,
másnak kart adott a sors, szívet mindenkinek. Hiába
mondja a virág: én nem akarok virággani. A tavasz eljő,
és a sziv virágai kinyílnak.

DALMA Én ki fogom tépni e virágokat még bimbó-korukban.

130 OLDAMUR Nem ismered fogadásod nagyságát, Dalma. Fel-
áldozni vagyont, nyugalmat; feláldozni az életet — mind
csékélység ahoz képest, a mi a szerelem feláldozása. Egy
fillér a túlvilági üdvhöz képest.

DALMA Vannak oltárok, melyeken semmi áldozat sem nagy,
135 ha a hon élte van mérlegben vele.

OLDAMUR Nemesen szóltál. Irasd fel e mondatot palotád min-
den ajtaja fölé, hogy olvashasd, akár merre tekintesz, mert

egykor szükséged leend rá, hogy eszedbe juttasd magad-
nak. Még most e fogadás csak egy elvetett mag, de majdan
140 óriási törzssé fog felnőni, melynek viharokkal kell küzdeni,
s mely az égbe emeli fejét.

DALMA Legyen bárminő nagy, a mit fogadék, megtartom azt.
Én a mióta életet tudom, csak egy szabályt tanultam
ismerni: „első a haza”. Ő érte mindent megteszek, min-
145 denről lemondok. Semmi sem elég nagy, hogy e névvel
mértőzhessék. Nincs gondolat, mely mellette el ne vesz-
szén. S ha megmentésére kell, hogy meg ne tudja senki
női létemet, esküszöm, hogy a mennyi tért kardom hegyé-
vel magam körül keríthetek, annyira közel hozzám nem
150 jövend senki soha; s ha meghalok, átok alatt hagyom meg,
hogy alakomat úgy a hogy meghült, porrá égessék.
Hívasd a gyulákat, én esküdni akarok.

OLDAMUR A ki a jövendőkre fogad, az Istent hívja fel küzdeni.
Én ohajtom, hogy esküdjél, és mégis félck tőle. Bizatná-
155 lak, ha nem akarnád; s ellenkezem veled, midőn kész
vagy rá. Homlokomon izzadság gyöngyözik. Oh az
nem a halál veritéke, hanem azon félelemé, hogy te gyenge
leendsz ott, hol a harc bizonyos, és a győzelem bizony-
talan. Oly helyzetben hagylak itt, melyre gondolni magam
160 is szédülök; oly helyzetben, minőt nem teremté Isten,
minőre nem gondoltak az emberek soha. Isten gyöngének
alkotá a nőt, Isten szeretni alkotá a szívet; a természet
legszentebb törvénye az, mely ellen fogadást tevél, s az
alul nincs kivétel.

DALMA Én király vagyok. Az emberek közül kivétel. Miért
165 volna a fejedelem legmagasabb az emberek között, ha nem
azért, hogy egyedül nemzetét szeresse? Miért állana leg-
felül, ha nem azért, hogy tudjon egyedül állni? — Embe-
reknek törvényt írt a természet; királyoknak törvény a hon
170 java. Én e törvényen kívül mást nem ismerek. Hívasd a
gyulákat, én esküdni akarok.

- OLDAMUR Erős lelked megdöbönt Jo bb szeretném, ha szomorúan, ha csüggedt lemondással tennéd e fogadást. Az erős lelkeknek ellenségük a sors. A villám mindig a legmagasabb bérceket sujtja!
- 175 DALMA Kivéve azokat, melyek még a villámon is túl emelék fejüket. Engedd, hogy hívassam vezéreidet.
- OLDAMUR Isten segítsen! Ohajtom e harcodat; pedig tudom, hogy a sorssal nincs fegyver küzdeni.
- 180 DALMA Van: az erős akarat. Isten megírta útját a csillagoknak; embernek megengedé, hogy írja azt maga. Viharnak, tengernek, angyalnak és ördögnek van ura; az ember ura önmagának. Érezve a terhet, melyet vállamra tettél, kétszerte erősebbnek érzem magamat. (*kiszól!*) Jöhettek.

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBDEK, TÁLTOS, KÉT RHABONBÁN, HAT VEZÉR, ELEMÉR,
KÉT GYULA

(*Elemér leghátul marad. — Mind Oldamur körül állnak.*)

- 185 OLDAMUR Az óra végéhez közelg. Ez élet be lesz végezve, hogy újra kezdődjék a másik. A haldokló ne gondolkozzék sírhalmáról, hanem azokról, kik élve maradnak itt. Élttem nagyrésze országomé volt. Utolsó órám egészen övé. A hon ege soha se maradjon naptalan. Midőn leszálok én, fiam helyembe kél. Midőn én a ravatalra fekszem, ő a trónra lép; a leáldozó hold hadd lássa meg, mint kél utána a hajnalodó nap. Kiáltásatok, hogy: „éljen a chagán”, midőn tudom, hogy az nem nekem szól többé.
- 190 MIND Éljen a chagán!
- KÉT RHABONBÁN (*térdeikre fektetett paizson felemelik Dalmát*)
- 195 OLDAMUR Harminc év előtt hallám e kiáltást, akkor nekem szólt az, most neked. A te lépcsőid a trónhoz vezetnek fel, az anyimek a sírboltba le.

- 200 RHABONBÁN Most, ifjú fejedelem, ősi szokásaink szerint, mondd jelszavad, melyet palotád homlokára irassunk fel arany betűkkel. Atyád jelszava ez volt: „Többet ésszel, mint erővel.” Egy óra múlva a tiéd álland helyén. Mi legyen az?
- DALMA „A hazáért semmi áldozat sem nagy.”
- RHABONBÁN E jelszó esküvés, melyhez uralkodásod napjai vannak mérve.
- 205 DALMA Hívjátok Istent. Hallja meg eskümet.
- KÉT GYULA (*két kardot fejeik felett keresztbe tartva*) Isten, hadúr! Jóél! kinek jelképe kard, tűz és napvilág, légy jelen és halld meg e nevedre tett esküt.
- 210 DALMA (*a két kard alá áll*) Esküszöm reád, Isten, hadúr! Jóél! hogy népemért mindent feláldozok, a mi enyim: életet és halált, gyűlöletet és szerelmet. Utáljam bár miként az életet, s ohajtsam a halált; ha népem kívánja, hogy éljek: élni fogok. Irtózzam a haláltól, s szeressek élni; ha népem java kívánja holtomat: meghalok. Gyűlöljek, szívem mélyiből; ha népem java kívánja, hogy megbocsássak: megbocsátok. És szeressek bár lelkem minden erejével; ha népem java kívánja, hogy feledjek: feledni fogok. Halld eskümet. S légy tanum örökké! Isten! (*kezét fölemeli*)
- 215
- 220 OLDAMUR Én is hallottam azt, s a túlvilágon is emlékezni fogok reá.
- DALMA Vigyázz reám onnan felül; — segíts, ha ingadozom; sujts le, ha elbukom.
- 225 RHABONBÁN Szóljanak a kürtök! (*trombitahang*) Most járuljatok a vérszövetséghez vezérek. Itt a szent kehely (*felmutatja*), melybe fejedelem-választáskor egyesülni szokott a hét vezér vére, annak jelképeül, hogy ők is így egyesülendnek egy vérté, egy gondolattá a nemzetért.
- MÁSODIK, HARMADIK, NEGYEDIK, ÖTÖDIK, HATODIK VEZÉR
(*egyenkint a serleghez járul s karját megszúrva, a serleg fölé tartja e szavakkal*)

- „A mint e vér kicsordult, akként omoljon vére annak,
ki honához és fejedelméhez hűtlen lesz.”
- 230 ELEMÉR *(a serleghez lép, karját megszurva, fölé tartja)* A mint e
vér kicsordult, akként omoljon vére annak, ki honához
és fejedelméhez hűtlen lesz.
- DALMA *(a mint Elemért meglátja, elveszti arca szigordt, rábdmul,
keble hevülni kezd, tétovdzva szól)* Ki vagy te hetedik vezér?
- 235 ELEMÉR Nem emlékszel reám? Én Elemér vagyok. Arcom vál-
tozott-e vagy szived, hogy elfelejtéd, ki gyermekkorodtól
fogva leghűbb barátod volt?
- DALMA *(nyugtalan lázongással tekint rá)* Emlékezem, — —
emlékezem.
- 240 ELEMÉR Nem jut-e eszedbe, midőn gyermek valál, kicsiny kis
szőke fűrtű angyal? én már nagyobb, vad, szilaj fiú:
együtt eljártunk jó anyád sirjához; én letéptem a virágot
a szirt fokáról, te koszorúnak fűzted azt a sírhalomra,
s ott sírtunk együtt mindketten, és az oly jól esett.
Emlékezel-e még?
- 245 DALMA *(suttogva)* Emlékezem, — — emlékezem.
- ELEMÉR S midőn legelőször vadászatra bocsátának bennünket,
egyénél melletted lovaglánk a futó dámvadat ízve. Egyszerre
egy forrás mellett oroszlán-nyomokra bukkantunk. Mint
250 hagytunk fel egyszerre mindketten a dámvadat-ízéssel,
hogy oroszlánra vadászhasunk. Igen, e fenevaddal jött
kedvünk küzdeni, mely szembe áll, és élet-halálra küzd;
méltó tusát, emberkirály állatkirály ellen. Félreloptuk
magunkat a kíséretől, s felkerestük a királyi állat berkét.
Ez nem futott el, miként a dámvad; — az első hívásra
255 kijött barlangjából, megrázta aranyos sörényét, s dörgő
ordítással felelt meg szavunknak. — Te hevesen vágattál
felé lovaddal, én meg akartalak előzni; az oroszlán fejét
a földre fektetve, s farkával a földet korbácsolta, s azon
pillanatban, midőn te kopjátad hajítád reá, felszökött,
260 s lovadat megragadva a földre vágta. Te lovad alól nem

birtad magad kiszabadítani, én leszöktem az enyimről,
s megragadva két kezemmel az oroszlán száját, hátra-
rántottam azt; s míg te késedet szívébe dőféd, én fejét
torkig hasítottam. Emlékezel-e még?

265

DALMA Igen. Emlékezem.

270

ELEMÉR És mikor legelső csatánkba vittek mindkettőnket,
ott álltunk egymás mellett, alig várhatva a csatakürt
rivallását; keblünkben zajgott a vér, szemünkben nem
ismert öröm tüze égett. Végre hangzott a riadó. A te
arcod kigyuladt egyszerre, mint az éjszakai égés; nem
néztél hátra, hanem csak előre. Keresztül törtél az ellenség
legelső sorain. Keresztül a másodikon, s egy pillanat múlva
ellenségtől voltál körülfogva. Ifjui heved elragadt, hogy
észre ne vedd, miként az utánad jövők nem bírnak nyo-
modba érní. Az ellenség vad orditással özönle körül,
a kardok villogtak fejed körül, a nyilak pattogtak pánéc-
lodon, s ősz atyád haját tépte keszervében, hasztalan törve
utat feléd harcefszédjével. — Ki küzdött akkor oldalad
mellett, ki volt, ki paizsával betakart, ki felfogta rólad a
halálcsapásokat, ki biztatott, hogy ne félj, s a hova gyöngé
volt a te csapásod, oda egy erősebbet sujtott, míg atyád
mentésedre megérkezett? Emlékezel-e még?

275

280

DALMA Te voltál az! Oh jól emlékezem.

285

ELEMÉR S midőn hosszú tábor-útunkon elesteledve, sátorod
árnyában pihentél, fejed ölembe hajtva s karod körülem
fűzve; egyik csillag a másik után letűnt, egyik őrtűz a
másik után kialudt, csak én viraszték álmaidnál ébren,
hűségesen: emlékezel-e még?

290

DALMA (*lázasküzdelemmel*) Emlékezem. Oh hallgass! oh hallgass!

OLDAMUR Dalma! Te reszketsz.

DALMA (*Oldamurhoz*) Oh atyám, érzem fogadásom terhét!
(*atyja kezére borul*)

OLDAMUR Ily korán! — Te küzdelemre híttad fel a sorsot, im,
az első szavadra megjelent. Nem gondolád, hogy az ifju,

295 ki két év előtt mint jóbarát, mint ikertestvér vált el tőled,
két év mulva sok lesz játszótársnak. Vigyázz ez érzéseimre.
Ma hálának nevezed azt, holnap szercelem lesz. Befogadod
mint barátságot, mint testvérczérzelmeket szivedbe, s szenved-
300 déllyé nő fel.

DALMA Már azzá nőtt!

OLDAMUR Ugy jaj neked, vagy jaj a hazának.

DALMA Jaj! — nekem egyedül! — Esküöm megtartandom.
(*fölkel*) Elemér! azok után, miket atyám felőled mondott,
legmagasabb becsülésemre vagy érdemcs. Ismerve lelked
305 becsét, olyá tekintlek, mintha saját jobbfelem volnál.
Ezért megosztom veled fejedelmi hatalmam; légy oly
tisztelve, miként én magam, ítéleted annyit érjen, mennyit
enyim: hogy a hol én nem vagyok, te ott lehess. Ha én az
ország egyik részében vagyok, te a másikban légy, ha én
310 keleten, te nyugaton: így országunk mindenütt boldog
leend. (*félre*) És én magam nyugodt.

OLDAMUR Értelek, jól értelek.

ELEMÉR Oh chagán, rosszul jutalmazod hűségemmet, midőn ma-
gadhoz hasonlóvá tész'sz, s azt kívánod, hogy ott legyek
315 mindig, a hol te nem vagy: mint az éj és nap, a kik szün-
telen egymást kerülgetik. Én tőled elválhatlannak hívém
magam. Örömet lennék árnyad, hogy soha el ne marad-
hassak tőled, vagy testőreid között legutolsó, ki ajtód
küszöbénél viraszt. Én nem ismerék soha sem anyát,
320 sem testvért, sem szerető leányt; minden érzelmem csak
körülte forog. De tőled távol fáj bennem a lélek; s midőn
látlak, öröm fog el, minőt soha nem érezék.

DALMA Hagyd a gyermekkori rajongásokat, vezér. Hűséged-
del nem személyemnek, hanem koronámnak tartozol
325 ezentúl. Még ma eltávozol. Első utad leend Disabul,
a török fejedelemhez, kinek mint képmásommal fölruhá-
zott követ — tudtul adandod, hogy e napon a trónt elfog-
lalám. Figyelmeztetni fogod őt a régóta fennálló titkos

- szövetségre, mely e két nemzet fejedelmei között él;
330 elmondod, hogy nyílt szív, baráti kar tárul a hű szövetséges
felé: kemény szív, acél kar vár az ellenségre.
- ELEMÉR Bizd reám, hogy lefessek előtte képedet; szeretni és
félni fog téged egy pillanatban.
- DALMA Most menj; az idő becses, készülj utadra. Napnyugat
335 előtt megindulj. Mire vársz még?
- ELEMÉR Egy baráti kézzorításra; méltatlan vagyok-e e kegyre?
- DALMA (*habozva nyújtja felé kezét*) Isten veled. (*félre*) Lelkem
légy erős, kezem ne reszkess, szívem ne dobogj.
- ELEMÉR (*ezalatt Dalma kezét szívéhez szorítja*) Emléked fog
340 kísérni mindenütt.
- DALMA (*félre*) Szivemben láng gyulad e kézzorítástól, lelkem
összeroskad. (*visszafordul, szigorúan*) Mig nem hivatlak,
addig vissza ne jöjj. — Isten veled!
- ELEMÉR (*Oldamurhoz hajol térdén*) Haldokló király, leádozó nap!
345 rokonimat, kiket nem ismerék, ott fenn üdvözzöl.
- OLDAMUR Ifju vezér, támadó csillag! országomat, melyet el-
hagyok, megoltalmazd.
- ELEMÉR Vezérek, isten hozzátok! (*el*)
- DALMA (*Oldamurhoz*) Elégült vagy-e velem? (*elé térdel*)
- 350 OLDAMUR (*Dalmdhoz*) Nyugodtan halok meg. (*kezét Dalma
fejére teszi*) Áldásom reád. Adjon az ég neked vaskemény
szívet, sűrű harcot, örök győzedelmet, csatatéri halált.
Legyen néped boldogsága oly nagy, hogy elfeledd miatta
saját boldogtalanságod. Tegyen az ég urává ellenidnek,
355 tegyen urává önmagadnak. Légy elég erős koronád terhét
elviselni, mely egy főn sem volt oly nehéz, mint a tieden
lesz. Légy áldva még a túlvilágon is; mert a miről itt
lemondasz, azon üdvöt még a mennyországban sem leled
fel többé.
- 360 DALMA (*Oldamurhoz*) Meg ne csókolj, vagy könyvet ne mutass,
vagy leányodnak ne szólíts, mert erőm rögtön összeroskad.
- OLDAMUR (*vezérekhez*) Vezérek, egy pillanat még, s én más

365 eget, más napot fogok meglátni. Gondoljatok reá, hogy
egykor találkozni fogtok velem, s én számon kérendem
tőletek, a mit rátok bíztam itt alant. Amott túl mindent
főltalálunk. A napsugáros mezőt, a kedves rokonokat,
az elválhatlan kardot, s a kedvenc paripát: csak a hazát
nem sehol. Ez az élőknek marad. Az ég a megdicsőült
370 lelkeké; de a hamvoknak is megvan joguk azon földhöz,
melyben nyugszanak. El ne feledjétek, hogy apáitok sírhal-
mait rejti e föld, kik ott pihennek velük eltemetett kard-
jaik mellett. Legyetek egyesültek; az avarnak csak egy
félelmes ellensége van: saját maga. Ki ne húzzátok a kar-
dot hüvelyéből ok nélkül, s vissza ne dugjátok dicsőség
375 nélkül. Vénekre bizzátok a hadizenést, ifjakra a békekötés.
Ha győztök, tudjatok félni; ha vesztek, tudjatok remélni.
Ne legyetek zsarnokok, hogy ne legyetek rabszolgák.
Szeressetek mindent, mi szép, nagy és dicső, és azt, mi
legszebb; legnagyobb, legdicsőbb, — a hazát! legjobban.
(szemeit csendesen lehunyja)

380 TÁLTOS Oldamur! az óra lefolyt, az isten szólít magához.
Készülj az égi útra.

DALMA (ezalatt folyton kezében tartva Oldamur kezét) Isten!
e kéz elhidegült! (Oldamur szívéhez kap) Ő halva van!

MIND Ő halva van!

385 RHABONBÁN Észrevétlenül jött rá a halál. Csak arra várt, hogy
utolsó szavait kimondja.

TÁLTOS Ugy szenderült el, mint egy alvó gyermek anyja
keblén. (könyeit törli)

390 DALMA (földl) Vezérek és országnagyok! Takarjátok el e
könyeket. Férfinak sírni és férfit siratni, disztelen. A halál
napja örömnapp; s meghalni úgy, miként ő itt elöttünk:
boldogság. Távozzatok, s küldjétek sírni az asszonyokat.

RHABONBÁN (táltoshoz) Ez valóban keményszivű férfi leend.
Miként szerette atyját, s a gyáva könyvet mégis visszafojtja.

395 TÁLTOS Valóban erősszivű férfi.

MIND (elidővoznak. — Ezalatt künn a Táltosok halotti dalt énekelnek a távolban)

DALMA (az ajtóig kisérve a legutolsó férfit, midőn látja, hogy már egyedül maradt, sirva fakad s zokogva borul Oldamurra)
Atyám! atyám! — —

(Függöny legördül.)

MÁSODIK FELVONÁS

Sík puszta; éj van, középett a háttérben egy négyszarvu vastag emberalakú bálvány, mely a benne égő tűztől vörösen izzó, a népség körülötte áll.

ELSŐ JELENÉS

KÉT MÁGUSZ, PÓR, TISZTVISELŐ, MOLNÁR

ELSŐ MÁGUSZ (a bálvány előtt áll)

MÁSODIK MÁGUSZ (az előszínen áll)

ELSŐ MÁGUSZ (vontatott hangon) Az éjféli csillaga feljött!

MÁSODIK MÁGUSZ (hasonló hangon felelgetve) A föld világlái kialudtak.

ELSŐ MÁGUSZ Imádjátok Astaroth nevét.

8 NÉP (meghajolva) Oh Astaroth!

ELSŐ MÁGUSZ Kie az éjféli? a sötétség órája?

MÁSODIK MÁGUSZ Az ördögök királya, Astarothé.

ELSŐ MÁGUSZ Kicsoda Astaroth?

10 MÁSODIK MÁGUSZ Elűzött szellem, ki most le van győzve,
s láncok között szenved, s bujdosik a fény előtt; de egykor
széttört láncait, ismét feljül kerül, eloltja a napot, s boszút
áll mindazokon, kik őt szidalmazák.

ELSŐ MÁGUSZ Imádjátok Astaroth nevét.

- NÉP (*meghajolva*) Oh Astaroth!
- 15 ELSŐ MÁGUSZ Mit kíván Astaroth?
- MÁSODIK MÁGUSZ Ünnepet és áldozatot.
- ELSŐ MÁGUSZ Micsoda ünnepet, és minő áldozatot?
- MÁSODIK MÁGUSZ Keserű áldozatot örömmünnepén, mert neki
20 a méreg édes; a gyászünnepen édes áldozatot, mert neki a
méz keserű.
- ELSŐ MÁGUSZ Miből áll a keserű áldozat?
- MÁSODIK MÁGUSZ Hét országából a természetnek az ártó állatok,
miket ő égő gyomrába lenyel; férgek közül a nadály;
bogarakból a skorpió; csúszók közül a csörgő kigyó;
- 25 halakból a cápa; madarakból a keselyű; emlősökből a
hyéna; a hetedik egy erős férfi.
- ELSŐ MÁGUSZ Mi az édes áldozat?
- MÁSODIK MÁGUSZ Hét országából a természetnek azok, a mik
szelidek: férgesekből a biborcsiga; bogarakból a pillangó;
- 30 csúszók közül a salamander; halak közül az aranysüllő;
madarakból a gerlice; emlősökből a fehér bárány; a hetedik
egy tizenhétéves szőz.
- ELSŐ MÁGUSZ Imádjátok Astaroth nevét.
- NÉP (*leborulva*) Oh Astaroth! (*kívül kiürtszó*)
- 35 ELSŐ MÁGUSZ A nagy király jó, készüljete az áldozathoz.

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, DISABUL, KUBLÁJ, JAGÁR, PADMALANHA, CSUVASZ
KÖVET

DISABUL (*nagy kerekas trónon ülve, két rabszolga húzza elől,
kettő tolja hátul*)

KUBLÁJ (*kezét a trónra téve, Disabult kíséri*)

ELSŐ MÁGUSZ (*Disabulhoz*) Üdvözöl Astaroth! s meghív
maga elé.

DISABUL (*lenézőleg*) Köszöntetem. Csak ne tartson soká. Mikor
csináltatok, kár volt, hogy lábakat is nem alkottatok neki,

40 hogy ő jöhetne hozzám. *(leszdl)* De ám eljövék; ma
köszönettel tartozom neked, Astaroth. Ellenségem halál-
hírének napja van ma: adjon a pokol neked több ilyen jó
napot. *(Kubldjhoz)* Tehát Oldamur meghalt? s a chagán,
ki utána trónra ült, még gyermek?

45 KUBLÁJ Még fiatal, és sokáig élhet.

DISABUL Astarothra esküszöm: rövid élete lesz.

JAGÁR *(fejcsóválva)* Te azt nem tudhatod, nagy király.

DISABUL De megtehetem.

JAGÁR Vétenél a szövetség ellen.

50 DISABUL Ki kötötte azt? Én nem. Ősapám tevé; s azért, ha ősapám
bivaly volt, én nem születtem-e arszlánnak? — Ha a
kérődző állatok szövetséget kötöttek maguk közt, hogy
ezután csak füvet egyenek, én elütöttem közülök: én
vérszopó vagyok.

55 JAGÁR Azt megnutattad, nagy Disabul. — Ebéd végén mindig
abban gyönyörködöl, hogy azon rabszolgáid fejait rakatod
táladra, akik felszolgáltak; most tizenhét esztendeje min-
den ujonszületett leánygyermeket a vízbe fojtatál. Ez a te
dolgod, Disabul. Saját népeddel magad parancsolsz, s ez
60 ellen senkinek sincs kifogása.

DISABUL De már meguntam ezt. Nekem munka kell. Ez a sok
apró nép, a ki köröskörül lakott, mind elpusztult már,
vagy elszaladt a világ végire. Minden ellenségemet meg-
65 ettem; csak szövetségeseim vannak hátra, s most arra
várjak ugy-e, hogy azok egyenek meg engem?

JAGÁR Emlékezzél reá, hogy az igazság legelső ur a földön.

DISABUL Tehát az lesz igazság, nemde, hogy egy sima állu
ifjanc, kinek nincs egyéb érdeme felettem, mint hogy
szakállatlan: kibőjtöljön engem a világból, s én nagy
70 kegyesen nézzem, mint egy indu bonc, mint hízik ő bele
saját trónusomba, mikor kedvem van őt letaszítani a
magáéról?

JAGÁR S erre megesküvél bálványod hitére máguszaid előtt.

75 DISABUL Mit nekem papjaim és bálványaim? — Parancsoljanak
a más világon, e világ az enyim; itt azt kell akarniok,
a mit én akarok!

JAGÁR Ne feledd, hogy e szövetségre minden körüléd lakó nép
fejedelmei éber szemekkel néznek.

80 DISABUL Vakulj meg velök együtt, hogy ne nézhessetek rá!
Le fogjátok-e ugatni a sasokat az égből?! . . . Fenyegették-e
valaha az egerek a párducokat?

JAGÁR Oh nagy Disabul! nem jó az ellenségről megvetőleg
szólni. Jusson eszedbe, hogy Omár khán két év előtt teve-
pásztor volt, s most fél Ázsia réme, s másik felének
85 prófétája.

DISABUL Réme a gyáváknak, s prófétája a bolondoknak. De
fogadom, hogy én még növelem prófétai hírét, és martyrá
teszem; s ha nem mutogattak még prófétát kitömve, majd
mutogatok én egyet.

90 JAGÁR Akkor aligha fogsz reá érni, hogy erődet Dalma ellen
fordítsd.

DISABUL Te azt hiszed tán, hogy egyenkint hivogatom ki
párbajra a nagy próféta dárdahordozóit? — Én nem
szoktam vesszővel hadakozni; a hova én ütök, az beomlik,
95 ha mindjárt kőszikla is. Egyszerre három hadsereget küldék
a lázadó rabszolga ellen, ki Tatórországot hatalmába keríté;
mindegyik százezer emberből áll. Egyik Chorazan felől
keríti el, a másik a tengeren kerül háta mögé, a harmadik
egyenesen a sivatagon vág ellene keresztül. Ha a föld el
100 nem nyeli, meg nem menekül tőlem. Azt pedig ne gondold,
hogy ott megálljak, a hol őt levertem: a míg világ van
jobb- és balfelől!

JAGÁR Mit teendesz?

DISABUL Mit teszek? — lekaszálom a földet, s ha kifogyok a
105 földből, berontok az égbe. Nem akarok urat ismerni
kivülem. Ti szüntelen vigyáztatok, hogy hadsereget ne
gyűjtsék, mellyel álmos békéteket megháborithassam.

110 Ez az Omár, ez az elűzött pásztor-királyfiu, ki egy homok-
pusztát kapott örökségbe, a ti vesztetekre növelte hírét.
Midőn határaitokat kezdte fenyegetni, akkor hittatok fel
engem, hogy gyűjtsek ellene hadat. Tudtátok, hogy én
arra legkészebb leszek, mert én nem őrzőm városaim árkát,
vetett füveimet, s szövőszékeimet, a mik nálam mind nin-
115 csenek. Háromszázezer kardot adtatok kezembe. Azt
hiszitek, hogy ebből rátok nem jut egy sem?

JAGÁR Szavaid fenyegetéskép hangzanak.

DISABUL Én is úgy hiszem. A tatárnépet eltörlöm ma, az ogurt
holnap, a hindut holnapután, s még a fehér hun és chinai
számára is lesz nap az esztendőben. Elég egy ur a földön;
120 lám az égen sincs több nap egynél. Ha meghaltam, akkor
ám jöjjenek elő az apró csillagok, s osztozzanak meg az
égen; de a mig élek — elbujjanak.

JAGÁR Ez azt teszi, hogy készüljünk a harcra?

DISABUL Készüljetek a halálra.

125 JAGÁR Óh nagy Disabul, te rosszul látsz sorsod végére. Mi
okod van bennünket bántanod?

DISABUL Az az okom van, hogy ti munkás nép vagytok, az
cnyim dologtól elszokott; nekem munkás rabszolgák kel-
lenek. Nektek szép nőitek vannak, az enyimek szegletes
130 fejüek; nekem szép rabnők kelleneek. Nekem kardom van,
nektek van fejetek; s nekem ez a fej kell, ha nincs egyéb!

JAGÁR Egyébre is fogsz találni, Disabul, — erős karokra. Áldjon
meg az ég! *(el a hindu követtel)*

DISABUL *(fojtott dühvel utádnuk morogva)* Titeket pedig pusztítson
135 el! *(Kublájhoz)* Nem megérdemleném-e, hogy bolondnak
nevezzenek, ha egy hiu esküvés miatt elnézném, mint nő
mellettem óriássá egy poronty, s mint tudakozódik utá-
nam, ha nem haltam-e meg, midőn elég erőm van őt még
gyermekkorában összezúzni?!

140 KUBLÁJ A kinek hatalma van, annak joga van mindenhez,
nagy király. *(meghajtja magát)*

DISABUL Mihelyt seregeink e lázadó Omárt eltiporták, meg-
viszed Dalmának hadizenetünket; vele semmi sem békít
145 ki engem: sem ígéret, sem meghódolás. Egyetlen bűnc az,
hogy él. Meghaljon.

(*künn távol kiürtszó és e kidítás:)*

Hírnök a tengerről!

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, HIRNÖK

HIRNÖK Uram, hatalmas chán, rosz hírt hozok.

DISABUL Akkor jó lett volna, ha magadat ott künn hagyod! —
Beszélj hát gyorsan; ha rosz, legyen rövid.

150 HIRNÖK Hajóidat, melyek hadseregedet a tengeren átszállították,
a tenger közepén vihar támadta meg. Elsülyedt mind,
— a nép a vízbe fult, — egyetlen gálya jutott a parthoz,
azt is a sziklához vágta a hullám; magam menekültem meg
uszva az ott veszett seregből.

155 DISABUL (*bószült dühvel*) Dobjátok vissza, hogy legyen a
többinél.

FEGYVBRESEK (*elhurcolják a hírnököt*)

DISABUL (*szakdlldt tépve*) Oh átkozott vihar! hogy fuss a világ
végeig, és soha meg ne pihenj! Oh átkozott tenger,
hogy száradj ki, és láss tulajdon fenekedre! Hajóimat meg-
160 ettétek. Ezer árbocos, tizezer vitorlás hadam! Egész erdő
a tenger közepére ültetve. Egy úszó város aranyozott tor-
nyokkal, lobogó zászlókkal, páncélos hadakkal! minden,
minden oda! Vitézeim a tenger fenckén fekszenek, gályái-
mat darabokban hányja ki a partra a hullám. (*Őrjögő sájd-
dalommal tekint szét, s meglát egy katonát, kinck arca mozdul-
latlan maradt*) Miért nem sírsz, gazember? Nem jön köny
165 szemeidbe? Katonák! vigyétek és tanítsátok meg sirni!
(*az elvitetik*) Ezer árbocos hajóhadam! Egyik kezem

170 van levágva! — — Inkább volna egyik kezem! — —
(*daccal*) De mit? Maradt még két seregem. Semmit sem
tesz. Elég erős maradtam még azért. Nincs semmi baj!
Ha egyet elnyelt a víz, kettőt csak nem nyelt el a föld!

(*künn kürtszó és e kiáltás más oldalról*)

Hírnök közelg!

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, MÁSODIK HIRNÖK

MÁSODIK HIRNÖK (*sietve jó s lelkendező szóval*) Hatalmas király!
a pusztáról jövök, hadsereged közül.

175 DISABUL Mije hiányzik hadamnak, hogy oly sebesen jövé!?

MÁSODIK HIRNÖK Semmije sem hiányzik, uram, csupán az
élet! Hadsereged a pusztában érte a Szamum irtó szele,
s homokfellegekkel temette el. Én az utócsapatok közül
egyedül futottam el tévémen.

180 DISABUL (*mint villámütött áll egy percig, végre a düh legfőbb fokán*)
Átok reád e hírért, halálmadár! Hogy hoznák azok holt
híredet, a kiket te hirdetsz halottnak! — Ez kemény
csapás. Huszezer tevét, százezer harcost veszíték el ingyen,
a nélkül hogy az ellenségből egy élet veszett volna érte
kölcson. — — Azért sem sirok. Még van egy hadam.

185 Ez a kettő ugyanis csak szedett-vedett nép volt, merő csőcselék,
csak meghalni jó: gyalázatomra lettek volna. Jól
tették, hogy elvesztek. Ugy kellett nekik, miért nem siet-
tek jobban. Oh a chorazani sereg mindezt ki fogja pótolni!

(*künn kürtszó*)

Hírnök érkezett!

DISABUL (*elsápad, merőben néz az érkező felé*)

ELŐBBIEK, HARMADIK HIRNÖK tántorogva jő

- 190 DISABUL Ne szólj! — Pofád sápadt, mint ki sírból kelt fel. — —
 Légy átkozott! miért remegsz? — Gyűlöletes reszkető
 ábrázat! Honnan hozod a rossz hirt? Égből cseppentél ide,
 vagy a tenger okádott ki téged is, hogy engemet rémits?!
 HIRNÖK Uram, hatalmas chán! Chorozanból jövök.
- 195 DISABUL Némulj meg örökre. — Mért nem tudtad vérrel befe-
 teni arcodat, hogy ne lenne ily fehér!?
- HIRNÖK Omár chánnal összetalálkozánk.
- DISABUL A végén kezd! Győztetek-e?
- HIRNÖK Sereged elhullt. Magam vagyok utolsó, ki megmene-
 kült a harcból.
- 200 DISABUL Astarothra! nem vagy utolsó, mert nem menekültél
 meg! *(Leszurja a hirnököt, az összerogyik, Disabul kezéből
 a kard kihull.)* Ég és pokol! mindenem elveszett! mindenem,
 mindenem! — Ez a szép hadsereg; a válogatott páncélos
 205 hadsereg, mely mint egy érc buzavetés terült egyik hegy-
 oromtól a másikig, arany paizsaikon a nap tündökölt,
 dárdáik hegyével a leszakadó eget képesek lettek volna
 feltartani; e lovas dandárok, mik a széllal futottak versenyt;
 s ha nyilaikat kilőtték, elboriták vele a napot; s ha őrtüzei-
 210 ket meggyújták, mintha a föld tükrözte volna vissza az
 eget. E hétszáz elefánt hátán emelt tornyok, mik ijedelmei
 voltak a harcnak, e hős vezérek csapatjaik élén, gyémánttal
 rakott fegyverzeteikkel, s e lobogó sátorok, mik a halmo-
 kat ellepték. Ez mind, mind csak álom? Tegnap volt és ma
 215 nincs! *(Őrült álmodozással tekint a levegőbe, határozatlan
 léptekkel tántorog, — végre elejtett kardjára ta'ál lépni, s föl-
 riad)* Ki tette ezt? *(felkapja a kardot)* Ki harcol ellenem
 láthatlan kezekkel? Te pokolbeli szörnyeteg, Astaroth!
 Azért emeltelek ide? azért hizlallak itt, hogy így bánj

320 velem? Te pokollal viselős fenevad, most szülj nekem oly hadsereget, a minőt megettél; vagy oly dombot hányatok reád, hogy szarvaidd sem látszanak ki belőle.

(A máguszok elszörnyedve rohannak a bálványt káromló kirdly elé, — a főmágusz eléje dll)

FŐMÁGUSZ Szünj meg szavaiddal, Disabul, ne haragítsd Astarothot még jobban.

225 DISABUL Megharagított ő engem eléggé. Ellenségeim csúfja lettem. Ha az ogurnak láthatlan istene van, legalább nem ad neki enni, miként én ez idomtalan alaknak itt.

(A bálvány szájából lángok csapódnak ki. A máguszok földalatti csöveken tompa bőgést hallatnak az izzó bálvány torkából)

FŐMÁGUSZ Halld, Astaroth beszél.

DISABUL *(dühvel)* Mi kell neki? Ha éhes, tömjétek meg kavics-
csal! *(A bálvány egyre bőg)*

230 FŐMÁGUSZ Astaroth édes áldozatát kéri.

DISABUL Ehetnék? Három hadseregeniet ette meg, jóllakhatott vele; hamarább ihatnék rá: mondjátok meg neki, hogy igya ki azt a tengert, melybe gályáim süllyedtek.

235 MÁGUSZOK Astaroth édes áldozatát kéri; a bibor-csigát, a pillangót, a salamandert, az aranyhalat, a galambot, a fehér bárányt, és a szeplőtlen szüzet.

DISABUL No hát adjatok neki.

FŐMÁGUSZ Astarothnak tizenhét éves szűz kell, mert a tizenhetes szám előtte szent.

240 DISABUL *(leverten hallgatá)* Keveset beszélj, jó ember, mert keveset hallgatok. Tégy, a mit akarsz. Háromszázezer hősőm halt meg; küldhetsz utánuk, ha akarsz, még háromszázezer asszonyt.

FŐMÁGUSZ Szűz csak egy kell, de tizenhétéves.

245 DISABUL Mit emlited annyiszor? hozass egyet.

FŐMÁGUSZ Most tizenhét éve, uram, minden leányt a vízbe

hányattál; a ki akkor született, azon évből csak egyetlenegy él.

250 DISABUL Tehát legyen azon egy Astarothé.

FŐMÁGUSZ Bárki legyen is e szűz?

DISABUL Ha atyjának szemefénye is, és a világ szépsége, cskűszöm, áldozat legyen!

MÁGUSZOK *(átvoznak a szüzet elhozandók, a többiek azalatt hátaitkat szeges szíjkorbácsokkal verve ordítják „Astaroth” nevét, a nép körül a földön arca borulva fekszik. Disabul egy leterített tevebőrön ül)*

HATODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, MÁGUSZOK, HALILA

HALILA *(lefátyolozottan a máguszoktól kísérve jó)*

KUBLÁJ *(megröndtva Disabul köntösét)* Uram, chán, ez Halila, a te leányod.

255 DISABUL *(föltekint s ismét lesüti fejét)* Átok rá, mért nem fiam?!

FŐMÁGUSZ Légy üdvöz, hajadon, ki ifju éltedet Astaroth kezébe tenni jöttél!

HALILA *(ki nem tudá eddig, mi történik vele, most meglátva atyja mogorva arcát, s a tüzet okadó izzó bálványt, — kiragadva magát a máguszok kezéből, Disabulhoz fut, annak térdeit dtkarolja, s kétségbeesetten kiált)* Atyám, segíts! engem bántani akarnak!

280 DISABUL Bántottak engem is! Három hadseregem veszett el.

HALILA Oh de én nem bántottalak soha! miért engeded, hogy megöljenek?

DISABUL Az ezen bölcs urak dolga. Ők tudják, mire kell véred Astarothnak! Beérhette volna harcosaimmal. Különben
285 Ők azt állítják, hogy e fcnevad rézgyomrából egyenesen a mennyországba jutsz.

- 270 HALILA Oh ne ölj meg rémitő szavaiddal, mielőtt a halál meg-
ölné. Hisz én nem szeretem az életet, és nem irtózom a
haláltól. — Itt vagyok, verjétek szívembe a törst, hajtsatok
le magas kőszikláról, csak e rettenetes tűzbe ne vessetek!
Oh én irtózom e haláltól.
- DISABUL De hát ki vállalja el helyetted azt? E pokoli királynak
édes áldozat kell; s ha volna is kivüled valakinek egykoru
275 leánya, melyik apa fogja idehozni saját gyermekét, hogy
téged kiváltson? Mindenki szereti gyermekét; mégis csak
legjobb lesz teneked meghalnod, kit atyja gyűlöl.
- HALILA Érzem, hogy gyűlölsz, és én nem adtam rá neked okot
soha.
- DISABUL Te nem. Anyád adott rá okot, a miért szült.
- 280 HALILA Soha sem hallottam egy édes szavadat. Életemnek
egyetlen örömnapja sem volt. Ha csecsemőkoromban kive-
tettél volna a pusztára, valamely fenevad fölnevelt volna
gyermekkének, s jobb atyám lett volna, mint te vagy.
Ha nem palotádban, hanem egy pásztor viskójában szület-
285 tem volna, most tán egy tevehajtsár boldog neje volnék.
- DISABUL Miért nem vagy az? Én nem voltam rád büszke.
Odaadtalak volna az első tevehajtsárnak, ki kezedet meg-
kéri. Most nem fájna rád Astaroth foga, mert nem volnál
hajadon.
- 290 HALILA Oh hisz engem mindenki kikerül, mert jól tudják,
hogy haragod van homlokomra írva, hogy a ki engemet
kiván, a te gyűlöletedet kívánja magának.
- DISABUL Egy ország veszett el miattad: hát ne gyűlöljön ez
295 ország? Ha megfordítva állana a sors, s te volnál férfi és
Dalma nő: most nem siratnám elveszett sergeim. Volna
másik. Így meg kell hajtanom fejem, mely soha meg-
alázva nem volt. Mit ér nekem szépséged, arcod, szemeid,
termeted? Lennél inkább rút, törpe, kancsal és pupos, —
300 csak férfi lennél. Mit ér nekem, hogy angyal vagy? Lennél
inkább ördög, de férfi . . . *(A bálvány bög; mérgesen visz-*

szafordul.) Mondjátok Astarothnak, hogy ne bögjön, mikor én beszélek. Áldozatát meg fogja kapni.

305 HALILA *(kétségbeesetten dtkulcsolja Disabul térdeit)* Atyám! te nem engedheted, hogy engemet megöljenek. Itt szemeid látára, oly irtózatossal halállal. Ha emberi szív van benned, egy férget meg kell sajnálnod, melyet így megölnek, nem saját leányodat, kit saját térdeidről hurcolnak el.

310 DISABUL Jól van. Ne vádolj azzal, hogy kegyetlen vagyok. Im egy menekvésre nyujtok utat neked. Ha e nép közül, mely itt körülünk áll, találkozik egy férfi, a ki téged nejjé fogad: vízfordó, öszvérpásztor, vagy bármely rab-szolga, kit szépséged bája s halálkínaid megindítanak, hogy kezdetet megkérje tőlem, légy azé. Astarothnak nem kell nő, a kit már férjhez adtak.

315 HALILA *(csüggedten, sértett szeméremérzettel hajtja le fejét)*

320 DISABUL Mindenféle emberek! Jöjjetek ide! lássátok e leányt s nézzétek meg jól: az én leányom ő. Szép, nyájas és jó erkölcsű leány. Bizonyára jó asszony fog válni belőle. Ki akarja őt nőül venni? Szóljon, lépjen elő. *(mély csend)* Nos? senkinek sincs kedve hozzá? — Én rangra nem tekintek, nem vagyok válogató. Az elsőnek adom, a ki szól. *(ismét csend)*

HALILA *(a szégyen és halálfélelem miatt térdre roskad s arcát kezébe rejti)*

DISABUL Látod, senki sem akar nejjé fogadni.

FŐMÁGUSZ *(Halildhoz lépve, megfogja kezét)* Szeplőtlen hajadon, szállj lelkedbe és örülj, hogy tisztán jutsz Astaroth keblére.

ELEMÉR *(belép)*

325 HALILA *(éghez emeli arcát, s kezeit összekulcsolja)* Te láthatatlan Isten! kinek életét meghalt anyám tanita tisztelni titkos magányunkban, kit annyiszor kerestem, midőn szenvedék, ki mindenütt jelen vagy, s védője vagy az üldözöttnek, ki szereted azt, a kit senki sem szeret már. Egyetlen soha el nem muló Isten! légy velem, s ha van szemed, meg-

látni szenvedéseim, legyen karod, megmenteni belőlük.
FŐMÁGUSZ (*fölrántja őt térdeiről, rárivall*) Imádd Astaroth nevét,
 ki keblébe fogad!

HALILA (*földre rogyva*) Isten! mindenható, ne hagyj el engem!
MÁGUSZOK (*fölragadják s a bálvány felé kezdik vonszolni*)

HETEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, ELEMÉR S egy APRÓD

ELEMÉR (*kezében olajág. Halildt a máguszoktól elragadja*) Ne
 335 félj; nem hagy el soha, a kihez kiáltál! (*Mindenki szótlannul
 bánul és csodálkozik.*)

HALILA (*Elemért forró ragaszkodással átkarolva*) Oh téged Isten
 küld, hogy megszabadíts. Oh ne hagyj védtelen! arcod
 nemes vonásaiban látom, hogy te az elhagyottak védelme-
 zője vagy.

ELEMÉR (*bátran körültekint, merész kihívó hangon*) Hát nincs-e
 340 férfi az egész országban, hogy egy ártatlan nőnek sírni
 lehet?

DISABUL (*rárivall*) Mit akarsz?

ELEMÉR E hölgyet megszabadítani.

DISABUL Szinte elkéstem vele.

ELEMÉR Vártam felszólításod után, ha lesz-e férfi, ki kezét
 elfogadja? Nem volt. — Vagy szeretni tudnak rosszul,
 vagy félni tudnak igen jól.

DISABUL Nagyon jól tudták ők, hogy a ki őt meg akarná men-
 350 teni, magát vesztené el. Eredj dolgodra, botor fiu, s örülj
 neki, hogy még fiatal vagy.

HALILA (*kétségbeesetten*) Oh ne hagyj elveszni engem! Ne taszíts
 el lábaidtól; végy nődül. Én szeretni foglak, álmaid felett
 355 örködöm, gondolatoddal uralkodhatol rajtam; rabnőd
 leszek, ki éjeket virraszt egy pillantásodért. Kinek élete

nem lesz kívüled, ki örömében hal meg, ha fölemeled,
s lábaid porát csókolja, ha elgázolod.

ELEMÉR Ne félj, megvédelek.

DISABUL (*kardját csörtetve*) Hát tégedet ki véd meg?

360 HALILA Oh ne hagyd magadat elrettenteni; ha látnád félisteni
alakodat, egy világgal mernél szembeszállni. E tekintetehz
nem férhet gyávaság; ez arc félelmet parancsolna még a
puszták vadjainak is. Oh meg ne rettenj, légy erős!

365 ELEMÉR Ne félj. Ez olajág megvédelmez téged. S ha gyöngö
volna az olajág, megvéd e kard!

DISABUL (*mérgesen rárivallva*) S ki vagy te, ki oly fennyen be-
szélsz, midőn előtted Disabul, mögötted Astaroth áll?

ELEMÉR (*rátartó büszkeséggel*) Én az avar nép követe vagyok.

KUBLÁJ (*súgva Disabulhoz*) Uram, te elsápadál.

370 DISABUL (*időntorog*) Igazán? Észrevehetni arcomon? (*erőt vesz
magán, erős hangon*) Ha mennybéli követ vagy is, remegj,
midőn előttem állsz!

ELEMÉR Hagyd a haragot, Disabul. Jól tudva azt, hogy te
375 mennyire szoktad tisztelni a népjogokat, nem tartám fölös-
legesnek az olajág mellé kardot is kötni, s legjobb vitézeim
közül kétezeret magammal hozni kíséretül. Kopjájuk hegyét
láthatod hátad mögött.

DISABUL (*magdban sohajtva*) És nekem egy harcosom sincs többé.

380 KUBLÁJ (*súgva*) Uram, ülj fel trónodra, mert reszketsz. Ne
vegye észre ez idegen megaláztatásodat.

DISABUL (*felül a trónra, mely egyszerű tigrisbőrrel van bevonva, s
négykereklő toló-talapzaton van, hogy mindeniütt a király után
lehessen vinni. — Erős tekintettel Elemérhez, mintegy ijesztteni
akarván azt*) Beszélj hát, mit hoztál? vagy mit akarsz elvinni?

ELEMÉR Ifju chagánom üdvözetét hozom, ki atyja holta után
trónra ülve, erről téged tudósítani kíván, s irántadi gondol-
kozása zálogképeit itt küldi általam. (*Int, — apród
szironyos szarvasbőr-vánkoson egy kenyeret és egy botot vitt
a király elé*)

- 385 DISABUL (*ajkait harapva, szemei vadul forognak*) Kenyeret és botot! — Értem a czélzást. Volna csak meg chorazáni hadam, majd tudnám, melyiket válasszam.
- ELEMÉR (*elveszi az apródtól a vánkost, s maga nyújtja át azt Disabulnak*) Egyik a jóbarátság, másik az ellenségeskedés jelképe. Válassz közülök.
- 390 DISABUL (*fogszikorgatva elveszi*) A kenyeret.
- ELEMÉR (*folytonosan büszke öntudattal*) Chagánom örülni fog jó szándokodon.
- DISABUL (*csípős gúnynyal, dühösen szoritva a markában tartott kenyeret*) Derék férfi chagánod?
- 395 ELEMÉR (*kegyuladt arccal*) Félisten a harcban, angyal a baráti körben, egész ember a tanácskozásban. — Ha látod őt, szived megáll a bámulat miatt, — ha nem látod, utána mégy a szeretet miatt. — Ha ellenség vagy, legyőz karja által, — ha jóbarátja, legyőz lelkével.
- 400 DISABUL (*haragdúlta arccal, fojtott dühvel, gúnyosan*) Az ég tartsa meg soká!
- ELEMÉR Kivánom egyuttal, hogy a régi szövetséget esküvésseddel tedd ujja.
- DISABUL (*fujva dühében*) Oh kész örömmel!
- 405 ELEMÉR Hogy országunkat haddal soha sem fogod háborítani.
- DISABUL Esküszöm rá!
- ELEMÉR Hogy semmi velünk ellenséges néppel szövetséget nem kötsz.
- DISABUL Esküszöm rá!
- 410 ELEMÉR Hogy trónodat, mely holtod után chagánunkat illeti, jogtalanul más kezére nem játszod.
- DISABUL (*e szóra felugrik trónjáról, melle zihál, szemei vérben forognak, kitörő dühvel*) Esküszöm rá! — Megesküdjem még arra is, hogy korábban meghalok, mint chagánod?
- ELEMÉR Az ég tartson meg tetszése szerint.
- 415 DISABUL (*lankadtan visszahanyatlik trónjára*) Kérlek, esküdtess

még meg valamire. Ha már benne vagyunk. Kérj tőlem valamit. Most jókedvemben vagyok.

420 ELEMÉR *(észrevéve Halila esdő pillanatát, ki még folyvást Elemér mellett térdel)* Valóban még egy kérelmem van hozzád. E hajadont, ki oltalomért folyamodott hozzám, senki ne merje bántani: legyen szabad akarata, mehessen a hova akar, tehesse a mit kíván, legyen szabad és sérthetetlen.

HALILA *(felsohajt)* Ő nem kívánja, hogy övé legyenek.

DISABUL Esküszöm rá, szabad leend!

425 HALILA *(Elemér kezét ajkához szorítva, alig hallhatólag)* Örömes-
tebb lennék rabod.

(Napseljövetel)

430 ELEMÉR És most a magas ég legyen oltalmazód, jó szomszéd. Ha netalán szükség leend ránk, csapataink nem messze lesznek tőled. *(némileg kétértelmű célzással azt akarván kifejezni, hogy vigyáznak rád)* Szép hajadon! *(főlemeli)* a király szava megadta éltedet, szabadságodat; az ég adja meg boldogságodat is.

HALILA *(félíg súgva)* Az ég megadta azt, de te ismét elvived magaddal.

ELEMÉR *(el kísérete élén, Halila epedve néz utána. Néma csend, a népesség félrehuzódott, a bálvány, mihelyt a nap feljött, fekete lőn. A máguszok szomorúan körülállják)*

NYOLCADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, KÖVETEK, kik a felvonás kezdetén távoztak

435 JAGÁR Magas király! még egyszer visszajöttünk, megtudni végső határozatodat. A harc nem gyermekjáték; lehet, hogy megbántad hadizeneted; a napvilág gyakran más tanácsot ad, mint az éjjel: mi még egyszer felszóltunk a békére.

- 440 DISABUL (*megvető nyugalommal*) Engedelmes férfiut találtak bennem. Letettem a háboruról. Pap leszek. Elmegyek boldog Arábiába keringő barátnak. Még szóval sem akarok harcolni ellenetek. Szidjatok, csúfoljatok ki: én hallgatok.
- 445 JAGÁR Sőt dicsérünk határozatodért. — Fejedelmeink örülni fognak, hogy szavaik súlyát tekintetbe vevéd. (*elégtlenül húzódik hátra*)
- DISABUL Majd vettem volna, csak élne chorazáni hadam. A férfgek azt hiszik, hogy ők ejtették el az oroszlánt, a ki meg hagyta magát enni általuk.
- CSUVASZ KÖVET (*apró, törpe ember, fejét fennen tartva, a kirdly elé lép*) Magas király! én a csuvasz nép követe vagyok.
- 450 DISABUL (*boszusán*) Ki az ördögöké?
- CSUVASZ KÖVET A csuvaszoké, uram!
- DISABUL Soha sem hallottam híreket.
- CSUVASZ KÖVET Országunk hajdan a Bajkál tóig terjedt; most e darab részt te bírod: nem adnád vissza?
- 455 DISABUL (*csufolódólag*) Akár még a Bajkál tavat is. Van-e még, a kinek valami kell? (*földlül s keserű jókedvvel körülnéz*)
- PARASZTOK (*tömegben némán összeértekezni látszanak, végre egyet közülök kitukmódnak, — ki magát s öltönyeit némileg rendezve — a kirdly elé lép*)
- PÓR Uram! magas király! nagyon sok rajtunk az adó: engedd el felét.
- 460 DISABUL Igen szívesen! — (*a pór után érkező hivatalnokhoz*)
Hát te másik?
- TISZTVISELŐ Uram, magas király! nekünk tisztviselőknak kevés a fizetésünk.
- DISABUL Legyen kétannyi! — Jertek, kérjete! — No csak bátran, — állj elő te vércseszemű, látom pofádból, hogy kell valami. Mi kell? ne vigyorogj, gondolj ki valamit.
- 465 MOLNÁRLEGÉNY (*mosolyog, fejét vakarja, s látszik, hogy hirtelen misem jut eszébe, végre ostoba képpel mond*)

Uram! egy szélmalom van, de igen rossz helyen.
 470 DISABUL (*gúnyos részvétellel*) Rossz helyen van? Állítsd fel palotám udvarán, ott jó helyen lesz. Elő ti többiek! Kérjétek, parancsoljatok. — Mimet adjam oda? Kell-e boglár valakinek? (*letépi boglárát süvegéről s a nép közé veti*) Netek. Kell kardom? hát övem kinek kell? kormánybotom? süvegem? Itt van, vegyétek! osztozzatok meg rajta! (*mindent letépvén, a nép közé hányja; a nép dulakodva tépelődik feletük, míg minden részekre szakad*) Nem maradt más, mint puszta testem! (*ruhát felszakítva, miután a nép elszéledt*) Hát ez kinek kell még? — Ah, amott látok két hullakesclyűt az égen: meghallották szavam. Jertek! Tietek vagyok!
 475 MIND (*eloszlanak, csupán Disabul, Kubláj és Halila maradnak*)

KILENCEDIK JELENÉS

DISABUL, KUBLÁJ, HALILA

HALILA (*fejét tenyerébe hajtva, a trón zsámolydra ül*)
 480 KUBLÁJ (*Disabulhoz lép, megfogja kezét*) Térj magadhoz, király, még nincs veszve minden.
 DISABUL (*vadul széttekint. Halila félve kel fel a trón lépcsőjéről, reszkétké fogja meg atyja balkezét*) Hát ti mért maradtatok itten? Nincs semmim, a mire várjatok.
 KUBLÁJ Még van országod.
 HALILA (*rebegő hangon*) Még van szived.
 485 DISABUL (*szomorú tekintetet vet lednydra*) Minek vagy itt? Szabaddá tettelek. Mehetsz, a hova akarsz.
 HALILA Én itt akarok maradni tenálad.
 DISABUL Hm! Különös! Hogy a vér nem engedi az ember szívét meghűlni. Te nem hagytál el. Ezen nincs mit csodál-

- 490 nom. Gyerme kem vagy, s ösztönnek engedsz. De hogy te is itt maradtál velem, te hízeltgő udvaronc, te aranyos légy, ki csak addig dongsz, míg a nap sűt: ezt bámulom.
- KUBLÁJ (*a bántódds mosolyát tünteti elő arcán*) Ez arra mutat, hogy napod még nem ment le végkép, s hogy én fel tudom azt újra hozni egedre.
- 495 DISABUL Valóban? Tudsz hadsereget teremteni a pusztá földből?
- KUBLÁJ Le tudom győzni az ellenséget hadsereg nélkül.
- DISABUL Beszélj, hallgatok rád.
- KUBLÁJ Menjünk félre. E leány ne hallja, a mit mondok.
- DISABUL (*int. Halila a trón lépcsőjére visszaül*)
- 500 KUBLÁJ Tudd meg tehát, hogy e hatalmas, dölyfös uj chagán ellen, ki oly merészen küldözi hozzád izeneteit, oly gyanum van, mely ha napfényre hozható, egy kardcsapás nélkül ledönti őt trónjáról, s téged űltet bele.
- DISABUL Mondd e gyanut.
- 505 KUBLÁJ Nem sejtet-e? Én hiszem, okom van hinni, hogy e fiatal chagán, e félisten, ez angyal, ez egész ember! sem félisten, sem egész ember, még csak nem is férfi, hanem leány.
- DISABUL (*lelkeseilten*) Aranyba foglaltatlak e gondolatodért.
- 510 Honnan gyanitod ezt?
- KUBLÁJ Szokásom kétkedni, gyanakodni. Midőn Oldamur udvaránál voltam mint követ, sokszor láttam e fiatal gyermeket, s ha többi kortársaival összehasonlítottam, sokkal gyöngédebbnek találtam vonásait, karcsúbbnak termetét,
- 515 bőrét simábbnak, mint férfiaké szokott lenni. Egyszer harcjátékon féltréfából azt mondtam neki: „milyen szép leány lett volna belőled, kár, hogy nem vagy az”. Dalma vérpiros arccal szökött fel e szóra helyéről. „Szeretnéd megtudni, ha férfi vagyok-e?” kiálta rám büszke tekintettel. „Jer, mérközzél meg velem”, s azzal a harcsikra szólított, s a mint ott paripáinkkal egymásnak rohantunk, úgy megöklelt dárdájával, hogy három ölnyire estem le
- 620

lovamról. Három oldalbordám törött be, s én sajnosan
 ·kényszerültem megvallani, hogy e kar nem asszonyé.

525 **DISABUL** (*bosszusan, türelmetlenül*) Miről beszélsz hát?!

KUBLÁJ Csak hallgasd tovább. Itt rosszul ütött ki a kísérlet,
 más térre kellett vinnem gyanuimat. Közel nem lehet
 hozzá férni senkinek, embert nem tñr maga körül. Egyszer
 nők társaságában láttam meg őt. Az ország legszebb höl-
 530 gyeci voltak együtt: egy-egy nap mindegyik, oly bájolók,
 hogy láttokra maga a vénség is lángokra gerjed, hogy
 képesek volnának egy győztes hadsereg kezéből kiragadni
 a diadalmi zászlót. Dalma véletlenül jött e társaságba. Egy
 tizenhatéves ifju meglepetve lett volna ennyi szépség lát-
 535 tára. Arcának lángba kelle jönni, szemeit zavartan kelle
 lesütnie, szemérmesen fordulnia erre-arra, s egy tétova
 szót rebegni ahhoz, kit legelőbb meglát. — A mi herce-
 günk e helyett közönyösen lépett a hölgykoszorú közé,
 mindenikét külön nyájasan üdvözlé, bátran társalgott
 540 velök, s tekintetében nem volt semmi sovárgás, arcán
 semmi melegség. Ez árulá el előttem. Ez nem lehet férfi
 szive, így csak asszony nézhet asszonyok szemei közé.

DISABUL (*kedvetlenül*) Tehát ebből áll egész fölfedezésed? Ha
 titkodnak nincs egyéb bizonyítéka a szemeknél, az kevés
 545 tanúság.

KUBLÁJ Oh uram, a szemekből biztosabban lehet olvasni,
 mint a csillagokból. Nem figyeltél-e még menyasszony
 szemekre, midőn fejére tevék a nászkoszorút, s aztán egy
 nappal később, midőn azt főkötővel cserélték fel? Minő
 550 különbség a szemek között! amaz még leányé volt, ez már
 asszonyé. Amaz félig csukott, rejtett világu: ez már nyílt
 és felragyogó. — Avagy száz becsületes ember közül nem
 ki tudnád-e ismerni a gyilkost — szemeből? Amazoknak
 nyugodt tekintetével ellenkezőleg nem megtalálnád-e
 555 emennek szemében azt a zavart, ijedős gondolatot, mely
 a büntudatos lelket elárulja?

- DISABUL Tudományodért sokat adhatna valami bolond bölcse;
mit ér az nekem, ha nem lehet megbizonyítani?
- 560 KUBLÁJ Ez csak ok a gyanura; más azonban a mód, azt napfényre hozni.
- DISABUL Mondjad.
- KUBLÁJ Nőt kell neki adni!
- DISABUL S ki kényszeríthet arra valakit, ki kényszeríthet arra egy fejedelmet, hogy megházasodjék? S még ha tehetnők is ezt, meg lehet, hogy ő elárulná magát a nő előtt, de a nő elárulná-e őt mi előttünk?
- 565 KUBLÁJ Két kérdésedre egygel felelek. Leányodat kell hozzá nőül adni.
- DISABUL Bölcsen beszélj.
- 570 KUBLÁJ Őt nőül ajánlva neki, ezt nem utasíthatja vissza. A leány szép, erényes és szelid. Királyi szülött, semmi ok sincs őt el nem fogadnia. De van az ellenkezőre. A két fejedelmi család egyesítéseért ezt még a közjó is kívánni fogja. A varchoniták, kiket a gyűlölet annyi emberéleten keresztül elválasztott, a szeretet által újra egyesülnek. Saját országnagyai fogják őt erőszakolni e házasságra.
- 575 DISABUL Uj vért öntöttél belém. Meg nem menekülend kezeim közül.
- KUBLÁJ E titkot senkinek ne hagyj gyanítani, nehogy észrevegyék, s bennünket kijátszanak.
- 580 DISABUL Még álmomban sem hallja tőlem senki. *(leánya felé indul)*
- KUBLÁJ Szeliden bánj veled, hogy ellenünk ne szegüljön. Hadserged nincs. Leányod szeméiben van minden fegyvered.
- 585 DISABUL *(Halila kezét megfogja, erőszakolt nyújassággal)* Te jó, te szelid leány. Ne térdelj lábaimnál. Jer keblemre és ölelj meg. Én jó, szerető atyád vagyok. Ha szenvedtél eddig: az csak próbatét volt, melylyel szived érzelmeit kísértém; ha úgy bántam veled, mint gyűlöletem elvetett tárgyával, azt csak erényed tisztító tűznek tekintsed; de tisztán jöttél

- 590 ki belőle; midőn a halál torkába taszítalak, még akkor is szeretté; midőn mindenki elhagyott, még akkor is ragaszkodál hozzám; midőn szabadon bocsátalak, hogy mehess, hová akarsz, még akkor is visszajöttél hozzám, hogy melletttem maradj. Jobbomon fogsz ezentúl ülni, trónomon —
- 595 és szivemben első helyen. Minden szenvedésedet százannyi örömmel pótolom vissza. Felmagasztalak úgy, hogy a mint került eddig még a leghitványabb is, ezentúl örüljön a legmagasabb úr is, ha lábaid porát csókolhatja.
- HALILA *(öröme fokokint nő, végre könyekben kitör, atyja keblére borul)* Te engemet szeretni fogsz?
- 600 DISABUL Szeretni nem csak én, hanem azok is, kik előtt népek hajlonganak. Ha egy óra előtt a legutolsó rabszolgának sem volt kedve kezedet elfogadni, örüljön most a legnagyobb király, ha azt elnyerendi. Álmodjál szépeket. Álmodd azt, a mi legmagasabb, legmerészebb gondolata lehet a léleknek, és én valósítani fogom ez álmodat.
- 605 HALILA Oh én most is álmodom, és boldog vagyok. *(Szavai s arcjátéka kifejezi, hogy Elemétre gondol.)*

(Függöny legördül)

HARMADIK FELVONÁS

Palotaterem, trón, korlát

ELSŐ JELENÉS

DALMA, RHABONBÁN

DALMA *(kirdlyi diszben)* Micsoda ünnep van ma?

RHABONBÁN Attila emlékének előnapja.

DALMA Tchéát törvénytevő nap. A munkaszünet csak naplement után kezdődik, addig sietnünk kell, hogy a kiknek

- 5 törvényes ügyeik vannak, elvégezzük, hogy az ünnepre
senkinek se maradjon elhalasztott gondja.
- RHABONBÁN Oh uram, az ország minden terhét magadra vet-
ted; éjjel-nappal foglalkozásban vagy, vezéreidnek nem
hagysz semmi gondot.
- 10 DALMA A gazda szeme legjobban lát; credj!
RHABONBÁN (*távozik*)
- DALMA (*egyedül*) Éjjel-nappal munkával kell lelkemet fárasztan-
nom, hogy ne maradjon ideje önmagáról eszmélni, az
egyedül-lét iszonytató nekem. Ha egyedül vagyok, min-
dig az ő képét látom magam előtt, őt, a kit kerülnöm kell,
15 s kit szívem mindig álmaimba hoz. Itt és ott, és mindenütt,
a hol űr van: e mosolygó kísértet áll előttem. Ha ember-
szót nem hallok, az ő szava cseng fülemben mindig. Mi jó,
hogy eltávolítám őt magamtól; míg nem hivatom, nem
jöhet vissza: nem fogom hivatni soha. Én hadd kinlódjam
20 egyedül e kettős élet terhei alatt: kívül fagy, belül emésztő
láng; kívül szigorú férfi, belül epedő asszony.

MÁSODIK JELENÉS

- DALMA, RHABONBÁN, HAT VEZÉR, TÁLTOS, KÉT VÁDLOTT FÉRFI,
EGY NŐ, EGY ÓRIÁS, TÖRPE, KATONÁK. Később ELEMÉR, mind
helyet foglalnak
- DALMA (*trónba ülve*) Büntetni, vagy jutalmazni viradt e nap?
RHABONBÁN Az arcokról láthatod, uram, hogy ezek vádlot-
tak itt.
- 25 DALMA Mindig csak a bűnösöket keresitek föl nekem. Nem
tudjátok, hogy a büntetés jobban fáj annak, a ki adja,
mint annak, a ki elfogadja. Miért nem keresitek föl egyszer
az erényt is?
- 30 RHABONBÁN Az erény jutalma önmagának, uram, vagy ha nem
az, akkor nem erény. Nézd e férfit, e lealázó homlokkal.

Kérdjed bűnét, ő megmondja maga.

DALMA Mit vétettél?

ELSŐ FÉRFI Megszöktem gyáván a táborból, egy asszony miatt.

Öless meg, ugy érdemeltem.

35 DALMA Őszinte vallomásod megmenti életedet, de bűnöd megtorlást kíván; bontsátok széjjel házát, tegyétek a földdel egyenlővé, ne lakják földél alatt, míg bűnét helyre nem hozza, s akkor építsétek fel házát újra. Büntetés annak, ki esküjét megszegé. *(félre)* Én nem szegem meg azt.

40 RHABONBÁN E másik férfiú, uram, az ellenséggel cimborálva, honát árulta el.

DALMA *(fölpattanva)* Hazudsz! E bűn nem létezik! — Átok a hangra, mely annak nevet adott! Ember, mondd, hogy te nem vagy áruló; mondd inkább, hogy apagyilkos vagy, mondd, hogy fiatal leányokat csábítál el szüleiktől!

45 MÁSDIK FÉRFI Én nem ismerem a bűnt, mellyel vádoltatám.

DALMA Ah! szeretem, hogy még nevét sem mondod ki. Szólj, Rhabonbán, ugy-e e bűnre nincs törvény közöttünk, mert eset nem volt rá soha.

50 RHABONBÁN Oh uram, első honalkotóink, kik törvéncinket megirták hosszú cedrusfa-oszlopokra, egy cikket irtak abba, mely a névtelen bűnről szól. Ha támad köztetek oly vétek, melynek most nincs neve, bizzátok annak ítéletét az istenre. Állítsatok a síkra egy törpét és egy óriást.

55 A törpe a vádlott bajnoka, — a vádló az óriás. Ha a vád igaz, a bűnöst égessétek porrá, s nevét adjátok egy utálatos bogárnak, hogy a mig ember él, undorral mondják ki nevét annak, ki a névtelen bűnnek nevet adott. A vád ime feltámadt! a bajnokok a sorompóban állnak.

60 DALMA E bűnt elhinni is bűn.

ÓRIÁS, TÖRPE *(hosszu dárdaikkal kezeikben, kiállnak)*

TÁLTOS Esküdjete, hogy Isten hatalmán kívül semmi emberfölötti erő, bűbáj, talizmán és varázs segítségtekre nincsen.

ÓRIÁS, TÖRPE Esküszünk!

- TÁLTOS Az ég ítéljen.
- 65 ÓRIÁS *(társát fitymálva)* Kis öcsém, láttál-e már cserebogarat gombostűre szúrva?
- TÖRPE Azt még nem; de láttam, mint csípte meg a darázs a bivaly orrát.
- 70 ÓRIÁS Hát szép öcsém, hasra feküdjem nemde, s úgy harcoljak veled, hogy egyenlők legyünk?
- TÖRPE Sőt hogy egyenlők legyünk, én teszek jót veled. Várj, egy darab fehérfölddel célkarikát festek gyomrodra. *(Kéztával kört rajzol az óriás hasára.)* A mit e körön kívül talállok beléd szúrni, azt vedd úgy, mintha nem történt volna.
- 75 ÓRIÁS Nézze meg az ember a kis szúnyogkirályt, még tréfát íz velem. Ne menj olyan messze, mert nem tudlak elolvasni.
- TÖRPE Majd megtanulsz könyv nélkül, jó rézkirály. — Köszönetem a felhőket odafenn.
- 80 ÓRIÁS Kérlek nagyon, vigyázz, hogy rád ne hágjak. Azt nem venném lelkemre. Sikolts, ha csizmám orra közel lesz, mert tudod, hogy szemeim nem látnak meg minden apró tárgyat.
- TÖRPE Kár, hogy hátadon nincsenek szemeid, hogy hátaddal is nézhetnél az égre, ha elestél.
- 85 TÁLTOS Isten nevében, előre! Induljatok!
- ÓRIÁS Szólj, merre vagy, hadd kereshesselek.
- TÖRPE Mindjárt megmondom, de azt nem füleddel fogod meghallani. *(Dördüléssel összerontanak. Óriás a törpe mellett szúr el. Törpe találja az óriást, s az elesik. Törpe odafut s az óriás kardját fölragadja.)* Mit izensz fejednek, te hosszú láb?
- 90 TÁLTOS Az isten ítelt. Vigyétek félre a harcosokat.
- DALMA A vádlott fel van mentve. Az égnek hála! a bűnnek nincs neve. Nincs áruló. *(félre)* Én sem fogok az lenni soha.
- ASSZONY *(előhozatik lefátyolozottan)*
- DALMA Mi bűnöd van? Miért van arcod lefátyolozva?

- 95 ASSZONY Bűnöm házasságtörés. E fátyol szégyenem takarja el.
DALMA E szokatlan bűn szokatlan büntetést igényel. Te rossz
asszony vagy.
ASSZONY Nevezd szerencsétlennek, oh chagán. Én szerettem
nagyon.
- 100 DALMA Miért nem tudtál lemondani szerelmedről?
ASSZONY Az ég tanom, hogy küzdöttem ellene. Elrejtém
magam az elől, kiért tiltott szenvedélyem hevült. Kértem,
megesküdtem, hogy hagyjon el örökre. Ő elhagyott,
s én mindennap imádkozám istenhez, hogy engedje őt
105 elfelednem; s már-már győztesnek hívém magam szívem
fölött; egészen nyugodt valék, kezdtem büszke lenni ére-
nyem diadalára, midőn egy napon vétkes gondatlansággal
elfeledék istenhez imádkozni lelki segélyért, s im azon
napon a férfi, — kit kerülnöm kelle — esküje ellenére
110 előttem megjelent, s azon pillanatban vége volt lelkem
erejének, elvesztém magamat.
- ELEMÉR *(az utolsó szavak alatt belép)*
DALMA *(a nő utóbbi szavai alatt észreveszi Elemért s megrendül,
félre felkiáltva)* Elemér! *(a nőhöz lihegő, tétova hangon)*
Asszony! — — — én érzem a kísértet erejét, melynek
ellene nem tudtál állni, s bűnöd alól feloldalak! *(Elemérhez
115 indulatosan)* Miért jövel vissza, mielőtt hivatálak? *(félre)*
Oh pedig mi jól esik szívemnek, hogy újra látlak.
- ELEMÉR Uram, chagán, a mit rám bízta, elvégzém, — s ezen-
nel a hatalmat, mellyel felruháztál, kezeidbe visszaadom,
s többé nincs okom tőled távol lenni.
- 120 DALMA *(félre)* Oh de van nekem! *(szigorral)* Sajnálom, de
szemedbe kell mondanom, hogy kötelességedet nem ismer-
ed, hogy parancsom ellenére ismét visszajövel. *(félre)*
Oh mért nem borulhatok nyakába, hogy sirva mondanám
neki: hozott az ég! légy üdvöz szívem által.
- 125 ELEMÉR Szídj, uram! örömebb állok előtted a szégyenpadon,
mint tőled távol a diadalszekeren.

- DALMA Miért jövéél vissza?
- ELEMÉR Kérdezd meg a fecskét, mért tér vissza a tavaszhoz?
- DALMA Tán kedvesed van itt, kit nem tudsz elhagyni?
- 130 ELEMÉR *(sohajtva, tétovázva)* Igen.
- DALMA Tehát vidd magaddal. *(félre)* Mit féltém őt, enyím úgy sem lehet? Mégis nekem fáj, hogy ő szeret valakit. Fáj, de megnyugtat. — Tehát vidd magaddal kedvesed, én beléegyezem.
- 135 ELEMÉR Oh Dalma! néhány szóm volna hozzád titokban, egyedül: meghallgatnál-e?
- DALMA Mit akarsz? *(félre)* Eh, hisz ő szeret valakit, többé nem félelmes előttem. Távozzál tehát; ha országos ügyeimet végezém, hivatni foglak.
- 140 ELEMÉR Látni sem akarod arcomat?
- DALMA Jelenléted felháborít. *(félre)* Igazat mondék: csakhogy nem haraggal, hanem szerelemmel. Távozzál előlem.
- ELEMÉR Büntetni erősen tudsz, oh chagán! *(elvonul)*
- DALMA *(félre)* Lelkem reszket! Arcomon meg kell látszani belső küzdelmemnek. Érzem, hogy szédülök e magasságban. Az ég nem élő emberek számára van teremtvé; a csillagok is lehullanának róla, ha szívök volna.
- 145

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, HIRNÖK, Mindjárt KUBLÁJ, HALILA

- HIRNÖK A tatár chán követe jő.
- DALMA Vezesd clénk.
- 150 KUBLÁJ *(Halilát vezetve)* Üdvözlégý, ifju chagán, üdvözlégý még egyszer, üdvözlégý harmadszor is. *(Mindannyiszor földig hajtva magát)* Te napja az égnek, pálmafája nemzeted-

nek, hajnala a dicsőségnek, légy általam köszöntve fejedelmem nevében.

155 **DALMA** (*félre*) Ettől félni kell, mert hizeleg.

KUBLÁJ Ámde ki látott napot hold nélkül, élőfát virág nélkül, hajnalt hajnalcsillag nélkül? Oh dicső chagán! fényedből csak egy sugár hiányzik, és e sugárt saját koronája ágaiból szakasztá le fejedelmem, hogy neked megküldje: tulajdon leányát. (*Halilát leleplezi*)

160 **DALMA** (*megijedve félre*) Ez árulás.

KUBLÁJ Jól tudjuk, oh uram, hogy te dicsőséged magas érzetében elfeleded azon kisebb érzelmeket, mik mindennapi embereket boldogítani szoktak. Te a nőarcot kerülöd s szerelmet nem érezél soha. De lásd, e szűz alázatosan közeledik feléd; nem kívánja ő, hogy dicsőségedet megoszsd vele, nem kívánja, hogy trónodra ültesd; elül ő annak zsámolyán is, s boldognak tudandja magát, ha egy fedél alatt lakhatik veled. Nézd, miként remeg tekintetedtől; szólj egy jó szót neki.

170 **DALMA** (*félre*) Jobban remegek én az övétől.

KUBLÁJ Jer, fejedelmi leány, boruljunk e magas ur zsámolyához, s könyörögjünk előtte, hogy fogadjon el téged rabszolgái legutolsójának.

HALILA (*a trón zsámolyára borul*)

175 **DALMA** (*félre*) Szeretnék kardommal odaszegezni. — Kelj fel, jó leány! Elöttem nem szokás térdepelni.

KUBLÁJ Oh hagyd őt ott. Ha tudnád, mennyire boldog ő, hogy lábaidnál feketik. — Lásd, ő születése óta tégedet tanult imádni. Én neveltem őt, kedvencem, szemem fénye volt; mert általa hívém országunkat a tieddel rokonilag összeköthetni. Még a szellőtől is megőrizém őt: nemde így volt, jó leányom? — — Férfi tekintete soha nem érté, még név szerint sem ismer férfit kívüléd, hogy téged ismerhessen egyedül, kinek eszmeképét égi színekkel rajzoló képzetében, s a valót százszor fényesebbnek találja a

185

képzeletnél. Nemde így van, jó leányom? — Te vagy ábrándjainak képe, álmainak neve, szívének egyedüli gondolatja. Engedd, hadd feküdjék lábaidnál.

100 RHABONBÁN Uram, chagán! Emeld fel a leányt. Melletted üljön ő.

DALMA (*haraggal*) Ki kérdezett?

RHABONBÁN Az ajánlat becsületes.

DALMA Ez ajánlat gyalázatos!

105 RHABONBÁN Ezt visszautasítani nem lehet. Elfogadása örök béke, visszautasítása örök harc.

DALMA Nekem nincs kedvem a nőszüléshez.

RHABONBÁN Szépsége, jósága, ragaszkodása, fejedelmi eredete mind legerősebb ajánlatok.

DALMA A szerelemre nem elég az, hogy van ok szeretni.

200 RHABONBÁN De a nőszülésre elég ok az, hogy a hon java így kívánja.

DALMA (*hevesen*) Nem tudod, mit beszélsz!

RHABONBÁN Megszoktam: igazat mondani fejedelmem előtt.

205 DALMA (*felindulva*) Bolondokkal vagyok körülvéve! Oh atyám! segíts onnan a magas égből. Majd erőm hágy el, majd eszem. Távozzatok. Vége a kihallgatásnak. Ma kedvetlen vagyok. Ne jöjjön elém senki semmi kérelemmel, ma rossz napom van. Kerüljétek kapuimat. (*trónjában félreborul*)

210 RHABONBÁN (*félre*) Mi lelte a chagánt? soha sem voltak ily szeszélyei. (*el*)

KUBLÁJ (*Halildhoz*) Te itt maradsz. (*el*)

MIND (*el a nőkön kívül*)

DALMA (*széttéekint, meglátja a nőket*) Hát ti mit akartok itt? Nem hallottátok, hogy távozást parancsoltam?

215 ELSŐ NŐ Országunk szokásai azt parancsolják, uram, hogy a chagán menyasszonyát az országnagyok nejci veszik át, s a szent forrásban megfürösztve, myrtusszal megkoronázva hozzák vissza férjének. Így lesz rajta ég áldása.

DALMA Bolond szokás. Nincs szükségem rá. Takarodjatok

- előlem. Én nem hivattalak benneteket, férjeiteket hivat-
tam. Mi dolga asszonynak ily helyen?
- 220 ELSŐ NŐ Uram, chagán! az avarnál az asszony mindig egyenlő
jogu volt a férfival.
- DALMA Az akkor volt; most másképen lesz. A férj királya
nejenek, s a nő férjének rabszolgája! Takarodjatok! (*Halila-
225 ldra tekint*) El kell őt riasztanom magamtól.
- NŐK (*zúgolódva el*)
- ELSŐ NŐ Mi lelte a chagánt? soha sem bánt így asszonyokkal.
- HALILA Hát én hová menjek, uram? Hát én ki rabszolgája
leszek?
- DALMA (*Halila kezét megfogja*) S valóban szeretsz te engem?
- 230 HALILA Reszketek előtted, uram.
- DALMA Érzem kezeden. Te félsz tőlem.
- HALILA Ez az egy az, a mire tanítottak születésem óta.
- DALMA Csak félni tanítottak és szenvedni? Látom arcodon.
- HALILA Ha látod: légy irántam irgalommal.
- 235 DALMA A mit e követ mondott, az mind hazugság. Te nem
vagy boldog, te szenvedsz.
- HALILA Nekem a panasz is tiltva van.
- DALMA Tiltva ajkaidnak, de szemeid elárulnak.
- HALILA Én semmit sem mondék.
- 240 DALMA Szivedbe látok.
- HALILA Ha szivembe látsz: akkor öless meg.
- DALMA Mit beszélsz?
- HALILA Mert akkor azt látod abban, hogy én téged nem
szeretlek.
- 245 DALMA (*alig rejtett örömmel*) Te engem nem szeretsz, te iszo-
nyodol tőlem, magad sem tudod, miért, ugy-e bár?
valami titkos ösztön azt súgja ellenem, légy hideg?
- HALILA Kivallottam, megölhetsz; ha elhallgatom, szivem öl
meg.
- 250 DALMA (*megragadja Halila kezét*) Te nem szeretsz engem, ugy-e
bár, mert valakit mást szeretsz?

- HALILA Öless meg, oh chagán! inkább te, mint atyám.
- 255 DALMA (*büszkén*) Ne félj, én védni foglak. Ah, hiszen te nem szeretsz engem. Jer, jer, hadd öleljelek meg. E csókra esküszöm, boldog légy, ha valakit mást szeretsz.
- HALILA Te nevetve gyilkolsz meg engem.
- 260 DALMA Nem, nem! boldoggá teendlek. Nevezd meg vágyaidnak eszmeképét, s én istenre fogadom, hogy tieddé teendem őt, bárki legyen! Elrejtelek atyád haragja elől, hol a gondolat sem találанд reád, hadat kezdek miattad félvilággal, hogy te boldog lehess azzal, kit szeretsz. Nevezd meg őt.
- 265 HALILA (*gyanuval*) Mondám, chagán, hogy én csak félni tanultam jól; megbocsáss, ha szavaidnak nem hiszek. Attól tartok, hogy te csak azért akarod megtudni annak nevét, kit én imádok, kiért kész vagyok meghalni, hogy őt is megölhesd. Nem fogom őt elárulni.
- 270 DALMA Te nagyon szereted, mert nagyon félted őt. Nem kényszeríthetlek, hogy higj szavaimnak, de okot adhatok reá. Látod arcomon, mint örülök, midőn szemembe mondod, hogy nem szeretsz, hogy iszonyodol tőlem, hogy mást imádsz. Oh, mert én sem szeretlek téged, én is iszonyodom közellétedtől, én is mást szeretek! — Értesz-e már engem?
- 275 HALILA Nem volnék nő, ha nem értenélek. — Megmentesz magadtól, hogy megmenekülj tőlem.
- DALMA Az égre, úgy van! Mielőtt leáldoznék a nap, kedvesed karjai közt leensz. Szólj, érdemes ő kezedre, szép, bátor és nemesszívű?
- 280 HALILA Egyike vezérideknek.
- DALMA Annál jobb. Közülök bármelyik méltó hozzád. Országom első férfiai ők.
- HALILA Nincs több férfi a világon, csak ő!
- 285 DALMA Jól van, nagyon jól; jer közelebb hozzám. Ne félj, kedvencem vagy. Hisz nem szeretjük egymást. Akárki

bántson, én oltalmazlak; akármit kívánj, én megadom.
Beszélj, mint szeretted kedvesedbe?

290 HALILA Oh chagán, biztató szavaid lábaidhoz láncolnak engem.
De nem is sejted azt, hogy én mennyit szenvedtem életem-
ben. Csak akkor tudhatnád, mennyire boldogította a
halálra üldözöttet az, ki védelmére föllépett. Egész életem
egy hosszú kín volt, s midőn azt egy borzasztó halállal
kellott volna befejeznem, midőn népem ördögeinek akar-
tak megáldozni, akkor lépett elő egy férfi, egy hős, egy
295 félisten, egymaga egy félvilág ellen lépett mellém, s keze-
met megragadva, fölkiálta: én megszabadítalak téged! —
Oh a mióta ő adta vissza életemet, azóta szeretek élni.

DALMA Beszélj, beszélj tovább; szavaid gyönyörködtetnek
engem. A mint gyűlöltelek, annyira szeretlek, mióta tu-
300 dom, hogy mást szeretsz; s boldoggá teendlek, a mióta
tudom, hogy te nem akarsz azzá tenni engem.

HALILA Oh én remélni sem merem azt, a mit ígértél. Az örült-
ség tölem. Kár volt kivallanom!

DALMA Szívedre hallgass, és légy bátor!

305 HALILA Atyámra gondolok, és reszketek.

DALMA Te csak szerelmedre gondoldj. A gyűlölet dolgait majd
elvégzem én.

HALILA Oh hisz azt sem tudom még, hogy szeret-e az, kit én
szeretek?

310 DALMA Nem bizol szívedben? hát a szerelem sem adott bátor-
ságot? Szégyeld, hogy nőnek nevezed magadat, ha még
attól is tudsz félni, hogy nem fog szeretni, a kit te szeretsz.
Szólj, s én elődbe hozom, a kit kívánsz, te légy nő, és
hódítsd meg őt.

315 HALILA *(tétovázik, szólni akar, és ismét elnémul, végre Dalma
keblére borul, s arcát elrejt)* Szemem kiég, midőn nevét ki
kell mondanom. Istenen kívül senkinek sem vallám azt
ki soha.

DALMA Büszke légy reá, ha szereted. Mondd nevét.

- 320 HALILA Neve (*megakad*) A hang nem akar titkonnak árulója lenni, — szívem szorul, mintha vissza akarná a szót fojtani.
- DALMA (*gyöngéden magához vonja Halilát*) Sűgd fülembé, ha félsz fennhangon kimondani.
- HALILA (*remegve*) Neve — — Elemér.
- 325 DALMA (*felsikolt, Halilát eltaszítja magától*) Elemér! (*kezét arcára tapasztva*) Elemér!
- HALILA Ah! jaj nekem! Én elárultam őt, s most el fogom veszteni!
- DALMA (*félre*) Ő szereti. (*Halilára néz*) Milyen boldog, hogy őt szeretheti, hogy ezt megvallhatja neki. Nagyon szeretheti, mert egy korona helyett az ő szívét választja. — Oh én is ezt választanám, ha lehetne!
- 330 HALILA A chagán szemei könnyeznek: mit tettem én?
- DALMA (*félre*) És bizonyosan ő is szereti e nőt, hiszen maga mondá, hogy szeret valakit. (*gyűlölettel néz Halilára*)
- 335 A leány szép! Ő érte tért vissza parancsom ellen. Élte vészélyével szabadította meg. Bizonyosan szereti őt.
- HALILA (*Dalma fenyegető arckifejezésétől megrémülve, annak lábához borul, s kezét megragadja*) Ne higyj szavannak, ne halld meg, a mit mondtam, én megcsaltalak. Én soha sem láttam őt, soha sem szerettem. Oh hagyj őt élni.
- 340 DALMA (*félre*) Mennyire szereti őt!
- HALILA Oh, ha büntetni akarsz, büntess egyedül engemet. Esküszöm neked az egy igaz Istenre, ő nem szeret engem, soha egy jó szót sem szólt hozzám, szemeimbe se nézett.
- 345 DALMA (*földerülve, magában*) Elemér nem szereti őt. Elemér szemeibe sem nézett soha. Tán nem is emlékszik rá! (*hirtelen megdöbbenve saját indulatától*) Dalma, térj magához, ez üdv ajtaja előtted zárva van. Lelkem gondolatai emelkedjetelek fel a magasba, a hol nem melegít többé semmi! Vonuljatok fel a fagyos égbe! — Kelj fel lábaimtól, jó leány. Légy nyugodt; ha arcomat fenyegetőnek látod, attól ne félj. Te engem érteni ne akarj, csak bizni tudj.
- 350

- HALILA** Miért vagy hát fölháborodva?
- DALMA** Miért háborog a tenger? (*félre*) Talán annak is szívet adtak, s megtilták szeretni. (*megfogja Halila kezét*) Boldoggá teendlek. — Hiába nézed arcomat. Titkos írás annak minden vonalma, melynek betűit ember nem ismeri. Adj hálát Istennek, hogy erőtlén asszonnyá teremtett. Kinek szenvedni, sírni és szeretni szabad.
- HALILA** Uram, te ingadozol.
- DALMA** (*lábdal dobantva*) Én nem, — — talán a föld. — — Eredj, hivatni foglak, — senkivel se szólj.
- HALILA** Engedelmeskedem (*el*)
- DALMA** (*térdre omlik*) Atyám! légy velem, erőm roskadoz. A harc nem emberi; és én csak nő vagyok. Vakmerő voltam a sorsot hívni fel küzdelemre; segíts, mert elbukom. Ah, légy mellettem! Hozd elém arcodat, azt a haldokló arcot, melynek megesküvém, hogy el nem árulom magam, hogy ne lássak mást, mint csak azt; s szívem hideg legyen, mint a tied, ki már nem élsz! (*fölkel*) Érzem hideg lehelledet. (*csönget*) Bátor vagyok.

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBI, APRÓD

- DALMA** Keresd fel Elemért, s vezesd ide.
- APRÓD** Itt várakozik ajtód előtt.
- DALMA** Ne még. — Várjon egy percig. (*apród el*) Itt várt ajtóm előtt; fejem szédül. Koronámat teszem homlokomra. Hadd juttassa eszembe e hideg ércöv, hogy érezni nem szabad.

ÖTÖDIK JELENÉS

ELEMÉR, DALMA

- DALMA** Szólni akartál velem.
- ELEMÉR** Még mindig ily haragosan tekintesz reám?

- 380 DALMA Arcom hazug, ha haragot mutat; én örömet beszélek
veled. Te kedvesedről akartál szólni, és ez kellemes tárgy,
kivált barátok között, mint mi, kik egymásra nem fél-
tékenyek.
- ELEMÉR Oh Dalma, te ismét oly jó vagy.
- 385 DALMA Beszélj, hol lakik kedvesed?
- ELEMÉR Még eddig csupán szivemben.
- DALMA (nevet) Úgy bizony kicsiny helyen megfér.
- ELEMÉR Kérlek, Dalma, ne neved ki, s ne viseld magad most
ugy, mint chagán: hanem ugy, mint egykori barátom,
ha azt kívánod, hogy beszéljek.
- 390 DALMA Szólj. Jó kedvemben találsz.
- ELEMÉR Tudod, hogy én bohó, ábrándos, babonás fiu voltam
mindig.
- DALMA Jól tudom; most is az vagy.
- ELEMÉR Szivem mindenha tele volt rajongó érzélemmel, me-
lyek alaktalan űrben röpkedtek tévóvázva, mint valami
395 bolondos méhe, mely virágok helyett a csillagokból akarna
mézet gyűjteni.
- DALMA Gyermekkorodban szivárványkergetőnek csúfoltak.
- ELEMÉR A hogy érett a sziv, a vágyak tárgyat követeltek
400 maguknak.
- DALMA S te azt nagyhamar megtaláltad?
- ELEMÉR Sokáig nem az élő világban. — — Hasztalan kerestem
a legszebb hölgyek társaságát, szivemet egyik sem tudta
betölteni. Végre azon eszmére jutottam, mellyel közné-
405 pünk szokott utat nyitni ábrándjainak.
- DALMA Bőjtöt tartottál Jóél napján, hogy éjszaka megálmodd
annak képét, a kit szeretni fogsz?
- ELEMÉR Találtad.
- DALMA Kérlek, engedd meg, hogy nevessek rajtad.
- 410 ELEMÉR Nekem fájni fog, ha nevedsz.
- DALMA S megjelent előtted a jövőendő kedves?
- ELEMÉR Igen; azon éjjel háromszor jelent meg álomban,

lelkem túláradt a gyönyör miatt. — Ez álom boldoggá tett és boldogtalanná.

415 DALMA S feltaláltad e tündértünceménynek testi képét is már?

ELEMÉR Nem tudom.

DALMA Nem tudod? ez különös felelet. Ismerőseid közül tán többekhez hasonlít?

420 ELEMÉR Csupán egyhez. Vonásról vonásra, szemci, arca ugyanazok. Könyci és mosolygása, jövése és távozása, oly tébolyítólag híven hasonlított az élőhöz.

DALMA Kihéz?

ELEMÉR (*megfogva Dalma kezét*) Tchozzád.

DALMA (*felsikolt*)

425 ELEMÉR Mi bajod?

DALMA Semmi; gyűrűddel megszúrtad kezemet.

ELEMÉR És azóta ez alakot nem bírom elfeledni; nappal napom, éjjel csillagom e kép. Bárhova megyek, előttem áll; ha aluszom, mosolygást ölt arcára, mellém ül, megölel, hízlegve kedvesének nevez, arcát arcomra fekteti, s könyveit ölembe sirja, s fájdalmasan panaszkodik, hogy fogva van az égben, s nem lehet enyim örökre.

430 DALMA (*küzdelemmel*) Elemér, mit akarsz?

ELEMÉR Mit akarok? Meg akarom tudni, hogy létezik-e ily nő,

435 ki hozzád vonásról vonásra hasonlít? a ki tulajdon képmásod testben és lélekben, saját másolatod asszonyi alakban? — Van-e ily nő? van-e ily nő, Dalma?

DALMA Ily nő nem létezik sehol. (*djultan lerogy*)

440 ELEMÉR Mit tettem én, oh ég! a titok sejtelmefi villámcsapásként járják át lelkemet. Egész valóm remeg, mint ki Istennek jelenlétét érzi. Ne tovább! — ne tovább! — Ama homályon túl Isten lakik, kinek látására elvakul a halandó szeme. Ne jöjj szivembe összezúzó gondolat, hagyj visszatérnem, nem bírok napfényedbe nézni. (*Dalmdra tekintve*) Ha a legnemesebb sziv legboldogítóbb

445

érzelme egy cimber fölötti magasztos eszmének volna föl-
áldozva? Ne vigyem-e én is cz oltárra szívemet?

DALMA (*fóleszmél*) Elemér! . . .

ELEMÉR Urain . . .

430 DALMA (*félrefordítva arcát, tétovázva félén*) Miről beszéltünk?

ELEMÉR (*elfogultan*) Már nem tudom.

DALMA Te nem tudod? Nem arról beszéltünk-e, hogy van
egy szerencsétlen nép, kinek sorsa attól függ, hogy ural-
kodója asszony ne legyen?

455 ELEMÉR Valóban arról beszéltünk.

DALMA (*egyszerre magához térve*) Ah! hol vagyok?

ELEMÉR Elszédültél, uram?

DALMA Miért nem jöttél segítségemre?

ELEMÉR Tevém azt, de nem vetted észre.

400 DALMA Beszéltem valamit?

ELEMÉR Egy hangodat sem hallottam.

DALMA Hát azelőtt mi tárgya volt beszédünknek? — Ugy! —
Igaz. — — Te egy leányról beszéltél, a ki téged szeret.
Ismerem őt.

465 ELEMÉR Egy szót se többet erről. Oh Dalma, felejtsd el
szavaimat.

DALMA Hivem vagy-e?

ELEMÉR Parancsold, hogy meghaljak, s bebizonyítom, a mit
kérdszél.

470 DALMA Meghalni könnyű, élni nehezebb. Van egy nő, ki
tégedet szeret.

ELEMÉR Nem ohajtom azt tudni.

DALMA E nőt szeretned kell viszont. E nő azon királyleány,
kit ma nekem menyasszonyul hozának.

475 ELEMÉR Értelek.

DALMA Akkor megöltél, hogyha értesz. Mondd, hogy enge-
delmeskedel.

ELEMÉR Egy egész csillagrendszert bontasz szét szívemben.

DALMA Ah! Azt hiszed, hogy csak neked van szived?

- 480 ELEMÉR Ne lett volna soha! Oh így belső seb által vérzem el.
 DALMA Sebet vágnak a fán is, midőn uj ágat oltanak belé.
 Ez a leány téged szeret.
 ELEMÉR Azért temessem el?
 DALMA Ha értesz, és még sem értesz: kétszerte bűnös vagy.
 485 ELEMÉR *(erőt véve magán)* Tégy velem a mit kívánsz. Készen
 vagyok.
 DALMA *(némán megrázza Elemér kezét, s az égre mutat)*
 ELEMÉR Mit mutatsz ott nekem?
 DALMA *(keservvel)* Jutalmadat. *(bevezeti Halildt)*

HATODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, HALILA

- HALILA Oh Dalma! én reszketek előtte.
 490 DALMA Ilyenkor legszebb a nő. A szemérempír legbájosabb
 színe az arcnak. Elemér! vedd e gyöngéd kezét.
 ELEMÉR *(visszafojtván indulatát, elfogadja Halila kezét)*
 DALMA *(mosollyal)* Vőlegényed kissé szomorú fiú. Te rajta légy,
 hogy felvidítsd. Szíve nem nyílt meg nő előtt soha: te azt
 tedd, hogy utánad bezáródjék. Csupán álmok szokták
 495 őt háborítani, te tedd őt boldoggá, hogy ne álmodhasson.
 Igérd meg nekem, hogy boldoggá teended őt.
 HALILA *(zokogva borul Dalma keblére)*
 ELEMÉR *(küzd az indulat rohamával)*
 DALMA Most menjetek. A Tula szigeten ismered rejtett mulató-
 lakunkat, ennek magányában töltsétek boldogságtok első
 havait. Disabul ne aggódtasson benneteket. Elemér, jusson
 500 eszedbe, hogy a kit kezédbe adok, egy üldözött angyal,
 kit csak te menthetsz meg ördögeitől, s ki téged Istenként
 imád.
 ELEMÉR *(keserű nyugalommal)* Ha védeni kell, védeni fogom.

DALMA Most távozzatok a palota rejtekajtáján. Röviden bucsúzzatok. El — el!

ELEMÉR *(bánatosan)* A viszontlátásig!

DALMA *(mélyen sóhajtvá)* Soha!

HALILA *(megcsókolva Dalma kezét)* Légy boldog örökre! *(Elemérrel eldóvznak)*

HETEDIK JELENÉS

DALMA egyedül

DALMA *(mélyen hallgat, míg a távozó léptek elhangzanak)* Eltávoztak! *(térdre rogy, arcát kezébe rejtve, sír)* Soha sem látom őt többet! *(sólkel)* Így, meg vagyok mentve; a szív jéggé fagyott. Kisírtam utolsó könnyemet. Oly könnyűnek érzem keblemet, mint ki egy világot vetett le magáról. Kitéptem szivemből a szerelmet, s megáldoztam azt fogadásomnak, megszabadultam azoktól, a kik üldöznek, és megszabadultam azoktól, a kik szeretnek. Atyám ott a magas égben! Elégült vagy-e velem?

NYOLCADIK JELENÉS

ELÉBBI, KUBLÁJ

KUBLÁJ *(csendesesen bejő)* Lessük meg, mit mívelnek együtt? A chagán egyedül. Uram, chagán, mint vagy megelégedve menyasszonyoddal?

DALMA *(felriadva)* Te jöttél? Szégyen, gyalázat fejedre!

KUBLÁJ Uram, nem értelek!

DALMA Vágd le szakálladat, s tipord a sárba! Még menyasszonyomról mersz kérdezősködni?

KUBLÁJ Nálad hagyám . . .

DALMA Szép menyasszonyság! nem ég ki szemed? hogy bujdosnál a Kaf hegyig, s ott néznél a semmibe. — Hát ez

nálatok a becsület? így nevelik a leányokat? Ez az erényes magaviselet?

580 KUBLÁJ Uram, kétségbeejtes!

DALMA Igen szép dolgok ezek. A leány, kit menyasszonyomul hoztál hozzám, midőn az udvarnok a szent forrásnál egyedül hagyák, hogy ott imádkozzék, első vezéremmel megszökött.

535 KUBLÁJ (*felordít*) Elárultatám! Mondd, hova?

DALMA Azt gondolod, hogy nekem előre megmondták? — Szégyen, gyalázat! — Csak hozz te nekem még több menyasszonyt is Tatárországból, ha még van! (*el*)

KUBLÁJ Kijátszottak! és én nem tudom, hogyan?

(*Függöny legördül*)

NEGYEDIK FELVONÁS

Lovagvári terem

ELSŐ JELENÉS

ELEMÉR, HALILA

ELEMÉR (*betegesen, hervatag arccal*)

HALILA (*vezeti*) Támaszkodjál karomra. Nem akarsz-e pihenni?

ELEMÉR Pihenni? Az álom nem pihenés nekem. Álmodni ismét? Kínlódni? kísérteteket látni?

HALILA Jer, ülj ide, e kerevetre. Fejedet hajtsd vállamra, — így.

5 ELEMÉR Erőtlen vagyok, úgy-e bár? kezem hideg, mint a jég, s fejem forró, mint a tűz. Szegény asszony!

HALILA Miért sajnálsz engem? én boldog vagyok, hogy ápolhatlak.

10 ELEMÉR Menyasszony-éjed óta szüntelen! Elhervadtam, mint a letört ág. Valaki megátkozott engem, s az átok mind-

kettőnket ért. Te is együtt hervadsz el velem. Jobb sorsot érdemelnél.

HALILA Ne csüggedj, még leszünk boldogok.

15 ELEMÉR Gondolod? . . . Gyógyított valaha orvos hasonló betegséget, mint az enyim?

HALILA A vén jós ott a hegyek mögött azt mondá rólad, hogy tested ép.

ELEMÉR Hanem lelkem beteg, ugy-e? azt elhallgatá. Tehát meg fogok gyógyulni nemsoká?

20 HALILA Még ez éjjel ígérte, hogy fájdalmaidtól megszabadulsz.

ELEMÉR Még ez éjjel? (*félre*) Ugy érzem magam is. Még az éjjel vége lesz mindennek, s aztán álmodhatunk örökké. A halál sejtelve csalhatatlan; még a vadállat is megérzi azt, s elbúvik oda, hol csontjaira a napsugár rá nem talál. Szegény jó gyermek, ne legyen itt, midőn meghalok. Ne állja ki velem együtt a kint. (*Halildhoz*) Jó nő, tehát a vén jós azt ígérte, hogy számomra füveket fog ismét küldeni.

HALILA Ma kell még értök mennem. Ez éjjel.

30 ELEMÉR Mért nem nappal?

HALILA Tudod, hogy nappal nem hagyhatom el rejtekünket, attól félhetve, hogy valaki rám ismer.

ELEMÉR Ugy, igaz, hisz mi titokban élünk itt. Senki sem keresett-e, mióta itt vagyunk?

35 HALILA Nem vettem észre.

ELEMÉR Élve temettek el. No jól van. — Nemsokára megszolgáltuk a sírt. Ott is jó lesz feküdni. Tehát eredj el a vén jóshoz, s aztán megjőjj hamar. El ne feleddj, ha a forráshoz jutsz, értem imádkozni.

40 HALILA Minden gondolatom imádság érted.

ELEMÉR Köszönöm. Hadd megcsókolnom kezedet; arcodat ne: elhervadna lehelletemtől. Te áldott lélek! ki véd meg téged, ha én nem leszek? Eredj, eredj!

HALILA Könyezni látlak; ha megtérek, mosolyogni lássalak

45 ELEMÉR Szegény asszony, ez minden boldogságod! — Könyem,
ha távozol; mosolygásom, ha jösz. Áldjon meg az ég.
Áldjon meg úgy, a hogy meg voltál átkozva eddig.

HALILA Akkor téged kell meggyógyitnia.

50 ELEMÉR Megállj még. Ugy fázom, úgy reszketek. Hiába takar-
gatsz. Perzsia minden préme sem melegít fel engem;
add ide kardomat. Ne kérdd, minek? Jól esik, ha meg-
tapinthatom vasát. *(dtveszi a kardot)* Így, most már nem
reszketek. *(félre)* Ősi szokás, hogy ha a férfi meghal,
a kardot mellé fektetik. — Vigyázz magadra az úton;
55 az ég oltalmazzon. Légy boldog örökre.

HALILA Miért mondod, hogy legyek boldog örökre?

ELEMÉR *(félre)* Utolsó áldásomat mondtam ebben. — Isten
veled.

60 HALILA Mig visszatérek, álmodj édesen. Bennem minden érzés
azt súgja hogy te újra felvirulsz. Én boldog vagyok, ha
arcod láthatom, s álmaid felett virasztani, nekem mennyei
üdv. Mielőtt a göncöl elfordulna, visszatérek, s a hajnal
uj napot hoz.

65 ELEMÉR *(félre)* Több hajnal nem jön fel énréám. Légy boldog
örökre!

HALILA *(el)*

MÁSODIK JELENÉS

ELEMÉR, egyedül

70 ELEMÉR Ketten maradtunk ismét: te és én. Mit akarsz? hová
csalogatsz? — Ha nem vagy élő lény, miért jelensz meg
előttem? miért lopod ki a lelket belőlem? miért mosolyogsz
reám? Itt és ott, és amott, és mindenütt, a hova nézek,
hallom hangodat; beszélek veled, és még sem vagy senki!
Nem látja más alakodat, csak én. Úlj mellém. A sírba is
velem fogsz-e jönni? Milyen égetők szemeid. Hogy hiv-
nak? Nincs neved. Hm! Tudod, mit gondoltam? Ha most,

75 a hogy így keblemen fekszel, e kardot itt a te és én szive-
men egyszerre keresztülütném? Mit szólsz hozzá? azt,
hogy kezemet nem bírom megmozdítani, ugy-e? Már
félíg alszom, és nem tudom magam ez álmom ellen védni;
80 azt hiszem, hogy látok, mozgok és beszélek, pedig szemem
hunyva van, kezem meredt, és szájam csukott. Jól tudom,
hogy álmodom, és nem tudok felébredni. Oh ez érzés
öl meg engem. Látod, ha élő lény volnál, milyen boldogok
volnánk együtt, míg most meg kell ölnöd, hogy olyan
lélekké tégy, miként magad. Te is szeretsz nagyon. De
85 egyre nem gondoltál, ugy-e? Hátha neked nem lesz szabad
odajönni, a hova én hivatva vagyok? Hátha neked itt kell
maradnod, míg én tova szállok? Ugy-e, hogy elkomorod-
tál? Sirsz? Nos, miért nevetsz most megint? Ah értelek!
ha én meghalok, te is meg tudsz halni, s akkor mindketten
egy helyen leszünk. Tehát a lelkek találkoznak a túlvilágon?
90 ugy boldogság meghalunk. Te is vágyódsz oda?
Ez örök álomországba? Ott leszünk. Harmadnap este,
hogy én elhagyom a földet, te is utánam jössz. Addig
elkészítem a vőlegényi sátort napsugárból, szivárványból,
éjszaktényből, fellelgeborulásból. Ott fogunk lakni együtt
95 örökké. Ott fogunk örökké álmodozni. Ott megmondod
nekem, ki voltál itt e földön? Ott el nem válunk egymás-
tól soha.

HARMADIK JELENÉS

ELEMÉR, KUBLÁJ

100 KUBLÁJ (*lappangva belép, Elemér mögé kerül*) Ez tehát a menedék,
a hova elrejtőztek. Ah, itt fekszik a szép ifju. Valóban
halovány. A szerelem megárhathatott neki. Alszik, moso-
lyog, álma nyugtalan. Szerelemről álmodik. Ijedtségre
fog ébredni. (*Elemérhez nyúl*)

- ELEMÉR (*felriad*) Hah! Ki az? mit akarsz?
- 105 KUBLÁJ Ha megmondom, hogy ki vagyok, megtudod, hogy mit akarok? Az én nevem Kubláj emir.
- ELEMÉR Ismerlek. Megtutad, hogy haldoklom, s eljöttél, hogy meglásd, mint múlok ki.
- KUBLÁJ Áldom a sorsot, hogy nem halálozok után jöttem.
- ELEMÉR Miért?
- 110 KUBLÁJ Mert akkor nem ölhetnélek meg.
- ELEMÉR Balga ember. Tehát dicsőséget akarsz abban lenni, hogy egy halálos betegeget megölj, ki félóra múlva úgy is meghalt volna?
- KUBLÁJ Véredet szomjazom.
- 115 ELEMÉR Nem találsz bennem annyit, a mennyivel szomjadat eloltsd. — Nevetséges vagy.
- KUBLÁJ Te nem tudod, mit cselekedtél, midőn a király leányát elcsábítottad. Az én királyom országát vesztette e miatt, mert e leányt Dalmának kelle nőül venni; s ha ez megtörténik, akkor napfényre jő, a mit így bizonyítani nem lehet: hogy Dalma nem férfi, hanem leány.
- 120 ELEMÉR (*felindulva*) Mit mondál? Dalma! ah! Tehát te vagy az? Tehát te vagy az, mégis? Most értek mindent. Világ derül agyamban. Tehát te vagy az, a ki engemet szeret? Most már oh Dalma! kedves előttem a halál, mert várhatok rád a túlvilágon. Imádlak, lelkedet bámulom. Szellemed volt az, a mi lengett körülöm mindenütt; a te arcod volt az, a mit előttem láttam. Tégedet ígért a sors nekem. Az ígélet nem e világra szólt. Lesz szebb világ!
- 125 KUBLÁJ Azt meglátandod azonnal. Hajtsd meg fejedet! (*kardot húz*)
- ELEMÉR Mikor hajtotta meg nyakát nemzetembeli férfi a halálcsapás előtt? — Orozva jöttél ölni. Tanuld meg hát, hogy az oroszleány még haldokolva is oroszleány, s szemedbe néz és fogat mutat. (*kardját felkapja*) Jőjj! látod, hogy én nem mehetek. (*vivnak*)
- 135

- KUBLÁJ Astaroth üssön le lábaidról! még most is oly súlyosak
csapásaid, mint egy lezuhanó szálfá.
- 140 ELEMÉR Pihenj meg. Várd el, míg a halál önkényt elejt, akkor
jőjj nekem. A míg egy izem mozdulni tud, addig ne
közelíts, mert összcúzlak.
- KUBLÁJ (*kerülgeti*) Veszett erős karja elér, ha közel megyek,
s nem szeretnék vezetője lenni a más világra.
- 145 ELEMÉR (*ingadozva*) Végem közelget, még csak néhány pilla-
nat. Haljak meg állva, karddal kezemben, mint férfihoz
illik. Szivem ne mozdulj, ajkam, légy csukott, midőn
e gyáva keblemben ütendi vasát, ha én nem bírom az
enyimet többé; ne tudja meg, hogy élet volt még bennem,
midőn ledöfött. — Oh Dalma! szeretlek! (*összerogy*)
- 150 KUBLÁJ (*odarahán, kardjával megszúrja*) Meghalt, s nem ölhet-
tem meg őt. Ez már lakolt, most következik a másik.
Várjuk be e helyen s gyönyörködjünk halálos ijedelmén.
midőn férje helyén gyilkosát fogja találni.

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, HALILA

- 155 HALILA (*jő, kezében cipruság*) Sietve jöttem; a hegyi jós gyógyító
fű gyanánt egy cypruságot adott, hogy hozzam azt férjem
számára. Ha ez azt jelenti, hogy férjem halni fog: magam
számára is hoztam gyógyfüvet, haláltadó bürköt, mely
örökre kigyógyít az élet fájdalmaiból. — (*közelebb jő*)
Elemér, kedvesem, alszol-e?
- KUBLÁJ (*feldől előtte*) Nem alszom.
- HALILA (*visszaletten, a szó elhal ajkán, hátratántorul*)
- 180 KUBLÁJ (*sötétben*) A férj itt fekszik lábaimnál. E kardon az ő
vére piroslik: nem ohajtod-e, hogy a tieddel egyesüljön?
- HALILA (*félre*) Megölte férjeimet. Meg kell mentenem magamat,

hogy boszut állhassak érte. (*mosolyogva*) Kubláj! hozott az ég!

165 KUBLÁJ Te engem üdvözölni mersz? — Megcsalhatni vélsz-e?
HALILA Üdvözöllek, mint megszabadítótmat. Ez ember erővel rabolt el engem.

KUBLÁJ Könnyű volt a győzelem, a hol nincs ellentállás. Te azonban nagyhamar hozzászoktál szerelméhez.

170 HALILA Mondd: gyűlöletéhez. Nem férjem, — tömlőcőröm volt nekem; nem gyöngédség, — kinzás, üldözés, keserv volt, a miben részcsite.

KUBLÁJ Elfogtalak a hazugságban! Ha gyűölt, miért rabolt el?

175 HALILA Te nem értesz mindent. Magasabb helyről volt erre parancsa. A király meg akart tőlem menekülni, mert mást szeretett.

KUBLÁJ (*félre*) E nő igazat beszél, mert azt is tudja, a mit én csak sejtek. — Tehát a király szöktetett el vele, s itt e magányban nem szeretett beléd?

180 HALILA Ő is mást imádott.

KUBLÁJ Mást? Nem tudad meg, hogy kit?

HALILA Álmában sokszor beszélt elérhetlen tündérképekről.

KUBLÁJ (*félre*) Tehát jól értettem haldokló szavait. Dalmát szerette, és az is őt. Ördögi asszony! Le tudott mondani szerelméről. — És te miért nem iparkodtál megszabadulni innen?

185 HALILA Azt csak az ő holttestén keresztül tehetém, s ime láthatod, hogy nálad nélkül is meghalt volna.

KUBLÁJ Mit beszélsz?

190 HALILA Lassan élő mérget kevertem étele közé. (*félre*) Isten, bocsásd meg e gondolatot nekem, ki élettemmel is fel-támasztanám őt.

KUBLÁJ Hihetetlen dolgokat mondasz.

195 HALILA Ime lássad, most is бүrköt hoztam a mezőről, míg ő aludt, s ez a cypruság is számára van letörve.

KUBLÁJ Ez a nő nagyobb ördög, mint maga Astaroth! — Meg-

bocsáss, hogy félreismertelek. — Megállj, egy gondolatom támadt. Én meg akarom tudni, ki volt e férfi rejtélyes kedvese?

200 HALILA S hogy tudandod meg azt?

KUBLÁJ Ez ország szokásai szerint, ha valakit meggyilkolnak, s a gyilkos nem ismertetik, a holttestet a legközelebbi rokon ravatalra téve felviszi a király elé, s ott, a mint összegyűlve van az egész nép, felhívja egyenkint, a kikre gyanuja van, 205 hogy kezüket a holt sebére téve, esküdjenek meg, hogy a holt halálában nem vétkesek. Ha a seb vérzik, az azt jelenti, hogy a gyilkos tette rá kezeit. E törvényszék neve zomotor, halálujítás, tetemre-hívás. Te e halottat ide hozandod a király elé, midőn mind együtt leszünk. Én balfelől állandok trónja mellett, hogy az arcokat mind szemlélhessem. — Minck örülsz?

HALILA Azon örülök, hogy az is ott leend, a kit gyűlölök.

KUBLÁJ Te is, a holt is fátyollal lesztek letakarva. Midőn a zomotornak vége lesz, e vérehagyott tetem senkinek sem leend árulója, a holt arcát feltakarják, addig nem látandja 215 Őt senki. Ekkor, midőn egyszerre fel fogják őt fedezni, az, kinek szerelmese volt: nem fog-e rögtön odarohanni hozzá, s bárminő okos legyen eltitkolni szerelmét, midőn halva látandja őt, nem árulja-e el magát?

220 HALILA Valóban el fogja árulni. Én is meg akarom ismerni azt minélelébb.

KUBLÁJ Kezet reá. *(kezet szorit)* Ha el nem árulta őt szerelme, el fogja árulni fájdalma.

HALILA *(célzódssal)* Ki nem bocsátom őt kezem közül.

235 KUBLÁJ Kit?

HALILA *(megrázva Kubláj kezét)* Azt, a kin boszút akarok állani.

(Függöny legördül)

Változás

Szabad tér. Erdő közepett levágott fatörzs trónná alakítva, Oldalt nagy négyszögű szikla.

ÖTÖDIK JELENÉS

DALMA egycdül

Ez hát a hely, a hol Isten lakik. E szent berekben vannak eltemetve őseink hamvai, itt nyugszik atyám is. Jövel és láss meg engem, Oldamur. Halálod évnapja van ma; egy év folyott le, mióta fogadásomat holt szivedbe bezártad, s azt őrzöd ott, mint őriz téged a sír. Melyikünk lett azóta hidegebb? Te nyugszol, én szenvedek, és holt vagyok, miként te. Szivem kiégett, lelkemnek nincs egy érző gondolatja, egyedül járok a földön, kit semmi indulat emberhez nem köt többé; engem nem ismer senki, az én arcomat nem érti ember, idegen vagyok önnépem között. Számomra nem nyílik virág a földön, értem nem dobog sziv emberi kebelben, nekem nem ad reményt a véghetetlen jövő! Ha élnem nem szabad, miért nem szabad meghalnom, Istenem? (megdöbben) Isten nevét kiáltám! Ó hozzá küldtek jósaim, hogy e szent napon imádkozzam nagy nevéhez. Imádkozzunk tehát. Isten! ki két hazát adál az eszterágnak, hogy a mikor az egyikre leszáll a tél, mehessen oda, hol ismét tavasz van; jelenj meg vezérlő tűznek oszlopában választott néped előtt, kit jókedvedben teremtél a világnak, de kinek számára rossz kedvedben teremtéd a világot, s vezesd el innen őt boldogabb ég alá, s kinek éltét veszni engedéd ez ősz bércek alatt, támaszd fel boldogabb hon síkjain; vidd őt el oly messze, hol csillag sem látszik az égboltozatról, hova sem hír, sem szél e tájról nem repül: ott tedd örökké, ott tedd dicsővé őt; engem pedig végy fel magadhoz, és hagyj meghalnom itt.

HATODIK JELENÉS

ELÉBBI, VEZÉREK, TÁLTOS, RHABONBÁNOK, GYULÁK, VÉNEK,
HARCOSOK, HÖLGYEK, SZÜZEK, GYERMEKEK

255 DALMA (*félre*) Itt jönnek ők, népem választottai. Engemet üdvözölni jönnek ők, és oh ez üdvözlő szavak mindegyike mint keserű méregcsepp hull szívem mélyére, fölkelve ott az alvó bánatot. Vissza asszonykönyek! Végy erőt arcomon férfi-indulat! (*A fatörzsre ül*)

260 RHABONBÁN Légy üdvöz, Dalma, ki ülsz az egyszerű trónon, melyről legelső ősünk hirdeté a megváltás ígét. Lásd hazádat és örülj. Kezeid alatt felvirult az. A kard aranydicsőséget, kalapács és szántóvas aranypénzt és aranykalászt terme országod számára. Midőn körül az egész világot Isten csapásai látogatták, a tied paradicsom volt, melyen Isten jobb keze látszott. Nincsen szegény, nincs 265 szenvedő egész országodban; még a bűn is úgy elenyészett határaidról, hogy a börtönök ajtai berozsdásodtak. Boldog, a ki alattad születik, s boldog, aki alattad hal meg. Lásd hazádat felvirulva, s élj sokáig! (*Rhabonbánok elvonulnak; a hat vezér jó utánnuk*)

270 ELSŐ VEZÉR Üdv neked oh Dalma! ki népek urává tetted nemzetünket; légy erős, légy hatalmas; három tenger legyen országod határa, s az egész ég legyen boltozatja. Élj dicsőben és sokáig!

DALMA (*félre, könyezve*) E szavakat Elemérnek kellett volna mondania.

275 TÁLTOS (*szomszédjához*) Nézzétek, a chagán örömkönyűket sír.

HÉT ASSZONY (*jönnek a vezérek után*)

280 ELSŐ ASSZONY Üdv neked oh Dalma! ki határainkat megvédted vad ellenségtől, s boldogságot árasztál tűzhelyeink körül. Légy oly boldog egykor, mint mi vagyunk. Lásd vidám családot magad körül, délceg fiakat, szelid lányokat, kikben tenmagad légy megdicsőülve. Élj sokáig!

DALMA (*félre*) Minő szomorú gúnyt monda reám áldásképen!
HÉT HAJADON (*jönek az asszonyok után vadrózsával s liliummal
koszorúzva*)

285 ELSŐ HAJADON Légy áldva, oh Dalma! ki bennünket hazát
szeretni tanítál; szerelmedért jutalmazzon szerelemmel a
sors, légy szerelve mindenkitől, s legjobban szeretve egytől,
kit szived választani fog.

DALMA (*zokogva rejti kezébe arcát*)

HÉT GYERMEK (*zöld ágakkal kezeikben*)

ELSŐ GYERMEK Üdv neked oh Dalma! Ha megnövünk, mink is
veled megyünk a harcba. (*a háttérben tábori zene hangzik*)

290 DALMA (*félre*) Mindenütt üdvözlő arcok, mindenki boldog és
derült, csak én rajtam nem fog semmi áldás. (*rivalló kürt-
hang kívül*) Minő szomorú hangok zavarják ez ünnepélyt?

KUBLÁJ (*azalatt a trón mellé furakodva*) Ez a zomotor hangja.
Egy nő keresi férje gyilkosát.

KIKIÁLTÓ (*kiinn*) „A boszuálló Istennek nevében hívlek ben-
neteket!”

295 DALMA Hagyjátok őket ide jönni.

HETEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, HALILA, KIKIÁLTÓ, ELEMÉR *holtteste egy szekérre fek-
tetve, két férfi által huzatik, fehér lepellel van beterítve, s a kocsi
zöld galyakkal körülülzdelve*

300 KIKIÁLTÓ Dicső chagán és egybegyűlt férfiak. Ez előtettek álló
gyásznő nevében tudtul adom tinéktek, — hogy e nő
tetemre hív benneteket általam, melynek mint Isten által
adott törvénynek engedelmeskedni tartoztok haladéktala-
nul, és habár az első Rhabonbán — vagy maga a chagán
volna is, a kit e nő hívni fog, az tartozik kezét a meg-
gyilkolt sebére téve, leesküdni a vádat magáról. Szent a
törvény, és áll mindnyájunk fölött.

- 305 DALMA Szavadnak állunk. Járulj elé, gyászos özvegy, s nézz szét közöttünk, s bárki legyen az, kit férjed gyilkosának tartasz, esküszöm, hogy a törvény alól meg nem menekülend.
- HALILA (*lefátyolozottan sorba járul a férfiak előtt, mindegyiket megnézve, midőn végre Kubláj elé ér, rámutat*) Ez az!
- 310 KUBLÁJ (*összerezzenve*) Asszony!
- DALMA Ó Disabul követe.
- HALILA Tudom, őt hívom én.
- KUBLÁJ (*düh- és félelemtől remegve*) Ez asszony örjöng.
- DALMA Meglehet, mert férje halva van. Tedd sebére kezedet.
- 315 KUBLÁJ Én? — — engem nem köteleznek törvényeitek.
- DALMA Törvényeink nem ismernek különbséget. Ha e nő gyanuja alaptalan: úgy nincs miért félned Isten ítéletét; de ha bűnös vagy: itt vétettél, itt lakolsz meg. A népjog nem véd az isteni jog ellen.
- KUBLÁJ E nő engem félreismer.
- 320 HALILA Ismerlek jól. Jer, tedd férjem sebére kezedet, hadd szóljon a seb.
- KUBLÁJ (*Halilához elfojtott dühvel*) Elárultál, de veszni fogsz te is. Gondolj Astaroth izzó bálványára.
- 325 HALILA Mért nincs tiz életed, hogy annyiszor ölhetnélek meg?!
- KUBLÁJ Legyen tehát. (*Odalép a halotthoz s kezét annak keblére teszi*) Én esküszöm!
- HALILA (*felkiált*) Hah! a vér!
- MIND (*iszonyodva*) Vér! vér!
- 330 DALMA Te vagy e férfi gyilkosa?
- KUBLÁJ (*dacosan*) Igen, én vagyok! Jer, lásd meg, ki volt az, a kit megöltem. (*Egyszerre felrántja a szemfödőt Elemérről*)
- DALMA (*kétségbeesett sikoltással rohan a holttetemre*) Elemér! kedvesem!
- 335 KUBLÁJ (*diadalmasan*) Hah! fájdalommal elárult! Te nő vagy, és e férfi szerelmesed. Trónod enyim.

- DALMA** (*felegyenesedve, fájdalmas dühében*) Tied a vérpad. Nincs hatalom, mely megmentsen boszujtól.
- HALILA** (*megragadva Dalma kezét*) Igy, igy! ne hagyd őt kezeid súlyát kikerülni. Törd össze, semmisítsd meg; ölje meg a bakó, temessék el a hollók, sirassa meg a vihar, átkozzam meg én!
- KUBLÁJ** (*Dalmdhoz*) Te nem parancsolsz e földön többé; én ország-világ előtt vádollok, hogy nem vagy férfi, hanem leány, s országod, melynek határain Disabul király berontott tatár-szövetségeseivel, ő rá maradt, néped az ő alattvalója lett, te magad az ő rabszolgája. Tedd le fejedelmi pálcád.
- DALMA** Fejedelmi pálcám e pallos, mely téged halálra küld; s a ki tudni akarja, férfi volt-e, vagy nő az avar nép utolsó chagánja? annak e kard meg fogja azt mondani! — El a csatába!

(*Függöny legördül*)

MANLIUS SINISTER.

EREDETI TÖRTÉNETI SZOMORUJÁTÉK ÖT FELVONÁSBAN

(1852)

SZEMÉLYEK:

DIOCLETIAN, római császár

CARINUS, bitorló

MESEMBRIUS VIR, tekintélyes főnemes

GLYCERIA, } leányai

SOPHRONIA, }

EUBIAS, patriarcha

MANLIUS SINISTER, római lovag

POMPEJANUS, } patricius ifjak

FLAVIUS, }

AEVIUS, költőnc } Carinus udvaránál

GALGA, borbély }

QUATERQUARTUS, főjós

MATRÓNA

Keresztyén hölgyek és férfiak, rabszolgák, lictorok, táncosnők,
hárfások, Cybele papnéi, hystriók, praetorianus katonák, augurok,
flamenek

*Történik az első felvonás a keresztyének titkos gyűlhelyén és
Mesembrius villáján; a második Carinus palotájában és a circus
börtönében; a harmadik Glyceria palotájában; a negyedik Carinus
teremében; az ötödik Cybele temploma előtt és a csatatéren*

Történet ideje: Krisztus után 293-ik év

ELSŐ FELVONÁS

A keresztyének titkos gyűlhelye, sötét barlang, különféle oldalbejárásokkal, középett szikla-asztal egyszerű kehellyel, — két oldalt kőpadok

ELSŐ JELENÉS

MANLIUS SINISTER *(egyedül)*

MANLIUS Divus, segíts! ti földfelettlevők
Őrizzetek a földalattvalóktól,
A kik közé harcolni im leszálltam;
Hol a bűnös varázslók rosz hirü
5 Vermében az átkok fogamzanak,
Miktől vajudva megrendül a föld,
És megreped, midőn megszűli őket.
Itt készül a sötétben a varázs,
Mely a nyugalmas, álló égi képek
10 Rendes sorába ártó csillagot hív,
Hogy a jövő csodáktól féltiben
Mebomlik a természet ősi rende,
S nyárt és telet egymással összetéveszt. —
A tenger elfut régi partja mellől,
15 Nyugvó hegyek, a miknek oldalából
Eddig csupán a bor kölcsönze lángot;

Most tűzesővel ostorozzák
 A dúlt vidéket; s csendes ősi erdők,
 Miket csak a futó szarvas lakott,
 20 Dühöngő barbarok százczreit
 Öntik alá: hogy Róma tércin
 Az ércszobrok féltükben vért izzadnak! —
 És minden innen jó a föld alól;
 Itt gyűlnek össze a ronilást hozók,
 25 Kik átkot mondanak Róma istencire!
 S gunyolják Zeus égő villámaid,
 Luna fényét, Apolló sugarát,
 S halandó kézzel ég ellen csatáznak. —
 Bevárom őket. Hogyha megpuhítja
 30 A bűvölő varázs a bércet; — szívemet nem:
 S ha képes elfordítani önfejről
 A sujtó mennykövet: — nem kardomat;
 Én megtöröm ez alvilági népet.
 Ki föld alatt szeret, — maradjon ott! (*Elvonul*)

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBI, EUBIAS, SOPHRONIA, KERESZTYÉN HÖLGYEK lefátyolozva
 ÉS FÉRFLAK

(*Buzgó hymnus*)

35 EUBIAS Ki a sötétségnek világa vagy,
 Szállj hiveid közé, imádat égi fény
 Add: lásson az, ki eddig éji vak volt,
 A néma szóljon ékesen, a gyöngö
 Legyen erős, s ki téged fél, ne féljen
 40 Az senki mástól! Isten, légy velünk!
 SOPHRONIA Velünk van ő, és szívünk nem remeg.
 Keblünkben él, ki nem hágy félni attól,

Hogy meghalunk. Egy szebb világ van ott!
 S mentül sötétebb itt az árny,
 45 Annál fényesebb ottan a való.
 Ne mondja Róma többé, a mit egykor:
 „Ha Róma üldöz, merre futsz, hová?
 Bár merre indulj, Róma birtokán vagy.”
 Egy más, egy szebb világ van ott,
 50 Hová Rómának karja nem hat el,
 Sem átkai, sem oltár-lángjai.

EUBIAS Sokan meghaltak e napon közülünk;
 Kifáradtak a véres lictorok,
 S a circusok vérengző vadai
 55 Megundorodtak már az áldozattól.
 A lángok közt Istent dicsérve haltak.

SOPHRONIA Miért nem voltam én közöttük?
 Ah! ily halállal halni mily magasztos!
 A mennyet látni megnyílt képzetével,
 60 A melyből ez örökké fényes arcok
 Egyes mosollyal tekintnek alá,
 S hős szárnyaik csapása, égi szózat,
 És túlvilági csók szívása mellett
 Omlik le a lélekről a mi por,
 65 A lángban hagyva földi szennyeit!
 Ah, ily halál közelgjen énreám.

EUBIAS Im Isten népe! a miért e helyt
 Meglátogattuk ismét: itten a pohár,
 Mely minket egy szent frigybe összeköt,
 70 Járuljatok e szent kehelyhez im,
 S tisztuljanak meg hő sziveitek
 A legtisztábbnak vére által.

MANLIUS *(félre)* Hah, vér! Undok bűbájosok,
 Vérrel kábitják el elméiket. *(elbőlép, kardját kivonva)*
 75 Megálljatok, ádáz varázsolók!
 Mit tesztek itt?

EUBIAS Istent imádunk.
MANLIUS Légy átkozott, midőn e szót kimondod,
Borzalmakat követtek el, miket
Hogy eltakarjon, nem elég az éj,
80 A föld alá kell bujdokolnotok.
Bübájos szóval jöttök háborítani
A föld alatt lakó rémek nyugalmát;
Embervért ontatok, s egymásnak iszonyú
85 Italt adtok belőle, hogy midőn
A vértől ádáz mámor száll reátok,
A néma föld alatt fertőzetes
Ölekezésben undok bűnöket
Támasszatok, miket a nyelv ki nem mond!
SOPHRONIA Megbánod e szót, Manlius Sinister!

(arcát leleplezi)

90 **MANLIUS** Olympnak istenci! álom ez?
Sophroniának arcát látom itt:
Álmodom? vagy rémek játéka ez?
SOPHRONIA Ébren vagy, és a mit látsz, az való,
Sophroniát látod magad előtt,
95 Ki gyermektársul együtt nőtt veled.
MANLIUS E serleg itt kezekben, melyben vér van? . . .
SOPHRONIA Hivőknek vér. Azoknak, a kik emlékezni jőnek,
Vérnek emléke az. Érintsed ajkaiddal.
MANLIUS (*visszaborzadva*) Ez bor. De ott ama kereszt,
100 Rajta haldokló ember képe, — mely
Szörnyű jelkép az ott?
SOPHRONIA Megváltó az.
MANLIUS Holt ember az, a kit imádtok.
SOPHRONIA Isten az,
Ki hogy levégye rólunk a halált,
Eljött a földre és meghalt helyettünk.
105 **MANLIUS** Ámulat. Hogy volna Isten, a ki ember is?

SOPHRONIA Olympnak isteni nem jártak-e

Halandó testtel itt a földön?

Muló gyönyört ismerni, földi kéjt,

Mely csak halandó érzéssel közös.

110 Ez Isten itt leszállt a földre, hogy

Halandó testtel fájdalmat, halált,

És emberekre mért keserveket

Érezzen és tanítson elviselni.

Olympnak büszke istenei

115 Fényes királyi alakok,

Kik áldozatot kérnek népeiktől,

Kincset, bíbort, fényes templomokat,

Vérző hecatombét, diadalok

Zsákmányait, és ígérnek viszont

120 Kéjelmet, hosszú éltet, kincseket,

És palotákat, és uj diadalt.

Ez Isten itt holt, és szegény alak,

Ki nem kér mást, mint tiszta szívet, és

Nem ígér semmit, a halálon innen;

125 Mert minden élet a halálon túl van.

MANLIUS Szivembe nyugtalan eszméket oltasz.

Mint a madár, mely sötétben tanult

Látni, szemem a fénytől elvakul;

Harcos eszmékkal jöttem én ide,

130 S kezem irtózik kardja markolatától.

Nem első rém ez szívemen;

Hogy egy napon az uj hit üldözésén

Sietve, átkelénk a Tigrisen,

Nagy estve harcos fellegek vonultak

135 Az égre fel, villámokkal csatázók,

Miként ha társa támadt volna Zeüsznek,

Ki véle harcol az ég birtokán,

S a sírú villám-lobbanásba nézve,

Az égnek mélyiből im számtalan

140 Fényes alak látszott reánk lenézni.
 Ugy tetszék a sötétben, mintha mind
 Egész sergünk dühös csatában volna,
 Hol a gomolygó tömkelegben ember
 145 Küzd ember ellen; a lovas csoportok
 Gázolva omlanak egymásba; harsonák
 Recsegnek, kardok pengenek; — pedig
 Nem mozdult senki. Ime egyszer
 Ropogva sujt alá az ég középből
 Egy tűztömeg közénk a táborhelyre,
 150 Megrázva az álló földet alattunk,
 S meggyújtva a vezérnek sátorát,
 Melyben a főparancsnok és a tábor
 Védistenei voltak. Mind megégett.
 Ki hát az isten, ha nem ők? Való
 155 Volna-e az, hogy ott felettünk
 Egy ismeretlen, láthatlan szellem
 Uralkodik? Oh adj világot itt!
 Ne állj boszút rajtam, hogy üldözélek.
 Két mennyet kell-e elveszítmem? egyet
 160 Ott fenn, a másikat szivedben?
 SOPHRONIA A menny nyílt ország mindenki előtt;
 Maradj velünk, és ismerj és szeress.
 Tanulj lemondást, és tanulj türelmet;
 Tanulj erősnek lenni gyöngeségben;
 165 Tanulj szeretni gyűlöletben.
 Tanulj meghalni idvezülve.
 MANLIUS Tőled tanítva, mindent megtanulok,
 Csak azt ne mondd, hogy ne szeresselek.
 Azt nem tanulnám meg soha!
 170 SOPHRONIA Isten szeretni nem tilt; még az ellenért is
 Érezni kell, s te nem lész ellenünk.
 Ma égi intés küldte tégedet!
 Mi hozzánk fűz: legyen szerelmed az.

Szeretve engem, meg fogod szeretni
175 Hitsorsosim, és áldva lesz ez érzés.
EUBIAS És legyen áldott, és legyen örök!
MANLIUS Férfi szívvvel jövék, harag hozott:
Mint gyermek távozom. Te ismeretlen
Szellem, ki szívem elvevéd, őrizd meg azt.
180 Szeretni úgy e földön senki nem tud,
Miként e szív: de épen annyi fér
Belé a gyűlöletből is. Sophroniám,
Holnap atyád házánál felkereslek;
Te nyertél engem el, nem téged én.
185 Szerelmedért ha kell szelíd leszek,
Mint a galamb, melyét kézből etetsz. (el)

(Függöny legördül)

Változás

*Mesembrius nyári palotájának kertfelőli része, — leveles szin,
mely előtt az út visz el; a háttérben pompás kert látszik, a leveles
szin alatt egy triclinium*

HARMADIK JELENÉS

FLAVIUS, POMPEJANUS összejönnek

FLAVIUS Ah derék Pompejanus, te vagy itt?
POMPEJANUS Mily öröm téged látnom, Flavius.
FLAVIUS Mi jó sors hozott ide? — Melyik isten v. zérle
190 lépteid?
POMPEJANUS Az istenek leghatalmasbika, Ámor.
FLAVIUS Hyment akartad talán mondani? az istenek legunal-
masabbikát?
POMPEJANUS Helyesen szóltál; én Mesembrius leányá-
195 nak kezét jöttem kérni.

- FLAVIUS Akkor még Plutót is megemlithettem volna, a gazdagságok és kincsek istenét.
- POMPEJANUS S valóban oly gazdag volna Mesembrius?
- 200 FLAVIUS Mint Sardanapal. Maga sem tudja, mennyi jövedelme van.
- POMPEJANUS Majd meg tudnám én azt számlálni. — Ugyan kérlek, jó Flavius, én ha józan vagyok, semmit sem tudok beszélni, ha pedig ittas vagyok, csak bolondokat. Te nagy szónok vagy, nem tennéd meg értem azt a szivességet,
- 205 hogy lennél szószólóm Mesembriusnál?
- FLAVIUS Örvendek rajta, ha neked szolgálhatok. Bejelentéd már magadat?
- POMPEJANUS Ramont beküldtem, s ő azt üzené vissza, hogy ki fog jönni a levélszin alá a szabad levegőre, mert másutt
- 210 nem lát.
- FLAVIUS Még nűndig oly nyavalyás?
- POMPEJANUS Úgy mondják, hogy inkább halott már, mint élő, lábában köszvény, szemein hályog, hátán hatvan esztendő terhe.
- 215 FLAVIUS Kerekcs székét hallom zörögni. — Csinálj ábrándos képet, melletted fogok beszélni.

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, MESEMBRIUS, KÉT SZOLGA

- MESEMBRIUS *(két szolga által tolt karszékében, nagy fehér mankóval kezében, szemei előtt zöld ernyővel. Leszáll, mankójára támaszkodva, s ellenkező neveiken szólítva az ifjakat, üdvözli őket)* Ah légy üdvöz derék Flavius, és te délceg Pompejanus!
- FLAVIUS Én vagyok Flavius, s amaz ott Pompejanus.
- 220 MESEMBRIUS Bizony rosszul látnak szemeim; hát mi hír Rómában? az örök városban! a világok koronájában?!

FLAVIUS Miért nem jársz magad belé?

MESEMBRIUS Nem én rendelkezem lábaimmal, hanem azok velem. — Mi hír Rómában?

225 FLAVIUS Ah! derék esemény történt legközelebb. — Appius Claudiusnak volt egy szép fiatal leánya. Ismerhetéd. Egy ifju patriciussal volt eljegyezve; már jelen volt a menyegző napja, midőn a vőlegény megtudá, hogy jegyese a kereszt-
230 tyének sectájához tartozik. Rögtön megjelenté ezt apjának, a vén Claudius dühre gerjedve, kínpadra feszíté elátkozott leányát, hogy hitét tagadja meg.

MESEMBRIUS Ezt az apa tevé?

FLAVIUS Bizonyára ő. — És azt bölcsen tevé, s hogy a leány megátalkodott maradt, a vőlegény saját kezével verte
235 keresztül annak szivét.

MESEMBRIUS S ezt a vőlegény tevé?

FLAVIUS Hősi tett volt ez, ugy-e bár? — Én is úgy cselekedném.

MESEMBRIUS S te is, Pompejanus?

240 POMPEJANUS Igazán ugy. Megérdemlik a kereszttyének, hogy így bánjanak velük, kik tagadják az isteneket. Kik magukat mindenünnen kihúzzák a népünnepekből, s szegénységet, lemondást hirdetnek.

FLAVIUS Kik sötét barlangokban összegyűlve, lisztbe pólált
245 csecsemő szivét verik át késeikkel, s annak véréből isznak.

POMPEJANUS Ezek miatt látogat bennünket az istenek haragja döghalállal, árvizekkel, földrengésekkel és barbarokkal.

FLAVIUS Oh ezeket nem lehet eléggé olajban főzni, vadállatokkal széttépetni, elevenen elásni, hogy elforduljanak rólunk
250 az ég csapásai.

MESEMBRIUS *(félre)* Ezek leányom kezét kérni jöttek. Tisztelen a martyrokat, de nem szeretném Sophronia nevét közöttük olvasni. *(fenn)* S minő szerencse hoz titeket házamhoz, derék ifjak?

FLAVIUS *(int Pompejanusnak, hogy beszélni fog, s titokban szól)*

- 255 *Mesembriushoz*) Ez a Pompejanus leányod kezét kérni
jött; — hozzá ne add. Ez egy korhely, haszontalan fecsérítő,
ki elkockázná apja kardját is, ha apja történetesen nem
csizmadia lett volna. — Aztán beteges, minden holdtöl-
tén a fúriák szokták gyötörni; add inkább nekem leányo-
260 dat, lásd, én jobban fogok illeni a szép Sophroniához.
MESEMBRIUS Honnan tudod, hogy szép? — Nem láthattad
soha!
- FLAVIUS Ugy gondolám, hogyha másik leányodhoz hasonlít,
szépeknek kell lennie.
- 265 MESEMBRIUS (*felhdborodva*) Nekem nincs másik leányom! nem
is volt soha. Aztán Sophronia nem is hasonlít ahhoz.
- FLAVIUS (*félre*) Bolondot mondtam; hiszen az öreg gyűlöli
Glyceriát.
- MESEMBRIUS Mondjad inkább, hogy úgy gondolád, miként
270 nagyon szépeknek kell lenni leányomnak, ha arca olyan
ragyogó, mint palotáim, s ha menyasszonyi hozománya
százezer sesterciára megy, lehetlen, hogy rút legyen. —
Nagyon megdöbbsz azokkal, a miket Pompejanusról
mondtál, jó Flavius. — Sajnálom, hogy korábban nem
275 jöttél, már én korábban elígértem leányomat Pompeja-
nusnak, s kénytelen vagyok szavamat tartani.
- FLAVIUS (*félre*) Úgy Pompejanus engem bolonddá tartott. —
Béke veled, öreg!
- POMPEJANUS (*Flaviushoz*) Mit beszéltél? az öreg fel van indul-
280 va.
- FLAVIUS (*dühösen végig nézi*) Könnyen beszélsz, te csalfa ember!
— Számolok veled! (*el*)
- MESEMBRIUS Jer ide hozzám, Pompejanus. — Mit szólsz válasz-
tásomhoz? — Barátod, Flavius, leányom kezét kérte
285 magának.
- POMPEJANUS Magának kérte?
- MESEMBRIUS És én oda is ígértem neki.
- POMPEJANUS S nem rólam beszélt?

290 MESEMBRIUS De beszélt rólad is; elmondá, hogy korhely,
fecsérlő vagy, hogy kockán eltékozoltad vagyonedat,
hogy apád csizmadia volt, s hogy a nehézség szokott
törni holdtöltekor.
POMPEJANUS (*dühösen*) Megölöm azt az embert. (*elrohan*)

ÖTÖDIK JELENÉS

MESEMBRIUS, mindjárt MANLIUS

295 MESEMBRIUS Hah! azt hiszitek, hogy azért, mert Mesembriusnak
szemei már gyöngék, hát csze is az? — megismerik azok
a jó barátot száz lépésnyiről is. S lábai sem gyöngék,
hogy elébe menjen. — Im, itt jön Manlius. (*fölkel s az*
érkező felé megy, annak fejét, természetét összetapogatja) Hozott
az ég, Manlius Sinister, hozott az ég! — Hogy megfér-
300 fiasodtál, mióta nem láttalak, a mióta Probussal elmentél,
egész ember lett belőled. — Hát te is leányom kezét kérni
jöttél, ugy-e?

MANLIUS Engem régi barátságunk hozott.

305 MESEMBRIUS Tudom, tudom. Oh ismerjük a barátságunk azt
a nemét, a mi egy fiatal ember és egy vén ember között
szokott lenni, a kinek szép leánya van. Mert leányom
nagyon szép, Manlius! igen szép. Oh ne mondd, hogy
láttad őt ezelőtt négy esztendővel, mi volt az? Te is gyer-
mick voltál, ő is: mit értettél akkor hozzá? — De most! —
310 Oh Manlius! — az nagy hiba volna tőled, ha bele nem
szeretnél!

MANLIUS Szerelmem mit használna, jó öreg?

Te annyi kérőt engedél szomorgó

Képpel megválni, hogy mit is reméljek én?

315 Azok gazdagok voltak és hatalmasok.

MESEMBRIUS Hát nem lehetsz te is gazdag és hatalmas? —

Carinus nem játszó pajtásod volt-e? hát nagybátyád, a derék Quaterquartus, nem leghiresebb augur-e Rómában, kinek minden jóslata beteljesül?

320 MANLIUS *(rdhagyva)* Ez mind igaz.

MESEMBRIUS Ugy-e bár? Látod, te még nagy ember lehetsz.

Hisz mibe kerül Carinusnak kedvedért egy gazdag senatort vizbefojtatni, s palotáit, kincseit neked adni, s akkor neked is lesz palotád és rabszolgáid. Rózsavízben fürödhetsz, s pávanyelveket ebédelhetsz. — Mi áll utadban? — Erre a dicsőségre hasonmászva is eljuthatsz! — De jer, ülj mellém a nyugágyra. *(kidlt)* Ramon, hozz bort és serleget! *(félre)* A bor megnyitja a szívet, meglátandom, mi van Manlius szívébe írva, mióta eltávozott?

325

SZOLGA *(amphordt s kétfülű ivó calixokat hoz, mikből füleikbe akasztott ujjal szokás inni)*

330

MESEMBRIUS E bor legjobb falernumi borom, mellyel legkedvesebb vendégeimet szoktam kínálni. Ígyál, Manlius. Hát mit szólsz hozzá? — nincs-e igazam, midőn azt mondom, hogy Olaszország a föld keble, mert itt vannak a föld emlői, azon hegyek, melyek e bort termék?

335

MANLIUS Oh ittam én egykor még ennél is lelkesítőbb italt.

MESEMBRIUS Lelkesítőbb italt, Manlius? — Kinek az asztalánál ittad azt, Manlius?

MANLIUS Az Euphrát vizéből.

MESEMBRIUS Mit beszélsz?

340

MANLIUS Ez a ktesiphoni csata után

Volt, a midőn a perzsát tönkre vertük,

S a vérszűrettől a folyam megáradt.

Ah e folyam hulláma részegite!

MESEMBRIUS A dicsőség részegíte le Manlius.

345

Jer, Ramon, töltsd vendégem serlegét.

MANLIUS Hagyd el, meg tudom én azt tölteni magam.

Én nem vagyok Carinus, a kinek

Szájához más visz ételt és italt.

- MESEMBRIUS Ej, ej, Manlius Sinister, te Carinust rágalmazod!
360 MANLIUS Aecastor! ez nem rágalom: igaz!
Egyik szobából a másikba is
Gyalog-hintóban hordatja magát.
Minap a nemesi gyűrűt huzatta le
Ujjáról, mert hogy nyonija őt nagyon;
365 Mostan pedig egy országos csalót,
Ki jól utánozza mások nevét,
Kerestetett a börtönből elő,
S nevét helyette az írja alá.
- MESEMBRIUS Jaj, Manlius! Te úgy beszélsz, mint egy Seneca,
360 így te soha sem fogsz Carinus kegye által magasra jutni.
MANLIUS Én soha sem hajhásztam kegyelmét senkinek.
Van kardom és bátor szivem; s ha van
Dicsőség: e kettő megszerzi azt.
Az oly dicsőség, melyért csúszni kell,
365 Nem rómainak, nem hősnék való!
MESEMBRIUS (*félre*) Az ifju tűzbe jön. A bor visszaadja lelké-
nek valódi vonásait. — (*fenn*) Öröm Rómában lenni,
Manlius?
- MANLIUS Nekem nem az. Mehetnék legiomhoz.
370 MESEMBRIUS Oh úgy te bizonyosan nem láttad még Carinu,
circusát, a pompás harcjátékokat: nem élvezéd Antonin
rózsaillesztos melegfürdőit; még tán szeretőd sincs Rómá-
ban, Manlius?
- MANLIUS Láttam mindent, és nem mulattatott.
375 Sebhelyeim elszégyenlik maguk
A circusok bohóckodásinál;
A nép örömmel hányt a babért
Egy győzedelmes bérvivóra.
Ugy látszik itten olcsó a babér,
380 Zöldjével főznek, ágával sepernek;
Rómában harc a játék és jutalmazó:
Nálunk játék a harc, hálátlan és dicső!

385 A lány fürdők vizét nem kedvelem;
Jó szennynek az. Csőcseléknek való,
Nem harci népnek; ám a vért lemossa
Hideg víz is.

300 MESEMBRIUS De nem feleltél a harmadikra: nem találtál szép
asszonyt Rómában? — De mit kérdem így? — megta-
lálnak ők, ha egyszer mutatod magad a forumon; a
milyen daliás ifju vagy, azt kellene kérdenem: nem
ragadtak-e még el Róma hölgyei?

MANLIUS Ah Mesembrius vir, nem fogják a sast
Lépvesszővel.

305 MESEMBRIUS Eredj, credj! miért volnál te sas? Hiszen elpirultál,
szemeid lesütötted! Miért akarsz ily vén embert, mint én,
rászédni? — Vagy megváltoztak volna Carinus árnyéká-
ban a római erkölcsök, s míg eddigelé, ha a hat Vesta-
szűzből egy meghalt, helyét alig akadt valaki betölteni,
400 most mind az ő papnéi lettek, kik azelőtt Aphroditéé
voltak?

MANLIUS Nem, ezt
Nem állítám, Mesembrius.

405 MESEMBRIUS Tehát az ellenkezőt, — no ne tagadd. — Jelles
kalandjaid voltak. Igen derék; öt-hat szerelmes hölgy vett
egyszerre körül, szívét, életét rakva lábaidhoz; te kivá-
lasztád közülök a legszebbet! Vagy nem tudtál válasz-
tani, s megtartottad valamennyit? — Egyiknek esküdtél
410 a holdra, másiknak a napra, s hiven megtartád esküdet
mindegyiknek? — Igen derék, igen jelles. Ez az ifjuság
öröme, Manlius. Én is ilyen voltam, míg ifju valék.

MANLIUS Nem úgy, Mesembrius. A mit beszélsz,
Illik Rómára, nem reám. —
Én Manlius-családból eredeck,
415 A melyben ismert ős szokás vala,
Hogy férfi nem szerethetett soha
Egy nőnél többet életében;

- De azt szerette ám hiven.
 Ha meghalt, gyászoló örökké;
 420 Ha megcsalá — megölte azt.
 S ha meggyalázták, boszút álla érte!
- MESEMBRIUS Szépen beszélsz, Manlius; de egy gyűrűt látok
 ujjadon ragyogni, aminő metszett követ nem szokott
 férfi viselni, ha csak nő ujjáról nem származott reá.
- 425 MANLIUS Jól gondolád. E gyűrűt énnekem
 Hölgy küldte, és miattad viselem.
- MESEMBRIUS Miattam, Manlius? Nem értelek.
- MANLIUS Tegnapelőtt épen az alkony-örség
 Kezdetekor egy tisztos matróna
 430 A capitólium előtt várt reám;
 Vékony irat-tekerccset nyujta át,
 Im e gyűrűvel átszorítva. Én
 Felbontám a tekerccset, s olvasám:
 „Te egy leányt szeretsz, s az tégedet;
 435 A lánynak atyja legjobbbarátod:
 Reájuk nagy veszély közelg.
 Ha tudni kívánsz többet, úgy siess,
 A pons Sacernél egy rabnőt találsz,
 Mutasd e gyűrűt, az hozzám vezet.”
- 440 Alája írva: Egy nő, a ki téged
 Imád, és a kit te gyűlölsz! Ki az?
- MESEMBRIUS Szokatlan dolgokat beszélsz.
- MANLIUS Ki bir szivembe látni?
- MESEMBRIUS Mutasd e gyűrűt közelebbről.
*(arca mindinkább elsötétül a gyűrűt nézve Manlius kezén, végre
 eltaszítja azt magától)*
- 445 MANLIUS Miért borul el arcod? Ismered tán?
 MESEMBRIUS Ne ismerném bár!
 MANLIUS Szólj, ki ő?
 MESEMBRIUS Kicsoda? — Egy utálatos kéjhölgy, kinek lehel-

450 letéből támad a döghalál Róma népeire, kinek létele folt
a teremtés munkáján, kire annyi átkot szórt önnön édes
apja, hogy ha az megfogamzanék rajta, nem teremne fű
azon a földön, melyen az ő lábai járnak, és utálattal for-
dulna el tőle maga a könyörület is. *(utolsó szavai a leghe-
vesebb zokogásba vesznek el)*

MANLIUS Ki ő?

455 MESEMBRIUS Glyceria!

MANLIUS Leányod?!

MESEMBRIUS Leánya-e a basilisk azon madárnak, mely őt fész-
kében kikölté?

MANLIUS Ő téged ismeretlen véstől óv.

460 MESEMBRIUS Nincs rám nézve több vész a világon, egyedül ő!
— A mi a világnak a dögvész, a vihar, a vérpad: az énne-
kem az ő neve.

MANLIUS Ő téged védni kész.

465 MESEMBRIUS Ne higj neki! Hazudik minden szava. Megcsalta
atyját, megcsalja az isteneket. Képe oly ártatlan, mint az
alvó kisedé; ha szól, meg vagy bővölve; megront, elva-
rázsol. Kifogat tenmagadból, átkozott varázslatokkal meg-
töri szived kérgét, hogy gyáva légy, mint egy korbácsolt
470 rabszolga. — Most azzal izen, hogy engem és leányom,
kit szeretsz, te általad megmentse. Hogyha ott leendsz
előtte: rábeszél, hogy minket öl meg.

MANLIUS Oh Mesembrius!

Mit vétett ő neked, hogy így beszélsz?

475 MESEMBRIUS Mit vétett? Eltemetett, mielőtt meghaltam volna!
Sárral keverte be ősz hajszálaimat! — Véremet lopta meg,
hogy undok képeket fessen vele lenociniumok falaira.

MANLIUS Téged az indulat ragad.

480 MESEMBRIUS Miért ne ragadna? Nincs-e oka egy rómainak
átkozódnia, ha azt mondják neki a piacon: „Szállj le
lovadról, mert leányod becstelen?” Mehetek-e én Rómá-
ban valahova, a nélkül, hogy gyalázatomat ne lássam?

Nincs-e az ő neve valamennyi Aevius és Mavius silány
versezetében megénekelve? Nem látták-e őt az amphi-
485 theatrumban mint pantomimát egy tapsoló, ujjongó cső-
cselék előtt föllépni? — Nem jár-e ő fényes nappal fertel-
mes kíséretével együtt „üvegköntösbe”, „kődruhába”
öltözve? Nem engedé-e magát lefestetni, mint vulgivaga
Vénus? S van-e egy orgia, egy bacchanál, melynek ne ő
490 volna utálatos bálványa? — Oh Manlius, az rettenetes
dolog, mikor az ember ősz hajakat visel, nem nézhetni
emberek arcába, mindenütt azt hallani suttogva, azt
olvasni le mások tekintetéből: „íme ez azon Mesembrius,
kinek leánya Róma megrontója! — ime ez adott életet
495 ama szörnyetegnek, ki mindennap ezer éhező kenyerét
eszi meg, s ugyanannyi meggyilkolt vérét issza meg rá!”
Oh Manlius, mondom neked, kerüld őt, mert hogyha
egyszer összejössz vele, félek, félek: hogy őt meggyilkolod.

MANLIUS Asszonyt nem öltem én soha.

MESEMBRIUS Emlékezzél szavaimra. — Ez a Megaéra tégedet
500 szeret: azt is jól tudja, hogy te más szeretsz, hogy e más
az ő testvére; mitsem tesz, ezek az elromlott inyi Messali-
nák még a vérben is válogatóság, közönséges vér nem
ingerli már őket, testvérüké a legédesebb nekik.

MANLIUS Őrizzed ajkadat baljóslatoktól!

MESEMBRIUS Én érzem a mit mondok, Manlius!

MANLIUS Te atya vagy, Mesembrius;

Fájdalmid értem, de nem osztom.

MESEMBRIUS Leendsz férj, s akkor osztani fogod.

MANLIUS Nálam ne keresd a gyűlöletet,
510 Haragodat egy alvónak beszéled,
Ki álmodik örömről, míg te itt
Harag-szóval háborítod az éjt.
Minden szavadból lelkemig csak egy
Bir hatni el, az: hogy ő enyim lesz.
515 Őt látom én most. Láttam évekig.

A perzsa harcmezők hosszú hevében,
A nyílfelhők között, a vértől áradó
Folyam tükrén; őt látom most is itt. —
S ádáz szavadból lelkernig csak egy hat,
520 Az: hogy enyim lesz ő.

MESEMBRIUS Való tehát, hogy vak minden, aki szerelmes.

MANLIUS S tedd hozzá, hogy rémlátó, a ki gyűlöl.

MESEMBRIUS Adják az istenek, hogy úgy legyen; hogy egykor
525 azt mondhassa a világ: ime Mesembrius, ez eltaszított
leányod tiszta, mint Diána. Én meghajtanám előtte ősz
fejem, és látna térden állni, mint bocsánatkérő fiút, ősz
hatvanéves aggot. — Menjünk nyugodni. — — Az ég
sötétje már leszállt, álmodjál reggelig sok szépeket: álmod-
530 jál szerelmedről, de ma ne szólj; ma vérszínű előttem a
világ; holnap majd talán én is rózsaszinben látom. — —
Jó éjt, jó éjt; a fáklyákat fiúk. *(mind el, Manliust kivéve)*

HATODIK JELENÉS

MANLIUS, Később KERESZTYÉNEK, GLYCERIA, SOPHRONIA, EUBIAS,
LICTOROK

MANLIUS *(egyedül)* Az én szemeimre még nem jön álom. Oh
én szerelmem! holnap enyim leendsz, s azontúl nem
válunk el egymástól soha! Minő zaj közelg az úton?
535 Egy csoport kóbor gyűlevész látszik közeledni, kiket
fegyveres lictorok kísérnek. *(ezalatt elsötétül, Sophronia,
Eubias, keresztények lictorok által kísérve keresztülvonulnak
a színen, leghdtul Glyceria)* Bizonyosan kóbor naplopók,
kiket az ország határáról kísérnek ki. — De ki lehet e nő,
540 ki a lictorok után megy? arcát nem vehetem ki a sötétség
miatt. Most megáll. — Erre néz, mintha szólni akarna
valamit. — Ne szólítsam-e meg? — Eh, mit tartozik
reám. *(ezalatt a menet elvonul)*

HETEDIK JELENÉS

MANLIUS, AEBIUS, KÉT SZOLGA

AEBIUS *(függönyös gyalog-palankinban húzva a két szolga által)*
 Hej! hó! Jó ember, nem tudnád megmondani, melyik
 út vezet Rómába?

545 MANLIUS A merre azon menetet láttad eltűnni. . . .

De mintha Aevius hangját hallanám?

AEBIUS Én vagyok; és te Manlius itt?

MANLIUS Hát tégedet mióta hordat Carinus lecticában, mint
 egy úri hölgyet?

550 AEBIUS Légy könyörülő, Manlius, és ne neved ki. Én a leg-
 szerencsétlenebb poéta vagyok a világon! Képzeld, teg-
 nap délután meghallom, hogy Carinus parancsára egy
 csoport keresztényt fognak meglepni Tiber-torkolati gyűl-
 helyökön. Azonnal lovat béreltem ki, egy épen nekem

555 való áldott paripát! Ily rendkívüli dicső eseményt nem
 lehet elszalasztanom, hogy azt Carinus multságára ly-
 rámmal megénekeljem! — Ott ölésnek, szurokba mártás-
 nak, keresztre feszítésnek, s más egyéb, költők számára
 megbecsülhetlen dolognak kelle történni. S ime lásd,

560 mi esik rajtam? Ez úton összehoznak Egyiptom istenei
 egy átkozott szeretetreméltó Cacodaemonnal, ki ebben
 a kézi mennyországban vitette magát. A hölgy előbb
 kicsalta titkomat, azután lecsalt lovamról, junói csalja-
 sággal meginvitált engem, fellegfogó Ixiont, hogy üljek

565 mellé a gyalogszekérbe, s míg én egyik felől felkapasz-
 kodtam, addig ő másfelől leszállott róla; felugrott az
 én paripámra, s miután az orrom alá nevetett, s azon taná-
 csot adta, hogy ha poéta vagyok, rendelkezem a pega-
 zussal, elnyargalt az általam kijelelt úton, engem pedig

570 itt hagyott: s míg ő szerencsésen eljutott a látvány helyére,
 én ezzel a két öszvérrel úgy eltévedtem, hogy kénytelen
 vagyok visszafordulni Rómába.

MANLIUS *(növekedő nyugtalansággal hallgatta a poéta beszédét)*

Ki volt ez a nő?

875 AEVIVS Hát nem ismered gyalog hintáját, Manlius? — Ah!
te bizonyára nagyon ujonc lehetsz Rómában, ha még
ezt sem ismered! — Ez a képzelhetetlen és leirhatatlan
Glyceria gyalog-hintaja. Osiris veled! Ha Rómába jössz,
meglátogass! *(el a szolgálkával)*

580 MANLIUS Glyceria! — A fúriák korbácsa érte lelkemet. Iszo-
nyú, a mit sejtek! *(zörget Mesembrius ajtaján)* Mesembrius,
egy szóra jőjj elő!

MESEMBRIUS *(kijön)* Ej! mi türelmetlenek a szerelmesek!
Imént távozám előled, s még messze a reggel.

585 MANLIUS Szólj, hol leányod? hol Sophronia?
Szólj oh sietve!

MESEMBRIUS Miért e sürgetés?
Még nem bírod, s már félted őt talán?
Egy titkot kell megtudnod s elfeledned,
Nem mint a viszhang, mely mindent kimond,
590 A mit hozzá beszélnek csacska szájjal;
De mint a mély kút, melybe kő esett,
Úgy vedd e titkot, mert halálos az:
Sophronia a láthatlan Istent imádók
Gyűlésit látogatja ily órában.

595 MANLIUS Jól tudom!
Tegnap együtt valék vele.

MESEMBRIUS Te is? —
Ugy most is ott találod őt, mert elment.

MANLIUS Elment oda! úgy átok im az égre,
Mely látta ezt és nem szakadt le rá.

MESEMBRIUS Arcod, szavad ijeszt.

MANLIUS Leányod elrabolták!

600 MESEMBRIUS Glyceria?

MANLIUS Ő volt az — ő!
És én itt álltam s néztem mint viszik;

És e silány szív meg nem érezé,
Hogy őt viszik előttem e homályban.
Ti istenek! ne légyen rám több gondotok!
605 Ha a férjnek szeme láttára im
Halálra vitte a testvér a testvért,
Miért laktok ti akkor ott az égben:
Te Zeűsz! Ormuzd, Osiris, Zebaoth!
Vagy a mi néven a buták neveznek;
610 Kik élő lénynek nevezik az űrt!
Rossz szellemek a földnek urai,
S a sors egy láthatatlan átok, s semmi más!
De én se legyek jobb. —
Te vén ember, ki szótlán állsz előttem,
615 Majd, hogyha megjövend szavad, keresd elő
Legsujtóbb átkaid: én addig őnmagam
Leendek átok. — És mostan kerüljön,
Kire az élet s boldogság mosolyg;
Ne jőjjön szembe rám ártatlan gyermek,
620 Sem tisztos agg, fehér, megőszült hajjal,
Szelíd matróna, viruló leány,
Mert jobb leendne találkozniok
Hycániának bőszült tigrisével,
Melynek nőstényét nyíllal ellővék:
625 Mint énvelem. Oh szánj, Mesembrius! (*elrohan*)
MESEMBRIUS (*merev hidegséggel*)
Leányom! Oh leányom! (*összerogy*)

(*Függöny legördül*)

MÁSODIK FELVONÁS

Börtön

ELSŐ JELENÉS

SOPHRONIA. Később GLYCERIA

SOPHRONIA (*térdén állva imdtkozik*)

GLYCERIA (*bő palástban, melynek szegletei hosszasan lenyulnak arany makkokkal, hajfürteit kettős szalag szorítja össze, arcát lefüggő arany fátyol fedi*)

SOPHRONIA (*meglátva őt, felrebben*)

Mit kívánsz tőlem, római nő?

GLYCERIA (*felveti fátyolát*)

SOPHRONIA (*előbb visszarebben, aztán mosolyogva lép elő, nyájasan*)

Testvérem, Glyceria!

GLYCERIA Ne nyujtsd kezed, ne tárd clém karod;

Az első perc, melyben rám ismerél,

5 Mutatta, hogy tőlem irtozni kell.

Négy éve annak, hogy nem láttuk egymást,

S négy évig annyi átkot hallhatál

Fejenre szállni, és oly tiszteletreméltó

10 Ajkáról, hogy nem ok nélkül remegsz,

Midőn arcomba látsz.

SOPHRONIA Én tégedet

Nem szüntelek meg szeretni soha.

GLYCERIA Az új hit téged szeretni tanít

Még ellenséged is. Óh engemet

A sors tanított feledni azt is,

15 A kit szerettem. Ámde jól van így;

Most nincs idő hosszas panasz-szavakra.

- Titokban megtudám,
 Hogy holnap a circus látványai
 Keresztyén vértanúk kinszenvedéseivel
 20 Lesznek felékesítve.
- SOPHRONIA *(dhitattal)* Légyen úgy!
 Ha Isten úgy akarja, légyen úgy!
- GLYCERIA Az égre nem! Kétszer kívántalak
 Megmenteni, mindig későn jövék;
 Most jól siettem. Öltsd fel fátyolom.
- (Övét és fátyolát ráadja)*
- 25 Künn megbizott rabszolga vár reád
 Nyergelt lovakkal, útađ ismeri,
 Ez éjjel még atyád és kedvesed
 Karjában lész. *(félre)* Óh mért nem mondhatom:
 Az én atyám és az én kedvesem?
- 30 SOPHRONIA S magad?
- GLYCERIA Helyetted itt leszek, s ha kell
 Látványt a népnek holnap én adok.
- SOPHRONIA Soha! soha!
- GLYCERIA Miért ne úgy?
 Téged szeretnek, kik gyűlölnék engem.
 Kettőnk közül, ha egynek veszni kell,
 35 Miért vesznel te el, miért ne én?
 Halálad őket kétségbejtené,
 Halálotmat megáldanák.
- SOPHRONIA *(nyugalommal)* Te voltál
 Azon nő, ki elfogatásom éjjelén
 Menekvésül ajánlottad lovad?
- 40 GLYCERIA Mért kérded ezt?
- SOPHRONIA Emlékezel: mit válaszoltam akkor?
- GLYCERIA Hogy egy keresztyénnek közelgető
 Veszély elől elfutni nem szabad.
- SOPHRONIA Azóta sok alakban láttam a halált,

- 45 S ezt mondom újra: a halál
Nem kín azoknak, a kik ismerik,
Minő öröm vár a halál után.
GLYCERIA S azok, kik itt maradnak?
SOPHRONIA (*magasztosan*) Egykor ők
A túlvilágon meglátandnak engem.
- 50 GLYCERIA Hová őket a bánat fogja úzni
Óh hallgass rám testvér, szelíd leány!
Teérted most két lény imádkozik,
Ki engem átkoz. Engedj engemet
Halni helyetted; engedj elfeledve
55 Elmúlni, senkitől meg nem siratva
És meg nem áldva, vissza nem ohajtva.
Hadd érje ősz apádat két örömhír egy nap:
Egy a te élted, más az én halálom.
- SOPHRONIA Nem ily keserű szívnek való a halál.
- 60 GLYCERIA Hiszed, hogy nem vagyok elég erős,
Szemébe nézni annak?
SOPHRONIA (*ihlettel*) A halál
Uj élet annak, a ki lát, — örök
Sötétség annak, a ki nem hisz.
- 65 GLYCERIA Boruljon énreám ezen sötétség,
Nem ohajtok én újra élni. — Akarok
Elmúlva lenni, csendes sír alatt,
A melyet senki meg nem látogat,
Elmúlva, elfeledve.
- SOPHRONIA (*szelíden Glyceria kezét megfogva*) Óh Glyceria!
Miért kelle szép nyájas arcaidnak
70 Ilyen sötétté lenni?
- GLYCERIA Ugy-e bár?
Egykor nem volt kettőnk között különbség:
Lelkem oly fényes, arcom oly derült
Vala, miként tiéd. Oly egyezők
Valának indulataink, hogy még

75 Szerelmünk tárgya is egy férfi volt,
 S egymás előtt nem titkolók el azt;
 S megegyezénk, hogy a kihez hajol ő,
 A másik boldogan lemond.

SOPHRONIA Bár tégedet választott volna ő.

80 GLYCERIA Fatum van én velem! Titkos kezek
 Vadítják el az ember életét.
 Ki hát az, a ki lelkeikről számol?
 A férj, kihez nőül menék,
 S kiért Mesembrius megátkozott,

85 Egy nyomorult rabszolga volt;
 Ki akkor jött, midőn még szívemen
 Uj volt a seb, mit Manlius ütött;
 És akkor egy rejtélyes iratot
 Mutatott: elhítetve vélem,

90 Mikép Mesembrius is részese
 A pártnak, mely Carinus ellen suttog,
 S mely hogy ne suttogjon, eltemetik; —
 És én nőül menék e férfihoz.

SOPHRONIA Te elvetéd magad, hogy általa

95 Atyámat mentsd meg. Ő nem tudta ezt,
 S téged megátkozott.

GLYCERIA Éreztem azt!
 E gyáva, szolgálalkü férj rövid
 Időn elveszté önfejét, mivel
 Carinusnak meg kelle látni engem:

100 E pillanat a férj halála volt.
 E perctől kezdve életem örök harc,
 Csáb és hizelgés fegyverem, mivel
 Mesembriusnak ősz hajszálait
 Védelmezém. A hányan vannak itt,

105 Mind ellenségei néki. Gyűlölik
 Az udvaroncok: mert félnek szavától;
 Carinus, mert nem hízeleg neki;

- A nép: mivel gazdag, — s minden bűnös
 Őt gyűlöli, miért ő is nem az?
 110 Óh mert odajutánk, hogy Rómában az erény
 Összeesküvés a vétek ellen.
 Egész Rómát hódítám ő miatta,
 A consuloktól a plebejusig;
 Voltam Carinus orgiáiban,
 115 S türtem a népsöpredék tapsait.
- SOPHRONIA S ő tégedet azért megátkozott.
 GLYCERIA És ő neki akkor igaza volt.
 Ne tudja ő ezt meg soha;
 Mert ha megtudná, hogy mi áron él?
 120 Képes volna megölni önmagát.
 De ám siess. Az óra közelít:
 Őrt váltanak. Addig te messze menj.
 Ne szólj. — Magadat meg kell mentened.
 Jó lesz az így. Lám a te Istened
 125 A szeretetnek Istene. Szerelmedért
 Mentsd meg magad. Mert hogyha tenmagad
 Megáldozandod Istenednek, esküszöm,
 Hogy én megáldozandom az enyimnek
 Rómát, s megátkozom őt úgy,
 130 Hogy a jövő századok
 Csak rongyait fogják találni meg
 Királyi bíborának.
- SOPHRONIA *(átkarolja s csókolni akarja testvérét)*
 GLYCERIA Nem. Ne csókolj engem.
 Baljóslat engem érintni ajkaiddal.
- SOPHRONIA *(megcsókolja őt)*
 135 Ha van menekvés, együtt érzük azt;
 S ha veszni kell, együtt elveszhetünk.
 A boldog éltet megosztom veled,
 Avagy megosztom a boldog halált.

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, AEVIVS, PRAETORIÁNOK

140 GLYCERIA (*észrevéve Aevivst*) Ah! el vagyunk árulva! Miért hagyál oly soká beszélni? (*testével testvérét akarja eltakarni, s dühösen néz Aevivsra*) Miért jövé e helyre, nyomorult tányérnyaló? Eltévedtél: ez börtön, nem borünnep.

AEVIVS Ez arany-kalitka, melyben egy galamb helyett kettőt talállok.

145 GLYCERIA Radd verseidbe ízetlen tréfádat, de ne közöld velem. Eredj tova!

AEVIVS Ha együtt akarsz jönni, szivesen; de most Carinus intéseéből jövök ide.

150 GLYCERIA (*testvééréhez zúgva*) El ne áruld, hogy ki vagy, mert akkor Mesembrius is veszve van. (*a Praetoriánokhoz fordul, büszke, fenyegető arccal*) Vakmerők! — Ismertek engem? Én vagyok a rettenetes Glyceria, ki tüzesőt hozok reátok, midőn táboroztok, ki megárasztom előttetek a folyamokat, s telet bocsájtok nyár derekán hadsoraitokra, hogy elhulltok miatta, mint az őszi légy! — Nem emlékeztek már Trivivsra, kit haragomban vadkanná változtaték, s csak akkor adtam vissza emberi alakját, midőn az ebek által már széttépetett? Láttátok palotáim előtt azokat a testszín kőszobrokat, melyek kapuim homlokzatát tartják, s mikről úgy tetszik minden azon menőnek, mintha szemekkel folyvást utána néznének? azok ellenem lázadt rabnők voltak, kiket egy lehelletemmel kővé változtaték. — Akarjátok-e, hogy e falakhoz, mint kőszobrokat állítsalak? Vagy vadállatokká tegyelek, kik holnap a circusban össze fogják egymást marni? Melyitek meri felemelni kezét? melyitek bátor utamba állani?

PRAETORIÁNOK (*ijedten félre húzódnak*)

GLYCERIA (*megfogja Sophronia kezét s vezeti kifelé*)

- AEVIUS (*úját állja*) Mennyei szépségű asszony! Fölösleges
 dolog lenne e fiúkat barmokká változtatnod, de bár vál-
 toztathatnád kővé az én szívemet, hogy ne érezne irántad?
 170 — Most pedig engedd meg, hogy e keresztyén hölgyet
 Carinus színe elé vezessem. Fejem és szívem szolgálatodra
 áll: de kezemmel és lábaimmal Carinus parancsol.
- GLYCERIA (*Sophonidhoz*) Carinus elé! Most már nagyobb
 175 irtózat vár reád, mint a halál. De légy erős! azon tüző
 alá, mellyel körül övedztelek, egy éles tör van elrejtve. —
 Római nő vagy. — Nem kell többet mondanom. (*elsiet*
 — *mind eltdvoznak*)

(*Függöny legördül*)

Változás

Carinus terme, oszlopszatos római épület

HARMADIK JELENÉS

CARINUS, AEVIUS, GALGA, FLAVIUS, POMPEJANUS, RABSZOLGÁK,
 HETAERÁK, HÁRFÁSOK, HYSTRÍÓK

CARINUS (*tricliniumán fekszik, hanyagul eldőlve, arcdn nagy, vörös
 szeplők; egy hetaera pávafarkkal legyezgeti*)

- Mióta oltárt építtetetek
 Számomra, én is oly únott vagyok,
 180 Miként az Ápis isten.
 Irtóztató sors az isteneké!
 Unalmas élet így örökké élni.
 Tehetetlen mindenhatóságban!
 Mi az, mit el ne érjek, hogyha kell?
 Erdő támad ma a kopár sikon,
 185 Ha nékem árny kell; másnap tó lesz ott,

Melyen hajóhadak csatája foly,
 S harmadnap borral, mézzel vagy vérrel telik
 Mit használ az nekem, [meg.
 Ha egy borrá vált tengertől se jó láng
 180 Erembe, s Hybla minden méze sem
 Adhatja meg, hogy érezzem, mi édes?
 A csók, mit a szűz ajkáról rabolva,
 Letépní kell, ép úgy nem édes,
 185 Miként az, melyre önként,
 Bérelt mosollyal nyújtja ajkát a hetaera.
 A vér sem ingerel már engemet;
 Mi boldogok voltak elődeim:
 Dicső Nero, Tiber, Caligula.
 Voltak testvércik, szülőik,
 200 Kiket megölhetének!

(kivül Mesembrius hangja hallik)

„Bocsássatok be, szólnom kell vele.”

GALGA (künn) Carinus alszik.

MESEMBRIUS (künn) Negyedszer jöttem már ide.

Egyszer azt mondod alszik, másszor fürdik,

Harmadszor vacsorál. Nekem beszélni kell.

205 GALGA (künn) Most nem lehet. (bejő) Elűztem őt.

CARINUS Hős tett volt tőled ez, Galga. Érdemedért,

Ki oly jól őrzöd ajtóm, im ezennel

Megteszlek Róma cancelláriusává.

210 AEVIUS Dicső Carinus! Galga csak egy embert űzött el ajtód-

tól, én egész legiókat űzők el tőled verseimmel: az unalom
 legióit, s számomra jutalom nem terem?

CARINUS Tenéked, Aevius, templomot emeltetek,

Hol minden költő legelső zsengeit

A te oltárodon rakandja le.

215 AEVIUS Köszönöm óh Carinus a templomot, és a zsengeket,

miket kezdő poéták irnak, de hát a tusculanum?

CARINUS Teljesíted-e a feltételeket? Tudod minő feltét alatt
ígértem azt?

220 AEVIVS Tudom, Carinus, hogy ha szivedet megtanitom e
szóra: „szerelem”. Nem rajtad múlik, hogy nem tudsz
szeretni, de nem volt, kit szeress, ki méltó legyen e szóra.
Ám egy kincset leltem számodra én. — Egy keresztény
szűz, ki nemrég elfogatva parancsodra többi társaival
225 együtt az oroszánok vermébe záratott, és ime lássad, a
kiéhezett fenevadak megszelidültek e hajadon tekintetétől,
s hódolattal simultak lábaihoz, kezeit nyalogatva.
A spoliarium öre akkor kihozatá a leányt az oroszánok
közül, s átadá őt a legvadabb illyr legioniáriusok élvezetének.
230 És ime, lássad, mit tett? Egy óra mulva mindazon
katonák térden állva láttatának körülötte, a mint búfájós
beszédét hallgatva, ihlett buzgalommal lesték ajkai moz-
dulását, kezeit könyeikkel nedvesíték, s midőn a tribu-
nok el akarták ragadni a leányt, ellenök szegültek, s az
utolsó emberig le hagyták magukat aprítani érte.

235 CARINUS *(érdekelten)* Hozasd elém e lyánt.

AEVIUS Már elhoztam őt. *(kimegy)*

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, SOPHRONIA

AEVIUS *(oldalt kimegy, s visszatér Sophroniával)*

SOPHRONIA *(elborzadva áll meg az orgia közepett, magdban)*

Minő látvány! minő átkos hely ez?

A börtönök véres kínműhelye,

A bösz oroszánok kalitjai

240 Nem adnak ily szörnyű tekintetet!

Szivem elborzadoz. Isten segíts!

CARINUS Aevius! életedben legelőször

Történt veled, hogy nem hazudtál.

- E hölgy a nap! (*Sophonidhoz*) Dicső királyné!
- 245 SOPHRONIA Rabnő vagyok uram, alázatos;
 Királyné az, ki égben idvezült.
 CARINUS Istennő vagy, ha mondom! Cypruson
 Vagy Paphos ligetein oltárod áll.
- SOPHRONIA Az oltár Istené, uram; én nő vagyok.
- 250 CARINUS Neved nem Aphrodite vagy Cythére?
 SOPHRONIA Nevem türelem és alázat.
 CARINUS Én mondom azt, királynő, istennő vagy;
 E földön én uralkodom,
 S rajtam uralkodik szemed.
- 255 Tudsz-e szeretni?
 SOPHRONIA (*malasztal*) Istent csupán.
 CARINUS Ugy engemet szeress, én az vagyok.
 SOPHRONIA (*nyugalommal*) Por vagy, miként az, melyre hágsz;
 Por vagy és nem különb azon földnél,
 A melybe el fognak temetni.
- 260 CARINUS Ki taníta így szólni tégedet?
 SOPHRONIA Az, a ki a vihart tanítja szólni.
 CARINUS Rosz szellem szállt beléd, hogy mást beszélj,
 Mint a mit érzesz. Hallgass énréám:
 Enyim a föld, és a mi rajta van.
- 265 A mit csak ember szíve megkiván,
 Megadhatom, mert az mind az enyim;
 Légy istennőm, és én számodra le-
 Hozom magát a mennyet csillagostul,
 S uralkodol széles világokon.
- 270 SOPHRONIA Féreg-dicsőség, a miben ragyogsz;
 Álom csupán, mit éltednek nevez'sz.
 Ma élsz, és holnap eltűnöl,
 És senki sem szól rólad, hogy ki voltál?
- CARINUS Ne mondd! Megemlegetnek engem!
 Gondoskodám eléggé arról én,
 275 Hogy sírjon az, ki rám emlékezik.

SOPHRONIA Tébolyodott dicsvágy! a máglya és a vérpad
Téged emészt meg, és áldozatid
Teszi halhatlanokká.

280 CARINUS Látni fogjuk,
Ki fárad el? Én ölni, vagy
Meghalni ők?
Ha a zsidók népének Istene
Együtt ohajtja látni híveit,
Én összegyűjtöm, és felküldöm hozzá.

285 SOPHRONIA Ugy szólsz, miként Carinus, magadhoz
Méltón.

CARINUS Ne hidd, szelíd vagyok, miként
A nyári éj. Azzá tehetsz, a mi
A nyári hajnal, mely éltetve kél.
Ha vérontó valék: azért tevém,
290 Mert csak gyűlölni tanítanak eddig;
Taníts szeretni, és áldó leszek.

SOPHRONIA Szerelmet én hozzád nem érzek;
Én el vagyok jegyezve.

CARINUS (*dühkitöréssel*) Ez halál volt!
Halálítélet, a melyet kimondál.
295 Ki eljegyzett magának tégedet,
Ha volna élte annyi, mint a fűszál,
Mint a kaszált fű, úgy leomlanék mind.

SOPHRONIA Kit én jegyeztem el magamnak, azt te
Kezdeddel el nem éred. Mennyben van,
300 És Isten az, ki néked megbocsát.

CARINUS Gunyot üszesz-e velem? Mely isten az,
Ki téged innen megment, hogyha én
Azt mondom, veszni fogsz?

SOPHRONIA Magad.
305 Midőn megölsz, akkor szabadítasz meg.
És kőpadod, és máglyáid tüze
Nem rémút engem, Égbe visznek ők.

CARINUS Nem kínpadon, nem máglyatűzben vész'sz,
Hanem szerelmi édes ölelésben.

310 És a mi égtől lelked elrabolja,
Nem börtön, nem halál: hanem szerel'm;
És a mi lelked összeégeti,
Nem máglyaláng, hanem Carinus csókja.

SOPHRONIA Irtózat! ah inkább százszor halált!

315 Küldj rám halált én Istenem! Halált,
Mely elragadjon innen.
(*övébe nyúl s a tört észreveszi*) Ah e tör!

Nem küldve jött-e ez kezembe?
A túlvilágnak kulcsa ez. — De hát
Nem bűn-e az önkéz-adta halál?
320 Szabad-e annak üdvezülni, a ki
Kezét öngyilkosul emelte fel?
Nem bolyg-e annak szelleme időtlen
Örökvalóságig ég s föld között?

CARINUS Leány, határozz! két út áll előtted:

325 Szerel'm rózsáit termi egy, a más
Szerel'm töviseit: válassz közülök!

SOPHRONIA (*magdban*). Azt mondta ő: római nő vagy!
Az vagyok.

Hitem megtiltja azt, mit büszkeségem
Megtenni kész. Keresztyén nő vagyok;
De római nő is vagyok.

(*A törrel hirtelen dtszúrja keblét.*)

330 Választottam! Bocsáss meg Istenem!

(*összeomlik, meghal*)

CARINUS (*fájdalommal*) Mit tevéél? inkább a napba látnám
Döfve e tört, mint szép szivedbe. Vége!

(*mellé borul*)

335 Ki tudja, merre szállt! Nem láttok-e
Körül az égen hófehér felhőt? (*dtkarolva*)
Jöszte vissza.

AEVIUS Uram! e nő halott.

CARINUS Tudom, — de még se mondd.

AEVIUS E nőnek atyja, bátyja, rokona

Lehet, s keresni fogják nálad őt.

CARINUS Keressék égben.

AEVIUS S rajtad boszút állnak.

340 CARINUS Való! ha meghalt ő, minck

Maradjon egy, ki tán e tör hegyét

Saját szívem felé fordítsa majd.

Ki kell fürkészní, hogy ki volt e nő,

S ha élnek, merre élnek rokoní?

345 Takarjátok be arcát a halottnak.

A vér hogy éget! Égető szerelmet

Kerestem, és hulló vérét adá.

(*Függöny legördül*)

HARMADIK FELVONÁS

Forum

ELSŐ JELENÉS

MESEMBRIUS, FLAVIUS, POMPEJANUS. Később PATRICIUS ifju.
Később QUATERQUARTUS

FLAVIUS Az öreg Mesembrius itt? valjon mi hozhatta őt Rómába?

POMPEJANUS Nem képzelem; de nagy dolognak kellett vele történni, mert mindenkire ráismer.

3 MESEMBRIUS (*mankóján bicegve*) Köszöntlek benneteket, derék

barátim. *(félre)* Valjon nem tudnak-e valamit leányom felől?

FLAVIUS Ah! derék senátor, miért hogy oly ritkán láttatod magadat Rómában?

10 MESEMBRIUS Öreg vagyok már és beteges, jó Flavius. Lábaim alig mozognak. Rád nem ismerek, ha nem szólsz.

POMPEJANUS Miért is nem lakol közöttünk Rómában?

MESEMBRIUS Látinád csak azokat a szép káposztafejeket, miket kertemben termeszték, nem hívnál Rómába. Nem érdekel
15 már engem egyéb, mint barack-oltványaim.

EGY PATRICIUS IFJU *(jól oldalt, Flaviusnak sűgve)* Carinus e percben leköszönt a tanács előtt Diocletían javára. A hadsereg Diocletiant Rómába akarja hozni.

MESEMBRIUS *(meghallva a süttogást)* Mit mondál? Carinus leköszönt? — Diocletían jó Rómába? Éljen! éljen!
20

POMPEJANUS Te ismered Diocletiant? Minő ember? szólj, beszélj!

MESEMBRIUS Minő ember? egy hős, egy római! ki alatt újra fognak kezdődni Róma arany évei! A dicső korszak, midőn Róma a félvilággal küzdött, Diocles folytatni fogja azokat. Mi mindnyájan ott leszünk. Magam is lóra ülök; nem vagyok még oly vén, hogy a csatatéren meg ne halhassak.
25

FLAVIUS *(Pompejanushoz)* Nézd, nézd az öreget, mint forgatja mankóját, s hogy tombol, előre-hátra, mintha elfelejtették volna lábai a köszvényt. Hangja sem reszket.
30

QUATERQUARTUS *(jól a Capitolium felől)*

MESEMBRIUS Ah! a derék Quaterquartus jó; a capitoliumból jössz, ugy-e bár? nos? nos? mi hír?

QUATERQUARTUS Megjövendöltem. A tanács nem fogadja el Carinus lemondását, s kényszeríté őt polcát újra elfoglalni.
35

(keresztül megy)

MESEMBRIUS (*sziszegve rogyik egyszerre mankójára*) Jaj, lábaim!
oh a köszvény mindkét térdemben! — Mit is beszéltem
én bolondos öreg? — Én lóra ülni? bárcsak a zsellyeszék-
ben tudjak megülni! Ilyen bolond az öreg ember! —
40 Hogy mennék én a harcba, mikor oly rosszul látok, hogy
az ellenséget meg nem tudom különböztetni a jóbaráttól?
(*Quaterquartusra célozva*) Nevesetek ki, jó barátim, neves-
sétek ki az ilyen hóbortos öreg embert! Oh lábaim!
MIND (*nevetve eldvoznak*)

(*Függöny legördül*)

Változás

Glyceria hálóterme

MÁSODIK JELENÉS

MANLIUS, MATRONA. Később GLYCERIA

MATRONA (*vezeti Manliust, kinek szeme be van kötve, leveszi
szeméről a kötőléket*)

Helyen vagyunk, uram.

MANLIUS (*széttétekintve*) Ez Glyceria terme?

45 MATRONA Egyedül hagylak, uram. (el)

GLYCERIA (*hátról megjelenik fehér ruhában, melynek redői nyakig
s kezesejéig érnek*)

Manlius Sinister.

MANLIUS (*magában tusakodva*) Mi ez? Ez öltözet

Nem a szerelmi kalandok pongyolája,

Ez arc vonásain nagy bánat ül,

Mely a szépség rozsdája. Oh hisz ez

50 Mind ámulat. Kiszámított fogás;

E nő nem arcvonásait szoká

Kendőzni, ámde lelkét és szívét. —

Kezemben kardom markolatja van,
 De így nem ölhetem meg őt, nem ily
 55 Busongó arccal, mélán, szomorún;
 Bevárom a pillantatot, midőn
 Szerelni édes kéjről fog beszélni,
 Hogy a legelső epedő mosolynál
 Vágjam ketté utálatos szívét.

60 GLYCERIA Későn jöveél, oh Manlius. — Mért kelle kécsned?
 MANLIUS (*hizelgés alá rejtett boszúival*)
 Hát a szerel'm olyan gyümölcs, a mely
 Elérik, ha sokáig áll?

GLYCERIA (*megütközve*) Sinister?
 Mi lelt, hogy most szerelmet emlegetsz?

65 MANLIUS És nem azért hivattál volna tán,
 Hogy boldogságról, édes méla kéjről
 Suttogva szóljunk egymáshoz?

GLYCERIA Valaha
 Örültem volna ily szavadnak, ámde most
 Irtózat fogja el reá valómat. Nődre gondolv.

70 MANLIUS Nem mondta azt neked még senki sem,
 Hogy a ki itten búvkörödbe ért,
 Az elfelejt minden nőt, a kiért
 Valaha szive dobbant?

GLYCERIA Azt is el,
 Ki most meghalva fekszik?

MANLIUS (*ijedve*) Sophronia!
 (*elnémul, hátratáutorog*)

75 GLYCERIA Halld, Manlius Sinister: énnekem
 Álomlátásaim megjósolák,
 Hogy engemet te meggyilkolni jössz.
 Nem fog nekem az fájni, Manlius;
 De fájni fog, hogy engemet hiszesz
 Testvérem gyilkosának, a ki nőd volt.

80 MANLIUS (*elfogult keservvel*)
 Szólj, mint ölték meg őt? Vadállatok
 Szagatták széljel gyenge természet?
 Lángok között égették össze őt?
 Beszélj, hetaera. Én majd hallgatom.
 Beszélj el hosszan, mint kízzák halálra?
 85 GLYCERIA Nem vitték őt a kínpadra, hanem
 Carinus orgiáiba.
 MANLIUS (*felordít kétségbeesetten*) Ah, e szó megölli!

(*eltakarja arczt kezével, s azután nyugodtan*)

Folytasd, ne hagyj ki semmit is;
 Rajzold előttem a gyalázatot:
 Mint gázolák az undok sárba azt, mi
 90 Nekem imádat és öröm volt?
 GLYCERIA Azt nem teheték. Egy római hölgy,
 Ki ruhát cserélve megszabadítani
 Kivánta, a midőn e terven érték,
 Egy tört adott nődnek, s e törrel ő
 95 Mcggyilkolá magát.
 MANLIUS (*térdre hull*) Legyen megáldva e nő, bár ki volt;
 És legyen áldott a tör, mely megölte őt.
 GLYCERIA De a veszclynek még itt vége nincs.
 Carinus lelkét egy eszme háborítja;
 100 Ha e nő im meg tudott halni így:
 Azon nő férje mint fog tudni ölni?
 Nevét nem tudja senki nődnek, ámde
 Holnap ki fogják tenni holt tetemeit,
 S ha jó, ki megsiratja őt, az veszve van.
 105 Mesembrius nincs-e Rómában most?
 MANLIUS Távol van ő. Hírül adom neki.
 E hír megássa sírját, jól tudom:
 GLYCERIA És azután magad,

- 110 Midőn meglátod e hült tetemet,
 Legyen szived kemény, oh Manlius!
 Szemedbe köny, ajkadra szó ne jöjjön.
 Ha kérdik, mondd: hogy őt nem ismeréd;
 Mert szíved árulója lesz fejednek.
- 115 MANLIUS Én mondjam azt, hogy őt nem ismerem?
 Ne tudjak sírni, a midőn halottan
 Előttem fekszik? Nem láttam soha?
- GLYCERIA Vagy azt hiszed, hogy élve hagyhat egy férjt
 Carinus, a kinek nejét halálra
 Üldözte?
- 120 MANLIUS Igazat beszélsz; hát Manlius
 Tettetni fog. Behúzza körmeit,
 És eltagadja lelkét; lesz kutya,
 Mely csúsza mász, és meghunyászkodik.
 Köszönöm e jó tanácsot neked.
- 125 GLYCERIA És most végezd szándékosdat, s hogy én is
 Köszönjek néked valamit: ölj meg engem.
- MANLIUS Miért ölnélek én meg tégedet?
- GLYCERIA Mivel gyűlölsz.
- MANLIUS Hetaera vagy.
- 130 GLYCERIA Higyj annak, és töröld a foltot el,
 Melyet Mesembrius nevére ejték.
- MANLIUS (*keserű gunyorral*) Te nem látod többé hős Manliust,
 A ki Mesembrius nevére büszke;
 Hízelve csúsó féreg lett belőlem;
 Fogd pártomat Carinusnál te szép hetaera.
- 135 Engedj bibor-palástodba fogódnom,
 Hogy könnyebben csúszhassak térdemen.
 Fogadj el férjül, hogy mint nőmet én
 A főuraknak eladhassalak,
 S bündj fejébe várjam a jutalmat
- 140 S viseljem a gyalázatot, miként
 Babért e homlokon.

GLYCERIA

Oh Manlius!

Ez arcot tartsd a nép számára fel.
Inkább dühöngve, véres iszonyún,
Bőszült haraggal lássalak előttem,
145 Nem félek téled úgy, mint e gyalázat
Szinével arcodon. Oh légy nekem
Még egyszer Manlius, oly büszke, oly dicső!
Méltó haraggal telve ellenem
Lássam szikrázni e szép szemeket,
150 S aztán ne lássak többet semmit én.

MANLIUS *(odalép, megfogja kezét)*

Nézz hát reám: még most Manlius ez.
Tudom, hogy engemet nagyon szeretted;
Tudom, hogy minden bűnöd a szerel'm.
Szivedben nem volt bűnös indulat;
155 Gonoszabb látszat, mint minő való,
Melyet a hír nagyítva horda szét.
Te menteni magadat nem fogod,
Mivel Mesembrius leánya vagy;
De egyre mégis kell, hogy itt felelj:
160 Ki volt az, a ki nőmet szabadítani
Börtönbe szállt? Ki adta át a tört,
Mely tisztaságát megmenté a szennyből?

GLYCERIA Ne halljad e nevet soha.

MANLIUS

Már mondva van;

S ha tenger volna, a mit vétkezett
165 Ez asszony, megbocsátva lenne az;
E csókot add át néki, Manlius küldi azt,
Menyasszonyának szánt első csókja ez:
Oly tiszta, oly szent, mint az égi harmat.

GLYCERIA *(térdre roskad előtte)*

MANLIUS *(megcsókolja homlokát)*

És most utolszor láttad Manliust;
170 Rejtsd el magad, hogy többé meg ne láss.

Mert a ki ezután lesz Manlius,
Annak neve: utálat, megvetés. (el)
GLYCERIA (*felemelkedik*) E csók bezárta a világot,
175 A mely mögöttem elmarad. Előttem
Egy új világ derül, hideg, de tiszta.
Cybele oltárához bujdosom,
S bevárom ott, míg eljövend a nap,
Midőn megérik minden átok, a mely
180 A fertő Róma ellen összegyűlt,
És fergetegként fog leomlani.

(*Függöny legördül*)

NEGYEDIK FELVONÁS

Carinus tereme

ELSŐ JELENÉS

SZEMÉLYEK mint a második felvonásban, és MANLIUS

MANLIUS (*hosszu, selyem virágos öltözetben, fürtös hajjal, bokáin lóbköszöntyük, arcán épen olyan szeplők, mint Carinusén, Carinus elé járul, meghajtja magát*)

CARINUS Már tíz napja, hogy megérkezél Rómába, s csak most jössz elélem?

5 MANLIUS (*édes hangon*) Oh dicső Carinus! Tízszor valék előcsarnokodban, hogy izeneteimet átadjam; mindannyiszor megtudám, hogy istenektől irigyelt gyönyöreidet élvezed, és én nem tartozom azon durva hadfiak közé, kik ajtóstul rohannak be fontosnak hitt izeneteikkel, s elrabolják soha vissza nem adható örömeid perceit.

10 CARINUS Jó. Te derék ember vagy. Tehát mi hírt hozál
Persiából?

MANLIUS Nincs élet másutt, oh Carinus, csak ott, a hol te
vagy; a föld minden országa csak ellentétnek való Rómá-
hoz. Nem úntalak a harcok unalmas elbeszélésével. A
15 harc csak arra jó, hogy fogyjon a zúgolódó nép! — Miért
zavarjam azzal kedélyedet?

CARINUS Helyesen! beszélj egyébről.

MANLIUS Szolgálatodra álljanak tapasztalásaim. India tengerei-
ben egy csigát fedeztek fel, mely magát vékony pókfonál-
nyi szálakon köti a sziklákhoz. E fonalából ott kelmét
20 készítenek, mik fényesebbek a chinai selyemnél, s minő-
ket ott csak a fejedelmek viselnek; im, egy fátyolt hoztam
számodra ebből. — *(félre)* Ez Sophronia menyasszony-
fátyolának volt szánva.

MIND *(csodálkozva nézik az átnyujtott fátyolt)*

25 CARINUS Gyönyörű fátyol! Én téged senátorrá nevezlek ki.
AEVIUS *(csufondárosan)* Manlius, hol tettél szert e szeplőkre
arcondon?

MANLIUS Barbár vagy, Aevius. E szeplők festve vannak arco-
mon. Ez magas divat, melyet persa udvaroknál tanultam
el.

30 CARINUS *(mohón)* S szokás volna ott szeplőket viselni?

MANLIUS Csak az előkelőknél. Ez nemes megkülönböztetés a
köznéptől. Hanem persze, hogy ezt felfogni nemesebb
izlés kell, mint a tied, Aevius. Az üres, unalmas sima kép,
35 mint a tiéd, melyre ha az ember ránéz, elfárad: az a
plebejusok szépsége. Apolló szeplős arcot viselt.

MIND Ah!

MANLIUS Én újra azt mondom, hogy Apolló arca szeplős!
Mert Apolló képe a nap; és a nap nincsen-e foltokkal
tele? Hát a csillagok nem az ég szeplői-e? valamint a
40 szeplők nem csillagzatok-e az arcon?

CARINUS *(dühösen)* És ti haszontalan hizelgők, el akartátok

hitetni velem, hogy arcom nem szeplős. Ezentúl egész Rómában mindenki szeplőt viseljen arcán! Manlius! én téged Róma praefectjévé teszek.

45 AEVIVS Oh Manlius, mihez hasonlítsam már ezentúl Carinust verseimben, miután rózsa és liliom megszűnt szépség lenni?

MANLIUS Hasonlítsd őt a fejedelmi párduchoz.

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, MESEMBRIUS

MANLIUS (*meglátja Mesembriust, megretten*)

Mi ez? Mesembrius e palotában itt?

50 Hát hirnökömmel nem találkozott?

Ez árulója lesz magának és nekem.

MESEMBRIUS (*meglátva Manliust, büszkén végig bámulja*)

Hát Manlius e histrio!

MANLIUS (*súgva*) Mesembrius!

Egy szóra kérlek.

MESEMBRIUS (*büszkén elfordul*) Nem tudom, ki vagy?

(*Carinus elé megy*)

Carinus, im hozzád panaszra jöttem,

55 Vagy hogyha jobban hangzik füleidnek,

Kegyelmet kérni. Egy leányom volt,

Szemem fénye, vénségem gyámola;

Idegen hitre térve el, e lányt

A tiltott gyűlhelyen társaival

60 Együtt lépék, és fogva elhozzák.

Nem szándokom veled vitázni itt:

Vétett-e ő, midőn Istent imádott?

De rád bízom, hogy egy agg férfinak,

03 Ki Rómát szolgálva megőszüle,
 Könyörgését meghalld kegyelmesen,
 S egyetlen egy gyermekét vissza add.
 CARINUS Senator, mi nem tudtuk, hogy leányod
 Ezen fogoly sectarius népek közt
 Fogva legyen. Ha csak gyaníthatók,
 70 Kiadtuk volna szép leányodat
 Kéretlenül.
 MESEMBRIUS Én nem mondani: hogy szép volt.
 CARINUS Ugy gondolám. Aggódva mondom el,
 Hogy e foglyok között csupán egy
 Ifjú leány vala, a többi agg nő
 75 És férfi mind. S ez egy az éjjelen,
 Rosz szellem suttogásait követve,
 Magát megölte.
 MESEMBRIUS *(hirtelen)* Az nem ő. Az én
 Sophroniám ősz atyját nem feledheté el.
 CARINUS Tekintsd meg a hullát előbb, senátor
 80 S ha az nem ő, s ohajtom, ne legyen:
 Ugy majd keresd fel őt a börtönökben.

(Szolgák előhózzák Sophronia holttestét s leleplezik)

MESEMBRIUS *(ordítva, fájdalommal odarohan)*
 Oh jaj nekem, leányom, én édes leányom!
 CARINUS *(félre)* Tehát ő az, kitől tartani kell.
 MESEMBRIUS *(fuldokló zokogással öleli leányát)*
 Oh édes, szép, oh jó leányom!
 85 Miért kelle itt hagynod engemet?
 Ha úgy szeretted a halált, miért nem
 Jelentél álmaimban, s nem hívál
 El engem is magaddal? Mit szeressek én
 Az életen többé, midőn te nem vagy?
 90 Hová éljek tovább, kiszáradt reves törzs,

- Melynek virágos ága letörött?
 Ez égi arcnak, édes ajkaidnak
 Nincs egy szava, nincs egy mosolya többé?
- MANLIUS *(ezalatt sájdalmával küzd szótlanul)*
 MESEMBRIUS *(főleszmélve)* De hát én csak egyedül sírok itt?
- 6 Nincs senki más, ki itt Sophronia
 Ravatalának könnyel tartozik? *(mezldtva Manliust)*
 Mi ez? Manlius? E holt, hideg tekintet?
 Hát Manliusnak könyje nincs, mūdön
 Menyasszonya elōtte halva fekszik?
- 100 MIND Menyasszonya?
 MANLIUS *(csudllkozdst tetet)* Az én menyasszonyom!
 Csalatkozol, öreg Mesembrius.
 MESEMBRIUS A fúriák vevék-e el eszed,
 Hogy elfeledd, miket nekem beszéltél
 Szerelmedrōl, a mely leányomért ég?
- 105 Kezét neked ígértem én, s te kérted azt!
 MANLIUS *(mosolyogva)* Leányodét, igen. De nem ezét;
 Hanem Glyceriáét.
 MESEMBRIUS *(kitörō dühvel)* Oh átok rcád! *(elrohan)*
 CARINUS Ez ember az tehát,
 Kinek dühétōl félni kell.
- MANLIUS Oh Carinus!
 110 Tehetlen indulattōl nincs miért remegni.
 A szűk palackban megszorult légy
 Ijesztō hangot ád, s nem féled azt.
 Hadd futni őt. Magátōl elbukik.
 És most vitesd e hullát innen el;
 115 Hozass bort és vidám táncos leányt.
 Törölje el vidám dal és zene
 Az átkozódás üres hangjait,
 S az légyen áruló, ki nem vigad.

(Függōny legōrdül)

ÖTÖDIK FELVONÁS

Diocletian táborá ; középelt hantból rakott trón

ELSŐ JELENÉS

DIOCLETIÁN, MESEMBRIUS, TRIBUNOK, VEXILLARIUSOK,
LEGIONÁRIUSOK

MESEMBRIUS Éljen Diocles! Éljen Diocletian császár!

MIND Éljen Diocletian!

DIOCLETIÁN (*elfoglalja a pázsit-trónt*)

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, GALGA. Később AEVIUS

GALGA Én Carinus küldöttje vagyok, s ez irat itt engem nevez
ki e hadak caesarjának.

5 DIOCLETIÁN (*Mesembriushoz*) Micsoda ember ez?

MESEMBRIUS Carinus borbélyá.

DIOCLETIÁN (*katondkhoz*) Barátim! Carinus gondoskodott sza-
kállaitokról, egy borbélyt küldött ide imperátori cim-
mel. Kérlek benneteket, üljete elé és borotváltassátok
10 meg magatokat. Te pedig barátom, vigyázz, hogy kato-
nám képét meg ne mesd, mert a hogy aztán ezek szoktak
borotválni azokkal a nagy borotvákka, ezek fejestől vág-
ják le a szakállt.

KATONÁK (*kacagva elhurcolják a borbélyt*)

15 AEVIUS (*jó*) Én Carinus küldöttje vagyok, s parancsát hozom,
mely a hadsereget felére leszállítja.

DIOCLETIÁN Hah! Ez nyilt kihívás! a hadsereget elosztatni!
Halál fejedre! máglyára az izenettel és az izenethozóval!
(*kardot ránt*)

AEVIUS Oh istenek! tehát élve kell megéernem apotheosiso-
mat!

MESEMBRIUS Bocsásd el őt, Diocles. Poéta. Ártalmatlan ember.
 DIOCLETIAN JÓ! Élj! Véred méltatlan e kardra;
 Keresni fogunk fényesebb vért reá. —
 Előre! Carinus ellen! (a kürtök megfuvatnak)

(*Fiuggöny legördül*)

Változás

Római tér. Háttul Cybele temploma, magas lépcsőzettel, melyen több személy helyet foglalhat, elől háromlábú oltár, égő tűzzel

HARMADIK JELENÉS

CARINUS, MANLIUS, FLAVIUS, POMPEJANUS, QUATERQUARTUS,
 PATRICIUSOK, PRAETORIÁNUSOK, AUGUROK, FLAMENEK, CYBELE
 PAPNÉI. Később GLYCERIA

QUATERQUARTUS (*az oltár előtt áll*)

AUGUROK (*háta megett*)

FLAMENEK (*oltár körül*)

CARINUS (*jobbról imperátori hadöltönyben*)

MANLIUS (*mellette*)

FLAVIUS, POMPEJANUS (*hátrább állnak*)

LICTOROK, PRAETORIÁNOK (*két oldalt*)

CYBELE PAPNÉI (*fent a lépcsőzeten állva*)

25 CARINUS (*Manliushoz*) Mit tudsz e lázadó Dioclesről, kihez
 Meseimbrius átszökött, s most hozza őt hadastól ellenem?

MANLIUS Hát ki ismerheti e parasztot? ki hallotta hírét Róma
 patriciusai között? Ki ismerte apját? — No az anyját azt
 már többen ismerték. Rabnő volt Anulius senator házában.

30 Anulius megtehetné, hogy visszakövetelje őt, mint birtoka
 gyümölcsét.

TÖBBEN (*nevetnek*)

CARINUS Hát hadserege milyen?

MANLIUS Jó, engedelmes hadsereg. Csak három imperátorát
ölte meg két év alatt. A mi azonban vitézségét illeti, az
páratlan, mert a Tigris partjától úgy szaladt el, hogy ellen-
35 séget sem látott még. Ha azt mondom, hogy magam
voltam köztök a legnagyobb hős, képzelhetitek, milyen
lehet a többi?

CARINUS Hát diadal-jelentéseitek?

MANLIUS Költők szerzeményei.

40 CARINUS S valóban azt véled, hogy én magam vezércsajm ellene
a hadakat?

MANLIUS Kardodat ne bízd másra, míg magadnak is van kezed.

A győztes hadvezér új ellenség.

CARINUS Halljuk tehát a bölcs Quaterquartus jóslatát!

45 QUATERQUARTUS (*lituusdal a levegőben kört csinálva, látnoki
arccal, ünnepélyes hangon*). E harc fogja letörni Róma
ellenségét.

GLYCERIA (*a lépcsőzet tetején megjelenik, roskatag, sápadt arccal*)

De melyik ellenségét? Dioclest-e vagy Carinust?

CARINUS Ez Glyceria!

MANLIUS Valóban ő. Vad átkok lángja lobog szemében.

50 QUATERQUARTUS Mi jóslatot mondasz Rómának, Cybele
papnéja?

GLYCERIA (*látnoki arccal*) Ne hallja azt meg senki, a kinek

Öröm a lét. Te fényes Róma reszke!

Irtózat és halál közelg reád;

55 Gázolni fog rajtad vad ellened,

És ismeretlen barbarok

Fogják mutogatni zászlóidat.

Megrészegül a föld a vértől, és tüzet

Okádik rád. Megbűzhödik a lég

60 A mondott átoktól, és dőghalált

Lehell reád veszendő ivadék!

Hogy a kit a véres harc megkimélt,

Az éhség ölje meg; és a kit

A tenger kivet, a föld nyelje el.
 05 Oh Róma! népek anyja te!
 Népek árvája lész'sz, híred lemegy!
 Miként a csillag, mely tengerbe hull.
 És nem marad utánad más, miként
 Rút bűneid emléke, és a fű,
 70 A mely piacaidat felveri.
 CARINUS Szörnyű jövendő! Őrült szellem az,
 Mely ajkaidról szól. Minő leend e harc,
 A melyre vonva kardunk?
 GLYCERIA (*Manlius*hoz) Áldott a vas kezedben, Manlius;
 75 Ellenséged sziveig érjen az,
 S győzelmedet hirdesse, a hová ér.
 QUATERQUARTUS Rómának mondj jövőt, ne Manliusnak;
 Carinus győzelmét hirdesd, ne szolgálját.
 GLYCERIA (*dühvel*) Ne féljete ti Róma hősei,
 80 Állítátok a testvért testvérével szembe:
 Akármelyik győz, Róma vesztett.
 Ha győz Carinus, az kiirtja Rómának felét;
 Ha győz Diocles, a másik felét.
 És mind a két fele megérdemelte azt.
 85 Menj a csatába őrzöngő csoport,
 Ontsad folyóvá tennen véredet;
 Halj meg kínlódva, s ne légy eltemetve,
 S midőn az őszi ködbe pusztá lelkedet ki-
 Lehellted, jusson eszedbe akkor,
 90 Hogy el leendsz feledve!
 Uj férj karán lásd nődet, gyermekid
 Rabláncra hurcolva, és házadat
 Leégve; és tudd, hogy nincs más világ,
 A mely jutalmat adjon. Menj,
 95 Halj meg elátkozva s kétségbeesve.

MIND (*elszörnyedve felzúgnak*)

QUATERQUARTUS (*odarohan*) Vond vissza átkodat, örült némbor!

GLYCERIA (*két papnétól segítve felemelkedik, két kezét feje fölé emeli, szemeit vadul körüljratja, azután mindkét kezét egyszerre a gyülekezet felé terjeszti ki*)

Lelkem maradjon itt közöttetek!

(*összerogy, meghal*)

(*Megszólalnak a kürtök, csatazaj hallik a lejött függönyön belül, mely a következő változás előkészületei alatt folyódt tart.*)

Változás

Tábori hely, csatatér. Künn harci lárma. Carinus harcosai a színen átrohannak

NEGYEDIK JELENÉS

MANLIUS, CARINUS, később MESEMBRIUS

100 MANLIUS Fel, fel! hadd szóljanak a harsonák!

Előre a sasokkal, legiók;

Dicső triáriusok, harcra fel!

Ne menjen úgy le a nap, hogy felőlünk

Sápadva ne beszéljen ott alant

A tengerekben Thetis lányinak.

105 CARINUS (*jó kard- és paizzsal*) Vért! vért! vért nekem!

Ide Diocles és Mesembrius!

Az alvó tigris im a síkra szállt,

És szertehurcolt véres tetemekkel

Beszórja a tért. Hol vagy, Manlius?

110 Emeljétek fel a vezéri sást,

Az imperatori arany-kezet,

Hadd lássa meg az ellen, hol vagyunk!
S ha van még benne annyi szív, miként
115 Egy gyáva őzben: jöjjön és tanuljon
Meghalni általunk! Ki az?
Ama fehérhajú ősz férfi ott,
Ki oly rohanva jó felénk?

MANLIUS Mesembrius.

Diocles fővezére az. Minket keres.

MESEMBRIUS *(jő fegyverzetben, karddal)*

120 Megálljatok. Te vagy Carinus, és
Te Manlius, kiket kereslek én.
Te szörnyeteg Carinus, gyáva férfi!
S te másik szörny, farka e szörnyetegnek!
Ketten ha jöttök ellenem: magam
Megálllok nektek hatvan éves agg.

125 MANLIUS *(kardját hüvelyébe dugja)* Békével menj utadra, jó
öreg;

Ne lóra, zselyeszékre ülj te már,
S számlálgasd napjaid, ne vesztegesd!

MESEMBRIUS Gúnyolj, silány; gyáva dicséreted

130 Rosz pénzivel fizess uradnak, a ki -
Méltó azokra. Félre térj előlem,
Veled nem mérem össze e vasat.

CARINUS Ugy hát kerülj felém, szegény öreg;

135 Előre szádba vedd az obulust,
Melyet Charonnak adsz, révész-díjul,
Ki más világ partjára szállítand.

MESEMBRIUS Beszéljenek a kardok nyelvei.

(Vivnak, Mesembrius kardja eltörik)

Ah, vége van!

*(E percben Manlius kardot von, s észrevétlenül
Carinus mögé lép)*

Mindkettőnek te voltál daemona,
És mindketten szerettek engemet;
Akarsz-e most velem vívni, Carinus?
170 **CARINUS** Őrült és átkozott vagy! menj előlem;
Gondolj reá, hogy eb valál, a ki
Csókoltad lábamat.

MANLIUS Mehercule.
Oroszlány lettem, a ki összetép!

(kardjával paizsra üt)

Megölhetelek százszor, a midőn
175 Mámorban tetetetlen ott feküdtél,
De Manlius gyáván gyávát nem öl.
Vártam, midőn hős és boldog leendsz;
Vártam, midőn győzelmet ünnepelsz.
Százezreid kiáltják: élj soká!
180 Csak én magam kiáltom: halj meg itt!

(vívnek)

MESEMBRIUS *(a viadal alatt)*

Leányaim! Ah! mindakét leányom
Dúlt szelleme szálljon le e csatába!
Glyceriának őrült szelleme
185 Legyen karod csapásiban, Sinister!
Sophroniának véres árnya álljon
Szemed előtt, Carinus! és homályt
Vonjon reá, s szivedbe gyávaságot.

MANLIUS *(megsebesíti Carinust)*

Ezen dőfést Mesembrius nevében!

MESEMBRIUS Áldott legyen tőled e szó Sinister!

190 **MANLIUS** *(ismét megsebesíti Carinust)* Sophroniám emléke e
csapás!

MESEMBRIUS Mély volt az, mint a sír; mely őt befedte!

MANLIUS *(lesújtó csapást ad Carinusnak)*

Glyceriának átka sujta így!

MESEMBRIUS E névnek súlya téged sírba dönt!

CARINUS *(féltérdre rogyik a csapás után, mi közben baljából kiejti a paizst s rátámaszkodik, jobbáiban a kardot feszíti előre)*
Segítsetek!

195

MANLIUS *(megragadja baljával Carinus jobb karját)*

Nem hallja senki azt.

Az éljen-ordítás, mely tégedet

Győzelmi riadallal üdvözöl,

Elnyomja a hörgő halálsohajt. *(megöli)*

200

És ez utolsó halálos csapást

Az eltiport Rómáért vidd magaddal!

(Mesembriushoz, kardját felemelve)

Öreg! leányaid már nyugszanak.

(künn győzelmi zaj, trombiták és kiáltás)

„Éljen Carinus!”

MANLIUS *(kielégített boszúval)* A túlvilágon él már!

(Függöny legördül.)

(Vége)

IMMETULLAH

(LIBRETTO)

(1853)

SZEMÉLYEK

HUNYADI JÁNOS, fővezér	bariton
KEMÉNY SIMON	tenor
MEZET BÉG	basszus
IMMETULLAH, Mezet bég kegyencnöje	1-mo soprán
KEMÉNY NEJE	2-do soprán
HARCOSOK, ODALISZKOK	

ELSŐ FELVONÁS

(Függönyös sátor, fegyverzetekkel, a háttérből táborhelyre kildítás)

I. JELENÉS

IMMETULLAH, NŐI KAR

IMMETULLAH *(Bibor ottománon nyugszik, kezében mandolin)*
(A megelőző és kísérő zene a keleti zeneszerek, az úgynevezett pengető instrumentumok jelleméhez alkalmazva, hárfa, triangel és fuvola)

NŐI KAR Óh mily boldog Immetullah,
Tengereknek mennyi gyöngye,
Szerelemnek mennyi könnye
Föld virága, ég sugára
Csillag, mely az égen jár
Mind te érted hull a földre.
Óh mily boldog Immetullah.

(Távol csatazaj töredékei hallatszanak, háromszoros elenyésző „Allah” kildítás férfi kartól)

IMMETULLAH Nem ég viharja ez,
Mely erre tévedez
Tört bú dalával.

NŐI KAR Ágyuhang az Immetullah,

15 És a győzedelmi ének.
Jó Mezet bég, ellenének
Holt fejét és kincse színét,
16 És magának égő szívét
Szerelimmal hozza néked,
Óh, mi bájos Immetullah.

(Közelebről hangzik a riadal s a hármás „Allah” kidáltás)

IMMETULLAH (*kegyetlenül*) Fürödni mint szeretnék
E vérben én,
20 Mi kár, hogy ennyi vér
A földre mén,
Lennék fehér, miként a hó,
Lennék fehér, miként a hab,
Ha benne fürdeném.
25 NŐI KAR Óh mi boldog Immetullah,
Hány szív ver titokban érte, —
Csak sóhajtvá, nem remélve,
Intésére megszakadva
Vérük omlik egy patakba,
30 Szólva, im fürödj e vérbe.
Óh mi boldog Immetullah.

IMMETULLAH (*Magán dal. Románc*) A boldogságot én
Nem ismerém —
Boldog Damaskus rózsaberkein.
35 Ki jára ott,
Hafiznak sírján, merre rózsza hull
Ki álmodott.
Ki fürde Gángesz kék hullámiban,
Pihent a pálma édes árnyiban,
40 Az a boldogsággal találkozott,
Én jártam, én pihentem, én fürödtem ott.
A boldogságot én nem ismerem.
Ki játszhat gyönggyel és gyémánttal,

Boldogul él —
 45 Játsozni férfi szívvvel, mely szeret.
 Óh mennyi kél, —
 Tépett virággal és gyüölt ellen
 Fejével játszani vad éjfelen
 A szív erre boldog örömrre kél; —
 50 Óh Immetullah te ennek mind örültél —
 A boldogságot én nem ismerem.
 Volnék a pusztá elhagyott oázán
 Feledve én. —
 Volnék zúgó tenger virágtalan
 55 Vad szigetén. —
 A számúzott arája, a kire
 Száll apja átka s úzi messzire, —
 Volnék ott üldözött, volnék szegény,
 Csak az igaz, édes szerelmet ismerném. —
 60 A boldogságot én nem ismerem. —
 (Csatainduló, mely közelg)

2. JELENÉS

BLŐBBIRK, MEZET BÉG kíséretével

Diadalmenet ily renddel: 1. Elöl fegyveresek, kopjával; 2. Buzogányosok; 3. Zenészek; 4. Tehervivők, kik kincseket hoznak; 5. Elefántok és tevék tornyokkal és pálmadgakkal; 6. Zdszlókkal rakott szekér; 7. Táncoló bajaderek; 8. Dervisek; 9. Lófarkvivők és a levdgott fejek hordói; 10. Mezet bég; 11. Fegyveresek.

FÉRFI KAR Diadalnap!

NŐI KAR Üdv tinéktek. —

MEZET BÉG Allahé a dicsőség! (Immetullahhoz)

Tiéd a jutalom!

(Teherhordók Immetullah lóbdhoz teszik a hadi zsdkmányt.)

- 86 MEZET BÉG E kincshalom. —
(Zászlóvivők, Immetullah lábaihoz rakják a zászlókat.)
- MEZET BÉG E diadaljelek!
(Kopjások a kopjára szúrt főket mellé tűzik.)
- MEZET BÉG És e leszelt fejek.
 Hősöknek fejei. —
 Oroszlánok, kiket harci kockán
- 70 Megölt a náluknál jobb oroszlán.
- FÉRFI KAR Diadal nap!
 Údv tinéctek!
- NŐI KAR FÉRFI KAR *(együtt)* Im az ellen porba hulla
 Veszve népének virága. —
- 75 Ime a fejére hága
 Viadalban, diadalban,
 Mezet győzhetetlen a hadban,
 Homlokán a babér ága
 Ellene mind porba hulla.
- 80 HÖLGYKAR Óh mi boldog Immetullah.
 Győzelemben ami drága,
 A szerelem rózsa ága.
 Győzelemben, szerelemben
 Mezet bég forró szívében
- 85 E legkedvesebb virága —
 Oh mi boldog Immetullah.
- IMMETULLAH *(kedvetlenül ül az ottománon)*
 MEZET BÉG Felhő fénylik, ha nap süt rá
 S a te arcod ennyi fénytől
 Nem derül fel, még sötétül.
- 90 IMMETULLAH Arcom énnekem sötétül.
 Mit hozál nekem emlékül?
 Egy gyűrűjét én Hunyadnak
 A leggyőzhetlen Hunyadnak

Mind e kincsekért nem adnám.
 95 Koszorúid elhervadnak,
 Ő maga élve maradván.
 Míg fejével nagy Hunyadnak
 Nem dicsekhetsz, nincs győzelmed
 Kardod néki nem felel meg.
 100 **MEZET BÉG** (*indulattal*) Asszony gyaláza így meg engemet
 És átkozott beszéde, mert igaz.
 De Allah lássa bősziült lelkemet
 Győzelemnek vezére legyen az.
 (*kardot ránt*)
 Im lássad Allah, lázadt arcomat
 105 Hozzád emelve és halljad szavam.
 Miként a bérci rontó áradat
 A gyáva völgyalakókra lerohan,
 Aként omoljon fegyverünk tüze
 Az ellen fészkiire.
 110 S áldott legyen a nap
 Midőn Hunyad élém akad
 S áldott legyen a kard,
 Melynek nyomán vére fakad
 Ketten e földön
 115 Ne éljünk együtt,
 Vagy engem öljön
 Vagy én meg őt!
MIND Halál Hunyadra,
 Minden kopja őt találja,
 120 Minden kard csak őt keresse
 Jobb kezét veszti az ellen
 Hogyha őt látá elesve. —
MEZET BÉG Miként ismerni rá,
 Ki mondja el,
 125 Mi lesz a jel,
 Mely őt elárulá?

IMMETULLAH Nem tud senki válaszolni,
 Ám ki őt egyszer meglátta,
 Száll előle a halálba
130 S nem fog róla többet szólni.
MEZET BÉG Megismerendjük őt azért,
 Ki onta köztünk annyi vért,
 Hozzátok ama vakmerő
 Fogoly magyar nemest elő!

3. JELENÉS

ELŐBBIEK, KEMÉNY *(Kemény láncokkal terhelve a középről jön)*
135 MEZET BÉG Mi a neved fogoly?
KEMÉNY Nevem Kemény.
MEZET BÉG Neved választva jól.
 Vitézül harcolál.
KEMÉNY Karom kemény.
140 MEZET BÉG Most vár reád halál,
 Ha nyelved csalva szól.
KEMÉNY Szívem kemény.
MEZET BÉG Holnap megujul a csata,
 Hunyad megérkezik,
145 Ki ma élve maradhata,
 Holnap elvérezik.
 Mindenkinek jut ellenfele
 Nékem Hunyad, én mérközöm vele,
 Ird őt le én előttem.
150 KEMÉNY Miért kívánod tőlem ezt?
 Leirja ő magát,
 Súlyos pallos csapásiban
 Megismered szavát.
 S ki a sírba letesz magad,
155 Megtudhatod: az volt Hunyad.
MEZET BÉG Büszkén beszélsz gyaur, tudod pedig,

- Hogy vélem harcra szállni nem merészkedik,
 S ha jó, a sírba lép.
 Beszéld el legalább
- 160 Minő paizst, minő fegyvert visel?
 KEMÉNY Én őt áruljam el?
 Nyelvem harapnám inkább két darabra.
 MEZET BÉG Óh nézz e rabra
 Még ő dacol. — Hóhérok jőjjetek!
 (Két bakó Kemény mögé dll.)
- 165 MEZET BÉG Feje gördüljön, hogyha nem felel.
 A nagy Hunyad minő fegyvert visel?
 KEMÉNY Fejem lehullhat, szívem nem remeg,
 A bárd alatt is bátran halva meg,
 Hogy néma legyenek, azt im megtehedd,
 170 Hogy szóljak, arra nincs erőd neked.
 MEZET BÉG Fejedre mondtál véritéletet.
 Bakó, a pallost felcsemelheted.
 (Két csausz Keményt féltérdre nyomja.)
 BAKÓ (pallosát feje fölé emeli)
 MEZET BÉG Van-e szavad?
 KEMÉNY Hogy megátkozzalak!
 IMMETULLAH (ki ez alatt Keményre bómulva nyugtalan hóbörgdöt
 drútt el, felszökik s a bakó kezét feltartja)
- 176 Hagyd élni őt
 Ha tőlem fog kérdetni,
 Nem kell e főt
 Az utált porba vetni.
 (félre)
 Inkább szívemnek rejtekébe.
- 180 MEZET BÉG Asszony beszéd hatalmas,
 Szeme szívünkben olvas.
 Neked feelve éljen ő.
 Szemed villáma élesebb

- Mint kardom éle,
185 Ám győzd le véle.
- IMMETULLAH (*gyöngéden Keményhez*)
Oh ifjú, szép az élt.
Virág mosolyog, madárka szól.
A nap melegit édesen
Korán volna meghalni még.
190 Ird le nekünk Hunyad vezért.
Anyád ha van hazádban,
Hogy sirná ki mindkét szemét
S apád hogy tépné ősz haját,
Korán volna meghalni még.
195 Ird le nekünk Hunyad vezért.
Kár volna sírba szállanod
Kár voln' e két szemért,
Kár volna édes ajkidért
Korán volna meghalni még.
- 200 KEMÉNY Szabaddá hogyha téssz
Leirom a vitézt.
- IMMETULLAH Mentsd meg magad és én megmentelek,
Ha ajkiznak nem, higyj szívemnek,
Ugy áldjon érte Allah!
205 Én nevem Immetullah.
- KEMÉNY (*félre*) Szabaddá hogyha leszek
Megmentem a vezért.
Felelni kész vagyok azokra,
Mit Immetullah kért.
- 210 MIND Halljátok, halljátok, halljátok!
- KEMÉNY Kivánjátok ismerni őt
A hadtörő vitézt.
Szemében a villámokat,
Arcán a harci vészt.
215 Hallgassatok reám.
Ezüst sisakja fényesen

Tündöklík a csatán,
 Sárkány fölötté, aranyos
 Magas taréjzatán.
 220 Hallgassatok reám.
 Kezében kettős élű kard,
 Ha a halottakat
 Kérdeznétek, megmondanák
 Miről híres e kard,
 225 Hallgassatok reám.
 Baljában harci pajzsa van
 És rajta címere —
 Egy gyűrűs holló, amit ő
 Királyától nyere.
 230 Hallottátok szavam.
 MIND *(kitörő harciadással)* A hollós vitézre rohanjon az ozman,
 Őt érje karunk viadalja a harcban,
 A hollós vitézre
 A hollós vitézre
 235 Kard, kopja célozván.
 MEZET BÉG *(Keményhez)* Élted tied.
 KEMÉNY *(félre)* Enyém halálom.
 MEZET BÉG *(int az elvonulásra)*
 MIND *(távozás közt)* A hollós vitézre stb.
 240 IMMETULLAH *(Keményre mutatva)* Ő itt marad,
 Nálam lesz rab.
 MEZET BÉG Mindent tehetsz, óh bájos asszony,
 Asszony szava parancsolat.
(Künn a müezzim éneke hangzik)
 La illah, il Allah, Mohamed razul, Mohamed.
 245 IMMETULLAH Halld a müezzim énekét,
 Az est leszállt, az ég sötét.
 A harc után nyugodni kell
 Nyugágyad legyen e kebel.
 MEZET BÉG Óh boldog éj.

260 Midőn másnak sötét az ég,
Az én napom akkor ragyog.
Öledben én boldog vagyok.

(*fejét Immetullah ölébe hajtja*)

Dalolj nekem,
A szerelem,
A győzelem
265 Édes, édes álmiról.
Dalolj te is
Magyar fogoly.

KEMÉNY Daloljak én?

270 Könyvel szememben, vassal lábamon?

MEZET BÉG Ha éneked
Szebb lesz, mint Immetullah éneke,
Nem lesz vas lábadon,
Nem lesz szemedbe köny
Szabadon elbocsátlak én.

275 KEMÉNY Szomorú lesz e dal.

„Tenger partja mellett szegény fogoly vitéz
Repülő madarak után sóhajtva néz:
Szálljatok messzire
Az én hazám földre
276 Ti boldog madarak.”

IMMETULLAH Arany palotában halvány Szultána ül

Tömlöc fenekén szép rab ifjú egyedül,
Hull a köny lefelé
Sóhaj száll fölfelé
278 Mégscm találkoztak.

KEMÉNY (*Immetullahhoz*) Ah oly szépen ne énekelj

Hisz akkor fogoly maradok.
Ti boldog madarak, kiknek szállni szabad
Keressétek fel én elhagyott honomat.
280 Vigyétek meg neki

Ti ég követei
Fájó szerelmemet.

IMMETULLAH Ti boldog könyvek ah, miknek hullni szabad,
Keressétek fel én busuló foglyomat,
285 Vigyétek meg neki szívem küldöttei
Forró szerelmemet.

MEZET BÉG Immetullah szebben dalol.

*(A dal csendes akkordokban még egyszer lefoly. Mezet bég
elszunnyad)*

KEMÉNY Miért győztél le engem daloddal
Fogoly legyek tovább?

290 IMMETULLAH Te nem, a fogoly én vagyok,
Szemed ha én felém ragyog.
Én viselem a láncokat
S rabod vagyok, ki szót fogad,
Nézd miként alszik a bég.

295 KEMÉNY Szívem ám nem felel neked
Csak gyöngé szív cserél
Könnyen hazát, hitet, szerelmet,
Nőm van nekem honn s árva gyermekim.
Igérted Alláhra: Szabad leszek,
300 Alláhra mondád. — Szavad ne szegd.

IMMETULLAH Nem tanultam ismerni szerelmet
Egy pillantás hódított meg engem,
A mióta téged láttalak meg
Ismeretlen láng gyulladt szívemben,
305 Más ajkáról
A csók nem oly édes
Mint tiedről
A halálitélet.

310 KEMÉNY Nincs szívemnek most más gondolatja,
Mint amelyre éltemet elszántam.
Áldozatul esni el hazámért

- S a halállal szembe nézni bátran.
 Százszor újra
 Kezdeném az éltet
- 318 S mind a százszor
 Úgy hálnék meg érte.
- IMMETULLAH Nézz szemembe s úgy olvasd szerelmem
 Nézz szemembe és olvasd haláloed.
 Egy szavad csak, és szeretni foglak
- 330 Egy szavam s a sírba kell leszállnod.
- KEMÉNY Nézz szemembe és ismerj meg engem
 Rettenésnek nincs helye szívemben —
 A halálban nyugszom csendesebben —
 Szerelemtől égő kebleden nem —
- 325 IMMETULLAH Lassan szólj, a bég mély álmot alszik,
 S mélyebb lesz tied, ha felriasztod. —
 Megvetéd fellángoló szerelmem
 S én imádom eltaszító arcod.
- Légy te boldog, sirjak én magamban,
- 330 Fogd e gyűrűt Mezet bég ujjáról,
 Ezt mutatva szabadon mehetsz el,
 Élj sokáig s rám többé ne gondolj.
 Neked én ma éltet adtam ezzel,
 S szíved engem kínhalálra szentel —
- 336 KEMÉNY Óh nemes szív, mit mondjak tenéked,
 Két fiam van, apró árva gyermek.
 Érted ők imát bocsátnak éghez,
 És naponta neveddel feküsznek,
 Érttök Isten tégedet megáld. —
- 340 IMMETULLAH Menj, siess, a bég álmát alussza,
 Szívem némán vérzik, nincs panassza,
 Elfelejts, de halvány arcom ottan
 Álmaidnál megjelen halottan. —
- KEMÉNY Sokáig és boldogul élj! *(elsiet)*
- 345 IMMETULLAH *(térdre rogy)* Míg szívem megszakad,

Míg vérem elfolyik,
El nem feledlek én
S boldogtalan vagyok.

(Női kar csendes éneke)

120 Óh mi boldog
Óh mi boldog
Óh mi boldog Immetullah.

MÁSODIK FELVONÁS

(Kemény hdza előtt)

I. JELENÉS

ÉNEKES LEÁNYOK (a hegytetőn fenn, aldszállva)
NŐI KAR (oldásos melódia, tilinkókkal) I. Szép

Szép
Szép virágszál,
Nőjj magasra
6 Illatozzál.
Kedves nőnek homlokára
Rózsabimbó, rozmarinszál,
Hajladozzál,
10 Szép, szép, szép virágszál.

(Ének közben adjönnek a pórlednyok s a szemközti jövő Hunyad
vitézeit üdvözik.)

2. Szép, szép, szép borostyán,
Zöldülj, vidulj,
Bátor férfi
Délceg, büszke homlokára
Hervadatlan zöld babérfa,
15 Szállj rája
Szép, szép, szép borostyán.

3. Szép
Szép
Égi hajnal
20 Kelj az égre
Bibor színbe.
Nagy Hunyad dicső nevére
Száll sugára égi fénynek.
Szép, szép égi hajnal.

2. JELENÉS

ELŐBBIEK (*virágkosarakkal, virágot hintve az útra*), HUNYAD,
KEMÉNY, RÓZSA

25 RÓZSA Légy üdvözölt, hazánknak édes atyja.
HUNYAD Hazánk atyja — Isten, óh derék hölgy.
RÓZSA Légy üdvözölt, legkedvesebb vitézünk.
HUNYAD Legkedvesebb hősöd nem férjed, óh hölgy?
RÓZSA Imám nagy Istené, szerelmem férjemé.
30 Együtt mindkettő a tiéd, dicső Hunyad.
FÉRFI ÉS NŐI KAR Minden árvák édes atyja,
Özvegyek vigasztalója,
Nagy Hunyad, te vagy magad. —
Míg te élsz, kettős öröm van,
36 Felc rész a fájdalomban,
Addig itt köny nem fakad.
HUNYAD (*Keményhez*) Derék vitézem, én Kemény vitézem,
Nevedre méltó szív, légy üdvözölt.
Csodálatos módon kimenekvél
40 Nehéz fogság bilincsei közül.
Az ég számomra tarta tégedet:
Hogy jobb kezem légy, mint eddig valál.
Jutalmat néked égben adjon Isten,
De én is adjak azt, e földön itt.

45 É szép nap emlékét mi tartsa fenn,
 Kérj, amit tudsz kívánni, jobb kezem.
KEMÉNY *(Rózsához)* Rád bízom azt már.
RÓZSA *(Keményhez)* Szívembe zártam.
KEMÉNY *(Rózsához)* Ajkadról édesebb a szó.
50 RÓZSA És menthetőbb a hiúság.

(Hunyadhoz)

Dicső Hunyad, te férjemet
Nevczted jobb kezednek.
Legyen tehát ő jobb kezed
Helyén az ütközetnek
55 Viselje ottan kardodat,
 A vértet címerreddel,
 Ruházd fel hős neveddel.
 Hadd süssön egy napig reá
 Dicsőséged sugára,
60 Hadd legyen ő tennenmagad
 Egy napra, egy csatára.
KAR *(mysterieuse)* Óh hogyha tudná
 Ember előre:
 Hogy mit kívána
65 Gyászos sorsától.
HUNYAD *(az akkordok az előbbi kardallal egyformák)*
 Óh miért kívánod
 Tőlem ez átkot
 Áldás helyébe?
 Más emberért csak
70 Egyszer jelen meg
 Gyászos halála,
 Százszor én értem.
 (reminiscentia a „Hollós vitéz” akkordjaira)
 A harc mezejében
 Nem üdvös viselni

75 Vértét Hunyadnak,
 Sárkány taréját.
 Azt kopja és nyíl
 Százszor találja,
 Hősödre mért kívánod ez átkot?
 80 RÓZSA (*magdban*) A ki megvéd tégedet
 Halál csarnokában
 Az megőrzi férjemet
 Pajzsod oltalmában.
 Téged egy nép imája,
 85 Őt az enyém védi,
 Őrszellem ez és amaz,
 Mind a kettő égi.
 KEMÉNY Meg nem rendül én szívem.
 Halál mezejében
 90 Bizni tudok jó karom
 S Isten védelmében.
 A halál tekintetét
 Nem tanultam félni,
 Győzelem vagy szép halál
 95 Mind a kettő égi.
 KAR A halál tekintetét
 Hős nem tudja félni,
 Győzelem stb.
 HUNYAD Legyen meg mit kívántál:
 100 Fegyvert cserélj velem,
 Halál legyen előttem,
 Nyomodban győzelem. (*Moderato C-moll, Energico drama-*
tico)
 Fejed felett derült ég
 Oltalma virasszon,
 105 Alattad a szabad hon
 Mind örökre tartson.
 KAR Fejed fölött stb.

KEMÉNY Vigtség legyen most e nap öröme,
ZengjeteK dalt Hunyadnak nagy nevére,
110 Vig áldomásra kerüljön a serleg,
Fogyjon a bú, mint szélből a felleg.

KAR (ismétli)

(Pórlédnyok serlegeket hoznak a férfiaknak)

KEMÉNY Még ma toborzót járunk örömünkben,
Holnap csatáknak táncát a mezőben.
115 Még ma piros bor foly a serlegekből,
Holnap piros vért iszik a szomjú föld.
*(Toborzó tánc : csupa férfiakból fegyveresen. Középen az ádászlótartó,
körülötte a harcosok. Zene, mint „A haldl tekintetét”)*

RÓZSA *(félre)* Oh mennyit áldozok

Te érted szép haza,
Mi néked reggeled,
120 Az nékem éjszaka.

KAR A halál tekintetét stb.

RÓZSA Azt súgja énnekem
Egy gyászos gondolat,
Halálra megy Kemény
A hollós vért alatt.

125 KAR A halál tekintetét stb.

RÓZSA *(erővel)* Nem, gyáva nem leszek,
Ha kell az áldozat
Szakadjon bár e szív,
De éljen a haza!

130 KAR A halál tekintetét stb.

HARMADIK FELVONÁS

(Táborhely sáncokkal)

(Hajnalodik. Távol tárogató szól, eleinte csak magányosan, későbbben mindig több tábori ének távolról vegyül bele künn)

Istenünk, atyánk, te légy velünk,
Kik oltárodért harcra kelünk.
Légy oltalma e hazának,
Légy bírása e csatának,
6 Melyet im neked szentelünk.
Nagy Istenünk
Óh légy velünk!

(A tájéke lassanként kivilágosodik)

I. JELENÉS

HUNYAD, KEMÉNY, MAGYAR VITÉZEK

KEMÉNY Hajnal van, a nap ébredez.
HUNYAD Soknak utolsó reggel ez.
10 KEMÉNY, HUNYAD Akárki hunyjon a csatán,
Csak a hon éljen alkonyán.
HUNYAD Isten velünk!
KEMÉNY Ki ellenünk?
KAR (együtt) Isten velünk!
15 Ki ellenünk?
KEMÉNY Im most cseréljük vérteinket el,
Az ellen is a harcmezőre kel.
HUNYAD Legyen tehát hősi kívánatod:
Cseréljünk egymással csillagzatot.
20 Kardom kardod legyen,
Pajzsom címered.

Órizd Istenem
Vezesse fegyvered.

*(Elcséreltik fegyverzeteiket. Künn hallatszik a török tabor harckid-
tása.)*

25 La illah, ill Allah!
La illah, illala!
La illah illala!

*(zenével kísérve)
(magyarok mind letérdepelnek)*

KEMÉNY, HUNYAD *(térden állva, kezeikben tartott karddal)*

KAR *(kíséri az éneket, ünnepélyes melodia)*

Legyen meg a te akaratod óh Uram!
Önts szíveinkbe bátor honszerelmet;
Rajtunk bár a csatán halálveszély rohan
30 Csak nemzetünknek add a győzelmet.

A holtaké

A szép dicső mennyország,

Az élőké

A megmentett szent szabadság.

35 A kifolyt vér

Cseppjeit ki számlálja,

Annyi évig

Éljen a magyar hazája!

40 MIND *(elidőzve)* Isten velünk,

Ki ellenünk.

MAGYAROK *(elvonulnak, harcinduló, később csatazaj)*

„Isten velünk,

Ki ellenünk!”

„A hollós vitézre

Rohanjan az ozmán!”

*(Az előbbi mind enyészetestebben, az utóbbi erősebben. Ezalatt a
szin dtváltozik, Mezet bég tábort mutatva, nyilt
sátorokkal)*

2. JELENÉS

TÖRÖK HARCOSOK, KEMÉNY; Később MEZET és
IMMETULLAH

KEMÉNY *(négy török vitéz által kopjákra fektetve hozatik, a
hollós paizs alatt haldokolva. Középen leteszik)*

45 Isten veled dicső hazám
Isten veled te szép haza!
Virulj soká oly igazán,
Miként e kéz oltalmaza.

KARDAL Mashallah! *(3-szor)*

50 Hunyad meghalva! Hunyad lehulla!
Mashallah! *(3-szor)*

MEZET BÉG *(Immetulláhhhoz)* Ime óhajtottad őt meghalva látni,

A nagy, világreszkettető hőst,
Nézd, mily kicsiny helyen megfér most.
55 Néhány vitéznek mily könnyű teher,
Ki oly nehéz volt egész országnak.

IMMETULLAH Imádlak, én vitézem, Hunyad győzője.

Más szerelmesének más virágokat hoz,
Miket mezők virányin tépe le,
60 Te énnekem vércs babérokot,
Miket hősök fejéről szaggattál.
Imádlak, én vitézem, Hunyadnál jobb hős,
Engedd, hadd nézzek holt arcába ennek,
Hadd lássam, mint mul e nagy vihar?
65 Száz seb találta, hogy megkönnyítsék
Üldött lelkének az eltávozást.
Vegyétek le fejéről sisakját,
Arcába hadd kacagjak én neki.

(Két harcos Keményt felemeli s sisakját leveszi fejéről)

IMMETULLAH *(vadul felkacag, azután Mezethez fordul)*

70 Szálljon reád kimondhatatlan átok!
Vessz el, midőn legjobban élni vágynál.
Neved temesse el szégyen, gyalázat,
Holttestedet vad hollók, farkasok.
Ne légyen nyugta lelkednek síron túl.
Mint átkozott eb, úgy légy ízve, hajtva.
75 Keresd az Istent és sehol ne leld meg.
Vak, néma féreg légy, mit eltipornak
És mégis él és halni nincs tudatja.
Óh mért e szájban nincs mérges lehellet,
Hogy rád ragadna örült szenvedésem,
80 S éreznéd azt a kint, mi nincs pokolban,
Éreznéd azt, mi itt szívembe van.

MEZET BÉG, TÖRÖKÖK Örült nő!

IMMETULLAH Örült vagyok, mert hozzátok beszélek.

85 Midőn előttem itt haldoklik ő,
Szép ajkáról elszáll az égi lélek.
Nagy szíve oly hideg, miként a kő.
Óh még ne halj meg, száz sebed ne szóljon,
Egyetlen szép ajkad helyett —
Ne hunyd le éltem csillagit örökre,
90 Ne hajtsd halálra szép fejed.

MEZET BÉG Örült a nő,

Honnét e visszás érzemény?

IMMETULLAH Ah ez nem ő!

Ez nem Hunyad, hanem Kemény!

95 KEMÉNY *(gyöngülve)* Te kérdezéd

Minő mellvértje van?

Cseréltem én,

S feláldozám magam.

MEZET BÉG *(kétségbeesve, kardját kirdntja, az kihull kezéből)*

Hagyj el dicsőség!

100 Ily népen győzni nem lehet.

(török harcosok rémülten rohannak a szívre)

- KARDAL** Uram siess,
 Hunyad keres;
 Nincs halva ő,
 Utánunk jó;
 105 Bosszút liheg
 Jó hőseért,
 Ki ölte meg,
 Fejet fejért.
- MEZET BÉG** Te gyáva csőcselék, csak ordítózni jó,
 110 Pusztulj előlem halvány arcaiddal.
 Rut csalfa némbor, álnok áruló, —
 Maradj magadra balga átkaiddal. —
 Egy óra még és leszen két halottad,
 Az egyiket örülj, a másikat sirathadd.
 115 Utánam, a ki férfi és vitéz. —

(kivül csatazaj és közeledő kardal)

„A kifolyt vér
 Cseppjeit ki megszámlálja,
 Annyi évig
 Éljen a magyar hazája.”

3. JELENÉS

**MEZET, HUNYAD. Később RÓZSA, MAGYAROK,
 ELŐBBIK**

- MEZET BÉG** *(haldósan megsebezve beveztetetik)*
 120 Nem a te kardod ejte engem el,
 Asszonynak átka volt az óh Hunyad.
 Nem a te kardod éle fáj nekem,
 Egy szó az, ami síromba ragad.
 Egy szó temet el engem ily dísztelen,

189 Az fog feküdni, neñéz —
Terhével súlyosabban, — mintha egy
Világ feküdnék ott! — Rossz éjszakát!

(*meghal*)

HUNYAD Vigyétek őt győztes vitézeim,
Temessétek el kopjás sír alá.
130 Ne mondja a magyarnak ellenc,
Hogy rosszul álmódott a föld alatt.

(*Mezet béget elviszik*)

RÓZSA (*féréhez rohan*) Bocsássatok, hadd lássam egyszer őt
még.

Kemény, Kemény, a hollós vért alatt
Ezernyi özvegy könnyét szárítád fel,
185 Csak egynek hagytál bút és bánatot.

KEMÉNY Ne sirj miattam, óh nő. Ily örömnep
Ne legyen könnyel fertőztetve meg,
Atyát hagyok tenéked férj helyett;
Hunyad s e hon, — atyád s anyád leend.
140 E drága nemzet édes gyermeked,
Ki én utánam szépen felvirul.

RÓZSA Nem sírok én, mert megmentéd hazám.
Könnyem ne lássa senki folyni most.
Égben kereslek, hol meglátlak ismét,
145 S ottan leszek kedves menyasszonyod.

IMMETULLAH Én sírhatok, mert nékem nincs hazám,
Rabnő vagyok győzelmed napjain,
Égben sem látlak, engem onnan is
Elűznek önnön sujtó átkaim.

EGYÜTT (*ugyanazon strófsókat kettős dalban*)

150 RÓZSA (*Keményhez*) Egy csókot még nekem.
IMMETULLAH Egy tördöfés nekem! (*leszúrja magát*)
MIND Óh ég!

- Még egy áldozat.
- 155 IMMETULLAH Óh Kemény,
Éltedben eltaszíthatál,
De holtodban
Együtt szállnak el lelkeink.
- RÓZSA Ki vagy te?
- 160 IMMETULLAH Egy nő, ki szeretett.
S megmenté azt, akit szeret.
S te ki?
- RÓZSA Egy nő, ki szeretett
S feláldozá azt, kit szeret.
- IMMETULLAH Én meg tudok utána halni.
- 165 RÓZSA És én tudok utána élni.
Melyik nehezebb fájdalom?
- IMMETULLAH Tiéd. Együtt szállunk — Kemény. *(meghal)*
- KEMÉNY Jó nőm, sokáig élj! *(meghal)*
- 170 HUNYAD A hír mindnyájunknál tovább él,
A dicsők nem vesznek a sírban!
Ne mondja senki, hogy a hős meghal,
Míg a világ tart, a hős halhatatlan.
- KAR EGYÜTT *(ismétli a két utóbbi sort)*

KÖNYVES KÁLMÁN

EREDETI TÖRTÉNETI SZOMORÚJÁTÉK ÖT FELVONÁSBAN

(1855)

SZEMÉLYEK

KÁLMÁN, Magyarország királya

ÁLMOS, Ráma fejedelme

NÁDOR,

BOTH,

TARNÓCZ,

GÁLOS,

PARAJD,

} magyar főurak

GOMOR, közharcos

Tiszai halász

INGOLI (Ingolburga)

PERZILA (Prezlava), királyné

Boszorkány

Király orvosa

Börtönőr

KIS BÉLA, Álmos fia

Főurak, apródok, udvari nép, udvarhölgyek, harcosok,
kürtösök, pohárnokok

Történeti idő : a XII. század ; hely : Magyarország

ELSŐ FELVONÁS

Börtön, balra víg zene

ELSŐ JELENÉS

ÁLMOS, INGOLI, ŐR, INGOLI KISÉRŐNŐI, FEGYVBRESEK

ÁLMOS Ne sírj, szerelmem, a köny hasztalan;
Itt még virág sincs, amelynek szüksége volna
Harmatra drága könnyeidből, hadd el
A gyászolást, piros mezt öltö te is,
5 És köss hajadra drága gyöngyfűzért.
Királyt ültetnek trónba vissza ma,
Ez ünnepély zenéje néki szól;
És egy másiknak is, kinek viszont
Ma vágják el fejét: az én vagyok.

10 INGOLI Oh énekem hogy tudsz beszélni így,
Minden szavadra százszor meghalok.

ÁLMOS Föl se vegyed. Hisz ez rendes dolog.
Kockázni mentünk; én vakot veték.
— Az ő fejére én, enyimre ő; —
15 Vesztettem én: most ő lakik velem jól.
Ha én nyercék, én is csak azt teszem, —
Föl se vegyed. Ez a világi rend.

INGOLI Oh Istenem, kegyelmes Istenem!
Miért nem hallod én imádkozásom?

20 **ÁLMO**s Bohó leány te, nem oly nagy sor ez;
 Két ajtaja van e csarnoknak itt:
 Egyik vezet kápolna belsejébe,
 Másik vezet sötét kriptába innen.
 Ott jó hivek buzgó imája zeng,
 25 Itt zord bírák tanácsa ül együtt.
 Amott áldást hínak Kálmán fejére,
 Emitt halált felelnek énreám.
 Piros terítő leng a trón felett,
 A vérpadon fekete gyászlepel:
 30 Így szépen jobbra, balra elmegyünk;
 S te szép szerelmem, verd ki ezt fejedből.
INGOLI Az ész, ha elhagy s az érzés a szívből,
 Akkor tudnám feledni e szavad.
 Nem, nem szabad tenéked halnod így,
 35 Ilyen korán, mint a letört virágnak;
 Mint a levágott sudár ifju fának,
 Melyet lemetszenek könnyörtelen;
 Kiért nincs senki, a ki esdekелjen:
 „Ne törd le, oh! ő nekem mindenem!”
 40 Nem, tégedet nem ölhetnek le így!
 Király elé fogok borulni én,
 S ha szikla nincs keblében szív helyett,
 Meglányuland forró könnyhullatástól.
ÁLMOs Szép kedves, nem tudod, hogy mit beszélsz;
 45 A mit te kérsz, arra nincs értelem,
 Nincs magyarázó szó és gondolat.
 Azt kéred-e egy üldözött királytól,
 Ki végre megkapá a kést, mely üldözé,
 Mely réme volt s halálos ellene?
 60 Hogy a midőn kezében tartja azt,
 Ne törje el, hanem bocsássa útnak,
 Hogy újra legyen, a mitől remegjen!
 Ne kérjed ezt; hiszen kacagni fog rajt.

55 Igy tettem volna én, és így tesz ő;
És jól teszi: magával jót cselekszik,
Nyugodtan ő csak síromon szunnyadhat.

(lélekharang)

ŐR (*fegyveresekkel jó be*) Uram, imára nem kívánsz-e jönni?
Teérted hangzik e lélekharang.

60 ÁLMOS Fölösleges beszéd az, jó barátom,
A mit viharban, harsogó zenében
Ezer torok kiáltozási közt
Cselekszünk: elvész annyi közt.
Ki hallaná mostan meg az imát,
Midőn egész világ Kálmánra énekel?
65 Ennyi győzelmi zaj között, szegény bűnös
Veszendő lelkenck fohászkodását;
A mi megtörtént, úgy is elmúlt,
S a mi jövődő, az változhatlan;
Mondd, hogy menjünk aludni: jó'jszakát!

70 INGOLI Oh e szavadnál szívem megszakad!
Miért nem tud hát megszakadni?

ÁLMOS Pedig csak azt mondtam: „jó éjszakát!”
Gondold, hogy az menyasszony-éjjeled,
Midőn a vőlegény mond jó'jszakát!
75 És megcsókol, miként most tégedet,
És megy előre a menyasszony-ágyba:
Hogy az meleg legyen, midőn te jössz.
Mert szép szerelmem, a menyasszony-ágy
Nagyon hideg, a melybe én lefekszem,
80 Azért azt mondom, hogy „jó éjszakát”.
Egy csókot most, a másikat
Majd akkor add, ha te is oda jössz,
Susogva halkán: „Kedves, alszol-e?”
Addig, szép kedvesem, jó éjszakát. (*Őreihez fordulva*)
85 Fiúk, most menjünk, merre legközelebb;

Ne nézzetek reám oly szomorún:
 Bolond az, a ki gondolkozni tud.
 Egy koronával már kisebb vagyok,
 Még egy fejvel lecndek rövidebb;
 Amaz még fájt, ezt már nem érzem.

(Ingoli kísérőnőire borulva jobbra, Álmos fegyveresektől kísérve balra el)

MÁSODIK JELENÉS

Trónterem ; egyik oldalon a trón, háttérben szétválasztható szőnyeg, tulsó oldalon hátrább nagy szárnyajtó, melyből feljárás korláttal
 KÁLMÁN, NÁDOR, PARAJD, TARNÓCZ, GÁLOS, BOTH, FŐURAK,
 ZÁSZLÓSOK, LEVENTÉK, APRÓDOK, KÜRTÖSÖK, FÁKLYAHORDÓK

KÁLMÁN *(középtermetű férfi, rövid fennálló hajjal, erős szakállal, nagy szemöldekkel; testének azon hiányait, mikről maga beszél, csak taglejtéssel kell a színésznek kifejezni, de nem alakján tett idomítással jelzeni. Öltözete egyszerű egész a palástig ; fején Géza ágas koronája)*

NÁDOR *(ősz, tekintélyes alak, fonott hajjal, fonott szakállal)*

BOTH *(nyers, dacos férfi, durván, harciasan öltözve)*

PARAJD *(szittya versíró, hátrasímitott ősz hajjal, sima öltözettel, tollatlan prémes kalppal)*

(kürtök szólnak)

MIND Éljen Kálmán király!

KÁLMÁN Hallgassatok.

A hizelgés szavát elengedem;

Engem nem illet a tömjénczés,

Istent csupán, s én Isten nem vagyok;

Embernek is gyarló: jól érzem. *(Parajdhoz)*

Vedd vissza jámbor agg e verseket,

(összetekert pergament ad neki)

A kit te itt dicsérsz, én nem vagyok.
Apollónak nevezteél alkatomra,
Kit a természet ferdének hagyott;
100 Hogy görbe vállal, serteszőr hajakkal,
Alig legyenek hasonló emberekhez;
Szemem kancsal, és lábam biccenik;
Inkább nevet, mint tisztel, a ki lát:
Magasztalásod nem nekem van írva.
105 Születnek mások majd, késő fiakból,
A kik megírják mult Kálmán királyról,
Hogy ferde válla fenntartá e hont;
Hogy bandzsa szemmel századokba látott,
S silány alakján itt belül a szív
110 Forrón tudott honáért érzeni! . . .
Akkor te is, én is porok leszünk:
Ki szép volt és ki rút, egyforma por. (főurakhoz)
Tudom. Sok szép beszédre vagytok készen.
Elcngedem. Még semmit nem tevék,
115 Miért magasztalást kiérdemeljek;
S ingyen semmit nem adok, nem veszek.
. . . Én jól tudom, mert érzem azt magam,
Hogy senki sincs, ki látva engem itt
E trónon ülni, lelkében belül
120 Titkon fel ne sohajtson keserűn,
Gondolva arra, a ki megelőzött:
László, a hős, a szent, a nagy királyra,
Ki egy fővel kitűnt a nép közül,
Termetre büszke, lélekre nemes;
125 Karjával ellenén istencsapás,
S hírével a világnak egyik napja.
. . . Árnyék vagyok utána én a trónon:
Sem hős, sem szent, sem dali termetű.
Sötét, szerettelen tekintetemől
180 Fejét lehajtja, a ki rám tekint,

És balkezemnek óvakodva tér ki.
 S szívem se jobb, miként arcom mutatja;
 Sötét, haragtartó vagyok,
 135 Kegyetlen és erőszakos,
 Cívódást, harcot kereső,
 Hiú, gyanakvó és fellobbanó,
 Mértéktelen az indulatban,
 Érzéktelen szelidebb hajlamokra;
 Hitben kételkedő és önfejtű
 140 . . . László királynak annyi ellene
 Nem volt a földön, összevéve mind:
 Kúnt, bessenyőt, görögöt és magyart,
 Mint van nekem egyedül egymagamban,
 Azért hallgassatok felőlem el;
 145 Dicsérni engem egy ajak se nyíljon.
 Hanem ha Istent kéritek miattam,
 Kérjétek azt: ingyen kegyelmiből,
 Ha már ily szörnyet ültetett a trónra,
 Javítson engemet meg; és ha nem
 150 Lehet, hogy természetem királyi legyen:
 Engedje, hogy lelkem lehessen az,
 És én utána mondom: Ámen, Ámen.
NÁDOR Uram, fogadd a nép hódolatát,
 Mit lábaidhoz én teszek nevében,
 155 Országnagyok és zászlósok előtt.
KÁLMÁN Korán adod, miért e zaj nekem?
 Miért ez ének, fáklyafény, zene?
 Olyan nap ez, mit ünnepelni kell?
 Ünnepnap ez, keresztyén hit szerint,
 160 Hogy egy rokon a másikat legyőzte?
 Tiltsátok el mind e hiú ragyogványt.
 Ki volna vakmerő, harcos kezét,
 Melyről még a rokonvért sem mosá le,
 Oltár előtt Isten elé emelni

- 168 És mondani: Te Deum laudamus?
Ha ünnepély lesz, az gyásznapi legyen,
S az ének, a mi hangzik: miserere.
Ily győzelemhez ily ünnep való.
- 170 **PARAJD** (*Bothhoz*) Milyen különöc, e girbe-gurba testben
A szellem is keresztül és kasul nőtt.
- KÁLMÁN** Engedjétek el e napot nekem,
Hadd higyjem azt, hogy e véres viszály
Álom vala, melyből felébredék.
S ki gondol arra, a mit álmodott?
- 175 Adjátok rám az ország gondjait;
Térjen minden a régi rendbe vissza:
Törvényhozás, ítélet-osztás,
Köz- és magán-ügy, rendes útba térjen.
Jöjjön, kinek kérelme, gondja van,
- 180 Adja elé, kihallgatom s tovább
E véres álmom nem jutand eszembe.
- NÁDOR** Örömmel halljuk bölcs beszédeid;
A nemzet az, ki most előtted áll,
És általam hozzád ily szót emel:
- 185 A pártütő Álmos, Lampert fiára
Országtanács ítéletet hozott;
Tekintsd meg azt, és adj erőt neki.
- KÁLMÁN** Sorodra várj e szóval, jó nagy úr!
A trón előtt elsőbbsége van annak,
A ki jutalmat és kegyet kíván,
- 190 Utolsó az, a ki kér büntetést:
Nem kezdem azzal e napot.
Mosolygó arcot hadd lássak elébb.
- TARNÓCZ** (*Gálóshoz*) Ispán! mi ketten úgy hiszem, mosolygunk.
- 195 **GÁLOS** (*Tarnóczhoz*) Kéz mossa a kezét; beszélj te most.
- TARNÓCZ** Uram király, Ráma fejedelmi széke
Nem volna díszesebb úrral betöltve,
Mint e derék ispánnal itt előtted.

200 GÁLOS Uram király, szép svéd királylány,
 A bájos Ingoli jobb vőt soha
 Nem nyerne, mint e zászlóst itt előtted.
 TARNÓCZ Hívebb, okosabb és vitézebb nála nincs,
 Ki védni tudja országod határát.
 GÁLOS Nincs nála délcegebb ifju hazánkban,
 205 Ki boldogítani tudjon szép menyasszonyt.
 KÁLMÁN Hogy osztoznak a haldokló ruháján!
 Hisz Ráma hercege még halva sincs,
 És Ingoli még özvegy sem lev.
 Én ugy tudom, hogy Álmos herceg él még.
 210 GÁLOS Ha Ráma földje oly rövid leendne,
 Miként az élet Álmos sziviben,
 Azt mondanám: Király, nekem ne add,
 Mert az nekem sírnak sem lesz elég.
 KÁLMÁN Ki olvasott a csillagok között?
 215 Ám várjatok még, ez nem sietős;
 A nagy urak baja kicsiny baj: ám
 Ha egy szegény egy fillért elveszített,
 Azt sírva nézi úton, útfelen
 A míg beszéltek, a csarnokban
 220 Én egy panaszos jajszót hallgaték. (zaj)
 Talán annak sürgősebb a segély;
 Ki az, ki sír, s minő fegyverzaj ez?
 GÁLOS Nem érdemes figyelned rá, király;
 Gonosz boszorka tettetett sirása,
 225 A kit jeles törvénybíráink im
 A vízpróbának ítéltenek el,
 Azért sikoltoz; ne hallgass reá.
 KÁLMÁN Engedjétek, hadd jöjjön énelém.

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, BOSZORKÁNY, GOMOR, ŐRÖK

- 230 KÁLMÁN Mi vétke van e jámbor nőnek itt?
 Bocsássátok, hadd szóljon szabadon.
- TARNÓCZ Uram király, ne engedd szólani,
 Ez egy gonosz varázsló régidőkből;
 Megront szavával, meg tekintetével.
- 235 KÁLMÁN (*sarcasmussal*) Ronthat-e én rajtam már valamit?
 (*Gomorhoz*) Mit vétett ez a nő, mit tudsz reá?
- GOMOR Nincs annyi ujjam, melyen elszámoljam;
 Gonosz, veszélyes állat ez,
 Egész vidékek pusztulása.
 Megvásárolja a szelet számunkra,
 240 S eladja harmatunkat a görögnek;
 Az ég esőjét megkötí,
 És sáska-serget, undok földi pókot
 Idéz reánk; véresőt, békahullást,
 Hogy három éven át egész vidék
 245 Olyan tar, puszta volt mint e tenyér,
 És hulla éhen ember és barom:
 És mindazt im ez asszony művelé.
 Szép gyermekem volt, olyan mint a rózsza,
 Piros, erős, egyetlen gyermekem.
- 250 Ez asszonyt egyszer tréfás gyermek-ésszel
 Holmi kavicssal szépen hátba dobta,
 S e gaz boszorka úgy megverte érte;
 Egy szót sem szólt, csak két veres szemét
 Ezt a keresztbeállót rászegezte,
 255 S e perctől óta kedves gyermekem
 Fogyott, veszett, miként a férges alma,
 S negyvennapig kegyetlen kín után
 Átadtam őt a földnek, mely adá.
 De boszuval megesküvém, király,

- 260 Hogy rálesek ez átkos nőre mindig.
 És úgy tevék. Látám nagypénteken,
 Hogyan repült ki ablakán, csupasz
 Villára ülve, s ment a vesztődombig.
 Ott ördögökkel kecske képiben
- 265 És rút, szakállas ördög-asszonyokkal
 Soká enyelgett; elmondták egymásnak:
 Ki mily gonoszt tett és fog tenni még?
 Ott olvasák a szentirást visszarul,
 És eldugák a felhők kulcsait
- 270 Egymás fülébe, s egy hegyes kést
 A vesztő fába ütve; mindazon
 Keresztül megfejtek minden tehént,
 Hogy egytül egyig otthon vért adott mind.
 Ezt láttam én, és eszküszöm reá;
- 275 Háromszor esküszöm minden szavamra.
 TARNÓCZ Uram király, ez máglyát érdemel.
 GÁLOS Ha víz nem árt neki, úgy tűzbe vele.
 KÁLMÁN Vén gyermekek vagytok ti mind előttem;
 Csodákat Isten mível, senki más. *(Gomorhoz)*
- 280 A mit beszéltél, az vakhit csupán,
 Kábult eszednek képzelt tüneménye;
 Az inség rajtad önmagad hibája.
 Miveld a földet jobban, s jobb leend.
 Eső és napfény nem függ emberektől,
- 285 Sem élet és halál, mit Isten ad.
 Bocsássátok e némbert szabadon,
 Ily balga vád többet ne érjen senkit.
 Bűvészek nincsenek, mert nem lehetnek;
 És a mi nincs, arról vád ne legyen.
- 290 PARAJD *(Bothhoz)* Még tébolyult is ennyi ferdeséghez.
 BOTH *(Parajdhoz)* Azt mondom én, ki e törvényt hozá,
 Az maga is gonosszal cimborál.
 BOSZORKÁNY *(öreg nő, és nem utálatos jelzett alak)*

Szegény király! szegény király! szegény király!

295 NÁDOR Miért hívod szegénynek a királyt?
 BOSZORKÁNY Miattam az. Igen sok év előtt
 Megátkozott egy agg nő engemet,
 Midőn a máglyán égeték s alá
 Szitottam a tüzet én,
 Azt mondta rám: légy olyan átkozott,
 300 Hogy életed bevégezni ne tudd,
 Hanem megaggj idők időjein túl;
 Gyűlölve élted és félve halálad.
 S ha jobbra lépsz, ha balra, mindenütt
 Vad üldözöt találj minden nyomon,
 305 S ne halj meg addig, a míg egykoron
 Egyet találsz, ki jót teszen veled;
 És az, ki véled jót teend:
 Úr, vagy kicsiny, a míg csak él a földön,
 Jó tettei nyomán jutal'm helyett
 310 Hálátlanság keserveit találja . . .
 Szegény király, te tettél jót velem.
 KÁLMÁN Vigyétek őt el ápolás alá.

(Őrök kifelé vezetik a boszorkányt ; Nádor utána megy)

Gyöngül az ész a vénség nyomdokán;
 E szót csak szánom és nem félem én.

315 NÁDOR *(visszatér)* Uram király, ez agg nő halva van.
 Miként mondá: orcád találkozásá
 Kín-életének véghatára volt.

KÁLMÁN Tehát az átkot én örökleném?
 320 Hogy jóért én arassak roszat mindig?
 Hiú beszéd! meghalt, mert kínszatott.
 Meghalt: öleg volt. Vak történet ez,
 És lelkemen árnyékot nem felejt.
 Hozassátok fel Ráma hercegét.

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, ÁLMOS, ŐRÖK, KÉT BARÓ

(a mélyből jövő lépcsőkön jönnek fel)

- NÁDOR Miért nem hajtod meg dacos fejed?
 325 ÁLMOS Mert még enyim az.
 NÁDOR Bizony nem sokáig . . .
 Emlékezel-e még bűnöd nevére?
 ÁLMOS Emlékezem, s erénynek hívom azt.
 NÁDOR Rokonharcot hozál e honra fel;
 Feltámadál királyod- és uradra,
 330 Vérrel befestéd e hon síkjait,
 S nagyvá tevéd a jajszót házainkban.
 ÁLMOS Mindazt tevém. És meg nem bántam azt.
 Királyt akartam adni nemzetemnek,
 Királyt, ki méltó, hogy megüljön ott,
 335 És fényt, ne árnyat vessen trónusából.
 MIND Hallgass! Te lázadó! Te pártütő.
 KÁLMÁN Hagyjátok őt beszélni szabadon.
 ÁLMOS Igen. Beszélek, mint ki halni kész.
 Egyet mégis köszönhetek neked:
 340 Végórámat hogy édessé tevéd.
 Ide hozattál, hogy zord lelkedet
 Halálfélelmemen hizlald kevélyre.
 Előtted állok, és oly jól csik
 Láthatnom téged, méltatlant helyedre,
 345 Királyi pálcával „könyves” kezében:
 Míg én harcos karom bilincsben hordozom.
 S mondhatni hangosan e balga népnek:
 „Nézzétek azt, ki ott ül trónotokban,
 S nézzétek ezt, ki most lép vérpadára,
 350 Melyik volt a király: ő-e vagy én?
 Melyik fejére illett korona?

Az föld felé görbül le mostan is,
 Ez büszkén áll a hóhér-bárd alatt.”
 Gyülöllek én! miért ne mondanám ki?
 355 Nem félem a halált, nem tégedet. —
 Anyád, ki szült, egy ördögöt csodált meg;
 Apád kolostorba dugott, hogy meg ne lásson,
 S a nemzet gúnyra „könyves”-nek nevez,
 És mégis ott ülsz, a hová nem illesz,
 360 S imádtatod magad idomtalan!
 ‘Pedig még csak aranyból sem vagy öntve.
 Átok reád, és átok rosz fajodra,
 Mely mint hunyász eb, elszivel fején!
 Legyen hozzád hasonló néped is.
 365 Kivül silány, belül kór, ingatag;
 Gyermekeknek rém, nevetség férfiaknak,
 Végezze ott, a hol te végezed,
 S jobbat tenálad e trónon ne lásson! . . .
 Most ints bakódnak, űsse el fejem:
 370 A mit még el nem mondtam, mondja el
 Minden meleg csepp vér, mely ereimből
 Az égre felszökell és visszahull rád.
 NÁDOR Hulljon reád ez átok és haláloed!
 KÁLMÁN Hallgattam és ítéltem; menj előre,
 375 A büntetés már készen vár reád,
 Szavad rosszabbá, jobbá nem tevé.
 Vonjátok szét amott a kárpitot;
 Eredj és lásd meg sorsodat mögötte.

*(Két bakó a hátulsó kárpithoz lép, karddal vállaikon, a kárpit
 lassan szétvonul, s alóla előtűnik Ingoli, pompás menyasszonyi
 öltözetben, kísérelő hölgyeivel, a mint a magas lépcsőzeten
 lejött)*

ÖTÖDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, INGOLI, HÖLGYEK

- MIND *(bámulattal tekintnek oda, lassan zúgva)*
 Mi ez? Mi ez? Ah! Álom ez?
- 380 INGOLI *(mosolyogva lép Álmoshoz)* Álmos! Tenéked a király
 Kegyelmet ad, és összeköt veled;
 Ha vétkezél, halálad én legyek,
 S elvesztett életed enyim legyen!
- 385 Látod: a zaj, mi börtönödbe hangzék,
 Menyegzői zene volt, nem haláladal.
- ÁLMOS *(megrendülve, a szin közepén, Ingoli ölelése közben lassan-
 kiint Kálmán előtt ingadoz, s egyszerre, midőn habozva felé
 akarna indulni, térdre esik)*
- KÁLMÁN *(lelép a trónról s odajárulva hozzá, kezét nyújtja neki)*
- ÁLMOS *(ajkaihoz szorítja kezét, halkán rebegve)*
 Király! — testvér . . .
- INGOLI *(szinte a király kezére borulva)*
 Oh jó király, e köny ha szólni tudna!
- KÁLMÁN Beszélt. Megértém. Forró cseppje többet
 Mondott nekem, mint egy hosszú beszéd;
 390 Boldog vagy, és az nékem jól esik.
 Hallgassuk el és tartsuk azt magunkban,
 A mit e percben érezünk belül . . .
 Légy boldog, Álmos, — boldog, a mig élsz;
 Boldog csak az, a ki szeretni tud.
- 395 Tanítsd meg őt szeretni, szép menyasszony,
 Hogy szíve, mely elég erős vala
 Egy eszmében gyűlölni egy világot,
 Tanulja meg benned szeretni azt:
 Szeretni embert, nemzetet, hazát,
- 400 Szemérmes két szemed sugáritól.
- NÁDOR Király, emlékezzél vén nő szavára;
 Nagy jót tevé, nagy roszt várj magadra.

- KÁLMÁN Elég jutal'm a jótét önmagának;
 Egy ily tekintet égi élelemény.
 405 Kelj Álmos, Ráma hercege! szelid
 Menyasszony, svéd királyleány;
 S ti országom erős, bölcs nagyjai,
 Mondjatok áldást e nap örömére.
- MIND Éljen a király!
- 110 TARNÓCZ Örül szívem, hogy élve látlak, Álmos.
 GÁLOS Bár addig élnél, a míg én ohajtom.
 PARAJD Vedd át e költeményt s olvasd magadra.
 BOTH Üdvözlöm benned a mult jó időket.
- 115 INGOLI Oh Álmos, emlékezzél e napunkra;
 Ketten születünk egy napon: ez az . . .
 A hányszor Istent emlited imádban,
 Utána Kálmán emlékedbe jusson;
 Egy életet az ég adott nekünk,
 A másikat köszönjük ő neki:
 120 Előtte meghajolnod nem gyalázat.
- ÁLMOS *(a trón lépcsőjére térdelve)* Fogadd ez órában hódolatom;
 Hálám örök legyen, miként az ég,
 Mely szűmbe lát s belőle olvas.
 Hived leszek halálom perceig;
 125 S halálom perce légyen az,
 A melyben e hűséget megtöröm . . .
 Ez eskümet Isten s hon hallja meg!
(a balján álló elégületlenekre tekintve)
 Elégületlen főurak,
 Sértett, mellőzött büszkeség, —
 130 Rajoskodó kalandorok
 És egy elutasított versiró:
 Lehet még ebből valami . . .
(ünnepélyes zene, zászlók indulása)
(Függöny legördül)

MÁSODIK FELVONÁS

Zöldfás vidék, háttérben a Tisza; az érkezők mind csónakon jönnek és mennek

ELSŐ JELENÉS

ÁLMOS, PARAJD, BOTH, TARNÓCZ, GÁLOS, HALÁSZ, KÉT APRÓD,
INGOLI

ÁLMOS (*halászhoz*) Te most, öreg, akár el is mehetsz.
Van e szigetnek itt neve?

HALÁSZ Uram,

Sirályok adták néki a nevet;
Sirályteleknek szoktuk azt nevezni.

5 ÁLMOS No hát tartsd meg s emlékezzél rá,
Hogy e puszta sziget rekettyéi között,
Miket zajló Tisza-ár ültetett
Sirályok fészkeül, ezen napon
Királyok jöttek össze: két király
10 Jött látogatni a sirály-tanyát.

HALÁSZ Két király? Egy hazában? Jó dolog.
Görög hazában járva egykoron,
Láttam tevét, melynek két háta van,
Akkor mindjárt gondoltam rá magamban:
15 Be jó lehet ily állat oly vidéken,
A hol két úr kíván egy lóra ülni.

ÁLMOS Elmés öreg vagy. Hogyha végeztek,
Bolondnak megfogadlak udvaromba.

HALÁSZ Tehát csak léssz király? Álmos vagy tán?

20 ÁLMOS Ha rám tekintél, mindjárt tudhatád,
Hogy Kálmán nem vagyok.

HALÁSZ Én sem vagyok szerelmes lyánka, hogy
Szépségedért beléd szeressem; ám ha majd
Lesz udvarod, lesz ott bolond clég,

- 25 És tarka is; majd én szegény magam
Csak a magam bolondja maradok. (el)
- ÁLMOS Dicső nap ez, hazám vitézei!
Nézzétek ott az égnek láthatárán,
Mint kél a nap, az ég fényes királya
- 30 Arannyal és bíborral festve mindent;
Bizonytalán ő Kálmánhoz nem hasonlít.
Inkább a hold, midőn fogytának indul
S behorpadt félpofával jő az égre . . .
A nap az én jelem! Miként ragyog!
35 Méltó, hogy kezdje azt a boldogabb kort,
Mely hajnalától számítandja létét:
Öröm virrad reátok e koránnyal;
Egy el nem múló boldogság szaka.
Első urak leendtek e hazában:
- 40 A trónhoz legközelebb Parajd te állsz;
Te Gálos Ráma hercege leendsz;
Tarnócz királyi hercegnőt veend,
S te Both hadak vezére léssz magad. (Ingolihoz)
Hát te szelíd tündérek jobbika,
45 Te hű kísérem búmban és örömben,
Királyné fogsz te lenni trónomon;
Arany-gyűrűnek gyémánt ékköve,
Derüljön szép szemed. Dicső nap ez!
- INGOLI Oh gyásznapi ez! Te bíbort látsz az égen,
Én vért.
- 50 ÁLMOS Ugy rossz szemed van, kedvesem:
Mi állhat győzelmemnek ellene?
Hős táborom az egyik parton áll;
Túlparton a maroknyi hadsereg,
55 Mely a királlyal nekem ellenáll.
Velem vannak az ország hősei,
Csatát verő vitézek, főurak.
Ki nincs velem?

INGOLI

Az Isten! Hűtelen vagy.

Te életeddel tartozol Kálmánnak,

S azért te néki ím halált fizetsz.

60 Ő téged a vérpadtól óva meg,

S te őt a trónról rántod ime le.

ÁLMOS Tehát hálával tartozom neki,

Mert meg nem ölt, midőn kezében voltam.

Ugy jótevőm lehet egy útonálló,

65 Ki meg nem ölt, csak pénzemet vevé el,

Midőn az úton egyedül talált.

De nem védem magam okoskodással;

Közöttünk béke nem lehet soha.

S ha tőle jönne minden jó fejemre,

70 Ha léget, napsugárt s jó kedvemet,

Mit Isten ád, mind Kálmán osztogatná,

Még akkor is örök halála volnék;

Mert ottan ül, hol nekem van helyem.

Szálljon le onnan zárda rejtekébe,

75 S élhet miattam oly soká, miként

A csillag apja, a holdbéli vén.

Én csak a koronát üldözni járok,

S ha más nem adja, karddal sujtom azt le:

Alatta ha kardom fejet talál,

80 Sajnálhatom, de nem kérdem: kié?

INGOLI Álmos, ha hinném, hogy te győzni fogsz,

E pillanatban elszakadnék tőled;

Megtiltanám szivemnek vérezését,

Vérző sebem nyomán hogy rám ne lelj;

85 De mostan el nem hagylak tégedet.

Igaztalan út vége megbukás;

Veled megyek a gyászos útra én,

Hogy védjelek, midőn mindenki elhagy.

(távol kürtszó, közel kürt felel)

90 ÁLMOS Szerencse fel! a kürtök hangzanak.
A másik is jön. Adjatok helyet.

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, KÁLMÁN KIRÁLY, NÁDOR, KÉT APRÓD

(csónakkal. Beszólnak)

KÁLMÁN *(Bothhoz)* Hoztatok-e tolmácsot magatokkal?
BOTH Miért a tolmács?

KÁLMÁN Hogy megértsük egymást.

Két ellenség ha értekezni kíván,
Egymás nyelvét minthogy nem értheti,
95 Így szokta azt: tudom régibb időkből.

BOTH Mire való e tréfa? hisz mi is
Magyar népek vagyunk.

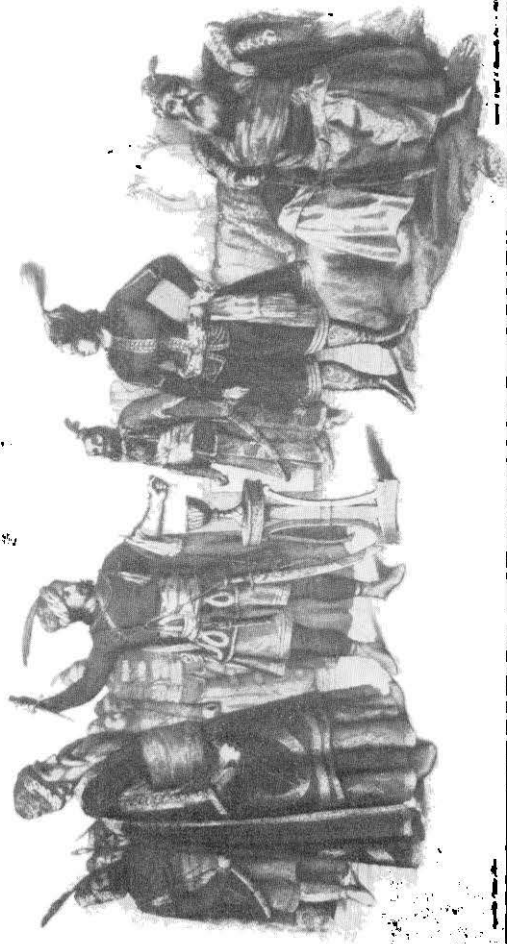
KÁLMÁN Az nem igaz.

Ellenség vagytok. A magyarnak én
Nem vétettem. Im itten a bíró;
100 Az én birám az ország nádora:
Te ellenségemé. Ám űljetek tanácsot.
Mondjátok el: mi bűnt tudtok reám?
S mi büntetést kívántok érte? Abban én
Megnyugszom és alávetem fejem.

105 NÁDOR Magyar felek, édes testvéreink!

Mikor lesz vége már a vérfolyásnak,
Mit önkezünk önkebleinkből támaszt?
Kibékül-e magával a magyar?
Vagy arra van hivatva, hogy magát
110 Pusztítsa el, kit ellensége nem birt?
Meddig vivjük még ez átkos csatát,
Hol a győztes siratja győzedelmét?
Oh mért nekünk egymással szembeszállnunk,

- 115 Kik egymás mellett állvat;
 Oly kis helyen megférünk a világban?
 Miért nekünk egymást fogyasztanunk,
 Kiknek barátunk nincs az ég alatt?
 Kiket rokonnép nem fogad sehol,
 Kik ujjá nem születhetünk soha,
 120 Ha egyszer elfogyánk? . . . Két tábor áll
 E percben egymás ellenében. Egyik
 Magyar, a másik is magyar. Talán
 A jobb parton az öcs, a másikon
 A bátya, a fiu apjával szemben: egy rokon
 125 A másik fegyverének élén. Miért van ez?
 Mi ádáz lélek szálla szivetekbe,
 Hogy újra felzavarjátok a békét,
 S egymás kezébe kardot adjatok?
 Ez ősz hajakra kérdem: miért van ez?
 130 BOTH Választ adok tenéked, jámbor agg, —
 Ismerlek régi harcok idejéből,
 Ismersz te is; sokszor együtt valánk
 S térdig gázoltuk a vért, hogyha kellett;
 Ám a csatának bár miként örüljek,
 135 Magyar vért kedvvel még sem ontok én.
 S ha úgy lehet, hüvelybe' hagyva kardom,
 Jó szóval, érzéssel szívesen
 Látom megoldva a kemény vitát,
 Mely Kálmán és Álmos között credt.
 140 Uram, beszélj magad, mi hallgatunk.
 INGOLI (*Álmoshoz*) Ha értenéd őrangyalod szavát,
 Oda borulnál lábai elé
 S bocsánatát kérnéd. Oh tedd meg azt.
 ÁLMOS (*főurakhoz*) Én a magyart szerettem s szeretem,
 145 De Kálmánnak ellensége vagyok.
 Ha volna ujjaim közt nyomorék,
 Poklos, köszvényes, inszakadt,

SEMPADI JELLENET

Ékesi Sz. D. AMMANNALÉG dreméjébol

Canzi műmelléklete a *Dalindhoz*

II.

Jócai rajzai a rendező számára a Manlius Sinister súgókönyvében

Elvágnám azt és meg nem tartanám;
 Nem hogy úrrá tegyem magam felett.
 150 S ha nőne rút bibircsó arcomon,
 Kiegetném azt tűzzel-vassal onnan.
 Én egyebet mostan sem akarok,
 Mint egy silány ízt, mely ott dísztelen,
 E nemzet arcáról lemetszeni! (*Kálmánhoz*)
 155 Te nem királynak, könyvesnek születél.
 Menj könyveidhez, szállj le trónusodról;
 S e népet én, mely tőled nőni nem tud,
 Melynek fején ülsz, mint egy holt tetem,
 Olyan dicsővé alkotom, minő
 160 Még nemzet nem volt; nagy, hatalmas úrrá,
 Dicsőségével megtöltöm a világot,
 Határait a tengerig viszem,
 És vaskaromnak hősi erejével
 Alávetem vad ellenségeit.
 165 Te békén ülj kolostorod falában,
 S hallgasd a hírt, a hozzád szárnyalót,
 Meghúzva lelked csendes gyávaságban.
 KÁLMÁN (*kitörőleg előlép*) Elég! E szónál többet ki ne mondj!
 Ha még egy percig hallgatnám szavad,
 170 Méltó volnék minden gyalázatodra.
 Elhallgatám, hogy törpének neveztéél,
 Rútnak, silánynak, könyvet olvasónak.
 Elhallgatám, hogy dicsérted magad,
 És ellenemben hős voltál, dicső;
 175 De gyávának a magyar nép fejét
 Ne mondja senki! Vége a beszédnek!
 Ketten vagyunk egymásnak ellenében,
 Kettőnk miatt lett két nép a magyarból.
 Álljon közöttünk Isten és ítéljen!
 180 Im én a törpe, nyomorék, silány,
 Előtted állok, a milyen vagyok,

- És neked: hősnék, dalinak, dicsőnek
 Lábaidhoz hajítom keztyűmet;
 Legyen közöttünk párbaj egyedül;
 Távozzanak el híveink e helyről:
 185 Mi ketten és az Isten itt maradjunk.
 És a kire ő ítélend halált,
 Az el legyen temetve és feledve;
 De átok legyen a kezen, mely egy
 190 Csepp honfivért kiont, az én
 Vagy a te véreden kívül!
 BOTH (*Álmoshoz*) Uram!
 Ez férfias, derék ajánlat.
 MIND (*helybenhagyó meglepetéssel*) Jól van így!
 BOTH Királyhoz illő szó volt. Vívjanak
 Egymással ők; a két vezér maga.
 195 KÁLMÁN Adjátok kardomat.
 ELSŐ APRÓD (*mindkét oldalán kard, Kálmánhoz lép*)
 KÁLMÁN E bal kezem még
 Tud banni azzal, miként hajdanán.
 Adjátok kardját.
 MÁSODIK APRÓD (*mindkét oldalán kard, Álmoshoz lép*)
 KÁLMÁN Álljatok utunkból;
 Most ketten állunk ím a trón előtt:
 Harcolj meg érte, és lépj fel reá.
 ÁLMOS (*az elvesztett kardra támaszkodik szóltanul*)
 200 BOTH Uram, miről gondolkozol?
 ÁLMOS (*sötét aggodalommal*) Ez a — — —
 Bal kéz gonosz kéz; mindig úgy tudám.
 BOTH Álmos! Te félsz? Te félsz Kálmán kezétől!
 ÁLMOS Nem, neim kezétől, de szemétől.
 Van a szemében némi ördögi,
 205 A mely igéz, mely kardom kötve tartja.
 BOTH Ne nézz szemébe, hogyha bánt! Vitézül
 Vágj hozzá, és sokat ne válogass

- A kézben, a mely ellenségedé:
 Ha jobb, ha bal, hanem küzdj meg vele.
- 210 **ÁLMOS** Mely kába gondolat! Egy kardra bízni
 Egy nép jövőjét, a midőn mögöttem
 Egy tábor áll a harcra készen értem.
- BOTH** (*dühösen*) A szégyen pírja gyújtja arcomat!
 Mi átok ére tégedet, vezér,
- 215 **Hogy félrefordulj egy ily harc elől?**
ÁLMOS Én nem tudom, de nem mozdul karom,
 S szívem remeg, miként egy gyermeké...
 Gonosz ígézet vert meg engemet.
- INGOLI** Isten verése rajtad e hideg,
- 220 **E reszketés; ő rontja meg karod**
És szivedet; oh vesd el azt a kardot,
S nyujtsd jobbodat a béke szent frigyére.
- BOTH** (*haraggal*) Késő találna lenni, asszonyom! (*kitörő dühvel*)
 Minden pogány s keresztyén istenekre!
- 225 **Ilyen eset még nem történt soha,**
Mióta csak a kardot viselik.

(*leoldja kardját s Kálmán lábaihoz veti*)

Király, rabod vagyok minden hadammal;
 S ha kell nyakam, tulajdon pallosommal
 Vágjad le azt . . . Ilyen vezért követni!

(*eltakarja arcát*)

- GÁLOS** (*leoldja kardját és a kirdly elé térdepel, mint Tamócz is*)
- 230 **Büntess inkább, mint jutalmazzon ő.**
- TARNÓCZ** Szemem csalt: szolgát néztem úrnak.
- PARAJD** (*összehajtogatott pergament tesz a kirdly lábaihoz*)
 Költeményem mégis csak téged illet.
- KÁLMÁN** (*Álmoshoz lép, a kardot elveszi kezéből s elhajtja;*
azután szigorú tekintettel megfogja kezét, s int neki, hogy
kövesse)

ÁLMOS (mindent enged magával történni ellentmondás nélkül)
INGOLI (összekulcsolt kézzel, arcán a fájdalom vonásaival térdel a király elé)
KÁLMÁN (rdtekintve, lassankint elveszti arcának szigorúságát, szelíden néz red; egyszerre ismét szilárd tekintettel int Álmosnak, hogy menjen a háta mögé lépő örök közé)

(Függöny legördül)

HARMADIK FELVONÁS

Királyi terem. Vendégség, pompa

ELSŐ JELENÉS

KÁLMÁN, NÁDOR, BOTH, PARAJD, GÁLOS, TARNÓCZ, PERZILA, APRÓDOK, POHÁRNOKOK, KÜRTÖSÖK. — *Az asztal végén ülnek zardnokok ruhától ismeretlenné téve ÁLMOS és GOMOR*

KÁLMÁN Nagy úr! Kedves meghitt barátaim,
Nem oktalan kinállak e pohárral:
Mert ez örömpohár kezembe' ma.
Körültem a világ más arcot öltött;
5 Derült vagyok, miként hajdan sötét,
Szivem megifjult, lelkem gyermeké,
Mindennap édes álom ringat el,
S a holnapnak előre örülök.
Kálmán, a zord, a vad, mogorva férfi
10 Nincsen schol; ki van cserélve most:
S helyében játszi, tréfás gyermek ül.
S ki hozta bennem ezt a változást?
E nő, ez édes angyal, hitvesem,
Kit nem merek dicsérni hangosan,

15 Mert félek arca viruló rózsáit
 Magasztalásom lángokkal borítja.
 Bocsássatok meg énnekem, barátim:
 Örömeim hogy el nem rejthetem;
 Hisz ő szerencsémnek csillagzata.

20 Népem nyugodt, a hadszerencse kedvez,
 S itthon öröm nyílik minden napomra.
 Csodálható-e, hogyha elfelejtem
 A mi vagyok? — gondokra hítt király;
 Sőt gyakran azt is, a milyen vagyok.

25 S midőn szelíden látom rám mosolygni,
 Azt képzelem, deli, hős ifju lettem,
 A kin örömmel téved hölgy szeme;
 Oh e szem engem ujjá alkotott.

30 **PERZILA** Jó férj, szerelmed túlságokba visz,
 S kegyedből többet halmozol reám,
 Mint mennyi érdemem. Ám meglehet,
 Hogy boldogít szerelmem; oh de ez
 Jó sorsodnak talán kisebb fele.

35 A jó, mit birunk, az egy jó csupán,
 Kettős javunk a rossz, mi távol áll.
 Boldog vagy, mert szeretlek; boldogabb,
 Mert távol az, ki gyűlöl: messze innen.
 Mióta Álmost pártütéséért
 E honból száműzéd, azóta van

40 Tartós öröm szivedben és hazádban.
 Ha boldog vagy, fél érdem száll reám;
 A másik Álmosé, hogy messze van.

45 **NÁDOR** Valót mondál királyné asszonyunk;
 Vészangyala volt ő e népnek itt.
 Jót tett velünk királyi férjed akkor,
 Midőn megmenté tőle e hazát;
 Bár oly kegyes se lett volna iránta,
 Hogy vérhalál helyett vezekleni

- A szent földre parancsolja el őt.
 50 Én jobb szeretném az ármánykodót
 Szentföld helyett a szentelt földben tudni.
- KÁLMÁN Milyen kegyetlenek tudtok ti lenni
 Hisz ő mégis rokonvér volt velünk;
 S ha fáj neki, nekünk is fáj baja.
 55 Ki tudja most merre zarándokol?
 Vészben, viharban, éh, sanyar között.
 Kopár fővény-puszták vad útain
 Kegyetlen, harcos ellenség között,
 Hazátlan, ismeretlen, védtelen? *(poharat emel)*
- 60 Hajh! bárhová vetett a sors keze,
 Szerencsétlen rokon, bár merre jársz,
 Átkom ne nyomja válladat sehol.
 Adjon az ég neked megenyhülést,
 S irgalmával takarjon vész elől. *(iszik)*
- 65 Emeljetek ti is ő érte kelyhet.
 BOTH Álmos, nyughatlan vészmadár,
 Adjon az ég jobb erkölcsöt neked,
 S lágyítsa meg kemény kőszívedet;
 Utadra én ez áldomást iszom. *(iszik)*
- 70 NÁDOR Álmos, ki messze jársz! Kivánatom
 Nem rosszabb mint a többi, hogyha nem jobb.
 Adjon neked nyugalmas sírt a föld.
 Hogy megnyugodjunk mink is, és te is,
 S temesd magaddal földbe átkainkat. *(iszik)*
- 75 PERZILA Ez áldomás, ha egykor utolér,
 Zengje füledbe, a mit én kívántam;
 Rút bűnödért láss méltó büntetést,
 Kezdd a vezeklést még a földön el,
 És el ne végezd túl a föld határán. *(iszik)*
- 80 KÁLMÁN Az én szelid szép nemtóm, angyalom,
 Kegyetlenebb tud lenni férfiaknál?
 PERZILA Nekik csak egy okuk van őt gyűlölni:

Én üldöm őt, mint ellenségedet.
 KÁLMÁN Galambharag, fulánktalan lepe!
 85 S ti szent kereszt jámbor zarándoki,
 Egy serleget ki nem üríttek-e
 Egy bujdosó gyászos emlékire?
 ÁLMOS Szent fogadás tilt borhoz nyúlni minket.
 BOTH Uram, királyi asztalodhoz ily
 90 Jött-ment hadat mért ültetsz fel közénk,
 Igaz, nemes vitézek egy sorába?
 KÁLMÁN Ők a Megváltó sírján harcolának,
 Nemességük erősebb a miénkénél
 Beszéljetek, ti vándor útasok,
 95 Nem hoztak-e bolyongó lépteitek
 Távol egy jámbor bujdosóval össze,
 Kit e haza földéről száműzött?
 ÁLMOS Én nem találkozám vele soha;
 De van velünk egy nő, ki ismeri,
 100 Egy koldus asszony, a ki véle járt.
 KÁLMÁN (*meglepetve*) Ki véle járt?! Tehát elhagyta őt?
 Miért hagyá el őt e társa? És miért
 Nem jön felém, ha itt van?
 ÁLMOS Mind a
 Két kérdésedre egy válasz felel:
 105 A bujdosónak volt egy kis fia,
 A gyermek nőtt, és már beszélni kezdte;
 Fogd e fiút, szólj Álmos asszonyához,
 Vidd őt honába vissza nélkülem.
 Tanuljon ott magyar szóval beszélni,
 110 S ne vesszen el népek nagy tengerében.
 Ezért hagyá el őt a nő, s ezért
 Nem mert színedbe jönni; tudva azt,
 Hogy Álmos gyermekének életét
 Egy intésedre vérhalál szakítja.
 115 KÁLMÁN (*megindulva*) Hívjátok őt elé, én esküszöm,

Nem bántja senki Álmos gyermekét;
Gyermek fejére nincsen büntetés.
ÁLMOS Ha engeded, ajtódban vár szavadra.
KÁLMÁN *(int, apródok bevezetik Ingolit és Bédát)*

MÁSODIK JELENÉS

ELŐBBIEK, INGOLI *(zarándok-ruhája által ismeretlenné téve)*

BÉLA

- 120 INGOLI Áldás legyen e házon s rajtatok,
Növelje Isten vidám kedvetek;
Bocsássatok meg fényes főurak,
S deli szép asszonyok merész szívemnek,
Hogy így közétek jönni mertem én;
Kis gyermekem, üdvözöld a királyt.
- 125 BÉLA Melyik itt a király?
INGOLI Keresd fel őt;
Ki legszelidebb szemmel néz reád,
Kinek arcában legtöbb nyájasat látsz,
A kit leginkább hívhatsz jó atyádnak,
Az a király; nézz szét s ismerj reá.
- 130 BÉLA *(Kálmánhoz lép)* Ugy téged hívlak jó atyámnak én,
Mert rám te vetsz legnagyobb szemet.
- KÁLMÁN *(felveszi a gyermeket s térdére ülteti)*
Kedves fiu, szegény kis árva te,
Jó helyre jöttél, én Kálmán vagyok.
Milyen szép gyermek, arcvonásiban
135 Egészen atyjának képmása van.
De szép szelíd kék szeme fényeit
Anyjától nyerte ő; mi szép szemek!
Atyád-, anyádat mikor hagytad el?
- 140 BÉLA Jó király, jó atyám, ne kérdjed azt.
Mikor hozzád elhoztak, akkor ám

Jól megparancsolák nekem, hogy én
 Atyám-, anyámról, bárki kérdez is,
 Ne mondjak hírt, mert ők meghalnak akkor.

145 **KÁLMÁN** Okos fiú! Minő értelme van.
 Nem tőled hát, e nőtől kérdezem:
 Hol, merre láttad Álmost? hogy van ő?
 Mi földeken, mi sorson járt keresztül?

150 **INGOLI** Rosz földeken, rosz sorson, oh király!
 Kietlen földön, melyet nem nevez
 Honának senki, még a vad madár sem;
 Hol éhség, szomjuság és a halál
 Tikkasztó angyali laknak csupán,
 Hol fojt a szél, megöldököl a nap,
 S felhők közül homok hull víz helyett;

155 Majd vad, sivár erdők rejték el őt,
 Telvék vadakkal és csuszó kigyóval;
 Mérges marásu férgcek, vérszopók
 Ijeszték vándor útja nyomdokit,
 S hol a fenevad üldözése szűnt,

160 Ott harcait a legfenébb vadak,
 Az emberek hada váltotta fel,
 Vérszomju vággyal törve a futóra
 Ah! Égető nap, égető sebek
 Nem voltak oly fájdalmasok neki,

165 Mint fáj a seb, melyet belül viselt,
 Mint fáj a honvágy, e fojtó keserv,
 Mely a szívet nem hagyja el soha;
 Melyet sem a bölcsék gyógyírjai,
 Sem a mindent meggyógyító idő

170 Nem orvosol. Oh azt nem ismeri
 A boldog, a ki itthon nyugton él;
 Nem tudja, mint sohajt a bujdosó,
 Ha visszagondol elhagyott honára,
 Ha nézi mélán azt a csillagot,

- 175 A mely távol hona felett ragyog;
Ha mély álmából sírva felzokog,
Midőn ama hegyekkel álmodott,
Melyek oly messze, messze kéklenek;
S keservvel telt szivéből felkiált:
- 180 „Csak egy hantot, csak egy maroknyi port
Ama földből nekem! Koldús legyen
Amott, vagy elítelt; inkább a börtönt,
Inkább a sírt: csak ott hazám határán!”
Oh e keservnek párja nincs sehol.
- 185 NÁDOR NŐ hallgass!, ha sokáig így beszélsz,
Megingatod szivünket. Azt pedig
Kőnél keményebbnek kell hagynod ott.
Álmos számára e hon zárva van,
És benne még pora sem nyughatik.
- 190 Halála lesz, ha átlép e határon,
S hulláját is kiküldjük eltemetni.
INGOLI Hát gyermeke?
KÁLMÁN Látod: kezembe' van;
Kálmán kezében nincs-e jó helyen?
- 195 INGOLI Oltár mögött sem volna biztosabb;
Maradjon nálad és légy atyja néki,
Az ég áldása legyen itt veled.
KÁLMÁN Megállj! E gyermek már hozzád szokott;
Látom, hogy sírva néz, ha távozol.
Egyéb ha nem hív, légy itten vele,
S ápolj, viseld gondját itt udvaromban.
- 200 INGOLI (a kirdlyhoz lép) Szavad parancs nekem, oh jó király.
KÁLMÁN (Ingolihoz) Sejtetted-e, hogy én megismerélek?
INGOLI Király, ah el ne árulj.
KÁLMÁN Mért remegnél?
Ki árthatna itten neked, midőn
205 Az én védelmem szárnya befedez? (fenn)
Országnagyok, ne ellenzétek azt,

Hogy árva gyermekét a száműzöttek
Magamhoz végyem és neveljem őt.
Ember nevelhet angyalt, ördögöt;
210 Ki tudja: még e gyermek itt
Mi sorsra van hivatva Istenétől?
Most ég oltalma járjon véletek,
Oszoljatok haza; s álom előtt
Gondoljatok a hallottakra vissza.

(Kálmdn elöl, utána Ingoli, Béla s a főurak eltávoznak)

PERZILA, NÁDOR *(elől maradnak)*
ÁLMOS és GOMOR *(hátrul maradnak)*
215 NÁDOR *(a kirdlynéhez)* Nagy asszonyom, én nem jót sejtek itt;
Mérges kigyókkal játszik a király.
Jó féltened. E két zarándokot
Tartsd szemmel asszonyom. Isten veled. *(el)*
220 ÁLMOS *(Gomorhoz)* Cudar kilátás; minden elhagyott,
Még csak te vagy, ki vélem megmaradtál.
Menj a pitvarba ácsorogni addig;
Ha kellesz, híni foglak. *(Gomor el)*

HARMADIK JELENÉS

ÁLMOS, PERZILA

ÁLMOS Szép királyné,
Engedj szerényen egy szót szólanom.
225 PERZILA Asztal felett mindig néztél reám,
Miért bámultad egyre arcomat?
ÁLMOS Kerestem rajta: annyi gyűlölet,
Mennyit te Álmos ellenébe mondál,
Hol lelt helyet ez angyal-arcon itt?
Kerestem, s nem találom azt.

- PERZILA Hogyan?
 230 ÁLMOS Az átok szádból jött és nem szivedből.
 PERZILA Csalatkozol.
 ÁLMOS Bizonyságot teszek,
 Ha néked Álmos itt kezede' volna,
 Nem tudnád őt megölni.
 PERZILA Gondolod?
 ÁLMOS Ha látnád szenvedésit, kínjait,
 235 Ha látnád őt előtted porba bukni,
 Magad emelnéd őt fel szép kezeddél.
 PERZILA Magam verném a gyilkot szívébe.
 ÁLMOS *(térdre rogy előtte)*
 Tedd meg tehát, mert Álmos én vagyok.
 Miért haboz'sz? Im bírod titkomat;
 240 Csak egy szavad, s fejem a porba hullt.
 PERZILA *(remegve)* Miért jövéél, boldogtalan ide?
 ÁLMOS Miért máskor szoktam ellátogatni.
 A trónért jöttem, semmi sem hozott más;
 Ezt is tudod már most.
 PERZILA Halkan beszélj!
 245 ÁLMOS Öless meg, hogyha kedved úgy akarja,
 Én Kálmánt gyűlölöm halálosan.
 Mindent, mi engem boldogítani tudna,
 Ő bir. A trónon ő uralg helyettem;
 Ő rablá el népemnek hajlamát,
 250 Dicsőségemnek fényes éveit,
 S még egyet, a mit nem mondék soha,
(megragadja Perzila kezét)
 De a mit érzesz, hogyha e kezét
 Szivemre tészed, hogyha szemeid
 Szemembe mélyesztik tekintetük.
 255 Oh örület: egy utált nyomorék
 Örülhet ott, hol én csak sírhatok.

PERZILA Álmos, te tébolyult vagy, mit beszélsz?
Neked szép nőd van, kedves gyermeked.
260 ÁLMOS Szép nőm és kedves gyermekem, úgy-e?
Tudod ki volt e nő előtted itt,
Ki gyermekét Kálmánnak átadá?
Nőm volt az, Ingoli, szép asszony egykor;
Kálmán királynál sokszor jára ő.
A jó világ azt mondá, én miattam.
265 Láttad, midőn e gyermeket behozta,
Midőn az egyszerre hozzá futott;
Láttad, hogyan nézett rá a király
És mondta lágy érzsnek hangjain:
„Egészen atyja arcvonásai!”
270 Szerette ő tán arcvonásimat?

PERZILA Álmos, ne szólj így. Orosz nő vagyok,
S bennem a méreg a szivhez közel van.
ÁLMOS Nem mondok semmit, láthatod magad;
Mit bánom én. Őt nem féltém soha.
275 Hideg vérrel láttam mosolygani;
De hogyha hozzád ért lehellete,
Az őrülsbe hozott engemet.
Nem trónus, nem dicsőség, a miért
Hatszor lázadtam én fel ellene:
280 Hanem te voltál egyedül a kincs.
Király akartam lenni, oh mivel
Te voltál a királyné.

PERZILA Csendesen.

ÁLMOS Jobb lesz, öless meg. Mindent tudsz felőlem.
Bolond sors hányt így össze-vissza minket;
285 Ott kötve, a hol kellett oldani.
Öless meg. Ámde véretem ne engedd
E földön elcsepegni, mert azokból
Egy-egy virág kel, mely megszólítand,
S szemcldre hányja, hogy érted halék.

- 290 PERZILA Bocsáss, — eszem kezd háborodni.
 Ugy van, a hogy beszélted, minden úgy van;
 Most látom át! Azért mosolyga úgy.
 Meggyilkolom én ama gyermeket!
- ÁLMO S Ez a boszúnak kezdete csupán.
- 295 PERZILA És vége mi?
 ÁLMO S Egy csókod, ölelésed.
 PERZILA Az égre, Álmos!
 ÁLMO S Ah ne szólj az égről,
 Hideg van ott, nem él ott semmi sem.
 Meleg csupán a szív: szeret, gyűlöl.
 Szeress, gyűlölj, vagy ölj meg, hogyha nem.
- 300 BÉLA *(belül)* Kálmán, jó atyám, jó éjszakát.
 PERZILA *(dühvel felrezzén)* Átok!
 ÁLMO S *(hevesen kebléhez szorítja s megcsókolja)*
 PERZILA *(Álmos keblén)* Átok! átok! átok! *(kitépi magát)*
 ÁLMO S Többet mikor beszélhetünk?
 PERZILA Ne kérdj.
 Lesz csendes éj, a hold majdan leszáll,
 Ég nem tanuskodik. Feljönnek akkor
- 305 A szellemek, kik kerülnek a fényt.
 Várd el. Szerelem lesz-e vagy gyűlölet?
 Mi néked megjelen, meglátod akkor.
 ÁLMO S Hol várjam?
 PERZILA Ott, a hol elég a csend,
 Ha minden alszik.
- ÁLMO S A király
- 310 Alvószobája merre van?
 PERZILA Emitt.
 ÁLMO S Őr áll előtte?
 PERZILA Soha sem.
 ÁLMO S Jó éjt!
 PERZILA Kinek kívántad azt?
 Pokolbeli jó éjszakát! Ki tudja

315 Mi lesz a virradat? Ki tudja: lesz-e?
ÁLMOS Elvárlok ott, hol csend leszen.
PERZILA (el)
ÁLMOS (egyedül) Csak szive van a nőnek! Nála ez
Pótolja a hű, józan ész helyét.
Bolond nő! Egy szó, és más szive van.
Gomor! nem alszol-e?

NEGYEDIK JELENÉS

ÁLMOS, GOMOR (előjő)

GOMOR Tán alhatom
320 Két ölnyire Kálmánnak fekhelyétől?
ÁLMOS Még sem feledted régi duzzogásod?
GOMOR Nem gyűlölök én földi ok miatt;
Ha gyermekem megölte volna is,
Tán megbocsátanám; de gyűlölöm,
325 Mert örödögökkel cimborál, s gonosz
Boszorkányoknak ő nagy mestere;
Ő hozta azt a törvényt, mely miatt
Büntetlenül rontnak, igéznek ők.
Ő verte szét a szent keresztadat,
330 Mely jött pogányt s zsidókat írtani.
Ő mer dacolni ég helyettesével,
És pört emel az egyház tisztjé ellen;
E szörnyeteg, kivel megvert az Isten,
Soká ha él, mind nemzetestül együtt
335 Pokolra visz.
ÁLMOS Mernéd talán
Sürgetni a halált, mely késve jő?
GOMOR Azért jutalmam lenne más világon.
ÁLMOS Mit más világ? Ezen a földön itt még.
Oly drága kés még nem volt, mint leendne

- 340 Az, mely e tettet végbevinné.
 GOMOR Ha én előtte állok, akkoron
 Mögötte már megásva áll a sír.
 ÁLMOS Nem messze vagy. Ez ajtó balra itt
 Hozzá vezet. Ezóta alszik ő;
 345 Megkérdeheted tőle: mit álmodott?
 GOMOR *(letérdel)* Rosz álma lesz.
 ÁLMOS Hát mért imádkozol?
 GOMOR Az ő gonosz lelkéért, jó uram.
 Isten legyen kegyelmes ő neki. *(indul)*
 ÁLMOS Szivem remeg. Ezé nem ugy. Tehát
 350 Egy pillanat csak, és készen leszünk.
 Mily nagy törődés ily egy életért;
 Pedig csak egy dőfés végét veti,
 Mit tíz csatában meg nem nyerheték.
 GOMOR Hallga, uram! ez gyermeksuttogás;
 355 Ott alszik lába mellett gyermeked.
 ÁLMOS Mit szólsz? Ne láss most két szemeddél,
 Csak késed járjon ott, a hol dobog.
 GOMOR Megyek. Ha gyermeked felébredend:
 Szólítsd nevén, hogy zajt ne üssön.
*(A mint az ajtót felnyitja, fáklyafény világítja át a termet s az ajtón
 belép a nádor)*

ÖTÖDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, NÁDOR, FEGYVERESEK

- NÁDOR *(Gomort feltartóztatva, Álmoshoz)*
 360 Láttam, hallottam és ítéltem!

(Függöny legördül)

NEGYEDIK FELVONÁS

Magánterem

ELSŐ JELENÉS

KÁLMÁN, NÁDOR

NÁDOR Király, a köny nem illet tégedet;
Szomorkodásra bár elég okod van,
Erős szivednek uj erőt ad ez;
Te most bíró vagy; hideg, szigorú.

■ KÁLMÁN Beszélj, beszélj, oh én már eddig is
Beteggé gondolkoztam lelkemet.
Erős leszek, nem érzek semmit is.
Hideg leszek, meg nem lágyítható;
Azt mondom: engem ez nem érdekel.
10 Szóljunk nyugodtan, fontoljuk meg azt;
Szépen, nyugodtan, csendes indulattal.

(egyszerre kitör hevesen)

Oh csak e nő ne árult volna el!

(könyez, ismét szigorú hangot vdt)

Mit mondanak törvényeink azon
Hitvesre, a ki férjét megcsalá?

11 NÁDOR Megölheti a férj büntetlen őt,
S tettéről számot csak Istennek ad!
E törvényt hozta László, nagy királyunk.

KÁLMÁN Barbár törvény! Törüljétek ki azt;
Törüljétek ki a cikkek közül,
20 Mert hogyha ott marad: nagy Istenemre,
E törvény engemet megháborít.

NÁDOR Nem ok nélkül hozá e szörnyű törvényt
Boldog királyunk, mert hallatlan ez,

- Hallatlan a magyar nép életében,
25 Hallatlan a magyar trón leple közt!
Mi büntetés érje tehát e nőt?
- KÁLMÁN Legyen jutalma, hogy ne lásson engem;
Menjen, hová leginkább menni óhajt,
Csak én ne lássam őt többé soha.
- 30 NÁDOR Az ég szakítsa végét e szavaddal
Bocsánat-osztó kedvednek, király;
Ez irgalom legyen utolsó ajkadon.
Most vedd elő Álmos ítéletét.
- KÁLMÁN Fogd meg kezem. Nem ércesz rajta semmit?
- 35 NÁDOR Forró az, mint a tűz, és mégis reszket.
- KÁLMÁN Ez azt jelenti, hogy olvastam azt,
Ama szörnyű ítéletet, s szívem
Reszket minden szavánál. Nem lehet,
Nem mondhatok én ily ítéletet!
- 40 NÁDOR Ugy az országtanács fog mondani.
És a mit az kimondott hatszor immár,
Hetedszer is halált fog mondani.
És azt ne véld, kegyelmes jó király,
Hogy most hetedszer is kegyelmet adj,
- 45 És azt mi nézzük csendesen, tunyán.
Négyszer forralt már összeesküvést
E pártütő; kétszer hozott reánk
Külellent. Hajh, sok jó ezer magyar
Meglátta a halált kegyed miatt.
- 50 Hogy eltörött a kard kezébe' végre,
A megmaradt részt orgyilokra fente.
Mi irgalmat többé nem ismerünk;
Nekünk a hon nyugalma kedvesebb,
Mint néked a tiéd, s ha éltedet
- 55 Kockáztatod, hasonlót nem teszünk
Mi a honéval. Álmos halni fog,
Ha büntetését ránk hagyod. Avagy

Minket száműztél innen e hazából?
 KÁLMÁN Itélet! Kemény itélet,
 80 Minőtől a lélek megborzadoz:
 Én hozzam azt reá kegyetlenül?
 NÁDOR Kegyetlenebb vagy, hogyha nem hozod,
 Mert akkor halva vannak ők.
 KÁLMÁN Ők! Ők! Tehát miért mindig csak ők?
 85 A gyermek még nem vétett senkinek;
 A gyermek ártatlan, szelíd:
 Apjáért rajta ki állana boszút?
 NÁDOR Fog véteni: lesz ártó, vérszopó,
 S apjáért majd ő áll rajtunk boszút.
 70 Mi is apák vagyunk, és gyermekinkre
 Nincs szándokunk örökbe hagyni vést;
 A gyermek is megosztja apja büntetését,
 Vagy így, vagy úgy: vagy általad.
 Vagy általunk; — király vagy: állasz
 75 Felettünk, ám feletted áll a törvény.
 Ártalmatlanná kell mind lenniök.
 Kezedben egy eszköz, fájdalmas az;
 De a mi nálam van, még súlyosabb.
 Te élni hagyhatod, de én csupán
 80 Halálát adhatom. Válassz tehát!
 KÁLMÁN Oh hogyha látnád, mint nézett reám
 E szép, szelíd szemekkel, mint az ég!
 Egy-egy világ van mindakét szemében.
 NÁDOR Álmos ép oly szelíden néze rám,
 85 Midőn kicsiny volt.
 KÁLMÁN Oh kegyetlenek,
 Kik válogatni hagytok engemet
 Két iszonyú eszköz között, miket
 Irtózva lát szívem.
 NÁDOR Uram király,
 Szivednek itten semmi helye nincs.

90 Mit ellened vétett, — bocsásd meg azt,
 Hogy étedet örömmel békeverte,
 Engedd neki; — hogy meggyilkolni tört,
 Nagylelkűen felejtsd el; ámde hogy
 Felforgatá országodat:
 95 Nem a te sérelmed, hanem miénk,
 Egész hazádé, mit meg nem bocsáthatsz.
 Itéletet a bántott hon nevében,
 Itéletet az ország sérveért,
 Itéletet, minőt törvény szabott!
 100 Király, ne hagyj e szót elhangzani;
 Ma még te ítélsz, holnap tán a nép.
KÁLMÁN Mentségtelen ítéljem én el őt?
 Ne halljam a szót, mely őt védni kész?
 Az útonállónak szabad bírása
 105 Előtt védni magát, és néki nem!
 Ki tudja, hátha jó mentsége van?
NÁDOR Mentsége a kigyónak a fulánk,
 Farkasnak az éles köröm. Legyen,
 Hadd jöjjön ő szemed elébe még;
 110 S ha egy ígét, ha egy parányi szót
 Tud mondani, a mely csak akkorát,
 Minő egy napsugárban táncoló por,
 Levon bűnéből: én oldom fel őt,
 S elismerem, hogy én magam vagyok
 115 A vétkes, és ártatlan ő büntől.

(örökhöz)

A bűnöst a király kívánja látni.

MÁSODIK JELENÉS

ELŐBBIEK, ÁLMOS

- KÁLMÁN** Álmos, a vak hír néha oly bolond,
 Hogy álmait beszéli másnak el,
 S kigondol olyan borzadályokat,
 120 Minők az élő létben nem teremnek.
 Énnékem azt beszélték e napon,
 — Még álomnak is oly iszontató, —
 Hogy engemet te meggyilkolni törtél,
 S elcsábítád egy nő gyarló szívét,
 125 Hogy férjének ohajtsa a halált.
 Oly rémeket beszél a kába hír;
 Mondjad: hogy ez csak örült képzelet.
ÁLMOS Nem képzelet: való, mit kérdezel.
 Halálotat kerestem szüntelen,
 130 Karddal kezemben és az olvasóval,
 Midőn imádkozám. Az ég nem hallgatott meg,
 Felhívtam a pokolt. Az sem segít.
 Itt az idő meghalni, látva azt,
 Hogy tégedet megölni nem lehet.
 135 **KÁLMÁN** Terajtd átkos ígézet fogott;
 Agyad zavart, elméd felháborult.
 Nem bűn, a mit tész, ámde örület,
 Gonosz betegség lázas vérbaja.
 Te tébolyult vagy
 140 **ÁLMOS** A mit tevék, szándékosan tevém,
 S bánom csak azt, miért sikertelen?
 „Álmos”-nak azért engem ne nevez:
 „Halálos” a nevem tenéked.
KÁLMÁN Vakmerő!
 Birád előtt állsz.
ÁLMOS Csak bakóm előtt.

146

Biró a vak sors, a ki elítél,
 Te csak halált adsz, nem ítéletet.
 Ha pártütő vagyok, te meg bitor;
 Ha gyilkos én, te trónom tolvaja.
 Kést osztok én, te osztasz láncokat;
 Bűnünk egyenlő, birám nem leendsz.
 Fejem játék lehet kezekben; nem szívem.
 Megölni tudsz; de megalázni nem.

KÁLMÁN (megragadja Álmos kezét, s az asztalon levő szent könyvre mutat)

155

Ember! Emlékezel-e még a pillanatra,
 Midőn előttem térden állva itt
 E könyvre esküvél, hogy hű leszel?
 És csókolád e szent könyv sarkait,
 És hullottak kezemre könyjeid;
 Emlékezel-e e esküd szent szavára,
 Nem dörg füledbe önnön átkod hangja?

160

ÁLMOS Esküdtem, mert gyáva valék; utálatos
 És megvetésre méltó gyáva cenk!
 Egy nő siralma lágyítá szívem:
 De vége annak, sziveim most nem érez,
 Megezdé azt a szenvedés, csalódás,
 S kérget növelt érzelmeim körül.
 Előtted a ki térdelt, az nem én,
 Egy gyáva kéjenc volt, ki élni vágyott;
 Álmosnak lelke nem volt ott jelen.
 Az esküvést a nyelv beszélte csak,
 A lélek másra gondolt. A midőn
 E két ujjam az égre volt emelve,
 A másik három tört szoríta akkor,
 A mely szived vérét szomjúhozá!
 S mely most is ott van, s ott lesz, a mig élek.

175

KÁLMÁN (kitörve) Ádáz bolond! Gondolsz-e gyermekekre?
ÁLMOS Fiamra? Gondolok. Kezedben ő.

KÁLMÁN És gondolod, hogy biztató szavam
 Megvédi gyermeked; midőn az eskü
 Szerinted pusztá hang, kongó beszéd,
 Melyet üres légbe iránk?
ÁLMOS Te nem
 Merészled őt megölni! Félni tudsz
 Égtől, pokoltól és önnön szivedtől;
 Ez biztosít felőle engemet.
Ám én sem itten, sem a túlvilágon
 Nincs mit remegjek — élőt vagy nem élő.
 Engedd, utolszor hadd láthassam őt,
 S búcsút vegyek előtted tőle itt.
KÁLMÁN Ezt gondolám: minden jobb érzelem
 Kihal, de az apáé megmarad.
 Vezessétek elő kis gyermekét.

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, BÉLA, KÉT APRÓD

ÁLMOS (*magához vonja gyermekét*)
 Fiam, nézz most reám; szemembe nézz,
 Mert most utolszor látod arcomat.
 Ezen urak, kik itt körültem állnak,
 Nagy messze útra küldnek engemet,
 A honnan vissza mind hiába vársz.
 Nézz széjjel itt: ez oszlop-csarnokot,
 Középen ott a széket mennyezettel,
 S e címeres zászlókat itt körül,
 Megnézd, s szivedbe mélyen oltsd belé;
 Az ország háza ez, a szék amott

- Királyi trón, e címer nemzeté;
 S ha majd erős lesz szíved és karod,
 Gondolj reá: hogy ez mind a tiéd.
 Tiéd e ház, e trón, e címerck;
 205 S ha mást találsz ott ülve, azt taszítsd le,
 S vérét ne utáld a trón lépcsőjén,
 Csak az enyimet mossa az le onnan.
- KÁLMÁN *(dühvel)* Ah átkozott! Elvesztéd őt magaddal.
 Nádor! az irgalomnak kelyhe széttört;
 210 Nincsen szivemben többé semmi hang,
 Mely érettük könyörög! Villám vagyok,
 A mely lesujt s föl nem emel soha!
 Vigyétek őket. Nincs több irgalom.
(testőrök előrohannak s Álmot fídvál együtt elhurcolják)
- KÁLMÁN Azon sötét, halálsötét kaput,
 215 A mely bezáródik mögöttetek,
 Azt semmi kéz többé nem nyitja fel.
 E trón, e címerek rémképei,
 Utolsó kép volt, a mit láttatok.
(asztalhoz lép s az ítélet szétnyitott pergamentjébe tekint)
 Sötét pokollap, mindenik betűd
 220 Legyen százszor megátkozott,
 És átkozott a név, mely szentesít,
 És átkozott a kéz, mely azt leírja. *(aldírja nevét)*
 Megtörtént. Fogd. Többel nem tartozom.
- NÁDOR Köszönjük azt; te szívnyugalmadat
 225 Od'adtad a haza nyugalmaért. *(el)*
- KÁLMÁN *(egyedül, félreborul az asztalra, melyen irt, gondolatokban elmerülve)*
 INGOLI *(belép s félenken közelít a kirdlyhoz)*
 KÁLMÁN *(magában)* Az érverés számítja a futó
 Percet. Egy, kettő, három. Eddig útba' van.
 Egy, kettő, három. Mostan oda ért.
 Egy, kettő, három. Az ítéletet

230 Felolvassák előttök. — — Borzadály!
Tüzes vasát készíti a bakó.
A gyermek hogy károlja térdeit!
Hogy sír! mi hasztalan; egy, kettő, három.
235 Ne halljad Kálmán ezt a rémsikoltást!
Egy, kettő, három. Most már vége van.

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, INGOLI csendesen letérdel széke mellé s KÁLMÁN kezét
megfogva ráborul

KÁLMÁN (*felijed*) Ki ez? Hah! Ingoli! El innén, el!
Távozz előlem; most ne lássalak.
Inkább jelenjen meg szemem előtt
240 A rémhalálnak sápadt angyala,
Inkább az örülés sértett alakja,
Inkább pokolnak minden szörnyű képe,
Mint a te arcod! Hagyj el engemet.

INGOLI (*szótlatlanul tartja a király kezét fogva*)

KÁLMÁN Miért nézesz ily szótlatlanul rcám?

Sírj vagy beszélj, de fordítsd el szeméd.

245 INGOLI (*tört hangon*) Nem jöttem én kegyelmet kérni hozzád;
Csak Isten ád' azt ennyi bűn után.
Nem jöttem én szived lágyítani,
Nem sírok, nem könyörgök. Büntetést!
Elesdekelni nem kísérték én;
250 Csak arra kérlek téged, oh király,
Ha már a gyermek is halálra megy
Apjával, apja bűnéért: legyen
A nő is részes a halálban ott;
Hisz én inkább vagyok bűnében ok,

255 Mint gyermeke; inkább érdemlem azt,
 Hogy véle haljak, mert védelmezém.
 Ugy is minek élnék tovább, midőn
 Meghalva Álmos, halva gyermekem.
 Oh én egy szóval sem mondom neked:
 260 Hogy őket meg ne öld! Szörnyű a bűn!
 De engedd, hogy én is haljak velük.

KÁLMÁN (*nyugtalanul*) Nem halnak ők meg.
INGOLI (*zavarral*) Oh uram király!

Mért mondod ezt, hisz az reménytelen?
 Ne űzz játékot egy anya szívével.
 265 Ne kényszerítsd örömré szívemet;
 Játékból, helytelen vigasztalásból
 Ne mondd, hogy őket élni hagyhatod:
 Az több, mint mennyit hinni tud szívem.

KÁLMÁN Mondom, hogy meg nem halnak ők.
 270 De távozz; — kérlek, az ég nevére! távozz;
 Megtébolyít, ha látom örömed.

INGOLI (*kitörő örömmel*)
 Nem halnak ők meg! Oh ez emberen túl
 Való nagy irgalom. Oh Istenem,
 Vedd át szivemből azt a néma áldást,
 275 Melynek elég szót adni nem tudok.
 Légy áldva, Kálmán, áldva mind örökké;
 A legnagyobb jót, mely magában foglal
 Mindent, a mi égből legkedvezőbb,
 Melyet halandó elme megnevezni
 280 Nem képes: adja néked a nagy Isten!

ÖTÖDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, ÁLMOS, BÉLA, NÁDOR

KÁLMÁN Ne áldj, ne engemet; vond vissza tőlem.
 Tekints oda, tekints hátad mögé.

INGOLI (*hátratekint s meglátván Álmot és Bélát, kik háta mögött
bekötött szemekkel állnak ; felsikolt*)

Ah Béla! Álmos!

(*hosszújuk rohan, előbb Álmot, azután Bélát öleli magához,
a gyermek előtt összerogy, fejét annak arcára fektetve*)

Oh kegyelmes Isten!

BÉLA Anyám, hegyes vassal bántottak engem.

287 Anyám, mondd meg: hová lett tőlem a nap?

KÁLMÁN (*két kezébe rejti arcát*)

INGOLI (*néma fájdalomából felemelkedik, csendesen odalép a kirdly-
hoz, halk, szenvedő hangon szól*)

Kálmán, egy áldást kezdtem mondani,

Minek nevét nem tudta még szívem;

Ez áldás legyen rajtad az:

Hogy tudd feledni, a mi feledhetlen.

290 Ne álljon e két véres arc előtted;

Meg ne jelenjenek alvó ágyad előtt;

Ne halljad csöndes álmaid között

Ez ártatlan gyermek kérdő szavát:

„Anyám, hová lett tőlem a nap?”

295 A legnagyobb áldás az égből

Szálljon rád; — a jóltevő feledség:

Hogy tudd örökre elfeledni ezt.

(*fiát és Álmot kézen fogva*)

Menjünk tova. Vezetlek. Koldusok.

(*Függöny legördül*)

ÖTÖDIK FELVONÁS

A király előtornáca

ELSŐ JELENÉS

BOTH, PARAJD, TARNÓCZ, GÁLOS, FŐURAK

TARNÓCZ Hogy van a király? ki tud felőle?

BOTH Ugy gondolom, hogy nemsoká viszi.

GÁLOS Miből gyanítod?

BOTH Épen az előbb

Láttam az orvost hozzá menni. Már pedig hol

5 Az megjelen, ott egynek halni kell.

TARNÓCZ Te nem voltál beteg soha?

BOTH Nem én, ha csak csömör nem állt belém.

Az ellen is van csalhatlan szerem.

Hajh, a ki Kálmánon segíteni tudna,

10 Az volna ám a híres orvos egyszer.

BOTH Mi fáj neki? Csontban vagy vérben a baj?

TARNÓCZ Még beljebb. Ott, hová nem hat az ér;

A szíven is túl, és a fön feljül.

A lelke fáj neki. Mióta Álmos

15 És gyermeke szemcseit elvevé;

Azoknak adta csendes álmait.

S mintha helyettük is ő nézne mindig,

Oly éber. Az álom kerüli őt,

S ez régen így van, s nem soká lesz így már.

20 GÁLOS Bizony kár is volt a jó Álmosért.

TARNÓCZ Hát a szegény kis Béla gyermekért?

PARAJD Ezóta tán ő volna itt az úr.

GÁLOS Rút tett marad ez Kálmán életében.

TARNÓCZ Illik a többihez.

PARAJD Hasonló önmagához.

- 25 BOTH Jám bor barátim, várjunk legalább,
 A míg kiadja lelkét a király,
 Akkor kezdjük el majd megszólani.
 PARAJD Igazmondás nem emberszólás.
 GÁLOS Azt kapja csak, a mit megérdemel.
 30 TARNÓCZ Csitt! mintha jönni hallanám.
 BOTH Azért
 Beszélhettek miatta össze-vissza,
 Nem lát és hall ő külső dolgokat.

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, KÁLMÁN KIRÁLY, ORVOS

- KÁLMÁN *(haja és szakállja megszürkült, termete összeesett, kezével az orvosra támaszkodva jő)*
 Gyerünk e helyről, nincs nyugtom sehol;
 Ez az egész föld jártomnak kevés.
 35 Szomjam nem oltja semmi tenger el.
 Az ég meg oly nehéz: nem bírom el.
 Oh mily silány az ember, mily silány;
 Ha volna itten lény, kihez beszéljek,
 Megmondanám neki: nem én vagyok
 40 Király; — férges királya tán;
 Hanem király a nagyhatú halál:
 Imádják őt a kínzott népek úgy!
 ORVOS Uram, nyugodnod mégis jobb leendne,
 Így nem segíthet rajtad gyógyszerem.
 45 KÁLMÁN Orvos, te bölcs, tudós ember ki vagy,
 Mondd meg nekem, minő fűben terem
 Azon erő, melytől a mult idő
 Jövő legyen? Mely a fekvő halottat
 Életre költse, — mely az éles átkot

50 Ki nem mondott szavá tegye? Mitől
 Vak visszakapja két szemét, s viszont
 A látó elveszítse álmait?
 Mely elvegye az emlékezetet?
 Keress nekem oly fűvet bölcs fiu.

55 **ORVOS** Lehetlent én uram nem művelek,
 Csak a természet útait segítem.

KÁLMÁN Harcolsz az Isten ellen? Hogyha ő
 Kimondta: ennék itt szenvedni kell!
 Utjába miért állsz? Hadd történni ugy.

60 **ORVOS** Király, pihenni jer. Szenedsz nagyon,
 Jól látom halvány arcodról e kint.

KÁLMÁN Mit látsz te ott? Lelkembe hogyha látnál,
 Az volna még a kép! Minden crem
 Égő lángokkal van tele, fejem —

65 Mint egy harang — zúg; legkisebb izem
 Fáj, ha emberhez ér; de mit tesz az?
 Egy szó nekem ennél fájdalmasabb.
 Egy szó, a mit feledni nem tudok,
 Melynek derétől lett hajam fehér,

70 Melynek sulyától görnyedt termetem;
 Melynek mérgétől szívem szétszakadt;
 „Anyám, hová lett tőlem a nap?”
 És ő azt mondta még: „ne halljad ezt!
 Ne álljon e két véres art előtted,
 75 Ne látogassanak meg álmaidban.”
 Oh én rajtam ez áldás nem fogott.
 Pedig hiszen nem átkot monda rám.

ORVOS Uram, jer innen, sok nagy férfiak
 Vannak jelen és hallgatják szavad.

80 **KÁLMÁN** (bámulva körülhéz)
 Nem látok senkit itt; csak mink vagyunk,
 Kik együtt szoktunk lenni úntalan,
 Te és én, és e nő, még két alak,

Kiknek nincsen szemük. Ők vannak itt.
Mit hallgatnék el én előttük?
85 Orvos, mit adtál innom, oh mi éget?
Velőmet szétszakítja gyógyszered.
Ah, ah, emelkedik a föld velem!
Csitt, csendesen: a fájdalom múlik;
Meggyógyulok én nemsokára majd.
90 Nézd, ember, hogyha látni birsch, amott
Mi fény támad a csillagok felett?
És egyre fényesebb, dicsőbb leszen.
Egy névtelen kép, a ki jár feljül,
S lábával a világokon halad,
95 Koronák és napok felett. Kinck
Láttára a földi tetem remeg,
És porrá lenni vágy. Közels! közels!
Ah, megvakít uram tekinteted!
Ne vesd szememre porrá léteimet
100 Előtted állok, védlen, szóttalan,
Mindent, mi bennem rossz volt, lát szemed,
Oh légy te énhozzám kegyelmesebb,
Mint ahoz én, ki vétett ellenem. (*térdre rogy*)
ORVOS (*mellé térdelve felfogja*)
KÁLMÁN Orvos: halandó ember, add kezed;
105 Meggyógyulok, már nem fáj semmi ér.
Ah Béla, Álmos, Ingoli!
Itt, itt a nap, mit tőled elvevék;
Örök nap ez, mely nem húny el soha.

(*az orvos ölébe hátrahanyatlak — meghal*)

ORVOS Urak, le a föveggel! térdre le-
110 Boruljatok; halál van e teremben.
MIND (*letérdelnek, imádkoznak, egyenkint felkelnek;*
künn ezalatt zárdai ének és lélekharang)
FŐURAK (*egyenkint odalépnek a kirdlyhoz*)

TARNÓCZ Silány valál.

GÁLOS Bolond valál.

PARAJD Szörnyeteg valál.

BOTH Halott oroszlány, tőrjed a rugást.

(Függöny legördül)

DÓZSA GYÖRGY

EREDETI TÖRTÉNETI SZOMORUJÁTÉK NÉGY FELVONÁSBAN

(1856)

SZEMÉLYEK

II. ULÁSZLÓ, magyar király
SZAPOLYAI, erdélyi vajda
PERÉNYI,
BORNEMISZA,
BÁRODY,
RÁNKI,
KORDA,
VIDAY,
HEGEDŐS, költő
DÓZSA GYÖRGY
BARNABÁS
LŐRINC diák
SZALERES AMBRRUS, szabó
DUDÓK, csizmadia
BAGOS, mészáros
KECSKÉS, timár
CSÁKY LÓRA
RÓZSA, GYÖRGY arája
JÓSNŐ

Főurak, parasztok, harcosok

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ JELENÉS

ULÁSZLÓ király, SZAPOLYAI, PERÉNYI, BORNEMISZA, BÁRODY, KORDA, RÁNKI, DÓZSA GYÖRGY, CSÁKY LÓRA, Sárkánylovagok, Keresztesek, Éneklők, Apródok, Alabárdosok, Udvarhölgyek

Szabad tér Budán. Mátyás temploma a fenékszínen. A háttérben korlátos emelvény lépcsőzettel; rajta fenn mennyezet a király és a nádor számára; az erkélyzetről két oldalt zászlók függenek le a magyar, erdélyi, horvát és dalmát címerekkel; a király a mennyezet alatti trónon ül, mellette Perényi és Báthory, éltes férfiak. Az erkélyzet lépcsőin a királynő, Lóra és udvarhölgyek. Szapolyai, Bornemisza, Bárody, Korda, Tomory, Ránki az előtérben csoportosulnak, úgy, hogy közöttük és az emelvény között vonul el az ünnepélyes díszmenet; legelőbb egy csoport cséplős pórhad, azután királyi alabárdosok; tárogatót fuvó zenészek; csatlósok zászlós kopjékkel; fekete sereg páncélosai; két apród egy kócsagos forgókkal s hímezett terítővel és csójtárokkaal ékesített lovat vezetve, utánuk egy másik, címeres paizzsal, egy harmadik vdnkosra tett kard, sisak és sarkantyúkkal, negyedik zászlóval, melyen a boldogságos szűz képe van festve. Azután négy apródtól emelt mennyezet alatt jön Dózsa György, fedetlen fővel, hosszú csigás haja csimbókokba kötve; arcán büszkeség és annak tudata látszik, hogy őt most mindenki bámulja. Ötözete fényes páncél, felülöltött dolmányal, vdllairól hosszú palást úszik utána. Dózsdát az elébbeni csapatrend követi fordított sorozatban.

KORDA (*főurakhoz*) Mondjátok csak barátaim, mi ez?

Én most jövök a nap háta mögül,
A Bárcaságról, merre hír se jár,
S bánulok e nem ismert ünnepen.
Papok, poroszlók, ágyu és harang,
Zajos parasztok, hímes urleányok.
Mi ünnep ez? a jó Lackó talán
Királyt választat most maga helyett,
Megúnva a sok „jól van”-t mondani?

SZAPOLYAI (*tréfás gúnyolódással*)

Farsangolunk, a böjtöt elcseréltük:
Ulrik a csillagász rendelte így,
Mert kétszer írt ez évre húshagyót;
S az ott a carnevál bolondja, látod-e?
Palástja, vértje és himzett öve
Mutatja, hogy nincs természetére szabva;
Ki szűk, ki bő; — farsang bolondja ez.

FŐURAK (*mind nevetnek*)

DÓZSA (*előlépve a mennyezet alól, az emelvény első lépcsőzetére térdel*)

KIRÁLY (*szelid, jámbor férfi, kettős tompa szakállal, szenvedélytelen, lemondásteljes arccal, az emelvény második lépcsőjére lép*)

Mi hívünk Székely Dózsa György vitéz,
Nagy harci érdemid hírül vevők.
Jutalmul néked úri nagy vagyont
Nem adhatunk, mert a király szegény.
De a helyett fogadd a tisztelet
Jelvényeit, a mikkel még birunk.
E címer itt, mely vérteden ragyog,
Országunk hős nemesei közé
Emeljen im; viseld azt díszesen.
S ha egykor majd sorsod nagy polcra visz,
Emlékezzél a jó öreg királyra,
Ki néked e cimert egykor adá;

- És légy hozzája hű. (*kardjával Dózsa vállára üt*)
 DÓZSA (*megcsókolja a király kardját*)
 30 RÁNKI Barátaim, ez még sem tréfa itt.
 Miért ütök lovaggá e fiút?
 SZAPOLYAI Mert a mezőn török atyánkfíának
 Holmi bitang basáját elverc:
 Csunya világot élünk, jó barátim.
 35 Hajdan ha tizezer török vitéz,
 És öt-hat lófülű basa rakásra hullt:
 Akkor beszéltek róla „egy kicsinyt”.
 Most hogyha vaktában „egyet” leölnék,
 Országos ünnepet rendeznek érte.
 40 Bánom nagyon, hogy nem vagyok paraszt!
 Milyen könnyen lehetnék most nemes.
 RÁNKI Nézzük tovább a tréfát, hallga csak.
 KIRÁLY Vedd hős kezedbe ím e kardot itt,
 Erős félelme légyen ellenednek;
 45 Erős oltalma légyen ez hazádnak.
 (*Dózsának átadja a kardot*)
 KÉT APRÓD (*felköti Dózsa sarkantyúit*)
 KIRÁLY E lánc, mit én válladra fűzök itt,
 Ne lánc legyen, mi szolgaság jele:
 Hanem legyen szentelt rózsafüzér,
 Melynek minden szeme imára int,
 50 És tette Istened s hazád iránt.
 SZAPOLYAI (*gúnyosan*) Hogy osztogat a jó öreg buvában
 Tanácsokat s cseccéket kis fiának.
 (*többiekhez*) Nem únjátok még e bohózatot?
 BORNEMISZA (*sértetten*) Minő bohózatot említesz itt?
 55 SZAPOLYAI (*tréfásan*) Bocsnat, én nem azt értettem ez
 Alatt, a mit te néz'sz, hanem e másikat.
 Te Lóra szép szemén és bájalakján
 Vagy elkárhozva, hogy csak arra fordulj:
 S ez nem bohózat, ez tragoedia.

0 BORNEMISZA Oh mint irigylem könnyü véredet.
 RÁNKI Hallgassatok! Az áldozat beszél.
 MIND *(kiváncsian odafordulnak)*
 SZAPOLYAI Halljuk, ez érdekes lesz. Rajta no.
 Dehogy beszél ez, tátog, mint a hal,
 Mely akkor fuldokol, ha vízbe' nincs.
 15 KIRÁLY És most vitézlő hívünk, Dózsa György,
 Dicső próbád után a harcmezőn,
 Vedd át e zászlót, melynek címere
 Jobb kézre, mint tiéd, nem bízható.
 A szent kereszt csatákra összegyűlt
 20 Tömérdek nép méltó vezérre vár,
 Ki őt hitünk vad ellenére harcba
 Vezesse és tanítsa győzni ott.
 Az egyház bűnbocsánatát adá
 Bajnokinak; az ég áldást reájok;
 25 Szegény király ad forró könnyeket,
 Ha hull kezedre egy, vedd gyöngy gyanánt,
 S gondolj reá: királyod adta azt.
 DÓZSA *(a zászlóval kezében előlép, magasztos arccal)*
 Isten! s ki Isten képét hordozod,
 Király; magyarok dicső nemzete:
 30 Hallgassátok szavamban szívemet.
 Én, a szegény pór elhagyott fia
 Bizonnyal esküszöm előttetek,
 Hogy a kik ott a földet művelik,
 S naponkint attul várnak minden áldást:
 35 E földet ők hően szeretni tudják.
 Anyánk, hazánk, egész világ nekünk ez.
 Azért a hon szerelme szívemen
 Nem új, nem akkor gyulladott,
 Midőn e címer képe elfödé,
 40 Nem a midőn nemes nevet nyerék:
 A hant közül, a porból hoztam azt;

S megtartom azt, míg földbe visszatérek.
 Az ég kivánta, hogy nagy célokért
 Csendes munkára edzett férfiak
 95 Ekét, mezőket abban hagyjanak,
 S a béke és a munka eszközi:
 Ásók, kapák vérontás fegyverévé
 Változzanak gazdáik vas kezében;
 100 S egy gondolat villáma keljen át
 Minden sziven, hogy még egyszer felállva,
 Mutassa meg e nemzet a világnak,
 Milyen magas tud lenni, hogyha kell.
 Az ég rendelte így, az adjon is
 Áldást reá! ha bátor akarát,
 105 Kifáradatlan kéz, és végtelen
 Szerelem még tehetnek valamit,
 Úgy esküszöm, e nép csodát mivel,
 S méltó leend, hogy „nemzetnek” nevezzék.

TÖBBEN Éljen. Helycs.

SZAPOLYAI Ha így tudok beszélni
 110 Püspök leszek ma még és semmi más.
 PERÉNYI (Dózsához) Vitéz lovag,
 A férfi térde háromszor hajol:
 Isten, király s a hölgy előtt; a két
 Elsőnek hódolál; a harmadik
 Méltó e tiszteletre. Lépj oda,
 115 S fogadd kebledre a kereszt jelét,
 Mit pápa szent palástja szegletéből
 Hasíta le, s szép hölgy hímezte rá
 Az Isten és a hon nevét.

DÓZSA *(Lóra elé lép, feltekint red, megzavarodik, szemei tétovdznak, keble liheg, elfogul, lassan, remegve oda térdepel elé s meghajtja előtte zászlóját)*

LÓRA *(hidegen, büszkén, rá sem figyelve köti fel zászlójára a szalagot, s keblére a keresztet)*

DÓZSA *(gyöngéden, alig észrevehetőleg odahajol Lóra kezéhez s ajkával érinti azt)*

LÓRA *(kevélyen lenéz rá, s azzal elfordul onnan)*

SZAPOLYAI Láttátok e szemeket úrfiak!

120 Hogyan pirul a kedves kis fiu,
 Mióh tekintetet vet arra fel.
 Oh Jupiter, mi szükség volt neked
 Ökör formába bujnod udvarolni!
 Ha láttad volna ezt, bivaly levél.

125 El van szédülve, nézd: se lát, se hall!
 Komának nézi a jó nádorispánt,
 És elbukik új sarkantyúiban.

PERÉNYI *(Dózsát kézen fogva)*

130 Most im foglalj nemes lovagjaink
 Között helyet; vitéz barátaink
 Fogadjátok e bajnokot szívesen.
 Ne nézzétek alacsony származását;
 Sok jó nemes család így sarjazott.
 Kinizsi Pál moimár vala, Szalkán
 Szegény kocsis fia, Kendi halász

135 SZAPOLYAI *(belevág)* S Noé apánk vincellér; tudjuk ezt.

(A himnusz végezetével a király kíséretével leszáll az emelvényről s végig vonul a színen, mindenki meghajol előtte, csak Szapolyai nem.)

RÁNKI *(Szapolyaihoz)* Miért fordítasz hátat a királynak?

 Ez még sem illik a pórnép előtt.

SZAPOLYAI *(könnyedén)*

 Nem vettem észre, hogy itt ment a jó ur.

 Nem bánja ő azt, nem sok gondja van rá.

UDVARHÖLGYEK ÉS LÓRA *(vonulnak el a lovagok előtt)*

LOVAGOK *(mind udvariasan köszöntik őket)*

LÓRA *(észre sem látszik venni Szapolyait, ki őt mélyen köszönti)*

RÁNKI *(az udvarló bók alatt Szapolyaihoz)*

140 Vajda, a büntetés elől talált:
 Most te köszönsz és nem fogadtatik.
 LÓRA (a mint Bornemisza előtt elhalad, annak üdvözlését nemes
 szíveséggel viszonozza)
 RÁNKI (Szapolyaihoz) Látod, midőn Bornemiszához ért,
 Ottan tudott mosolygani.
 SZAPOLYAI (lovagias büszkeséggel) Barátom,
 146 Ha még egyszer a Bárcaságra mégy,
 És újra visszajössz, tanul meg azt:
 Egy hölgy, ha két imádója közül
 Az egyiket nyilván mellőzi el:
 S a másikat nyilván kitünteti:
 Irigylendőnek ne emezt találj.
 DÓZSA (az egész jelenet alatt magán kívül ragadtatva ldszik ;
 magdban)
 150 Nemes vagyok, (büszkén) nemes vagyok;
 (durva göggel) Nemes!
 Olyan jó, mint a többi: jobb talán.
 Mert érdemem tett azzá. Oh e szónak
 Mégis varázsa van. Dózsát „a pórt”
 Lenézi Székely „a nemes”; ilyen vagyok.
 155 Minő tekintet volt ez, Istenem!
 Az égből így néznek le angyalok.
 Ily hódító szépen, ily hidegen;
 Ne kívánnék az égbe törni hát?
 Azon magasba, a hol ő lakik;
 160 Olyan magasnak látom őt fölöttem:
 De én erős vagyok felnőni hozzá,
 S hirt, nagy nevet, hatalmat vetni díjul,
 Mi büszkeségét meghódítsa nekem.
 Sokat fog ő még rólam hallani,
 165 S nevemre kell dobogni e hideg
 Kebelnek, mint ha parti szirtet
 A tenger ostromol.

SZAPOLYAI (*társaihoz, Dózsára mutatva*) Nézzétek a bohót,
Úgy látszik ez magában is beszél.
(*Dózsához urias laryhasággal*)

Légy üdvöz Székely Dózsa György lovag.
(*megfogja kezét és belecsap*)

170 Derék, izmos kezed van, jó fogású,
Erős, markos legény; ily szál fiut
Bizonytal mondóm hét megyében sem
Lehet keresve is találni; szép legény.

Ha mondok egyet, gondold meg magadban:
175 Az „ingyen” hivatalt ha megunod,
Én felfogadlak híven „hadnagyomnak”

DÓZSA (*sértett büszkeséggel rátekint, azután gőgösen felel*)
Lehetsz te még majd az én hadnagyom.

MIND (*kacagnak*).

RÁNKI (*megrántja Dózsát, hozzá*)

Barátom, ily bolondokat ne mondj.

Ez az erdélyi vajda ő kegyelme.

180 DÓZSA (*gőggel*) S én a kereszthadnak vagyok vezére!

SZAPOLYAI (*ironiával*) Kegyelmes és nagyságos nagyvezér,

Bocsátánál meg, ha bántottalak.

Hadd csókolom palástodnak szegélyét:

Lehetett röfe ennek hét forint,

185 S a prém maga négy márka jó czüst.

Kérlek, ne vess el engemet magadtól;

S fogadj be udvarodhoz, hogyha kellek.

Leszek helytartód, nádorod, s a mig

Te hadba jársz, helyetted őrizem

190 Juhaidat.

RÁNKI (*folytatva a csufondároskodást*) Engem se hagyj ki onnan.

Lovászmester leszek nálad, ha lesz

Lovad.

KORDA És én pohárnokod,

Ha lesz borod.

BÁRODY S én fegyverhordozód,

A ki utánad hordja a kaszát.

DÓZSA *(jellemző kifejezéssel tekint rájuk, míg beszélnek : Szapolyait égő gyűlölettel nézi, Ránkira hideg megvetéssel tekint, Korlát vállán keresztül, fejét félre fordítva vizsgálja, Bárody szavát szánó mosolygással fogadja)*

105 **SZAPOLYAI** Neveinket nem irod-e fel magadnak;

Tudsz irni tán? enyim Szapolyai;

Ez Ránki, Bárody amaz; nem irod-e?

DÓZSA *(sötéten)* Szivembe írva vannak e nevek,

Nem törli azt ki onnan semmi kéz!

200 **SZAPOLYAI** No addig is szépen köszöntetünk.

Gyerünk barátim, e kis tréfa itt

Kezd már unalmas lenni; majd egyébkor

Folytassuk azt. Ez a bohó fiu

Sok víg órát fog még nekünk szerezni.

(mind Bornemisza'n kívül tréfás zajongás, nevetés közt eltávoznak)

BORNEMISZA *(részvétellel lép Dózsa'hoz)*

205 **Vitéz:** egy jó szót engedj mondani

Magadnak. Rosh föld ez itt neked;

Nem a legfényesebb, legboldogabb.

Én mondom azt neked: inkább lennék

Szalmás kunyhóban enmagam ura,

210 Mint vendég fényes úr tornáciban.

Ha értesz: úgy cselekszel.

DÓZSA Én?. Hogyan.

BORNEMISZA Nem jössz a várkastélyi ünnepélyre:

Hancm helyedre, a tábor közé.

Légy hős, vitéz, és érd be a jutalmat;

215 **Mit önszived hő dobbanása nyújt.**

Lehetsz darócban is hazádnak hőse ott;

Itt csak bohóc, kit biborral ruháznak:

Hogy légy multság s tréfabáb nekik.

Válassz magadnak két szerep közül,
A melyik jobban tetszik. Ég veled. (el)

MÁSODIK JELENÉS

DÓZSA egyedül

DÓZSA (*utána néz*) Ez jót akart, ennek jó szíve van.

(*kitörően*) Nem ismeri ő Dózsa György szívét!

Rosz föld ez itt nekem? S ha lenne oly

Idő, melyben e rossz föld lépteim

228

Alatt megrendülend s e cifra had

Inogva, tántorogva szédeleg

A rengő földön, melyen állok én!

Bohóc vagyok tinéktek, a kinek

230

Ma csörgő sapkát, holnap koronát

Nyomnak fejébe? ah őrizkedjetek!

Gonosz játék az: nem nektek való.

A kard csak addig őrzi önurát,

A míg idegen kézbe nem jutott.

236

Lehet még Dózsa képe fényes is,

Hogy hozzá, mint az élő nap felé,

Forduljatok egy kis meleg miatt.

HARMADIK JELENÉS

DÓZSA, BARNABÁS, RÓZSA

BARNABÁS (*fekete darócköntösben, mely derekán szíjjal van átkötve, kezében hosszunyelű harci fokos*)

RÓZSA (*pórlédny-viseletben, szalagos hajjal, vállfüzűvel, kurta rokokólydban, melynek széles piros szegélye fel van hajtva, mint az aranyosszéki székelly lednyoknál*)

(*Egyideig a háttérben állanak, Barnabás biztatni látszik*)

Rózsát, hogy jöjjön előre, míg az kétkedve néz Dózsdra, mintha nem ismerné rá)

BARNABÁS *(durva, cynicus modorral Dózsa palástját megrántja)*

Nagyságos Dózsa György, nézz hátra is.

DÓZSA *(láthatólag kellemetlenül zavartatik meg e megszólítás által)*

Mi ez? Te Rózsa itt?

BARNABÁS

No itt bizony.

Mégis hogy ránk ismersz, ez szép nagyon;

240 Mi csak alig hittük el, hogy te vagy.

DÓZSA Miért jövétek most e helyre ti?

BARNABÁS *(vállait rángatva)* Fura biz az. Ez itt ohajta látni,

Mátkád szegény. Én meg feljöttem, hogyha kellenék

Lovászegénynek, hallom, hogy nemes vagy.

RÓZSA *(szomoruan Dózsdhoz megy)*

245 Oh György, mióta minket elhagyál,

Veled távoztak el jó napjaink;

S velünk csak a bú és a gyász maradt.

DÓZSA *(ingerülve)* Ki volt az, a ki bánta tégedet?

RÓZSA *(engesztező sietséggel)*

A szív, a rossz szív. Oh ne nézz olyan

250 Harag-szemmel reám: önszívem az,

Mely kínozott, mióta távozá.

DÓZSA Bohó ábrándozó.

BARNABÁS *(félre)* Héj, haj, ábrándozó!

Az őszí dér se más, mint képzelet;

De a virág mégis utána hull.

255 RÓZSA Emlékezel-e még a jávorfára, György,

A mely alatt oly sokszor ülve, a

Futó csillagra néztünk esti órán?

A mely alatt tőlem bucsút vevél:

Azt mondtad akkor, ottan várjalak.

260 Te ültetéd, ápoltad azt a fát.

DÓZSA S nem várhatál többé e lomb alatt?

RÓZSA *(szomoruan)* A jávorfácska többé nincsen ott.

- DÓZSA Szél törte ki, vagy tán kiszáradott?
- 265 RÓZSA Emlékezel-e még jó hű kutyádra,
Mely oly nagyon ismerte lépteid?
Azt mondtad: e hű eb majd jelt adand,
Midőn te jössz csendes lakunk felé.
- DÓZSA No és meguntad várni azt a jelt?
- RÓZSA Nem szól a jó eb többé senkinek.
- 270 DÓZSA Szegény, öreg volt már.
RÓZSA Emlékezel-
E még a csendes hajlék otthonos
Szobáira, mi szépen futta be
Kis ablakát a vad virágszalag?
Egész nap rajta volt a nap szeme,
275 S oly csendes volt, ha szél zugott körül.
- DÓZSA Meguntad ezt a csendet ott talán?
- RÓZSA A csendes kunyhó nincsen többet ott.
- DÓZSA Tűz vette el?
- RÓZSA Emlékezel-e még
Az édes kedves jó anyára, György?
280 Ki oly forrón csókolta arcodat,
Midőn te tőlünk útra távoztál?
S könnyes szemét az égnek megmutatva
Fogadta, hogy hiven megőrzi neked
Menyasszonyod szívét, míg visszajössz.
- 285 DÓZSA Roszul viselte ő tán gondodat?
- RÓZSA *(sírva)* György, jó anyád az égbe távozott.
- DÓZSA *(leveszi süvegét)* Az ég adjon neki megnyugvást.
- RÓZSA *(György keblére borul)*
Oh György, sokat, sokat szenvedtem én.
- 290 BARNABÁS György, most hadd sírjon ez, majd szólok én.
A mit e lyánka könnyel monda el,
Elmondom én azt neked szárazon.
Nem éh, nem szomj tevé e pusztitást,
Mít látsz ez arcon, oh az mind kevés.

205 A test sanyarján nem panaszkodunk.
De van gonoszabb testi fájdalomnál;
S ha azt kimondom néked, a ki állsz
Itt most előttünk, mint egy jégdarab,
Ugy fogsz borulni lángba, mint a nagy
200 Fenyőfa, mit a villám gyujta meg.
Nem Isten mérte ránk, mit szenvedénk,
Azt túrni szoktuk, s vesszük ostorul.
Rosz, átkozott zsarnok szerezte azt:
Ki kertedet vadonra pusztítá,
305 Mivel Rózsádat nem szakíthatá le.
Nem kért sokat: egy csókot; hisz ni az
Dózsa menyasszonyától. Érted-e?

DÓZSA (*felkiáltva*) Ki volt az?

BARNABÁS Hasztalan esengett.

Szelíd szó nem győzött a lány szivén,
Ő tégedet várt híven, fád alatt;
310 Megtudta ezt a nagy hatalmas ur,
S egy reggelen fádat kivágatá.
Ez a jávorfa kis története.

DÓZSA (*haraggal*) Ki merte tenni azt?

BARNABÁS Igen soká

Nem érhetett célt a derék lovag.
315 Egy éjszaka kunyhód felgyujtatott;
Gonosz kezek cselekvék e merényt,
Kis házad a porig leéke akkor.
Ez volt a kis kunyhó története.

DÓZSA (*elfojtott ingerültséggel*) Tovább, tovább.

BARNABÁS Anyád minden java

320 Elpusztula; jobbágyi tartozásit
Fizetni nem tudá, ezért magát
Fogatá el hatalmas kényura;
S azt mondta: hogy más áron nem leend
Szabad, mint hogyha érte Dózsa György

- 864 És adj neki szitkot és fűleget.
DÓZSA Ne szólj többet, ne szólj. Oh átkozott
A gondolat, mely most szívembe' kel,
RÓZSA Oh ily haraggal hát reánk ne nézz;
Nincs semmi baj, hogy téged láthatunk.
860 DÓZSA Jól mondtad ezt. A meddig Dózsa ér,
És Dózsa karja hosszú és veszélyes!
Odáig bizton jársz az ég alatt.
Légy nyugton jó leányka, csendesen.
Vezesd el őt jó Barna táboromba,
865 Szelíd öcsém ott sátort ád tinéktek;
Most sátort, majdan Dózsa palotát;
Midőn büszkén fogtok tekinteni
Le arra, a ki most magasan áll
Fölöttetek. Szépen távozzatok.
870 György senkinek adósa nem marad:
Gyönggyel, arannyal fog fizetni ott,
Hol őt szerették; vassal és üszökkal,
A hol gyűlölni oktatták. Eredj
Te jó leányka, Barna elvezet.
RÓZSA *(sohajtva Barnabáshoz)*
875 Gyöngyről, aranyról szól ő énnekem;
Szívéről semmi szót. Kastélyt ígért,
S keblén pihenni nem hagyott soká.
BARNABÁS *(Rózsához)* Kő a szive. Ölelve oly hideg,
Csak ütve ád tüzet. *(sohajtva)* Hajh, hogyha én
880 Volnék az, a ki Dózsa. *(lemondással)* Vad beszéd!
Bolond beszéd. Minck gondoltam ezt.
RÓZSA *(Györgyhez)* Jőjj nemsokára és ne hagyj magam.
Isten veled, Dózsa, Isten veled.
DÓZSA *(egyedül)* Isten, Isten! Te százszor említett,
885 Ezerszer elfeledt hatalmas Isten!
Hazánk védasszonya, mennybéli szűz!
S ti égnék minden boldogult lakói:

Szentek, dicsőült hullák itt a földben,
Kiknek poruk is fáj a sír alatt.
380 Ha e hazára nagy vész közelit,
Törüljétek ki lelkem mélyiből
Az átkos eszmét, a mi benne támadt.
Vérrel, sötét átokkal viselőst:
Hogy legyen az halottabb, mint a sír
395 Halottai, soha nem ébredő.
Ne hagyjátok bennem megérni azt,
E szörnycsodát, mely ha szívemben megnő,
És egy gonosz percben megszületik,
Oly rémület fog szállni a világra,
400 Miként ha a halál indulna meg
Helyet csinálni az élők között
Egy újabb nemzedéknek. Mentsen ég.
Mentsen meg Isten e rosz gondolattól.

*(Letérdel, kezét a földre teszi, mintha gyöngéden simogatná,
engesztelné azt)*

Jó föld, örökkön élő jó anyám,
405 Szived dobog, a hol csak járok én.
Őrizzen Isten téged rosz kezemtől.
Szép zöld vetéssel hímezélek egykor:
Ne jőjjön el az átkos óra, melyben
Véres tagokkal véres kéz behint;
430 Ez óra el ne jőjjön rád soha.
Őrizzetek meg engem, égiek. (el)

(Függöny legördül.)

MÁSODIK FELVONÁS

Terem a budai várban

ELSŐ JELENÉS

PERÉNYI, BORNEMISZA, SZAPOLYAI, BÁRÓDY, KORDA, VIDAY,
RÁNKI

VIDAY Te vajda, mit keres most Ránki itt?

SZAPOLYAI Hát mit keresne mást, mint hivatalt?

Nem hallottad, mily áldomást ivott

A jó Laczkó fejére az elébb?

6 Ispán, vicispán, kályhaőríző;

Akármi lenne az, csak lenne már.

TÖBBIK *(nevetnek)*

VIDAY *(nevetve hátramegy, egy apródtól poharat véve el)*

RÁNKI *(visszajön)* Te vajda, mit csinál itt most Viday?

SZAPOLYAI Azt látod, hogyha van szemed: iszik.

Iszik, ha itt van, és ha otthon ül;

10 Napszámba járna inni, hogyha kéne.

De bár mindig iszik, azt mondhatom,

Hogy józanon még nem láttam soha.

MIND *(nevetnek)*

KORDA Valjon Báródy itt van-e?

RÁNKI Tehát

Nem ment el a törökre? Készüle.

15 SZAPOLYAI Igen, ha a török helyébe jönne,

S kardját segítené kihúzni néki,

S nyakát odahelyezné zsámolyára,

S azt mondaná: itt van, vágd le, tiéd.

Akkor talán . . . talán azt mondaná:

20 Barátom, holnap jőjj, ma rest vagyok.

BÁRÓDY *(érkezik)*

SZAPOLYAI Ah, farkas a mesében: emlegettünk.

BÁRÓDY Mi ördögöt beszélsz farkasról itt?

SZAPOLYAI Vagy úgy? diák mese; nem ismered.

- 25 BÁRODY Ugyan te vajda, mondd meg énnekem:
Miket beszélt veled oly hosszasan
László király? mind rám mutogatott.
- SZAPOLYAI Hát azt beszélte, hogy csizmája szűk,
Hogy búza, liszt oly méregdrága most;
Hogy a cselédet nem bírja fizetni;
- 30 Hogy ő nem tudja, néked mint telik
Velencei bársonyra, a mikor
Ő még darócból sem vehet javát.
- BÁRODY *(csalatozva)* Ugy; én azt gondolám, hogy mást beszélt.
SZAPOLYAI *(bemegy a táncterembe)*.
- 35 RÁNKI Hiszed, hogy a királlyal azt beszélte?
- BÁRODY Dehogyan hiszem. A jó öreg feszengett,
Mint a ki azt az áldott szót kutatja,
A mely egyszerre „igen” is, „nem” is.
- KORDA Csodálkozom, hogy Csáky Lóra most
Elég magas a vajda vágyinak.
- 40 RÁNKI A hogy lehet, barátim. A király
Leányát a midőn négy év előtt
Meggérte, akkor azt mondák neki:
Hogy gyöngé még; most meg nagyon erős már.
Igy Csáky Lóra is megjárja hát.
- 45 BORNEMISZA Bajtárs urak, tudjátok jól van az,
Hogy egymást szóljuk és szapuljuk itt.
De ha lehet, leány vagy hölgy nevét
Ne hozzuk e szép mulatság közé.
- RÁNKI Te Bornemisza, mért nem méggy te is
A táncterembe?
- BORNEMISZA Mert van jó eszem.
Látom, hogy a ki innen távozik,
Ara mind sorba jár a rúd.
- SZAPOLYAI Helyet barátim! Ez sok ünnepély.
Egy napra kettő: két komédia!
- 55 Csináljatok helyet; héj, hó fiúk! *(apródokhoz)*

Rakjátok a hölgyek számára c
Karszékeket félkörbe.

BÁRODY Oh megállj.

Udvarnok itten én volnék talán.

60 SZAPOLYAI Ugy holnapig sem mozdulnánk meg innen.

RÁNKI Mi lesz? mi lesz itt? fátklyatánc talán?

KORDA Vagy csokolódsdi?

VIDAY Törpék párbaja?

SZAPOLYAI Több annál és bolondabb. A király

Valahogy egy poétába esett.

Az fogja itt magát mutatni most.

65 RÁNKI Mi ördög az? Csepfít fog enni itt?

S orra hegyén kardot táncoltat-e?

SZAPOLYAI Az tréfa volna: verseket szaval.

RÁNKI Lóháton?

SZAPOLYAI Nem; csak úgy gyalog.

RÁNKI S miféle nyelven?

SZAPOLYAI Hát csak magyarul.

70 RÁNKI Nem ér az semmit; úgy mindenki tud.

Mondjon kozákot, belgát: kit nem értünk.

VIDAY Lesz-e mellé zene?

SZAPOLYAI Patvarba ne?

A csattogány dalához trombita,

Meg egy pohár bor is lesz; hogyha kell.

75 RÁNKI (*szabadkozva*) De én a verseket nagyon imádom:

Egyszer olvastam egyet, a mi szép volt;

De nem tudom, hogy hol volt és mi volt?

SZAPOLYAI Álmodtad azt.

VIDAY Bizonytal mondhatom,

Az én apámnak volt egy oly diákja,

80 A ki reggeltől estig versekben beszélt.

A kútba halt szegény.

SZAPOLYAI Félj hát a víztől.

Jön a király; urak tapsoljatok.

VOLTAK, KIRÁLY, KÖLTŐ, LÓRA, UDVARHÖLGYEK

KIRÁLY (*költőhez*) Fiú, te is viselsz-e koronát?

LÓRA Saját országában ő is király.

86 KIRÁLY Király? no úgy sajnálom hát szegényt.

Remélem, hogy hivek vazalljaid,

S nem alkalmatlanok, nem duzzogók?

LÓRA Az ő vazalljai a szellemek.

KIRÁLY A szellemek? no ez nincsen minálunk.

90 Hát jó fiu, miről tudsz énekelni?

Szelíd pásztor-dalokról vagy csatákról,

Virgil, Ovid vagy Flaccus mestered?

Látod, nekem mind jobban tetszik a

„Beatus ille” mint az „Aeneis”,

95 A „Tristium liber”-t nem állhatom ki;

Bolond Ovid ugyan mit sírt azon,

Hogy elhagyá az udvar nagy zaját?

Helyében én örültem volna még.

LÓRA Engedd király a költőt önszívének,

100 Hadd zengje ő, mit ihletése mond.

KIRÁLY Jól van! jól van!

SZAPOLYAI Urak hallgassatok!

Uraknak szóltam, hölgyek is megértsék.

KÖLTŐ (*kezében koboz, fején repkénykoszorú, fiatal arc*)

Négy vége van a világnak,

Négy ellene e hazának:

105 Egyik kívül, másik belül:

Ha egy pihen, másik kerül;

Haj! rontanak mindenfelül.

Az egyik a török harcos,

A másik az olasz parton,

110 Harmadik a lengyel szomszéd,
Negyedik itt benn szanaszét;
Hajh! ez a legroszabb veszély!

Az egyiket majd levernők,
A másikat elterelnők,
115 A harmadik futva menne,
Ha a negyedik nem lenne;
Hajh! ha ez kibékülhetne!

Rosz ellenség török, tatár,
Lengyel, olasz erős csatán:
120 Mind nem győznek le tégedet;
Magyar nemzet, ten fegyvered —
Hajh! csak ez, mi elveszteget!

PERÉNYI Neni jó dal ez barátom, mást regélj,
Magyar nemzet dicső napjairól.

125 KÖLTŐ Régi dal, régi dal, régi dicsőségről!
Fényes napnak ragyogása rózsafelhős égből.
Világverő Mátyás sírján még a virág zöldül . . .
A dicsőség hova tűnt el a szép magyar földrül?

130 Fényben úszott az úri nép, bőségben a szolgálta,
Az utolsó parasztnak is öröm volt a dolga.
Igazságot a szegénynek, diadalt a hősnak,
A gyöngének oltalmazást, harcot az erősnek.

135 Örömmel jött a jó barát örömei házába,
Reszketve jött az ellenség siralom harcába;
Fejedelmek kezeiket nyujták szövetségre,
Ki meg dugta mindakettőt háta mögé félve.

Tudós urak tudományát arannyal fizették,
Magyar nemzet virulását világnak hirdették;
Merre nap jár merre hír jár, három tengerpartnál

140 Boldogabb nép, délcegebb nép nem volt a magyarnál.

Világverő Mátyás sirján még a virág zöldül;
A dicsőség hova tűnt el a szép magyar földről?
Leáldozó nap sütése, alkonyodó égről:
Régi dal, régi dal, régi dicsőségtről!

URAK (*zúgolódnak*)

145 RÁNKI Bolond ez?

VIDAY Ez gubó.

KORDA Badar beszédek.

SZAPOLYAI Kedves barátom, ifjú hegedős,
Egy jó tanácsot mondok én neked:
Ne üss dobot, hol táncolni akarnak,
Hol két szerelmest látsz enyelgeni,
150 Kiséretül ne fújd a kürtöt ott.
Táborhelyen zengj harcokat, de nem
Vig dáridóban, és viszont

A harcmezőn ne emlegesd
A holdsugárt és tele poharat; —
155 Mindenhez válogass időt s helyet.

KORDA Szép kis öcsém, én lássam most, mit érsz?

Ha énekelni méltó tárgyra vágysz,
Dalolj nekem szép kedvesem szemérről;
Annyit mondok, hogy kék az és szelíd.

100 RÁNKI S nekem ha kedvemet keresni készülsz,

Ráró lovamról mondj egy éneket;
Fehér az, és sörénye rózsaszín;
Nincs olyan mén több; — lába mint a szél.

VIDAY Bort énekelj nekem, bordalt fiu:

185 Piros a bor, és benne tűz lobog.

PERÉNYI Én meg azt mondom, hogy ne légy paraszt;

Vedd észre, hogy most László napja van.

Én az vagyok, meg a király is az:

Köszöntőt régen kelle mondanod.

170 KÖLTŐ Szolgálok nektek izléstek szerint. (*Kordához*)
Neked dalt kedvesedről. (*Ránkihoz*) Itten lovadról.
(*Vidayhoz*) Borról neked. — Köszöntöt a királynak.
Legyetek én irántam elnézéssel!

Kékszemű leányka, szép fehér kezeddal
175 Micsoda himet varrsz?
„Kiütött a szent harc;
Ottan küzdenek a jó magyar vitézek.
Kedvesemnek himzek,
Kötöt oldalára,
180 Karcsu derekára,
Mikor megérkezik győzelmes sereggel.”

Kékszemű leányka, kedvesed nem ott jár;
Nincsen a csatában,
Hősök táborában;
185 Vad török vezérnek nincs ki ellenálljon.
Ez a himzett bársony
Jut az ő fejére;
Cifra háremébe,
Oda fogsz te jutni hozzá rableánynak,
190 Ott fognak tartani — elkárhozott rabot: —
Adjon Isten nektek sok boldog névnapot!

Délceg hófhér mén mit tombolsz magadban,
Sörényed mért habzik?
„Trombitaszó hangzik,
195 Oda indulunk a győzelmes csatába.”
Későn és hiába;
Golyók száguldanak,
Lefordul a lovag.
A mén gazdátlanul száguld az avarban,
200 S lábával levágott holttesteket tapod, . . .
Adjon Isten nektek sok boldog névnapot!

Mi csillog, mi villog abban a kehelyben,
Vitéz lovag, bátor?
„Tiszta, piros ó bor.”
205 Ne emeld ajkadhoz azt a piros kelyhet,
Nedvét ne izleljed!
Magyar nemzet vérc
Van annak öblébe’,
210 Foly az minden utcán, minden lakóhelyben,
Minden folyam hordja a vérrel tölt habot . . .
Adjon Isten nektek sok boldog névnapot!

KORDA Be durva fickó: korbácsot neki!
VIDAY Egy szót sem értettem belőle én. —
Azt mondta, hogy vízzel nem jó a bor?
215 SZAPOLYAI Adassatok száz aranyat neki,
Saját pénzemből. (Kordához) Az ilyen bohóc
Közénk azért jön, hogy fizessük őt. —
Ne mondja, hogy ingyen siránkozott.
LÓRA Danáidért fogadd e kis füzért;
220 Virág virágért!
BORNEMISZA És e kézszeritást —
Szívet szívért!
KÖLTŐ Aranyaid tartsd meg, kegyelmes úr:
Kutyát, lovat vehetni oly díjért;
Egy férfiszó s virágszál lelkesült
225 Delnő kezéből a költő jutalma,
Szellőt, mezőt ingyen adott az ég.
Király, sokáig élj és boldogul. (el)
KIRÁLY Sokáig és hozzá még boldogul!
Ilyen bohót csak költő tud kívánni.
230 Táncoljatok vitéz lovagjaim,
Én majd pihenni megyek. Engemet
Nem háborít jó kedvetek zaja;
Az én álmom se bántsa kedvetek! (el)

SZAPOLYAI (*Lórdhoz*) E tréfa tőled jött szép úri hölgy?
 235 LÓRA Tetszésedet talán nem is nyere meg?
 Nem jól dalolt a költő rólatok?
 Ti főurak, országunk nagyjai,
 Ti rólatok ha költő szólni készül:
 Más nem lehet, mint hő magasztalás!
 240 (*kitörve*) Hazánknak minden ajtaján dühödt
 Ellenség zörget, és kiáltva hív:
 „Hol a magyar nemesség sarjadéki?
 Hol a nagyok, a hősök, a kiket
 Csaták hevében szoktak emlegetni?”
 (*fagyos gúnnyal*)
 245 „Itten vagyunk; a tánc között keress!
 Gyöngyös ruhánk, és telve serlegünk;
 Kardunk kívül rubin, és rozsdá benn.”
 (*szomorú szemrehányással*)
 És addig ott a dicstermő mezőn
 Egy pór fia, egy jobbágy áll merészen;
 270 S kezébe véve ország címerét,
 És rongyhadát állitva harci rendbe,
 Azt mondja büszkén harcos elleninknek:
 „A régi hő magyar nép legjava
 Előttem áll! vezére én vagyok!
 255 Parasztok fővezére, Dózsa György
 E percben legjobb férfi a hazában.”
 (*fájdalommal*) Oh jaj reánk, hogy ezt mondhatja ő!
 Szégyen a címer, melyet hordozunk!
 A kardos kéz rajt' többé nem miénk.
 260 A költő minket csak siratni tud.
 Dicsőséget ha kíván zengeni,
 Megy Dózsa Györgyhöz, pórhadak közé . .
 . . . Táncoljatok hazám nemesei!

De tánkra véletek nemes leány
 265 Indulni nem fog. Jól vigadjatok!
 LÓRA, HÖLGYEK (*mind elsietnek*)
 RÁNKI Ez összeesküvés volt ellenünk!
 BÁRODY Nézd, nézd, hogy csípnek a galambok is!
 BORNEMISZA Keserű orvosság; használna bár.
 SZAPOLYAI Bajtárs urak! Bohóság az egész.
 70 Rajongó gyermekek megbámulák
 A festett sárkányt s arról álmodoznak.
 Szép hölgyeinket megtérítem én;
 S ha az bajuk, hogy Dózsa György vitézt
 Különb lovagnak tartják, mint magunkat,
 275 E bajból őket én kigyógyítom.

(Függöny lehull.)

Változás

Rákosi tábor, oldalt sátorok

HARMADIK JELENÉS

AMBRUS, DUDÓK, KECSKÉS, BAGOS, BARNABÁS, RÓZSA
Elegy nép, szedett-vedett fegyverrel

AMBRUS Ide, ide; ez itt a mi helyünk.
 Balról feküsznek a mészárosok,
 Hátuk megett a cserzők, és azontúl
 Következnek a vargák: értitek?
 280 DUDÓK (*csizmadia*) Mit, hát a vargák hátul lesznek-e?
 KECSKÉS (*timár*) S miért legelől a mészárosok?
 AMBRUS Mert ennek ez a legszebb rendje így:
 Mészáros fogja legelőbb a bőrt,
 Aztán kerül az a timár kezébe;
 285 Utoljára jut hozzá varga. Így

Természet rende szabta rangjainkat. —
 Hogy a szabók közepén álljanak,
 Ez ismét legigazságosabb így;
 Mert mink ruházzuk fel a nemzetet.
 290 Nálunk nélkül nem volna az egyéb,
 Mint vad, darócban járó csőcselék.
 A külföld is miről ismer reánk:
 Nem szép ruhánkról-e? és azt szabók
 Készítik el: övék az első rang hát.
 295 **BARNABÁS** Hát a parasztok hol maradjanak?
AMBRUS (*lenézéssel*) Imitt-amott, ki hol helyet talál.
 Itt nem parancsol senki, értitek.
 Olyan világ lesz eztán, a mikor
 Az ember még magának sem parancsol.
 300 Nincs többet ur, azaz hogy, értitek:
 Most mindnyájan urak vagyunk.
 Én olyan ur, mint Drágfy, Zápolya,
 És bármelyik nagy címeres nemes.
 Egyenlőség, ez a mi jelszavunk.
 305 **BAGOS** Es osztozás, egyenlő osztozás.
KECSKÉS Én már ki is szemeltem jó magamnak
 A házat, mellyel majd szépen beérem.
DUDÓK Nekem csak egy kis jószág kellene.
AMBRUS Meglesz barátim: ur lesz mindenik.
 310 Szabók, vargák, tímárok ezután
 Nem lesznek a világon; minden ember
 Lesz földesur; a ki csizmába' járni
 Ohajt: varrjon maga sarut. Urak leszünk.
 Én a Drugeth jószágát foglalom.
 315 **BAGOS** Nem, nem barátom, arra sorsozunk.
 Majd a kinek jut.
DUDÓK Hátha akkor aztán
 Kend a magáét majd nagy hirtelen
 Elvesztegette, akkor meg mi lesz?

- 320 AMBRUS (*kis gondolkozással*) Hát akkor újra osztozunk.
BARNABÁS Lassan barátim; hát velünk mi lesz?
AMBRUS (*furcsa büszkeséggel*)
Barátim? még barátim! S hát ki vagy?
Hogy engemet barátodnak nevez'sz.
BARNABÁS Látod: ember, miként te vagy.
Van két szemem, két lábam, két kezem;
325 És egyiket sem adnám a tiédért.
AMBRUS Paraszt vagy! vad paraszt, mit kötsz belém?
Kirántom oldalamról ezt a rőföt,
S olyan dolmányt szabok a hátadon,
Hogy mind belül lesz rajt' a paszománt.
330 BARNABÁS Hiszen csak az imént beszélted azt,
Hogy most mindnyájan egyenlők vagyunk.
Te olyan úr, mint Drágty, Zápolya?
Miért ne volnék én olyan, miként te?
AMBRUS Miért? Miért? Minő badar beszéd?
335 Én lehetek olyan, mint Zápolya:
Ez áll, ez jól van, ez természetes;
De egy paraszt, egy sült paraszt, miként te,
Hogy állhatna egy rangban énvelem?
BARNABÁS Már én pedig úgy értelmeztem ezt,
310 S minthogy ti az urakkal osztozandtok,
Én rajtatok kezdem az osztozást.
Te foglald el Viday kastélyait:
Én majd befülök a te sátorodba.
AMBRUS De ezt ugyan ne tedd, sehonnai,
345 Vagy úgy nyomok képedhez egy tüzes
Vasallót, hogy legabba halsz bele!
Te nem tudod még, mit képes mívelni
Egy hős szabó, ha egyszer dühbe hozták?
BARNABÁS No, no, foltot ne mess belőlem, jó vitéz;
350 Nem nekem kell e sátor, nem biz az.
Hanem tekintsd e lyánkát, s tudjad azt:

Ez itten Dózsa György menyasszonya.
Számára engedd által sátorod.

- 358 **AMBRUS** Ah ez egészen más; így nincs szavam.
Dózsával nem csak sátorom megosztom:
Jószágom, kastélyaim övé lehetnek,
A mik még majdan lesznek ezután.
Barátim! hozzatok friss ágakat;
(*büszkén*) „Erdőnkből” bármennyi kitelhetik.
360 Diszítsétek fel e sátort velök.
Kegyelmes szép kisasszony, tisztelet!
Kecytyúm nincs, hát kezem nem nyujthatom.
Vedd át e sátort, és kegyelmesen
Méltóztassál parancsolni velem.
363 S menyasszonyi ruhát ha varratandsz,
Ne másra bíz; én hadd végezzem azt.
Művészetem nem űzöm keresetből,
Csak szenvedély ez nálam és kegyosztás.
Nagy tiszteletből két ór álljon itt,
370 S a ki ezen megy, és szépségesen
Süveget nem emel, pofozza fel.
Menj sátorodba, nagyságos menyasszony.

(*Rózsa el*)

(*Barnabáshoz*) Hanem azért barátok nem vagyunk.
Hátrább paraszt! (*megtaszítja*)

- BARNABÁS** Ne tréfálg, jó vitéz;
373 Kezem durva, nem igen szokhatott
Cirógatáshoz; hogyha rád teszem,
Bizony foltos lesz a ruhád alatt.
AMBRUS Hallottad ezt, Bagos? Ez sérteget!
Ez tégedet sért: öklével dicsekszik. (*Barnabáshoz*)
380 Hogy mersz te kérkedőleg így beszélni,
Midőn egy mészáros van itt jelen?
BARNABÁS Már hadd legyen, én tőle sem hunyorgok.

Szilaj bikával szoktam küzdeni:
 Ő csak szelíd ökörrel; azzal is
 285 Csak úgy, ha kötve van.

AMBRUS (*Bagoshoz*) Hallottad ezt?
 Tűz és vihar, ezt el ne tűrjük ám.

BAGOS Megállj, paraszt. Ezt el sem is viszed.
 Csak addig állj, míg mentém levetem,
 Csak el ne fuss. Adjátok azt a taglót.

300 BARNABÁS Hanyad magaddal készülsz ellenem?
 Mert így egyesben akár el se kezd.

BAGOS Sok lészek én neked félkézzel is;
 S majd megtanítlak, hogy kell szántani
 Orrod hegyével?

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, LŐRINC

LŐRINC Minő lárma ez?
 305 Ej, ejnye, szedte-vette rossz fiak,
 Hát egymást jöttetek leverni ti?
 Az a ti dolgotok? Ez-e a rend?
 Istentől elrugaskodott nép.
 Látjátok ezt a nagy botot kezemben?
 400 Ugy elpáhollak egybe, mindakettőt,
 Hogy egymásért fogtok könyörgeni.
 Mindjárt egymásnak kezet adjatok:
 Ugy, szépen; kend is jó vitéz, Bagos,
 Te is fiam, gulyás, hogy nőjj nagyot.
 405 No már most aztán inukkanás se legyen;
 Már látom, hogy beszélni kell megint
 E renyhe népnek, és erkölceit
 Jól rendbeszednem. Hol van a katedra?

BAGOS (*egy hordót hengerit elé*) Itt van, Lőrinc, itt van: állj fel
reá.

- 410 LŐRINC Emeljetek fel. Nem szakad be ez?
Tudjátok, hogy toporzékolni szoktam,
Mikor elővesz a nagy indulat.
Adjátok fel a botomat. No hát
Hallgassatok. Beszélni nem szabad.
413 Ki állni nem szeret, leülhet.
Te fickó ott a dombon, majd adok
Röhögni; ha még egyszer rajta kaplak,
Vágom fejedhez ezt a bibliát,
Hogy megdicsőülsz tőle ízibe.
420 Hát te pimasz: föltett kalappal állsz?
Majd leveszed azt a rosz tökfedélt!
Csitt! hogyha mondom. Így szól az irás:
Éjjel-nappal harcolni kell nekünk
Mi legnagyobb ellenségünk ellen.
425 Tehát világos, hogy harcolni kell.
Itt meg van írva: hát a háboru
Szükséges egy dolog. A háboru,
Mi légyen hát a háboru? Te birka:
Látom szemedből, hogy azt kérdezed.
430 A háboru egy szép lakodalom,
A hol nem az mulat, ki táncol; ám-
De a ki húzza; és nem az búsul,
Ki tölt; hanem az, aki azt megissza.
A konyhán akkor egy-egy város ég;
433 Fazék az ágyu, gombóc a golyó.
Csovárd fejed, csak csovárd, vén bolond.
Talán azért, hogy ágyúnk nincs nekünk?
Minek nekünk: jobb annál még a bot.
Ágyút ha egyszer elsüték, üres:
440 A bot mindétig töltve van; ha nem
Hiszed, majd mingyárt megtanítlak.

Nincs olyan fegyver, mint a bot, sehol;
 Ez nem törik, nem tompul és nem ád
 Csütörtököt. Ennek nem baj az is,
 445 Ha lapjával, ha élivel talált.
 Ezzel nem kell tanulni a vivást.
 Ha elveszett, az erdőn másikat lelsz;
 Azért a bot mindenfölött való.
 Más kérdés az, és ez már fontosabb:
 450 Ki hát az a mi legfőbb ellenünk,
 A ki miatt legyen bot s háboru?
 Első nagy ellenünk nekünk: találd ki,
 Te félszemű, te! Hogy bámul a számba!
 Első nagy ellenünk nekünk az ördög.
 455 Nos, mit kell mondani? „Órizzen Isten!”
 Az ördög nekünk fő-fő ellenünk;
 De messze van: pokolban ő lakik;
 Tehát ezt bottal még sem érzük el.
 Jobb is ha ezzel nem sokat vitázunk.
 460 A második nagy ellenünk nekünk,
 Mondd rá timár: „a rosz pogány török”.
 Biz a török. Ez is de messze van.
 Nincs oly tarisznya a kerek világon,
 A melyből el ne fogyna só, kenyér,
 465 A míg innen odáig elcepelnök:
 Ennek is jobb hát békét hagyni ott.
 A harmadik fő ellenünk nekünk;
 De már ezt senkitől se kérdem ám:
 „Az úrrend!” Úgy van; csak ők azok;
 470 Ez a mi fő-fő ellenünk a földön.
 Török, tatár csak egyszer pusztít el;
 Ez minden évben újra kezdi azt.
 Ki hát a mi legrosszabb ellenünk?
 BAGOS A főurak! Lőrinc jól mondja! Úgy van.

ÖTÖDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, SZAPOLYAI, RÁNKI, KORDA,
BÁRODY, VIDAY

- 475 SZAPOLYAI Halljátok ezt, urak? nem viszket-e
Egy kissé itt a nyakatok körül?
Ez jól beszél; derék, nyiltszívű ember.
- LŐRINC Bornyúk! Ti szarvas állatok! Igavonó
Marhák! Hát mért beszélék én?
- 480 Uj dolgokat beszélék én tinéktek,
A mit most hallotok először itt?
Tanítani kell arra titeket:
Hol fáj, mi fáj? Jól van: pihenjeteK;
Nem is azért csődültetek ide,
- 485 Hogy rajtatok segítsen valaki,
Hanem hogy ez a sok mihaszna nép
Hadd fogyjon egyszer. Jól van, gyermekim;
Amott egy boglya széna, esetek
Neki, in nomine Domini és
- 490 Egyétek azt meg lelki üdvötökre.
Én hogyha volnék ló, miként ti vagytok,
Mikor nekem fújják a trombitát,
Elsőben is azt törném össze, a
Ki hátamon ül.
- SZAPOLYAI (*előlép*) Ez dicső tanítás.
- 495 Halljuk tovább csak, prédikálj odább.
Hát mik vagyunk mi? Ellenség, ugy-e?
Nyúzók, sarcolatók, pogányok?
Kiket megölni istenes dolog?
Pusztulj le onnan, szájas vén bolond;
- 500 Ki lármát ütsz, hogy tőled féljenek.
Egy óra múlva meg ne lássalak
Itt Pest határán; mert olyan igaz,
Hogy hátadon viszed a tizparancsot,

Mint az, hogy a korbács nem hízeleg.
 505 LŐRINC (*leszáll*) Jaj, csak ez a bot volna rövidebb.
 De félek, hogy egyet ütök reá,
 És szörnyet hal legott.
 SZAPOLYAI S ti léha, rusnya csőcselék hadak,
 Szedett-vedett csavargó naplopók!
 510 Kiknek nagy becsület leendne a bitófa;
 Ország szemetje, embersöpredék:
 Majd mondok én tanítást most tinéktek.
 AMBRUS (*Bagoshoz*) Jujh! Hogyha nekem mondta volna ezt.
 BAGOS Pedig aligha nem értett közé.
 515 AMBRUS Oh nem; csak a parasztoknak beszélt.
 Kit értett volna csőcselék alatt?
 SZAPOLYAI Régóta hallom drága híretek,
 Ti esztelen csoport, kik megszöktétek
 Ekétek mellől, unva a szokott
 520 Munkát viselni, s mint egy csorda farkas
 Holmi bitang diákok, mesterek,
 Kontár szabók, bukott mészárosok
 Vezérletében szertekóboroltok;
 Koldulva és rabolva, hol nem adnak,
 525 S megmériitek az országot, hány lépés?
 Ugy osztogatjátok fel azt, s megteszitek
 Egymást királynak, nádornak, főispánnak;
 S azon ürügy alatt, hogy háború lesz,
 Viseltek háborút békében élő
 530 Gazdák és telkes birtokosok ellen
 Nem voltak-e vitézljő rendei
 Mindig e honnak, a kik harcolának,
 A míg ti otthon nyugton ültetek?
 S nemes vérükkel öntözék a földet,
 535 Hogy számotokra jó kövér legyen?
 Nem tudnak-e a karddal bánni többé
 Itt e hazában, hogy ti csőcselék

Nem lesz belőlünk pompás, szép sereg,
 Mert a mi fényes, nem kerül közénk;
 De ellenségnek jó akármilyen seb.
 575 Dicső Hunyad s a hős János barát
 Ily csőcselékkel vívta győzedelmét
 Nándor falánál; ásó és gereblye
 Hagyott legvéresebb nyomot az ellenen;
 A mág vitézlő rendek, úrfiak
 Nyugton és nyugtalan honn ültenek.
 580 Azért ha fényes drága főurak
 Szégyenletek velünk a harcba jönni,
 Maradjatok honn és vigadjatok:
 De a szegényt ne csúfoljátok érte,
 Ha jó honáért halni harcba megy.
 585 SZAPOLYAI Szolgáimmal vitázni nem szokásom.
 Ha jól tudom, te jobbágyom valál,
 Gulyáim őrizéd, és megszőkél.
 Emlékezem két öklelő szemedre;
 Vad, hajthatatlan fickó voltál mindig.
 590 Olyan pofa, a mit csak látni kell,
 Hogy a pofoncsapás eszünkbe jusson.
 Felelni néked nem sokat fogok;
 Otthon a bot, majd megfelelsz, ha tetszik.
 Szöktél magad, s egy lányt elszöktetél;
 595 Kóbor, csalárd vagy. Visszaküldelek.
 BARNABÁS Engem, nagy úr?
 SZAPOLYAI Téged s e jó leányt!
 E drága szűzet, a ki egymagában
 Egy férfival két országot bekószál,
 A szép nebánt virág.
 BARNABÁS Kegyelmes úr!
 600 E lányról rossz ígét többet ne mondj.
 Beszélhetsz hozzám, a mi tetszik; ámde
 Mit rája mondasz, minden íge tőr.

SZAPOLYAI Mit? még a szó is fáj-e?

606 Hát még a korbács! Lóhoz kötve fogtok
Erdélyig verve vándorolni. S mindazok,
Kik elhagyák hűtlen' gazdáikat,
Levágott orral és fülekkel
Üzetnek vissza puszta falvaikba.
Ezt mondom én! És ezt én megteszem.

610 Hol van a lány? Felelj: hol van a lány?

BARNABÁS A hol holttestemet clesni látod,
Ottan keresd.

SZAPOLYAI Te ellenállni mersz?

BARNABÁS Ha mersz te egy csoport kalandos úrral

615 Dózsának összes serge közepében
Egy védtelen leányzót elrabolni:
Ugy én merek, egyedül egymagamban
Mindnyájatoknak ellenállni itt.

BAGOS Halljátok-e: ez helyre egy kölyök!

620 LŐRINC Ne hagyjuk ám magunkat meggyalázni.

TÖBBEN Nem, nem bizony. Hátrább az úriakkal.

SZAPOLYAI Tágulj előlem, hitvány rongycsapat!

Vagy megtanítlak, ha még nem tudod,
Hogy harcban is száz pórt ér egy nemes.
Helyt adjatok.

HATODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, DÓZSA

DÓZSA Megálljatok urak.

625 SZAPOLYAI Ki vagy? Nem látlak. Félre térj előlem.

DÓZSA Urad vagyok, e téren, melyen állsz.

SZAPOLYAI Megőrülél! Te énnekem uram?

DÓZSA E tábor az enyim: ki benne van,

Az én alattvalóm, és engemet
 630 Urának ismer.

MIND Éljen Dózsa György!
 LŐRINC Itt Dózsa György az ur, és senki más.
 DÓZSA És most kegyelmes ur, ha szándokod
 Nincs szót fogadni e helyen,
 Eredj e tábor korláti közül:
 635 Mig benne jársz, fölötted áll kezem.

SZAPOLYAI A düh epével önti el szívem!
 Ugattak-e kutyák a holdra így,
 Mint ez reám? Pecérek! Ott ama
 Sátorban egy parasztnő rejtve ül.
 640 Fűzzétek szijra és kössétek őt
 A legvadabb szilaj mén kengyeléhez.
 Ki védi őt, az társa is legyen!
 Én mondtam azt, erdélyi vajda én!
 DÓZSA (*hidegen, határozottan*) Ki e helyen más szóra motcanik,
 645 Mint az enyimre, az sirjába lép.

RÁNKI Vajda, ne hozd törésre az ügyet.
 SZAPOLYAI Hallgass, ha gyáva vagy, és menj tova.
 Még Zápolya remegni nem tanult.
 (*Dózsához*) Állj hát elém, te durva sárdarab,
 650 Te felpalástozott otromba tuskó;
 Te pántlikás pünkösdi vad tulok,
 A ki mogorva vad pofáddal
 Ijeszgeted a gyávák seregét:
 Ki tett e földön téged ily nagy úrrá?
 655 DÓZSA Az, a kié a föld, az Isten!
 SZAPOLYAI Vakmerő!
 Nevét ki engedé becsmértened?
 DÓZSA Király kezéből vettem rendjeim.
 Isten nevével adták át kezembe
 A szentelt zászlót.
 SZAPOLYAI Lóvá tett bolond!

- 660 A mit veled játék és tréfaság
 Kedvéért elkövettek nagy bohóul,
 Te azt mind egyig komolyan ved.
 Nevettetésül voltál ott csupán;
 Komódiát játszottál, s vége van.
- 665 DÓZSA (*magában*) Békének áldott angyali, hideg
 Lehelletekkel hűsítetek szívem.
 A tördöfést, kigyómarást
 Ne érezzem belül. (*Szapolyaihoz*) Kegyelmes úr,
 Hadd legyen az egész komódia.
- 670 Nevem ne legyen hát nemes. Fejem
 Ne legyen áldva felkenő kezektől.
 De a mi szent, te is szentnek találj azt;
 Ezen kereszt itt keblemen a jel,
 Mely azt mondja, hogy ezt tisztelni kell.
- 675 SZAPOLYAI Meg van csúfolva kebleden e jel,
 S tisztább helyen lesz, hogyha porba hull.
 (*Dühösen leszakítja Dózsa kebléről a keresztet s leveti a földre*)
 DÓZSA Most hagyjatok el hát jó angyalok!
 (*dühvel Szapolyaira rohan*)
- FŐURAK (*Szapolyai elé vetik magukat*)
 SZAPOLYAI (*kardot ránt*) Kardot barátim, kardot a veszettnek.
 Nem fegyver a kasza. A merre tetszik,
 680 Keresztül vágom egy szál karddal én
 E csöcseléken itt magam, miként
 A gyermek a parajbozótton. Törjetek
 Utat jó méneinkhez. Héj, Ránki! ne félj;
 Egy kard száz ásó ellen! Én utánam.
- 685 PARASZTOK (*nagy zajgással kiüzik őket, utánuik rohannak*)
 RÓZSA (*a sátorból kifut*) Én Istenem, minő zaj támadt itt?
 BARNABÁS Ne félj; én állok itt és őrködöm.
 RÓZSA Oh Barna, szólj, mi ez?

BARNABÁS Hunyd be szemed, hogy meg ne lásd, mi ez?
RÓZSA Dózsa szavát hallom.

BARNABÁS Nem Dózsa az.

690 A böszült mennydörgésnek hangja az.

RÓZSA Ő most veszélyben van.

BARNABÁS Ő benne a veszély!

Jaj, százszoros jaj minden lábnyoma.

DÓZSA *(visszajön, lihegve, nem lát, nem hall, arca dúlt)*

RÓZSA György!

BARNABÁS Dózsa!

DÓZSA *(magában)* Mégis megtaláltam őt.

BARNABÁS György, hát te így harcolsz: fegyvertelen?

DÓZSA *(főleszmél, összeszorított öklét mutatja)*

695 Adtam neki arcára egy ütést.

BARNABÁS Kardodról elfelejtkezél egészen.

DÓZSA Nem karddal; puszta kézzel.

RÓZSA *(odamegy, dtőleli)* György, szívem.

Mi félelem arcodra nézni most.

DÓZSA Csak puszta kézzel; oh mi jól esett.

700 RÓZSA Hallgass reám; oh lágyuljon szived.

DÓZSA Azt! üszköt és halált nekik. Ássatok

Minden folyóhoz egy nagy sírt nekik,

Mélyet, hosszút és széleset . . .

RÓZSA Óh Dózsa! én

Féltemben meghalok.

DÓZSA És Dózsa azt

705 Szinültig fogja hullákkal temetni!

Omoljon össze minden, a mi volt,

Mert vétkes még a kő is együl egyig,

A mely társa fejére tétetett!

És átkozott minden fű és fa itt,

710 A mely nagyobb a többinél!

Kardot, tüzet ragadj, böszült sereg,

Segíts nekem csinálni pusztaságot,

Oly pusztaságot, melynek képe sincs:
S aztán feküdjünk le s haljunk meg ott!

(Kardot rántva a künn hangzó csatazajba rohan)

(Függöny legördül)

HARMADIK FELVONÁS

Más tábor

ELSŐ JELENÉS

BARNABÁS, RÓZSA, DUDÓK, JÓSNŐ. Később DÓZSA

DUDÓK Nézz a tenyereembe, vágj a kenyereembe, borzas
boszorka beszélj. Mit látsz a tenyereemből?

JÓSNŐ Azt látom, hogy csizmadia vagy.

DUDÓK Hazudsz; átpártolt nemes ember vagyok.

⁵ JÓSNŐ Tudom, láttam a címeredet Miskolcon: a kapu fölött
lengette a szél, két orosz lány tart egy piros sarut.

DUDÓK Jövendőt mondj!

JÓSNŐ Oly emberekre, mint te, nincs gondja a sorsnak. Elélsz
holtig.

¹⁰ BARNABÁS Mondj nekem jó néne egy jó szót, meg e lyánkának
ittén, a ki testvérem.

JÓSNŐ Szívesen fiam, jó szóért jó szót. (tenyereiket kezébe veszi)
Ez a leányka nem testvéred.

BARNABÁS Hogy tudod?

¹⁵ JÓSNŐ Testvér nem áll előtted szemlesütve. (Barnához)
Te egy leányt szeretsz, s az tégedet nem (Rózsdához)

Te egy férfit szeretsz, s az tégedet nem.

Vőlegény fogsz lenni nemsokára.

Menyasszony fogsz lenni nemsokára.

²⁰ Már vetve a menyegzői ágy;

- Ti boldog emberek vagytok mindaketten rövid idő alatt.
- BARNABÁS Nem értem én ezt.
- RÓZSA Oh én sem.
- BARNABÁS Dózsza jön.
- 25 JÓSNŐ Köszöntelek jó Dózsza György király.
DÓZSA Mi cimmel gúnyolsz engemet, anyóka?
JÓSNŐ Ezt homlokodról olvasám le én.
DÓZSA Hazudni szoktál? Abbul élsz?
JÓSNŐ Keresgetek s találगतok.
DÓZSA De mit?
- 30 JÓSNŐ Jövendők titkait. Nyujtsad kezed.
DÓZSA Találd ki azt, mi benne van?
JÓSNŐ Egy vékony szál szalag.
DÓZSA Helyes.
- Minő színű?
- JÓSNŐ Piros, ezüst csíkos.
- DÓZSA Te ördögökkel cimborálsz: ez az.
- 35 BARNABÁS Nem ördögöt, de embert ismer ez.
RÓZSA Oh Barna, mit jelenthet e szalag?
BARNABÁS Ama fogolynő sátorából ott
Midőn kijött, hajékességiből
Egy szál szalag kihullt. Ez a banya
- 40 Látta csupán és én, és Dózsza azt.
RÓZSA Oh Barna, e szalag ugy fáj nekem.
BARNABÁS Hogy függne rajta!
RÓZSA Ki?
BARNABÁS Nem szóltam én.
- JÓSNŐ *(sejtelmes hangon, Dózsza tenyerét nézve)*
Jó Dózsza György, nemsoká
46 Jutsz a trónra, melyre vágysz.
Homlokodon fogsz viselni
Fénysugáros koronát!
Egy ellentől félj csupán:
A ki a bort meg nem issza.

- 30 DÓZSA Sokat kívánsz e szép mondásokért?
 JÓSNŐ Csak e szalagcsát.
 DÓZSA Kérj egy kád ezüstöt,
 Azt ennél könnyebben megkaphatod.
 RÓZSA Oh Barna, mint fáj nékem e szalag.
- 35 JÓSNŐ A mit adtam, az semmi. Te adj érte semmit. Semmit
 a semmiért. Jól jártunk vele mindaketten. Én meg nem
 élek tőle, te meg nem halsz tőle. Én nem gondolok rá,
 te se gondoldj reá. Kerülök, fordulok, ott legyek a hol
 akarok. *(el)*
- 40 DÓZSA Bolond nő; ám bolondabb, a ki kérd
 Tőle okos szót; és a legbolondabb
 Ki tartogatja azt. Leánykám, Rózsa lyánkám,
 Miért oly halvány arcodon a rózsa?
 RÓZSA Megörte féreg, nap ledúlta azt.
- 45 DÓZSA Harmat vidítsa fel. Jó szolgálám, Barnabás,
 Gondját viseld e gyöngye szép virágnak.
 Tudod, reád bizám és számba kérem.
 Te nem tudod virág orvoslatát?
 BARNABÁS Oh György, mit én tudok, az rossz neked.
- 50 DÓZSA Magadhoz hajtád lyánkám jó szívét.
 Nos gyermekem, te Györgyhez hűtelen vagy,
 Jobb szive van Barnának, ugy-e bár?
 Tudom, tudom, ő jobb, mint én vagyok,
 S méltóbb reá, hogy nő szeresse őt.
 Én nem vádollok téged semmivel.
- 55 RÓZSA *(sirva el)*
- 60 BARNABÁS György! ugy szeretnék egyet; oly nagyom
 Szeretném ezt a kést szivedbe ütni.
 DÓZSA Miért is nem teszed? Jó eszme az.
 BARNABÁS Engem nevez'sz kegyetlen gyilkolónak?
 Pedig kegyetlenebb vagy százszor is.
 65 Én öltem száz halál nemével ellenséget,
 Gyönyörködém a kíntott jajgatásán:

De ellenem volt; harcban fogtam el.
 Te tépsz szívet, mely oly hiven szeret;
 Gázolsz virágot, mely neked virult,
 85 S rálépsz a könyre, mely érted kihullt.
 Kegyetlenebb vagy nálam Dózsa György.
LŐRINC Uram, vezér, a népség szomjazik;
 Bort már ivott, most vért szomjuhozik.
 Meleg csatánk volt, annyi diadalra
 90 Kell inni egyet. Töltsd a serleget.
DÓZSA Ki vért kíván, ott a Maros neki:
 Áradt a vértől az. Igyék belőle.
LŐRINC Uram, vezér. Eb bánt halottakat
 S rossz réti farkas; ám nemes vadak:
 95 A medve, arszlán élő húst szeret.
 Száz hetven úr esett foglyul kezünkbe.
 Zászlós urak, kalandos bajnokok,
 Delnők, nagyságos úri asszonyok.
 Az asszonyok hadd éljenek miattunk;
 100 A férfiak sorsát csak bízd reám.
 Ördög legyenek és sánta, hogyha egy
 Szememre fogja vetni, hogy olyan
 Halállal múlt ki, a minőt
 Már láta egyszer.
 105 **DÓZSA** Lőrinc diák! Bohó Lőrinc diák;
 Ma bőjtölünk, ma nincsen húsevő nap.
 Eredj, hirdesd ki ezt. Távozzatok.
LŐRINC Lányulni kezd a kő, öcsém.
BARNABÁS Megesik az.
 Mézes beszéd, meleg köny, szemsugár
 110 Sok márványt tettek már olvadt viasszá.
LŐRINC Mit tudsz? beszélj.
BARNABÁS Lesz még idő reá.

MÁSODIK JELENÉS

DÓZSA, Később CSÁKY LÓRA

DÓZSA Ez a nő engem megbűvölve tart;
 Csak egy szalag, és mely erős kötél.
 De én is fogva tartom őt. Gyönyör
 115 Lesz nékem őt remegve látni itt,
 Halványan, könny szemében, térdepelve —
 A porban — és onnan emelni fel. (*Lóra jő*)
 Hivattalak.

LÓRA Nem. — Jönni kényszerítél.

DÓZSA Tudod nevem?

LÓRA Vész, pusztulás neved.

120 DÓZSA Egykor hallád nevem és láthatál.

LÓRA Feledni szoktam, a mit gyűlölök.

DÓZSA S engem gyűlölsz?

LÓRA Téged feledtelek.

DÓZSA (*vad daccal*) Nem írtam volna még nevem elég

Mélyen a rettegő szivek hártályára?
 125 Gunyolt fejem emeltem a magasba;
 Nyílt ütközetben nyertem diadalt,
 Zászlós vitézek taborát letörve,
 És eltíporva tornyos várakat:

Nem Dózsa György tevé-e azt?

130 LÓRA Isten csapása voltál büneinkért,
 Mint jég, vagy árvíz, kártékony vihar.

DÓZSA Ki tudja, nincs-e szive a viharnak,

Midőn végig tarolja a mezőt,

S lefekteti hímes virágait?

135 Nem érez és nem fáj-e az neki?

Ki tudja azt?

LÓRA S ki kérdi tőle meg?

DÓZSA Ha volna hang, olyan mint a tiéd,

Felelne rá; ha volna oly tekintet,

- Mint arcodé, megszűnne tőle zúgni.
- 140 LÓRA S felelné arra, mért szór mennykövet
 A legmagasb tetőkre? És midőn
 Áldó esőt vár tőle a vidék,
 Miért borítja átkos jégesővel?
 Miért örül a jajgatás zajának,
 145 És vérbetűket mért ír lapjainkra?
- DÓZSA Felelni fog. Én ember nem vagyok.
 Egy eszme csak; ki élt és élni fog,
 Mig nem születtem, és ha meghalok.
 Egy százados kesergő bántalom
 150 Az én nevem, mely milliókban él.
 Oly milliókban, kikre még soha
 Nem gondolatok: élnek, hálnak ők.
 Nyomorban élnek, elfeledve hálnak,
 És mégis azt mondják, hogy nemzet az.
 155 Nem nemzet az; egy nagy fájó tetem,
 Melynek minden íze megszenvedett
 Fejének rozszágaért.
 Mit tettem én? Kiontékk rossz, hideg vért;
 Adék helyette jobbat, meleget.
- 160 Lefekteték tán ezreket? Helyettük
 Feltámaszték uj milliókat én.
 Hibám-e, hogy ez a rossz épület
 Az első rázkodásra összehull?
 De e romot én építem fel újra.
- 165 LÓRA A hóhér egyszer azt álmodta, hogy
 Ő volt a bíró.
- DÓZSA Rám felelted ezt?
- LÓRA Te csak rombolni tudsz, alkotni nem.
 Te nem szeretsz senkit, te csak gyűlölsz.
 Te nem királynak, csak bakónak jöttél.
 170 Végezd, mire a rossz sors küldte el;
 Előtted a ki áll, nem gyáva nő,

Nemes családnak büszke vére az:
Ki nem fél tőled, a mikor dühöngsz;
S midőn mosolygasz, akkor meg se lát.
175 DÓZSA A mit kimondál, emlékezz reá;
Láttál előtted, mint szelíd rabot:
Most látni fogsz, mint rabjaim urát.
(int Dudóknak)

Hozzátok a főurakat eléim.

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, BORNEMISZA, RÁNKI, KORDA, BÁRODY

(Nemes urak fegyvertelenül: kísérve Barnabás, Dudók, Bagos és
Lőrinc s fegyveres pórok által)

DÓZSA Oh hölgy, nem érzed-e, mi óra ez?
180 LÓRA Halál-órának híják, jól tudom.
DÓZSA Van-e kívánatod ily pillanatban?
Kívánat, a mit ily órára szoktunk
Fentartani? Most mondd azt, itt a perc.
LÓRA Kívánom, engedj köztük állani,
186 Kiket halálra küldesz e napon.
Oly ellened, miként én, nincs sehol:
Tanuld meg, mint tud halni a nemes.
DÓZSA (sokáig végig néz a foglyokon)
Rongyokra tépett bíbor és selyem!
Ti félelem halvány lidércei:
190 Milyen fehérek arcitok?
LÓRA Nagy ég,
Adj arcaiknak bátorsági pírt!
DÓZSA Hová lett arcotoknak büszkesége?
Hol Ránki, Korda, Bárody, Viday?

- Nincs szem, a mely szemembe nézni merne!
- 105 BORNEMISZA Tekints reám és megtaláltad azt!
- DÓZSA Végső te légy hát, a ki társaid
Sorsát merészen végig nézheted. (*Ránkihoz*)
Ah ifju Ránki, így találkozunk?
Te azt ígérted, hogyha bőrömet
200 Megkaphatod, kitömve szállítasz
Majd fel Budára. Jóra oktatál.
- LÓRA Isten! te adj neki erős szívet.
- DÓZSA (*Kordához*) Korda Fülöp, emlékezel reá:
Három farsangon azzal vígadál,
205 Hogy a midőn az ifju párokat
Esketni vitték templom ajtajához,
A szép arákat onnan fogtad el?
A vőlegények most is élnek ám,
S neked menyasszonyod van Váradon,
210 Ki érted váltságot hozott ide.
- LÓRA Kegyelmes Isten, oltalmazd a gyöngét!
- DÓZSA (*Bárodyhoz*) Bárody Pál! Bár arcod nem veres,
S hajad megőszüle egy éjszakán,
Van a ki arra jól emlékezik:
215 Rabló valál benn, és künn áruló.
Rováson állnak nálam bűneid.
- LÓRA Isten, te légy kegyes bírása néki.
- DÓZSA S ti mind vitézlett hajdan főurak,
Kik engem egykor földig gázoltok,
220 Engem s a népet, melyből származám.
Találtok-e egy hangot védelemre?
Midőn a kocka úgy fordult velünk,
Hogy a vadakból támadt a vadász!
- LÓRA Nagy Istenem!
Adj ő nekik erős, bátor szívet,
225 Hogy haljanak igaz hősök gyanánt;
S ne hagyj a pornak azt, mit égből adtál.

DÓZSA (*Bornemiszdhoz*) S te ifju bajnok, a ki arra intél,
Hogy rossz e föld nekem: ne lépjek arra.
Im lásd, te rosszabb földet is kerestél;
Mert leggonoszabb föld: a sírhalom.

BORNEMISZA Alatta is jobb por vagyok, miként
Te léssz fölötte.

LÓRA Hála néked ég!

DÓZSA (*a pórokra mutat*) Nézzétek itt a véres képeket!

Ezen szemekben, a mik rátok néznek,
Nincs annyi irgalom, mint egy fűszál.
A kínhalálnak minden ördöge
El van bocsátva pokla mélyiből,
S eltorzult ember-arccal áll körülünk;
Csak egy rövid hang, a mi köztetek
S a sír között áll. (*hátraszól*) Rajta kürtösök,
Verjétek a dobot, a síp recsegjen!
György mond ítéletet a főurakra. (*kürt- és dobhang*)
Vétettetek én ellenem sokat.
A nép ellen még többet; és való,
Hogy annyit senkinek, mint e hazának . . .
. . .Mit vétkezétek e hon ellen, azt
Majd számon kérik késő századok.
Mit vétkezétek embertársitok
Ellen, azért végezzen Isten ott!
Azért, mit ellenem tevétek: Dózsa György
Kegyelmet ad és útnak elbocsát.

LÓRA (*ki lelkendezve hallgatá szavait, meglepetve*)

Ah, György!

DÓZSA (*Lórdhoz*) Imádkozál-e éltükért?

Ha azt tevéd, az ég meghallgatott.

BARNABÁS (*elégületlenül*)

Őrjöngsz-e György? A kést útnak bocsátod.

DÓZSA Egy föltétel alatt adok kegyelmet,

Ha ti, kiket nekem adott a sors,

- Esküsztek arra, hogy míg tart e harc,
 Mi ellenünk fegyvert nem fogtok újra.
- FŐURAK** Fogadjuk! Esküszünk.
- BORNEMISZA** (*merészen előlép*) Nem esküszöm
 260 Engem válassz a többiek közül,
 És küldj halálra: én nem esküszöm.
 Nem esküszöm, mert jó vitéz valék
 Mind e napig, és undok gyávasággal
 Ez életemet meg nem gyalázhatom.
- 265 Nem esküszöm: mert ilyen esküért
 Megérdemelném, hogy ős címerem
 Bakó szakítsa ketté; és nem esküszöm:
 Mert nem lehet, hogy a mikor hazám
 Szívemben ellenség dúl, a minő te vagy,
- 270 Én vesztég üljek; — harcolok veled,
 Ha elbocsátasz, újra; — harcolok
 A míg le nem vagy győzve, s a vihar,
 Mit felkavartál, el nem csillapult.
 Ezt mondom én. Hallád. Vitess halálra!
- LÓRA** (*csókot vet felé magasztosultan*)
- 275 **DÓZSA** (*magában*) Küzdesz velem: de meg nem szégyenítesz
 Ti főurak, kik esküt adtatok,
 Vegyétek tőlem íme éltetek.
 Te, a ki tőlem megtagadtad azt, —
 Vedd tőlem élted — és becsületed.
- 280 **BARNABÁS** (*dühösen*) Dózsa, megállj!
DÓZSA (*tekintéllyel*) Ki mondta, hogy beszélj?
 Mit nézed oly merőn e férfit itt?
 Mit vettél rajta észre? Lábain
 A sarkantyú megtágula? Eredj,
- 285 Hajolj le hozzá és szorítsd meg azt.
- BARNABÁS** (*elfojtott dühvel, odamegy Bornemiszdhoz s sarkantyúját megkötí*)
 Ezt csak velem tehetted, Dózsa György.

S kinek feje kezemben; élete
Csak egy veszendő mécsnek lángja, mit
Egyetlen egy lehelletem kiolt.
315 Dózsa, te félsz; a jóslatot hiszed.
Hiába mondd: balga a ki hisz;
Lelkedbe vágta mérges körmit az,
És fekszik rajtad, mint egy bővös álom.
Legyen. De engem ez nem tántorít.

(Bornemiszdhoz)

320 Kezet szorítok véled jó vitéz.
Ha egykor sorsunk újra összehoz,
Kettőnk közül az egyik nem megy el.
Ki légyen élő és ki a halott?
Azért bennem egy gondolat se szól.
325 Csak azt kívánom: hogy kettőnk közül
A kit életben tart meg a hatalmas ég,
Azáltal tégye boldoggá e hont.
BORNEMISZA Egy szót még Dózsa: nemesül tevé.
DÓZSA Mondjad: parasztul.

BORNEMISZA Mondom: nemesül,
330 Hogy ellenséged elbocsátod utnak.
Tetézd meg azzal ezt a szép vonást:
Tedd azt szabaddá, a ki tégedet
Fegyverrel meg nem támadott soha:
Szép Csáky Lórát.

DÓZSA (felingerült szenvedéllyel) Mi e hölgy neked?
335 Miért tekintesz ily szemmel reá?
Miért könyörgesz érte? Oh nagy ég!
Másodszor bánta Dózsa meg nagyon,
Hogy elbocsátá ellenét kezéből.
Utamban hát te minden lépten állsz!
340 És Dózsa rabja kimondott szavának.
Most még nagyobb okom van azt kívánni,

Hogy feltaláljuk egymást harcmezőn;
 Ezen szalagról ismersz ott reám:
 245 Hölgyed szalagja ez, és hölgyemé,
 Kiért halálra együtt harcolunk.
 A harc után: oroszán a ki él,
 Eb a ki meghal. Győztesé a hölgy.
 Addig kezemben ő lesz a kezes.
 250 Megőrzöm őt oly tisztán, mint az ég,
 Melyből e bűnös földre származott.
 És most vitéz urak, távozzatok;
 A tábor végső őrszeméig én
 Kísérlek el magam, ne mondja más,
 255 Hogy Dózsa csak török kegyelmet oszt,
 Utnak bocsát, s oroszva gyilkol el.
 Szép úrnő, sátoromban végy helyet.
 Te Barna, őrt állsz ajtajában itt,
 S felelsz nekem minden sohajaért.

*(Dózsa és főurak, fegyveresek eldvoznak; Lóra sátorába vonul,
 Bormemisztét titkon üdvözölve)*

NEGYEDIK JELENÉS

BARNABÁS, LŐRINC, BAGOS, DUDÓK, majd RÓZSA

LŐRINC Mi volt már ez, öcsém?
 DUDÓK Szépen vagyunk.
 300 LŐRINC Bolond-e Dózsa, vagy csak áruló?
 Esztét veszíté akkor, a midőn
 Cimert kapott, s fején kezd járnai most?
 Szégyenli ez megölni ellenét!
 Fél, hogy talán bizony ilyen nagy ur
 305 A más világon rosztat mond felőle.
 DUDÓK Elárult minket ő a főuraknak.

- BAGOS Kést a szívének, hogyha áruló!
 BARNABÁS Csendet, barátim, szóljunk csendesesen,
 Mert a mit mondok, nem légnék való.
 370 Kik vagytok itten? mind jó férfiak;
 Harcban megedzett, próbált jó vitézek,
 Suttogva kell most nekünk szólanunk.
 Dózsá minékünk éltető fejünk;
 Mi nála nélkül széthullt kéve csak.
 375 De őt gonosz bűbáj rontotta meg;
 E bűbajt széjjeltörni kell nekünk.
- LŐRINC Én minden ördögöt személyesen
 Jól ismerek; szólj: melyik az?
- BÓZSA *(a fenékszínen megjelenik s titokban hallgatózik)*
- BARNABÁS E bűbáj a szerel'm.
 380 Azon magas hölgy két szemében ég
 A vesztő láng, mely Dózsát elvakítja,
 Hogy véle együtt féreg lesz belőlünk
 Idő előtt.
- DUDÓK Mit kéne tenni itt?
- LŐRINC Cudarság tőle, hogy feledni tudja
 385 Oly szép menyasszonyát.
- BARNABÁS *(kedvetlenül)* Hagyjátok azt.
 E nőnek halni kell.
- BAGOS Hogyan?
- BARNABÁS Hogyan?
- Hát egy jó éles kés hegye talán
 Az ő szívét meg nem találja-e?
- BAGOS Ki volna oly merész?
- BARNABÁS Talán te nem?
- 390 BAGOS A holdvilágért sem teszem meg azt.
- BARNABÁS Te sem?
- DUDÓK Inkább a medve kölykeit
 Ölöm meg, a mig anyjuk rajtuk ül.
- BARNABÁS Elvégzem én.

- LŐRINC Tedd, ám nekem ne mond
 BARNABÁS Még róla tudni is remegsz, te vén fiu?
 193 LŐRINC Martyrnak még elég ifju vagyok.
 És uccse mondom, a ki ebbe' tud,
 Annak fölösleges lesz a pokolba jutni.
 BARNABÁS Halljátok. Már a nap leáldozott.
 400 Míg Dózsa visszatér: a munka kész,
 És holnap reggel halvány hölgye lesz.
 Ti fussatok, a merre láttok, innen.
 RÓZSA *(irtózza eláldozik észrevétlenül)*
 LŐRINC Azt megteszem, ha nem tanácslod is.
 Fiúk, távozzunk messze innen el;
 Nem láttunk és nem hallánk semmit ebből.
 BARNABÁS *(kivonja kését, kardja tokján végig feni)*
 405 Egyszer azért, hogy ébredj Dózsa György;
 Másodszer a gonosz gyalázatért;
 Harmadszor és ezerszer! a kínért,
 Mellyel gyötörsz egy siró gyermeket,
 Ki tégedet szeret, s kit eltapodsz;
 110 Kit én imádok, s kit te lassan ölsz.
 A sírra mondom: én gyorsabb leszek!

(Függöny legördül)

Változás

ÖTÖDIK JELENÉS

LÓRA, RÓZSA

LÓRA Ki jő?

RÓZSA Egy árva lány, szép úri hölgy.

LÓRA Mi kell?

RÓZSA Egy jó szó és egy jó tett.

LÓRA Tehetek én és szólhatok?

RÓZSA Igen.

415 Én egy szegény árva leány vagyok,
Kinek nincs semmije az ég alatt.
Egy kincse volt csupán: nagy, drága kincs;
Ugy őrizém azt, mégis elveszett.
420 Te lelted azt meg, ékes úri hölgy;
S a nélkül én most oly szegény vagyok.
Add vissza nékem vesztett kincsemet.

LÓRA Mi az? nem értelek.

RÓZSA Dózsa szívét

Add vissza nékem, mely egykor enyim volt.

Oh egykor én olyan gazdag valék.

425 LÓRA Menyasszonya valál te Dózsa Györgynek?

RÓZSA Az égre, most is az vagyok.

Gyűrűje itt van most is ujjamon;

S esküje itt szívemben mindörökké.

430 Mondhatja ő: „halj meg, s ne légy enyim.”
De azt nem, hogy „ne légy az s élj tovább.”

Oh drága hölgy, ne vedd el tőlem őt;

Ő véle boldog nem lehetsz soha.

György büszke és dacos, heves szívű;

Ha lángra lobban, mindent összetép.

435 Ő véle senki boldog nem lehet,

Csupán csak én, ki benne elveszek,

Ki tűrni és remegni megtanultam,

S imádni őt, midőn reám tapod.

LÓRA Mi tiszta szenvedély és szenvedés!

440 Mit tégyek érted, édes gyermekem?

Szóljak szívéhez?

RÓZSA Oh csak azt ne tedd.

Utálna engem. Távozz innen el.

LÓRA Távozzak innen? Merre és hogyan?

RÓZSA E sátoron át, mely melletted áll,

445 Mely az enyim, ki a szabadba jutsz.
 Vedd fel ruháim ott, fejed kendőmbe rejtsd
 Ha kérdenek, mondd Rózsa vagy,
 És senki meg nem állít utadon.
 A jelszó: „Lóra férfi, Lóra a jutalom.”

460 Így minden őrszemen végig mehetsz;
 Helyetted én leszek majd sátorodban.
 S ha jönni fog majd Dózsa György s talán
 A kedvező homályban ül ide,
 S suttogni fog: „én üdvöm, kedvesem,”

465 Gondolva, hogy te vagy: én halljam azt.
 LÓRA Szegény leány, a gondolatnak örvend,
 A melytől engem irtózat fog el.
 RÓZSA Oh tiszta hölgy, ne ítélj engemet meg,
 Hogy oly igen szeretni mért tudok?

480 Hisz ő cnyim volt, s ha elgondolom,
 Hogy most nem az: eszem megháborul.
 LÓRA Legyen tenéked boldogságod az,
 Mi nékem félelem. Az ég jutalmaul
 Nyerd vissza a szívet, mit elveszítél.

485 Én áldalak, hogy innen megmenekszem.
 RÓZSA Még egyre kérlek, nemes úri hölgy:
 — Te oly nemes vagy, arcod oly igaz; —
 Igérd meg nékem, hogyha egykoron
 Majd Dózsa György nehéz veszélybe jut,
 470 Te róla akkor nem feledkezel,
 S miként én tégedet megmentelek,
 Azt rajta visszapótolod.

LÓRA Szegény
 Leányka. Mennyi édes érzélem!
 Légy bizton arról: hogyha kedvesed
 475 Veszélybe jut, ott Csáky Lóra lesz,
 Ki minden elkövet, hogy életét
 Tenéked visszaadja. Ég veled.

A mit ohajtasz, teljesüljön az.

(*Lóra el. Künn : „Mi a jelszó?” Lóra : „Lóra férfi, Lóra a jutalom.” Ugyanaz távolabb és még távolabb*)

RÓZSA *Eltávozott. Megmentve távozott.*

480 Oh mint remeg szívem. Legyünk erősek.
A kés már fenne van nagy élesen.
Tán fájni fog? De nem soká talán?
Mint reszketek olyan magányosan,
Ilyen közel a rút, hideg halálhoz,
485 És olyan elhagyottan egyedül.
Jó lesz az így. Mint fájna néki az,
Ha e szép delnőt lelné itt halottan?
Így majd talán még ő is megsirat;
Meg fog csókolni halvány arcomon.
490 Oh én megérezem azt halottan is,
S szívemből újra felbuzog a vér.
Majd szépen eltemetnek engemet!
Fehér virágból lesz sirom füzére,
S pásztorleánykák fognak ott dalolni.
495 Oh csak olyan hideg ne volna a vas.
Ah, férfi léptek! Már ilyen hamar.
De hátha Dózsa jön? Ne jöjjön ő;
Elébb hadd haljak én meg csendesen.
Már itt dobog. Nem az ő lépte ez;
500 Csak egy imát, csak egy rövid imát még.
Én Istenem, irgalmas Istenem!
Végy fel magadhoz, árva gyermeked.
Készen vagyok. Szemem behunyva már;
Jól fekszem, a fegyver eltalálhat.

HATODIK JELENÉS

BARNABÁS, RÓZSA

909 BARNABÁS (*lappangva jön*) Csend van, nincs semmi nesz;
 Kőbor bagoly huhog az ormokon,
 Künn sír a szél, nehéz szív úgy dobog.
 Ott alszik ő. Keblére téve két keze;
 Imádkozott és úgy aludt el.
 910 Nem éri készületlen a halál.
 Csitt, csendesen, te szél ott künn ne sírj!
 Te szív itt benn ne döngj! Már itt vagyunk.

RÓZSA Mint reszketek.

BARNABÁS Most álmában susog;
 Az álom és halál testvérek úgy is.
 911 Egy ajtó választ el csak két hazát:
 Ez ajtó nyitva van. (*megszúrja Rózsát*)

RÓZSA (*susogva*) Oh mily hideg e vas.

BARNABÁS Nem is sikolt.

Átlépett a halálba szóltanul.

Milyen meleg ömlött kezemre itt.

912 RÓZSA Isten — segíts!

BARNABÁS Ez végső sohaja.

HETEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, DÓZSA, két férfi fáklyával

DÓZSA Ki az? Ki van e helyt?!

BARNABÁS (*felriad*) Itt én vagyok.

DÓZSA Mit tettél itt?

BARNABÁS (*dacosan*) Látod, megöltem őt.

(*a kést lábaihoz veti.*)

DÓZSA Oh átkozott!

(megragadja és lesujtja a földre ; azután Rózsához rohan, megismeri őt, megrettenve letérdel előtte)

Ah Rózsa, gyermekem!

525 RÓZSA *(haldokolva)* Oh György, Barnát ne bánts!d;
Nem fáj nekem, nem ros ez a halál.
Eddig hallgatva tűrtem, a mi fáj;
Eztán még csendesebb leszek.

DÓZSA Oh gyermekem,

Letört virágom, mért tevéd te ezt?

RÓZSA Bocsáss meg érte, hogyha fáj neked.

530 BARNABÁS *(azon szöndl, midőn György Rózsát megismeri, zavarul-
tan felrohan, kését keresi a földön, és nem találja ; kezeit
borzadva tartja maga elé ; végre odabukik Dózsa lábaihoz)*
Oh átkozott a kéz, mely ezt tevél!

Oh átkozott az éj, mely kölcsön adta

Pokolsötétségét ily irtózathoz.

Megöltem őt, ki földi angyalom volt;

E kéz tevél azt, és nem száradott el.

535 Taposs el engem, Dózsa György: tüzes
Vasakkal téped szerte testemet.
Találj ki nekem oly halál nemét,
Mely eltörölje ezt a kínt belül.

540 RÓZSA Oh György! menyasszonyod
Arcát utolszor meg nem csókolod?
Halvány lesz az, és vissza nem mosolyg
Többé reád

DÓZSA *(megcsókolja)*

RÓZSA Oh én boldog vagyok. *(meghal)*

BARNABÁS *(megfogja Rózsa kezét)*

Oh szólj egy szót nekem. Egy szót nekem.

Akármi szót, legyen bár átok az!

545 Nincs. Semmi sincs többé ez ajkakon;
Minden hideg, a lélek elrepült.
Küldj engem is utána Dózsa György.

DÓZSA *(hidegen félretaszítja, Rózsát lefekteti és még egyszer megcsókolja : azután Barnához fordul)*

Élj, a mig élni tudsz.

BARNABÁS *(összeroskad)*

(Függöny legördül)

NEGYEDIK FELVONÁS

Csata tér

ELSŐ JELENÉS

PARASZTOK, BAGOS, DUDÓK, LŐRINC előrerohannak kaszákkal és cséplőkkel

LŐRINC Előre fiaim! most van az az idő,
Mikor egyszerre nyitva menny, pokol.
Előre a ki tör, az mennybe ér;
Ki hátrafut, pokol honába jut.

(künn dobörgés, trombitaharsogás)

UGYANAZOK *(szaladnak visszafelé)*

NEMESEK, RÁNKI, KORDA, BÁRODY *(a parasztok után verekedve)*

RÁNKI, BAGOS *(együtt vivnak)*

RÁNKI *(döszurja Bagost)* Nesze paraszt, te ezzel elmehetsz
Zörgetni a pokol kis ajtaján.

BAGOS *(megkapja egy kézzel Ránki kardját)*

Megállj, kegyelmes ur! te menj elől;
Nem illenék, hogy én előzzelek meg.

(Levdgja Ránkit. Mindketten lerogynak és meghalnak)

DÓZSA Ah, itt talállak újra jó urak!

10 Gyalázat volt nekem fogadnotok;
Nagyobb gyalázat, meg nem tartani.
Lássuk tehát, ki lett azóta jobb?

(*harcolva elülzi őket a színről*)

SZAPOLYAI, BARNABÁS (*találkoznak csapatokkal*)

SZAPOLYAI Ki vagy te ádáz fenevad,

Ki vágsz, harapsz, mint meglőtt medvekan?

15 BARNABÁS Halál vagyok s keresem a halált;

Vagy add nekem, vagy vedd magadnak azt.

(*vivnak*)

PARASZTOK (*körülfogják Szapolyait, elüzik Barnabástól*)

BARNABÁS Ne álljatok utamba, nem tekintem

Ki ellenség, ki jóbarát? Ölöm

A ki előmbe áll. (*Szapolyai után rohan*)

DÓZSA (*lihegve jön vissza*) Más kardot adjatok; ez csorba már!

20 Korda láncüngiben kivertem élt.

DUDÓK Te vérzesz is.

DÓZSA Az azt mutatja csak,

Hogy én is vért hordok belül. E főurak

Ne mondják, hogy vérüknek színe más,

Mint a mienk. Előre férfiak!

BARNABÁS (*roskadozva jö*)

25 Oh György! Velem megkönnyebbült a föld.

Jól ért a kardhoz, a ki megdöfött;

Derék döfés volt: Dózsa azt kerüld.

Sárkányt visel — sisak — taréjzatán. (*leroskad*)

DÓZSA (*emeli*) Kelj, még korán fekönni; nincsen éj!

30 BARNABÁS Enyim már itt van. — Száll az árny alá.

Az éjnek árnya. — Jó ágy lesz — a föld.

Oh Rózsa, — hát te alszol-e alant?

György, — túlvilágra szép arád után

Izenni nem kívánsz-e általam?

“ Hiven — én ott is — átadom neki; —
S nem mondom el — hogy én szerettem őt.
(*meghal*)

DÓZSA Ez már hónapba tért. Már boldog ő;
Hogyan mosolygja arca a halált.
Ki megdöfő, azt mondá: férfi volt;
Keressük őt fel, hátha van neki

“ Számomra is még egy jó tette készen. (*elrohan*)

PARASZTOK (*egy elfogott ágyut vontatnak a színen keresztül, ketten rajta ülnek, nagy ujjongatva*)

LŐRINC E tűzokádó nagy anyányi sárkányt
Az ellenségtől most foglaltuk el.
Győzünk fiúk, a bot hatalmas úr!

(*jobbrul trombitaszó és zaj*)

PARASZTOK (*futnak*)

“ DUDÓK Lőrinc, mentsd magad!
Az ördög ránk hozott egy új hadat;
Innen rohant ránk az erdő felől:
Ugy jön, miként a fergeteg reánk.

LŐRINC (*a futók után szaladva*)

Megálljatok ti gyávák, álljatok meg!

“ Le kell őket botozni, hogyha jönnek. (*elfut*)

BORNEMISZA (*jó harcosaival*)

Előre! Hol vagy Dózsa György?

Im én eljöttem a találkozóra.

DÓZSA (*szemközt találkozik másfelől*)

Jelen vagyok! A végső óra ez.

Kardunkra téve e hon sorsa most,

“ Vagy élet, vagy halál: vitassuk azt! (*vívnek*)

(*Függöny legördül.*)

Változás

Börtön

MÁSODIK JELENÉS

DÓZSA egyedül láncokban

DÓZSA Még vége nincs. Egy tett még hátra van:
Meghalni tudni úgy, mint éltem itt;
Hogy a ki nézte Dózsát haldokolva,
Elmondja: ő tagadni nem tanult.
60 A mit tevék, az már megírva van,
Csak a pecsét hiányzik róla még.
Az a halál lesz. Halva sem leszek
Más, mint valék; szórjátok hamvaim
Szét a szelekbe, minden porszemem
85 Külön fog élni végítéletig.
Ajtóm nyílik. Pihent bakó legények
Munkára jönnek. Jőjjenek tehát.

HARMADIK JELENÉS

DÓZSA. LÓRA

DÓZSA *(meglepetve látja meg Lórá)*
Mi ez? Te jössz?! Ah égből jöss-e te?
LÓRA Jól mondád; a ki küld, őrangyalod.
70 Szabad vagy; itt ez úton elmehetsz.
DÓZSA Mit szólsz? Ismét szabad? Az nem lehet.
LÓRA Megvesztegettem őreid' arannyal.
Ha szent hitedre azt fogadni kész vagy,
Hogy e hazára többé törni nem fogsz,
75 Megmentelek. Lenn várnak méneim;

A szerb határig meg se állj. Amott
Aztán te lásd, hogy merre mentsd magad?
DÓZSA (*gyönyörrel*) Oh hölgy, te vélem új csodát követsz el;
Nem voltam én boldog soha, soha!

80 S most kényszerítesz azzá lenni engem:
E perc az üdv sugára a pokolban!

LÓRA Tartozom ezzel. Egy szegény leányka
Megmentte egykor a te táborodból,
S könyörgve kért, ha egykor téged ér baj,

90 Fizessem azt te rajtad vissza néki.
E lyánka mátkád, téged hön szeret;
Epedve vár reád, én jól tudom,
Adná az ég, hogy boldog légy veled.

DÓZSA (*érezékenyen*) Bizonnyal, én meglátom nemsokára

100 A hí leányt, ki most is vár reám;
S csak én tudom s a sírok férgei,
Hol vár reám? Ott én meglátom őt.

LÓRA Meghalt?

DÓZSA Igen. Ő meggyilkoltatott.

110 Szivednek volt a kés kifelve akkor;
Ő fogta azt fel, hogy neked ne fájjon:
És a döfés fáj így és úgy nekem.

LÓRA (*elgondolkozva*) Utolsó gondolatja is te voltál;
Most tedd, mit ő kívánt, hogy légy szabad.

120 Szép szelleme őrizzen útadon,
S legyen veled, míg ég és föld között jársz.

DÓZSA Ég s föld között csak egy út vár reám még,

130 A börtönajtótól a vérpadig.
Nem tévedek le arról: messze nincs;
Ez úton engem tántorogni nem látsz.

140 LÓRA (*meglepetve*) Te itt akarsz maradni?

DÓZSA (*keményen*) Azt teszem.

Az a csapás, melyet fejemre hívtam,
Megtörhet, ámde futni nem tanít.

LÓRA *(iszonyattal)* Órült! te nem tudod, mi vár reád?
Irtózatos halállal ölnék el.

110 DÓZSA Nagy szörnyeteg valék, nem úgy van-e?
A rémmeséknek szörnye, a minőt
Mégátkozott tenger szokott kihányni.
S most bújjak el tán, mint maró kigyó,
A mely telelni föld alá siet?

115 LÓRA *(borzalommal)* Izzó vastrónba fognak láncra kötni,
Fejre tesznek égő koronát,
S pokol-kínok között veszítnek el!

DÓZSA *(magában visszaemlékezve s összeborzadva)*

„Jó Dózsa György, nem soká
Jutsz a trónra, melyre vágysz.
120 Homlokodon fogsz viselni
Fénysugáros koronát.”

(Hirtelen felbátorul, fejét újra merészen fölemeli)

Ah e hír engem új örömré kelt;
A nép előtt, az izzó trón felett
Ott ülök én, fejemnek koronája
125 Világítand a kételkedők szemébe,
S arcom minden vonása érc marad.
Ha szennye volt nevemnek, rólam azt
A tűz lemossa; és ha vétkezém,
Megtisztít engem. Oh e hír nekem
130 A legnagyobb gyönyör. *(Lórdhoz nyugodtabb hangon)*
Igérd meg azt,
Hogy engemet meg fogsz tekintni ott.
Nekem nem osztád semmi kegyjeled,
És én imádtalak, mint senki más.
Nagyságért küzdtem, hogy elérjelek;
135 Tedd e kegyelmet vélem, tedd meg azt,
Midőn halálos trónomon megállok,
Tekints reám, csak egy pillantatig;

Talán szemedben egy köny cseppje fog
Ragyogni akkor; oh e lanyha csepp
100 Eloltja tűzhalálom kínjait.
Igéred-e?

LÓRA (*elfordítja arcát*) A köny már megjelent.

DÓZSA Ugy én készen vagyok. Munkára fel!

Hol a bakók? (*Kinyitják az ajtót, négy bakó áll elő*)

Csak ennyin vagytok-e?

Mienjünk, ki mit tanult? mutassa meg. (*Lórához*)

100 Ha mondom azt: „én Dózsa György vagyok!”

Akkor tekints egy pillanatra rám. (*el*)

LÓRA (*egyedül*) Nagy szellem volt, csak árnya volt nagyobb;

Emléke oly nehéz itt szívemen.

Bukásától még most is reng e föld,

100 Melyen utolsó lépte hangzik el.

Oh ég; előtte nyisd meg ajtaid,

S ne engedd a pokolnak szellemét,

Hogy egykor onnan újra visszatörjön,

Lángbaborítani e haza terét:

100 Hanem ragadd fel boldogid közé,

S tisztítsd meg azt szentséges ihleteddel.

S ha egykor érdemes lesz árva néped,

Akkor bocsásd ez óriási szivből,

Mi nagy volt és nemes, e földre vissza!

(*Figyel, a hátszínben levő ajtó ezalatt feltárlul: meglátszik az izzó trón, bakóktul körülvéve, melyhez Dózsa közelt, fején izzó veres koronával s fellép abba bátran, szilárdul. — Lóra az ajtó-
nak háttal fordulva, csupán képzelete által a hangok szerint sejtve
a képeket.*)

100 A dob pörög. Közelg a trón felé.

Mostan reá lép. Ráteszik fejére

Az érckohóból kivett koronát.

Most összecsap a láng két oldalán!

Mostan . . . mostan . . . (künn hangzik Dózsa szava :)
145 „Én Dózsa György vagyok!”
LÓRA (odatekint) Oh ég! e kép! (szünet múlva)
Ő most volt legnagyobb.

NEGYEDIK JELENÉS

LÓRA, SZAPOLYAI, BORNEMISZA

(A mint a főurak belépnek, az ajtó bezdrul)

LÓRA Meghalt-e már?
SZAPOLYAI Megátalkodva halt.
BORNEMISZA Erős és bátor szivvel halt meg. Ő reá
Szállott a láng, te rád a füst a tűzből.
170 SZAPOLYAI Kellett a példa e rosz csöcseléeknek,
Hogy réműlettel szóljanak felőle,
S száz év után is elnémulva bujjon
A pórnő kölyke, hogy ha Dózsa György
Nevét kimondják néki altatóul.
176 BORNEMISZA Feledve lenne bár e név örökre,
S ne volna az, miként egy fájó bélyeg
A nép szívébe sütve általad.
SZAPOLYAI (góggel) A mit tevék, azt mindig jól tevék;
S megbánni nem szokásom tettemet.
180 Az ország hálát adhat jó kezemnek,
Hogy végveszélyét róla elfordítám.
Én nélkülem most a királyi várban,
Budán egy pór fia leendne úr.
185 Így én vagyok! S ha mondom: mondhatom
A hölgynek, a ki jobbotat fogadja,

(Lórára célozva)

Hogy e kéz őt királynévá teszi.
 BORNEMISZA Én ily örömben lenni nem tudok;
 E győzelem előttem nem dicsőség,
 Mit egy magyar vivott a másikon.
 100 Nekem csak a fájdalmas rész jutott:
 Váram leégve, földeim parlagok;
 Testvéreimnek vére kardomon!
 Sem büszkeségem nincs, sem birtokom.
 Elmondhatom a hölgynek én is azt,
 105 Ki jobbomat el tudja még fogadni:
 Hogy e kéz őt csak koldussá teszi.

LÓRA Nem, Zápolya, én véled nem megyek;
 Azon az úton, melyen járni vágysz,
 Az én szívem neked terhede volna. —
 100 Te fénytelen, vagyontalan lovag,
 Lelkemnek a te lelked tud felelni:
 Keressük fel leégett váradat.
 Nem mondom azt: leszünk-e boldogok?
 Mélyebb a seb, mi rajtunk ütve van,
 105 Mint hogy beforrjon e mi életünkben.
 De él hitem, hogy lesz egy jobb idő,
 És lesz egy Isten-áldott nemzedék,
 Ki sírjainkról eltisztítja majd
 Azt a nehéz emléket, a mi ott
 110 A föld porában sem hagyand pihenni;
 S megorvosolja a fájó sebet.
 Nem érzük azt meg: késő sarjadék
 Látandja azt a boldogabb napot,
 Midőn a legnagyobb és legkisebb
 115 Egy lelkesült cszmében egyesül;
 Midőn nemes szív jelzi a nemest,
 Midőn a honfitárs nem gyűlöli
 A vériből való igaz rokont,
 S ur és paraszt csak abban versenyez,

220 Melyik szeresse jobban nemzetét?
Melyik legyen ő érte áldozóbb?
S forró szerelme által egy leend
Minden magyar, ki egy hazát imád:
Akár selyem, akár daróc fedí . . .
225 . . . Te boldog Isten, ott az égbe' fenn!
Sötét felleg borította éj után,
Engedd virradni ezt a jobb napot!

(Függöny legördül)

(Vége)

A SZIGETVÁRI VÉRTANUK

BREDETI SZOMORÚJÁTÉK NÉGY FELVONÁSBAN

(1860)

SZEMÉLYEK

<p>ZRINYI JURANICS LŐRINC MÁRIA, LŐRINC neje ANNA, MÁRIA testvére CSÁKY BERTALAN, öreg nemes SZECSDI PÉTER PATACSICS PÉTER BAJONY JÁNOS ISTVÁNFY PÁL SERÉNK, ZRINYI pitvarnoka SZOLEJMAN, szultán SZOKOLI, nagyvezér</p>	<p>SZELIM, kegyenc NAHNUMANZÁDE, imám ALI PORTUK, jancsár aga SEMSZ ACHMED, spahik vezére MAHMUD, tűzér aga AMHÁT, mutefellikák basája NACHIM, beglerbég FERHÁD, csausz aga Lövész Őr Orvos ZUELMA ÁNISZ</p>
<p style="font-size: 2em;">}</p>	<p>hadnagyok</p>
	<p style="font-size: 2em;">}</p>
	<p>bajadérek</p>

Magyar vitézek, magyar urnők. Jancsárok, zászlóvivők,
 koránolvasók, komparadzsik, mutefellikák, dervisek

Történethely: Szigetvár és környéke. — Idő: 1566. augusztus
 4-től szeptember 8-ig

ELSŐ FELVONÁS

Várterem Szigetvárott, oldalt ablak, alkonyodik

ELSŐ JELENÉS

ZRINYI egyedül. Később SERÉNK

(Kívül kürtzó hangzik)

ZRINYI *(az ablakon kinézve)*

Még lángol az ég a nap alkonyatán,

S már csillagait felhozza az éj.

Még véres az alkony a nap után,

S már réme, a sápadt hold, tova kél.

Oh lángba borult mennyboltozat ott!

— Rosz példaadója a földnek.

Nappal beborulsz, napod eltakarod,

S kiderülsz, ha a hold fényszarvai jönnek.

A bánatos arc nincs már hova nézzen:

10 A földet az ozman birja egészen,

S hiába keressük a boldog eget:

Ah ott is az ozman hold fenyeget.

— — Ám hogyha az ég-föld hódol a holdnak,

Én megmaradok a lehunyt nap hívének,

10 Rosz sугaraid bűbájt gyakorolnak

Földön — egen; — de Zrinyi szivén nem!

SERÉNK *(belép)*

ZRINYI Kiket jelent a kürt?

SERÉNK Mostan haladt

A hidon át egy uri nagy csapat
Lovon, szekéren, asszony, ur, cseléd,
20 Egész sereggel jönnek mind eléd,
Pedig tudomra nincs keresztelő,
Sem névnap.

ZRINYI Hátha tor jöhet elő.

SERÉNK Ne vigy a kísértetbe!

ZRINYI Jó Serénk.

Már benne is vagyunk. Vezesd clénk
25 Vendég ha jön, s hozz bort és serleget,
Rosz képedet hagyd kinn. Ne emlegesd
A rossz hirt. Vendéget, utast
Derülten láss, és búdat ne mutasd.

MÁSODIK JELENÉS

ZRINYI, CSÁKY, JURANICS, MÁRIA, ANNA, SZECSDŐDI, BAJONY,
PATACSICS, ISTVÁNFY, NŐK

ZRINYI Hozott az Isten! *(Szecsdőihez)* Régen láttalak.

30 *(Juranicshoz)* Megházasodtál s engemet
Kihagytál menyegződből rossz fiu.
(Máriához) Rád bízom büntetésűt, kis hugom.
(Annához) Hát Anna? most is olyan bánatos?
Ej, ej, de rossz festék a bú!
35 Ne emlegessük azt hát. *(Csákyhoz)* Bertalan!
Alig ismertelek meg! hol vevéd
Ez ősz szakállt? hajadra szállt a dér.
Rázd le, hadd hulljon el.

CSÁKY Miklós öcsém,

Közleg a tél, aztán meg más egyéb,

- 10 A vászon megfehérül, hogyha mossák.
S engem sok zivatar megmosdatott.
Olyan idő van, hogy még életében
Kisértet lesz az ember itt a földön,
Ki ismerőseit ijeszgeti.
- 10 ZRINYI Rég láttuk egymást, csak hogy egyszer itt
Lehettek, innen nem távoztok ám el.
- CSÁKY Talán soká nem, Miklós. (*Juranicshoz*) Jó öcsém,
Vezesd az asszonyfélét asszonyokhoz.
Itt férfiak vagyunk; rosszul mulatnak,
S mi őket látva, — rosszul búsulunk.
- 20 ZRINYI Nőm nincs a várban; — hogyha tudta volna!
Ma reggel utazott Csákvárra el.
- CSÁKY De visszajő?
- ZRINYI (*sóhajtva*) Remélem Istentemtől.
(*Máridhoz*) Addig te kis pajzán menyecske, te
Légy háziasszony ő helyette. Majd
Jól megdicsér, ha tisztét jól viszed.
- MÁRIA Ezer örömmel, édes bátya, ámde
Kérd Annát, hogy ő is segítsen ebben.
Ő jobban ért.
- ZRINYI (*tréfásan*) De asszony nem lehet,
Mert férje nincs még.
- MÁRIA (*halkan, célzattal*) Hallga! fáj neki.
- ZRINYI Tehát ti ketten lesztek házi nők,
Szép Annám! szótlan? mindig szótalan?
Jól van; van rá jogod, hogy néma légy.
Van fájdalom, miről a szem beszél csak
S a szem helyett a sziv könnyez bele.
- 30 Távozzatok külön szobáitokba. (*Mária, Anna, nők el*)
JURANICS (*utánuk szól*)
De minket onnan sem szabad kizárni.
- CSÁKY A gyermekek! Mézes hetekben élnek.
- ZRINYI Mi jó hozott, kedves vendégeim?

- 70 CSÁKY Jó nem hozott, de üldözött a roszt.
Tort ülni jöttünk most Szigetre, Miklós,
Magunk torát; nyomunkban a török.
A mint a szultán roppant táborával
Eger várának indula;
- 75 Egyszerre megmásítva szándokát,
Utat veszt és siet Sziget felé.
Hogy ezt tiporja szét elébb.
- ZRINYI Itt meg fog állni? Tegnap tudtam ezt már.
Hírül hozák menekvő harcosok.
- 80 Készen vagyok s tudom mi vár reám!
CSÁKY Az vár reánk is, abban osztozunk.
Mehettünk volna északnak, keletnek,
De tudva, hogy feléd jön a veszély,
Hozzad jövénk és itt nézünk szemébe.
- 85 ZRINYI Oh Bertalan! rossz helyre jöttetek.
CSÁKY Jó helyt csinálunk abból kardjainkkal.
ZRINYI Van egy spanyol közmondás, a mi így szól:
„Vesd meg a jó szerencsét és becsüld
Meg a veszélyt.” És a veszély igen nagy.
- 90 Kétszázezer török jön ostromunkra.
Hadunk alig haladja az ezert.
Amazt segíti három ország népe,
Minket csak őseinknek szellemei.
A vár falát nem vasból építék,
- 95 Talizmán sincs leásva kapujában.
Törendő, a mi kő, megég a fa.
Veszendő, a mi csontot, vért visel,
S van e fészeknek egy makacs vezére,
Ki a biztos halállal, elveszéssel
- 100 Szemközt tekintve, várát fel nem adja,
Hanem bevárja, míg az rászakad.
Nem rossz hely-e az ilyen, Bertalan?
- CSÁKY Ilyen hely az, a melyet mink kerestünk.

ZRINYI Akkor miért hozátok nőt ide?
 100 CSÁKY Hát ők ne együtt haljanak velünk?
 ZRINYI Kegyetlen mondás, a mit most kimondtál!
 Nekem nem volt erőm ezt mondani.
 Én nőmet innen messze küldtem el.
 Nem tudta ő, hogy végbucúja volt az;
 110 Ha tudta volna, el nem távozik.
 CSÁKY Így voltunk mink is asszonyinkkal.
 Tudták, hogy nagy vészélybe távozzunk,
 S el nem maradtak volna tőlünk többé.
 ZRINYI Ez itten még mézes hetében él. (*Juranicstra mutat*)
 115 JURANICS S mézes hetét itt is folytatni fogja.
 Láttad, hogyan mosolygott itt e gyermek?
 Nevetve, csókot vetve távozott.
 Szemében ifju boldogság ragyog még,
 Pedig jól tudja azt, hogy e kapu
 120 Sirboltunk ajtaja! Nem fél ez attól.
 „Mi a koporsó? menyegzői ágy:
 Közel leszünk egymáshoz ottan is.
 A melyikünk elébb fölébredend,
 A másikat csókkal felkölti majd.”
 125 Így szólt, midőn velem megindula,
 Így szólt a többi is, s velünk jöve.
 Ily nőknék könyje minket meg nem olvaszt.
 ZRINYI Nagy szó! ha teljesítve lesz. Ne adja ég!
 Bár nem hiszem, hogy meg ne adja. Mégis
 130 Jobban szeretném, hogyha itt e várban
 Nem volna asszony; gátol minket az.
 A szív, hiába, mindig szív marad
 S ellágyul, a midőn szeretni tud.
 Szilárd kemény a vas, mégis megindul,
 135 Ha mágnes ér feléje. Nő sirlma,
 Nő könyje oly gonosz nyil, a mi át-
 Tör vérten és páncélon a szivig.

ELÉBBIEK, ANNA, MÁRIA, NŐK

JURANICS (*Máridhoz*)

140 Kicsinykém, kis parányim, mondok egyet,
A szarka elrepült a háztetőről.

MÁRIA Máskor kalitba zárd, hogy megmaradjon.

JURANICS Nem érted? Hogyha háztetón a szarka,

Vendég jön, hogyha jókor elrepül:

145 Koránjött vendég nem marad soká.

MÁRIA Kicsinyke, kis parányi oly tudatlan,

Hogy még sem ért, jobban kirakd a szót.

JURANICS Lásd, Zrinyi háza nincs ellátva ugy,

Hogy nőket elfogadjon.

MÁRIA Oh nagyon

170 Kevéssel is beérjük.

JURANICS Értsd tehát.

Terhére vagytok itten; készülődik,

S nagyon mogorva arccal néz reátok.

Vendége jön, igen igen nagy ur!

Ilyenkor a fehérnép utban van.

175 MÁRIA Segíteni fogunk, hasznára leszünk;

Van munka itt, mi asszonyokra vár.

Lesz ostrom; löszert hordunk akkor ott.

Kifáradt népnek ételt és italt;

Ki majd sebet kap, azt ápolni kell,

180 Enyhitni kínait, virrasztani.

Ah nőkre itten nagy szükség leend!

JURANICS De kérlek hát ily csalfán ne mosolygj,

Mert meghasad szivem. Itt harc leend,

S a harc kutyái irgalmatlanok.

185 Páncélt és hattyukeblet egyiránt

Megtépnek ők. Nektek jobb volna másutt.

MÁRIA Lőrincem, kedves! mért beszélsz te most így?

Nem egyezünk-e ketten abban meg,
 Hogy a hol én, te ott! . . . Én is, ha te . . .
 190 Együtt veled, de mindenütt. Emlékezel
 A hölgy nevére, a ki a csatában
 Nyilat kapott férje sebéből a
 Mérget kiszivta? az szép gondolat volt.
 Engem magadtól férjem el ne űzz!
 195 Nekem nincs ott világ, a hol te nem vagy,
 S boldog leszek melletted halva is.
 Ezt zárd szivedbe — és többé ne kérdd.
 JURANICS Angyalnak szült az ég. Megtiltsam-e
 Ha visszatérni vágysz oda. Zrinyi
 200 Parancsolá, hogy innen küldjelek.
 Szemedbe nézek s elfelejtem azt,
 Mit rám bizott.

MÁRIA Oh férjem, kedvesem.

(*Ánndra mutat*)

Ne csókolj ő elötte! Fájni kell
 Szívének, hogyha látja boldogságunk.
 205 JURANICS (*Ánndhoz*) Ne búsulj, jó hugom. Nincs vége még!
 Lesz még nap, a mikor mi is örülünk.
 Lesz a magyarnak egy jó napja még;
 Akkor fogoly török vitézért
 Cserében majd kiváltjuk hősődet,
 210 Ki most rabláncon sínylik messze tőled:
 Boldog leendsz, remélem Istenem.
 MÁRIA Ugy! úgy; vigasztald. Nem veszünk mi el,
 Azért, hogy oly sötét mostan napunk.
 Nem csak Szigetvár áll még; fél Magyarhon
 215 Segít a másik félnek újra kelni.
 Egy ketté vágott óriás hazánk,
 S ha összeforr, és összeforni kell:
 Jaj annak akkor, a kit átölel.

180 Én látom is már; hősi küzdelem
 Között lejárt dicső napok után,
 Hogyan jön mindenünnen új sereg
 Szigetvárt védni, ellenét elűzni.
 Hogy rontanak le ozmán táborára,
 Milyen lesz akkor a találkozás!
 185 A védők és a mentők hős csapatja
 Hogyan borul majd egymás keblire,
 Megittasodva azon égi nedvtől,
 Melynek örömköny a neve!
 Oh e dicső perc mámorát miért
 190 Tiltánatok el mi tőlünk asszonyoktól
 Ti önző férfiak, ki fogna akkor
 Borostyánt fűzni homlokodra.
 Ki osztaná meg véled e gyönyört?
 Oh minket ettől meg ne foszszatok,
 195 Irigyen elpusztítva minket onnan,
 Hol ily dicső napok kezdődnek el.
 JURANICS Oh csalfa tündér! mámoros reménnyel
 Elűzöd keblem aggodalmait!
 Oh mint szeretlek, a hogy így mosolygysz.
 200 Oh mint szeretlek, hogy reám tapadsz,
 Oh mint szeretném, hogyha nem mosolygnál,
 És hogyha volnál távol — távol innen:
 S siratnál ottan engemet s magad.
 MÁRIA Megváltozhatlan ez; — a hol te élsz,
 205 Ott élek én; s ott meghalok, a hol te.
 Azért csak mondd meg Zrinyinek szerényen:
 „Jó bátya, asszonyinkkal nem parancsolsz!
 Két húgodat tulajdon jó maga
 Nevezted házi asszonyul, tebát
 210 Ők itthon vannak, oly jól mint magad,
 A többi nők az ő vendégeik.”
 Azok pedig jól érzik itt maguk.

Majd nemsokára új vendég jövend,
Kit nem szeretsz; meglásd, ez asszonyok
255 Mindegyike hogyan fogadja azt!
Hogy főzünk annak — égő szurkot, ólmot
S megvendégeljük — tar fejét kövekkel.
NŐK (*mind*) Igen! mi innen el nem távoznak.
260 JURANICS Mit asszonyszív kigondolt és az Isten
Nem fordít el: az ellen védelem nincs;
Siratlak, s az szivemnek jól csik.

(*Juranics, Mária, nők, férfiak el*)

ÖTÖDIK JELENÉS

ANNA egyedül

ANNA Minden bánatnak van oltogató könye,
Csak enyimnek nincsen!
265 Minden búhoz adott vigaszt, csupán engem
Feledt el az Isten.
Nem boldogtalan az, ki mondhatja másnak
Milyen nagyon szenved.
Mégfagyott fájdalom, meleg részvevésnek
Napfényén kienged.
270 Boldogok, kik félnek, a kik kedvesükért
Imádkozni bírnak;
És a kik gyászolnak, kik szerelmesüket
Átadták a sírnak,
275 A kik bucsút vesznek, hogy halni menjenek;
Kik készülnek hozzá,
Hogy együtt haljanak, ajkaikon rebeg
Végső Istenhózzád!

Azokat énnekem mind irigylennem kell.

- 100 Az én nevem özvegy
Menyasszonyi fővel, tört virág, mely soha
Nem forr többé ősze.
Nem gyászoló özvegy, kinek férje fekszik
Nyugodalmos földben,
105 De kinek mátkáját menyegzőnek napján
Rabolták el tőlem.
Azt sem tudom él-e? azt sem tudom hol van,
Mely ég alatt szenved?
Kétségbeesésem éjére a remény
110 Csak egy sugárt sem vet;
Török rabságában, nehéz rabigában
Kemény láncot csörget;
Gálya fenekéből, tenger közepéből
Ohajtja a földet.
115 Hulló csillagokban lesek hirt felőle
S repülő felhőben.
Forró sohajtását hallgatom estenden
Susogó szellőben.
Várom visszatértét vándor madarakkal,
Tavaszi virágával;
120 Virág, fű kizöldül; daru, fecske megjő:
Csak ő marad távol.
Imádkozni kezdek, de imám átokkal
Vegyül mindig össze.
125 Lehetetlen, hogy azt magasságos Isten
Magához eressze.
Hisz oly forrón kérem, jobban, mint az üdvöt,
Hogy őt újra lássam,
És aztán ne éljek, szívem szakadjon meg
Végző dobbanásban.
130 Lemondok üdvömről, mennyei hazámról,
Csak még hangját halljam.

Ez egyet add oh ég! s aztán soha többé
Ne könyörlj rajtam.

(Kívül kúrthang)

HATODIK JELENÉS

ANNA, SERÉNK

ANNA Ki jött a várba? Kúrthang szólt.

SERÉNK Szelim.

315 ANNA Ki e Szelim?

SERÉNK Egy renegát török.
Annyit tudok felőle, hogy magyar volt.
Most a szultán kegyence, úgy beszélik,
Vitéz, hatalmas ur, nagy pártfogója
Mindennek, a ki áttér Allah szárnya
320 Alá. Tudom, hogy alkudozni
Küldék ide. Minék jött volna másért?

ANNA Oh jó Serénk, ha e követ magyar volt,
Ugy tán Ivánról hirt tud mondani.
Az Isten áldjon! tedd meg lelkemért,
325 Vezesd ide: hadd szóljak véle egy szót:
Talán vigasztaló választ hozand.

SERÉNK Megtészern szivesen; miért ne tenném?
Ugy is lesz módja várni Zrinyire,
Mert Zrinyi büszke ember, hogyha mondják:
330 Jön a török — „beszélni” várjon a tar!
Csak akkor nem várat magára, hogyha hallja:
„Jön a török csatázni!” akkor inkább
Eléje megy. Mindjárt jövök a béggel.

ANNA (egyedül) Oh Istenem, hadd halljak hirt felőle.
335 Remény és kétség mint dulong szivemben,
Ha volna alkalom őt menteni,
Itt volna most; oh add kezemre azt!

ANNA, SZELIM, SBRÉNK

SBRÉNK Itten van a bég, jó kisasszonyom;
 Mig Zrinyi jó, addig kikérldheted.
 110 Nem baj talán, hogy szeme kötve van;
 Miatta hallhat, és felelhet is rá.
 Már ez szabály itt nálunk, a követ
 Szemét be szoktuk kötni mindig,
 A mig a vár terén végig vezetjük.
 115 ANNA Hatalmas bég! egy árva nő könyörg
 Előtted, mondj szavára választ.
 Most három éve pünkösödnek hetében
 Mátkámat, a midőn kíséretével
 120 Jött megnyegzőmre, útban megrohanták,
 (Temesvárról jövő szpahik valának).
 Cselédeit leverték, őt magát
 Elvitték fogva, nem tudjuk hová?
 Azóta mindig hasztalan keressük.
 125 Kinálgatunk nagy váltságdíjat érte;
 Bátyám Zrinyi ajánla már cserét:
 Az elfogottért ozman foglyokat;
 Mind hasztalan volt, nem tud róla senki.
 Oh jó uram, te is magyar valál;
 130 Lehetlen, a midőn magyar szavát
 Jajgatni és fohászt emelni hallod,
 Az meg ne hasson. Nem lelél-e vajh
 Jártadban láncra fűzött foglyokat?
 Kik terhes munka közben énekelnek
 Szülötteföldért fájó dallamot . . .
 135 Nem láttál köztük egy deli vitézt?
 Ha rongyba volt is öltöztetve tán,
 A jó nemes kitűnt a rongy alól.

370 Nagy villogó két szemsugár lövését,
Egy kardcsapás helyét a homlokon:
Ha egyszer láttad, nem feledhetéd.

NYOLCADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, ZRINYI, MAGYAR URAK, HADNAGYOK, MIND

ZRINYI *(az utolsó szavak alatt már benn van)*

Hagyjátok őt beszélni a követtel,
Az ő fájdalma szent.

ANNA *(Szelimhez)* Ha tudsz felőle,

375 Add tudtomul. Azóta nincs napom,
Nincs éjszakám; mert nappal elsötétül
Előttem a világ egy gondolatról;
És éjjel az elűzi álmomat.

380 Azóta nincs hiteni, imádkozásom,
Mert kérni nem tudok mást szenteinktől,
Csupán csak azt, hogy újra lássam őt,
S megbántom érte égben Istenem.

Ha láttad őt, mondd el, hol és mikor?
Talán nyomorban, durva munka közt,
Tán roskadozva láncok terhétől.

365 Ne félj azt velem közleni, s ha láttad
Nemes vérét talán korbácsütéstől
A földre hullani, azt is kimondd;
Mert szívem fájdalommal él már évek óta,
S táplálását találja gyötrelemben.

390 S ha van lehetőség őt kiváltani
Rabság nehéz bilincsei közül,
Mutasd meg azt, tégy irgalmat velem.
Nincs áldozat, mit érte nem teszek.

Oh mert egy nő, ki oly hiven szeret,
S szerelmében kétségbeesni tud:

100 Szű lángival megolvadásra bírná
Magát az ég acél-boltozatát.
Kell érte kincs? koldús leszek miatta.
Kell érte vér? szívem vérét kiontom.
S halva volna már, tetemve földben:
105 Sirjához bujdosom, s ott meghalok.

ZRINYI *(előlép, Szelimhez)*

Mit e szegény leány itt esdekelt,
Ahoz csatold az én kérésem is:
Ha nálatok van hős Iván öcsém,
Szabjátok árát: pénzt, vitézcserét,
110 Én állok érte. Én vagyok Zrinyi. —
Oldjátok a kötöléket szemérről.

SZELIM *(a kötöléket levéve szemérről)*

A kit kerestetek, jelen van.

MIND *(eliszonyodva)*

Mi ez? Szelim? A renegát!

ANNA Mennybéli Isten! *(Térdre roskad, arcát eltakarja)*
Boszuálló Isten!

(magában susogva)

115 Őrült imának szörnyű büntetője.

(Körültékint, zila arccal)

Mondjátok, álom ez? *(Zrinyi kezébe kapaszkodik)*
Bátyám, segíts fel.

Az örülés rossz árnya jár körülöm.

Egy képet látok ott *(Szelimre mutat)* hol semmi sincs.

Ivánt török ruhában, szörnyű kép!

118 Csak tébolyodni készülő agyam

Lát emberarcot ott, ugy-e?

És ottan senki sincs, csak pusztá fal?

És senki más nem látja ezt a rémet?

ZRINYI Föld nyelte volna el, hogy ott ne állna!

- 420 ANNA Tchéat való, hogy itt ez ember él?
 Hogy ez nem örült agynak képzeletje?
 Hogy az oltár előtt imádkozónak
 Angyal helyett kísértő rém jelen meg?
- SZELIM Oh Anna! seb nekem minden szavad.
 425 Nyil, kard sébével ismerős vagyok:
 Nem fájnak úgy, miként tekinteted.
 Ne nézd e mezt: én most is az vagyok,
 Ki voltam egykor; — hozzád és hazámhoz
 Halálig hű; nem hitlen, áruló.
- 430 Csak útja más, de célja egy szívemnek,
 Mint egy a nap, bár más nyelven imádják.
 És úgy hiszem, hogy jobb és biztosabb.
 Ha hűtlen volnék hozzád és hazámhoz,
 Lehetnék messze földön boldogabb.
- 435 Szívem hozott ide, tehát ne vérezd!
 Van abban úgy is fájdalom elég.
 ANNA *(egy gondolat örömetől megkapatva)*
 Azért jövék ide, hogy itt maradj?
 Miénk maradj? hazádé, Zrinyié?
 És az enyim? velünk jössz élni, halni?
- 440 SZELIM Azért jövök, hogy óvjalak veszélytől
 Téged, hazámat és Zrinyit.
- ANNA *(felindult gerjedéssel)*
 Értem szavad. Hitetlen, hitszegett!
 Szultán kegyence, hárem-hódító.
 Ki a dicsőséges rabszolga rongyért
 445 Utálatos bibort váltál magadnak.
 Megismerélek, és többé szívem
 Ismerni nem fog; ah, meggyógyulék!
 E sziv nagyon fájt: férges volt talán,
 Te most kitépted, és meggyógyítál.
- 450 Sziv nincs itt többé, csak a sziv helye;
 Nincs többé, a ki lelkemet betöltse —

Egy fájó emlék véres képivel.
 Az oltárkép helyén üres marad!
 Ha el tudád feledni Istened,
 111 Ha el tudád feledni jó hazádat,
 Ha el tudád feledni a nyomort,
 Az özvegy könyjét, árva jajgatását:
 El tudlak én feledni tégedet.
 SZELIM Akkor felednéd azt, ki meghal érted.
 120 ANNA Ne szólj! hangodnak egykor méze volt:
 Halálos méreg az most. Ölni tud csak.
 Ne ölj szavaddal, hisz van kardod is;
 Majd ölj meg azzal, bánni tudsz vele.
 Ha kérni jössz, a bástyán megtalálász!
 131 Hol legdühösebb lesz a harc tusája,
 Menyasszony-ágyam ottan vetve lesz!
 Addig és azután élj boldogul.
 (*távoztában felemelt karokkal*)
 Te boszuálló ég, megbüntetéll!
 Megadtad, a miéért imádkozám.
 140 ... Többé nem háborítalak vele. (*el*)

KILENCEDIK JELENÉS

ELŐBBIK, ANNA nélkül

ZRINYI Kivánsz-e mást is hallani? Elégled,
 Mit e leánynak ajkiról kicsalt
 A szivben meg nem férő fájdalom?
 Hiszed, hogy szivem lágyabb, mint azé,
 151 Ki hiven érted gyászoló arád volt?
 Felkérni jössz a várat? biztatással,
 Igérve pénzt, kincset, kitüntetést;
 Igérve cifra kaftányt, diszpalástot?

480 Nos? mondd: Zrinyi nagyon kap cifraságon;
 Zrinyit megvesztegetni könnyű szer!
 Hisz szultánodnak egy gomb köntösén
 Több kincset ér, mint rongyos, ócska váram!
 Ha ez használni nem talál egészen:
 485 Ijessgess, rémits, Zrinyi kis gyerek,
 Ki fél az éjszakától, mert sötét van;
 És megriad urad leirt nevéből.
 Azt mondták otthon, ugy-e, légy követ,
 Te jó vagy arra, ismered Zrinyit?
 490 Van szép szavad, mely szultánod körül
 Már megtanulta a hizelkedést:
 Az ember nyelve nem csak arra jó,
 Hogy főúrnak talpát nyalja véle:
 Hanem hogy tudjon jól hazudni is.
 495 Menj, vesztegess meg Zrinyit, szedd reá,
 Te jó vagy arra; nem küldünk muzulmánt,
 Mert az csak egy nyelven tud szólani.
 De küldünk téged, a ki értesz ahhoz,
 Hogyan kell a színt és szót váltogatni.
 Hitet, hazát és nemzetet cserélni,
 500 Hazudni két Isten magas nevére,
 Megcsalni Jézust és Mahomedet:
 Ily küldetés csak renegátot illet.
 Szólj hát! Mutass nemes, őszinte arcot,
 S hazudj hozzá, — a mint rád bizatott!
 505 CSÁKY Kérlek, Zrinyi, ne szólj ily zordonan.
 Ki tudja, mily balsorsa kényszeríté,
 Hogy azzá legyen, a mi most? Talán
 Kínózták? kínhalállal rémiték?
 Nem tudjuk azt is, hogy miért jöve?
 510 Talán megtérni vágy? Megbánta sorsát?
 Engedjük őt beszélni, mint rokont.
 SZELIM Im végig hallgatám kemény szavad.

Hogy gyáva nem vagyok, azt láthatod,
Midőn e helyt előtted állni látsz.
Mert ágyútűz nem oly félelmetes
A harci sorban állónak, miként
Megállni nékem szemtől szembe véled.
S kisértő rémnek sirjából kijönni,
Hogy a kiket szeretve itt hagyott,
Rémítve óvja átkozott jövőtől:
Nem oly nehéz, mint lenni nékem itt.
Zrinyi! én önkényt lettem mozlemin,
Nem kényszerite senki, semmi vész.
Hogy mit hiszek a hit felől! közönbős.
Az ég már nem barátja senkinek:
Nagy távol az, melynek nincs gondja ránk.
Védzent, — próféta, — nem véd: — ez mese.
Ki távolabbra néz, jövő időt lát,
S lát benn vajúdó véres szörnyeket,
Kik anyjukat emészteni születnek.
Mi a magyarnak sorsa? védfalul
Szolgálni annak, — a ki nem szeret.
A jó Európa minden nemzetének
Bástyája lenni ozman fegyver ellen;
S vérezni, hogy azok pihenjenek;
Harcüzdelemben fogyni, hogy nekik
Ne sértse ozman harcizaj fülök.
Feláldoztatni értük, majdan a kik
Ha elveszénk, ha elfogyánk, kaczagva
Megosztozandnak sírunk halmain,
S örömmel mondják: nincsen a magyar!
Ők cserben hagytak minket: vérezénk,
A kérkedő Európa őrei,
A végre tolt, feláldozott hívők,
S ők osztályt vetnek köntösinken immár,
A hogy kockáztak Krisztus köntösére,

Midőn szent vére csorgott a keresztről.
ZRINYI Miért emlited Krisztust, hittelen!
Kit megtagadtál.

SZELIM Ozmán tiszteli
550 És szentnek tartja e nevet. Mohammed
Rangjával egy az ő mennybéli rangja.
Béke van a szent próféták között,
Csak hiveik közt dúl a háború.
S miért e háboru török, magyar közt?
565 Miért egy hosszú, véres áldozat,
Hol a jutalma?

ZRINYI Itt a szivbe' van!

SZELIM Mi lenne akkor, hogyha a magyar
Lova fejét forditná balfelé?
580 És egyesülve rögtön a törökkel,
Azokra törne, a kik veszni hagyják?
Övé leendne ugy a félvilág!
És a magyar leendne abban ur;
Mert jó barátot, megtérő frigyest
Becsülni jól tud a török,
585 S esze, nemes szive, hős jelleme
Elsővé tenné nála a magyart.
Mi szégyen és irtózat volna abban?
Hisz a muzulmán sem pogány,
Egy Istenét inádja; a próféták
570 Között Krisztus nevét is tiszteli.
Jóteköny a szükölködő iránt!
Bátor, vitéz a harcban. Utja van
Mindenkinek a legmagasb fokig,
Kit ész kitüntet, vagy vitézi kar.
575 Vallás szerint józan, éltebe' tiszta,
S velünk egy bölcsőben támadt rokon,
Kinek nyelvében megvan sok szavunk.
Apát, anyát velünk egykép nevez.

És a kinek hatalma oly erős,
 800 Hogy egy világrész véle nem dacolhat:
 Ha szemközt állunk véle, eltipor!
 Ha mellé állunk: homlokára tűz!
 ZRINYI Való, hogy testvérbátyánk a török: —
 Mi Ábel, — ő pedig Kain! —
 805 De ám azért, hogy Ábel vére szétfolyt,
 Az ő oltára füstí szállt az égbe;
 S a gyilkosét veré a szél a földre!
 Nem adjuk meg magunkat senkinek!
 Ma ennek és holnap egy másik urnak,
 810 Ha tán hazánkat az foglalja el!
 Mivé lett volna eddig a magyar,
 Ha minden hódítónak kedvéért
 Átesküdt volna annak zászlajához?
 Görög, tatár, lengyel, cseh és olasz
 815 Itthon találta nálunk már magát:
 De a magyar nem olvadt fel beléjük.
 Török sem éri el, bár meddig éljen:
 Jegyezd meg azt és tudd, hamis próféta!
 Rosz, háladatlan föld ez itt alattunk
 820 Mindenre nézve, aki idegen.
 A hódító, bármily buján tenyésszen,
 Gyökért e földben nem verhet soha.
 S kivész belőle, mint a vízi gyom,
 Ha a mocsár kiszárad!
 825 SZELIM Oh Zrinyi! a mi ár e honra most jó,
 Azt nap ki nem szárítja tán soha!
 Kétszázezer csupán az a sereg,
 Mit a nagy úr vezet, tömérdek ágyú,
 S mi rémcsebb mindenfelett Szigetre:
 830 Az a szultán engesztelen dühe
 Szigetvár ellen. Holmi hadnagyok
 Mohammedet, kedvenc étekfogóját,

Siklós alatt elejték, kincseit
 S két lősőrényes zászlót elfogának.
 615 Egerre készült haddal Szolimán.
 E hírre szándokát megmásítá,
 S Eszék alatt hidat veretve, mindenestül
 Szigetre jön most és bőszült haragját
 Csak e vár hódolása csillapítja.
 620 Hidd, Zrínyi, hogy ezt meg nem védheted.
 Ha szikla volnál tenger közepén:
 Ez tenger volna, a mely elborít.
 Ha égig érne várad kőfala:
 Földindulás ez, mely ledöntené.
 625 Mit én hozok neked, nem rossz tanács.
 Gyalázatot, szégyent, rabszolgabéért
 Egy Zrínyinek én nem ajánlanék,
 Előbb kitepném nyelvemet kezemmel.
 A szultán alkuszik veled, Zrínyi,
 630 Fejedelmi módra, mint a kit becsül.
 Szigetvárt hogyha átadod neki,
 Egész Horvátország s Slavónia
 Tiéd lesz érte; olyan fejdelem
 Leendsz azokban, mint János király
 635 Erdély honában; és uralkodol.
 Két ország cimerét kínálja egy
 Vár kulcsaért tenéked a nagy úr.
 Két ország boldogul, ha elveszed.
 ZRINYI Sem Horvátország, sem Slavonia
 640 Nem a nagy úré; annak cimere
 Hozzá van nőve e hon cimeréhez.
 Ki elszakítja, az lehet bitorló,
 Nem fejdelem. E címet nem kívánom;
 Van ennél drágább, van nagyobb címem.
 645 A „honfi” név! Ezt kérem Istenemtől,
 És megszolgálom azt vérhullatással.

Jól ismerem szultánod bosszuját,
 És szörnyű módját azt kitölteni.
 Nem kétkedem, hogy vesztés én leszek.
 660 Nem kétkedem, hogy ő hatalmasabb:
 De e helyen megállok szembe' véle!
 Nem a kétségcs győzelem hitében;
 Nem a jutal'mért, mit nem áhitok;
 665 Nem hir után csapongva, nem boszúból:
 De hogy maradjon fenn dicső neve
 A honfi szent erénynek, hogyha egykor
 Tagadni mernék azt a korcs fiak.
 Olvassák akkor vérrel irt sorokban,
 670 Hogy voltak hajdan férfiak, kik egy
 Veszendő nagy hazáért halni tudtak.
 S a mit kimondtak büszke nagy szavakkal,
 Azért megálltak és elvesztenek.
 SZELIM Gondolj reá, hogy nem magad vagy itt.
 675 Hogyan felelsz meg ennyi életért?
 Ki itt jelen van, nem csak a tiéd,
 Hanem enyém is; itt ez ősz szakáll
 Atyám helyett volt; ott az ifju arc
 Testvérbarátom; itt menyasszonyom.
 680 A többiek mind vérem és szerettim,
 A kiknek élte drága kincs nekem:
 Ha néked nagyszerű játék csupán!
 ZSINYI Én senkit nem hívék s nem tartok itt.
 Kapum kitárva: a ki fél, mehet.
 685 Jámbor barátim, a követ beszélt,
 Én válaszoltam néki: mondjatok
 Itéletet, ti vagytok a bírák.
 Ő vádol engem; vádja nagy, nehéz:
 Gonosz vérengzés bűnét lehelli
 690 Lelkemre; számon kéri cseppjeit
 A vérnek, mely szavamra hullni fog.

Védelmemet én is előadám;

Itéljetek fölöttem szigorún.

MIND *(kardot rátnak)*

CSÁKY *(előlép)* Hallod, Szelim! én hajlott ősz vagyok,

685

Ki végig éltem egy rossz életet;

S mi hátra van még, az nem a java.

Te ifju vagy még, hosszú nagy sora

Gyönyört adó élveknék vár reád.

Előtted áll dicsőség, fényes út!

690

De én még hátralevő napjaim

Te ifjuságodért el nem cserélném.

Nem boldogságodért siralmainat;

Győzelmedért nem veszteségemet.

Sajnálni tudlak, hogy te nem tudod

695

Ez ősz szakállt tőlem irigyleni:

Becsületem fehér zászlója ez,

Mely foltot nem tűr, — véremen kívül.

(Hátra megy)

JURANICS *(előlép)* Szelim! igaz, hogy bajtársak valánk,

Te akkor még Iván nevet viseltél.

700

Tudod, hogy még mint gyermeked fia

Sokszor játszottunk együtt háborút.

Én voltam a magyar, te a török;

Erősebb voltál, nem bírtam veled.

Kiáltottál reám: magyar szaladj!

705

Erős kezdetől én meg nem riadtam.

„Magyar vagyok, tréfából sem futok!”

A játék most már nagyba' megy,

Most nem vadalmával lövöldözünk,

Hanem valódi tűzgolyóval.

710

De jelszavam most a régi még:

„Magyar vagyok, haláltól sem futok.”

A torna áll; vitézi bajvivásra

610

Engem készen találsz; lovag vagyok:
Fegyver nemét kezem nem válogatja.
Ellenségem nem mérem öl szerint
Ha óriás, és nem számolgotom
Ha sokaság, hanem közé csapok.
Jőjj el! a hol keressz, ott megtalálsz,
S vérem ne kíméld, én sem a tiédet.

(Hátralép)

PATACSICS (előrelép)

Halld meg Szelim, nekem nőm, gyermekem van,
Kiket szívem, mint bálványit, szeret:
De én készebb vagyok nőm, gyermekem
Megölni enkezemmel: hogysesm őket
Megmentsem enszivemnek gyávaságán.

(hátralép)

BAJONY (előrelép) Anyád az én anyámmal volt rokon,

De én közös vérünket átkozom;
S kiontom az enyimet, a miért
Véreddel egy forrásból erede. (hátralép)

ISTVÁNFY (előrelép) Ne vedd válasznak, a mit én beszélek,

Szidás az és utálat hangja mind!
Én arcodat nem ismerem: te nem

Vagy, a kit egykor jó barátnak
Neveztem. Nem vagy az most, a kit én
Megtiszttelek azzal, hogy ellenem.

Sem ellen, sem barát, csak áruló vagy:

Nincs kérdésedre semmi válaszom.

NEMBEK (mind) Távozz előlünk! Mink nem hódolunk.

ZRINYI (fővegét levéve, dhitattal)

Isten! Legyen megáldva szent neved!

Nem csalt hitem: hivek maradnakők.

Igy hittem én, így vágytam ezt megérni.

740 Im homlokom kész elfogadni azt,
Mit választottaidnak osztogatsz:
A vértanúk tövis koszorúját,
Viselni vágyom azt, és cíbirom. (*nemesekhez*)
745 És most, nemes vitéz barátaim,
Ez elhatározó perc ihletében
Esküdjetek, miként én esküszöm,
Egy férfi-szót, egy büszke fogadást
Csércéljünk egymás szíve mélyiből.

(*kardját kivonja*)

MIND (*kardjaikat hüvelybe dugva, két ujjukat felemelik*)
ZRINYI (*ihlett, csendes hangon*)

Isten! Lelket adó és lelket visszavevő Ur!
750 Légy jelen e percben s hallgasd meg szörnyű imánkat,
A ki belénk oltád a hazának büszke szerelmét;
A ki a szívnek erőt adsz, nem rettenni haláltól:
Im láss színed előtt leborulva, hívő követőid,
A kik a tátott sír fenekére tekintve merészen,
755 Elszánt szívökből ilyen, esküt küldenek égbe.

(*ünnepélyesen*)

Úgy legyen idvesség számunkra, ha sirba leszálltunk,
Akként leljen utat lelkünk a csillagos égbe,
Úgy legyen áldva nevünk az utókor gyermeki ajkán,
760 Úgy legyen e honnak, mely hamvunk fogja takarni,
Végső századokig nem enyésző élete, fénye:
A hogy e szent falakat, mik közt oltáraid állnak,
Végső csepp vérünk hulltáig védeni fogjuk.
S átok fogja meg azt, fogadását a ki nem állja.
765 Úzve legyen földön, ne találjon holtan az égbe.
Hontalan itt és ott csavarogjon, mig a világ áll;
Csúf neve legyen jó szidalomra az emberek ajkán.
S míg magyar él, haza áll, ne felejtsek gyáva futását;

Hamvainak ne legyen nyugodalmuk a mostoha földben,
Szórják szét a szelek s rabszolgák sarka tiporja!
Isten atyánk ott, légy fogadásunk égi tanúja,
S úgy áldj, úgy büntess: a hogy azt megtartani fogjuk!

MIND *(utána zúgják)*

Úgy áldj, úgy büntess, a hogy ezt megtartani fogjuk.

ZRINYI *(Szelimhez)*

Hallottad e szót? — Vidd el válaszul!

SZELIM *(az egész eskü alatt arcát két kezébe takarva sír)*

CSÁKY *(Zrinyihez)* Nézzed: zokogva sír a renegát!

(Függöny legördül)

MÁSODIK FELVONÁS

*Török táborhely Sziget előtt, a szultán nyitott sátora, melyből
a várra látni, Szigetvár sáncai közül egy magas torony látszik ki
fényes bádoggal, a falakon veres zászlók lobognak*

ELSŐ JELENÉS

SZOLEJMAN, NAGYVEZÉR, SZELIM, NAHNUMANZÁDE, SEMSZ
ACHEMET, MAHMUD, NACHIM, ZÁSZLÓVIVŐK, MUTEFELLIKÁK,
JANCSÁROK, DERVISEK

*Mindenki földre van borulva, elől négy korán-olvasó, ötödiknek
az imám, nagy kitért könyvekből olvassák a győzelmi szurát, a többi
némán, az imám fennhangon; a szultán előtt is egy nagy alkórán,
melyből dhitattal olvas, az utóbbiak a szultánnal együtt térden*

NAHNUMANZÁDE *(vontatott hangon, a könyvből, minden szünetjel
után megállva)*

Allah, nagy hatalmas ur! —

Allah, fegyverünket áldd! —

Légy jelen, ha harcolunk. —
 Győzelemre most segíts. —
 5 Bátorrágot adj szívünkbe,
 Ellenségnek rettegést. —
 A seb és halál nekünk
 Édes és gyönyör legyen. —
 Allah! nyitva tartsd előttünk
 10 A mennyország ajtaját.
 A hívőknek sergei
 Áhitattal néznek arra, —
 Alsiráth hidon keresztül
 Véres kardokkal kezükben
 15 Átrohannak majdan hozzád; —
 Kiknek vérük áldozat
 Hitlencs csatáiban. —
 Allah, áldd meg fegyverünk! —
 MIND *(utána zúgják)*
 Allah, Allah, Allah! áldd meg fegyverünk!
 20 Allah, Allah, Allah!
 SZOLEJMAN Imám, beszélj, melyik hatalmasabb?
 NAHNUMANZÁDE Kit érte a hatalmas padisah?
 SZOLEJMAN A gyaurok Istene, vagy a miénk?
 25 Nem énekelnek ők is? nincs-e nekik
 Oltáruk, a hol ellenünk imádnak?
 NAHNUMANZÁDE A tett beszél, melyik hatalmasabb?
 Leégett városok, omolt falak.
 SZOLEJMAN De a falat befesté a mi vérünk,
 30 S hívők hullái árkot töltenek.
 S e vakmerő, e mérhetetlen szemű
 Még most sem kisebb, mint előbb vala.
 Az én nevem Szolejman szultán, ugy-e?
 Királyoknak királya, padisah!
 Szégyenlem ezt a nagy nevet viselni.
 35 Szeretnék Zrinyi lenni: hogyha nem

Vagyok, kinek mindenki meghajol,
Lennék, ki nem hajol meg senkinek.
NAHNUMANZADE Oh szultán, a te nagy neved örökké
Ragyogni fog, miként egy fényözön,
40 Miként ha minden csillag ott az égen
Egy pontra hullna.

SZOLEJMAN És e nagy neven,
Mint átkozott folt, eltörletlenül
Lesz mindörökké Zrinyinek neve.
Ez óriás, bár merre menjek is,
45 Árnyékot vet reám magasb fejével.
E fészek itt, e rongyvár! e Szigetvár
Győzelmeinnnek tengerén sziget!
Ki szokva voltam eddig így beszélni:
„Mi! én és Allah” így akarjuk ezt!
50 Kezdek hatalmamon kétkedni már,
Mióta egy göröngy azt mondja: „nem!”
NAJINUMANZADE Oh szultánom, hatalmad súlya oly nagy,
Hogy a midőn a föld egyik feléről
A másra átmegy, a föld tengelye
55 Alább hajol a szörnyű terh alatt.
Nagyobb és fényesebb vagy, mint a nap.
Mert az csak a földet melengeti:
De a te nagy neved a sziveket.

SZOLEJMAN Szelim, minő sáncokbul áll e vár?
60 SZELIM Csak három sánca van, hatalmas ur.
Jól ismerem, ott jártam közte sokszor:
Földhányatok és rőzsekötegek.
Csupán egy tornya van, mely kőből épült,
Ott tartja Zrinyi kincsét, lőszerejét;
65 Ott vannak a várnak harangjai.
Ez is kopott volt már régóta.
Akkor csináltatott reá tetőt,
Fényes lemezből és szépen kívülről

- Befesteté, midőn hirül vevé,
 70 Hogy ostromára jösz. Érted tevé,
 Hogy el ne szégyeld váránál megállni,
 És meg ne vesd szegényes külsejéért.
 SZOLEJMAN És e göröngyhalom mer ellenállni?
 De nem csak mer, hanem tud is.
- 75 SZELIM Mert Zrinyi van benn; nála nélkül ez
 Rög volna, melyet felrugsz lábaiddal.
 SZOLEJMAN *(a nagyvezérhez)*
 Tudod-e, hogy mi nap virradt ma?
 NAGYVEZÉR Igen, nagy úr. Ez napja a csatának,
 Melyen Mohácsnál a magyar király
 80 És véle a nemesség színvirága
 Nekünk győzelmes harcban elesett.
 SZOLEJMAN Jól mondtad. Hát te Achmet, mit találsz?
 Mi történt egykor e napon?
 ACHMET Hatalmas úr. Ezen dicső napon,
 85 Ötvenhét évvel ezelőtt
 Nándorfehérvár ostromolt falára
 Tűzték ki a féldholdat sergeink.
 SZOLEJMAN Jól emlékeztél. Méltó vagy kegyemre.
 Mahmud vezér, mit tudna ősz fejed?
 90 Miről neves e nap emléke ránk?
 MAHMUD Uram! e nap foglaltuk el Budát.
 Keresztyének szívének „bú-kelesztőt”,
 Ozmánnak „szivet bájoló” Budát.
 SZOLEJMAN Valóban úgy van, e napon vala.
 95 Szelim fiam, miről nagy még e nap?
 SZELIM Arról, hogy e fényes dicső napon
 Az ozman hadsereg vitézei
 Urok láttára karddal jobbjaikban
 Sziget falát ostrommal megveszik,
 100 Vagy ott kiontják hősi vérüket.
 SZOLEJMAN Te szóltál legjobban nekem! Mahmud,

Mennyit haladt elő a készülét?
 MAHMUD Hét napja már, hogy lőjük sáncait.
 A város már csupán üszökhalom.
 105 Háromszáz ágyu torka bömből éjjel-
 Nappal kivánatodra ellene.
 A rés elég nagy a földsáncokon,
 Még három földalatti akna kész
 Ledönteni a töltött sárfalat.
 110 Vakandokokkal van dolgunk, uram!
 A földet kell miattuk túrni fel.
 SZOLEJMAN Ne mondj reá gyalázatot, bolond!
 Oroszlánnak nevezd! Hát annyi nap
 Kétszázezer muzulmán harcos itten
 115 Szultánja szégyenében könnyező
 Szemei előtt egy férget üldözött?
 Sárkány! pogány meséknak szörnye ez,
 Mely hogyha el fog esni, reng a föld,
 Mint üstökös ha csapna oldalához.
 120 Ne mondd kicsinynek ellenségemet,
 Ki nékem ily erősen ellenáll.
 Nagy ember az, ki a naggyal dacol.
 A beglerbégek jőjjenek élém.
 Semsz Achmet! Szófi Aáli bég!
 125 Vigyázzatok szavamra: kétfelől
 Te az ulufedzsikkel a mocsártól,
 Másik a régi város-rom közül
 A céllövőkkel indul egy időben.
 Három tűzakna pukkanás után
 130 Hágcsókkal ez a sáncrea feltörekszik,
 Fövenyzsákokkal az utat verend
 Az ingoványon át a várfalig,
 Mig szemben a támadt résen keresztül
 Portuk Ali, derék jancsár agánk
 135 Jancsár hadát vezesse Zrinyire.

Ti ketten: a nagyvezér és Szelim
Velem maradtok. Én is ott leszek,
A hol szememmel látom a csatát.
140 Ki a legelső zászlót feltűzi
A vár fokára, gyémánt kócsagom
Tűzöm turbánja mellé enkezemmel,
S ha közvitéz lesz, főnökké teszem.
Hozzátok a lófarkakat élém!

*(Zászlóvivők eléje hozzák a hadijeleket. Szolejman egy lófarkat
elő vesz a többi közül)*

145 Te büszke jel, győzelmek nagy tanúja,
Ki ozmánt futni nem láttál soha!
Első ki voltál Nándor ormain!
Első ki jártál a mohácsi téren!
Hívek vezére, hősök büszkesége!
150 Légy áldva e jövő csatában is.
Kövessen rémület és diadal,
A merre fényes holdad járni fog;
Árnyékod, a hadrontó félelem,
Mindig előre essék: elleninkre.
155 Légy első mostan is, és ott lobogj,
A hol nevünk legjobban meggyalázták!
Hű szolgám, Szófi Aáli, vedd e jelt:
Reád bizom, de gondját is viseld.
E zászlót mindig hősök hordozák;
160 Dandárra menne, hogyha élne mind,
Ki védelmében éltit áldozá;
Nem mondom azt, hogy ismét visszahozd,
Mert úgy kívánom, hogy letűzzed azt
A vár falára, mint győzelmi jelt.
De mondom azt, hogy e jel nélkül itt
165 Vissza ne térj, s többé ne lássalak.
Mert átkozott a pillanat, miben

E zászló ellenség kezére jut!
 A percben a mennyország ajtaja
 Bezárva lesz s minden nyugvó halottnak
 170 Kiújul a sebe a föld alatt,
 S vérezni kezd nehéz fájdalemben.
 Csókold, miként menyasszonyod ha volna,
 Kivel most édes mennyegzőre mégy,
 S kitől csak a halál választhat el.
 175 SZÓFI AÁLI Velem jön győzelemre, vagy halálra.
 MIND A győzelemre, vagy dicső halálra.

*(Kardot rontva el. Szolejman, Szelim, Imdm, Nagyvezér marad. —
 Harci induló, török seregek végig vonulnak a sátor előtt.)*

MÁSODIK JELENÉS

SZOLEJMAN, NAGYVEZÉR, SZELIM, NAHNUMANZÁDE

SZOLEJMAN Ha e Zrinyi ma foglyul esne' itt!
 Ha láthatnám szemem előtt legyőzve!

(hirtelen Szokolihoz fordul)

Mít szólsz, mi lenne akkor Zrinyiből?
 180 NAGYVEZÉR Egy fejjel kisebb lenne, mint jelenleg.
 Dacos fejét a vívott vár fokára,
 Győzelmi jelként tűzetnéd ki.
 SZOLEJMAN *(Szelimhez)* Hát te
 Mít vélsz, mit tennék Zrinyivel, ha most
 Foglyul hoznák elém e harc után?
 185 SZELIM Kegyelmesen hozzá lehajlanál,
 S azt mondanád: „jó ellenem valál.
 Vedd életed kezemből vissza újra,
 S aztán hívem légy.” Így nem Zrinyiből
 Csinálnál egy fővel kisebbet, ámde

190 Tennen magad lennél nagyobb: a hír
Tiedhez toldaná Zrinyi hírét.
SZOLEJMAN Jól mondtad ezt! Így tennék ő vele.
Naggyá teendném nagyjaim között,
S tudnám szeretni, — a ki így gyűlöl.

195 Lelkemben olvas a te két szemed.

NAGYVEZÉR (*Imámhoz*)

Ez a pribég veszélyes ember itt,
Túljár a szultán gondolatjain.
Félő, ha így tart, még nyakunkra nő.

(*Künn erős dördülés hangzik, villanás után*)

200 SZOLEJMAN Halljátok a tűzakna lobbanását?
Ez volt az első; — (*villanás, dördülés*) most a második
(*villanás, dördülés*)

A harmadik . . . A föld remeg bele.
Remegjen hát az ég is! Rajta hősök!

Vad harci ordítástok töltse be
A felhő és a föld közötti tért!

205 Az áldozatnak napja ez! Amott
Az oltár; lángot gyújtsatok rajt.

Nem félnek a proféta hívei,
A síron túl az élet jobb fele!
Előre jancsár! Ott a hír! szakítsd le!

(*künn harci lármá, mindig távolabb; riadó zene*)

(*Függöny le hull*)

Változás

Nyílt tér Szigetvár piacán, háttérben nagy fehér kereszt

HARMADIK JELENÉS

ZRINYI, CSÁKY jobbról, JURANICS, BAJONY, ISTVÁNFFY balról
sietve jönnek, kivont kardokkal kezeikben

JURANICS *(az Adálinak adott lófarkat hozva)*
110 Miénk a harc, dicsőség Istenünké!
Az ellenség e sáncon verve van!
BAJONY A régi város üszkei közé
Háromszor vertük őket vissza, többször
Nem jöttek aztán.

115 ISTVÁNFY A mocsár felől
Közelve egy csapat, bevártuk őket
A rejtve tartott ágyúk torkaig.
Nagy pusztulás lett a török hadában.
Ki a tüzet nem állta, vízbe hullt.

120 ZRINYI Ti mind vitézül küzdöttek; *(Juranicshoz)* veled
Valék és láttalak, midőn
Tusára keltél a török vezérrel,
Ki holdas zászlaját a fokra tűzte.
Célt ért, mert ott maradt. Megölted őt,
125 És holt kezéből véres zászlaját
Kitépted; ah e zászlót megsiratta
A veszteséghez nem szokott nagy úr.
Ott járt fehér lovon, fehér szakállal.
Megismerém fényes kíséretétől.
130 Láthatta legjobb hőseit elesni,
És dicstelen elesni ezrivel.
A vesztett zászlókat számlálhatá,
S kérdezheté tehetlen vak dühében:
Mely Isten harcol ellenségeimmel?

(visszatekint)

Nézd, asszonyink sietnek itt elénk.

ELÉBBIEK, MÁRIA, ANNA, NŐK

- NŐK *(mind zöld koszorúkkal kezeikben)*
 235 MÁRIA Lőrincem! én vitézem! Láttalak.
 JURANICS Erőt adott azt tudnomi, hogy te látsz.
 MÁRIA Mig harcolál, érted imádkozám.
 JURANICS Az fordítá el rólam a halált.
 MÁRIA A győzcelem járt mindenütt veled.
 240 JURANICS Mert sóhajtásod kísért mindenütt.
 MÁRIA Mi büszke most szívem! Rád gondolok,
 És gondolom: e bátor vakmerő kéz,
 Melynek minden csapása egy halál,
 Engem, hajló virágot, nem tör el.
 245 E szempár, mely halállal szembe néze,
 És célt adott nehéz kard élének:
 Engem, félénk madárt, meg nem riaszt.
 Ölelsz, mosolygasz, a ki perc előtt
 Hazádnak ellenét halálra víttad.
 250 Jer, homlokodra méltó díszet hozok.
 Repkény-füzért, mely itt az ostromolt
 Vár ormain magában zöldüle,
 És tőlem egy csókot: megérdemeltet.
 JURANICS Jó kedvesem, a csókot köszönöm,
 255 El is veszem, és vissza is adom.
 De a füzér nem engem illetend.
 Babért csak az viseljen, a ki már
 Bevégezzé művét; — ki már halott.
 Azé legyen a télizöld levél!
 260 Jó társaink, a hős Deák Balázs,
 És Győry, Baltay már égben vannak.
 Koporsóikra tedd e zöld füzért.
 A vértanúké a dicsőítés.

*(Gydszzene ; három halottat visznek a háttérben, kópjkra fektetve ; a nők mind odamennek s koszorúikat a halottakra halmozzák.
A gydszmenet tovább megy, zene elhal)*

ZRINYI Bár tizszeres számmal fogyott az ellen;
105 A győzelem nekünk is drága volt.
Sok jó vitézzel megfogyott sorunk,
S a győzedelmi sípnak hangjain
Keresztül zúg a gyászharang szava.
Tíz ostromot vertünk már vissza eddig.
110 Halommal fekszik sáncaink körül
A veszni küldött véres holttetem,
Miket egy büszkeséggel elteltet
Ember vad kényinek feláldozott.
Mí ennyi és még ennyi nép neki?
115 Olcsó, pusztulni szánt emberszemét!
De a mi veszteségünk drága kincs,
Mert minden elhullt egy-egy jóbarát volt.
S a mint fogyunk, úgy engedünk körül,
Ugy kell feladnunk sáncot sánc után,
120 Mint ritkul a védelmezők sora.
Bár vérükön lépnek nyomunkba csak,
Bár minden élő küzd a holt helyett,
S az elvesztett kard újra kézbe jut,
Mégis mindig közelb jön ellenünk,
125 S végét belátni merre sem lehet.

JURANICS Hunyadnak kéne élni most! Bizonyyal
Másodsor érné itten a török
A nándori gonosz napot.

ZRINYI Magyar
130 Még most is él, de nincs többé Hunyad.
Óváron áll az ország főhada,
Ott Báthory és Salm a fővezérek,
Ott Dersfy Nyitrán, Perlaknál a bán,

Erdődi Péter. Salmnak tábora
Együtt a többivel bár számra is,
205 Hát szivre még! bízvást mérkőzhetik
Szolejman kedverontott táborával.
Most volna mód, erő és alkalom
Mohácsért, Nándorért s Budánk miatt,
S a hány gonosz nap még az év sorában
300 Véres kereszttel van jelölve nálunk,
Egyszerre megfizetni a töröknek,
Csak egy Hunyad hiányzik!

CSÁKY Háttha nem?

Ki tudja a vezérek mit művelnek?
ZRINYI Tanácsot tartanak, előveszik
305 Térképeik, a hosszú lajstromok;
Csinálnak tervet, kettőt hármat is.
Nagy fontolással meghányják-vetik,
Hogyan támadjanak, melyik felől?
Mi rendben álljanak fel a hadak?
310 Honnan kerüljenek Sziget felé?
Hogyan vágják el útját ellenünknek?
Figyelmük a legapróbb dolgot is
Meglátja és el is intézi jól.
A terveket aztán kifőzve rendén
315 Futár kezébe adják, Bécsbe küldik;
A hadbizottmány megvizsgálja azt.
Megfontol, — ítél minden pontot abban,
És úgy találja, hogy minden helyes.
A terv fölötte jó s alkalmas:
320 Az ellen verve, a vár mentve lesz.
Csakhogy mire a terv megérkezik,
Már akkor nem lesz sem vár, sem török.
Mi itt régen halottakká levénk,
Az ozman eltemette csontjaink,
325 S azóta téli szállására is ment.

— Minket csak Isten és kardunk segít.

CSAKY Magunké itt a főhiba Zrinyi.

Mienk a nagy mulasztás, hogy magunkat

A tábor intéző vezérivel

840 Nem tesszük illő összcöttetésbc.

A nap se lát ablaktalan szobába;

A fővezér nem tudja tán felőlünk,

Minő veszélyt hívánk magunkra fel.

Nem tudja azt, hogy elhatározánk

845 E várat védni végső emberünkig,

Nem tudja, hogy minő pont most Sziget?

S hogy ezt Szolejman minden emberével

Élet-halálra ostromolja már.

A hírnök ólomlába van! Mig az

850 Óvárta eljut, csonkán, ferde képpel,

Szájmondás, kósza hallomás után:

Addig a végzetes nap eljöhét,

S míg „Róma tervez, elveszhet Sagunt!”

De hogyha innen hírnök menne hozzá

855 Tudatni véle Zrinyi esküjét:

Hogy ő s hűséges fegyvertársai

E várat itten élve át nem adják,

Tudná, hogy mit tegyen? és tenne is.

ZRINYI Ne mondjátok, hogy elmulasztom azt,

860 Mi oltalmunkra szolgál. Ám legyen.

Egy itt közülünk, a kinek szive

S esze helyén van, menjen a vezérhez,

És mondja el előtte helyzetünket:

Ki vállalja el hát e küldetést?

(mind hallgatnak, szünet)

865 Nos? senki sincs, ki menni kész legyen?

Még most kimenni könnyű, s hogyha tán

A visszatérés baj lesz, kinn maradhat.

- JURANICS Bátyánk! barátunk! Jól tudod magad,
 360 Hogy minden, a ki férfi itt e várban,
 Megesküvék, hogy el nem hagyja azt.
 Ez eskü által mozdulatlanul
 Lekötve állunk e vár védfalához,
 Mint ércszobor gránit talapzatán.
 Közülünk azt tehát ne válogasd,
 365 Ki, a mig áll e várban egy torony,
 És a mig ozman ágyú rontja azt,
 Elfusson onnan, bárha küldenéd is.
 Magad mondattál esküt; — tartjuk azt.
- ZRINYI Kit küldjek akkor hirnökül, ha nincs
 370 A harcosok között vállalkozó?
- ANNA *(előlép)* Küldj engemet; én férfi nem vagyok.
 Rám semmi szükség — itt — és a világon.
 Fölösleges teher vagyok csupán
 E várnak és a földnek egyaránt;
 375 Érttem nem is fáj senki szive itt,
 Ha távozom, üres hely nincs utánam.
- ZRINYI Kedves hugom, nagy terhet kérsz magadra.
 Nagyobb a szándék, mint te gondolod.
- ANNA Nem új előttem ez, sok éjszakán
 380 Álomkerülte lelkem elmerengett:
 Ha olyan olcsó és hitvány az élet,
 (Egy nőnek élte, a ki senkié)
 Hogyan lehetne azt drágán eladni?
 Gondolkozáim felőle és kifőztem;
 385 Hírt vinni rólad a király elé,
 S hírt hozni vissza onnan, drága volna.
 Két szó, mi innen és a hadseregből
 Cserélve volna, nagy munkát tethetne;
 E két szót vinni, hozni, jó leszek.
- 390 ZRINYI Kétszer lépsz át a síron.
 ANNA Jól tudom.

- Mi nékem a sír? mim van itt nekem?
 Mit félek ott lenn? Én hugod vagyok!
 Nevedre szégyent nem hozand neven.
- 385 ZRINYI Jó Anna húgom, a mit most kívánsz,
 Halld részletenként tőlem hát elébb:
 E várat ostromolják, jól tudod.
 Kimenni innen egy mód van csupán
 Éjjel, midőn a holdvilág leszáll,
 A várnak déli oldala felől
- 400 Az ingoványon át bujdoklani.
 Ösvény e lápon által nem vezet,
 Csak lengeteg hajló bürük, miket
 Egy úszó zsombik fűz a másikig.
 Ki eltéveszti azt, halálra lép.
- 405 MÁRIA Oh Anna, édesem, te ott ne járj,
 Hinár elfogja lábad, elmerülsz.
 ANNA Isten velem lesz és megőriz ott.
 Beszélj, bátyám, beszélj.
- 410 ZRINYI Sötétbe' kell elébb-elébb hatolnod,
 Hogy ellenséges őrszem meg ne lásson;
 Irányt kell tartanod, hogy el ne tévedj
 A vad berekben, melynek útja nincs;
 Ki eltéved, soha ki nem kerül.
- 415 ANNA A csillagok járása majd vezet.
 ZRINYI Hajnalhasadtán túl elbujni kell
 A berkes nád közé, és szóttalan
 Maradni ott, míg újra jó az est.
- MÁRIA Oh Anna, édes! ott kigyó tanyáz;
 A farkas ül ott fészken kölykivel.
- 420 Szivem remeg, ha arra gondolok.
 ANNA Kigyó marása nem fáj már nekem.
 Bozóti vadtól már nem irtozom,
 Mióta embert ismerék. Beszélj
 Bátyám tovább.

ZRINYI Ha másnap így haladsz,
 435 Akkor tán végít éred a mocsárnak.
 Ott lelsz egy erdőt, melyen bujdosolva
 Ha éjjel-nappal jó sietve mégy,
 Hajnalra tán eléred Kanisát.

MÁRIA Rablók megölnék erdő mélyiben.

ANNA Magammal semmi kincset sem viszek.

ZRINYI Ha Kanisára jutsz, jó asszonyunk
 Erdődi bánné ad alád lovat,
 És egy kísért, a ki elvezet;
 S útközben hogyha tán lovad kidől,
 435 Szerez helyette másikat. Seholy
 Pihenni nem leend időd; a mint
 Óvárba jutsz: keresd fel a vezért,
 S eredd a fejdelemhez, hogyha ott van.
 Mondd el nekik, honnan? miért? ki küld?
 440 Hogy már Szigetvárt víjja a török.
 Hogy tiszter vertük vissza ostromát,
 Bár ellenünk hozá egész hatalmát.
 Ha a vezérek jónak vélik azt,
 Hogy itt az ellenséget felkeressék,
 445 Két hétig itt találják; addig én
 Remélek néki ellenállani.
 Két hétig megtalálják még Szigetvárt,
 S annak maroknyi védő hőseit.
 De hogyha úgy találják a vezérek,
 450 Hogy most ezúttal el ne jőjjenek,
 Én az maradtam, a ki most vagyok;
 Elszánva végső csepp vérem kiontni.
 Én jó hazámért és e vár falából
 Temetkező helyet csinállok, a hová
 455 Bucsúra járjanak az unokák,
 Tanulni honszerelmet és erényt.
 Van kedved menni még, hugom?

ANNA (*rajongással*) Oh hogyha én e szent, e nagy szavak
 (Tolmácsa nem lehetnék! Szólj tovább.

460 ZRINYI Ha biztatást ígérenk a vezérek,
 S Sziget alá eljönni szándokuk,
 Szükség, hogy visszajöjj. A terv felől
 Nekünk előre értesülni kell,
 Hogy egyetértve működjünk velük.

465 A visszatérés már nehéz leend.
 Az ozman régi várivó,
 Véres művészetéhez ért nagyon.
 Láttam, hogyan vert útát e napon
 Fövényszákokkal a mocsáron át.

470 Míg visszajösz, ez út is zárva lesz.
 Az ellenséges táboron keresztül
 Kell álrühában a várig hatolnod.
 Ha felfedeznek és kérdőre vonnak,
 Hallgatni kell s meghalni szóttalan.

475 S ha tagjaid kinezva széttörök,
 Hogy mondd ki a szót, mit nekünk hozasz,
 Némának kell maradnod. — Kész vagy-e?

MÁRIA Oh Anna, szörnyű még az eszme is,
 Török kezében lelmi kínhalált!

480 Oh ezt ne tedd; — múltjunk el szépen itt.

ZRINYI Ha mentségünknek hírért nem hozod,
 Úgy visszajönnöd többé nincs miért.
 A fáklya ég, a míg kanóca tart,
 S ha elfogyott, nem kell eloltani,

485 Utolsót lobban, és elszik.

ANNA Bátyám, bizalmad ínc köszönöm.
 Tudom, hogy a mi szörnyűt elbeszélteél,
 Azért tevéd, hogy szándokom leverd:
 De engem ez csak jobban lelkesít!
 Veszélybe menni! érted és hazámért!

490 Használni gyöngye női életemmel!

Oh engem ez az ég felé emel.
 Én elmegyek és visszatérek újra.
 Akár mit hozzak, újra megjövök;
 405 Ha mensséget hozok, segít az Isten,
 S ösvényt mutat örömszaj hirnökének.
 S ha veszni kell Szigetnek, hogyha el-
 Hagy Isten, ember, elhagy a haza:
 Akkor — még inkább visszatérek én,
 500 Hogy éltetnem végezni ott legyenek,
 Hol a magyarnak még jó híre van.
 ZRINYI (*megöleli*) Kedves, szelíd hugom, mivé levél!
 ANNA Azt is kigondolám én már megamiban,
 505 Hogy tán ha vissza-tért elfognak itt,
 Megtudd felőlem, hogy mi hírt hozok?
 Egyik fiad ott szolgál a seregnél,
 Annak van egy tárogatósa, a ki
 Előtted annyiszor fuvá boldog napon
 Kedvenc dalod, mely kezdve mélabús,
 610 Végezve harsogó vidám.
 E dalfuvót magammal elhozom,
 S ha minket itt az ozman elfogand,
 S megismer engemet, mint húgodat,
 Azt mondom, kérjék fel most váradat
 615 Cserében értem. Ók azt elhiszik,
 Hogy ily cserét te és én elfogadnánk.
 S hogy több hitelt leljen nálad szavuk,
 Hagyják e kürtöst játszani faladnál
 Kedvenc dalod, mi néked ismerős.
 520 Ha ekkor jó hírt hoztam számotokra,
 A kürt szava a bús dalt zengi el;
 Ha roszt hoztam, akkor a vígat.
 Jó hírre búsat, roszt a vígat.
 Te megtudod, mi hír? Én ott veszek,
 525 És fenn az égben majd ölelkezünk.

ZRINYI Oh drága vércs! Oh szívem virága!

ANNA *(letérdel előtte)*

Most áldj meg engem! Áldásod vigyen
E hosszú útra.

(szünet, ezalatt tólvólból ismét a temetkezési gyászszene hangzik)

ZRINYI *(áldva teszi kezét Anna fejére)*

MIND *(leveszik fővegeiket)*

ANNA Holtak szellemei,

Élők áldása, szívem bánata

630

Jönnék velem: — nem járok egyedül

(Függöny legördül)

HARMADIK FELVONÁS

Mint a második felvonásban, sátor

ELSŐ JELENÉS

SZOLEJMAN, SZELIM, SEMSZ ACHMET, azután NACHIM, azután
NAGYVEZÉR

Künn elhaló harci zaj, takarodót fuvó trombiták hangja

SZOLEJMAN *(ingerülten)*

Mikorra ég ki már e kémény?* Meddig áll

Megtörhetetlen e lidérckirály?

Nem ember: szalamander ez, mely tűzben él;

Rém, mely nem érzett sebére kevély;

5

Elérhetetlen, mint a mondott átok!

(eléje futókhoz)

* Históriai mondás, Hammer-Purgstallnál.

Kik oly sietve jöttök, mit hozátok?
Halotthírt? Fergeteg! Ne jőjj elélem.
Ki itt ez ember? Ismerj rá Szelim.

(*Semszre mutat*)

10 SZELIM Semsz Achmet ez, kegyelmes úr, előtted.

Egy órával előbb te küldted őtet;
Most visszatért, két sebbel gazdagabban,
És félkezét otthagya a rohamban.

SZOLEJMAN És az egész győzelmet! menj előlem! (*Achmet
tdvozik*)

(*Nachimhoz*)

15 Mit szólsz te sápadt képű síri szellem?
Rosz hírt hozasz! fehér ajkad remeg,
Hogy nyelvedet a villám verje meg!
Nem futva jöttél a csatából?

NACHIM BÉG (*csonka kardjára támaszkodva*)

Nem, nagy úr:

Sántítva jöttem.

SZOLEJMAN Mit csinál a sánc,
A melyre küldtelek?

NACHIM Azt elfoglalánk.

20 Aztán a légbe felrepült s vele
Mi is a mennyországba fel és ujra le.
Vitézeid mind együtt lelheted,
Kiket a jó sánc el is temetett.
Megvannak és — több zsold nem kell nekik,
25 A legközelebbik itéletnapig.

SZOLEJMAN A zászló is temetve van?

NACHIM Nem, azt

Elvette a szigetvári paraszt.
Annak nem lett baja.

SZOLEJMAN

Átok reád.

- 30 Te még gúnyt szórsz élém? Ferhád!
NACHIM Ugyan Ferhád, jer vágd el a fejem.
Csak arra kérlek, bánj el hirtelen.
A szultánnak nem tetszik az, hogy itt van,
Aztán viselni én is már megúntam.
Hanem tartsd készen majd a jatagánt.
35 Alkalmasint kapsz itt még egynehányt:
Kire ma jó hírt senki sem bizott.
A fejkoppantót ma jól kicsiszold!
SZOLEJMAN Bolond! ne űzz tréfát. A sors, ha megvert,
Tiszteld bennem a szerencsétlen cmbert.
40 S tanulj meg, hogy te eb vagy s én urad.
NACHIM Ha így megy, majd nem sok ebed marad,
Jól jársz vele, mert kevesebb eszik,
Ha napról napra ennyi elesik.
Üttesd le a fejem, nagy úr, hamar,
45 Ha megdühítik, minden kutya mar.
Éhes kutyád ha ellenedbe fölkel,
Kenyér helyett a száját tömd be földdel.
Én most ugatni szebben nem tudok.
SZOLEJMAN Hagyjátok menni. Ez gonosz dolog,
50 Midőn a szolga így beszél urához.
Ne lássalak! Ne halljam szódat! Távozz.

(*Nachim hátravonul*)

- Vihar után fejét kitolja nyomba'
A máskor alvó gyáva mérges gomba.
Az úr ha sír, szidalmaz a cseléd!
55 A sujtó balsors szerepet cserél.
Ki jön még? Nagyvezér, te vagy?
Az ostrom veszve?
NAGYVEZÉR (*jön sietve*) Szóhoz jönni hagyj.
Minden veszclynek oka Áli Portuk.

60 Mi azt neki előre megmondtuk,
 Hogy várjon, a míg minden akna elsül,
 S ő a helyett merészen mindenestül
 Felhág a sánkra, melynek már alapja
 Alá volt vájva: reánk nem várhatva,
 S tulajdon tűzárkunk közé rohan;
 65 Ily pusztulást nem látott ég soha,
 Több kétezer jancsárnál ott veszett!
 SZOLEJMAN Oh átkozott! oh az eszeveszett!
 Hozzátok őt élém.
 NAGYVEZÉR Hozzák, uram.
 Csakhogy már ő hatalmadon túl van,
 70 Itt hozzák már őt — a ravatalon.
 Őt nem büntetheted, mert már halott.
 JANCSÁROK *(ravatalon hozzák Áli Portukot halva)*
 SZOLEJMAN *(a hulléhoz rohan)*
 Te átkozott! te pornak is cudar!
 Te holdra szórt szitok, égő kudarc!
 Hová tevéd vitézlő hőseim?!
 75 Hová lett zászlód, és hol az enyim?
 Hol a szép dandár, a mit még ma reggel,
 Előttem harci riadó énekkel
 Végig vezettél? Egy-egy óriás volt!
 Az ég is zengett a nagy orditástól.
 80 És mostan olyan csendes még a föld is;
 A hősök csontjai az árkot töltik:
 Átok reád, hogy ezt tevéd velem!
 Add vissza hírem, régi jó nevem!
 Melyen üszögnek támadál te örült.
 85 Te névtelen ragály! sírkőrül
 Leolvasott gyalázat; nemzetednek
 Szájában jajszó. Jó, ha elfelednek.
 Vigyétek őt, tegyétek föld alá,
 Hol senki fekhelyére nem talál.

90 Ne álljon rajta hősi jel, halom,
 Ne szóljon róla fájdó siralom:
 Halál legyen kimondott rossz neve,
 Ki még említi is, sír fedje be!
 JANCSÁROK (*a hullát kiviszik*)
 NACHIM (*Szelimhez*) Pedig nem ő a veszteség oka,
 95 Hanem Mchemet, a vezér maga.
 Ez itt dicsően küzdve vérze el,
 De hát valakinek lakolni kell.
 Az élők bőre drága: a halott
 Nem bánja már, akárhogy rugdalod,
 100 Hanem hogy jutalomnak szép biz ez,
 Azért, hogy a csatában elveszesz.
 Nézd! hogy törik ketté a hősi kardot,
 A melyen most is ellen vére barnul?
 Hogyan szórják le porral ezt az arcot,
 105 A hőshalálért illendő jutalmul;
 Hogy égetik fel sátorát! lovát
 Agyonütik: hogy hurcolják tovább,
 És a vezérek ősi lajstromából
 Nevét kivágva összetépi. Mától
 110 Nem mondja azt ki többé emberajk.
 Pribég! azon légy, hogy itt meg ne halj.

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBIEK, AMHÁT

AMHÁT Nagy úr! örömhír! jó hírral jövök.
 NACHIM (*félre*) Bevetted a várat?
 SZOLEJMAN Mit szólsz, kölyök?
 Mi hír van még a földön jó nekem?
 115 AMHÁT Uram, nagy úr! itt az őrszemeken
 Egy áruhába öltözött leányzó

- Akart keresztül szökni már nehányszor,
Most elfogánk őt!
- 120 SZOLEJMAN (*haraggal*) Ez volt jó hired?
AMHÁT Kérlek, nagy úr. A lány hogy megijedt,
Kivallá azt, hogy Zrinyivel rokon.
Ez jó fogás volt, én úgy gondolom.
- SZELIM (*megdöbbenve*)
Zrinyi húga! Nem; ő a várba' van.
De szívem mégis olyan nyugtalan.
Oly vakmerő szív az! az ő szive!
- 125 SZOLEJMAN Hadd szóljak hát vele. Hozzák ide.
NACHIM (*félre*) No csak hogy mégis nyertünk valamit,
Lesz a miért diadalt tartani.
Ha nem a várat és Zrinyit magát,
De legalább elfogtuk a hugát.

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, ANNA

- 130 SZELIM Hatalmas ég! Ez Anna!
SZOLEJMAN (*Annához*) Jőjj elébb.
NACHIM (*Szelimhez*) Fél a leány; nézd, mily reszketve lép.
SZOLEJMAN Te Zrinyi húga vagy?
ANNA (*meghajtván magát*) Igen, nagy úr.
SZOLEJMAN Valld meg egész őszintén, magyarul:
Honnan jövel s miért volt szándokod
135 E várba áthatolni? Szólj, ki küld?
Mi hírt hozasz?
- ANNA Megvallom: most jövök
Zrinyinek hitvesétől, a kivel
Együtt eltávozáink e várból, mielőtt
Magas nagy úr, ostrom alá vevéd.

140 A jó nő megtudá, mi nagy veszély
 Lebeg boszúd tüzes felhőiben
 Zrinyi felett, és rettegés fogá el
 Gyöngéd szívét; félholtan, betegen
 Akart rohanni vissza, fel Szigetre,
 145 Hogy e nagy férfi kőkmény szívét
 Meglágylásra bírja könnyjével;
 De testi gyöngeség gátolta ebben.
 Kétségbeesve volt a jó, szelid nő:
 Ki menne el helyette Zrinyihez?
 150 S ki volna az, ki tudna sírni úgy,
 Mint sírhat ő férjének kebelén?
 És szólni úgy, mint nő fájdalma szólhat.
 Kinek szavát hallgatná meg Zrinyi?
 „Én elmegyek!” mondám én asszonyomnak,
 155 Engem csak úgy szeret Zrinyi, miként
 Tulajdon gyermekét. Szólok vele.
 Lefestem a nő álmatlan siralmát,
 Viszhangja lészek jajdulásinak;
 Könyörgve porba térdelek előtte,
 160 S mindenre, a mit még szeret, imádom,
 Hogy tartsa meg oly féltett életét.
 Mit véd e váron? ennek sáncain?
 Egy boldog óra a családi körben
 Nem több-e, mint a hír örök szava?
 165 SZOLÉJMAN Nem, jó leány! a hírnél semmi sem több!
 Te rosszul ismered Zrinyit.
 Ha minden könyved egy-egy gyöngyöt ér is,
 Azzal te e szívet meg nem veszed.
 Nem úgy van az, a hogy másutt szokás:
 170 Hozzá közel a nő is férfi lesz.
 Hogy kardját érted Zrinyi letegye:
 Azt nem hiszem, de inkább gondolom,
 Hogy kardot ád kezedbe, és te is

- 175 Kanóccal, üsttel állsz a vár falára.
 Jobb, hogyha itt vagy. Azt mondad imént,
 Hogy Zrinyi tégedet nagyon szeret,
 Hogy úgy tekint, mint édes gyermekét.
 ANNA Valóban mondtám.
- SZOLEJMAN Jól van, gyermekem.
 Mi a neved?
- ANNA Lorándfy Anna.
- 180 SZOLEJMAN Jól van.
 Ferhád! eredj e nyomban Zrinyihez:
 És mondd neki, hogy húga Anna itt van
 Kezünk között, semmi bántása nincs.
 Tudjuk, hogy e leányt nagyon szerette,
 Miként tulajdon édes gyermekét.
 185 Szeresse most is. Érte jött az el,
 S miatta dönté most magát veszélybe;
 Gondolja meg, hogy ez ártatlan asszony-
 Személy lelkevel ő leend adós.
 Mert tőle kérik számon azt az égben.
 190 Mert, hogyha most szavunkra nem hajol,
 Ha nem fogadja el ajánlatunk:
 Kegyelmet, országokat, koronát
 E félig romba égett vár helyett,
 Ugy a felől lehet bizony nyugodt,
 185 Hogy tornya ellenében itt e halmon
 Hugának szép hollóhaju fejét
 Dárdára szúrva fogja látni rögtön.
- SZELIM *(félre)* Szivem! ha dobbanásod el nem árul!
 SZOLEJMAN Ezt mondd meg szolgálom híven, Zrinyinck.
- (Annához)*
- 200 Te meg leánykám, hogyha tudsz imát,
 És egyik szenttel égben ismerős vagy,
 Mondd el neki: hogy őrizzen meg az,

És szálljon Zrinyinek makacs szívére,
 Mert mondóm azt: fejed kezében van most
 205 ANNA Én minden jót remélek így uram.
 Hiszem, hogy Zrinyi megcsán engemet.
 De kérlek arra, hogyha tán a hős
 Nem hinne pusztá szónak, itt velem
 Egy kürtfuvó jöve kíséretül,
 210 Ki ismerős danákat fúni tud.
 Engedd, hadd zengjen az egy gyászolót,
 Egy búsat, a minőnek most helye;
 Azt hallva Zrinyi, megtudandja majd,
 Hogy az van itten, a kit ő szeret.
 215 E kürtfuvó kísérte jó nejét.
 SZOLEJMAN Ez úgy lehet. Nem bánom, legyen úgy.
 Magához úgy is Zrinyi nem bocsát
 A várba senkit; ő csak a falakról
 Szokott beszélni küldött hírnökünkkel.
 220 A hogy te mondád, úgy legyen. Szelim,
 Míg sátoromba távozom, bevárva
 Mi jót izen a várparancsnok? addig
 Reád bízom ez ártatlan teremtest.
 Gondot viselj reá, mint két szemedre;
 225 Tisztelve tartsd, s vigyázz, hogy meg ne sértsd.
 Egy bántott hajszálért fejed veszíted.
 Gyöngéden bánj vele, mint gyöngé nővel.
 Ha Zrinyivel találkozik, ne mondja:
 Hogy könyet ejte rossz bánás miatt.
 230 S hahogy Ferhád azon választ hozandja,
 Hogy Zrinyi még e szóra sem hajol:
 Akkor e dombon ott, mit látni kell
 A várnak erre néző ablakából,
 Letűzetsz egy karót, feljül hegyest,
 235 S annak hegyébe e fejet tűzöd.
 Hallád szavam! tégy rendben a szerint.

MIND (*Annan, Szelimen kívül el*)

(*künn tárogatósp — lassú magyar dal*)

ANNA (*a kürtszóra figyelve, örömmel*)

A kürt beszélt már. Minden rendben van.

(*Szelimhez*)

Uram, bakó! Készítheted vasad.

SZELIM (*arcát eltakarva*)

Szivem! szívem azonnal meghasad.

240 ANNA Vagy nem vagy a bakó? csak porkoláb.

No hát uram, kérlek, vitess odább,
Mert már imádkozám; meghalhatok.

SZELIM (*félre*) Nem is szívem, de a mély föld dobog

Oh Anna! hát nem ismeresz engemet?

245 ANNA Sirásóm vagy, ki majdan eltemet;

Már egyszer úgy is eltemettél élve.

Ha majd megölsz, csak műved végezed be.

SZELIM Előbb lehull az élő égről a nap!

ANNA Véled,

Hogy Zrínyi értem jellemet cserélend?

250 Hallottad azt a gyászos kürtzenét?

Ez Zrínyinek szólt! ez tudatta véle,
Hogy ellenségítől még most se féljen;
Imádja a magyarok Istenét.

Jön a segítség! védje sáncait.

255 Hiszed, hogy Anna azért járna itt,

Mert Zrínyiné küld tőle bánatos szót?

Nem ismered te úgy a magyar asszonyt!

Óvartól, a vezértől jöttem én,

S mit tőle hoztam, azt megízeném!

260 Hallod? még most is szól a kürt szava;

Zrínyi ne félj! most jó a harc java!

Zrínyi nem enged, és fejem alá hull;

Te várd jutalmad urad zsámolyátul.
 265 SZELIM Megrendülök szavadra. Rémület
 Foglalja el szívemben a helyet.
 Te Zrinyit biztatod, midőn segílyt
 Számára nem hoz már sem föld, sem ég!
 Egy szörnyű áldozatra buzdítod,
 S annak sorát önvéreddel nyitod:
 270 De az nem fog kifolyni, esküszöm!
 ANNA Már arról hulló csillagom köszönt!
 SZELIM Nem hulló csillagod! az égre nem;
 Van nékem itten annyi érdemeni,
 Ha azt kimondom: e nő itt enyim!
 275 Az én arám!
 ANNA *(szomoruan)* Nem úgy, nem úgy Szelim!
 Én megcáfollak, hogyha azt kimondod.
 Kötés volt az, mit rosz sorsunk kibontott;
 Lánc, a mit összetépett önkezed.
 Gyöngül szivedben az emlékezet:
 280 Te mozleim lettél, más Istent imádtál,
 Más nemzetet kerestél, ahhoz álltál.
 Jogod többé nincs azt kimondani,
 Hogy én szivednek voltam valami.
 Urad csupán azt bírta rád, hogy ölj,
 285 De nem hogy lelket és szívet gyötörj!
 Fejem levágni van parancs-szavad,
 De arcom megpirítmod nem szabad!
 SZELIM Oh Anna! ily kegyetlen mint lehetsz?
 Oh mint szeretlek, és te is szeretsz;
 290 Szeretsz! Mert a hogy holddá nem lesz a nap:
 Ugy nem gyűlölhetsz engemet te Anna!
 Ne lökj magadtól el, hagyd életedet
 Megváltanom, szeretni foglak én,
 S nem lesz szívemnek olyan dobbanása,
 295 Mely érted, rólad nem beszél.

Jer vélem távol innen Syriába,
 Cédrus liget között ott váram áll.
 Ketten leszünk ott, élve boldogan,
 Egymásnak élve és a szerelemnek.
 300 Édent varázsol abból két szemed.
 Oh Anna, mért gyötörsz így engemet?
 ANNA Tudod, Szelim, hogy minden férfi, nő
 Egy igaz Istent és Krisztust hívó,
 Dicsőült szentek nevét viseli.
 305 Az nem „Zuelma” és nem „Szüdeli”,
 Kinek neve „mézbábot” és „virágszál”
 Jelent, s csak arra van, hogy véle játszál.
 Nevem te többé ki nem mondhatod,
 Viszhangja van az égben annak ott!
 310 Ha még szeretsz, úgy bennem bűnhődöl,
 Mert rád van bizva, hogy engem megölj.
 SZELIM Gyűlölsz?
 ANNA Könnyebb leend talán szivednek,
 Ha azt mondom, hogy: igen, gyűlöllek.
 SZELIM Szivedből mondtad?
 ANNA Szivem mélyiből,
 315 Sziveimnek mély, sűrű keszviriből!
 SZELIM Ugy innen én megszabadítalak.
 Siess! vezetlek: az idő halad.
 ANNA Mit szólsz? urad parancsa ellenére
 Megmentesz engem? nem gondolsz dűhére?
 320 SZELIM Én arra gondolok csak, hogy gyűlölsz.
 Fülembé csengi ezt az ég, a föld,
 Nekem jó volt nagyon megtudni ezt.
 Távozz innen, oda, a hol szeretsz.
 ANNA Hogyan tethetnéd azt? ez képtelen.
 325 SZELIM Van mód rá; ott a dombig jösz velem,
 A honnan már csak egy ugrás a vár.
 Rám bíztak; nem gyanakszik senki rám.

Azt véli minden, hogy megölni viszlek.
Ott csendesen, némán bucsút veszünk,
330 Én visszatérek, te a vár felé futsz,
S a nűg utánad érne valaki,
A várkapun át biztos helyre jutsz:
Csak bátorság kell ehez, semmi más.
ANNA (*tétovdzó belküzdelem után, megragadja Szelim kezét*)
Te jösz velem?

SZELIM Hová?
ANNA (*hevesen*) A várba fel!
335 SZELIM Nem. Visszatérek ismét.
ANNA Itt maradsz?

Miattam itt te fogsz lakolni majd!
SZELIM Én dolgom az. Ne bánd te: csak gyűlölj.
Nincsen jogod azt tőlem kérdeni,
340 Mi lesz belőlem, hogyha távozol?
Rád nézve én már semmi sem vagyok;
Csak egy erőtlen szívű rosz bakó,
Ki áldozatja vérit látni fél.

ANNA Nem! áldozat miattam nem lehetsz.
345 SZELIM Ki mondta azt, hogy áldozat leszek?
Ki tudja, mily furfangos gondolat
Támadt agyamban, a mért elbocsátlak?
Még tán jutalmat és kitüntetést
Nyerek vele; oh én ravasz vagyok.
Ne légyen gondod arra, kit gyűlölsz,
350 A hittelent védik rosz szellemek.
Jer! Mint parancsszót teljesítsd szavam:
Őröd vagyok, s te rab vagy; jer kövess.

(*mindketten balra el*)

Jobbról SZOLEJMAN és török urak, középről FERHÁD jönnek

- SZOLEJMAN Már visszajöttél? szóltál Zrinyivel?
 Eléadád, a mit mondék, hiven?
 355 Felelt-e, lágyult, reszketett szava,
 Midőn megtudta, hogy itt huga van?
 FERHÁD Igen, nagy ur, lágyult és reszketett
 Ajkán a szó, midőn velem beszélt;
 Szemét törülte, könyezett bele.
 360 Tört hangokon ily szókat monda el:
 „Mondd nagy hatalmas szultánodnak ezt,
 Hugom, kit elfogott, kedves szívemnek,
 Oly kedves, mint tulajdon gyermekem.
 A seb, mi ezzel rajtam ütve van,
 365 Valóban fáj és jobban vérezik,
 Mint a mik értek eddig a csatán.
 De hogyha volna bár e nőn kívül
 Mindkét fiam szultánodnál bilincsben,
 S látnám kétségbeesve hitvesem,
 370 S ott térdepelne mind egész családom
 A vérpadon, a pallos-él alatt:
 Egy haj kevés, annyit sem alkuszom le
 Abból, a mit kimondtam egykoron.
 Ha tetszik a nagy úrnak, védtelen
 375 Leányokon kitölteni boszúját,
 Ám töltsé; e vér szenny leend nevén.
 Itt megsiratjuk Anna jó hugunkat,
 S az égben megdicsőültek fogadják.
 Nem első léssen ott, ki vérivel
 380 Pecsételé meg szent, igaz hitét;
 A vértanúktól népes már az ég.”
 SZOLEJMAN Legyen tehát bolond szava szerint!

385 Haljon meg a leány! Hol van Szelim?
Kár lesz a szép fejért! De mondva van,
És vissza nem veszem szavam.
Hol van Szelim? Verjétek a dobot,
Hallják meg a zajt e bástyákon ott,
Tanuljon fájni, hogyha nem tanult
390 A kőkemény szív, Allah a tanum!
Hol van Szelim?

ÖTÖDIK JELENÉS

ELŐBBIEK, SZELIM

SZELIM Itt vagyok, nagy ur.
SZOLEJMAN Hol a fő, a mit hoznod kell célum?
SZELIM A fő helyén van és a lány a várban!
SZOLEJMAN Hah! áruló! ki szökteté el őt?
MIND *(meglepetést, haragot mutatnak)*
NAGYVEZÉR *(kardot rántva előlép)*
305 SZELIM Én tettem azt nagy úr. Hallgasd szavam:
E lány kivallá itt előttem azt,
Hogy a sereghez volt kiküldve ő,
S most vissza a vezértől jó a várba.
Felmenteni Zrinyit nem jó a had;
400 Őt veszni hagyja úr és jóbarát.
E hír gonoszabb tűz lesz ott a várban,
Mint a minőt golyóink költenek.
Ágyúink Zrinyit meg nem törheték;
E hír lábadoz fogja hajtani:
E hírt megvinni küldtem én a lányt.
405 SZOLEJMAN Allahra mondom! — Ezt bölcsen tevéd.
Te vakmerőn kockáztál önfejjeddel,
S nyertes levél. Ez drága gondolat volt.
A gyávaságnak és a csüggedésnek

410 Ragálya hullott ellenink közé.
Szokol! Szelim leend a hadvezér
Az áruló Ali Portuk helyében.
Ennek van szive merni ily sokat;
S szerencse jár vele: megnyerni azt.
Ez elfoglalja Zrinyi sáncait.
NAGYVEZÉR *(kardját boszusan taszítja vissza háttelyébe)*

(Függöny legördül)

Változás

*Az első felvonásbeli terem Szigeten, oldalt ablak, a terem közép
ajtaja négy lépcsőn*

HATODIK JELENÉS

ZRINYI, MAGYAR FŐURAK mind, MÁRIA, NŐK mind

415 ZRINYI Takarjátok be azt az ablakot!
Szemünk ne lássa, hogy mi támad ott?
E drága vér is áldozatra kell,
A tiszta szivek eként múlnak el.
De a fohász meglátszik ott az égen,
420 S homályt lehell rá, mint fényes tükörrre.
S e szív belül még győzi terhét, még nem
Fáradt belé, még nincsen összetörve.
MÁRIA Oh mért hagyánk őt eltávozni innen?
Ha veszni kellett, ugy is veszve minden.
425 Nem kellene gyászt vennünk most miatta;
Egymást meg nem segítve, csak siratva.
JURANICS Bátyám! hadd rontsak én ki elleninkre,
Mig szörnyű tettük végrehajtva nincs.

Megmentem őt.

ZRINYI

Sietteted halálát,

- 430 S temetkezésre még magad. Hiába!
A mit e vérivó szörny elhatároz,
Annak történni kell, mert ő erősebb.
Miénk csupán az a dicső erő:
Szemébe nézni, a midőn lecsap.
435 Még szól a kürt. Ő megtartá szavát.
A mit magára vállalt, megtevő.
Ez ismerős dal néki gyászzene,
És nekünk harci riadó.
Most elveszünk: a csillagok közé
440 Ez van megírva rólunk, ámde lesz
Idő, mely hamvainknak éltet ad,
S vércseppjeinkből támaszt nemzetet.
Áldjátok a vért, a mi most kihull!
Alvó mag annak minden drága cseppje,
445 A hon szerelme, önfeláldozás,
Megválthatatlan szent ragaszkodás,
És több mesékben élő ős erény
Fog abból sarjadosni egykoron.
S hiába irtják, vágják e vetést:
450 Vér volt a magja, földben megfogamzott,
S többé ki nem vész ítéletnapig!
Áldott a vér, mi e percben kihull!
Én vérem volt az is! Hadd hulljon el.

(dobpörgés kívül)

CSÁKY A dob pereg. Halálát hirdeti.

- 465 Ne nézzen senki most a gyászhalomra.
Fel, égre nézzünk; ottan él az Úr!
Ki megpróbálja szíveink, miként
Tűzben a drága ércet. Pörg a dob;
Jól ismerem e gyászos hangot én.

460 Kivégezések tompa hangja cz. —
 Legycn közel szép lelkének a menny!
 ZRINYI Mély hallgatásunk mély imádkozás.
 MIND *(imádkoznak)*

MÁRIA Én nem hiszem. Elhinni nem bírom,
 Hogy Anna arcát én többé ne lássam,
 465 Hogy ő előttem halni tudjon így.
 Az Isten jó, kegyelmes és erős;
 Nem hagyja el, kik benne bízni tudnak.
 Én Istenem! szivemnek alkotója,
 Ne engedd összetörni e szivet
 470 A fájdalom miatt, mit nem bír el.
 A kit te védsz, a sirban is megél,
 És visszajő a súlyos föld alól.
 Ki védted a prófétát, hívedet
 Oroszlánok halálos vermiben;
 475 Ki a tüzeknek katlanából épen
 Előhozád a szentelt ifjakat:
 Szabadítsd meg szegény testvéremet!
 Ne hagyd őt veszni ellenség között.
 Mindenható kezed ragadja őt ki,
 480 S hozd karjainkba vissza újra őt.
 Isten! mindenható nagy Istenem!
 A porból felhangzó szavam ne vesd meg;
 Hatalmad és kegyelmed végtelen.

HETEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, ANNA a vég három sor alatt belép

ANNA *(a terem középajtájában megállva)*
 Ki benne hisz, az nem csalatkozik.
 MIND *(örömmel felé fordulnak)*

(Függöny lehull)

NEGYEDIK FELVONÁS

*Az elébbi nyitott sátor ; a háttérben Szigetvár látszik lángok között,
magas tornya egészen tűzben, a veres fény a sátorba világít*

ELSŐ JELENÉS

SZELIM, ZUELMA, ÁNISZ

SZELIM *(párducbőrös tdbordgyn fekszik, asztalkán előtte serlegek)*

ZUELMA *(lantot ver és dalol, Szelim lábánál ülve)*

„Lyánból az újat, borból az ót:

Édeset és tüzeset mindkettőt!

Lyánka, ne csókold a borozót;

Csókod a tűzre olajt tölt.

5

Két tűz eléget: hagyd a pohárt,

Lyánka előtted hogyha így áll,

Kétszeres édesség hamar árt:

Vagy ne szeress, vagy ne igyál.

10

Gondot a lyánka csókja rabol,

A bor az éjt melegíti nekem;

A hideg éjnek napja a bor,

A hideg észnek a szerelem.”

ÁNISZ *(dobot verve táncol, aztán Szelim fejéhez ül, fejét ölébe véve)*

ZUELMA *(dalol)*

Mért nem tudtok úgy szeretni,

Mint a kigyók, mint a kigyók?

15

A mik úgy fonódnak össze,

Hogy többé nem tudnak válni!

SZELIM Voltál már ittás, gyermek?

ZUELMA

Voltam egyszer,

SZELIM Mondd meg nekem, mi az?

ZUELMA Gyönyörben úszott

20 Körülem a világ; mindent feledtem.
Nem tudtam, élek-e; csupán csak azt,
Hogy mennyben élek, lelkem elrepült,
Én nem tudom hová és vissza hogy jött?

SZELIM Lásd, ezt még én nem érzém soha;

25 Nekem nem ad mámort a bor tüze.
Nekem csak bánatot növeszt a bor.
Voltál-e már szerelmes, szép Zuelma?

ZUELMA Én mindig az vagyok; szívem tele
Szerelmi kéjjel: és az boldogít.

30 SZELIM Lásd én csak egyszer voltam még szerelmes,
És attól most is fáj még a szívem. —

Miben mosdász, hogy ily fehér kezed?

ZUELMA Harmatban, rózsavizben, mátkatejben.

Attól fehér és tiszta lesz a kéz.

35 SZELIM Az én kezemről, látod ezt a foltot:
Nem bírja ezt lemosni semmi szer.

Egyszer ráfeccsent ottan valami

A harcban; vércsepp volt talán. —

Mi díjad érte, hogy így énekelsz?

40 ZUELMA Szép köntös, ékszer, gyöngyök és arany,
A hol hívásnak engedek.

Egy édes csók, — hová önkényt megyek.

SZELIM Tehát vedd gyémánt-gyűrűmet, vigyed

Erszényem és becses bogláraim;

Dalod szép volt, már most eredj odább.

45 ZUELMA Hozzád nem kincsedért tévedtem én.

SZELIM És nékem, a mit adjak, nincs egyéb.

Most hagyj nyugodnom, a hajnal közelg.

ZUELMA *(távozva Aniszhoz)* Holnap ez ifju tán halott leend.

Kár érte. Oly szelíd szép két szeme.

SZELIM egyedül, később ŐR

Az előbbi dal a szomszédszobában hangzik újra, Szelim lefekszik kerevetére és elalszik. Csendes, mélyzó zene, dőlmlátás; Anna jelenik meg előtte tulvilági fénykörben, kezében egy vért, Magyarhon cimérével, a paizs világít; csendesen végig suhan a háttérben a symphonia alatt; hídrom lövés hangzik

SZELIM (az dőlmlátás alatt kínosan küzdve, a hídrom lövésre felriad, körültekint, magához tér)

ŐR (csendesesen jár alá s fel a sátoron kívül)

50 SZELIM (őrhöz) Messze-e még a reggel?

ŐR Ha társamat kérdeznéd, kinek az imént egy golyó elvitte a fejét, azt mondaná rá, nagyon messze van.

SZELIM Milyen az éj?

ŐR Vak, uram, mert egy szemem sincs nyitva.

55 SZELIM Nem voltál mézeskalácsos valaha?

ŐR De biz az voltam, uram; aztán rám fogták, hogy mivel olyan fegyveres állatokkal szoktam hadakozni, mint a méhek, jó leszek katonának.

SZELIM Mingyárt gondoltam tréfás beszédedből; a sztambuli pogácsasütők ilyen enyelgők mind.

60 ŐR Biz uram, inkább taposnám én otthon a sonkolyt s mellette siratnám öregapám halálát, mint hogy itt hallgatom az ágyuszót s enyelgek hozzá.

SZELIM No majd a végső ostrom után kieszközlöm, hogy hazatérhess tiedhez.

65 ŐR Nem eszközölnéd ki uram az ostrom előtt, hogy két ép lábam is maradjon, a min hazamehessek?

SZELIM Nem volt a szultánnál ma semmi nesz?

70 ŐR Igen, uram, az orvost hivaták. Maga ment érte a nagyvezér. Valamit be kell neki vennie nagy sietve: — nem a várat értettem, hanem lapdacsot.

SZELIM Jól van; ne fecsegy. Költsd fel lovászomat, nyercgeljen;
hajnalra jár.

ŐR Kinek hajnalra, kinek éjszakára. *(el)*

75 SZELIM Álom, álom. Minden álom. *(mélázva elmegy)*

HARMADIK JELENÉS

SZOLEJMAN, SZOKOLI, ORVOS. Később LÖVÉS

SZOLEJMAN *(a vezérre és az orvosra támaszkodva)*

Még most is ég e katlan? *(az égő toronyra mutat)*

Most is ég?

Vereslik tőle már körül az ég.

Ez ember ott még engemet megöl;

Ketten megyünk, de én megyek elől.

80 Orvos, mi lesz belőlem, hogyha meghalok?

Por, mint a többi! már is az vagyok.

Olyan por, mint a többi; ő pedig

Az égbe fel — fel — felemelkedik,

S ragyogni fog, mint csillag: por vagyok;

85 Amaz meg drágakő, mely úgy ragyog!

Gyémánt, a mely megég, de meg nem olvad

A tűzben! Hős Szolejmán, hol vagy?

Egy hegyről gördülő kő, egy letört ág.

(hirtelen felkiált)

Adjátok kardomat, gyáva kutyák!

90 Adjátok kardomat! Előre mind!

Halál reá, ki hátra is tekint!

Rövid az élet, csak két pillanat,

El kell e várat venni azalatt.

(orvoshoz)

Orvos, hány percig tart még élcetem?
 85 ORVOS Uram, nagy ur, kérlek légy csendesen.
 SZOLEJMAN *(nagyvezérhez)*
 Vezér, hány perc kell még: e vár't bevenni?
 NAGYVEZÉR Uram, e düh nem használ néked semmit.
 SZOLEJMAN Alkudjatok meg ketten, okosan.
 Te nagyvezérem, és te orvosom.
 100 Te orvos, késlelted halálomat;
 Vezér, sietted a végostromot,
 Nekem még látni kell azt, látni kell.
 Nem éghet e kanóc még addig el;
 Meg kell még érnem győzedelmemet.
 105 Ah! e sötét roin engem eltemet.
 Mindenhatónak csúfolál, te eb!
 A féregnél vagyok tehetlenebb.
 ORVOS Uram, pihenj, megrontod így magad.
 SZOLEJMAN Ez a betegség, ne félj, nem ragad,
 110 Mert hogyha volna ez ragály,
 Az a vár ottan már régen nem áll.
 Ha tudna más is halni szégyenében!
 Nem, senki sem tud, csak Szolejman épen.
 Te átkozott féreg e vasburokban,
 115 Ki hogyha földi bábruhád lepattan,
 Pillangó lesz belőled, szárnyra kelsz,
 S halál után még szebb életre lelsz.
 Távozz bitang! ne gyógyíts engemet.
 Ne tarts! megállok: lábam nem remeg;
 120 Fejem kábult, a mámor ül azon;
 Vért ittam és vért szomjazom!
 E bajt nem orvosolja senki írja,
 Szolejmánt a szégyen taszítja sírba.
 Vezér, segíts fel trónom ülhelyére.

(felsegítik a trónra)

Tedd a surgudzsált szultánod fejére.

(forgójt turbánjához fűzik)

Itt voltam ur, ország — világ felett.

Itt várom el — a néma férgeket.

(fejét lehajtja)

NAGYVEZÉR Meghalt-e?

(künn a harsona riadó hangzik)

ORVOS Még fölbred e zenére.

SZOLEJMAN Ah, Zrinyi!

ORVOS *(kezeit tapintva)* Már csak alig üt vére.

130 SZOLEJMAN Kardom! — Zászlóim! — Nagy nevem!

Tegyétek azt — a porba — mind — velem.

Sötétség! — Éjjel. — Földalatti féreg.

Szivemben — a halál — ölő méreg. —

Sötét van! gyujtsátok fel a világot.

135 Előre! még előbbre azt a zászlót!

Ah, Zrinyi! Ez a nyíl talált.

Ez itt, ez itt, ez a halál. *(leroskad)*

(künn másodszor hangzik a riadó)

ORVOS Ha erre föl nem ébred, halva van.

NAGYVEZÉR Valóban halva volna már?

ORVOS Igen.

140 Az érítés elállt, a kéz hideg;

Olyan halott, mint egy szegény közember.

NAGYVEZÉR Ne tudja ezt meg senki, míg a vár

Bevéve nincs; szétbomlanék a rend;

Szultán halála mindig zendülés:

145 S még azt találná érti a magyar,

Hogy itt falánál látná a miként

Török fogyasztja önmagát a harcban.

Legyen titok, nem tudja senki még ezt,

150 Csupán mi ketten; vond a mennyezet
Két függönyét még jobban össze. Így
Nem látni, hogy halott, csak azt, hogy itt van!
Adjuk kezébe a kormánybotot,
Hadd tartsa így: támassza rá kezét,
Fejét emelje följebb; — mint szoká.
155 Ha a halál hideg keze megéri,
Márvány szoborrá dermed a tetem,
S nem roskad össze. Ime úgy ül itt,
Mintha övé volna még a világ,
S várná, hogy jőjjenek hódolni néki,
160 Midőn már a penész nagyobb ur,
Mint ő maga. Most távozz sátorodba.
Arról, a mit tudsz, senkinek se szólj.

ORVOS Néma lesztek, mint a sirok lakói. *(el)*

165 NAGYVEZÉR Valóban néma lesz, mint sírlakó.

Ily titkot kettőnek tudni — nem jó.

Lövész!

LÖVÉSZ *(belép)*

NAGYVEZÉR Látod, ki most kilépe?

LÖVÉSZ Látom.

NAGYVEZÉR Ha innen nyíllal célba vennéd,

Le tudnád löni úgy, hogy szórtalan

Lerogyjon és rögtön halott legyen?

170 LÖVÉSZ Villám se ütné őt jobban halálra.

NAGYVEZÉR Tedd hát. Ercsdj! Jutalmad száz arany.

LÖVÉSZ *(el)*

NAGYVEZÉR *(utána néz, szünet mulva)*

Most már csak én tudom e titkot itt.

Jöhettek már agák, vezérbasák,

A szultán elfogad kegyelmesen.

175 A szultán nem fog senkit szidni ma:

Ma ő csupán kegyelmet osztogat.

Éltében is játszott ilyet sokat.
 Mi a különbség az élő s halott
 Szultán között? Egyéb tán semmi más,
 Mint az, hogy a halott senkit se' bánt.

NEGYEDIK JELENÉS

SZOLBJMAN (holtan), NAGYVEZÉR, NAHNUMANZÁDE, MAHMUD,
 NACHIM, FERHAD, JANCSÁROK, MUTEFELLIKÁK, ULUFEDZSIK,
 DERVESEK, KOMPARADZSIK

Török induló, tilinkókkal, csengettyűkkel, réztányérokkel

NAHNUMANZÁDE (*fején a méhkas alakú turbánnal*)
 DERVESEK (*Alkordn könyveit cepelve a trón elé járulnak*)
 NAHNUMANZÁDE Dicső nagy ur! Híred az égbe' nőjjön!

Az esthajnaltól a regghajnalig
 Kilenc dervedes olvasá a „szúrá't”
 S a két hajnal közötti éjsötétet
 Világosítá égi szent szavakkal.
 A felleg is eloszla mind az égről
 Imánk elől; úgy oszlik el bizonynal
 Az ellen is orcád szinc előtt.
 Az ég nevelje nagyra híredet,
 Nap légyen az, mely félvilágra süt.

(meghajol a trón előtt)

NAGYVEZÉR (*félre*) Csak a sírboltba nem, hová leszállsz!

(Imádnhoz)

Imádért megjutalmaz a nagy ur,
 Kegyelmiről bizony biztos lehetsz;
 Csak kérjed Allaht, hogy dicső urunknak
 Megáldott napjait sokára nyujtsa.

Az ő hirének hő sugáriban
Mindnyájan együtt egyformán melegsünk.
NAHNUMANZÁDE Sokáig éljen a dicső nagy úr!
DERVISEK Sokáig éljen a dicső nagy úr!

(magukat földig meghajtva, hátravonulnak)

MAHMUD (előlép)

KOMPARADZSIK (égő kanóccokkal kezeikben, keresztülvonulnak a
színen)

MAHMUD (meghajolva a trón előtt)

280 Dicső nagy úr! munkánk végére jár!
Az ellenségnek minden sánca rom.
Egy tornya van csak még, tűzben az is.
Kegyelmesen emlékezzél reám:

205 Hogy ágyuim tevék e pusztítást,
S adták kezébe ezt a győzedelmet.

NAGYVEZÉR Mahmud vezér, a szultán nagy kegyelme

Kiterjed homlokodra; — hős valál.

Ma nincsen kedve hosszú nagy beszédre;

Gondjába mélyen elmerülve van.

210 De légy felőle biztos, hogy neved

Örökre fel van írva szívében.

MAHMUD Dicsőség a szultán magas nevének!

KOMPARADZSIK Dicsőség a szultán magas nevének!

(elvonulnak)

NACHIM (előre jön)

MUTEPELLIKÁK (dárdákkal, íjakkal és gömbölyű paizsokkal ellátva,
átvonulnak)

NACHIM (meghajtja magát a trón előtt)

215 Uram, ne szidj! ma újra elmegyek,
És veszek el, ha ottan nem veszek.
Tudom nagyon, hogy örömed telik
Véres fejekben; az ma lesz elég.
A tűz is rakva már, ma jó ebéd lesz,

Étvágyat adjon hozzá Allah néked.
220 Ha „holló volnék”, jobban nem kívánnám,
Hogy még sokáig élj, kegyelmes ur!

NAGYVEZÉR A szultán most bohó beszédeden
Mosolygani nem tartja rendinek,
Nincs is számodra semmi válasza.

225 Menj, és hajtsd végre, a mit rád bizott.

NACHIM Pedig jobban szeretném, hogyha most
Még holmi mondanivalója van:

Azt életemben mondaná el itt;
Nehogy holtan hallgassam szép szavát:
230 Mint Áli Portuk, a jancsár-aga.

No ha hiba talál a harcban csni,
S én ott veszek, megengedem, vezér:
Hogy azt egészen kend az én fejemre.

NAGYVEZÉR Távozzál! Hallád már a szót.

235 NACHIM Eddig csak karja voltál a nagy úrnak,

Most nyelvinek kezdesz szegődni már.

Megáldjon Allah téged is nagy úr! —

Méltóztassál igen sokáig élni.

MUTEFELLIKÁK Sokáig éljen a nagy úr! *(elvonulnak)*

SZELIM *(jő a jancsárok élén)*

JANCSÁROK *(fehér turbán, fekete forgó, rövid dolmány, térdig érő
salvári viseletük; fegyverük: széles kard, öveikben handzsár
és pisztolyok)*

SZELIM *(fején gömbölyű aranysisak, fehér kócsaggal, veres dolmány,
arannyal himezve, térdig érő salvári fehér selyemből, azon alul
aransujtdással kihányt veres harisnya, vállán arannyal kivarrt
gömbölyű palást fehér posztóbból)*

240 Kegyelmes úr! ki engem, porszemet,
Rabszolgaságnak láncai közül
Hazátlant, elveszettet fölvevél,
Kiben másodszor letem jó atyámat;
Ki vélem úgy bántál, miként fiaddal,

245 S annak nevét is engedéd viselnem;
 Tudod nagy úr, atyám, hogy tőled én
 Ajándokot, kegyet nem esdekeltem
 Soha, mivel mindíg többet tevé
 Velem, mint mennyi érdemem volt.

250 Most e csatában egy kegyért esengek,
 S azt életemmel megszolgálom én:
 Nekem hagyád fel a kitüntetést,
 Hogy én rohanjak első a hidon át
 Az égő váratoronynak ajtajáig.

255 Azt végrehajtom. Allah ugy segítsen!
 A vár enyim lesz. Akkor oh nagy ur
 A kincs legyen vitéz jancsárimé;
 A zászlók és a győzelem tiéd.
 Azoknak élte, a kik foglyul esnek,

260 Legyen enyim. Add a kegyet nekem!
 NAGYVEZÉR Ma a nagy ur kegyelme végtelen.
 Foglald el Zrinyi várát és legyen
 Mi benne van, kincs, zászlók, fegyverek,
 S a foglyok élte bizton a tiéd.

265 Tedd velük, a mit jónak lenni vélsz.
 SZELIM Én várom a nagy úrnak válaszát.
 Csak egy „legyen meg!” ígét ajkiról.
 NAGYVEZÉR *(megrettenve félre)*
 Ez a makacs bolond még felfedi
 A féltett titkot. *(A szultán kardját kivonja)*
 Im vitéz Szelim

270 Annak bizonyságául, hogy szavad
 Kegyelmetosztó szívbe szálla le,
 A szultán im tulajdon kardvasát
 Ajándékozza néked, zálogul,
 Hogy visszatérve bármit kérni fogsz,

275 Az esküszóval kötve a tiéd.
 E kardvasat nem hordá még soha

Szolejman öklén kívül semmi kéz.
Te vedd azt most és vivd ki élivel
Szolejman legnagyobb diadalát.

280 SZELIM *(kegyelettel megcsókolja a kardot)*
Szultán, c kard hírére esküszöm,
Nevedre ma két csillagot hozok.
Egyik leend a fényes győzelem
A legdicsőebb ellenség felett.
285 Másik lesz a még fényesebb kegyel'm,
Mit győztes oszt az elbukott vitéznek.
Dicsőség zengjen nagy neved után!

(A kardot megsuhintva, el)

JANCSÁROK Dicsőség zengje Szolejman nevét! *(utána el)*

ÖTÖDIK JELENÉS

SZOLEJMAN (holtan), NAGYVEZÉR

NAGYVEZÉR *(az eltdvozóék után néz)*

A nagy alakjáték hát végbement:
Még tegnap mily hön ohajtotta ezt,
290 S ma még felelni sem kíván szavukra.
Hogyan rohannak a csatába mind:
„Kísér bennünket a nagy úr szeme.”
Azok pedig örökre csukva már.
Az éltető zaj gúnykacaj vala,
295 S a hír, dicsőség — lámpafény a sírban.

(tdvol hdrmas Allah kidltás hangzik)

(Függöny legördül)

Változás

Első felvonási terem

HATODIK JELENÉS

ZRINYI, ANNA

ZRINYI Tehát magunkra hagytak a vezérek?

ANNA Tanácsolák, hogy add fel váradat;

Alkudj' meg a szultánnal kény szerint.

300

Segíteni rajtad nem birnak ők:

Nem is akarnak ők; oh hidd el azt!

Láttam hideg, márványkő arcokat;

Hallék irígylő gyáva suttogást,

Beszéltem élő szót süket füleknek.

Nem háborít ott senkit honszerel'm!

305

De bántja őket az, hogy Zrinyi nagy!

És azt akarják, hogy kisebb legyen.

Ezt kelle néked hoznom válaszul.

Helyette én a kürtnek hangjain

Ellenkezőt izentem; Zrinyi állj

310

Erősen és fejezd be művedet!

ZRINYI Azt jól s hiven tevéd. Nincs hátra más,

Fejünk felett már a tető lobog.

Utolsó menhelyünknek lángjai

Az ablakon csapdosnak át felénk:

315

A végső óra már közelg. Bevárjuk

Nyílt szemmel és nem rendülő kebellet.

Annám, édes hugom, készen vagy-e?

Egy óra van csak hátra életünkéből.

ANNA Elvégezém. Ne várj. Indulhatunk.

320

ZRINYI A kápolnában csendes hely vagyok.

ANNA Onnan jövék. Imádkozám; az Isten

Meghallgatott s erőt adott szívemnek.

Most más utam van. Látod ezt a fáklyát?

Félóra ennek élete. Kanóca

323 Nem tart tovább. A pincebolt alatt
Hordókban áll a lőpor; egybe ezt
Belétűzöm és akkor ott hagyom.
Midőn te jelt adsz ágyúördüléssel
A végcsatára, én is megnyitom
330 Az égnek és pokolnak ajtaját,
S repülni fog hívő és hittelen,
Kit jó vagy rossz angyal hová vezet!
Szolejman nem kap kőt kövön Szigetből;
S az ozman ajka átokkal beszélend
335 A győzelemről, melyet itt vivott!
Isten veled. Ott fenn találkozunk.

ZRINYI (*megcsókolja Anndt*)

Menj! Nem siratlak. Szivem büszke rád.

ANNA Elébb ha érsz a csillagok közé,

Megvárj, sietve én jövök utánad. (*el*)

340 ZRINYI (*keserűen*) Nem méltó ily szivekre a világ!
Nem méltó rájuk föld és emberek.
Magammal én mind őket elviszem,
S beszámolok lelkükkel Istenemnél.

HETEDIK JELENÉS

ZRINYI, SERÉNK

ZRINYI Mi hír jó szolgálóm ott az udvaron?
345 SERÉNK Olyan hír, a mit jónak fogsz nevezni,
Pedig nem hosszú életről beszél.
A rossz török a sáncokon keresztül
Nyilakra fűzött pergament lövöldöz,
A mikre horvát és magyar szavakkal
350 Felszólítás van írva őreinkhez,
Hogy ellenedre adják fel maguk,
S ne várjanak a végső vérboszúra.
A jó horvát vitézek a magyarral
Most egyetértve, meg nem indulának

- 355 E hitszegésre csábító merényen.
 A tűzbe hányták azt az iratot:
 S veled kívánnak halni, hogyha kell.
- ZRINYI S az messze nincs már, a mit ők kívánnak.
 Jó szolgálom, hű Serénk, ha kész a násznép,
 360 Ne várokozzék ránk soká. Siessünk.
 Hol köntösöm, mit vőlegény koromban
 Viseltem egyszer és azóta nem?
 Jer, add reám. Most ismét az vagyok.
 (*Serénk feladja rá a violaszín selyem dolmányt*)
 Te ismered e dolmányt, akkor is
 365 Te adtad azt rám, hű szolgálom, cselédem:
 Most újra menyegzőre készülünk.
- SBRÉNK (*szemeit törli*)
 ZRINYI Hogyan sirattál akkor is.
- SBRÉNK Uram,
 Örömköny volt az akkor. (*övét felkötö Zrinyinek*)
- ZRINYI Most nem az?
 Tégy mindegyik zsebembe száz aranyt,
 370 Megválogasd; szűzmáriás legyen mind.
 Török pénz a közé ne tévelyedjék.
 Arany kösöntyűt kapcsolj két karomra,
 Bogláros kolcsagom tüzd kalpagomhoz.
 Ne mondja a ki életemet kioltá,
 375 Hogy Zrinyinél jutalmat nem kapott.
 Most add kezembe a vár kulcsait,
 Szivem fölött találják mindakettőt;
 Befestve vérem égő nedvivel.
 És most válaszd ki azt a kardomat,
 380 Mit jó apám adott kezembe akkor,
 Midőn legelső harcba indulék.
- SBRÉNK (*odanyújtja a kardot*)
 ZRINYI Te drága fegyver! kedves jó vasam.
 Első barátom, vég kíséretem,

385 Ki el nem hagytad e hüvelyt soha
Másként, mint Isten és hazád nevében;
S nem tértél vissza másként e hüvelybe,
Mint győzelemmel szent csaták után:
Jőjj most velem e végső hosszú útra.
390 Te légy az érc, melynek minden csapása
Márványba vág el nem muló betűket.
Te légy a villám, mely a más világ
Sötétiben utat nyit szellememnek!
Hű társ, számomra e csók eljegyez.
395 Együtt megyünk a mennynek ajtajáig!
E kéz szorítani fog még halva is!

(Serénkhez)

Serénk, hívem, ma végnapom leend.
Téged mint aggot és fegyvertelent
Kimélni fog az ellen s élni hagy.
400 Midőn mindennek vége lesz,
A nagyvezértől véres testemet
Kérd el s vidd asszonyodnak, hitvesemnek,
S mondd meg neki, hogy férje a honért
Esett el; őt sirással meg ne bántsa,
S hogy végső gondolatja ő vala.
405 Mondd két fiannak, a kik távol innen,
Hogy Zrinyi rájuk nem hagy semmi mást,
Csak egy nevet; — de az mocsoktalan.
És most bocsásd be a vezéreket.

NYOLCADIK JELENÉS

ZRINYI, JURANICS, CSÁKY, BAJONY, PATACSICS

410 ZRINYI Csak ennyien vagyunk már? Megfogyott
A hősök száma! Kik előre mentek,
Mi ráuk nem várnak már soká.
Barátaim: a végső óra ez.

Tul rajta már kezdődik az öröklét.
 Az élet szép volt, megköszöntük azt;
 415 Halál is szép lesz: azt megérdemeljük.
 Végezze minden, a mivel adós;
 Kit búne nyom, sohajtson Istenéhez;
 Kinck szerette van, csókolja meg,
 420 Mert itt a földön vége napjainknak,
 S szeretni itten többé nem fogunk.
 Lőrinc öcsém, neked szép hitvesed van,
 Én óvtalak, ne hagyd őt itt e várban,
 Mert rossz hely ez azoknak, kik szeretnek;
 Győztes török kezére hogy hagyod?
 425 JURANICS Jól elteszem, hol nem talál rá.
 ZRINYI Hová tehetnéd őt?
 JURANICS Hová? a sírba.
 ZRINYI (*elfordulva*) Minek mondad ki ezt nekem?
 Ha megteszed, titkoltad volna el.
 Nem nyomná lelkem anyai nagy teher,
 430 Midőn a földi ködből távozik!
 JURANICS Ki hosszú útra megy, hű kedvesét
 Magával az ne vinné el talán?
 Kivált a honnan vissza sem jövünk.
 ZRINYI Fordult világ! Kit legjobban szeret,
 435 Azt halva látni vágyik kedvese.
 S az áldozat kezét keblére téve,
 Előre száll az égi úr elé,
 Bocsánatot esengni gyilkosának.
 Ne tudtam volna ezt soha.

KILENCEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, MÁRIA, NŐK

440 JURANICS Imádkozál-e szépem, kedvesem?
 MÁRIA Te érted is imádkozám, szerelmem.

JURANICS Beszélteél angyalokkal álmaidban?
MÁRIA Rólad beszéltem akkor is.
JURANICS Mondták-e, hogy milyen a más világ?
445 MÁRIA Bánatnak ottan nincsen kezdete,
Örömnök vége nincsen ott soha.
JURANICS Előre fogsz-e menni e hazába?
MÁRIA Megvárlak a legelső csillagoknál.
JURANICS Elhoztad-e magaddal törömet?
450 MÁRIA Keblembe tettem, úgy melengetém,
Hogy oly hideg ne légyen majd szívennek,
S szokják meg egymást, szívem és a tör.
JURANICS Nem félsz a fájdalomtól, mely megöl?
MÁRIA A míg szívembe mártod gyilkodat,
455 Ajkam tiedhez fog tapadni addig,
S nem érzem a csók édességitől,
Mi a halálban talán keserű.
JURANICS Még arcodon rózsák virítanak . . .
MÁRIA Ifjú halottról mondják: „ezt szerette
460 Isten, mivel ifjan vevé magához”.
JURANICS E rózsá halvány liliom leend.
MÁRIA Dicsőültek fehér virága az.

*(künn távolból hallik a török tábor első harcrivallása :
„La illah, il Allah !”)*

Hallod, kiált már szomju ellenünk!
A szertartásra készen minden immár.
465 Oltár körül a gyertyák gyujtva vannak,
Miként menyegzőnk estéjén valának.
Jer! vőlegény most minden férfi újra;
És minden asszony újra mátká lesz.
Szép díszesen megyünk oltár elé,
470 Letérdelünk, kezünk egymásba tesszük,
Elmondjuk a szerelmi esküvést,
S aztán — hivek leszünk hozzá örökké!

Jó hely lesz az nekünk, fejünk lehajtva,
Oltárnak zsámolyához, a mosolygó
475 Szentek között, harangok árnyiban,
Ottan talál halálos ellenünk.
És minket ott nem bánthat semmi kéz.
Lőrinc, e szív hű volt szerelmiben,
Jutulma az legyen, — hogy jól találj!
MIND *(a függöny megetti kápolnába férfiak, nejeiket ölelve, pdron-
kint eldvoznak)*

ZRINYI *(egyedül)*
480 Isten! Végtelen úr! Panaszomtól csillagaidnak
Fénye ne reszkessen. Befejeztük, a mire hívtál!
Nem sírnak szemeim, rokonimnak látva halálát.
Nem sóhajt ajkam vesztéért annyi dicsőnek;
Nem dobban szívem, kapumon hallgatva halálnak
485 Hívó zörgését. — Ime angyalodat bebocsáton,
S súlyos csontkezinek szorítását jobbom elállja.
Üdvöz légy sírom! üdvöz légy csillagos égbolt.
Zrinyinek e földön nincs többé semmi hazája;
Míg volt, megvédé, s elenyésztén meg tudá halni.
(künn másodsor hangzik: „La illah, il Allah!”)

TIZEDIK JELENÉS

ZRINYI, JURANICS, CSÁKY, BAJONY, PATACSICS

490 ZRINYI Már vissza jöttetek? Én mitse' hallék.
Egy sóhaj, egy halálsikoly se jött.
Mi történt ott belül?
JURANICS *(reszketve csi ki kezéből a tört, elfogódott hangon)*
Mi történt?
Angyalhalál! csillagesés!
Két nap sűtött rám: mindkettőt kioltám.
495 Megcsókolt, meghalt és mosolygott.

BAJONY Mind jó helyen vannak már hitvesink.
ZRINYI Úgy rossz helyen van kardunk! — El hüvely!

(elveti kardja hüvelyét)

Hozzád e vas már nem tér vissza többé,
Ki a világból! Semmink sincsen itt!

MIND *(kardot rántva elrohannak)*

*(ünnepélyes szünet, künn harmadszor hangzik: „La illah,
il Allah!,” harangszó és aztán léleklarang)*

TIZENEGYEDIK JELENÉS

ANNA

ANNA *(a háttérből előjön)*

500

Temetkezés van, én harangozám;
Léleklarangnak csengetyűje szólt.

*(A függönyhöz megy s azt félrevonja: a kápolna belseje
látszik, az oltaron gyertyák égnek, az oltár zsdmolya körül
feküsznek Mária és a többi hölgyek halottan)*

Ezek már otthon vannak! elsiettek.

Még csak nem is adák hírül nekem,

Hogy útra készülődnek. Férje volt

505

Mindeniknek! az ölte meg. Nekem

Nincs senkim, a ki fölkeressen. *(keszrűlen)* Oh van!

Van, a ki eljön értem: kedvesem!

S elébb megöl, mint én tenném magammal.

(künn a várdudvaron trombitaszó)

Kezdődik már a fényes ünnepély.

(feldől az ablak előtti emelvényre)

810

Tolongnak a pogány hadak; elől

Jár az, kinek arája én valék.

Siet. Ohajt nagyon meglátni már;
Türelmetlen, mint régi vőlegény.
Lám, én is tűz között várok reá!
515 Mostan lehull a híd; Szelim kezében
Fehér kendő lobog! Kegyelmet ad!
Nem kérte senki, s nem fogadja el.
Tolong előre a tengernyi had;
Csak fők és villó kardok látszanak.

(két dgyudördülés a várból)

520 Áh! ez választ adott a felhívásra.
Százával hull sebében a török.
A vastekék az ujjongó tömegben
Egész utcákat vágta. Két felül
525 A hídról, mint a zápor csorg a vér! (elfordulva)
Csodák ura! Gyönyörrel nézem én
E rémeket! Mi hát az én nevem!
Nő? daemon? vagy — halott?
Kinek már borzadozni nincs szive. (ujra visszanéz)
Bőszült dühvel nyomulnak újra ők.
530 Szemközt reájuk most kilép Zrinyi
És társai; Lőrinc kezében ott
A büszke zászló, ország cimerével.
Mi délcegek, mi szépek ők! Zrinyi
Hogy jár előttük, mint egy mennyei
535 Cherub, lángkarddal öldöklő kezében.
Most összecsapnak! Ég, ne légy sötét;
Átokkiáltás kéked meg ne fogja!
Halál! halál! halál minden csapása!
Villám a fegyver, sír van, a hová út!
540 Tekintetébe nem mer nézni szem.
Mostan lerogy. Csak gyáva nyil találta.
Oh föld, milyet rendült talapzatod,
Midőn ez óriásnak térde ért!

Sötétebb lett utána a világ,
545 Midőn e fényes lélek messze szállt.
Ő halva van már! Szép halála volt.
Írigylik azt és osztják társai.
Oh mily dicső a férfi élete!
Oh mily dicső a férfi meghalása!
550 Hogy küzdenek ott a zászló körül;
El-elveszítik, s újra visszavívják.
A haldokló kéz nem bocsátja el,
És társa testén át más lép elé.
Mostan Szelim közelg, előre tör;
555 Nem kard, fehér kendő lobog kezében.

(megragadja két kezével az ablak rostélyt)

Ne engedjétek ország címerét!
Ne tántorodj meg büszke férfiszív!
Légy mint a szikla oly kemény, a vas
560 Szikrákat hányjon, hogyha vág feléd.
Ne engedjétek ország címerét!
Ne nézzetek az áruló felé,
Ki ott fehér kendővel int felétek.
Ne jöjjön senki itt e várba vissza;
Itt én vagyok, és vélem a halál! *(szünet muva)*
565 Nem tántorultak. Mind elhulltanak,
A vítatott zászló aláhajolt,
S végső védelmezője holt szemét
Mint szemfödél takarta szépen el.
Oh a dicsők betölték esküjök;
570 Most én vagyok még hátra egyedül,
Ki boszút állni értük itt maradtam.
Tódulj, rohanj a várba vad csoport!
Ujongva ordítsd Alláhd nagy nevét;
Meglátod őt: elébb, mint gondolád.

TIZENKETTEDIK JELENÉS

ANNA, SZELIM

- 575 SZELIM *(hevesen rohan előre, kezében fehér kendőt lobogtatva)*
 Kegyelmet annak, a ki védtelen!
 Kegyelmet a gyöngéknék! asszonyoknak!
 Ne féljetek, bocsánatot hozok.
- ANNA *(eléje lép, a kápolnában fekvő nőkre mutat)*
 Nekünk az ég kegyelme jobb vala.
- SZELIM *(meglátva a holt nőket, térdre roskad, arcát eltakarja)*
 Oh! oh! Nem így, nem így akartam én!
- 580 ANNA De Isten így akarta s így leve.
- SZELIM *(odavonszolja magát Annához, kezét megragadva)*
 Oh Anna, megbocsáthatsz énnekem?
- ANNA Ne tőlem kérd azt; kérjed Istenedtől.
 Én por vagyok csak, a kit elfúj a szél;
 És tégedet vádolni soha nem fog.
- 585 De a ki él itt az örök magasban;
 Kit ajkad és szived és két kezed
 Megbánta annyiszor, kezében tart;
 Egy pillanat csak egész életed;
 Csak annyi perc, a mennyi még elég,
- 590 Hogy futva innen megmentesd magad,
 Vagy térdre hullva Istenedhez térj.
 E boltozat itt lábaink alatt
 Lőporral töltve. A kanócot én
 Magam gyújtám meg és az most is ég.
- 595 Azok, kik e toronyba dúlni jönnek,
 Temetve lesznek itt velem.
 És Allah Istened s minden hamis
 Próféta meg nem váltja életüket.
 Sietve válassz: fuss, ha élni vágyasz;
 Vagy itt bevárd mellettem a halált,
 És azt, mi a halál után jó!
- 600

SZELIM Oh Istenem! Megváltó Jézusom!

Takarj be vérző sebeidbe engem . . .

ANNA (*hozzá lép, megfogja kezét*) Amcu

805 Most megbocsátok. Jer keblemre. Így.
Megengedem, hogy karjaimban halj meg.
Megvallom, hogy mindig szerettelek;
Megvallom, hogy még mostan is szeretlek.
Szoríts magadhoz, én is tégedet;
010 Így átölelve viszlek el magammal
A ködtelen világos ég ürébe,
S nem engedem, hogy tőlem elmaradj.
Együtt megyünk, nem válunk el soha.
Szoríts szivedhez, . . . még egy dobbanás . . .
Irgalmas Isten, nyisd föl mennyedet! . . .

(*A vár összeomlik. — Kárpit legördül*)

(*Vége*)

A MURÁNYI HÖLGY

EREDETI VIGJÁTÉK HÁROM FELVONÁSBAN

(1860)

SZEMÉLYEK

SZÉCSI MÁRIA

WESSELÉNYI FERENC

KRISKA, Mária mostoha napa

BORONGÓ, murányi várnagy

Ivó, Wesselényi szolgája

PÉTER, Mária hive

Fegyveresek, köznép, cselédség

Történethely: Murány. — Idő 1644-ik év

ELSŐ FELVONÁS

Murdnyvár udvara ; hátul sánc látszik, melyen örök járnak kanócos puskákkal ; balról másik sánc, melyen egy ágyú hátulja látszik sáncokosarak mögül ; a szabad téren fegyveresek, asszonyok, gyermekek járnak, az előtért egy corridor-féle emelvény foglalja el, mintegy folyosót képezve az alantabb álló udvar fölött ; itt játszanak a jelenetek. Egy szögletben nagy köszörűkő áll, melyen jövő-menő harcosok élesítik kardjaikat, másik szögletben két vivó kard.

ELSŐ JELENÉS

SZÉCSI MÁRIA, öltözete : gyász magyar köntös, violaszín szűk ujjakkal, palást nélkül oldalt felcsippentve, oldalán ezüstös kard, fején fekete prémes lapos süveg, fekete gémtollal és vitézkötéssel, kezein fekete fegyverkeztyűk. BORONGÓ, bivalybőr páncélban sisakkal, nehéz fegyverzetben, hosszú bajusszal, szakál nélkül. IVÓ, öreg ember, szürke csimbókos hajjal, kék huszáros egyenruhában, széles piros övvel.

IVÓ Szép nagyasszony! — —

MÁRIA (IVÓhoz) Hallom, hallom!

Csak beszélj. (kifelé) A kürt rivalljon;

Harcra álljon minden készen.

(IVÓhoz) Mondd a szót, lesz benne részem.

(tüzrékhez) Azt az ágyút kissé balra;

5

- Még egy kissé jobban, jobban.
 Célozz! Ah, nem jól irányzod!
 Várj, segíték. (*igazit az dgyún*) Így ni, jól van.
- 10 ivó Szép nagyasszony, üdvözöltet
 Wesselényi fővezérünk
- MÁRIA Hallom, mondd csak. (*kifelé*) A kanócot
 Add kezembe. Félre innen,
 Tűz segítsen! (*Az dgyut elsüiti.*) Ez derék volt.
 (*nagyot dördül ott künn*)
- 15 ivó (*megijed*) Oh uram, kegyes teremtmőm!
 MÁRIA Soh'se reszkess, nem neked szólt.
 A kit ére a golyó, az
 Már nem hall a dördülésre.
 Szólj, ki küldött? Wesselényi?
 Mende-monda szóbeszéddel?
- 20 Asszony-munka. Ámde mondd el.
 (*kifelé*) Hej, legények! ott a sáncon
 Mit pihentek? minden ember,
 Ki kanóccal, ki granáttal,
 Lásson a vivók fejére;
- 25 Tűz a kézben, láng a szivben:
 Ellenségre mindakettőt.
- ivó Jó nagyasszony, fővezérünk
 Wesselényi üdvözöltet.
- 30 MÁRIA (*harcosokhoz*) Nincs szünet ma, minden ember
 Résen álljon; mert az ellen
 Alkuszik, ma kétszercsen
 Kell vigyázni; akkor álljon
 Tornyainkon veres zászló,
 Hogyha ő közelg fehérrel;
- 35 Mert ez csalfa, hűtlen ellen.
 Kettős őrszem álljon mindűtt,
 Dárda vége tűzben álljon,

Puska mellett a kanóccal!
 40 IVÓ Jó nagyasszony, szép nagyasszony,
 Hogyha hallgatnál reám hát.
 MÁRIA Földalatti vermetek mind
 Töltsétek meg puskaporral,
 Három hordót aszuborral
 45 Osszatok ki a sereg közt.
 Még ma éjjel úgy teremhet,
 Mink ostromlunk, hogyha ők nem.
 IVÓ Asszonyom te! asszonyom hej!
 MÁRIA Hát malomkő hány ezer van?!
 Párosával összeróva
 50 Álljanak párkányainkon!
 Hogyha jönnek egy tömegben,
 Azt reájok! Asszony-ember
 Szurkot és vizet forraljon,
 Gyermekek vizes daróccal
 55 Oltogassák, a hol érik
 Ellenség tüzes golyóit;
 Fegyverében háljon minden. *(Ivóhoz)*
 Hát te jámbor mégis itt vagy?
 Hallottam már, mit beszéltél!
 60 Jól van; nincs mit válaszoljak.
 IVÓ Édes drága asszonyom! hisz
 Még egy szót sem hagytál szólni.
 MÁRIA Ugy? tehát miért nem szóltál?
 Mondtam, hogy beszélj sietve.
 65 Itt nem érünk suttogásra;
 Minden ember marka telve
 Most dologgal; jőjj egyébkor.
 IVÓ Nem én többet, csak ez egyszer.
 De már hogyha itt vagyok, most
 70 Addig innen — ugysegéljen —
 Nem megyek, míg meg nem hallgatsz.

MÁRIA Jó, nem bánom; — ámde addig,

Hogy ne lopl tölem hiába

A napot: fogd ezt a rúdat,

75 S hajtsd a köszörűkövet,

A míg kardom élesítem.

Nos! nem hallod, vén mihaszna?

IVÓ Boldog Isten! mint nem érek

Késő vénségemre még meg?

80 Asszony-kézben kard, s enyimben

A fenőkönck korongja. *(hajtja a követ)*

MÁRIA *(a követ élesíti kardját)* Szólj hát és ne nézz annyit ráni.

IVÓ Hát azért küldött uram fel,

Hogy mivel már ilyen asszonyt,

85 A milyen te vagy, nagyasszony,

Földi ember még nem látott.

Mert az a csodák csodája,

Hogy fehérnép kopjanyéllal

Ugy hadazzon, mint guzsallyal,

90 S ágyutűzzel bánjon akként,

Mintha konyhán főzne pépet.

Ő tehát sajnálja szörnyen

Szép fehér kezed puháját,

Hogyha feltörné a kopja,

95 S gyöngé harmat arcod színét

Elrutítnád puskaporral:

Hát azért segítni vágyyna

Rajtad szép vitéz nagyasszony,

S hogyha néked is úgy esnék,

100 Alkuvásra, egy beszédre

Megjelenne várad alján,

A pataknál, a cselőnél,

Hogyha épen feljön a hold.

Hát csak ezt izente tőlem,

105 Hogyha jössz, hát küldenél jelt,

Tán vagy egy fűrtöt hajadból.
MÁRIA *(próbdálgatja ujjaival a kardot)* Tán elég éles leend már?
Mit nevezsz? tán nem hiszed,
Hogy a hajszált is levágja?

(megfogja Ivó egyik csimbókáját s a karddal levágja)

110 Nézd! Ugy-e, hogy elfogá azt?
Hát ha fűrt kell, vidd uradnak
Ezt; s köszönd, hogy nem füled.
Máskor hogyha még nekem
Ily beszéddel visszajösz,

115 Fűrt helyett fejed szelem le.

IVÓ Jaj nekem, csak most cressz,
Soha többet a mig élek!
Most se jöttem, itt se voltam.
Ej de megtréfált ez asszony.

120 MÁRIA S most uradhoz hordd magad,
S mondd el neki: tudja ő is,
Milyen asszony Szécsi grófnő,
Hallád, láttad s érezéd.

IVÓ Elbeszélem. Csakhogy én
125 Vén vagyok már és barázdás,
A ki láttalak vitéznek.
Vén legénnyel ifju asszony
Könnyen játsza a vitézlőt.

130 Ám kerülnél szentül szembe
Egyszer délcég hős urammal,
Majd — — de csitt, elhallgatok:
Szám ne szólj, nem fáj fejem;
Ej de csúffá tett ez asszony. *(morgolódva el)*

MÁRIA Most vitézim elmehtetek,
135 Nincs mért oly nagyon sietnünk,
Kis vigyázat is elég.
Jó ha többet vár az ellen,

Mint a mennyit kaphat itten.
140 NÉPSÉG, CSATLÓSOK (*oszolnak*) Jó ha lármázunk előtte,
Még így majd tán ő ijed meg.

MÁSODIK JELENÉS

MÁRIA, BORONGÓ

MÁRIA Hát te mit vársz itt, Borongó?
BORONGÓ Azt a löport, azt a mászlást
Mondanád meg, hol találom?
145 MÁRIA Por csak volna, hajh de borrul
Szűnj meg álmodozni bajnok.
Minden hordó várpincékben
Átkozott tűz titkát őrzi.
Nem hogy bor, de viz se lesz már,
Nemsokára enni sincs mit;
150 Tegnap óta derce liszttel
Főz szakácsom, s innen-onnan
Méncinken lesz a sor,
S hogyha abból is kifogytunk,
Jó lesz még a csizmatalp is.
155 BORONGÓ Boldog óra, jönne bár el.
MÁRIA Megbolondultál, Borongó,
Hogy miféle boldog óra?
BORONGÓ A midőn nem lesz mit enni.
Mint csupán a csizmatalp,
160 És a pincében egyéb,
Mint csupán a puskaapor.
Ah gyönyör lesz nékem akkor,
A te kis piros cipődet
Végebédül elfogyasztani;
165 S e gyönyörrel jóllakozva
Puskaaporba üszköt vetni,

S véled együtt úgy repülni
Fel a mennyország felé.
170 MÁRIA Szép mulatság! Nem kívánom,
Ennél jobbat is tudok még,
Hogyha mindenből kifogytunk.
Nem várjuk, míg jó az éhség
Gyáva halvány kínhalállal; —
175 Kézre fogjuk kardjainkat,
És kirontunk elleninkre,
S vagy kivágjuk ott magunkat,
Vagy dicsően ott veszünk el;
Szembe nézve a halállal:
Ilyen végről álmodám én.

180 BORONGÓ Oh szelíd fehér galambkéz!

MÁRIA Mit bajlódol a kezemmel?

BORONGÓ Vívni sem tudsz.

MÁRIA Megtanulok.

BORONGÓ Oh nehéz az!

MÁRIA Menj, nehéz hát;

185 Minden ember érthet ahoz,

A ki nem fél s bírja kardját;

No bizony: nem szentírás az.

BORONGÓ Még a hatvágást sem érted.

MÁRIA Jer, mutasd meg.

(A vivó-kardokat előveszi.)

BORONGÓ Ugysegéljen,

190 Nem tréfál, még megtanulja.

Hát ha megsérted magad?

MÁRIA Csak te arra tudj vigyázni,

Hogy téged ne sértselek meg.

Nosza, fogd hát azt a kardot.

(vivó állásba teszi magát)

- BORONGÓ Engem ugyse, helyben áll.
 185 Ni hogy néz rám. Hát vigyázz:
 Elsőt mérd a balpofámra.
 Jól van; másik most a jobbra,
 Ez helyes; a harmadik
 Oldalamra; a mi most jön,
 200 Száll a mellnek; eltaláltad.
 Ötödikre jó a fej.
 Vivát, vivát! És a végső
 Lesz a szúrás. Mind derék volt.
- MÁRIA *(a mondott vágásokat intézi egymásután)*
 BORONGÓ Most próbáljuk össze-vissza;
 205 A hogy mondom: mellett! oldalt!
 A fejem!
- MÁRIA *(fejre cselt céloz és az oldalára huz)*
 BORONGÓ Hej asszonyom!
 Ott nekem nincsen fejem.
- MÁRIA Jól tudom; de ép azért
 Vágtam azt, mert mást kívántál.
 210 Mért nem védted jól magad?
- BORONGÓ Mért nem védtem jól magam?
 Tán bizony csak azt hiszed,
 A vivásnak rende az,
 Hogy te csak vágj és a másik
 215 Egyre csak védje magát?
- MÁRIA Hát mi volna? Persze az.
- BORONGÓ De nem úgy ám; hogyha vágsz te,
 Vág a másik is feléd.
 Egyet ő véd, másikat te!
- 220 MÁRIA Soh'se védek semmit én.
- BORONGÓ Akkor uccsegély levágnak.
- MÁRIA *(vállvonítva)* Engemet levágnak, engem?
 Azt szeretném látni csak.
- BORONGÓ Azt szeretnéd? Majd meglátod.

225

A legelső, a kivel
Hadra kelsz, megöl.

MÁRIA Nem engem,

Bár kisértsd meg, mintha te
Volnál boszus ellenem,
A ki gyűlöl és utál;

230

Bérre vágyó martalóc,
Kit csábit fejemre tett díj;
Próbáld: meg tudnál-e vágni?

BORONGÓ Meg bizony még százszor is.

MÁRIA Nem hiszem.

BORONGÓ Mit, nem hiszed?

235

MÁRIA Százat egyre; egy lovat
Egy rezes gomb ellenében,
Hogy nem tudsz megvágni engem.

BORONGÓ *(dühösen)* Hogy nem tudlak? Én nem tudlak?

240

A ki három ember ellen
Vívok egymagam, ha kell.
Asszonyom, ne hozz dühbe!

MÁRIA Sőt kívánom, hogy dühös légy;

Mitse tudsz, csak kérkedel,

245

Szájvitéz vagy; azt a kardot,
Hogyha jobban nem vigyázasz,
Ugy ütöm ki a kezedből,
Hogy lehull a vár alá.

BORONGÓ Azt mondom, hogy most elég volt.

(dühösen fölemeli kardját)

MÁRIA *(szinte fölemeli kardját s ránéz büszkén Borongóra)*

BORONGÓ *(zavarba jő Mária hódító tekintetétől, elfordul)*

Üm. Igaz volt. Jól beszéltél.

250

Hogyha így nézesz reám,
Akkor karddal téged én
Meg nem tudlak sérteni;

S hogyha volnék bár halálos
Ellened, és hogyha volnék
265 Fenevad vagy bérelt zsoldos,
Kardom elvetném kezemből.

(elveti kardját, térdreereszkedik Mária előtt)

Itt a mellem, szúrd keresztül.
MÁRIA Nem vagyok én oly kegyetlen,
Aztán tompa is e kard.
280 BORONGÓ Sőt kegyetlenebb vagy annál,
Mert szívem régen keresztül
Szúrtad két sötét szemeddel,
Ám az éles mindakettő.

MÁRIA Gyenge szív! Ha én neked
285 Volnék, ilyen sebhető
Szívet én nem tartanék.

BORONGÓ Én sem tartom hát; legyen
A tiéd.

MÁRIA Oh köszönöm,
Már nekem van.

BORONGÓ Add cserébe.
470 MÁRIA Szívesen. Ha meghalok,
Meghagyom: bebalzsamozva
És arany-kehelybe téve
Szívem adják át neked.

BORONGÓ Oh te mindig csak gyötörsz,
275 Szót csinálsz a szóbul. Engem,
A ki téged úgy szeretlek,
Gúnyra tartasz; mást felelsz,
Hogyha egyet kérdezek.

MÁRIA Hogyha kívánod: tudok
280 Én komoly beszédet is.
Jársz utánam, mint az árnyék,
S kedvemet keresgeted;

Azt pedig meg nem talárod.
 Jár előttem másik árny,
 285 S kedvem eltemetve mélyen
 Egy siralmas kő alá,
 Melynek gyászos rejtekében
 Hősi férjem hamvadoz.
 200 Nézd, ruhámon még a gyász,
 És szememben még a könny;
 Torra ily hamar a nász,
 Búra jókedv még se jön.
 BORONGÓ Oh mi kedvetlen beszéd,
 Holtig tán csak nem sirathadd.
 295 Szép se volt, hogy oly igen
 Emlékezzél vissza rá.
 MÁRIA Nékem mindig kedves volt ő.
 BORONGÓ Durván, sértve bánt veled.
 MÁRIA Az hazugság. Jó, szelid volt,
 300 És ha tette volna is,
 Annyi harcban, annyi bajban
 Nem csoda, ha kedve, lelke
 Elkeményült. Én szerettem,
 S most is híven érzek érte.
 305 Mélyebben nem fekszik ő
 Lent a sirban, mint az érzés
 A minő mély, mely szivemben
 Most is ő utána vonz.
 BORONGÓ Ő pedig még életében
 310 Sem tudott téged szeretni.
 Hűtelen volt, boszuálló
 Férj ölé meg.
 MÁRIA *(hívvel kitérve)* Rágalom!
 Átkozott orgyilkoló
 315 Ölte meg. Mivel nemes volt,
 Mert vitéz volt, és hazáját

Gántorithatlan szerette.
 A miatt ölték meg őt.
 Menj, utállak. A halottat
 320 Meg ne szöld többé előttem,
 Mert csak félig halt meg ő:
 Élek én, a más fele,
 S boszut állok, hogyha bántják.
 Menj előlem. Eddig épen
 325 Csak nevettem, hogyha szóltál:
 Most ha hallgatsz is, gyűlöllek.
 BORONGÓ Oh fortélyos asszony-ember,
 Hogy viszen be a beszédbe!
 S hogyha véletlen bolondot
 Mondtam, hogy kap rajta rögtön.

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, KRISKA tarajos főkötőben, hamuszin palástban,
 pötyögős ujjakkal
 330 BORONGÓ Jó nagyasszony, jőjj segíts!
 KRISKA Hát mi baj megint? mi baj?

(Máridhoz)

Mit bántod te ezt a jámbort?
 Látom, már megint kocódtok.
 335 MÁRIA Nem, anyós. Strategiáról
 Szóltunk, a mihez nem értesz.
 Én e várnak asszonya,
 S ő az őrség fővezére.
 Ő arról beszélt nekem:
 Hogy kell várat ostromolni?
 340 Én meg arról ő neki:
 Hogy kell várat védeni?
 KRISKA Iszofia, szóbeszéd,

Locska-fecske mende-monda!
 Én tudom, a mit tudok.
 345 Láttam varjút a karón már,
 Micsoda zavart beszéd ez?
 Olyan felfordult világ:
 Azt se t'om, ki itt az ember,
 350 Ki az asszony és a férfi?
 Látom füstöl a kemence,
 Kérdem: lányom, mit dagaszt?
 Mondják, hogy salétromot főz
 Puskapornak. Bémegyek
 355 A szobába, bényulok
 A fiókba, mely helyen
 Áll a fodrozó vasam.
 És mi támad a kezembe?
 Egy pisztoly! Szerelmes Isten,
 Jó hogy el nem sült reám.
 360 Keresem a főköttő-
 Bábomat; mi van helyében?
 Egy bolondos rézsisak.
 Már prűszkölni sem merek;
 Attul félek, mindenütt
 365 Puskapor van, s meggyulad:
 Micsoda bolond világ ez?
 MÁRIA Jó anyósom, jól tudod,
 Hogy várunkat ostromolják.
 Ez bizony nem jó multság,
 370 De hát vesszük úgy, a hogy jön.
 KRISKA Az mind a kelmed hibája,
 Lányomasszony. Ostromolják?
 A bizony, mert érezik,
 Hogy nincs úr a háznál senki,
 375 S asszonykézre szállt a vár.
 Asszonykézbe ám pedig

Nem való a kopjányél;
Tudja kedves lányomasszony
300 Azt a verset, hogy mi kell
Egy asszonynak? Oh az szép vers,
Ugy-e nem tudja kegyelmed?
MÁRIA Nem hallám; de megtanúlom.
KRISKA No hát hallgasson reám.

(ódon kenetteljes páthossal)

„Az asszonyszemélynek
365 Nem lenni kevélynek
Illik, hanem okosnak.
Mikor jönnek nézni! —
Lába hegyét nézni,
Szolgál alázatosnak.

390 No hallotta? Látja, ugy-e?

Ne sokat beszéljen,
Csak egyszer feleljen,
Hogyha tizszer kérdezik;
395 Azt is megrostálja,
Magában fundálja,
Mi nyelvére érkezik.

Érthet ebből lányomasszony.

Üljön szobájában,
Vagyon ha magában,
400 Ne bánuljon ablakon.
Kötőtű, varrótű
Nem dolgoz magátú',
Hogyha kézben nem vagyon.”

S mit mond erre lányomasszony?

405 MÁRIA Ugy tetszik, hogy ros z a rímc,
Kelltt volna így: „magátű”.
KRISKA No no várjon, jó a többi:

„Ugy szép asszony-ember,
Hogyha szólni sem mer,
410 S magát nem mutogatja.
Konyhán főzőkanál
Kit kezében tanál,
Annak vagy on láttatja.

A mely háznál penig
415 Kardot tálhoz fenik,
Vesztett annak ő dolga.
Kontyot fedez süveg,
Sarkantyú van üveg,
Ur az asszony, férj szolgál.

Ott kinn vagy on lárma,
420 Kozmás van a tálba,
Kenyér, kalács keletlen.
Szemetes az udvar,
Degetes a pitvar,
425 A tornác meszeletlen.

Az ilyen asszonytul,
Házi háborútul
Őrizz uram meg minket.
Jérce kukorítás,
430 Asszony-igazítás
Ne sértse füleinket.”

Ezt tanulja meg kegyelmed,
Lányomasszony; ilyen verset

435 Irtak a mi jó időkben;
De ez elromlott világban
Már az ilyen vers se dívik;
Ocsmányság, a mit ma irnak,
Pogány isten minden sorban.
440 S olyan fajtalan beszédck,
Hogy még hallgatnunk sem illik
Másként, mint behunyt szemekkel.

MÁRIA A míg hősi férjem élt,
Jó anyósom, én se hordtam
Kontyomon vitézkötést.
445 Fájdalom, hogy nem csak a gyászt
Kelltt öltennem magamra,
Ámde még a vértet is.
Özvegy én is, és te is,
Hogyha nem szégyenl az ellen
450 Karddal törni asszonyokra;
S hogyha te, ki kor szerint
Volnál itt parancsoló,
Ellenállni gyöngé vagy, hát
Mégis csak kezembe kell
455 Vennem azt a kardot, a mit
Értünk férfi nem visel:
Átadom, nihelyt kívánod.

KRISKA *(tiltakozva a neki nyujtott kard ellen)*
De bizony csak énnekem
Azt ne add. — Van férfi itt,
460 A ki azt viselni méltó,
Méltó, hogy a várban ur
Legyen és parancsoló
A kit a kegyes teremő
Épen férjnek alkotott:
465 Nos hát nincs-e itt Borongó?
MÁRIA Ő valóban most is itt áll.

- KRISKA S nem derék férj lesz belőle?
MÁRIA Sőt valóban az lehet.
BORONGÓ Oh ég! jól hallottam-e?
470 KRISKA Szóljon kelmed, lányomasszony!
Szóljon egy szót ellenc.
Mi hibája?
MÁRIA Semmi sincs.
Ő derék, helyes vitéz.
BORONGÓ Boldog Isten! ő szerct.
475 KRISKA (*félre*) Most megöl mindjárt a méreg;
Már meg nem szól ellene,
Csak hogy engemet boszantson!
Hát kegyelmes lányomasszony,
Tudja meg, hogy már Borongó
480 Énnekem nyilatkozott,
És bevallá hű szerelmét,
Nekem mondta, s az clég.
MÁRIA Szent igaz. Nagyon clég.
Jól tevő, helyeslem azt.
485 BORONGÓ Álmodom tán!
KRISKA (*félre*) Hogy boszant!
Még csak ellenem se szól. —
Én pediglen ő kegyelmét
Már szavammal biztosítám,
Hogy kosár nem lesz jutalma,
490 Biztosítám! Én magam,
S gondolom, hogy jól tevém. —
Nos kegyelmes lányomasszony,
Szóljon erre?
MÁRIA Jól tevő.
Az bizony nagyon helyes volt.
495 KRISKA Hát megegyez?
MÁRIA Én? De hogyne?
Sőt azt mondhatom, örülök

- BORONGÓ Ugy én akkor üdvezülök.
 KRISKA S még csak egy szót sem vet ellen?
 Még csak sirva sem fakad?
 500 Még csak nem is átkozódik?
 No már akkor lányomasszony
 Itt a kezem. *(kezét nyújtja)*
 BORONGÓ *(kezét Máriához nyújtván)*
 MÁRIA *(Borongó kezébe teszi hirtelen Kriskáét, maga hátravonul)*
 Meg nem gátlom e frigyet,
 Áldásom kegyelmeitekre.
 505 KRISKA *(dühösen elrántja kezét)* Micsoda? Mi az? Kegyelmed
 Csúfot üz itten belőlünk?
 MÁRIA Én úgy értém a beszédből,
 Hogy kegyelmedet kívánta
 Hitvescül hős Borongó,
 510 S kedvező választ kapott.
 KRISKA Oh istentelen gonosz faj,
 Csúfolódó Jézabel,
 Minden égi s földalatti
 Mennykövek és tűzesők,
 515 Hogy nem értek most reá
 Sodomának, Gomorának
 Pusztulását végzeni?
(Egy röppentyűl süvölt végig a színcok felett, Kriska megretten)
 Jaj nekem, úr Istenem!
 Mit beszéltem? Mit kívántam?
 520 Jaj ne hallgass most szavamra,
 Meg ne add, a mit kívántam,
 Én kegyelmes Istenem,
 Hát ne vedd ily szó szerint! *(elszalad)*
 MÁRIA *(a röppentyűl után néz)* Ezt izente Wesselényi.
 525 Kezdem őt becsülni én.
 Oly mértékben, a hogy félni
 Kezdek jóbarátaimtól.

Hajlok ellenem felé. *(megpillantja Borongót)*
 Mire vársz még itt, Borongó?
 530 BORONGÓ Várok, várni nem szünök meg,
 Mig kegyed felém hajol.
 MÁRIA Halljad! Tervem támadott. —
 A mig tart az ostrom itt,
 Addig nászra semmi kedvem.
 535 Szerelemnek nyugalom kell,
 És nem fegyvercsattogás.
 Azt hiszem, ha vége lenne
 E csatának, s győztesen
 Állna döntetlen Murányvár,
 540 Akkor tudnék tán szeretni,
 És tán épen tégedet.
 BORONGÓ Égi mondás! Mondd tovább még.
 MÁRIA Ez a gögös Wesselényi,
 Hallád, mit izent nekem?
 545 BORONGÓ Alkuszóra kére fel.
 MÁRIA S én elűztem hirnökét.
 BORONGÓ Az, tudom, hogy vissza nem jön.
 MÁRIA Bánom most, hogy azt tevém.
 BORONGÓ Mit beszélsz, nagyasszonyom?
 550 MÁRIA Szólj, való-c, nem hiúság,
 A mit nékem mondanak:
 Hogy én most is szép vagyok?
 BORONGÓ Kecskébéka minden angyal,
 Hogyha melléd állni mer.
 555 MÁRIA Hogy szememben oly bűbáj van,
 Mely elámit és varázsol?
 BORONGÓ Itt vagyok rá példa én.
 MÁRIA Mit gondolsz, ha Wesselényi
 560 Látna engem: egy szavammal
 Nem nyernék-e oly csatát,
 Melyre fegyver nem segít?

S a helyett, hogy ő e várat
 Elfoglalva győzne rajtunk,
 Én fognám el őt magát,
 565 S vége lenne háborúknak.
 BORONGÓ Oh ezüst ész, oh aranyzó!
 Oh kárbunkulus szemek!
 Mily dicső egy gondolat!
 Hogyha elcsalnék egy szóra
 570 Itten a palánk mögé.
 MÁRIA Óvatosan és vigyázva.
 BORONGÓ És ott mindjárt megragadnók.
 MÁRIA Mindjárt? Épen nem hiszem;
 Mert kíséretet hozand.
 575 Ámde a találkoznál
 Ugy lehetne őt levenni,
 Hogy más ízben fegyveretlen
 Egymagában és orozva
 Jőjjön e vár ormira:
 580 Akkor ő kezünkben lenne. *(kelletlen)*
 Ah de én azt nem hiszem.
 BORONGÓ Gyöngyszemű egy gondolat:
 Fogva lesz, ha ráveted
 Ezt a két bűvös szemed,
 585 És követ pokolba is,
 A hogy ime én követlek.
 MÁRIA Még se lesz belőle semmi.
 Oly hű embert és ravaszt
 Hol találok, a ki hozzá
 590 Menne ilyen híradással;
 A ki értse titkomat,
 S el ne áruljon neki?
 BORONGÓ Én leszek! magam megyek.
 MÁRIA Mit beszélsz? *(félre)* Ezt jól tudám.
 595 Hogy tehetnéd?

BORONGÓ Álruhában.

Azt mondom: cseléd vagyok,

És kelepcébe kerítem.

MÁRIA *(nevetve)* Te magad? Magad kerítéd?

600 BORONGÓ Oh mert én ravasz vagyok,

És eszem túljár a másén.

MÁRIA *(nevetve)* Látom, látom. Tedd tehát.

Csald a törbe Wesselényit,

És jutalmad megkapod.

(Függöny legördül)

MÁSODIK FELVONÁS

A Murányvdr alatti palánk. Fakerítés osztja kétfelé a színpadot melynek hevederei a jobb oldalon vannak; háttérben látszik a vár, egy ablaka világít; jobb oldalon egy kis leülése való zöld domb.

ELSŐ JELENÉS

MÁRIA *(jobbról, egyedül)*

MÁRIA Itt vagyok, hajh! mint tünődöm,

Hátha csalni fog reményem?

Hátha nem találom azt,

A kit lelkem sejtve hív?

5 Hátha ő csal törbe engem,

Hátha vesztek, nyerve semmit?

„Vak szerencse” fogd kezem,

És te „látó hit” vezess,

Lépteik már hangzanak.

10 Nem csodálnám, hogyha szivem

Dobbanását ők is hallnák.

MÁSODIK JELENÉS

ELÉBBI, WESSELÉNYI, IVÓ, BORONGÓ

WESSELÉNYI (*Ivóhoz*) Szolgám, most már visszatérhetsz

Kísérő barátaimhoz;

Várjatok rám a fűzesben,

15 És elő ne jöjjön senki.

IVÓ Jaj, uraim, de reszketek.

WESSELÉNYI Rakj tüzet és melegedjél.

IVÓ Nem magamnak fázom én,

Jaj, de érted, jó uram.

20 WESSELÉNYI Féltesz engem asszony ellen?

Engemet nő meg nem ejt:

Férfi sem.

IVÓ Nem ám egy asszony,

Ámde ez egy légio!

Nem tudod te, hogy minő az?

25 Ott a láncon állt egy ágyú,

Háromszor tevő reá

A tűzér tüzes kanóccát,

Még sem tudta azt elsütni;

És negyedszer im ez asszony

30 Csak ránézett két szemével,

S annak villogó tűzétől

Egybe elsült a mozsár.

Mert az olyan lángoló szem,

Hogy mikor bemegyen a

35 Puskapor-toronyba, mindig

Kénytelen behunyni őket,

Hogy a várat fel ne vessék,

A mint szórják a villámot.

Lásd, midőn híven elé

40 Adtam a mit átizenfél,

Rám tekintte nagy haraggal,

S úgy segéljen, nézz ide:
Lobbanó szemének lángja
Félhajam leperzselé.

45 WESSELÉNYI Menj, te vén bolond.
IVÓ Meglátod.

Megbűvöl és elvarázsol,
Elváltoztat vagy mivé:
Tán egy őzzé vagy szarvassá,
50 S hogy jössz vissza mint egy őz?
S hogy nevezzek én egy őzet
Aztán kedves jó uramnak?
Legalább hát ezt a kürtöt
Vidd magaddal, s hogyha baj lesz,
65 Fújd meg, hogy segíni jöjjünk.

WESSELÉNYI Nem viszem biz én öreg.

A kiben nemes a sziv,
Ellenéről sem tehet fel
Nemtelent; — kivált ha asszony.
60 Menj el innen, hogyha meglát,
Azt hihetné, engem őrsesz.

IVÓ Őrizzen hát szent Jakab! (el)

WESSELÉNYI (Borongóhoz) György öcsém, hát e palánkon

Kell bemásznom, ugy-e bár?
65 BORONGÓ Igenis, kegyelmes urfi.
Várj, én tartom majd a hátam.

(a palánknak támaszkodik, hátát kitartva Wesselényinek)

WESSELÉNYI (felkapaszkodik rá)

BORONGÓ Jó nehéz vagy, ifju ur.

WESSELÉNYI No ne félj. Rád gondolok,

Hogy te voltál első lépcsőm,
70 A midőn magasra törtem.

BORONGÓ (félre) Kivánnám, hogy ott maradj
A magasban.

WESSELÉNYI *(átveti magán a palánkon, egyszerre szemközt taldija
magát Máridval)* Üdvözöllek.

Bár szemem nem láta még,

Szivem ismer és azt vallja:

75 Hogy te vagy Murány urnője.

MÁRIA S bátorságod nekem azt,

Hogy te Wesselényi vagy.

Kivántál beszélni vélem,

Ellenséges jó uram:

80 Szólj tehát, miért jövel?

WESSELÉNYI Ellenséges szép nagyasszony,

A miért én itt vagyok,

Nem az ország sorsa az,

Nem kérdem én tőled azt:

85 Mért folyik most háború?

Azt sem kérdem, hogy Murányvár

Sáncai még meddig állnak?

Csak azt kérdem, hogy Murányban

A legszebb és legvitézebb

90 Asszony szive nincsen-e

Ellenségtől elfoglalva?

Nem kívánom én a várat;

De kívánom azt a szivet,

S ostromolni nem szünök meg,

95 Hogyha jól nem véded azt.

MÁRIA Ellenséges jó uram,

Még Murálynak minden sánca

Épen áll és nem romolt.

Még Murányvár asszonyának

100 Szive nincs megostromolva,

Kulcsa sincs elvesztve még,

Hogy azt úton útfelen

Megtalálják. Annyit is

Tud Murálynak asszonya,

- 105 Hogy csel által sem szívébe,
 Sem várába nem jut senki.
 Azt mondad, hogy most először
 Látsz: és mégis úgy beszélsz,
 Mintha réges rég időtől
- 110 Énrám gondod lett vala:
 Fejtsd meg ezt a kis talányt.
BORONGÓ *(ki a palánk tulsó oldalán hallgatózik)*
 Ezt ugyancsak megszorítá.
- WESSELÉNYI** Elbeszélem néked azt,
 Kérlek, abból gúnyt ne űzz;
 115 Mert még abban bánat is van.
 Volt egy kedves nőm nekem,
 Kit szívem szerint szerettem;
 S most is mindig boldogan
 Gondolok rá, a midőn csak
- 120 Bús emléke már nyim;
 S köny tolu szemembe mindig,
 A midőn rá gondolok.
 Nem szégyenlem ezt a könnyet;
 A te jó nemes szived
- 125 Meg nem ítél engem érte.
MÁRIA *(érzéssel)* Oh nem, oh nem! Drága ily köny.
WESSELÉNYI Kérlek, ülj le; terhes itten
 Állnod én miattam annyit.
 Itt palástom. *(leteríti paldstját egy dombra)*
 Erre ülj.
- 130 **BORONGÓ** Valjontén rá ül-e?
MÁRIA *(leül)*
WESSELÉNYI *(eléje térdel)* Már egy éve mult el annak,
 Hogy szép Máriám szemét
 Oly álomra hunyta, melyből
 Túlvilágon ébredünk.
- 135 Hogy halálos ágya mellett

Sírni látott, férfirontó
 Fájdalomtól, felmagasztalt
 Szóval így beszélt nekem,
 Mely úgy hangzott már előttem,
 140 Mintha onnan a magasló
 Csillagokból szólna le:
 „Értem, oh férjem, ne sírj;
 Boldog lészek én az égben,
 S te a földön újra boldog.
 145 Van egy nő e földön itt még,
 A ki oly hű és olyan jó,
 Mint a milyen én valék,
 A ki úgy fog boldogítani
 Tégedet, mint egykor én.
 150 A ki azt a hű szerelmet,
 A mit én itt elhagyok,
 Átvevdi hő szivébe,
 S téged boldoggá teend.
 Oh igérd meg nekem azt,
 155 Hogy te fel fogod keresni,
 És elmondod néki azt,
 A mit haldokló szavammal
 Én izentem ő neki:
 Hogy szeresse férjemet,
 160 A mint egykor én szerettem!”
 MÁRIA *(hevülve)* Állj meg, állj meg! csendesülj;
 Ugy szorít, mit itt beszélsz.
 BORONGÓ Ördög ez! még megrikat.
 MÁRIA És tovább mint monda? szólj!
 165 WESSBLÉNYI És midőn e nő nevét
 Kérdezém, nagy ihletéssel
 Így szólt: „Szécsi Mária:
 Őt szeresd, hisz így szivednek
 Új nevet sem kell tanulni,

170 És a régit elfeledni;
 S hogyha monddod egykor: édes,
 Édes édes Máriám!
 Azt hiszem, hogy engemet
 Szólitasz, s mély sirhelyemben
 175 Megdobban reá szívem.”
 MÁRIA (*elfogulva*) Szédülök! Ah hagyd a szót.
 WESSELÉNYI Ám a sors elhányt-vetett,
 Bánat üldözött kegyetlen;
 Enyhülést a harc zajában
 180 Kezdtém szívemnek keresni,
 S össze így találkozánk,
 Mint egymásnak ellenségi.
 — A mult éjék egyikén
 Sátoromban fekvé alvám,
 185 A midőn egy zengő zajra
 Csendes túlvilági fény
 Terjedett el sátoromban,
 És egy ábra-tüncmény
 Szállt le halkan a magasból:
 190 Az én régi Máriám volt.
 Liljom-koszorú fején,
 És kezében pálmaág.
 Oly komoly volt és szelid,
 Ámde mégis boldog arca
 195 Üdvsugarán átborongott
 Egy homályos fájdalom.
 Halkan így szólíta meg:
 Lásd, felejtéd, a mit egykor
 Haldokló kezem szoritva
 200 Felfogadtál; Máriának
 Tőled — én nem ezt izentem;
 Emlékezzél vissza rá.”
 Azzal eltűnt, és nekem

205 Sajgó fájdalmat hagyott.
Most imé hozzád jövék,
S átadom, mit ő izent.
És ha szíved hisz a szívnek,
És ha lelked azt a hangot,
210 Mely az érzést hordja, érti:
Engedd nekem mondanom,
Édes édes Máriám!

(megragadja Mária kezét)

És e boldog szóban: édes,
Édes édes Máriám!

(mindannyiszor megcsókolja kezét)

215 Tégy boldoggá két szivet:
Egyet, a mely itt ver érted,
Másikat lent sírhelyén.

BORONGÓ (kívül) Ugy remélem, tán e csókok
Csak kezére hulltanak.

220 MÁRIA (Wesselényi keblére borul) Wesselényi! könyjeim
Válaszolnak.

WESSELÉNYI Ah! enyim vagy.

MÁRIA (eszmélni kezd) Halkan, halkan, csendesen szólj,
Hangos szó még kárt okoz.
Én itten magas Muránynak
Nem csak úrnéja vagyok,
225 De egyuttal rabja is,
A kit minden ember őriz.
Ennek záros ajtaján
Én hozzám te nem jöhetsz;
S én azt meg nem nyithatom.
230 Zárva néked, mint nekem
Minden ajtaja Muránynak;
S esküszó köt, hogy soha
Őreimnek tudta nélkül

- Senki azokon be nem jön.
- 235 WESSELÉNYI Megriasztasz; a mit adtál
Egy szavadban, azt a másik
Szóban ismét visszavészed.
Mit tegyek, ha minden ajtó
Zárva lesz Murányban?
- 240 MÁRIA (*tétovázva*) Nincs-e —
— — — Ablak?
WESSELÉNYI (*örömmel*) Oh szerelmes
Asszonyzivek szelleme!
Milyen ötlet!
- MÁRIA Lásd, szobámnak
Ablakát nem őrzi senki;
Ott világít: látod-e?
- 245 WESSELÉNYI Bár magas és szédítő az,
Hő szerelmem szárnyat ad.
Bárha játszszam életemmel,
Én azon hozzád jutok.
- MÁRIA (*szemérmes vonakodással*) Hisz lehetne onnan — épen
250 Egy kötél-hágcsót — — —
WESSELÉNYI (*elragadtatással*) Imádott
Gyöngye minden asszonyoknak!
Drágább szived minden várnál,
Melyet férfi birni vágyott.
A legelső holdtalan
- 255 Éjszakán jelen leszek.
- BORONGÓ (*kívüül*) A kelepében vagyon már.
Hisz csak egyszer ott lehess,
Majd nehéz lesz visszajönnöd.
Ez a fortélyos menyecske
- 260 Hej ugyancsak jól vivé e
Furcsa játékot; — de csak
Azt szeretném mégis tudni,
Hogy mind játék volt-e ebben?

Nem hallok most, mit susognak?

(a palánkon kopogtat)

265 Hej uram! már jőjj elő,
Mert az őrszem itt talál,
S még nyakon csíp.

WESSELÉNYI *(bucszúva)* Isten áldjon

Édes édes Máriám,
270 Én szívemnek hő szerelme,
Nemsokára látlak ismét.

BORONGÓ No csak mássz' fel a palánkra.

MÁRIA Isten áldjon, hű vitézem,
Vedd eszedbe, hogy ki hőn

275 Tud szeretni: semmitől
Sem riadhat vissza az.

Az nem fél, nem tétováz,

Az csak bízik és merészél.

WESSELÉNYI *(felmászik a palánkra)* Isten áldjon!

BORONGÓ Szállj le már!

Tedd a lábad vállaimra.

WESSELÉNYI *(Borongó vállán állva, még egyszer visszahajol Mária kezét megcsókolni)*

280 Még egy csókot szép kezedre,
Még egy édes búcsucsókot.

BORONGÓ Szállj le már, mert majd ledoblak.

WESSELÉNYI Áldjon Isten annyiszor,

Hányszor gondolok reád.

(Mária kezét csókolja)

BORONGÓ *(dühbe jön, nyakába kapja Wesselényit lábainál fogva s elviszi erővel)*

285 Már elég volt, jer haza. *(elfut vele)*

(Függöny legördül)

Változás

Kert Murányban

HARMADIK JELENÉS

KRISKA, három csatlós lámpásokkal, asszonyokkal, fogdmegekkel, kötelekkel

KRISKA Lassan, lassan; dugd a lámpást!

Nem tudod elrejtteni

A gubádba? Jól vigyázzunk.

Rájövék a drágalátos

200

Cifraságra. Lányomasszony

A ki itt fenn válogat,

A kinck nincs senki jó

Itt a várban, a kinck még

Hős Borongó sincs inyére,

206

Csak bolondnak tartja jámbort.

Szépen este kert alatt,

Tudja kő, kivel jön össze?

Bizonyára holni rongyos

Pernahajder kupcihér.

210

Ott susognak, ott zokognak,

Ott bujkálnak fák között,

És segínek szent Dávidnak

Ott a holdban hegedülni.

Ismerem én már az ilyen

216

Jó szokást! Oh boldog Isten!

Milyen elromlott világ.

Oh az én tisztas idömben! — —

— — — No hisz épen akkor is

Volt szerelmes asszony-ember,

220

Csak hogy nem tudatta azt meg.

— — Álljatok minden bokorba,

Erre jönnek. Meg ne lásson,

315 Mert akkor majd szétszaladnak.
Bandi, Miska, Jóska, Marci!
Majd ha én kiáltok: utcu,
Akkor mind rohanjatok
Lámpafénnyel én elé'm.
Jönnek is már. Csitt ti lányok.

(Cselédek félrehúzódnak a bokrok mögé)

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, MARIA, BORONGÓ

MÁRIA Tervünk jól indul előre.
320 BORONGÓ Jobban is tán, mint kívánom.
MÁRIA Hogy-hogy?
BORONGÓ Ugy hogy ez az urfi
Nagyon megnyomá a hátam;
Most is benne még a fájás,
Még a szívem is megérzi.
325 MÁRIA (nevetve) Ugy kenésd meg hátadat,
Majd kiáll a roszt belőle.
Jer siccsünk most a várba.
KRISKA Még nevtnek, még suttognak,
Még vihognak. Álljatok meg,
330 Drágalátos mákvirágok.
Hát szépséges lányomasszony,
Igy vagyunk-e? Éjszakánkint
Itt a kertben kell bolyongni
Ifju urral? Ez az erkölcs?
335 Ez a példás özvegy-élet?

(Borongóhoz)

Soh'se forduljon kegyelmed,
Anda Pál uram vitéze

Olyan igen félre tőlem.
Lássuk szépséges pofáját,
340 Hogy ki ő hát, és mi ő?
Ez az asszony katonája,
Ez a főköztű nemesse,
E kötényhős, kontyvezér,
Ez a papucsrend lovagja.
345 Ide frissen azt a lámpást;
Meg ne mozdulj egy helyedből.

MÁRIA *(nevetve)* Ez Borongó.

MIND Jaj Borongó!

KRISKA *(elbámulva)* Mit, Borongó? Hát Borongó!
Hát ti engemet bolonddá
350 Tartatok egész világgal,
Hogy itt jöttök össze együtt?
(Máridhoz)

Hát te nem találhatod meg
Ott a várban fenn Borongót,
Hogy itt bujdosol vele?

(Borongóhoz)

355 Hát te orcátlan gavar,
Még komédiát csinálsz
Én belőlem, a midőn
Közbejárást kunyorálsz,
Pedig egymást értitek már!

(Máridhoz)

360 És te csúfot úzsz abból,
Hogyha én neked Borongót
Vőlegényképen kínálok;
Nem kell, ugy-e? nincs inyedre!

(Borongóhoz)

365 Nézze meg csak azt az ember,
Olyan ártatlan pofákkal
Jött elé, hogy azt se hittem,
Hogy vizet zavarni képes.

MÁRIA *(eltávozik csendesen)*

KRISKA *(Máridhoz)* Hát te csalfa tettető,
Nem pirulsz?

(észreveszi, hogy nincs ott)

Vagy itt se vagy már?

(cselédekhez)

370 Hát ti mit kacagtok itten?
Ostobák! füles fajankók!

BORONGÓ *(másfelé elosont)*

KRISKA *(Borongóhoz)* Kendet én majd megtanítom,
Hogy kötődjék. — — — Nincs is itt!

(Cselédek a háta megett mind eltakarodnak.)

375 A gyalázatos hadak
Még boszantnak, és egyenkint
Elszökдösnek itt előlem. *(hátrafordul)*
Hát ti mit tátjátok itten
Még a szátok? — — — Semmi népek!?
Ők is elpusztultak innen,
380 Ők is elhordták az irhát,
Hogy ne légyen, a kívül
Itt pöröljek, hogy ne légyen
A kire kiontsam azt a
Mérget, a mi most e nyomban
385 Szétszakaszt. Hát senki sincs itt?

(minden bokrot megkeres)

Senki itten, egy se bujt el?

(előre lép, tehetetlen dükkvel)

Hát ti mit néztek reám?

(Függöny legördül)

HARMADIK FELVONÁS

Terem a murányi várban. Hátral függöny, jobbról ajtó, balról ablak

ELSŐ JELENÉS

MÁRIA, KRISKA

KRISKA No de már most itt az óra,
Vége minden tétovának.

Nincs halasztás! Lenni kell.

Többet nekem nem bolyongtok

5

Kerteken és kert alatt.

Hanem hogyha ennyiben van

Már a dolog rendje, akkor

Szépen mars a pap elé:

Török-szakad, ma menycgző

10

Lesz a várban; én előre

Már megsüttetem a fánkot.

És utolsó lisztem az volt,

Azt hiába nem sütöttem;

Egy malac volt még a várban,

15

Azt is nyársra húzatám.

Ma tehát lakodalom lesz!

Hogyha szégyent hoz fejére

A menyecske: főköttövel

Kell bekötni; így szokás.

20

MÁRIA Ugy fog lenni, jó napam.

KRISKA Aztán férjét megbecsülni,
 Lányomasszony; a mit ő mond,
 Az kegyelmed szentírása.
 Nem beszélni, hogyha ő szól,
 25 Nem tekintni senki másra;
 Nem tekintni senki másra;
 Megköszönni, a mit ő ad,
 És nem kérni, mit nem ad.
 Nem hivalkodni ruhában,
 Mégis mindig szépen járni.
 30 A jó asszony azt is tudja,
 Férje mily ételt szeret;
 Hogy kívánja: sóval, borssal,
 Gyömbérrel vagy paprikával?
 Mézes lével, mandulával?
 35 Sütve-e avagy kirántva?
 A jó asszony ő urának
 Adja legjobbkor falatját,
 S ő maga csak úgy eszik,
 Mintha pusztán széjjel élne.
 40 A jó asszony nem pöröl,
 Nem veszekszik, nem csinál
 Durcás ábrázatokat,
 Hanem hordja tenyerén
 Az ő hitves hű urát.
 45 És megőrzi széltől, víztől,
 Még a rossz álmotól is;
 Mert a férj mai világban
 Olyan ritka drága kincs,
 Mely nem minden fán terem.
 50 **MÁRIA** Ugy fog lenni jó napam.
KRISKA Ugy is legyen. Ej de hol van
 Már most meg a vőlegény?
 Szólj, hová tevéd el őt?
MÁRIA Majd előjön, a midőn

- 55 Ó reá kerül a sor.
KRISKA De hát hol kószál ilyenkor,
 Azt szeretném tudni csak?
MÁRIA Jó helyen van, egybe itt lesz:
 Hagyj addig kissé magamra.
- 60 **KRISKA** Miért hagynálak? Szólj, mi kell?
MÁRIA Kissé öltöznék magamban.
KRISKA Öltözködnél? Én segítek,
 Oh én ahoz jól tudok.
 Csak te hagyd rám, én tudom
- 65 Legjobban, hogyan mi illik,
 Hogy hová kell a kőszöntyű,
 Boglár? cafrang és szalag?
 Hogy mi a legszebb divat,
 Oh azt én mind jól tudom;
- 70 Megtanultam még ezelőtt
 Harminc esztendővel azt:
 Mindjárt hozzá is fogok.
MÁRIA Jaj de szépen köszönöm;
 Más bajom van, a miért kérlek,
- 75 Hogy magamra lenni hagyj:
 Roszul érzem magamat.
KRISKA Roszul érzed? Értem én azt,
 Ez menyasszonyos szokás.
 Mindjárt főzök herbatét
- 80 Pápa fűvel, tisztos fűvel,
 Angyal-harapta gyökérrel,
 Boldogasszony tenyerével,
 Sokszor gyógyíték ilyent,
 Egybe itt leszek veled.
- 85 **MÁRIA** Jaj ne bánts, nem kell nekem,
 Inkább nem vagyok beteg.
 Ugy szeretnék itt magamban
 Ilyen fontos pillanatban

- Imádkozni egy kevésé.
- 90 **KRISKA** Imádkozni? Az nagyon jó.
 Mindjárt elhozom neked
 A „martyrok oszlopát”,
 És a „szentek hegedűjét”.
 És majd olvasok belőle,
- 95 Te majd mondd szépen utána.
- MÁRIA** (*félre*) Istenem, ne vedd bűnőrnnek!
 Jó napam, tegyen kegyelmed
 A mi jót velem kíván. —
 Én azonban nem feledve,
- 100 Hogy azért, mert menyegzőm van:
 Még a várra kell vigyáznom,
 S a szokásos jellővést,
 Mely az öröket riasztja,
 Végezem. (*kilép a szomszédterembe*)
- KRISKA** (*ijedten*) Mít? lödözöl?
- 105 Akkor innen én futok.
 Várj egy kissé. (*fülét dugja*) Még ne, még ne!
 (*lövés hangzik*)
- Jaj nekem! (*kifut*)
- MÁRIA** (*visszajön*) Így egy percre most szabad
 Lettem. (*Az ajtót bezárja.*) Minden rendiben van,
 110 Oh mint félek én e perctől;
 Lesz-e bátorsága néki?
 S lesz-e majd elég bizalma,
 Így letenni életét
 A kezembe? Fegyver nélkül,
 115 És magában ide jönni
 Ellensége váradába:
 Az biztosság lenne nékem,
 Mennyire hisz és szeret.

(*A hátulsó kis ajtót felnyitja*)

MÁRIA, PÉTER, Tizenkét fegyveres

- 120 MÁRIA Hű vitézim, hivatálak,
 Nagy szükségem lesz reátok.
 Azt mondátok: tűzbe-vizbe
 Menni készek vagytok értem;
 Most im olyan ponton állok,
 Hol elől tűz, hátul víz:
- 125 Híveim maradtok-e?
 MIND Híveid leszünk halálig.
 MÁRIA Gergely, téged egykor én
 A töröktől váltálak ki.
 János, téged a csatából
- 130 Félholtan hozálak el.
 Gábor, minden gyermekidnek
 Én vagyok kereszt-szülője.
 Hát te Péter, tudod-e,
 Még midőn beteg valál,
- 135 Ott ki ápolt, gyógyított?
 PÉTER Mindnyájunkkal jót tevél,
 Nem felejtjük el soha,
 S ugy cselekszünk, mint kívánod.
- 140 MÁRIA RejtőzködjeteK tehát
 Itt a kárpitok megé;
 Látni fogtok s hallani
 Majdan olyan dolgokat,
 A mi bámulást okoz;
 Semmin se bámuljatok,
- 145 Csak reám figyeljeteK,
 S a mit én parancsolok,
 Azt tegyéteK.
- PÉTER Jól vagyon.

MIND (*a függöny megé lépnek*)

MÁRIA (*kinyitja az ablakot*) Most jöhetsz, ha van szived.
(*hátravonul a függöny megé*)

HARMADIK JELENÉS

ELÉBBIEK, WESSELÉNYI, BORONGÓ

150 BORONGÓ (*kívül*) Itt leszünk már, itt a cél;
Lépj utánam és vigyázz.
(*belép az ablakon*)

Igy ni! mostan add kezed.

Hopp! no már most itt vagyunk.

WESSELÉNYI (*utána lép az ablakon át*)

BORONGÓ Ez merész utacska volt.

155 Tízöles mélység felett
Egy kötélén lógni; a szél
Csak úgy hintázott velünk:
Nem remegtél?

WESSELÉNYI Más egyébre

Gondolék; az nem hagyott

Félni engem most e percben.

160 Védtelen úgy állok itt
Ellenségem pitvarában,
Hogy megölhet menthetetlen.
Ámde én hívék neki,

165 Hittem két igaz szemének,
Mely hazudni képtelen.

Hittem tiszta szép szavának,

Mely csalásra képtelen.

A hogy bízni tudtam benne,

Az mutatja mint szerettem!

170 Angyalom ha hívna így,
Még az égbe is követném.

*(A függönyt félrevonják, Mária közepén áll, mellette két feldől
fegyveresek kivont karddal)*

BORONGÓ Most hát szállj le onnan urfi,
Szállj alá onnan az égből,

175 Mert ez itten nem menyegző,
Ámde vérpad, mely rád vár.

Vess egy pillantást mögéd!

WESSELÉNYI *(hátranéz, meglátja Máriát, első percre megdöbben)*

BORONGÓ Nem vagy itten vőlegény,

Hanem láncra vert fogoly.

Az ott nem menyasszonyod,

180 Hanem ítélő bírád;

És én nem vagyok cseléded,

Hanem a murányi várnagy.

WESSELÉNYI Ha való, a mit beszélsz:

Hogy kelepce, melybe jöttem;

185 Nem sajnálom életem,

Sem kihulló véretem.

Fájni fog csupán csak az,

Mit szivemből elveszíték:

Boldogító képzetem,

190 Asszonyom, murányi hölgy,

Mondj itéletet fejemre,

Im előtted állok itt

Védtelen, fegyvertelen,

Még csak szóval sem fogom

195 Védni tőled én magam,

Sőt bevallom bűnömet

Nyiltan én bírák előtt.

Bűnöm az, hogy tégedet

Látni ohajtottalak;

200 Bűnöm az, hogy úgy szerettem,
 A hogy férfi még soha;
 Bűnöm, legnagyobb bűnöm,
 Hogy te bűbájos szemednek,
 Édes ajkaid szavának
 205 Hittem azt, a mit beszéltek,
 S megjavulni nem tudok;
 Mert még mostan is hiszek,
 És halálomig szeretlek.
 Im bevallám bűnömet,
 210 Most itélj, nyugodt vagyok.
 MÁRIA (*büszke hangon*) Wesselényi! Ellenünk!
 Várunk ostromló vezére,
 A mért vakmerő valál,
 Ellenséges szándok mellett
 215 Felhatolni sánczainkra,
 Éjnek éjén ablakunkon
 Így orozvatörni be,
 A miatt megérdemelted,
 Hogy innen láncokba verve
 220 A bakó kezére juss,
 És halállal halj meg ottan:
 És Murányvár asszonyának
 Így adózzál életeddel.
 BORONGÓ (*gúnyosan*) Hallod ezt, vitéz uram?!
 225 MÁRIA (*szelídre vdlva*) Ám azért, hogy úgy szerettél,
 A mint férfi még soha,
 Hogy kezébe adtad élted
 Annak, a kiben bizál:
 E bűnöd megérdemelte,
 230 Hogy az, a kit úgy szeretsz,
 Életét tiedhez adja;
 S azt a láncot, mit kezdedre
 Tenni készül, önkezéhez

Kösse, nüg csak élni fog.
 WESSELÉNYI (*odaroхан hozzád, megöleli*)
 235 Oh ég! nem csalatkozám;
 Az vagy, a kinek hívélek:
 Édes édes Máriám!
 BORONGÓ Hah, mi ez? Ez árulás!
 Hej, vitézek! nyomba láncot
 240 Hozzatok, és mindakettőt
 Vessétek börtönbe rögtön.
 Fújjatok a lárma-kürtbe,
 Űssétek meg a dobot!
 Árulás van itt a várban!
 245 MÁRIA Hagyd a lármiát, várnagyom;
 Ezek itten hű vitézim,
 S itt fogoly nem én vagyok,
 Á'mde édes önmagad.
 Már ezentúl itt Murányban
 250 Wesselényi lesz az úr,
 S én csak asszony: a kinek
 Hűségében áll hatalma.
 BORONGÓ (*megmeredve*) S az én hátam volt a lépcső.

NEGYEDIK JELENÉS

ELÉBBIEK, KRISKA

KRISKA (*jő nagy lármaival*) Hej ki lármaáz e teremben?
 255 Honnan ennyi ember itt?
 Honnan jár be ennyi ember?
 Tán egérlyukakból-e? (*meglátja Borongót*)
 Nos szépséges vőlegény,
 Hol jártál mindekkorig?
 260 Hol patvarban kóboroltál,
 Füstre voltál tán akasztva?

Lányomasszony, mondaná meg,
Merre jár-kei vőlegénye?

265 MÁRIA (*Wesselényire borulva*) Ime itt van karjaimban.
KRISKA (*eldmulva*) Itt van? ott van? Hát e meg ki?

Hát ezt melyik gólya hozta?

Hát az urfit hogy hívják itt?

WESSELÉNYI Az én nevem, édes kedves,

270 Tiszteletreméltó, nyájas,
Nagyrabecsült asszonyom,
A keresztéségből „Ferenc”,
És apánról „Wesselényi”,
Máriának vőlegénye.

275 KRISKA Ráni ne roskadj háztető!
Meg ne némulj hősi nyelvem!

Árulás ez és gyalázat,

Égre ordító gyalázat.

Ezt én meg nem engedem.

280 Örök! ágyúk! hadsereg!
Jöjjetek segítségemre!

Öljétek meg azt az embert!

Öljétek meg mind a „kettőt”!

Öljétek meg mind a hármat.

285 Minden ember ölje meg,
A kit úton útfélen lát,

Mert az mind bűnös gazember.

Nos hát senki sem mozog?

Senkinek sincs már szive?

(*meglátja Borongót*)

290 Hát te málé, mit meredsz itt,
Mint egy nagy teremtetten gomaba?
Nem tudod a várat védni?
Itt az ellenség nyakunkon.

BORONGÓ (*szomoruan*) Az én hátam volt a lépcső.

KRISKA Jaj pokolbeli tüzek!
 295 Hát magam rontsak neki?
 Hol egy dárda, hol egy puska?
 (mindenünnen kindlják fegyverrel)
 Elviszed pokolba innen!
 Hol van egy nyárs, hogy keresztül
 Rontsak néki mind a lelkén?
 (A legnagyobb düh közepett térdre esik, Wesselényi előtt sirva
 fakad)
 300 Kérlek, jó uram, ne ölj meg.
 WESSSELÉNYI (főlemeli) Édes jámbor asszonyom,
 Térj magadhoz; én hiszen
 Nem leendek ellened.
 Jó fiad leszek neked,
 305 És hű férje Máriámnak;
 Szolgáimnak jó urok,
 És hazámnak jó szolgálja.
 Így vagy úgy rendeljen is
 Bár a sors: egy Wesselényi
 310 Mindenütt jó hazafi,
 És igaz magyar marad.
 S meddig e nevet hazánk
 Krónikái írni fogják:
 Wesselényi név után
 315 Nem jegyeznék árulást;
 Nem száll arra honfiátok,
 Nem lesz másról ismerős,
 Mint a forró honszerel'mről.
 Hát bocsáss meg énnekem,
 320 S légy anyám, oly jó anyám,
 Mint leendek jó fiad:
 S hogyha áldasz, áldj meg így:

„A míg e kéz és e fej
Csak hazám hasznába munkál,
325 Addig fogjon rajtam áldás.”

KRISKA *(éltérzékenyülten megöleli Wesselényit és Máriát)*

Bizony Isten, ugy örülök,
Nem tudom kimondani,
Édes kedves gyermekim,
330 Mindig ezt kívántam én,
S végre lám beteljesült:
Oh milyen nagyon örülök.

MÁRIA Most jerünk, kedves napam,

Hiveinknek jer mutassuk
Uj gazdájukat be; — én
335 Már most megtanulom tőled
Azt a régi költeményt,
Mely az asszony-embereknek
Tartozásukról beszél.

MIND *(elmennek)*

BORONGÓ *(egyedül, mikor már mindenki elment, a szin közepén áll szomoruan, összefogott kezekkel; idő vártatva megszólal)*
Az én hátam volt a lépcső!

(Függöny legördül)

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

Bayer DT	Bayer József: <i>A magyar drdmairódalom története.</i> I–II. k. Bp. 1897.
Budai	Budai Ferenc: <i>Magyarország polgári históriájára való lexicon a XV. század végéig.</i> I–III. k. Nagyvárad, 1804–5.
CB	Jókai Mór: <i>Cikkek és beszédek.</i> 4. és 5. k. JKK Bp. 1968.
Dictionnaire	<i>Dictionnaire contenant les anecdotes historiques de l'amour. Depuis le commencement du Monde jusqu'à ce jour.</i> II. Édition. 1–5. k. A Troyes, 1811.
Db	Délibáb
Fessler	Fessler, Ignaz Aurel: <i>Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen.</i> I–X. k. Leipzig, 1815–1825.
Gibbon	<i>Gibbon's Geschichte des allmäligen Sinkens und endlichen Unterganges des römischen Weltreiches.</i> 1–12. Bde. Deutsch von Johann Sporschil. II. Auflage. Leipzig, 1844.
Hammer–Purgstall	Hammer–Purgstall, Joseph von: <i>Geschichte des osmanischen Reiches.</i> I–II. Zweite verbesserte Auflage. Pesth, 1840.
Hf	Hölgyfutár
HhM	Jókai Mór <i>hátrahagyott művei.</i> 1–10. k. Bp. 1912.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	Jókai Mór <i>Összes műveinek – jelen – kritikai kiadása</i>
K	kézirat
MNT	Jókai Mór: <i>A magyar nemzet története regényes</i>

	rajzokban. I–II. JKK Regények 67., 68. k. Bp. 1969.
NK	Jókai Mór <i>Összes művei</i> . Nemzeti kiadás. 1–100. k. Bp. 1894–1898.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PDI	Pesti Divatlapok
Perényi	Perényi József: <i>Jókai Mór, a drámaíró</i> . It 1926. 8–12., 72–76.
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
Pintér	Pintér Jenő: <i>Jókai, a drámaíró. Jókai 1825–1925. Emlékkönyv születésének századik évfordulójára</i> . Szerkesztette Kőrösi Henrik. Bp. 1925. 37–39.
S	súgókönyv
sh. —	sajtóhiba
s. k.	sor között
Szabó	Szabó László: <i>Jókai élete és művei</i> . Bp. 1904.
Szász	Szász Károly: <i>A magyar dráma a politikai elnyomatás időszakában</i> . Uránia 1917. 4. sz. 114–116.
Szinnyei	Szinnyei József: <i>Magyar írók élete és munkái</i> I–XIV. k. Bp. 1891–1914.
UMM	Új Magyar Múzeum
Vnatskó	Vnatskó Berta: <i>Jókai Mór drámai munkássága</i> . Bp. 1914.
Zsigmond	Zsigmond Ferenc: <i>Jókai</i> . Bp. 1924.
1860	Jókai drámáinak 1860-ban megjelent háromkötetes kiadása
[szögletes zárójelben]	a sajtó alá rendező megjegyzései
[1]	sic! A szabályostól, szokottól eltérő szóalak, hibás adat
<ékszárójelben>	törölt szöveg a kéziratban

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

Jókai drámaírói munkássága több szakaszra bontható. 1843-tól 1852-ig tart a kísérletezések kora, 1852 és 1860 között keletkeztek legjobb drámái. Ezután tizenöt év szünet következett. Csak 1876-ban kezdett Jókai ismét a színpad számára dolgozni, most már megszakítás nélkül haláláig.

Jelen kötetünk az első két időszak alkotásait tartalmazza, szám szerint tizenkét drámát: műfajuk szerint 6 szomorújátékot, 1 vígjátékot, 2 színművet, 2 népszínművet és 1 opera-librettót. Keletkezésük, színpadkerülésük sorrendjében ezek a következők:

- A zsidó fiú (1843)
- A két gyám (1846)
- Aline (1847)
- A földönfutó (1850)
- A hulla férje (1851)
- Dalma (1852)
- Manlius Sinister (1852)
- Immetullah (1853)
- Könyves Kálmán (1855)
- Dózsa György (1856)
- A szigetvári vértanúk (1860)
- A murányi hölgy (1860)

A lehetőség szerint teljességre törekedtünk. Szinnyei József az *Országos Nagy Naplór* 1854-re c. kiadványban megjelent *Férj és jegyes* c. vígjátékot Jókai művei között említi. (NK 100. k. 159. és *Magyar Írók* V. k. 556.) Ez azonban tévedés: a darabot Degré Alajos írta, 1846. június 5-én mutatta be a Nemzeti Színház. (L.: Bayer DT II. 462.) Mikszáth Kálmán is említi Jókai-életrajzában (I. k. 63.), hogy Szuper Károly naplójában 1843. február 2-ről a következő feljegyzés olvasható: „Petőfi egyik jóbarátját, Jókay Móriczot gyakran látogatjuk meg, kivel én még Komáromban ismerkedtem meg. Jókay ott egy

vígjátékot írt számomra jutalomjátéknak, a „Víg cimbordk'-at.” (Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850. Sajtó alá rendezte Váli Béla. Bp. 1889. 21.) Így ez lett volna írónk első színpadi alkotása, nem *A zsidó fiú*. A darabról azonban semmit sem tudunk. Ismeretes, hogy Szuper naplója nem tartozik a feltétlenül hitelt érdemlő forrásművek közé; de ha a 17 éves Jókai készített is egy ilyen darabot, az csak alkalmi kísérlet lehetett, amelyet nem érdemesített arra, hogy megőrizze az utókor számára. Nem is tett róla sohasem említést, s ez annál feltűnőbb, mert egy 10 éves korában „írt” drámáról, amelyet pajtásaival a kocsiszínpadon elő is adtak, részletesen megemlékezett. (L.: Jókai: *Az én színpadi életem* NK 96. k. 64–65.) Gyanús Prém Józsefnek is minden bizonyítás nélkül csak úgy odavetett állítása, miszerint Jókai 1851-ben egy *Lunaticus* c. vígjátékot írt volna. (*Jókai mint drámatró*. Magyar Génius. 1894. 2. sz.)

Biztos tudomásunk van azonban egy — a Jókai-irodalomban eddig nem regisztrált — fiatalkori vígjátékról. Kecskeméten 1844. március 1-én kelt levelében ugyanis — többek között — ezt írta anyjának: „Ujdon vígjátékomat most tisztáztatom, jövő héten Pestre felküldendő; több gondnal bántam vele, mint a tavalival. Címe lesz: *A bölcsék köve*, 4 felvonásban.” (OSzK Kézirattár 2216.) A dráma mint három felvonásos darab valóban részt vett az 1844-i akadémiai pályázaton „Egy okos bolond olly követ vet a vízbe, mit száz bölcs sem húz ki belőle” jelige alatt. De Jókainak annyi sikere sem volt vele, mint *A zsidó fiúval*. Az 1844. december 21-én kihirdetett eredmény szerint — a bíráló bizottság most is azokból állt, mint egy évvel ezelőtt (1. kötetünkben 738.) — a pályadíjat Szigligeti *Vándorszíniészet* (később: *Vándorszíniészek*) c. darabja nyerte el, őt vígjáték pedig dicséretben részesült, de *A bölcsék köve* nem volt köztük. (L.: A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. VII. k. 1846. 71. és Magyar Akadémiai Értesítő. 1844. VII. sz. 232.) „*A Bölcsék köve* (. . .) semmi figyelmet nem érdemel” — olvashatjuk a bíráló választmány 1844. december 19-én kelt jegyzőkönyvében. (L.: Viszota Gyula: *Bajza József akadémiai munkássága*. ItK 1912. 465–466.) Jókai nem is említette soha ezt az ifjúkori művét; a darab kézírata, sajnos, eltűnt, noha az Akadémia Kézirattárának katalógusában „M. Irodalom (Színművészet) 4-rét XXX. kötet 260. sz.” alatt még szerepel.

A kötetünkben kiadott drámák teljes kézírata nem maradt ránk. Autográf kéziratban nagyobb részleteket bírnak a *Manlius Sinisterből* és az *Immetullahból*; 16 sort *A szigetvári vértanúkból*, azonkívül a *Könyves Kálmán* és a *Dózsa György* címlapját, versőjüket a személyek felsorolásával. Ezeket a kéziratokat a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. A Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában maradt fenn

A zsidó fiúnak az 1843-i drámapályázatra Petőfi másolatában beküldött példánya. Az OSzK Színháztörténeti Tárában pedig rendre megtalálhatók a Nemzeti Színházban előadott Jókai-daraboknak bemutatójuk alkalmával használt, cenzori engedéllyel ellátott sűgőkönyvei, amelyek az elkallódott vagy lappangó eredeti kéziratok többé-kevésbé hiteles másolatainak tekinthetők. Így tehát az *Aline* és *A murányi hölgy* kivételével, amelyek nem kerültek színre, Jókainak kötetünkben szereplő nyolc drámájáról, ha nem is autográf kéziratok, de kézirat értékű források állnak a rendelkezésünkre. (Részletesen l. az egyes drámákhoz fűzött jegyzetekben.)

Nyomtatásban elsőnek az *Aline* az Országos Nagy Naptárban (1853), majd a *Manlius Sinister* a *Hölgyfutár* 1854-i évfolyamában látott napvilágot.

Az első kötetkiadás 1860. július végén jelent meg Heckenast Gusztávnál, s az első drámalrői korszaknak hat nagy, irodalmi értékű színdarabját tartalmazta, ilyen címmel és beosztásban: *Színművek Jókai Mórtól*. Első kötet. I. A szigetvári vértanúk. II. Könyves Kálmán. Második kötet. I. Dózsa György. II. Manlius Sinister. Harmadik kötet. I. Dalma. II. A murányi hölgy. Ez a három kötet szolgált valamennyi későbbi kiadás alapjául. A drámák újabb publikációjára — változatlan sorrendben, lényegtelen szövegbeli eltéréssel — csak 1893-ban került sor: *Jókai Mór munkái*. Népszerű kiadás. 16°. 147—151. sz. *Színművek* III. kötet. (A sorozat 137—141. száma mint I. kötet és 142—146. száma mint II. kötet az 1860 után keletkezett színdarabokat tartalmazta. Ez a gyűjtemény Jókai Mór: *Színművek*. 1—3. kötet. (*Jókai Mór válogatott művei* 48—50. k.) címmel is megjelent, ugyancsak 1893-ban, s ez utóbbiból több címlapkiadás készült: a második 1905-ben, a harmadik 1907-ben, a negyedik 1909-ben, az ötödik 1910-ben, a hatodik — utolsó — 1913-ban.

Amikor szóba került a Nemzeti Kiadás, Jókai azt javasolta, hogy az „első korszak” címe alatt összeállított műveiből a következő drámák kerüljenek egy kötetbe: *A zsidó fiú* — *Dalma* — *Manlius Sinister* — *Kálmán király* — *A szigetvári vértanúk* — *Dózsa György* — *A murányi hölgy*. (L.: NK 100. k. 19.) Ez a terv azonban csak részben valósult meg. A *Színművek* I. kötete — az egész sorozatban az 1895-ben megjelent 38. kötet — valóban *A zsidó fiúval* kezdődik s utána az 1860-ig írt jelentős drámák következnek, de abban az elrendezésben, ahogy annak idején Heckenastnál megjelentek, azonkívül *A murányi hölgy* után — a történeti sorrend teljes felborításával — még ebben a kötetben kapott helyet *Az aradi hős nők* c. történeti vígjáték (1891) is. Az NK-nak ebből a kötetéből 1904-ben és 1907-ben készült utánn nyomás.

Ismét másféle válogatást hozott a centenáriumi sorozat: a 67. kötetben — *Színművek*. 1. 1930. — *A zsidó fiú*, *A szigetvári vértanúk*, *Könyves Kálmán*, *Dózsa György*, *Dalma* és *Az arany ember* kerültek össze. A *Színművek* további kötetei azonban nem készültek el.

Az *Immetullahot* első ízben a *Hazánk* c. napilap közölte 1893. december 31-i számában. Helyet kapott a *Nemzeti Kiadásban* is, de nem a drámák, hanem a költemények között. (NK 98. k. *Költemények* I. rész. 1898. 296—312.) Az *Aline* viszont kötetben nem, csupán az 1853-i Országos Nagy Naptárban jelent meg. Három dráma — *A két gydm*, *A földönfutó* és *A hulló férje* — ezúttal kerülnek első ízben publikálásra, noha a két előzőnk közzétételét már Jókai is tervebe vette. (L.: JKK *Följegyzések* II. Bp. 1967. 398.)

Felsorolásunk összegezésésképpen tehát kimondhatjuk, hogy kötetünk Jókai 1843 és 1860 között írt drámáinak mindezideig legteljesebb kiadása, és a hiteles kronológiai sorrend megtartásával egyúttal Jókai drámaírói fejlődésének is hű tükre. —

*

A szerkesztés munkájában a Jókai Kritikai Kiadás alapelveinek (l.: JKK *Regények* 1. k. *Hétköznapiak* 298—318., illetve JKK *Regények* 24. k. *Az arany ember* 299—307.) értelemszerű alkalmazásával jártunk el.

I. *Alapszöveg, helyesírás*

A zsidó fiút a Petőfi készíttette kézirat szerint, minden változtatás nélkül, *betűhíven* közöljük. Irodalomtörténetünk egyik legbecesebb emléke; Jókai első jelentős, versben írt alkotása, a költő-barát kezefírásában, sőt valószínűleg némi közreműködésével is. Nyelvi-nyelvtani-helyesírási szempontból egyaránt tanulságos, ha teljesen eredeti alakjában válik ismertté, hozzáférhetővé.

A két gydm, *A földönfutó* és *A hulló férje* szövegét a ránk maradt kéziratot sűgőkönyvek alapján, a *nyelvi sajtóságek megtartásával*, de mai *helyesírással* hozzuk. A sűgőkönyvek következetlen, rendetlen, a maguk korához képest is hibás helyesírása ugyanis nem annyira Jókai szándékait és írói gyakorlatát, mint inkább a sokszor hiányos műveltségű másolók fogyatékos nyelvtani ismereteit tükrözi; minthogy pedig prózai szövegek, a maitól eltérő írásmódot verstani szempontok sem indokolják. Megtartottuk azonban az írásjelek sajátos használatát, ha stílusértékük van, azaz mintegy figyelmeztetésül szolgáltak a színeseknek, hogyan interpretálják az adott mondanivalót. (Pl. ??: erős csodálkozás; !!: szenvedélyes kitörés; — — —: hosszabb szünet.)

A többi nyolc darabot első publikációjuk szerint közöljük. Vagyis: a hat „nagy” drámát — *Dalma*, *Manlius Sinister*, *Könyves Kálmán*, *Dózsa György*, *A szigetvári vértanúk*, *A murányi hölgy* — az 1860-ban megjelent első kiadás —, az *Alinet* az 1853-i Országos Nagy Naptárban, az *Immetullah* pedig az NK-ban található szövege alapján tesszük közzé. Az *Aline* csak ebben az egyetlen kiadványban maradt ránk, az *Immetullah* az NK-on kívül csak napilapban látott napvilágot.

A „nagy” drámákat illetően az „utolsó kéz” elvének is eleget tettünk. Jókai idősebb korában már nemigen vett részt színdarabjainak sajtó alá rendezésében; de az 1860-i kiadás a sűgőkönyvek szövegétől olyan lényeges eltéréseket mutat, amelyek minden kétséget kizárólag csakis a szerzőtől származhatnak. Nyilvánvaló, hogy Jókai drámáinak végső kidolgozásában már hasznosította a színházi előadások során szerzett tapasztalatokat — ezért mindenképpen ezt a kiadást kell a leghitelesebbnek tekintenünk.

Kiadásunkban megtartottuk e nyolc drámának eredeti helyesírást, (magán- és mássalhangzók időtartama; szavak egybe- és különírása; nagy és kisbetűk használata; idegen közszók és tulajdonnevek írása, központozás) csupán a jelölésmódot illető, technikai természetű korszerűsítést hajtottunk végre (cz helyett, c, ts helyett cs, szsz, nyny helyett ssz, nny; a névelő és birtokos jelző melletti aposztróf elhagyása).

2. Indokolt esetben (nyilvánvaló sajtóhiba, szövegtorzulás) a főszövegben az emendáció jogával és kötelességével éltünk. Ezt a körülményt a szövegváltozatok között minden esetben feltüntettük.

3. A jegyzetanyag összeállításában a JKK eddigi köteteiben megszabott sorrendet követtük.

Minden egyes drámával kapcsolatban először a kéziratot, illetőleg a sűgőkönyvet ismertettük. Az egyes könyvkiadásokat újra nem soroltuk fel. Ezután a rendelkezésre álló hiteles adatok nyomán rekonstruáltuk a keletkezés körülményeit, majd rámutattunk a mű bizonyítható, olykor csak feltehető forrásaira. A forrásokra utaló szövegegyezéseket, konkordanciákat a tárgyi és nyelvi magyarázatok között helyeztük el. A források és a szövegegyezések tekintetében nem törekedtünk — mert nem törekedhettünk — teljességre. „Jókai műveinek megírásához sok frott forrást felhasznált. Számítalan esetben maga is feltüntetett ezeket, míg másutt — a jelentősebb esetekben — elhallgatja, és csak a szöveg alapos vizsgálata figyelmeztet a mű további forrásaira. De ne feledjük: Jókainak nagy történelmi műveltsége volt,

sok mindent beleszött munkájába emlékezetből is. Így minden egyes sorának frott forrását még a legteljesebb és mindenre kiterjedő kutatással sem tudnánk kimutatni." (MNT I. k. 340.)

Ezután — színdarabokról lévén szó — kitértünk a drámák bemutató előadására, további színpadi pályafutásukra és az első — vagy az első és második — előadás sajtóvisszhangjára. Ez utóbbi tekintetében is éltünk a válogatás jogával: a napilapokban és a folyóiratokban megjelent egykorú bírálatokból csak a megítélésünk szerint fontosabbakat idéztük, legtöbbször őket is csak kivonatossan. De arra törkedtünk, hogy vázlatossága ellenére is pontos képet adjunk arról, milyen szerepet töltek be ezek a drámák Jókai frói fejlődésében, valamint a kor irodalmi és színházi életében. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Jókai Mór drámáinak vidéki előadásairól és ottani fogadtatásukról — néhány kivételtől eltekintve — nem tudunk beszámolni. Vidéki színjátszásunk története — primitív visszaemlékezéseken kívül — megíratlan, úgyhogy egy ilyen irányú áttekintés egyelőre megoldhatatlan feladat.

A kortársi fogadtatás után *Irodalom* címszó alatt felsoroltuk az utókor tudományos igényű véleményét a szóbanforgó drámáról. Miként az előző szakaszban, itt is csak a legjellemzőbb nyilatkozatokat, értékeléseket ismertettük.

4. A szövegváltozatok között feltüntettük a főszövegtől való eltéréseket a) a kéziratban, b) a sűgőkönyvben, c) az NK-ban — feltevére persze, hogy az illető drámából maradt ránk kézirat, előadták-e, tehát volt sűgőkönyve, illetőleg: hogy megjelent-e az NK-ban.

Megjegyezzük, hogy a sűgőkönyvek szövegvariációi közül csak az érteleim megváltozásával járó eltéréseket tüntettük fel — tehát: szókülönbséget; hiányt vagy többletet a megfogalmazásban; hangsúlyeltolódással járó szórendi változást; ragozásbeli eltérést. Nem jelöltük azonban a pusztán hangtani különbséget (pl. fel-föl, elbocsátasz — elbocsájtasz stb.), valamint a nem stílusértékű változatot a központosításban.

Az utalások a főszöveg sorainak felvonásonként újra kezdődő sorszáma számára vonatkoznak. A dialógustól független színpadi utasításokat — a Magyar Tudományos Akadémiának *A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata* értelmében (IV. 8. b.) — nem számoztuk meg. Ezeknek szövegváltozataira annak a két sornak a számával utaltunk, amelyek közt helyet foglalnak, pl. 20. és 21. sor között, rövidítve: s. k.; ha színi utasítással kezdődik a felvonás, a jelölés ez: „1. előtt”.

Ugyanabban a drámában következetesen előforduló helyesírás eltéréseket nem tüntettük fel esetenként külön-külön, hanem a részletes szövegváltozatok előtt soroltuk fel őket összefoglalóan.

A szövegváltozatok között közöltük a cenzor törléseit, javításait, illetőleg a kifogásai nyomán történt — a szerzőtől származó — módosításokat.

5. A *térnyi és nyelvi magyarázatokat* a múlthatatlanul szükségesnek látszó felvilágosító közlésekre korlátoztuk. Az előbbieket között találja meg az olvasó a legfontosabb forrásokra történő utalásokat, konkordanciákat; az utóbbiak sorában elhagytuk azokat az idegen szavakat, kifejezéseket, amelyek az *Idegen szavak szótár*ban is megtalálhatók.

*

Az egyes drámákra vonatkozó irodalmat esetenként, a jegyzetekben ismertetjük. E helyütt az összefoglaló jellegű munkákat, tanulmányokat és cikkeket soroljuk fel.

Bevezetésképpen mindjárt jelezzük, hogy a drámaíró Jókaival foglalkozó irodalom mind mennyiségben, mind minőségben eltörpül a regény- és novellaírókat bemutató-méltató műveknek kisebb könyvtárra menő száma mellett. Ennek okát elsősorban Jókai írói alkatainak és ettől függő tevékenységének aránytalanságában kereshetjük: az elbeszélő mellett a drámaszerzőnek szükségszerűen háttérbe kellett szorulnia. De még a regények, novellák és a drámák között fennálló letagadhatatlan jelentős értékkülönbség sem indokolja a vonatkozó irodalom szegénységét, szűköségét. Persze része van benne a magyar drámatörténeti kutatás viszonylagos elmaradottságának is — és nem utolsó sorban Gyulai Pálnak. Nagy kritikusként Jókaival, közelebbről a *Dózsa Györggyel* kapcsolatos, közismert állásfoglalása (I. kötetünkben 901.) egy fél évszázadra szinte lehetetlenné tette, hogy bárki is érdemben foglalkozzék Jókai drámaírói tevékenységével. És mintha Gyulai szelleme még az újabb időkben is ott kísértett volna a Jókai-kutatásban.

Monográfia, amely Jókai drámaírói működését a maga teljes egészében, megfelelő tudományos színvonalon ismertetné, elemezné és értékelné, még nem készült. Az egyetlen összefoglaló jellegű munka Vnatskó Berta *Jókai Mórról drámai munkássága* Bp. 1914. c. bölcsészdoktori értekezése. Disszertációjának bevezetése szerint Vnatskó célja és törekvése az volt, hogy „részletesen és behatóan foglalkozzék Jókai egyes színműveivel”. A könnyebben elérhető tényanyagot szorgalmasan össze is állította, de még az igazán alapos adatgyűjtéssel is adós

maradt, nem hogy témájának megfelelő történeti és esztétikai szempontok szerint való kibontásáig eljutott volna. De ezen nem is ütközhetünk meg: egy ilyen jellegű feladat még a legkiválóbb bölcsesthallgató erejét is meghaladja.

A félszázados frói jubileum alkalmával többen megemlékeztek Jókai drámaírói munkásságáról. Festetich Andor *Jókai a Nemzeti Színházban* (Magyar Szalon 1894. 906–907.) c. írásában felsorolta az egyes drámák bemutató előadását, majd közölte, hogy Jókai darabjai a félszázad alatt 95,896 forint 89 krajcárt jövedelmeztek a színháznak, a bérleteken kívül. A bemutatókat tekintette át Paulay Ede is. (*Jókai színművei*. Fővárosi Lapok 1894. 6. sz.) Prém Józsefnek már említett cikke (*Jókai mint drámaíró*. Magyar Génius 1894. 2. sz.) semmitmondó elmefuttatás. Ez alkalmi írások közül kiemelkedik Cserhalmi Hecht Irén *Jókai mint színműíró* c. hosszabb tanulmánya. (Színművészeti Lapok 1893. július 15. és augusztus 1.) A szerzőnő értekezésének fő mondanivalója az, hogy Jókai drámái teljesen a romantika, mégpedig a Victor Hugo-, Musset-, Dumas-féle „öntudatos” romantika termékei, s ezt az egyes darabok főhősének és konfliktusuknak bemutatásával igyekszik bizonyítani. Így pl. a *Manlius Sinister* a kurtizán társadalmi helyzetének problémáját veti fel, éppen úgy, mint Victor Hugo a *Marion Delorme*-ban; *Dózsa György* a főúr és pór közötti gyűlölet és szerelem „gyönyörű rajza”, akárcsak az *Hernani*; Carinus olyan romantikus zsarnok, mint Ferenc király a *Le roi s’amuse*-ben, Manlius viszont Musset Lorenzinojára emlékeztet. Nemes Ferenc *Jókai színdarabjai* c. írásának (Magyar Szalon, 1894. 827.) címe félrevezető; a rövid cikk arról szól, hogy Jókai 500 forintot kapott *A bolondok grófja* c. darabjának vidéki előadásai után, s ezen nagyon elcsodálkozott, mert a vidéki színnigazgatók általában nem fizettek neki frói díjat.

Bayer József monográfiájában (*A magyar drámairodalom története*. II. k. Bp. 1897.) külön-külön elég sokat foglalkozott Jókai darabjaival (I. a Jegyzetekben), de összefoglaló értékelést nem adott. Szabó László könyvében (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904.) mindössze hat lap jutott a színműveknek, s ilyen szűkre szabott terjedelemben az adatszerű közléseken túl nem futotta többre. Szabó összefoglalásánál is gyengébb Ivánfi Jenő cikke: *Jókai a Nemzeti Színházban* (*Jókai Album*. A Pesti Napló előfizetőinek készült kiadás. Bp. 1910. 123–132.), mert adatainak egy része hibás. Szász Károly tanulmányának (*A magyar dráma a politikai elnyomás időszakában*. Uránia. 1917. 4. sz. 114–116.) Jókai drámáira vonatkozó részletében szerencsésen ötvözte egybe a népszerűsítő céltzatot a tudományos igényességgel. Részeredményeit az egyes drámákkal kapcsolatban idézzük; a Gyulai–Bedőthy szelle-

mében fogant végső megállapítása ez: „Bár több darabjának vannak költői szempontból véve remek részletei, s egy-két darabjának mélyebb és tartósabb siker jutott osztályrészül — mégis, kétségtelen, hogy Jókai munkássága a színpadi irodalom terén nem jelent magasabb fejlődési fokot a magyar dráma történetében.” Még megjegyezzük, hogy Szász Károly a tanulmányában foglaltakat megismételte *A magyar dráma története* c. munkájának (Bp. 1939.) 139 — 142. lapján.

A Jókai-centenárium némi pezsgést hozott irodalomtörténetfrásunkba. Ekkor jelent meg Zsigmond Ferenc *Jókai* (Bp. 1924.) és Gál János *Jókai élete és írói jelleme* (Berlin, 1925.) c. munkája, s mindkét szerző viszonylag behatóan foglalkozott a színművekkel is.

Zsigmond Ferenc nem hunyt szemet a drámaíró Jókai fogyatékoságai felett (kritikai megjegyzéseit az egyes művekkel kapcsolatban idézzük), de a jogos méltányosságról sem feledkezett meg. Kifejtette s részletesen indokolta, hogy „Jókai tehetségét éppen leggyöngébb oldaláról mutatják drámái”, de azután így folytatta: „Jókai drámaírói munkásságának hát nem volt semmi haszna? Nincsen irodalomtörténeti értéke? Igenis megvolt a haszna s megvan a történeti értéke. Drámái (...) mind szomorújátékok, még pedig történeti szomorújátékok, (...) s mindegyik a szabadságharc utáni gyászos emlékü évtized terméke. Ebben az időben a Nemzeti Színház jelentette számunkra az Akadémiát is, a Kisfaludy-Társaságot is, még a parlamentet is, szóval a nemzeti életnek úgyszólván egyetlen nyilvános gócpontja volt. Mint valaha a színház fölépítéséhez a telket, anyagot s munkát, úgy ajánlotta fel az ötvenes évtizedben szellemi termékeit, aki csak tehette s ki milyet tudott. Sajnos, csak közepes vagy azon is alóli termést kapott a színház, de ez az állapot még mindig jobb az éhezésnél. (...) Ha egyéb nem, hát maga a magyar nyelvű szavalt, az emelkedett érzelem nemzeti köntöse, mindig megtette a hatást. Az ötvenes években senki sem tudott olyan szépen magyarul szavalni, mint Jókainé és senki sem tudott számára hangzatosabb, sugalmazóbb, szívhöz szólóbb szavalni valót írni, mint a férje. Tartalmilag, lényegileg ezek a darabok az átlagos mértéken (még pedig a magyar átlagon) nem emelkednek túl, de ugyan hány tragédiánk emelkedett túl rajta nemcsak a most tárgyalt időben, hanem azóta is? (...) Szigligetinek majdnem mindenik szomorújátékát ép úgy szét lehetne szedni a kritika boncoló késével, mint a Jókaiét, de semmiféle széftagolás nem változtat azon a valóságban, hogy a maguk idejében élő és éltető szervezetek voltak.” (235 — 237.)

Hasonlóképpen járt el — részben Zsigmond Ferenc nyomán — Gál János is. Rámutatott arra, hogy Jókai drámahőseiből hiányzik a lelki fejlődés, hibáztatta azonkívül — s ez új mozzanat volt a Jókai-

kutatásban — a tárgyválasztást is. Ám ugyanakkor nyomatékosan hangsúlyozta a színművek értékeit is: zengzetes költői nyelvüket, egyes részletek drámaiságát, az itt-ott, különösen *A murdnyi hölgyben* gazdagon felbuzgó humort, s azt a szerepet, amelyet az elnyomatás nehéz körülményei között a nemzeti érzés fenntartásában, erősítésében betöltöttek. (134—141.)

Az aktualitás jegyében még két cikk is készült: Pintér Jenő (*Jókai, a drámaíró*. Jókai 1825—1925. Emlékkönyv születésének századik évfordulójára. Bp. 1925. 37—39.) és Perényi Józsefé (*Jókai Mór, a drámaíró*. It 1926. 8—12., 72—76.). Az előbbinek néhány megállapítását kötetünk jegyzet-apparátusába illesztettük be. Az utóbbit inkább csak a teljesség kedvéért vettük figyelembe. Perényi dolgozata ugyanis nagyobb részében Vnatskó (és mások) megállapításait ismételi szóral szóra — tudományos kutatóhoz méltatlan módon a forrás megjelölése nélkül.

Kézükönyveink közül a Beöthy Zsolt szerkesztette ún. képes irodalomtörténetnek (*A magyar irodalom története*. II. k. Bp. 1896.) *A dráma a forradalom után* c. fejezetében találkozhatunk Jókai néhány drámájának cím szerinti felsorolásával és azzal a megjegyzéssel, hogy „Jókai Mór, ha nem is voltaképi drámai tehetség, nemesebb írői sajtóságaival tudja kárpótolni a nézőt”. (777.) Egyébként a Jókai-filológia hiányosságait ékesen példázza, hogy a cikk szerzője: Alexander Bernát a népszínművekről szólva Csalóközit is megemlíti, de nem tudja, hogy ez álnév mögött Irónk rejtőzött. Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténete* (Bp. 1934. VII. k. 352—355.) az adatok felsorolása után a következő összefoglalást adja: „Mint drámaíró nem alkotott hosszú életű munkákat. A maga idejében érdemes szolgálatokat tett a fejlődő magyar színpadnak, utóbb azonban leszorult arról az előkelő helyről, ahová az önkényuralom és kiegyezés korának dramaturgjai és színházlátogatói sorozták. Színműírása romantikus drámaköltészet volt, az életet a képzelet túlzásaival mutatta be.” Legmodernebb szintézisünk (*A magyar irodalom története*. IV. k. *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*. Bp. 1965. 294.) megemlíti a Dózsa Györgyben jelentkező arisztokrata-ellenességet és utal e drámával kapcsolatos polemikára is. Ezenkívül így ítélt: „A dráma nem volt Jókai tehetségéhez illő műfaj, hangos színpadi sikereit (pl. *A szigetvári vértanúk*. 186c.) rövidesen elfeledték, kezdeményezési, nyelvi sokszínűsége azonban mégis hatott a kortársakra, főképp Szigligetire.” Nagyjában hasonló értékelést nyújt a Magyar Irodalmi Lexikon (Bp. 1963. I. k. 553.): „Színdarabjai egykori zajos sikerük után hamar elavultak és feledésbe merültek. Elsőrendű drámaíró már csak azért sem lehetett, mert írői tehetségére kivált a szélesen hömpölygő mesélés

és a leírások iránti hajlam volt jellemző. Azonkívül drámáiban (*Dózsa György*, 1857; *A szigetvári vértanúk*, 1860.) túlságosan is sok tért adott az önkényuralom alatt oly divatos hazafias retorikának. Mélyebb belső szükséglet nem is lehetett számára a drámaírás, hiszen miután felesége visszavonult a Nemzeti Színháztól, már inkább csak regényeit dramatizálta.”

*

E helyütt mondok köszönetet Molnár Józsefnek, aki kötetem lektora volt, és értékes, szakszerű tanácsaival nagymértékben segített munkámban.

A ZSIDÓ FIÚ

KÉZIRAT

Autográf kéziratban nem maradt fenn. A drámának Petőfi másolta példányát az MTA kézirtára őrzi. Jelzete: K 522. A puhatáblás, negyedréti alakú, 21 × 26 cm nagyságú füzet 99 számozott lapot tartalmaz. A címlap jobb felső sarkában Toldy Ferenc bejegyzése olvasható: Drámai pályamunka 1843-ra. Vettem martius 8. 1843. 4° szám. A jobb alsó sarokban — Petőfi kézírásával — a kettes jelige: *Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis! Virg. ... Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames! Virg. [Bűnös szerelem, mire nem viszed a lelkünk! Vergilius. . . Mire nem viszed a lelkünk, kárhozatos kincsszomj! Vergilius.]*

KIADÁSOK

Nyomtatásban első ízben a Magyar Szalon közölte 1894. januári Jókai-számában a 706—750 lapon, a Petőfi-kézirat címlapjának fakszimiléjével együtt. Könyvkiadás a már említetteken kívül: *Jókai Mór Iró működésének ötvenedik évfordulója 1894. január 6. Bp. 1894. Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. Alkalmi kötet 85—151. l.*

Judit dala a III. felvonás 4. jelenetéből önállóan *Románc* címen megjelent a PDI 1844. 5. számában, augusztus 1. hetében.

KELETKEZÉSE

A zsidó fiú Jókai első drámája, egyben első igazi irodalmi alkotása; ő maga is ezt tekintette Iró munkássága kezdetének. „Októberben lesz — írta 1893. április 9-én Kemény Nándornénak, a szegedi Jókai-ünnep főrendezőjének — az ötven éves Iró jubileumom. Ebben a hónapban hirdette ki a Magyar Tudományos Akadémia a legelső munkám („Zsidó fiú” cz. dráma) fölötti elismerő bírálatát. Ettől a naptól számítom Iró pályafutásomat.” (NK 100. k. 12.)

A művet Kecskeméten, 1842/43 telén írta, s a Magyar Tudós Társaság (MTT) évenként megismétlődő drámapályázatán kívánt vele részt venni. Minthogy csak idegen kéz írta darabokkal lehetett pályázni, az abban az időben ugyancsak Kecskeméten színészkedő Petőfit kérte meg a dráma letisztázására. A példásan gondos kalligráfiával készült kéziratot Toldy Ferenc, a Magyar Tudós Társaság titoknok idejében, március 8-án, egy héttel a határidő előtt meg is kapta. Hegedűsnek szerint Jókai azt mesélte családjának, hogy Petőfi nemcsak

lemásolta *A zsidó fiút*, hanem „ő hozta fel gyalog Kecskemétről a Magyar Tudományos Társasághoz [!]” (*Jókai és Laborfalvi Róza. Hegedűs Sándorné Jókai Jolán emlékiratai*. Bp. 1927. 325.) Ez utóbbi körülmény azonban még tisztázásra szorul. Petőfi ugyanis március 5-én és 11-én fellépett Kecskeméten (l.: Fekete Sándor: *Petőfi, a vándorszínlész*. Bp. 1969. 78.), s nem valószínű — bár nem éppen lehetetlen —, hogy öt nap alatt, ha nem is mindig gyalog, megette az utat Pestre és vissza.

A pályázaton *A zsidó fiún* kívül még 12 mű vett részt, többek között Obernyik Károly *Főúr és pór*, Szigligeti Ede *Gerő* és Madách Imre *Férfi és nő*, valamint *Csák végnapjai* c. drámája. A bíráló bizottság Fáy András elnöke alatt Bajza József, Czuczor Gergely, Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály akadémiai tagokból állt. Döntésüket Toldy, aki a jegyzői tisztet is ellátta, 1843. október 5-én terjesztette a MTT kisgyűlése elé, a következő szövegezésben:

„Az évenkénti drámai jutalomra a határnapig tizenhárom szomorújáték érkezvén ezek megvizsgálásában egy tiszteleti és négy rendes tagból álló bizottság járt el, mellynek jelentése folytában a ‚Főúr és pór’ címűnek, mellynek jelmondata: ‚Művem nem épen nyerni jó, magasról bukás is dicső’ ítéltetett oda a 100 arany jutalom: mint mellyben a jellemek valók s az élet mélyéből merítvék, az indulatok és szenvedélyek festése, mi komoly drámában fő tekintetet érdemel, kitűnőleg jeles, a szerkezet elég jó, sok érdekes sőt megkapó jelenetekkel bíró s a dialóg erőteljes. Másodrendűnek ítéltetett a ‚Gerő’ című s ‚Memento mori’ jelmondatú szomorújáték, melly az elsőnél indulatfestésre jóval gyengébb ugyan s nem olly tartalmas, mindazonáltal jól szerkesztett s jól írt darab, nem érdektelen jellemek, helyzetek s könnyű dialoggal; s ezeknél fogva színiköltészetünk jelen állapota mellett köszönettel fogadandó, melly is ívétől 4 arany tiszteletdíj mellett kiadatni határoztatik. Dicséretet arattak még: Zrínyi, szomorújáték 5 felv. — Csák végnapjai dráma 5 felv., s Zsidó fiú dráma 5 felv.

Költ Pesten, a m. t. társaság XIV. nagy gyűlése 4. üléséből, oct. 5. 1843.” (*Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. VII. k. Budán, 1846. 17.) Ezt a jelentést azután az október 8-i nyilvános ülésen felolvasták, a díjnyertes és a jutalmazott dráma szerzőjét rejtő borítékot felbontották, a többi borítékot pedig megsemmisítették.

Téved tehát Mikszáth Kálmán, amikor azt állítja, hogy Jókai a Nemzeti Színház pályázatán vett részt első drámájával (*Jókai Mór élete és kora*. Bpest, 1961. I. k. 63. De az I. kötet 187. és a II. kötet 153. lapján már helyesen Akadémiát mond), és téved Zsigmond Ferenc (19., 49.) meg Szinnyei Ferenc is (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* II. k. Bp., 1926. 187.), akik ugyanezt közölték.

Igaz azonban, hogy Jókai a színházhoz is benyújtotta drámáját, a drámaírói választmány azonban nem ajánlotta előadásra. Hogy ez mikor történt, pontosan nem tudjuk: a színház irattára a második világháborúban elpusztult, ennél fogva *A zsidó fiú* sorsáról közelebbi megbízható adatokat már nem szerezhethetünk. Pukánszky Kádár Jolán, akinek még volt alkalmja a Nemzeti Színház irattárába betekinteni, csak annyit közölt, hogy „a visszautasított darabok között van, az 1846-ig tartó ciklusban, Jókai első kísérlete, *A zsidó fiú*. (Pukánszky Kádár Jolán: *A drámaírói választmány*. ItK 1939. 12.) A Pesti Divatlap azonban 1845. november 6-án azt jelentette, hogy „a játékszíni választmány Jókai Móríc szorgalmas s apróbb művei által már eddig is fényes hivatást tanusított fiatal írónk *Kincsdmök* című három felvonásos dramáját [!] elfogadta”, s aligha vitás, hogy ez a mű *A zsidó fiú* — vagyis Szerencsés Imre, II. Lajos alkincstárnokról szóló dráma — időközben átdolgozott, ötből három felvonásba sűrített változata volt. Erről a *Kincsdmök*ről írta Pukánszky — az eredeti jegyzőkönyv alapján —, hogy „egyhangúlag elfogadtatott, némi csekély módosítások ajánlása mellett, Egressy Gábor és Szigligeti szóbeli utasítása szerint”. (id. h.) A darab mégsem került a közönség elé, Jókai szerint — l. alább — a cenzúra akadékoskodása miatt; Szinyei azonban úgy tudja, hogy Jókai „1847. március elején visszavette darabját a játékszíni választmánytól”. (*Magyar Írók V. k. 60z.*)

A zsidó fiú keletkezéséről Jókai több ízben is megemlékezett. A *Negyven év visszhangja* c. cikkében (Nemzet, 1883. aug. 19.; NK 100. k. 128.) így:

„Tizennyolc éves voltam, mikor első drámámat írtam Kecskeméten, aminek címe *„Zsidó fiú”* (tárgya: Fortunatus Imre, II. Lajos pénzügyre). Ezt a művet Petőfi másolta le, minthogy pályamű volt, idegen kéz írásának kellett lenni; s az akadémiai pályázaton *dícséretet* nyert e drámám, sőt öt szavazat közül kettő: Vörösmarty és Bajza, a száz aranyos pályadíjra ajánlotta azt. A munkának természetesen nagy hibái voltak. Vörösmarty és Bajza atyai szeretettel hívtak oda magukhoz és nem restelltek naphosszant fáradozni velem, hogy ezeket a hibákat kiigazítsák segítségük. (Ugyan ki tenné ezt meg a mai világban fiatal írónak?) Utoljára azt mondtam: *„Írok én ennél jobbat, menjen ez a semmiségbe!”* S a *„Zsidó fiú”* soha sem jelent meg. Most már sajnálom, hogy elpusztítottam. Azt tudom, hogy jó jambusokban volt írva. A tárgyat később feldolgoztam *„Fortunatus”* cím alatt novellának.”

Jókai tehát 1883-ban még úgy tudta, hogy első drámája megsemmisült, s amikor szóba került összes munkáinak kiadása, hozzáfogott,

hogy újra megírja. Két jelenettel el is készült (l. a *Szövegvdítoszatok* közt); nem többel, mert az elveszettek hitt kézirat váratlanul előkerült. Erről maga Jókai számolt be Szana Tamáshoz, a Fővárosi Lapok szerkesztőjéhez írt — de a nyilvánosságnak szánt — levelében.

Kedves Barátom!

Már hozzáfogtam, hogy a Fortunátus Imre című elbeszélésem után, a mely (tudtommal) a „Zsidó fiú” című drámából lett átalakítva, újra megírjam a drámát, a melynek kézirata nálam elveszett. El is készítettem belőle fél felvonást. Egészen meg voltam vele elégedve. A fantázia pótolja a memóriát. Én megfrom újból az ötven év előtt írt darabot és elhitetem magammal, hogy ez az.

Épen ebéd végén voltam, egy narancson nyámmogva, mikor behoznak hozzám egy névjegyet: Dr. Borovszky Samu.

Hisz ez a magyar akadémia irattárnoka!

Ő hozza a megtalált darabomat! Gyöngé képzeletem volna, ha ezt ki nem találtam volna!

Rögtön otthagytam a narancsot, siettem ki a dolgozószobámba, ahol az én kedves oroszlánképű barátom várt reám. Úgy illett az arcára az a hivatalos mosolygás.

— Gyulay Pál úr küldött önhöz. Itt küldi önnek az első művét, a „Zsidó fiú” című darabot. Jó helyen volt: az akadémia irattárában.

Hogy összecsókoltam ezt a derék embert!

Ha a Rotschild-sorsjáték főnyereményét hozta volna a számomra, nem örvendeztetett volna meg úgy, mint ezzel a meglepetéssel.

— Gyulay Pál úr kerestette föl velem: ő is bizonyítja, hogy ez a darab Petőfi kézírása.

Mindig tudtam én, hogy Gyulay Pál az én legjobb barátom!

Tehát itt van az én első szülőntem ismét a kezemben! Ötven esztendei távollét után. Fakó az írás rajta már egészen; de azért Petőfi szép férfias betűi. Csak az átvételt elismerő titkári jegyzet tintája fekete. „56 SzVK. Drámai pályamunka 1843-ra. Vettem Martius 8-án 1843.”

A jelige kettős: „Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?” — és azután „auri sacra fames.”

Az akadémiai bíráló bizottság jelentése is hozzá van mellékelve, Kelt október 5-ikén 1843.

Nem tagadom, hogy egész, az áhítathoz hasonló kíváncsisággal fogtam hozzá az elolvasáshoz.

Toto coelo más darab ez, mint a milyennek az újra megírásához én hozzá kezdtem. Egészen más ez, mint az a novella.

De furcsa gyerek voltam én ezelőtt ötven esztendővel, mikor azt megírtam! A testi arcomra épen úgy nem ismernék most rá, akkori időből, mint a hogy lelki arcomra nem ismerek. Képzeld el, ha most a tükörből az a piros pófájú, bajusztalan, sűrű szőke hajú lickó nézne rám szembe! Aztán tartaná elejbém azt a vaskos füzetet: hogy olvasam el és bíráljam meg.

— Mi az fiacskám?

— Történeti dráma, versekben, Fortunátus Imréről.

— Hát láttál te már színpadot? Ismered Shakespeare-t? Tudsz te verselni? Olvasd Magyarország történetét? Szalay Lászlót, Horváth Mihályt?

— Ugyan hol vettem volna? Az utóbbiak még meg sincsenek írva.

— Hát hogy mersz te történeti drámát írni? te béka? Add ide, hadd lám.

Olvasom. Nagyokat mordulok. Bolond fiú! Aztán egy-egy sor-nál még is megpendül egy-egy hír az emlékezetemben. Ez mégis az én agyamon ment valamikor keresztül. Mikor a ghectóba küfözött zsidónő panaszkodik az apósának, Istenhez kiáltva:

„Én Istenem! én erős Istenem
Miért fordítád el tőlünk arcodat?
Halottaikról így az emberek
El nem feledkeznek, miként te rólunk.”

Megint tovább:

„Pedig nekünk is volt egykor hazánk,
... Mostan pedig földönfutók vagyunk,
Mint pozdorját széthordoz a vihar
És senki többet minket össze nem gyűjt.
Uram, mikor fog teljesülni az
Igéret, melyet őseinknek adtál?”

Felel neki az öreg zsidó:

„Mi gazdagok vagyunk, miénk a lét
A nagy világnak minden szélei
Az Úr népének ismerik híret
S hatalmasok vagyunk, miénk a pénz
A hős hírének fényt mi készítettünk
Mi nélkülünk királyok esnek el,
S rohantában megáll a győzelem.
Magunk leszünk egy utca népe és

Utcánkba majd eljárnak mind azok,
Kik nem születtek meg közöttök
Nagy és kicsiny s ott várnak ajtainknál
Míg megnyitjuk nekik. Mienk a pénz!

Ismét a zsidónő panaszol:

„Azért legyen hát arcunk égrenéző:
Hogy emberek szemfulánkját kerülje.”

Vén zsidó válaszol:

„A hang üres, nyomát se hagyja fenn.
A gúnymosolyt nem látják hunyt szemek,
De az arany örökké megmarad
És úr a földön és a föld alatt.”

— Hát, édes fiacskám, unokácskám, Mórickskám: elolvastam a darabot végig. Azt, hogy ilyen nagy lába vágta a fejszédet, azt, hogy a történelmi alakok formálásához gyöngécskéik a kezeid, azt, hogy a verselésed nagy bővében van a bombasztoknak, mind megbocsátanám, még azt is, hogy ideád nincs a színpadi technikáról; — de hogy te ötven esztendővel anticipáltad a zsidó egyenjogúsítás kérdését, arra nem találok inentséget. Eredj még vissza az iskolába? Mondanám én most — „neki.”

De, hátha ő meg azt felelné nekem vissza.

— De édes öreg apácskám, jubilátus alterégócskám, még is jobb darab ez az enyim, mint a milyent kelmed szándékozott helyébe írni s különb politikusi voltam én akkor, mint kelmed most!

Hát nem tudom, hogy mit mondanék „neki” rá?

Például egy országgyűlési jelenet.

A nádorispán lelkesíti a rendeket:

„Honfitársaim! Mögöttünk a veszél!
Közel — s minden perc szörnyű veszteség.
Hová megyünk, ha e hont elvesztjük?
Nincs több hazánk földön s az ég alatt,
Nincs fenn az égben: — ott pogány lehet.
Ki hősi halált honáért szenvedett,
Rossz honfi nem; bár légyen az keresztyén.”

Többek után szól egy tréfás nemes úr:

„Nem! A nemesség ah ne tégye azt!
Kell magnak itthon... és nem is divat,

hogy ilyen goromba néppel, mint az ozmán,
 Nemes vitézek küzdenek s híres
 Acélaik beszennyezik vele.
 Ki lenne házőrzőnek itthon akkor?
 Egyébiránt korán is lenne még
 Ily gyors futás ... ráérünk ... addig is
 Tanácskozással töltvén az időt,
 Az ellenség elébe Ferdinánd
 Igért hadát — a látatlan színt —
 Küldendjük. Annak hátán is leszen
 Erős vasa ... szükséges a csatában,
 Hol fordított hát védi a hazát
 S sarkkal fenyíti a hős ellenét."

(Ez a fickó minket szatráz ki — ezelőtt ötven esztendővel!)
 Nagy veszekedés után végre előáll a hős és cselekszik.

„Sírta ... mosolyogjatok könnyűimen,
 Mosolyogjatok: erős férfi vagyok.
 Én sírtam, mint a gyermek anyja sírján,
 De lám letörném már könnyűimet.
 ... Nők sírnak: nekik illik a sírás;
 És sírjokból fölírnak a halottak:
 S fönn a királyi lak érzéktelen
 Ércszobrai sírnak hideg könyűt.
 Mi férfiak vagyunk: miénk a tett,
 Miénk a harcmezői hős halál.
 — El, félre a magányos érdekekkel!
 A közveszély gondterhes napjain
 Felejtjük a gyűlölség sérveit.
 Nyújtsunk egymásnak békülő kezét.

S egy gondolatban nyúlunk baljainkhoz.
 Viszálykodás nagy népek sírjait
 Megásta már, győzhetlen népeket...
 ... Hol egyetértés lelke őrködik,
 Ott védtelen veszély nem áll elő.
 Nádorra kell most rögtön a segély
 S a végvárok megőrzésére,
 Én őseimnek minden birtokát
 E célra átadom — — —
 Magamnak csak a jó karom marad
 Hogy védve őshazám halhassak el."

(Nem, Mórckám kis fiam, ilyen hősök nincsenek a világon. Te még álmodtál róluk: én már fölébredtem belőlük.)

Barátom a levéltárnok megígérte, hogy még az egyes bírálatokat is fel fogja keresni az akadémia irattárában. Bajza és Vörösmarty kedvezően szóltak a darabról: később nem sajnálták a fáradságot nekem élő szóval is tanácsot adni, hogy hogyan igazítsak rajta, hogy az színpadra hozható legyen. Ilyen alakban el is fogadta a nemzeti színház igazgatója előadásra. De a cenzor más véleményen volt. Hisz az ilyen dolgokért még a diétán is akciót kap a szerző. — Így lett a feleddékenység éjébe taszítva.

Most már, tisztelt Barátom, a Te rendelkezéscdre bocsátom ezt a régít is, meg a megkezdett új töredéket. Kuriózumnak jó lesz: különböző felfogása ugyanannak a tárgynak ötven év előtt és most. Hadd lássuk, hogy röpült akkor a fiatal sólyom fölfelé? s hogy tartja magát most a vén sas a levegőben?

Jókai Mór.

Így azután Jókai 1895-ben *Önéletrdsom* c. cikkében már ezeket írhatta: „Jogász voltam a kecskeméti kollégiumban, Petőfi pedig színész egy ott letelepült vándortársulatnál. Neki is jelent már meg két verse a lapokban. Együtt álmodoztunk célrhetlen dicsőségről és a mellett tanultunk, angolul, franciául. Megtettük azt, hogy lefordítottuk Lear királyt és aztán rábírtuk a kecskeméti közönséget, hogy Shakespeare darabjára a színházat megtöltse és tapsoljon Lear királynak! — Az a túlvilági mámor, amit a fölséges szellem-óriás ihlete támasztott agyamban, mentheti azt a vakmerőséget, hogy én, a tizenhét éves gyerek, egy dráma írására vállalkozzam (mindjárt a legmagasabban kezdve); megírtam a ‚Zsidó fiú‘ c. szomorújátékot, melynek hőse ‚Emericus Fortunatus‘, II. Lajos kincstárnoka s azt beküldtem a magyar tudós akadémia pályázatára. És a tudós akadémia ezt az én első művetem dicsérettel tüntette ki, sőt a pályabírák kisebbsége (Vörösmarty, Bajza) a száz aranyos jutalomra ajánlotta. (. . .)

Negyven évig azt hittem (ahogy meg is írtam a ‚Negyven év visszhangjában‘), hogy ez a legelső munkám elveszett. Az ötvenedik évben azonban az én szintén ötven évet jubiláló kedves barátom és kritikusom: Gyulai Pál (. . .) addig kutatott az akadémia levéltárában, míg rátalált az elveszettnek hitt első drámámra, s most már az is ki van nyomtatva a műveim próbakötetébe.

Hiszen rossz dráma a ‚Zsidó fiú‘, tele van vakmerő képtelenségekkel; de vannak benne gondolatvillámok, aminőkre most nem volnék képes, és van egy merész emberi eszme, ami a korszellemet félszázad-

dal megelőzte, egy elnyomott faj szenvedéseinek égrekiáltása." (NK 100. k. 138—139.)

Az itt jelzett eszméiséggel kapcsolatban egy másik cikkében megéképp emlékezett vissza Jókai: „[Kecskeméten] a zsidókkal igen jó pajtáságot tartottunk. Gallia Fülöp a hangversenyünkön is énekelt. Ez volt az egyik motívuma annak, hogy az első darabomnak a tárgya, 'zsidó fiú'. Nem Gallia Fülöp, hanem Szerencsés Imre." (*Az én iskolatársaim. Az én életem regénye* c. kötetben Bpest, 1912. 173.) „Gallia Fülöp, egy fiatal zsidó, később könyvtáros lett; igen sokoldalú műveltséggel bíró diplomás férfi, kinek gyönyörű tenor hangja volt." (*Életemből* NK 96. 1898. 300/301.)

Csak természetes, hogy a pályakezdő mű története helyet kapott Jókai önéletrajzi regényében, *A tengerszemű hölgyben* (1890) is. „A kecskeméti jogakadémia reményteljes tagjai — olvashatjuk a II. fejezetben — az általuk rendezett jogászbálra engemet választottak meg egyhangúlag 'előtáncosnak'.

Ma is büszke vagyok az elismerésre, hát még akkor!

Nyomban következett rá egy másik megtiszteltetés: ugyanazon évben a Magyar Tudományos Akadémia a Telcki pályázaton versenyzett szomorújátekomat dicsérettel említé fel, sőt két bíráló: Vörösmarty és Bajza a pályadíjra tartá érdemesnek. A darab címe volt: „A zsidó fiú”. Nem valami gyufát áruló suhanc, hanem Fortunátus Imre, II. Lajos király alatt magyar pénzügyminiszter, akit az ország rendei máglyára ítélték.

E szerint, midőn három évi távollét után szülővárosomba visszakerültem, már bizonyos 'renommée' járt előttem."

S végezetül még két Petőfi-levelelről kell ebben az összefüggésben megemlékeznünk. Az egyikről maga Jókai tudósít: „Fél év múlva [Kecskemétről való távozása után] kaptam levelet Petőfőtől Debrecenből, melyben gratulál nekem, hogy a 'Zsidó fiú' mint egy hajszál híján nyertes, dicséretre méltatott az Akadémia által. Tőle tudtam ezt meg legelőbb. A hírlap ritka jószág volt arra mifelénk." (*Petőfi mint színlész. Megtörtént regék*. NK LXI. k. 98.) A másikat — Ferenczi Zoltán monográfiája nyomán (*Petőfi életrajza*. Bp. 1896. II. 34.) — Mikszáth Kálmán így adja elő: „Itt [ti. Kecskeméten] érte az első nagy siker, 'A zsidó fiúval', melyet még tetézett Petőfinek egy Jókaihoz Petről 1844-ben Kecskemétre írt levele, melyben elmondja, hogy Vörösmartyékkal egy páholyban ült tegnap a Nemzeti Színházban és Vörösmarty a tavalyi pályamunkákról nyilatkozva, igen dicsérte 'A zsidó fiú'-t; „majd leugrottam örömben a páholyból" — teszi hozzá. (Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. ÖM 18—19. köt. 1961. 69. L. még *Petőfi Sándor levelezése* ÖM VII. 241.)

Az itt felsorakoztatott nyilatkozatok kétségtelenül alkalmasak arra, hogy élesebb megvilágításban lássuk *A zsidó fiú* keletkezésének körülményeit. De nem hallgathatjuk el, hogy Jókai közléseit csak kellő kritikával szabad felhasználnunk. Anakronizmus, hogy a dráma a *Teleki-pályázaton* vett részt: Teleki József alapítványát csak halála után, 1855-ben hirdették ki. (L. kötetünkben 891—892. l.) Ám ez csak egy kisebb, lényegtelen botlás. Problematikusabb, s az irodalomtörténetírás szempontjából sem közömbös, milyen alapon állította Jókai, hogy Vörösmarty és Bajza az ő művének akarta odaítélni a 100 aranyat. A bírálók jelentésében ugyanis semmi nyoma sincs annak, hogy a bizottság nem egyhangúlag hozta meg döntését. Azután: hogyan növelhette volna Jókai „renomméját” az eredmény, amikor a határozat nem közölte a megdicséért művek szerzőit, s kitérők utólag sem került nyilvánosságra? Az akadémiai pályázatoknál ugyanis az volt az eljárás, hogy a nyertes vagy díjazás mellett kiadásra elfogadott mű szerzőjének nevét rejtő borítékot felbontották, a többi borítékot pedig nyomban, nyilvánosan gyertyalángnál elégették. Ezek szerint 1843 őszén még Vörösmarty és Bajza sem tudhatták, hogy *A zsidó fiút* Jókai írta, következésképp nem hívathatták magukhoz „atyai szeretettel”, hogy segítsenek neki kijavítani a mű hibáit.

Ám mégsem mondhatjuk azt, hogy Vörösmarty meg Bajza szerepe a drámával kapcsolatban merő kitalálás. Említettük, hogy Jókai a Nemzeti Színházhoz is benyújtotta művét, ez alkalommal természetesen saját neve alatt. Vörösmarty és Bajza a színházi drámabírló bizottságnak is tagjai voltak, s ebben a minőségükben — 1844/45-ben — már valóban alkalmuk lehetett ifjú barátjukkal elbeszélgetni a hibákról, amelyeknek következtében a darabot az első menetben nem fogadták el, csak később *A kincsdramokká* átdolgozott formában. Az történt tehát — s ezzel a problémával még írónk egyik-másik későbbi drámájával kapcsolatban is találkozni fogunk —, hogy Jókai emlékezetében a negyven-ötven év előtti események részben elmosódtak, részben összekeveredtek.

A MŰ FORRÁSAI

Szerencsés (Fortunatus) Imre nagy szerepet játszott II. Lajos uralkodása alatt. Héber neve Snéor, másképp Sálmán volt, az utóbbit magyarosították Salamonra. Apját, egy vagyonos üzletembert, Efraimnak hívták. Születési ideje ismeretlen, 1505 és 1510 között tért át a katolikus vallásra, állítólag azért, mert viszonya volt egy keresztény nővel. Perényi Imre, a nádor fogadta keresztfiának. 1519-ben

lett alkincstárnokká. A Zápolya-párti köznemesség állandóan támadta, hűtlen pénzkezeléssel, pénzrontással vádolta, de a királyi udvar kegyét élvezve mindig sikerült magát kivonni a törvényes felelősségre vonás elől. 1525 júniusában a felbujtott tömeg megtámadta és kirabolta budai palotáját. Mohács után eltűnt a közéletből; állítólag 1526-ban meghalt. (L. Fraknói Vilmos: *Magyarország a mohácsi vész előtt*. Bp. 1884. 100–110.; Kohn Sámuel: *A zsidók története Magyarországon. A legrégebb időktől a mohácsi vészig*. Bp. 1884. 271–283.)

Bár nem ismerjük pontosan Jókai ifjúkori olvasmányait, valószínű, hogy már ebben az időben is forgatta romantikus történeti tárgyú szépirodalmunk fő forrásait, köztük a Budai-féle ún. polgári lexikont (Budai Ferenc: *Magyarország polgári históriájára való lexikon*. I–III. Nagyvárad, 1804–1805.), valamint Ignaz Aurel Fessler: *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*. Leipzig, 1815–1825. I–X. k. és Johann Christian von Engel: *Geschichte des ungarischen Reichs*. I–III. k. Wien, 1813. c. történeti művét. (Jókai és Fessler viszonyára l. MNT I. k. 363–378.)

Budai külön cikkben összefüggő, egységes pályaképet adott Szerencsés kalandos sorsáról, s főleg életrajzi adatait meg budai palotája ellen intézett támadást részletezte. Fessler és Engel nem szólnak Szerencsés magánéletéről, haláláról, de a Mohács előtti pártharcok ismertetése során többször is megemlékeznek — eléggé barátság-talan hangon — viselt dolgairól. Mindketten megemlítik a Belgrád elvesztésével kapcsolatos mulasztásait, a hatvani és a rákosi országgyűlésen ellene felhozott vádakat, rövid ideig tartó fogságát, onnét való kiszabadulását és budai palotájának kifosztását. De mind Fessler mind Engel arról is értesít, hogy 1526 tavaszán megváltozott a nemesség hangulata, mert Szerencsés ravasz fordulattal elárulta egyes királypárti főurak és főpapok piszkos pénzügyi üzelmait.

Szerencsés történetével Jókai régebbi historikusaink munkáiban — Praynál, Istvánffynál — is találhatott anyagot, azonkívül szóbeli közlés útján is hallhatott róla egyet-mást, talán éppen Bocsor Istvántól, nagy hatású pápai professzorától. (L. MNT I. k. 340–343.) Bizonyos szövegegyezések — amelyekre a tárgyi magyarázatok közt utalunk — mégis amellettszólnak, hogy Jókai elsősorban Budai és Fessler közléseire támaszkodott. Persze a történeti tényanyagot már legelső művében is inkább csak a képzelet munkájának elindítására használta fel, a továbbiak során tőlük függetlenül, olykor ellenükre dolgozta ki munkáját. Hogy csak egy példát említsünk: a kronológiával egészen szabadon bánt: Perényi Imre már 1519-ben meghalt, nem írhatta tehát alá Szerencsés halálos ítéletét — amelyet a ne-

messég csak az 1525-i rákosi országgyűlésen követelt, de hiába — Belgrád 1521-i eleste után.

A nyersanyagot szolgáltató forrásműveken kívül a mű keletkezésében nagy szerep jutott irodalmi példaképeknek is. Perényi József (8.) Victor Hugo, Zsigmond Ferenc pedig (52.) Shakespeare hatását, főleg a *Rómeó és Júliát* hangsúlyozza. Láttuk, hogy a „főnség: s szellemóriás ihletére” maga Jókai is hivatkozott, de nem feledkezett meg a legtiszteltebb magyar költőről sem: „Még én akkor jogtanuló diák voltam, mikor Vörösmarty drámái, a Várnász, Marót bán, Bujdosók a drámaírás Icarus-röptére csáblítottak. Verses szomorú-játékot írtam: ez volt első munkám.” (*Emlékeimből*. HhM IV. k. 127.) Tegyük ehhez még hozzá, hogy Kecskeméten is láthatott egy-két francia romantikus történeti drámát (pl. Dumas: *Korona és vérpad*, Anicet-Bourgeois: *A velencei nő*. L.: Fekete Sándor: *Petőfi, a vándor színész*. Bp. 1969. 77–78.); bár amikor Szabó József színtársulata megkezdte működését (1843. január 15.), *A zsidó fiú* valószínűleg már nagyjában készen volt.

A FORTUNATUS-TÉMA UTÓÉLETE

Szerencsés Imre alakja Jókai későbbi műveiben is fel-felbukkan. Többször történik róla említés *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. munkájának a II. Lajos uralkodását festő fejezeteiben (L. JKK Regények 67. k. 302–308.; a mű későbbi kiadásaiiban meg is jegyezte Jókai, hogy Szerencsés Imre történetét használta fel tárgyul *A zsidó fiú* c. drámájában), valamint a *Frdter György* c. regényében az ugyancsak erre a korszakra vonatkozó részekben. (XVI-tól XXI-ig fejezet.) Ebben a vonatkozásban legfontosabb azonban a *Fortunatus Imre. Egy öreg ember naplója ex anno 1522. c. novellája*, amely 1852. június 16-tól július 9-ig jelent meg folytatásokban a Pesti Naplóban. Ez a terjedelmes elbeszélés témáját és számos részletét tekintve azonos a drámával, de sok tekintetben — főleg a bonyodalom felépítésében és a motivációban — el is tér tőle. Kaján helyett Fugger György szerepel, Judit az ő lánya; Salamon Fuggernek, családjuk régi ellenségének árulja el, hová rejtette el apja Moré iratait. A hóhér bélyeget süt Izsákra, Aisahra és a két gyermekre, ez utóbbiakat azonban a jószívű Judit magához veszi. A novella befejezésében a legszélsőségesebb romantika tombol: Fugger leszúrja az öreg Izsákot; kiderül, hogy Fortunatus is Fugger fia; Kunhalmi Leventa — nem Mórl — a Johannita-lovagok sorába áll be; amikor utoljára meglátogatja Juditot, ennek szíve szakad meg bánatában, ő maga pedig Szabátsnál hal hősi

halált. Végül Fortunatus úgy pusztul el, hogy a nemesek rágyújtják a házát, s ő bennég.

Meg kell még jegyeznünk, hogy 1867. február 10-én került bemutatásra Szigligeti Ede *Szerencsés* c. szomorújátéka. A darab lélektani motiváció és színi hatás dolgában jóval sikerültebb Jókai darabjánál, de számos ponton egyezik vele. Ez elsősorban a közös forrásokra vezethető vissza, de szerepet játszhatott benne a *Fortunatus*-novella, esetleg Jókai szóbeli közlése is; tudjuk, hogy a két író szoros barátságban állt egymással, egy házban laktak egy ideig, Szigligeti dolgozta át Jókai *Dózsa György* drámáját operaszövegkönyvvé stb. A kérdést mindenesetre a Szigligeti-kutatásnak kell majd tisztáznia. Írt Móricz Zsigmond is egy háromfelvonásos történelmi színművet *Fortunatus címen*, melyről 1918-ban írta, hogy „ezt a fiatalkori munkámat, amely sok-sok éven át a fiókomban porosodott, e munkairtó időkben úgy adom ki, régi ügyefogyottságában”. Móricz Zsigmond drámájának főhőse azonban — lényegében egy történelmi kosztümbe bujtatott Túri Dani — olyan távol áll mind Jókai, mind Szigligeti elképzelésétől, hogy ezen a ponton feleslegesnek látszik Jókai hatását nyomozni.

IRODALOM

Vnutszó Berta (5–10.) kiemeli, hogy Jókai *A zsidó fiúban* a zsidók emancipációjáért szállt síkra, s ezzel a társadalmi haladás mellett tett hitet. Érdekes gondolata a szerzőnőnek, hogy „az országgyűlési jelenet megalkotásánál talán az 1825-i országgyűlés lebeghetett Jókai szeme előtt, amelyen *Széchenyi István* felajánlotta egy évi jövedelmét az Akadémia megalapítására. Az akkor nem rég történt nagy tettért igen lelkesülhetett a fiatal író, mert e művében hasonló esettel találkozhatunk: Kúnhalmi Mór az országgyűlésen egész vagyonát felajánlja a haza javára”.

Mikszáth így értékelte a drámát: „A jambusok szépen pattognak, elég ügyesek, de a jellemzés még nagyon gyarló: az emberekben annyi vér sincs, mint egy légyben, eredeti észjárásnak, elevenségnek, színpompának és fordulatosságának vagy zamatnak is teljes híjával van még, és mégis tekintve a kort, amelyben íratott és annak életkorát, aki írta, a tehetség erőse jellemt mutatja.”

Vértesy Jenő úgy találta, hogy Jókai már első darabjában is megütötte a kellő hangot s az erő sem hiányzik belőle. „Áradozó nyelve ellenére is itt-ott megkapó rövidséggel tud írni, s a gyorsan változó képek közé olyan hatalmasan színezetet is be tud állítani, mint Izsák, az uzsorás zsidó. A sötét történetet a magyar nemzet egyik

legsötétebb korába helyezi, s a háttérben meglepően ügyes karképet ad, míg versei versenyeznek Vörösmarty könnyűségével és színeivel. (. . .) *A zsidó fiú* így ismeretlenül maradván is kiegészítő köve a magyar romantikus dráma pompás épületének." (Vértesy Jenő: *A magyar romantikus dráma (1837–1850)*. Bp. 1913. 286–287.)

Korántsem ilyen kedvező Zsigmond Ferenc véleménye. Kimutatja, hogy „a tragikus alaknak induló hős a darab közepén hirtelen átváltozik elvetemedett gazemberré”, s ez a hirtelen változás derékban töri ketté jellemét. „Ki gondolta volna, hogy a szerelmes szörnyeteg álarca alól közönséges hazaáruló sikkasztó bújik elő? Ha tudtuk volna, egy percig sem érdeklődtünk volna iránta. Miért nem magyarázza a költő a Szerencsés hitváloztatását mérhetetlen kapzsiságból vagy hatalomvágyból? Így legalább ha nem tragikai is, de valamilyen jellem válhatott volna belőle.” De Zsigmond is kiemeli Jókai stílusának szépségét: „Színes, zengő nyelv, még a szenvedély kitöréseiben is szabályos, ünnepélyes hullámszerű mondatok, lírai szárnyalás, hosszúvá áradt monológok, hat, sőt tizenkét sorra terjedő „félre”-szólások. Nem előadásra való mű, legfeljebb olvasásra.” (52.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Nem tüntettük fel a következőket ismétlődő eltéréseket. Ezek:

a kéziratban:	az NK-ban:
c	cz
szsz	ssz
melly, milly, mellyek, millyenek stb.	mely, mily, melyek, milyenek stb.
illy, illyen, olly, ollyan stb.	ily, ilyen, oly, olyan stb.
isten	Isten
a jelenetek sorszáma arabs számmal	a jelenetek sorszáma római számmal
a színi utasítások végén pont a zárójelen belül, pl. (el.)	a színi utasítások végén pont a zárójelen kívül, pl. (el.)

(Itt jegyezzük meg, hogy a szereplők neve és a színi utasítások után kitett pontot jelen kritikai kiadásunk elvei alapján ebben a drámában is elhagytuk!)

Első felvonás

Sor:

- 1 el~~ő~~t egykedvűséget erőtetve (NK: egykedvűséget erőtetve)
 3 megholt (NK: meghált)
 szálte (NK: szülte)
 6 leány; (NK: leány!)
 9 tönemény (NK: tönemény)
 10 ugy-e (NK: úgy-e)
 14 bucsút (NK: búcsút)
 19 hát! (NK: hát.)
 34 *Irigyelhetnék*, amint tündököl (NK: *Szégylhetnék*, amint az tündököl)
 38 Oh hogy (NK: Oh, hogy)
 40 hazátlan földeden (NK: hazátlan, földeden)
 45 hír (NK: hír)
 46 viruló (NK: viruló)
 49 körülvegye (NK: körülvegye)
 52 keresztyén (NK: keresztyén)
 meg; (NK: meg?)
 53 borúl (NK: borul)
 59 meg; (NK: meg ?)
 61 rossz (NK: rossz)
 63 illy képtelent! (NK: ily — képtelent!)
 64 Elrablóm (NK: Elrablóm)
 70 Fugger (NK: Fugger)
 73 Mondd, színaranyból készíttessenek-e (NK: Mondd színaranyból készíttessenek-e)
 75 gyémántot, mint (NK: gyémántot mint)
 csillag szeme (NK: csillagszeme)
 77 őt, úgy (NK: őt, s úgy)
 78 Kaján (*orrát törölgetve*) Keresztelkedjél (NK: Kaján. Kezestelkedjél)
 79 Koldúlni (NK: Koldúlni)
 80 Ugy (NK: Úgy)
 81 Ugy elmehetsz; (NK: Úgy elmehetsz!)
 85 leend. (Elsiet.) (NK: leend. (elsiet).)
 87 szívesen (NK: szívesen)
 89 neked; (NK: neked!)
 92 és 93 s.k. (Lak) (NK: Lak.)
 93 szintúgy (NK: szintúgy) .
 96 jönnek (NK: jönnek)

Sor:	
99	szomju utasé, Vagy (NK: szomjú utasé Vagy)
100	elbűvölté (NK: elbűvölté)
102	legkedvesb (NK: legkedvesbb sh.)
103	nyugott (NK: nyugodt)
104	még is (NK: mégis)
106	szelíd (NK: szelid)
107	tudom, miért (NK: tudom miért)
110	álmaim; (NK: álmaim,)
113	férfi, oly (NK: férfi, oly)
114	fenekölt (NK: fenkölt)
115	szörnyű (NK: szörnyű)
116	körülelem (NK: körülem)
117	jobb nemtőm (NK: jobb, nemtőm)
120	szóltam-e (NK: Szóltam-e)
122	nélkül szívem (NK: nélkül szívem)
124	szelíd hold (NK: szelíd hold)
125	sugáritokkal; Borutlan (NK: sugáritokkal. Borútlan)
128	kellemeidből (NK: kellemeidből)
130 és 131 s.k.	jő (NK: jön)
132	Örűlsz (NK: Örűlsz)
133	az (NK: ez)
136	hívják (NK: hívják)
	virűlsz (NK: virűlsz)
137	nyugonni (NK: nyugodni)
138 és 139 s.k.	fejér (NK: fehér)
140	szívem (NK: szívem)
144	éjt, apám (NK: éjt apám)
148	szívem (NK: szívem)
150	leányt. (NK: leányt?)
152	eltudnám (NK: el tudnám)
160	éj, légy (NK: éj légy)
161	meg Hogy (NK: meg, Hogy)
162	jőjek (NK: jőjje)
166	bajoknak — sh. ? — (NK: bajoknak)
172	egyesülve (NK: egyesülve)
177	édesíti (NK: édesíti)
179	egyedül; (NK: egyedül.)
180	Leűlök (NK: Leülök)
181	vigan (NK: vigan)
182	jó kedvűen (NK: jókedvűen)
188 és 189 s.k.	Kezébe (NK: Kezére)

Sor:

- 188 és 189 s.k. rövid hangos (NK: rövid, hangos)
190 keresztül (NK: keresztül)
194 fejtér (NK: fehér)
197 világi. (NK: világi...)
198 után karján fejtér (NK: karján, fejtér)
takarva egy (NK: takarva, egy)
nőalak; (NK: nőalak,)
ugrik, s (NK: ugrik s)
kardjával azt (NK: kardjával, azt)
kezeből, s (NK: kezeből s)
vonul (NK: vonul)
199 szívden (NK: sziveden)
201 újra (NK: újra)
201 és 202 s.k. Elveti (NK: Elejti)
térdel, és (NK: térdel és)
emelve a (NK: emelve, a)
kapva alkalmat (NK: alkalmat kapva)
elsuhan, s (NK: elsuhan s)
felkapva villogó (NK: felkapva, villogó)
202 és 203 s.k. lesújtja (NK: lesújtja)
rá tekint (NK: rátekin)
204 angyalarcu (NK: angyalarczú)
205 ő; (NK: ő,)
alélt, (NK: alélt.)
207 jó, s (NK: jó s)
208 eszmélj, gyermekem (NK: eszmélj gyermekem)
209 lehányt (NK: lehányt)
csillagát; (NK: csillagát,)
210 szelíd (NK: szelíd)
214 és 215 s.k. hosszú nydrót tol (NK: hosszú kardot tol)
222 rossz, rossz (NK: rossz, rossz)
223 ki (NK: Ki)
224 féreg; (NK: féreg,)
226 veséjeit (NK: veséjét)
227 ételül (NK: ételül)
230 Még varju sem (NK: Még holló sem)
233 és 234 s.k. Áhítatos (NK: Áhítatos)
236 szívesen (NK: szívesen)
239 hozzá, s (NK: hozzá s)
244 nyugtalan; (NK: nyugtalan!)
247 Hejh hejh fiú (NK: Hejh, hejh, fiú)

Sor:

- 248 ülsz (NK: ülsz)
249 és 250 s.k. nyújtózkodik (NK: nyújtózkodik)
251 ülve (NK: ülve)
253 kell, (NK: kell.)
255 téren (K: ebből javítva: *terem*)
260 szívedben; (NK: szívedben?)
261 Jégcseppek (NK: Jégcseppek)
ülnek (NK: ülnek)
265 Szidalmakat, s (NK: Szidalmakkal s)
273 szólj, s (NK: szólj? s)
engem, El (NK: engem El)
276 reggelenkén. (NK: reggelenkén;)
279 ülsz (NK: ülsz)
280 Ember, légy (NK: Ember légy)
281 úgy (NK: úgy)
282 míg (NK: míg)
283 kelek; (NK: kelek.)
291 tölők (NK: tölük)
293 Űltesd (NK: Űltesd)
közül (NK: közül)
298 beszélni lásd én (NK: beszélni, lásd, én)
299 csak, (NK: csak;)
302 zsoltáraid Kovásztalan (NK: zsoltáraid, Kovásztalan)
303 kenyér, és (NK: kenyér és)
309 nyomorban, a (NK: Nyomorban ? a)
szennyiben. (NK: szennyiben,)
322 Mikint juthass (NK: Miként juthatsz)
közel. (NK: közel,)
323 hogyha (NK: hogy ha)
ugy (NK: Ugy)
325 nőül adhatom, (NK: nőül adhatom;)
332 és 333 s.k. jönnek (NK: jönnek)
335 ajtaján, (NK: ajtaján.)
337 leülöm, és nyugonnom (NK: leülöm és nyugodnom)
337 és 338 s.k. ül (NK: leül)
339 proféta (NK: proféta)
342 tartanak — minczen proféta! (NK: tartanak? — Nincsen
proféta)
345 drága, szép haszon, — (NK: drága szép haszon; —)
346 tölők vevém; — (NK: tölük vevém;)
347 lesz, s (NK: lesz s)

Sor:	
349	fordítád (NK: fordítád)
353	így (NK: így)
355	nagyai (NK: nagyjai)
361	leszek, s (NK: leszek s)
363	innepe (NK: ünnepe)
366	örülni (NK: örülni)
367	bennünket (NK: bennünket)
373	épitetek (NK: építetek)
379	mondák (NK: mondták)
	eredj, zsidó! (NK: eredj zsidó,)
380	örültek (NK: örültek)
	könnyeziünk (NK: könnyezünk)
381	Gúnyosan (NK: Gúnyosan)
	fél vállról (NK: félvállról)
382	szájukat csúfosan félrehúzták (NK: szájukat csúfosan félrehúzták)
389	gyűjt (NK: gyűjt)
390	teljesülni (NK: teljesülni)
394	hírét (NK: hírért)
396	hírének (NK: hírének)
	készítünk (NK: készítettünk)
403	Míg (NK: Míg)
410	szemföldünkét kerülni (NK: szemföldünkét kerülni)
412	mirigy (NK: mirigy)
	tél <i>hava</i> miatt (NK: tél <i>fagya</i> miatt)
416	húnyt (NK: hunyt)
431	nem (NK: sem)
	elbúcsúzni (NK: elbúcsúzni)
438	<i>mozdulatja</i> K: jav. ebből: <i>pillanatja</i>
439	utjából (NK: útból)
443	búsul (NK: búsul)
448	üldözes K: jav. ebből: <i>üldözöl</i>
456	nyíl (NK: nyíl)
459 és 460 s. k.	hozzá szalad, s (NK: hozzászalad s)
462	ül (NK: ül)
463	jősz (NK: jössz)
464	vagyok? (NK: vagyok?)
465	Kerülve (NK: Kerülve)
467	leszek én sem (NK: leszek én, sem)
468 és 469 s. k.	vonja fiát (NK: vonja a fiát)
469	szívem (NK: szívem)

Sor:	
481	szentírásban (NK: szentírásban)
482	szülőök (NK: szülőök)
487	súlyosul (NK: súlyosul)
489	Koldús (NK: Koldus)
491	apádat a (NK: apádat, a)
493	körül (NK: körül)

Második felvonás

1	előtt ül (NK: ül)
	Mór, Judit (NK: Mór, Judit)
3	Szelíd galambkebelben — (NK: Szelíd galamb kebelben: —)
4	bíborán (NK: bíborán)
8	bús sötét (NK: bús, sötét)
11	leül (NK: Leül)
12	Leülőök (NK: Leülőök)
13	hajnalában, S (NK: hajnalában S)
14	szelíd (NK: szelíd)
16	Megérteni (NK: Megérteni)
17	szelíd szívedben (NK: szelíd szívedben)
18	ifjú (NK: ifjú)
23	Utolsó (NK: Utolsó)
24	alulírásain (NK: aldirásain)
31	Judith (NK: Judit)
	Avvagy (NK: Avagy)
	úgy (NK: úgy)
34	karcsu (NK: karcú)
51	ültem (NK: ültem)
56	teljesülni (NK: teljesülni)
	leszek; Mit (NK: leszek, Mit)
59	kivül (NK: k/vül)
60	örülni egyedül (NK: örülni egyedül)
65	Vég nélkül (NK: Végnélkül)
70	Úr (NK: Úr)
	megszűnj (NK: megszűnj)
71	és házadat (NK: ésházadat)
75	nő? (NK: nő,)
77	örökségül (NK: örökségül)
	hagyj. (NK: hagyj?)
82	vagy. (NK: vagy;)
84	derült (NK: derült)

Sor:	
86	<i>ajkán megédesül</i> (NK: <i>arcán megédesül</i>)
87	<i>öntudatlanul</i> (NK: <i>öntudatlanul</i>)
89	<i>ifjú</i> (NK: <i>ifjú</i>)
94	<i>idvezülté</i> (NK: <i>idvezülté</i>)
95	<i>fölsül</i> (NK: <i>fölsül</i>)
99	<i>ígéret</i> (NK: <i>ígéret</i>) <i>szraf</i> (NK: <i>szeraf</i>)
100	<i>Szelíden</i> (NK: <i>Szelíden</i>)
101	<i>egyetlen e</i> (NK: <i>egyetlen, e</i>)
102	<i>szólj, e</i> (NK: <i>szólj e</i>)
112	<i>szikla, oly</i> (NK: <i>szikla oly</i>)
114	<i>keresztýén, És</i> (NK: <i>kresztýén És</i>)
115	<i>innep</i> (NK: <i>ünnepe</i>) <i>égben;</i> (NK: <i>égben,</i>)
116	<i>hazának jó</i> (NK: <i>hazának, jó</i>)
118	<i>békiúdben</i> (NK: <i>békiúdben</i>)
122	<i>tanít,</i> (NK: <i>tanít,</i>)
123	<i>elfogúltan</i> (NK: <i>elfogúltan</i>)
124	<i>szívemhez</i> (NK: <i>szívemhez</i>)
126	<i>tedd meg, ne</i> (NK: <i>tedd, meg ne</i>)
140	<i>Körülményekből</i> (NK: <i>Körülményekből</i>)
149	<i>Körülem</i> (NK: <i>Körülem</i>)
150	<i>búsult fúvatát,</i> — (NK: <i>busult fúvatát,</i>)
162	<i>Ugy — ugy — olyast, és</i> (NK: <i>Úgy — úgy olyast és</i>)
172	<i>jegyül</i> (NK: <i>jegyül</i>)
173	<i>azt</i> (NK: <i>ezt</i>)
176	<i>gyémántkövet</i> (NK: <i>gyémánt követ</i>)
178	<i>tréfálsz ugy-e</i> (NK: <i>tréfálsz, úgy-e</i>)
183	<i>csep</i> (NK: <i>csepp</i>)
184	<i>meggyűlik</i> (NK: <i>meggyűlik</i>)
186	<i>Ez még</i> (NK: <i>Ez, még</i>)
188	<i>Szörnyű! szörnyűség</i> (NK: <i>Szörnyű! Szörnyűség</i>)
189	<i>is. Kéne-e</i> (NK: <i>is: kéne-e</i>)
190	<i>szép, jó</i> (NK: <i>szép jó</i>)
193	<i>a mit</i> (NK: <i>amit</i>)
204	<i>mindenem!</i> K: javítva ebből: <i>mind enyém</i>
207	<i>vagyok.</i> (NK: <i>vagyok?</i>)
210	<i>neki</i> (NK: <i>néki</i>)
213	<i>alamizsnál</i> (MK: <i>alamizsnál</i>)
215	<i>szörnyűség</i> (NK: <i>szörnyűség</i>)
216	<i>szörnyű</i> (NK: <i>szörnyű</i>)

Sor:	
224	<i>osztogassa</i> (NK: <i>ossza</i>)
227	<i>szerzettek e</i> (NK: — <i>szerzettek-e</i> — sh. —)
231	<i>ügyem, Mert</i> (NK: <i>Ügyem, Mert</i>)
233	<i>azt megemlítem</i> (NK: <i>ezt megemlítem</i>)
240	<i>hídkon</i> (NK: <i>hidakon</i>)
242	<i>Ilyesmi nemde</i> (NK: <i>Ilyesmi, nemde</i>)
	<i>remegsz</i> (NK: <i>remeg</i>)
246	<i>meglehet, de</i> (NK: <i>meglehet; de</i>)
247	<i>Móré Belgrád</i> (NK: <i>Móré Pál Belgrád</i>)
249	<i>Ugy-e</i> (NK: <i>Ügy-e</i>)
	<i>se'</i> (NK: <i>se</i>)
254	<i>én, apámat</i> (NK: <i>én apámat</i>)
260	<i>újra</i> (NK: <i>újra</i>)
261	<i>kétségbe esett</i> (NK: <i>kétségbeesett</i>)
267	<i>keresztül</i> (NK: <i>keresztül</i>)
268	<i>elő.</i> (NK: <i>elő;</i>)
270	<i>könnyű</i> (NK: <i>könnyű</i>)
274	<i>ég!</i> (NK: <i>ég;</i>)
277	<i>Hisz</i> (NK: <i>Hiszen</i>)
280	<i>azt!</i> (NK: <i>azt;</i>)
284	<i>így, fia leghitelesb</i> (NK: <i>így, ha a leghitelesb</i>)
285	<i>neje, s én</i> (NK: <i>neje, én</i>)
287	<i>szíved</i> (NK: <i>szíved</i>)
299	<i>örültté</i> (NK: <i>örültté</i>)
	<i>o</i> (NK: <i>ó</i>)
301	<i>Nézd itt</i> (NK: <i>Nézd, itt</i>)
	<i>elborúlva</i> (NK: <i>leborulva</i>)
308	<i>reád.</i> (NK: <i>reád</i>)
309	<i>szelíden</i> (NK: <i>szelíden</i>)
311	<i>piruló</i> (NK: <i>piruló</i>)
312	<i>nyújtják</i> (NK: <i>nyújtják</i>)
313	<i>sóhaj</i> (NK: <i>sóhaj</i>)
317	<i>rémítő</i> (NK: <i>rémítő</i>)
319	<i>vigy akár hova</i> (NK: <i>vigy akárhova</i>)
322	<i>Megyek;</i> (NK: <i>Megyek,</i>)
	<i>vétkemért;</i> (NK: <i>vétkemért</i>)
328	<i>ti hozzátok</i> (NK: <i>tihozzátok</i>)
	<i>soha, S</i> (NK: <i>soha S</i>)
329	<i>falatkenyért</i> (NK: <i>falat kenyért</i>)
330	<i>Ugy-e ti</i> (NK: <i>Ugy-e, ti</i>)
333	<i>nekem, S</i> (NK: <i>nekem. S</i>)

Sor:	
335	rosz (NK: rossz)
336	bőjtöt (NK: böjtöt)
337	S adjon (NK: S az adjon)
341	híttok (NK: hittok)
343	szeretek; (NK: szeretek!)
344	gyermekem; (NK: gyermekem,)
346	kópjaszál (NK: kopjaszál)
353	ül (NK: ül)
355	Nincs nekem többé (NK: Nincs többé nekem)
357	kincsemért (NK: kincseimért)
364	vígad (NK: vigad)
366	rosz (NK: rossz)
376	népek (NK: nép)
378	újra nekem (NK: újra nekem)
379	elhagyott; (NK: elhagyott,)
383	gyermekim (NK: gyermekeim)
384	meghalok, (NK: meghalok;)
386	sírni (NK: sírni)
389	Váj K: javítva ebből: Jaj (NK: Jaj)
390	Roszúl (NK: Rosszul)
394	bosszút (NK: boszút)
395	lőn (NK: lőn)
400	állítá (NK: állítá)
405	O (NK: Ó)
409	szegény, ruhátlan (NK: szegény ruhátlan)
410	újra (NK: újra)
413	gyűjtött (NK: gyűjtött)
421	nekem? (NK: nekem:)
425	egyedül (NK: egyedül)
428	alumnám (NK: aludnám)
438	fölöttetek; (NK: fölöttetek:)
439	szerteoszlótok (NK: szerte oszlótok)

Harmadik felvonás

1	előtt Személyek. (NK: Személyek:)
	fő nemes (NK: főnemes)
4	évemen: (NK: évemen)
9	életben (NK: életbe)
10	szélvesze [íráshiba] (NK: szélvésze)
14	öt; (NK: öt.)

- or:
- 15 ejt; (NK: ejt.)
- 16 bár' K: javítva ebből: és
- 19 vitt (NK: vitt.)
- 21 elégítetlen (NK: elég/tetlen)
- 25 Újult (NK: Újult)
fölkeres. — (NK: fölkeres, —)
- 26 lányt (NK: lányt)
- 29 mulatást (NK: mulatást)
- 30 Meglátogatlak; (NK: Meglátogatlak.)
- 31 Nos mi (NK: Nos, mi)
- 33 Múlt (NK: Múlt)
- 37 hirt (NK: hirt)
- 38 szembe; (NK: szembe:)
- 42 sérelmiről (NK: sérelmeiről)
- 45 készülnek (NK: készülnek)
- 45—46 „Ily bajnokok... megvédjenek” NK: idézőjel nélkül
- 49 Ejh nem (NK: Ejh, nem)
- 53 lettem, és (NK: lettem és)
- 57 ellejteni, s (NK: ellejteni s)
- 58 Ezer' (NK: Ezer)
- 61 űltek (NK: ültek)
- 62 űlnek (NK: ülnek)
- 65 űlnek (NK: ülnek)
- 69 erkélyek [tollhiba?] közül (NK: erkélyek közül)
- 72 lebegbe [tollhiba?] (NK: lebegve)
- 74 oh (NK: óh)
- 79 viruló ibolyát (NK: viruló ibolyát)
- 80 virulni (NK: virulni)
- 83 nagylelkűségeden. — (félre) (NK: nagylelkűségeden. (Félre))
- 84 szívéd (NK: szived)
- 86 űl (NK: ül)
- 88 rá szedél (NK: rászédél)
- 95 Jőj (NK: Jőjj)
- 95 és 96 s.k. Országterem. Hosszú (NK: Országterem, hosszú)
űl (NK: ül)
urak két felől (NK: urak. Kétfelől)
közül (NK: közül)
üres.) (NK: üres.)
- 107 Jajcát a végvárt már (NK: Jajcát, a végvárt, már)
- 109 Zimon (NK: Zimony)

- Sor:
- 112 utolsó (NK: utolsó)
- 116 ők, és (NK: ők és)
- 118 hírnök (NK: hírnök)
- 119 Bot (NK: Both)
- 121 mind, a (NK: mind a)
- 122 Ugy elbuvik (NK: úgy elbúvik)
- 123 ítéletnapig (NK: ítéletnapig)
- 129 Hontársaim (NK: Honfitársaim)
- 132 alatt; (NK: alattl)
- 135 rossz (NK: rossz)
- 136 Ió Ur (jobbról.) (NK: I. Úr (jobbról).)
- 137 felülnek (NK: felülnek)
- 137 és 138 s.k. Zugás (NK: Zúgás)
- 138 sült (NK: sült)
- 141 ég, Hanem (NK: ég Hanem)
- 142 ős frigidt (NK: ős kardokat)
- 143 kiállani — (NK: kiállani,)
- szokák (NK: szokták)
- 144 2dők (NK: II.)
- nemesség óh ne (NK: nemesség din ne)
- 146 ozmán (NK: ozmán)
- 147 s hírok, (NK: s híres,)
- 149 itthonn (NK: itthon) K: itthon úgy
- 151 rá érünk (NK: ráérünk)
- 153 Ferdinand (NK: Ferdinánd)
- 157 fordított (NK: fordított)
- 169 lányainkkal (NK: leányainkkal)
- 170 úgy (NK: úgy)
- 173 jőjenek (NK: jőjjenek)
- 178 húszadát (NK: huszadát)
- 179 Clerus (NK: clerus)
- sor. (NK: sor,)
- 187 és 188 s.k. bal oldalról (NK: baloldalról)
- halljuk-ot (NK: „halljuk”-ot)
- szólanul összefont (NK: szóltanul, összefont)
- ül (NK: ül)
- 190 halottakon, (NK: halottakon.)
- 191 belülről rágódó mirigy (NK: belülről rágódó mirigy)
- 192 tehetlenül (NK: tehetlenül)
- védtelen K: ebből átírva: erőfogyottan
- 200 és 201 s.k. Halljuk Kúnhalmi (NK: halljuk Kúnhalmi)

Sor:	
203	sírtam (NK: sírtam)
204	ím letörlém (NK: ím letörlém)
205	sírás (NK: sírás)
210	harcmező (NK: harczmező, a)
213	gyűlölség (NK: gyűlölség)
214	Nyujtsunk (NK: Nyújtsunk)
217	népekét, (NK: népekét.)
221	megőrzésire (NK: megőrzésére)
225	pótolékul. (NK: pótolékul...)
226	csak ez őskardom marad (NK: csak e jó kardom marad)
227 és 228 s.k. bal oldalon	(NK: baloldalon)
229	Kúnhalma (NK: Künhalma)
233	donatiot (NK: dondtiot)
236	is Hogy (NK: is, Hogy)
237	vége (NK: vegye)
238	végre felkéne szólítani (NK: végre fel kérem, szólítani)
242	meggazdagodni. (NK: meggazdagodni,)
245	ítéletnek (NK: ítéletnek)
247 és 248 s.k. oldalon:	(NK: oldalon.)
	ki vele (NK: Ki vele)
257	vérszín (NK: vérszfn)
267	leányom Judit (NK: leányom, Judit)
273	főülmulják (NK: felülmulják)
276	távol, közel (NK: távol közel)
285	ördögömnnek. (NK: ördögömnnek,)
287 és 288 s.k. sugva	(NK: Sűgva)
292	lyányka (NK: lányka)
295	te hölgyeink (NK: te, hölgyeink)
298	fogsz mert (NK: fogsz, mert)
302	setétek (NK: sötétek)
	köztök (NK: köztük)
305	körül (NK: körül)
307	legkiesb (K: javítva ebből: legkisebb)
311	fűzik (NK: fűzik)
	körül (NK: körül)
313	lesi, (NK: lesi.)
317	o (NK: oh)
318	ur (NK: úr)
323	Téged s hatalmadat (NK: Hatalmadat s téged)
326	orul [tollhiba?] (NK: orvul)
328	ur (NK: úr)

Sor:	
329	gyűlöllek fényölelte (NK: gyűlöllek, fényölelte)
331	két (NK: Két)
337	nyújtott (NK: nyújtott)
338	simúl (NK: símul)
341	lyányért (NK: lányért)
343	lyányodnak (NK: lányodnak)
350	lyánynak (NK: lánynak)
	e' kép (NK: ekép)
351	Megsemmisítmi (NK: Megsemmisíteni)
359	kül (NK: k'ül)
360	leszek! (NK: leszek.)

Negyedik felvonás

1	előtt melléktereme (NK: mellékterme)
	Kívül (NK: Kívül)
	Imre. Követ (NK: Imre, követ)
1	Ordítsatok, vadak (NK: Ordítsatok vadak)
2	nagy csak (NK: nagy, csak)
12	Mozduljatok (NK: Mozduljatok)
15	felül (NK: felül)
18	ur (NK: úr)
19	kívül (NK: kívül)
20	te néked (NK: tenéked)
23	javát. — De (NK: javát. De)
25	nyújt (NK: nyújt)
28	nekem (NK: nekem)
32	muzulman (NK: muzulmán)
35	allah (NK: Allah)
39	nélkül (NK: nélkül)
44 és 45	s.k. Kajánnál (NK: Kaján-nál)
	Judit (kezébe (NK: Judit kezébe)
	ül. (Mór (belép.) (NK: ül. Mór belép.))
47	hallani; (NK: hallani.)
50	bírni, s (NK: bírni s)
54	Szivem (NK: Szívem)
57	bele, Alattam (NK: bele. Alattam)
59	Szivem (NK: Szívem)
60	ülte (NK: ülte)
61	ldv (NK: üdv)
62	kietlen, bús (NK: kietlen bús)

Sor:

- 64 éjszakát, (NK: éjszakát?)
65 neked (NK: nekéd)
69 ráborúl (NK: ráborul)
74 Búsan (NK: Dúsan — sh. —)
enyelgeni, (NK: enyelgeni.)
75 sohajt (NK: sóhajt)
76 kietlenül (NK: kietlenül)
77 utolsó (NK: utolsó)
81 Mor (NK: Mór)
88 útat (NK: utat)
89 üdvözöl A (NK: üdvözöl, A)
90 fölrepülőt (NK: fölrepülőt)
94 Rá érsz (NK: Ráérsz)
98 tanítád (NK: tanítád)
105 szívemet (NK: szívemet)
106 Elmégy, s (NK: Elmégy s)
110 benn, és (NK: benn és)
117 Irigylem (NK: Irigylem)
útat (NK: utadat)
124 említél (NK: említél)
132 és 133 s.k. Törét markolva (NK: Törét megmarkolva)
136 szorúl (NK: szorul)
141 jőj (NK: jőjj)
144 1. nemes (NK: I. nemes)
bolondítás (NK: bolondítás)
145 szörnyűség (NK: szörnyűség)
146 2. nemes. (3dikhoz) (NK: II. nemes. (II-hoz).)
mívelsz (NK: művelsz)
148 addig, míg (NK: addig míg)
megnyílik (NK: megnyílik)
151 és 152 s.k. kiáll, Szerencsés (NK: kiáll. Szerencsés)
158 lednyomról (NK: Lányomról)
163 itt (NK: is sh.)
170 Aláírásom (NK: Aláírásom)
171 és 172 s.k. írásokat (NK: írásokat)
megvizsgálják; (NK: megvizsgálják.)
jönnek (NK: jönnek)
Imre K: jav. ebből: Kaján
közökbe (NK: körökbe)
174 állítom (NK: állítom)
177 Leapritjuk (NK: Leapritjuk)

764

Sor:	
178	kerülsz (NK: kerülsz)
182	sóhajt (NK: sóhajt)
183	kimegy, (NK: kimegy;)
185	rendkívül (NK: rendkívül)
189	s (NK: S)
190	Rémáljetek (NK: Rémáljetek)
192 és 193 s.k.	megkövült (NK: megkövült)

Ötödik felvonás

1 előtt	Kúnhalmi (NK: Kúnhalmi)
	Perényi asztalnál... áll. (NK-ban nincs zárójelben)
	ül (NK: ül)
1	Igen jégeső (NK: Igen, jégeső)
2	derült (NK: derült)
3	örülni (NK: örülni)
	zenehang (NK: Zenehang)
6	vígalom (NK: vigalom)
8	sírunk (NK: sírunk)
9	tébolyodttá (NK: tébolyodottá)
	lészünk (NK: leszünk)
14	holnap meghalunk (NK: holnap <i>ugyis</i> meghalunk)
15	egy (NK: Egy)
	nyújt (NK: nyújt)
17	Bálint az (NK: Bálint, az)
18	Ugy (NK: Úgy)
19	aláír (NK: aláír)
20	átadja (NK: Átadja)
21	sírszalak (NK: sírassalak)
22	valál, és (NK: valál és)
23	aláírom (NK: aláírom)
	aláír (NK: Aláír)
25	aláír (NK: aláír)
27	aláír (NK: aláír)
28	itt utolsó (NK: itt az utolsó)
29	lejjön (NK: lejjön)
29 és 30 s.k.	aláírni (NK: aláírni)
30	lelketrendítő (NK: lelket rendítő)
32	ingerült (NK: ingerült)
34 és 35 s.k.	vonulnak (NK: vonulnak)

Sor:

- 37 Magányos, özvegy menyekzd (NK: magányos özvegy, menyegzd)
- 41 busan (NK: búsan)
- 43 rémitd (NK: rémftd)
- 55 üljenek (NK: üljenek)
- 56 jdsz (NK: jdsz)
- sírból (NK: sírból)
- 58 kfsértet (NK: kísértet)
- szük (NK: szük)
- 73 nem *fognak* haladni (NK: nem *haladnak*)
- 75 felelj, (NK: felelj.)
- 81 ujjammal (NK: ujjammal)
- 85 képzelem (NK: képzelem)
- 86 szörnyü (NK: szörnyü)
- 88 úgy (NK: úgy)
- 90 boldogult (NK: boldogult)
- 94 Hallik távol (NK: Hallik a távol)
- sikon (NK: sikon) 3. jelenés (K: [írásbhiba], 4. jelenés; a további három jelenetben is folytatódik ez az elírás)
- 96 és 98 s.k. Más felől (NK: Másfelől)
- 99 síma (NK: síma)
- 103 fölordítasz (NK: fölordítasz)
- jer állj (NK: jer, állj)
- 106 Körülem, és (NK: Körülem és)
- 108 le, vagy (NK: le — vagy)
- 111 Ugy (NK: Úgy)
- 114 ujdón (NK: ujjon)
- 115 szörnyü (NK: szörnyü)
- úgy (NK: úgy)
- 118 fordúlna (NK: fordulna)
- 119 hozna (NK: hozná)
- 122 óhajtott (NK: sóhajtott)
- 128 kerül (NK: kerül)
- 131 kerül (NK: kerül)
- 133 kalandosik [tollhiba?] (NK: kalandosok)
- így (NK: így)
- 136 ül (NK: ül)
- 137 lóggatva (NK: lógatva)
- 138 Fennhangon (NK: Fennhangon)
- felett (NK: fölött)
- 142 maradt, s (NK: maradt s)

Sor:	
144	<i>árnyék</i> (NK: <i>alak</i>)
150	<i>bűvölni</i> (NK: <i>bűvölni</i>)
153	<i>sírokról</i> (NK: <i>sírokról</i>)
156	<i>újjáról gyűrűt</i> (NK: <i>újjáról gyűrűt</i>)
157	<i>sírni</i> (NK: <i>sírni</i>)
	<i>ide,</i> (NK: <i>ide?</i>)
161	<i>szívesebbek</i> (NK: <i>szívesebbek</i>)
165	<i>Sóhajtasz</i> (NK: <i>Sohajtasz</i>)
166	<i>Koldúsna</i> (NK: <i>Koldusna</i>)
168	<i>vizembe'</i> (NK: <i>vizembe</i>)
175	<i>tűnik</i> (NK: <i>tűnik</i>)
187	<i>Él K:</i> jav. ebből: <i>Élj</i>
193	<i>ipad</i> (NK: <i>ipád</i>)
	(A sírból újra emelkedik <i>Izsdk, alakja kísérteti.</i>)
	(NK: (A sírből újra emelkedik <i>kisérteti alakja.</i>))
	<i>Még is</i> (NK: <i>Mégis</i>)
205	<i>semmijök,</i> (NK: <i>semmijök.</i>)
210	<i>frisen</i> (NK: <i>frissen</i>)
214 és 215 s. k.	<i>Aisahhal</i> (NK: <i>Aisahval</i>)
223	<i>szerecsen országba</i> (NK: <i>Szerecsenországba</i>)
224	<i>híret</i> (NK: <i>híret</i>)
227	<i>ök.</i> (NK: <i>ök.</i>)
228	<i>ím</i> (NK: <i>im</i>)
238	<i>útam</i> (NK: <i>utamon</i>)
240	<i>szívemhez</i> (NK: <i>szívemhez</i>)
241	<i>gyűrűm</i> (NK: <i>gyűrűm</i>)
242	<i>egyet:</i> (NK: <i>egyet;</i>)
246	<i>szomorún</i> (NK: <i>szomorúan</i>)
247	<i>szívem</i> (NK: <i>szívem</i>)
250	<i>karjai, . . .</i> (NK: <i>karjai . . .</i>)
251	<i>a kebel</i> (NK: <i>e kebel</i>)
252	<i>hő</i> (NK: <i>hő</i>)
255	<i>Körültakarja</i> (NK: <i>Körültakarja</i>)
261	<i>hűlt</i> (NK: <i>hűlt</i>)
263	<i>ön szívem</i> (NK: <i>önszívem</i>)
	<i>verésitől; Szíve</i> (NK: <i>verésitől Szíve</i>)
264	<i>o</i> (NK: <i>ó</i>)
267	<i>szerafi</i> (NK: <i>szerafi</i>)
273	<i>utban</i> (NK: <i>útban</i>)
274	<i>Dicsőült</i> (NK: <i>Dicsőült</i>)
275	<i>mátkafelek;</i> (NK: <i>mátkafelek!</i>)

Sor:

- 276 és 277 s.k. borúl (NK: borul)
280 síromba (NK: síromba)
281 Fővérmester (NK: Fővérm.)
282 és 283 s.k. Fővérmester (NK: Fővérm.)
vele jött (NK: velejött)
283 Imre mint honáruló Máglyára (NK: Imre, mint honáruló,
Máglyára)

*

Az NK XCIX. kötetében — *Költevények. II. rész. Bp. 1898.*
324—27. — megjelent töredék.

A ZSIDÓ FIÚ

(Újra írva)

Indokolás. Mikor az összes munkáim kiadása tervezetett, azt hittem, hogy a legelső munkámnak a tervezete elveszett. Ez volt a „Zsidó fiú” drámám. Szerettem volna pedig, hogy az is belejőjjön a munkáim sorozatába. Tehát hozzáfogtam, hogy majd emlékezetből újra megírom az egészét. Itt van a kezdete.

I. JELENÉS

IZSÁK, öreg zsidó. MÁRK unokája.

(*Képet mutat Márknak.*)

- IZSÁK Nézte te kis ijám — fijam, kis unokám
E furcsa képet: egy mándruc emberarccal.
Egy fenevad, ki emberszíveket rág.
- MÁRK Óreg apám! Tudod a szentírásból,
Ne csinálj te magadnak képeket
Azoknak formájára, akik a föld felett,
A vízben, vagy az egekben laknak.
- IZSÁK Oh te okos fiú, hogy megtanultad
Amit egyszer anyád felolvasott.
Nem én csináltam ezt a képet itt,
Olasz pamacsolótlul úgy maradt rám
Zálog fejében. Megtetszett nagyon.
- MÁRK Óh nagyapó, én félek e csodától.

IZSÁK Ne félj tőle; hanem gyűlöld! Ez ő,
Népünk halálos ellensége ez.
Fugger György. A nevét el ne felejtsd.
Ezen vadállat itt ez emberarccal
Ez a sátán: a Béliál maga.
S akiknek a szívet im összemarja,
Apád, anyád, és nagyapád,
És majdan tenmagad és kis öcséd,
Ha nagyranőttök. De még addig is!
Mikor a gyermek rosszat álmodik
Nem a boszorka: Fugger ül a mellén.
MÁRK Óh nagyapól Ne rémítges tovább.
IZSÁK Tanulj gyűlölni. Az korán cróslt.
Aki gyűlöli, az a sötétbe' sem fél.
MÁRK Hadd bújjak el öcsém mellé az ágyba.
(A lefűggönyözött dgyhoz siet, elrejtőzik. Künn kopogtatás hangzik.)
IZSÁK *(Péterhez)*
Hallod? Az ajtón zörget valaki.
Eredj le: kérdezd, mi a „sibboleth?”
Ha nem jól ejti ki, be ne bocsásd.
A kemény szájú „Efraim” fia.
PÉTER *(Kimegy és kinnmarad.)*

II. JELENÉS

ELÉBBIEK. SALAMON

IZSÁK No hát voltál a főlovászmesternél?
SALAMON Voltam.
IZSÁK Otthon találtad?
SALAMON Otthon.
IZSÁK No hát mit mondott a kegyelmes úr?
SALAMON Azt mondta, hogy zsidó kutya vagyok,
Veledvel együtt és kirugdosott.
IZSÁK Azt megtehetette. És aztán mit ígért?
SALAMON Hát azt ígérte, hogy ha még egy izromban
Beteszem a lábam a küszöbén,
Megkorbácsoltat a hajdúval.
IZSÁK S te erre mit cselekedél?
SALAMON *(Fojtott dühvel.)* Mit én?
Szerettem volna úgy kedvem szerint
Szívemben megforgatni késemet.

De nem fértem hozzá hajdúitól.
S a szolganép gúnyröhögése közt
Jutottam el. És mostan itt vagyok.

IZSÁK Nem jól cselekvél, édes jó fiam.
Midőn megvert, megrugdalt, te neked
Kezet-lábat csókolva kellett volna
Elé borulnod; térdét átölelned.
Midőn pákosz kutyának nevezett,
Szépen a címet megköszönned.
De a lábait ölelő két karodból
El nem bocsátnod, míg meg nem fizet.

SALAMON Hiszen nem kegyfalatot, nem alamizsnát
Kértem tőle, hanem sajátomat.

IZSÁK Épen azért rugdalt ki a nagy úr.
Mert igazságod volt. Nagy vétke az
Ügyefogyottnak, ha igaza van.
Túrd békével, ha bántanak: zsidó vagy

SALAMON Érzem. Arcomra van írva. Az vagyok.
Utcán ha járok, sárral hajigálnak.
A pór kuvasszait uszítja rám,
A földesúr béres cselédjeit.
S kinek nincs kedve hozzá, hogy megüssön:
Kitér előlem, bélpoklos elől!

IZSÁK Óh Jehova! Miért teremtél engem?
A sátán fölemeli fejét
Az Úr ellen: és durván zúgolódik.

SALAMON Születtem volna kőnek: nem zúgolódnám,
De szívem van. Miért van? Az sajog.

IZSÁK Ah! A zsidónak ne legyen szíve.
Annak csak pénze legyen és esze.

SALAMON Hát Aisah hol van: a feleségem?

IZSÁK Elment a kamaráshoz.

SALAMON (Ijedten) Hova ment?

IZSÁK Mondtam. Zsigmond úrhoz, a kamaráshoz.

SALAMON Nem jól értetted, amit kérdezek:
Nőmet kérdeztem, Aisáht, hova ment?
Értettelek jól, és úgy is feleltem.
Aisáh elment Zsigmond kamaráshoz.

SALAMON (Két kezével hajdba kap)
Zebáoth Isten! Védj az örülléstől!
Mit keres ez embernél hitvesem?

IZSÁK A harmincadok bérletét, fiacskám.

Lásd: téged akárhová küldelek,
A legnagyobb igazságomban is,
Kivernek és elutasítanak.
Nődet szerencsecsillag vezeti.
Amit kért, meg nem tagadták soha.

SALAMON
Soha? Hát ez nem az első eset?
Hát Asmodái, a férjek ördöge
Még sem vezett el örök időkre
A halepének füsttől, mivel
Elűzte Tóbiás? S most is kísért
A házastársak ágykamráiban?
Hát jó! Mi bajom nekem ördög úrral?
Az ördögöt ám büntesse Jehova,
De az asszonyt én büntetem: a férj!

IZSÁK
SALAMON
Parancsolhatsz-e a fölfogatott
Tengernek?

IZSÁK
Ha fiam volna e tenger,
Parancsolnék neki! Én, az apa
Királya vagyok a fiamnak. S a fiú
Az ő apjának rabszolgája.

SALAMON
De a férj is királya a nejének.

IZSÁK
No hát akkor viselje koronáját,
Amellyel homlokát fölékesíti.

SALAMON
(Arcát két kezébe takarja.)
Óh hiszen rabszolgája voltam én neki,
Milyen nagyon szerettem ezt az asszonyt!

IZSÁK
*(Halkan mormogja megszokott imádját, félbeszakítva köz-
beszólásokkal.)*
Régen, nagyon rég: negyven év előtt
Olyan fiatal voltam, mint te most.
S épen ilyen bolond. Majd negyven év után
Te is ilyen vén léssz és ilyen bölcs.
Bolondság minden érzés a világon
És semmi sem igaz. A becsület
Pénz, mellyel a bolondokat fizetik.
Hát az crény? Portéka, amit nagyra tartanak.
Boldog, ki vásárost talál reá.
Szeretet? Uzsorára adott pénz,
Melynél a tőke is elvész, kamattal együtt.
Asszonyhűség? Szín, melyről a vakok beszélnek.
Csak egy igaz a világon: — a pénz!

Csak egy marad örökké: — az arany.
 Óh az arany, az mindent kifizet:
 Útést, fáradást, vesztett ifjúságot.
 Boldog az apa, aki vermet ásott,
 Hogy eltemesse megholt gyermekét,
 — És a veremben aranyat talált.

SALAMON

(*Örült módon felkacag*)
 Igazad van, öreg ember! Aranyból
 Kellett volna alkotni Jehovának
 Az ember szívét! Nem fogna rajt' a rozsdal

Mikor pedig idáig eljutottam, akkorra Gyulai Pál barátom felfedezte az Akadémia levéltárában a régi kéziratomat s boldoggá tett a megküldésével. Abba hagytam a további folytatását a megkezdett új kidolgozásnak. Ezt annál könnyebben tehettem, mert az ötven év előtt frott munkámat jobbnak találtam, mint a mostanit.

★

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Címlap A két Vergilius-idézet közül az első: *Aeneis* III. ének 56. sor; a második *Aeneis* IV. ének 412. sor.

Első felvonás

Sor:

- 33 *Móré Fülöp* — a történeti források szerint egy Csulai Móré Fülöp szőrényi bán volt; egy másik Móré Fülöp 1519-ben egri nagyprépost, 1524-ben pécsi püspök; a mohácsi csatában esett el.
- 70 *Fuger*, helyesen *Fugger* — német kereskedő család, amely nagyszabású vállalkozásaival behálózta Közép- és Kelet-Európát. Hazánkban a felvidéki bányákat és pénzverdét bérelte.
- 350 *márk (márka), márids (márids)* — régi pénznemek; egy ezüst márka kilencszer ért többet a máriásnál
- 348 *Én istenem! én erős istenem,*
mért fordítdd el tőlünk arcodat — Jókai itt és később is Aisajt a biblia nyelvén beszélteti; az itt idézett szókép pl. a Zsol-tárok könyvében többször is szerepel.
- 368 *mirigyések* — ragályos nyavalyában, pestisben szenvedők
- 388 *pozdorja* — a törött, tilolt kender és len kórójának apró, fás része, hulladéka

- Sor:
 407 *zászlós* — ti. zászlósúr: így nevezték azokat a nagybirtokú feudális urakat, akik saját zászlóik alatt állítottak ki és vezettek katonai csapatokat, azonkívül általában az országos és udvari fömléltóságokat
 482 *Megbüntetem a szülők bűneit*
A gyermekekben harmad és negyed
Izíg — bibliai idézet Mózes II. könyvéből, XX. 5.

Második felvonás

- 9 *kietlen* — itt: pusztaság
 111 *Perényi Imre* — ősrégi főnemesi család sarja, 1504-től az ország nádora. 1519-ben halt meg. — „Szerencsés Imre II. Lajos' idejében kintstartó volt. 'Sidóból lett keresztyénné. Keresztapja Perényi Imre palatinus volt, 's éppen ezért adódott neki a' keresztségben az Imre név. Azelőtt Salamonnak hívták. Vallásával cgyütt feleségét 's gyermekeit is elhagyta Budán a 'Sidó utcában, és egy Kolozsvárról származott lányt vett el, aki a' királyi udvar előtt is ismeretes volt. Az esztergomi érsek Szalkai László vette őtet maga mellé kincstartónak.” (Budai, III. k. 326.)
 170 *Zdolya* — másképp Szapolyai János, erdélyi vajda, magyar király. (L. kötetünkben 917. l.)
 171 *Bátori* — Báthory András (?—1566) 1519—20-ig macsói bán, majd királyi kincstartó. Báthory István (?—1530) 1519-től nádor; 1525-ben vádat emeltek ellene, hogy az ország pénzét elsikkasztja, hamis pénzt veret s titkos összeköttetésben áll a törökkel. Lehetséges, hogy Jókai Szerencsés Imre jellemének, sorsának kidolgozása közben őrá is gondolt.
 244 *Móré Pál* — a Móré-családnak több tagja is szerepelt ebben az időben, de *Pál* nevűről nem szólnak a források
 320 *kajmán* — krokodil

Harmadik felvonás

- 32 *tar* — kopasz; itt: a „török” szó színonlmája
 33 *zászlós Báthori* — Báthori zászlósúr
 40—48 *A százhuszas küldöttség megjelent*
Kirdlynének pítvardban, szólaní
Kivánó az orszóg sérelmiről;

Sor:

S egy cifra bdbut lett . . . stb. — „Hétfőn a nemességből 120 képviselő jelent meg a király előtt, hogy meghallgassák magyarázatait. (. . .) Közben a nemesifjak kicsentek Lajos szobájából egy a lengyel király fia számára ajándékuul készített babát, egy magyar lovagot teljes fegyverzetben, azt a Rákos mezejére hozták és így kiáltottak: „Nézzétek, mire fordítják az ország bevételeit; milyen harcosokkal akarja a király az országot megvédeni; ilyen harcosokat hoznak világra a német udvarhölgyei” — mire a csinos játékszett ünnepélyesen halálra ítélték és fölakasztották egy fára.” (Fessler VI. 134—135.)

55 *kis-király* — II. Lajos, aki 1521-ben mindössze 15 éves volt
95 *öt gyűlésünk volt már egy év alatt* — 1521 és 1525 között sűrűn tartottak országgyűléseket Budán, Rákos mezején és Hatvanban.

107—112 *Jajcdt és végvdrt . . .*

Belgrád, utolsó biztos őrfalunk

Már omladék

— Jajca a régi Bosznia (ma Jugoszlávia) területén volt jelentős erődítmény; 1520-ban még ellenállt a törökök ostromának, csak nyolc év múlva esett el. A szörényi bánóság, a feudális magyar állam egyik déli végvidéke a XIII—XVI. században, a Duna bal partján, a mai Románia területén, 1524-ben került török kézre. Zimony (Zemun) Jugoszláviában, a Száva torkolatánál, Belgráddal szemben fekszik. 1521. július 29-én foglalta el II. Szolimán. Szendrő (Smederevo, Jugoszlávia) végvára a Morava torkolatánál épült; már 1454 óta volt a törökök birtokában. Szabács (Sabac, Jugoszlávia) a Száva jobb partján Zimonnal és Belgráddal körülbelül egyidőben esett el. Belgrádot Szolimán Zimony után egy hónappal, augusztus 29-én foglalta el.

119 *Bot János és Oláh Balázs segélyt*

Sürgetve kérnek

— „Belgrádban mint főemberek szolgáltak Móré Mihály, egy áruló, Oláh Balázs és Bajnai Both János, bátorszívű férfiak. Ők még idejében jelentették a királynak, hogy az alsó város és a felső vár élcclemmel és hadiszerrrel rosszul van ellátva. (. . .) Bóth János nem szűnt meg pénzt könyörögni a királytól, az államtanácstól az okosságáról és nagylelkűségéről ismert Mária királynétól pénzt ágyúkra, golyókra és puskaporra.” (Fessler, VI. k. 53—54.)

- Sor
- 153 *Az ellenség élbe Ferdinánd ígért hadat* — „Ferdinánd osztrák főherceg 3000 fő gyalogost ígért.” (Fessler, VI. k. 56.)
- 168 *kalandosok* — a „kalandos urak”-ról Jókai később, *A magyar nemzet történetében* külön cikket írt. (MNT I. k. 309—310.) „Ekkor egy társulat keletkezett; fő- és köznemesek egyesültek egy közcélra, az országot megmenteni, a király tekintélyét megszilárdítani, kibékíteni a nemesi rendeket és megghiúsítani minden uraskodó törekvést. E társulat tagjai nevezték magukat *kalandosoknak*, nem a *kalandor* szóból, hanem *calendae*-től, a hónapok bizonyos napján lévén összejövetelek.”
- 179 *Előbb a Clerus birtokán a sor* — l. az V. felvonás 24—27. sorához írt jegyzetet
- 229 *vel alias* — vagy másként
- 231 *jure hereditario* — az örökös jogán
- 240 *haris* — nádasokban, nedves réteken, szántóföldeken tanyázó, kisebb költöző madár. Tojásain olyan erősen ül, hogy róluk elkergetni nem lehet, inkább agyon hagyja magát ütni. Mint szóképet Jókai a kapzsi fukarság érzékeltetésére használta.
- 247 és 248 s.k. *Actiót kíván* — aciónak nevezték általában a peres eljárást. Szűkebb értelemben így hívták azt a pénzbírságot, amellyel az országgyűlés szónokait sújtották, ha személyeskedő, sértő kijelentéseket tettek.

Negyedik felvonás

- 5 *Gellért* — Gellérthegy
- 17—18 *Ha két napig Belgrád alá segélyt nem küldesz* — a történeti források nem tudnak arról, hogy Szerencsést a törökök megvesztegették. Búne „csak” az volt, hogy nem segítette kellően a töröktől ostromolt Belgrádot. „Fösvénységére 's pénzhalászására nézve sohasem szűnt meg 'sidó lenni. Belgrád és más várak török kézre lett jutásának az ő szűkmarkúságát vetették okául 1521-ik eszt (endőben)”. (Budai, 326.) „Pénzt (Both János sürgetésére) haladéktalanul küldtek; de egy sor hajónak nehéz lőfegyverekkel, golyóval és puskaporral és fegyverekkel való megrakását Szerencsés Imrére, a megkeresztelkedett zsidóra, az udvarnak és a mágánásoknak sokat hitelező, ezért vagyonos férfire bízták; ez azonban csak a maga

Sor:

- hasznát számolta és nem az időt; a hajókat nem indították gyorsan útnak, Belgrád segítség nélkül maradt.” (Fessler, VI. k. 54.)
- 18 *nagy-ur* — a szultán
- 37 *Selim*— I. Szelim török szultán (1476—1520). Jelentős hódításaival szolgált rá a „rettegett” jelzőre.
- 153 *Felsége a kirdly*
És a kalandosok nem mennek át
Tandéskozásaikba — „A következő napon a prelátusokat, akik néhány mágnással együtt mindenféle cselszövs segítségével a kalandos-testvéreket igyekeztek maguknak megnyerni, a király és királyné elé hívták. Mindkettőjük nagyon nyomatékosan figyelmeztette őket, hogy gondoljanak a tróntól kapott javadalmakra. (...) A királynén kívül a kalandos-testvérek is egy nagyon érzékeny oldalukon támadták meg a prelátusok és mágnások rendjét: azt akarták, hogy nemes ember többé ne szolgáljon a prelátusok és mágnások udvarában.” (Fessler, VI. k. 158—160.)
- 151 és 152 s.k. *Fővérmester* — főbóhér; a szó Jókai alkotása
- 188 *Három török követ nyakát szelém* — „Miután Szabács várának elvesztéséről és Szolejmán Szendrő elleni felvonulásáról szóló hír Budára megérkezett, Berham követet és kíséretét Tatára vezették és ott titokban megölték, a hulláikat pedig a várfal keleti részén levő nagy tóba süllyesztették.” (Fessler, VI. 55—56.)

Ötödik felvonás

- 16 *Itt a rendeknek határozata*
Török Bálint az elfutott felől. — „Oda [Budára] idézték meg Héderváry Ferencet és Török Bálintot, hogy felelősségre vonják őket a Belgrádnál tanúsított gyáva, időelőtti, az árulással egyértelmű menekülésiük miatt; és minthogy nem jelentek meg, a király kihirdette, hogy mint árulók száműzetésre ítéltettek.” (Fessler, VI. 70.)
- 24 —27 *E harmadik minden külföldinek*
Az udvartól úti-levélt kíván.
E negyedik a tisztelendőket
Földi javak gondjdtól menti meg. — „Ekkor a nemesség elhatározta, hogy e naptól fogva a prelátusoktól és az egész klérustól megvonja a tizedet, és ennek összegét Szalánke-

Sor:

- mén és más végvárok megerősítésére fordítják." (Fessler VI. 137—138.) — „A király hajlandónak mutatkozott a nemesség minden követelését teljesíteni; megígérte, hogy a németeket, kivéve kettőt-kettőt a maga és királynő szolgálatára, elbocsátja az országból." (Fessler, VI. 139.)
- 63 *Szép volt egykor Babylon és Babylon pusztulni fog* — Jeremiás próféta szavai a bibliában. Ezen alapszik Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* c. ódájának befejező sora: „Róma s erős Babylon leomlott."
- 283 *Szerencsés Imre mint hondruló Máglyára ítéltetett.* — „Mind a Rákos mezei, mind a hatvani diéta azt kívánta Lajos királytól 1525. eszt.(endőben), hogy Imrét vonja számadásra és ötlet szerént büntesse meg." (Budai, III. k. 327.) „A Szerencsés Imrének nevezett megkeresztelt Salamon zsidót nemcsak minden hivatalától megfosztania a király és királyné környezetéből elkergetni, hanem a beismert és tanúk által bizonyított gáztetteiért meg is kell büntetni." (Fessler, VI. k. 128.)

A KÉT GYÁM

SÚGÓKÖNYV

A dráma autográf kéziratban nem maradt ránk. Súgókönyvét az OSzK Színháztörténeti tára őrzi, K 96. sz. alatt $21\frac{1}{2} \times 18$ cm puha fedelű, 117 számozott és két számozatlan lapból álló füzet. A címlap jobb felső sarkában bejegyzés: Királyi cenzúrára küldetett Jan. 19. 846. Komlóssy. Az utolsó lapon található a cenzori engedély: „A' törölttek kihagyásával 's közben tett módosítás mellett előadathatik. Költ Budán a' kir. könyvbírálati főhivatal' 846^{ka} évi Boldogasszony hó 23ⁿ tartott üléséből. Ifj. Palugyay Imre, a' könyvbírálat főhivatal tollvivője." A cenzor a II. felvonás 99—104. sorát kifogásolta (ha imádkoznál ... iccés üvegből.), nyilván vallási szempontból. Az inkriminált rész helyébe ez került: „ha mátkád körül forgolódnál, kit egy hét múlva elveendesz".

KIADÁS

Nyomtatásban kötetünkben jelenik meg először. De Jókai 25. sz. noteszének 64. versőjén, a *Zsidó fiú* és a *Földönfutó* között ott szerepel a darab-címek között *A két gyám* is. (L. JKK *Följegyzések* II. Bp. 1967. 398.) Vagyis Jókai tervbe vette a mű kiadását az NK-ban, de azután felhagyott ezzel a gondolattal.

KELETKEZÉS

A tengerszemű hölgy c. önéletrajzi regény (1888) IV. fejezetében arról van szó, hogy Petőfi Komáromba érkezik barátjának látogatására. A város közönsége ünnepélyesen fogadja a már országos hírnű költőt, aki természetesen Jókaiéknál száll meg. Este a két jó barát között a következő beszélgetés folyik le.

„— Mit dolgoztál azóta, hogy nem láttalak?

Megmutattam neki a Hétköznapiok kéziratát. Készen volt már. —

— Miért címezed „Hétköznapioknak”?

— Azért, hogy senki se várjon belőle valami rendkívüli dolgot.

Belenézett. Csak a fejezeteket olvasta el.

— No ez eredeti gondolat volt tőled, hogy a fejezetekhez népdalokból válogattál mottókat. Ezt viszem magammal Pestre, kiadatni. (. . .)

Azzal bedugta az útításkájába kéziratomat; nem zárta le kulccsal a zárát.

— Hát még írtál?

Én még egy csomagot húztam elő.

— Egy színművet. „Két gyám” a címe.

— Mit akarsz vele?

— Pályázni akarok az akadémiai jutalomra.

— Azt nem teszed. Azt én nem engedem. Egyszer pályáztál, akkor nem adták neked a jutalmat? pedig a két akadémikus melletted volt; többet oda nem mégyl! A darabodat add a színháznak.

Meg kellett magamat adnom.

— Majd elviszem a darabodat Szigligetihez. Az egyszerre fel fogja benned ismerni a veszedelmes vetélytársát — s éppen azért elő fogja adni a színművedet. Az is olyan ember!

Egészen rábíztam a sorsomat.”

Ezek szerint *A két gyám* Komáromban készült, egyidőben a *Hétköznapiokkal*; Petőfi vitte el a kéziratot Pestre s juttatta el Szigligetihez előadás végett. Csakhogy *A tengerszemű hölgynek* ebben a részletében is több a költészet, mint a valóság. Petőfi komáromi látogatása egészen

más körülmények között zajlott le, s a két jóbarát végül is együtt utazott vissza Pestre (l. Váli Mari: *Emlékeim Jókai Mórról*. Bp. 1955. 23–25.); Jókainak egyébként sem volt szüksége Petőfi segítségére, hiszen 1845 február végétől vagy március elejétől már Pesten tartózkodott patvarián; a *Hétköznapiak* is csak jóval később készült el teljesen (l. JKK Regények 1. k. 322–323.). Szigligeti pártfogását sem kellett igénybe venni, mert írónk ezzel a művével is pályázni akart — nem az Akadémián, mert ott csak „tisztá” tragédiák vagy vígjátékok jöhettek számításba, hanem a Nemzeti Színháznál. S ez az a pont, ahol *A két gyám* keletkezésének valóságos történetét el kell kezdenünk.

Ráday Gedeon, a Nemzeti Színház igazgatója 1845. február 17-én 50 arany jutalmat tűzött ki egy „a magyar életből vett tárgyú, népies, de aljasságtól ment színműre, melyben a szerzőnek dalokkal és látványos eszközökkel is szabad színdarabja érdekét nevelni, ha ilyenmit célszerűnek tart.” (PDI 1845. I. félév 17. sz. 277/78.) A határidőre, szeptember 1-re összesen 14 mű érkezett be, köztük a 7. sorszámot kapott *A két gyám. Népszínmű 4 fölvonásban* a következő jelíggel: „Linea recta est brevissima”. (Egyenes út a legrövidebb. L. PDI 1845. szeptember 11.)

A három íróból (Bajza József, Császár Ferenc, Vörösmarty Mihály) és három színműből (Egressy Gábor, Fánics Lajos, Szentpétery Zsigmond) álló bíráló bizottság a Pesti Divatlap október 23-i számában hozta nyilvánosságra következő döntését.

„Habár a pályázásra bocsátott 14 színmű némelyike, egy vagy más tekintetben, némi csekély figyelmet gerjeszteni bírt is, a legnagyobb részt azonban minden bírálaton alul levén, kettőben összpontosult különösen a választmány figyelmé, mellyek ha a bírálók várakozásához képest, művészeti szempontból véve teljesen kielégítőnek nem találtattak is, némi tekintetből előadást, s ennél fogva a pályahirdetés értelmében, jutalmat is igényelhetőnek tekintettek.

E két színmű tehát, névszerint: a 7-ik számú: *A két gyám. Népszínmű 4 fölvonásban*. Jelige: *Linea recta est brevissima*; és a 8-ik számú: *Az obsitos. Népies színmű dalokkal 4 szakaszban*. Jelige: *Katona vagyok én, kiszolgált katona, Csak káplár sem voltam, mindig közkatona (Petőfi)* — újabb vizsgálat végett, ülésben előszöról föl olvastatván, a bíráló választmány, noha a „Két gyám” című népszínműnek életből vett néhány jól sikerült képei, találó satyrája, élénk beszédfolyama, s komikai színezete által örömmel győződött is meg szerzője némi hivatásáról, de jelen művének a jutalom hirdetéssel egyenes ellentétben álló több rendbeli szó és cselekvénybe szőtt durvaságai, következetlen jellemzései, továbbá felette

hiányos színi szerkezete miatt, azt nem csak jutalomra, de jelen alakjában előadásra sem vélte föltétlenül ajánlhatónak, s így fölötte az elsőbbséget általános szótöbbséggel „Az obsitos” címűnek adván, ennek, mint amannál jóval tisztább, s jelen közéletünköből vett élénk színezetű képci, — következetes és okszerű jellemfestései — továbbá — némi gyarlóságai mellett is — több színi hatást ígérő szerkezeténél fogva előadásra méltónak, az 50 arany pályadíjt s előadásbeli részilletségeket is odaítélte.

Ezután fölbontarván a pályanyertes mű jeligés levele, kitűnt: hogy szerzője: Kovács Pál, Győrött.

A többi 13 színmű jeligés levelei fölbontatlanul elégettetvén, maguk a művek, a jutalomhirdetésben nyilvánított szabály szerint, a Nemzeti Színház könyvtárába letétettek. A pályanyertes szerző pedig műve eredménye s a jutalom átvétele iránt hivatalosan értesített. Költ. Pesten, october 14-én 1845. A választmány megbízásából Fánecs Lajos, a nemz. szính. igazg. ügyvivője, s e választmány egyik tagja s jegyzője.”

A színház *Az obsitost* november 23-án bemutatta, de az előadás botrányba fulladt: a nézők nemcsak fütyültek, hanem dühükben hangosan szidalmazták a mű szerzőjét, a bírálókat és magát Rádayt is. (L. Bajza József: *Összegyűjtött munkái*. Bp. 1900. V. k. 338.) Felszólaltak a hírlapok is; a leghangosabban Pákh Albert a Pesti Hírlap 1845. november 25-i számában. „A bakot lött bíráló választmány — írta többek között — mely e célra külön alakított, mint halljuk, kénytelen volt bakot löni. A jutalmat ki kellett osztania, s az *Obsitos*nál jobb mű — szerinte — be nem érkezett. Az utóbbit nem hirdetjük, de bevárjuk Jókai *Két gyámját*, hogy ítélhessünk mi is.” A Pesti Divatlap meg azt írta, hogy „a bíráló bizottság azért mellőzte a *Két gyámot*, mert azt hitte, hogy ez a — gyűlölt Petőfi műve”. (1845. november 27.) Nyilatkozott az ügyben Bajza is. Nem helyezte a nagy lármát, védelmébe vette Rádayt és a megtámadott dráma-bírálókat, noha ő a választmányban Kovács darabját „semmi figyelemre nem méltónak” ítélte. Ehhez azonban hozzáfűzte: „Azért teljességgel ne rovassek fel érdememül, hogy az *Obsitos*ra nem szavaztam, mert ki tudja, a *Két gyám* című pályamű, mind a mellett, hogy én, organikus hibái dacára is, színi hatást ígérőnek nyilvánítottam, nem fogott volna-e megbukni?” (Id. h. 339—344.)

Ezek után a színház úgy döntött, hogy elő fogja adni a *Két gyámot* is. A Pesti Divatlap 1845. december 4-én már közölte is: „Jókai Móricz *Két gyámja* a színház bíráló választmány által csakugyan elfogadtatott, s nem sok idő múlva azon deszkákra kerülend, hol annak vetélytársa szerencsétlenül felbukott. Teljes reménnyel né-

zünk e darab adatása elébe, mert tudjuk, miszerint e mű igen sok élvezetést s mulattatót foglal magába." Vahot lapja azonban csak részben mondott igazat. Nem tudni: szándékosan-e, hogy nyomást gyakoroljon a színházra, vagy helytelen információ követezésben. Pukánszkyne Kádár Jolán ugyanis kimutatta, hogy *A két gyám* c. népszínművet, amelyet Jókai a *Kincstárnok* után egy hónappal (*A zsidó fiú* — *Kincstárnokot* november 6-án adta be) nyújtott be, először a három utolsó felvonás teljes átdolgozása végett visszadták s csak azután fogadták el egyhangúlag előadásra. (Pukánszkyne Kádár Jolán: *A drámabíró bizottság*. ItK 1939. 12.) Pukánszkyne adatát megerősíti egy, a Budapesti Híradó december 16-i számában megjelent közlemény is: „Jókay ‚Két gyám‘ című vígjátéka a játékszíni választmány által, némely lényeges módosítások után, elfogadtatott.”

Az előadás elé azonban újabb akadályok gördültek, amint arról Jókai leveleiből értesülhetünk. (OSzK Kézirattár Fol. Hung. 2216.) 1845. december 27-én ugyanis ezt írta Pákh Albertnek Pestre: „Szentpéteri elutazott, fogják-e a ‚két gyámot‘ az alatt, míg ő oda lesz, színpadra tölni? Ha fogják, ki működne az ő szerepében? Én azt gondolnám, Bartha. S erre nézve kérlek, hogy a szerepeket osztandó rendezőségnel légy némi hozzászólással, mit teljes hatalmazottságodnál fogva különben is joggal és okkal tehetnél. P. Nellivel is beszélj, ha szerit teheted, s mihelyt valaminek végére jártál, kegyeskedjél nekem azt megírni, mint szinte hozzávetőleg gyanítható határnapját színművem ünnepélyes kerékbetöretésének.” Fennmaradt az említett meghatalmazás is: „Meghatalmazás, mellynek erejével t. c. Pákh Albert urat ‚Két gyám‘ című színművem körüli szükséges intézkedésekre czennel tellyes hatalommal felruházom, megbízom és felhatalmazom. Költ Pesten 1845. Dec. 10-én Jókay Móric.” Ami pedig a levélben foglaltakat illeti: Szentpétery december 20-a táján valóban hathetes vendégszereplésre utazott Kolozsvárra; P. Nelli pedig alighanem Prielle Kornélia, aki akkor átmenetileg Pesten tartózkodott.

Pákh választát nem ismerjük, de kedvezőtlen tartalmára Jókainak következő, 1846. január 26-i leveléből következtethetünk. „Comoediámat — írja Jókai — én sohasem tartottam a középszerűen fellyülállónak (ez is csak köztünk maradjon), s ezért Szentpéteri eljöveteleig még a szerepeket se engedé kiosztani, azt pedig, ha megjön, nekem rögtön megírd, hogy lódulhassak Pestre, s ha osztán a próbákon rosszul divinálnának az aspectusok [!], a darabot minden gondolkodás nélkül visszavennem, vagy megsemmisítés vagy újabb átdolgozás végett, mely utóbbihoz nem hiszem, hogy leendjen valaha türelmem.”

De bizony volt türelme, mert február 20-án, most már Pestről, ezt írta anyjának: „... A ‚két gyámot‘ megint újra dolgozom, ez elég keserves állapot, de megteszem a magam jóvoltáért. Molnár azt mondja, hogy kár volna prókátor mesterségre adnom a fejemet, az irodalomban szebb pálya vár reám, Tóth Lőrinc még magasabb dolgokkal biztat, hanem biztat a gyűldei fiatalság is, hogy a ‚két gyámot‘ meg Petőfi színművét akár milyenek lesznek is – ki-fütyüli. Éppen ezért kell most nagyon talpra állnom; természetes, hogy nekünk is vannak jóakaróink, kik szinte készülnek az erálttett fiatalság fölött ellenőrködni, nagy ingerültséggel váratik mind két résztől a darab színpadra kerülése, mit Fánccs uram tehetsége szerint húz, halaszt.” Végre azonban március 18-án jelenthette Komáromba, hogy „Darabomból ki vannak már osztva a szerepek, valahára majd csak előkerül már, de a napját még nem tudom.”

A DARAB FOGADTATÁSA

Ilyen előzmények után került sor *A két gyám* bemutatására 1846. április 18-án. Zenéjét Szénfý (Kohlmann) Gusztáv (1819--1875), a 40-es évek egyik legjelentősebb dalszerzője, Petőfi költeményeinek első megzenésítője írta; rendezte Fánccs Lajos. A szereposztás a következő volt:

Egyenes István	Szentpétery Zsigmond
Veinerle Simeon	Szákfy
Tarjagi Jónás	Fánccs
Mathusnyay Mathusalem	Balog
Raker Mihál	Gózon
Szabadfői Emil	Lendvay
Herwerder, jegyző	Udvarhelyi Miklós
Hidegkúti Árpád, Tarjagi gyámfia	Füredy
Mathusnyay Ingomár	László
Fülöp, rongyász	Egressy Gábor
Verbung-káplár	Bartha János
Füli uram	Telepi
Jancsi	Réthy
Habakuk	Hubenay Ferenc
Bercze Pál	Szigligeti
Betyár	Egressy Béni
Diák	Szigeti József
Korhely	Czakó Zsigmond
Verbungos	Kecskés

Cigányok

Iréne
Janka
Mártha asszony
Pórléány

Novák
Bratka
Petrik
Lendvayné
Szathmáryné
Kovácsné
Kovács Mari

A színlap alsó részén ez állt nagy betűkkel: „Minden félreértés elkerülése végett nyilvánítatik, hogy ezen népszínmű, pályázása után, a szerző által újonnan dolgoztatott ki.”

Bajza aggálya indokoltnak bizonyult. A „tizekkel” szemben álló Honderű röviden intézte el a darabot. „Jókay úr Két gyám-a nem felelt meg a közönség igényeinek, s egész csöndességben megbukott. Az egész mű nem egyébb, mint kopott anyagokból összetoldozott zagyvalék, melynek sem meséje, sem szerkezete, sőt beférclelt soi dít [úgynevezett] elméncséjei sem újak, erkölcsi iránya pedig a legkárhuzatosb. Tháliánk majd bővebben taglalja jövő számban. Az utolsó felvonást már nem győző elvárni a közönség, s a darabtól megindult — haza felé.” (1846. április 21.) A belgért „bővebb taglalás” azonban elmaradt, még pedig a következő indokollással:

„Mint értesültünk, szerző maga belátá műve gyöngeségeit adatás alatt, s azt többé adatni nem is szándoka. Ily esetben felőle hosszasabban szólani bíráló viszketegnek látszhatnék. Minden során a compilatio-nak — mert az egész nem egyéb — meglátszik a fiatal kezdő kéz’ tanulatlansága, melynek még évek’ szorgalmas, szilárd művelésére, meg egy kis élettapasztalatra van mindenek előtt szüksége, hogy éldelhető színművet nyújtani képesb legyen. Addig isten velünk.” — (Honderű. 1846. május 5.)

Méltányosabban ítélt az Életképek kritikusa, Vas Andor, családi nevén Hazucha Ferenc.

„Úgy látszik, hogy e’ színmű is kimúlt, de hősileg, mint egy római gladiátor, éljenzés és tapsvihar között, a’ mi mindenesetre tanústja, hogy igen üdvös dolog, ha az embernek személyes jó ismeretségei vannak, akár földszint, akár a’ karzaton.

A jelen népszínműről kevés mondanivalónk van. Szerzője egyike legszebb tehetségű fiatal írónknak, kinek kitűnő munkái a beszélyírás terén szép élvezeteket szereztek eddig a szépirodalmi lapok olvasóinak; s megvalljuk, hogy ezek emlékeinél fogva jó reményekkel léptünk a színházba. E jó reményünknek az egész első felvonás, kivevén az elején egy pár gyöngye jelenést, igen örvendetesen megfelelt; megfelelték egyszersmind számos jelenések a többi 5 felvonáson keresztül,

úgy, hogy szerzőnek csak saját akaratától és kitartásától függend, a színműirodalom terén is oly becses munkákkal kötni le idővel maga iránt a közönség figyelmét, mint ezt a beszélyírási téren tette . . . Némely jellem e színműben kitűnő erővel, meglepő eredetiséggel, mi nem köznapi hivatást tanúst, van felfogva első jelenéseiben; azonban csakhamar belefáradni látszik szerző e sokat ígérő jellemzésekbe, s emberei vagy színtelenek, vagy következtelenek lesznek. E következtelenség legfőbb hibája az egészben vett színműnek is, melynek cselekményében igen kevés az összefüggés; némely egyes cselekmények pedig nemcsak összefüggéstelenek, de céltalanságuk által gyermekesekké válnak. (. . .) — Szerző gondosan szemlélni látszik az életet s mint költő, felhasználni annak jelenéseit; s ez íróra nézve mindenkor legnagyobb dicséret. Így van a jelen színműben egy ismert anecdotá bizonyos számtisztól is felhasználva; de hibásan, amennyiben neki ruganyosságot, drámai élt, cselekvést a ténybe, elmulasztott a szerző megadni.

Darab végével a szerző a karzat által makacsul megéljenzetett és kitapsoltatott.”

E bírálat után L. P. tollából még egy csevegés is következett.

„Emma. Ugyan mért volt ma a játékszíni cédulán rófnyi betűkkel hirdetve, hogy szerző e művét tökéletesen átdolgozta?

Gyula. Csak azért, hogy a közönség meg ne botránkozzék, látván, hogy ez jobb *Az abszisztál*, mely miatt pályázáskor elmelőztetett. Egyébiránt nyíltan ki kell mondanom, hogy én jobbnak tartom szerző első kidolgozását, mely pályázott, s mely előttem szinte ismeretes, sőt most is az első és második fölvonás leginkább tetszetek, mikén szerző semmi lényeges változtatást nem tett.

Elek. Ez igen furcsa, s azt látszik tanústani, hogy nem mindig jó a szerénység, mely kész művét mások tanácsa szerint javítani.

Én. Szerző ezzel kénytelen volt, különben darabja nem fogott volna színpadra bocsáttatni.

Vilma. Az előadást jónak mondhatni ugyan, de mégis sokkal nagyobb hatása leendett az egésznek, ha mindnyájan úgy tudták volna szerepeiket és oly gyors összevágással szavaltak volna, mint Szathmáryné. A zene nem legjobb, igen siralmas, s annál kevésb benne a cikorya nélküli jellemzettség.” (Életképek. 1846. Április 25.)

A legkedvezőbb, — nagyon is jóindulatú — bírálat „Szinéri”, azaz Vahot Imre tollából jelent meg. (Maga Jókai árulta el egy alkalommal, „miszerint Szinéri és Vahot Imre egy személy”. L. CB I. k. 428.)

„Semmi sem próbálja meg annyira az író erejét — írja Vahot —, mint a színpad. Novellát, verset, regényt írhat valaki igen jól, de azért még nem következés, hogy drámát is szükségképpen talpraesett

tudjon írni. Szerzőt eddig, mint nagytehetségű novellaírót ismeré a közönség, épen azért kár volt magát az új, de sokkal gyöngébb oldaláról megismertetnie. — Mert a „Két gyám” általán véve, mint költemény, sok tekintetben szép költői erőt, de nem nagy drámaírási tehetséget tanúsít. Nem elég az, hogy a színpadra egymással beszélgető embereket állítsunk, kik egy, virágos mondásokkal, erkölcsi sentenciákkal, s elméncségekkel felcírázott történetet öt felvonáson keresztül eljátszanak. Ehhez még más is kell. A lehetőleg érdekes cselekvény különféle részeit, a drámai egység elve szerint, helyesen összeállítani, okszerűleg, valószínűen motiválni, a jellemeket következetességében tartani, s nem egyes elméncségekben keresni comicai erőt, hanem magát a karaktert és cselekvényt úgy alkotni, hogy nevetető hatással bírjon. S több efféle apróság, mindek kivitele azonban nem oly könnyen felfújható dolog, mint némelyek képzelik. E kívánatoknak szerző részint épen nem, részint fölötte csekély mértékben felelt meg. — Az ő, már sokféleképp variált tárgyú művének kidolgozása, sokkal gyengébb, hogysen az a közönséget elcitol végig érdekelhette s jó kedvben tarthatta volna. Némely alakját egészen eltorzította; s tréfiái olykor sületlenek, triviális gyermekségek. (...) De azért meg kell adni, hogy e műven néhány jellemvön és elméncség igen-igen sikerült. Ilyen a többi közt a derék becsületes városbíró azon csélyes fogása, miszerint néha süketnek tettei magát, hogy az őt környező gazok ármányait kijátszhassa. De azután Egyenes uram e sajátos szerepből csakhamar kiesik, s igen unalmas morális prédikációkat tart. — Jó az is, midőn Jankának valódi kedvese hirtelen megérkezik, s a tolakodó arszlánt egyszerre magára hagyják. Mindenek közt legeredetibb a verbung-káplár sajátos, körmönfont mondásaival, s bár Füli uram és Jancsi városajdú meglehetősen eltorzítottak, de azért mulattató alakok. A városi tanácsosok is több jellemző, s éles styrajú dolgot mondanak el. — Laborfalvy Rózán kívül minden drámai színész részt vön az előadásban, és Szentpétery, a Lendvay-pár, Egressy, Fánecs, Füredi, Szathmáryné, Bartha, Telepy, Réti, semmit sem mulasztottak el, hogy a mű minél inkább érdekelje a közönséget. Füredi szépen éneklé a népdalokat, melyeknél azonban jobbakat is lehetett volna kiválogatni. — A mű több helye nevetető hatással volt a közönségre; szerző az utolsó felvonás után előhivatott; és ha e darab, mint azt a jobb tapintatú színészek ajánlották is, meg fog rövidítettetni: még néhány vasárnapon bízást adható.” (PDL 1846. április 23.)

Vahot biztatása azonban hatástalan maradt. *A két gyám* nem került többet színpadra.

★

Az irodalomtörténet nem foglalkozott Jókai első népszínművével, noha az, amint írónk leveléből, de a kritikákból is kitűnik, némi szerepet játszott a Fiala Magyarországnak és a reakciós gyűldeifjú-ság politikai küzdelmeiben. Bayer (DT II. 98.) és Vértesy (*A magyar romantikus dráma*. Bp. 1913. 286.) csak futólag említik. Általában úgy tudták (Mikszáth, Vnatskó, Vértesy, Perényi), hogy a dráma sűgőkönyve elveszett.

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

Sor:

- 7 *lafancos* — rongyos
 9 *elkallott* — elkallódott
 16—23 e sorok Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* c. versének 15—37. sorára emlékeztetnek
 98 után *rdszed* — itt: ráút
 128 s köv. a sűkettel való bohókás beszélgetés gyakorta visszatérő eleme lesz Jókai regényeinek, pl. Korcza fiskális jelenete az *Eppur si muove*-ban
 128 *karakalpak* — az Aral-tó mentén lakó, törökül beszélő mohamedán nép
 155 1844/45 telén a rossz aratás és munkahiány miatt a Felvidéken éhínség tört ki; a nyomor enyhítésére a lapok gyűjtést indítottak.
 194 *Ahítatosság órdi* — Szűcs Lajos (1777—1842), Baracska megyei alispán — Jókai anyai rokonának — névtelenül megjelent nyolc kötetes műve: *Ahítatosság órdji a valódi keresztényiségnek és a házi isteni tiszteletnek előmozdítására*. Buda, 1828-30. Jókai több regényében is említi, így pl. *Az arany emberben*, *Eppur si muove*-ban, *Egy magyar nábob*-ban.
 206 *pityós* — pityókos, becsipett
 279 *tömeg* — itt: összeg
 295 *Marryat* — Frédéric Marryat (1792—1848) angol hajóskapitány, regényíró, kalandos „tengeri elbeszélések” szerzője. A „bohó” jelzőnek nincs objektív alapja, mert Marryat romantikusan fellengzős stílusban írta műveit.
 329 *rény* — erény
 331 *humillimus servus* — alázatos szolgája

Sor:

- 358 után *otthonka* — pongyola
399 *santdzia-frakk* — egyéni (hóbortos) ízlés szerint készített frakk

Második felvonás

- 1 előtt *academia-kaput* — a kaput hosszú felső kabát volt, amelyet hivatalnokok, tisztségviselők, professzorok („akadémia”) viseltek
- 12 *sessio* — ülés, tanácskozás
- 24 *acquisitor* — (vagyon)szerző
- 80—81 s.k. *viktória* — „Pali levette a tegnapi nagy szerephez viselt bársonyattilát, most a hétköznapi dolmánya volt rajta. „Viktória” dolmányának hitták azt, világoskék posztóbul, veres kihajtóval, három sor ólompitykével, hozzá még rajthuzli rézgombokkal.” (Jókai: *A fekete vér*. JKK Regények 58. 173.)
- 81 *lupus in fabula* — farkast emlegetnek . . .
- 82 Jókai Kecskeméten jutott közelebbi ismeretségbe a nép életével, szokásaival, közmondásaival, meséivel, dalaival. (L.: Jókai: *Az én kortársaim*. HhM. 5. k. 175.) Ez utóbbiakat — a 40-es évek irodalmi törekvéseivel összhangban — fel is használta műveiben, így mindjárt első regényében, a *Hétköznapokban*. A népdalokkal való ismerkedésben per-se közrejártszott a kollégiumi, általában a társas élet, nemcsak Kecskeméten, hanem Komáromban, majd Pesten is. *A két gyám* dalbetétei közül kettő Petőfi versére készült (*A faluban utca hosszát*, II. felv. 94. s. és *A szerelem, a szerelem, A szerelem sötét verem*, II. felv. 134.); Pálóczi Horváth Ádámtól való az *Azt mondják, hogy nem illik kezdetű dal* (III. felv. 1. sor); diáknóta a *Kezeiben van már az úti levelem* (III. felv. 176. s.). A többi három pedig (*Bús az idő, bús vagyok én magam is*, II. felv. 190. sor; *Piros csdőkös süvegem*, III. felv. 33. sor és *Lóra, csikós, lóra*, IV. felv. 89. sor) „igazi”, vagyis ismeretlen szerzőktől való népdal. Mindegyik közismert, népszerű volt a 40-es években, a *Bús az idő* . . . különösen Kecskeméten. (L.: *Magyar és Erdélyország képekben*. Kiadják és szerkesztik Kubinyi Ferenc és Vahot Imre. I. k. Pest, 1854. 103.) A három „igazi” népdal szövege megjelent az Erdélyi-féle gyűjteményben: *Magyar népköltési gyűjtemény. Népdalok és mon-*

Sor:

- ddk. Három kötet. Pest, 1846—48. — Vö. Gulyás József: *Jókai és a népdalok*. Népelet (Ethnográfia) 1925. 133—148., továbbá Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig*. Bp. 1927. és *A magyar kéziratok énekeskönyvei és versgyűjteményei bibliográfiája (1565—1840)*. Összeállította Stoll Béla. Bp. 1963. — *A két gyámban* felhasznált népdalok egyikét-másikat Jókai később is beleszötte műveibe. Így pl. *Azt mondják hogy nem illik: Eppur si muove, Egetvívó asszonyok, Földönjáró csillagok; Piros csdkós süvegem* (ebben a változatban is: *Veres bársony süvegem*): *Rab Ráby, Kőszívű ember fiai, Fekete vér; Lóra, csikós, lóra: Csataképek: A mocsdrok rejtekhelye*. Viszont a *Bús az idő* már a *Hétköznapokban* is szerepelt.
- 247 Magyarul: Nagyon örülök, hogy látom önt. Foglaljon helyet, uram, ha úgy tetszik!
- 261 *haute volée-i képzelgések* — előkelő, nagyúri képzelgések
- 274 *mon cher baron* — kedves báróm
- 282 Magyarul: Ugyan kérem, báró úr, tegye meg nekem ezt a szívességet!
- 294 *placeat* — tessék!
- 304 *frisi-firi* — eltorzított (*frische vier*) kártyabemondás: kérek négy új lapot!
- 315 *restauratio* — tisztújítás
- 321 *überstehen* — a kártyában: felülni!
- 328 *janitor* — ajtónálló
- 377 *kommdk* — vesszők
- 491 *rezonnirozni* — elmélkedni, okoskodni

Harmadik felvonás

- 40 *komisz pikó* — komiszkenyér
- 42 *farmatring* — lószerszám: gömbölyű, kitömött, hurok alakú szűj; a régi katonaságnál fenyítő eszközül szolgált
- 50 *arszlán* — gavallér
- 53 *Rontó Pál* — Hidegkúti Árpádot, az elvadult úrifiút érti. Rontó Pál Gvadányi József népszerű elbeszélő költeményének (*Rontó Pálnak, egy magyar lovas közkatondnak és Benyovszky Móricnak... véghez vitt dolgainak leírása. Pozsony és Komárom, 1793.*) főhőse; alakja a jó útra tért gonosz cánytevőnek jelképévé vált.

788

Sor:

- 58 és 59 s.k. *insolentia* — hetykeség
59 *Rengettét!* — Teringettét!
86 *csdléra jár* — itt: téved
88 *auxesis* — nagyítás
127 *papirossal teleltessék a lelkeiteket* — értsd: fázzatok, mert csak papirossal fűtenek nektek télen
130 *domine frater* — barátocskám
154 *sine-fine* — minden tcketória nélkül
169 *profosz* — börtönőr a katonaságnál
177 *lajtorjékkal álmodol mint Jákob pátridreka* — a bibliában Jákob álmában egy égig érő létrát látott, amelyen angyalok szálltak fel és le. (Mózes I. könyve, 28 : 12.)
259 *algorithmus* — számolási eljárás
326 *transcendentális* — a realitásokon túli

Negyedik felvonás

- 6 *balogsüiti* — balkezes, ügyetlen, félszeg
15 *trifurcifer* — akasztófárávaló, csirkefogó
63 *embarrassban* — zavarban
91 *Aristides* — görög államférfi és hadvezér (i. e. 6. sz.)
jósa és pártatlansága elismerésképpen már életében „igazságos”-nak nevezték
132 *gyalogszekér* — targonca
226 *markőr* — pincér
278 *revokálom* — visszavonom
295 *limbus* — a bibliai tisztítófűz
296 *belé csiberkedtem* — a 'csimpaszkodik' ige egyik nyelvjárási változata

Ötödik felvonás

- 159 *denique* — tehát
170 *Miképpen a holdnak bájjény arculatja...* — stílusparódia a korabeli fűzfapoéták szentimentális-fellengző verseire
224 *deliberatum est* — elhatározottat, el van döntve

ALINE

1846. december 3-án kelt levelében arról számolt be anyjának Jókai, hogy Frankenburg felszólította, vállalja el az Életképekben a színházi előadások referálását. Ezért nem hagyhatja el a fővárost. „Itt léte-
met — hangzik a folytatás — nem kevésbé igénylik színműveim is, mikre nézve nem csekély előny volna színpadi bírálóvá léte-
m.” Konkrétabban szölt Jókai erről a témáról következő, 1846. december 17-én írt levelében: „Még hozzá sem fogtam a színbíráláshoz, már is érzem némi előnyeit. Fánecs felszólított, hogy a színműveimet adjam be, sok hatást ígér az előadásból.” (L. OSzK. Fol. Hung. 2261.)

A szóban forgó színdarab alighanem az *Aline* volt. Két hónap múlva, 1847. február 14-én ugyanis a következő hír jelent meg a Pesti Divatlapban: „A drámabíráló választmány Jókaytól egy komoly színművet, s Vahot Imrétől egy vígjátékot fogadott el. Az elsőnek címe *Aline*, a másodikiké *Vén csapodár*”. Hasonló jelentést közölt a Honderű is: „Nagy Ignác úr egy új drámát végzett be, *Kontár és mester cím* alatt. Vahot I. úr *Vén csapodárja* pedig már elfogadtatott, s el Jókay úr *Alineja* is.” (Honderű 1847. február 23.)

Annál meglepőbb, hogy két hét múlva az Életképekben a következő közlemény jelent meg: „Jókai, 'Aline' és 'Kincstárnok' című színműveit visszavette — mert, mint mondják, a nemzeti színház bő-
viben van az eredeti jó daraboknak. Mondják!!” (Életképek 1847. március 6. A hírt március 13-án a győri Hazánk is közölte.) Jókai váratlan elhatározásának okát nem ismerjük, de alighanem kapcsolatban állt azokkal az ellentétekkel, amelyek ebben az időben a drámaírók egy része és a Nemzeti Színház vezetősége között kiéleződtek. Erre mutat az a körülmény is, hogy március 18-án jelent meg Czákó Zsigmondnak — akihez Jókait baráti szálak fűztek — nagy port felkavart támadása (*A Nemzeti Színház jelen igazgatási formájáról*. Pesti Hírlap 1847. március 18.) Ráday Geceon és általában a színház vezetősége ellen. (L.: Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története*. I. k. Bp. 1940. 76–77.)

A dráma tehát akkor nem került nyilvánosságra, s az irodalom-történetírás úgy tudta (Bayer DT II. k. 98., Vnuskó 10.), hogy végleg elveszett. Szinyei József sem említette bibliográfiájában. (*Jókai Mór*. Bp. 1898. 54., 192.) Csak újabban fedezte fel H. Törő Györgyi, hogy Jókai — szerzőként „Sajó” néven — 1853-ban a maga szerkesztette Országos Nagy Naptárban, annak 28–59. lapján, közzétette. (L.: CB IV. k. 540. és 787.) A 80-as évek második felére időzíthető 25. (VII.) számú notesz 57. versóján található feljegyzés szerint szándékában állt az *Aline*t újra kiadni, még hozzá jegyzet kíséretében (L.

Feljegyzések. II. k. Bp. 1967. 401.), terve azonban nem valósult meg.

A dráma rémséges bonyodalmában nem nehéz a divatos francia „mélodrame”-ok, valamint magyar utánzó (Czakó, Obernyik) színműveinek közvetlen hatását felismerni. Viszont dagályos stílusát, néhány szereplő — pl. a szörnyeteg Örvényiné, a megtévelyodott Vitályos, a kalandor Previventi — alakjának megformálását tekintve az *Aline* egy tőről fakadt a *Hétköznappal*, meg a fiatal Jókai többi szélsőségesen romantikus elbeszéléseivel. Ezért is soroltuk kötetünkben a 40-es évek színművei közé.

A fent említett notesz-bejegyzés cz: „Aline, jegy. Asztalosné”. A többi hasonló feljegyzés — pl. Immetullah, Kern; Arany ember, Szűcsné; Bálványosvár, Orbán stb. — analógiájára ebből arra következtethetünk, hogy a dráma keletkezésében Asztalosnénak, aki valószínűleg azonos a komáromi Asztalos Istvánnak — Jókai egykori princípálisának — feleségével, valamiféle szerepe lehetett.

Ami az exotikus *Aline* nevet illeti, ez ebben az időben az irodalomban nem tartozott a ritkaságok közé. Stanislas Jean Boufflers (1738–1815) francia író *Aline, reine de Golconde* c. elbeszéléseből 1804-ben F. A. Boieldieu, 1828-ban pedig G. Donizetti írt operát. A pesti német színház műsordarabjai közt találjuk Vial és Faviers *Aline, Königin von Golconde* c. zenés darabját, valamint Adolf Bäuerle *Aline, oder Pest in einem anderen Weltteil* c. adaptált bécsi paródiáját; ez utóbbi rendkívül népszerű darab volt, sokat játszották, Jókai is láthatta. Fordításban — mint „tündéres vígjáték”-ot — 1834-ben a Budai Színtársulat is előadta.

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

Scr:

- 146 *colonel* — ezredes
202 *Bálint nem tett úgy soha . . .* — pontos mása Melinda és Ottó jelenetének a *Bánk bán* I. felvonásában
211 *kádba* — itt: kábító, csábító
347 *kényeső* — higany
349 *ki nem enged* — föl nem olvad

Második felvonás

- 64 *nekem személyileg di fog adni* — hasonló motívumot találunk a *Hétköznappal*-ban: az öreg Góliáth, ki Zalányiéknek

Sor:

kölcsonnt nyújtott, ennek fejében pör útján magának követeli Jankát.

392 *Abraxas, Meithras* — mágikus varázsszavak. Az első homályos, babonás eredetű szó, feltehetően akrosztikon héber istennevekből. (Vö. *Egy hírhedt kalandor a XVII. században*. JKK Regények 35. k. 362.) A Meithras valószínűleg a Mithras eltorzított alakja. Mithras ó-iráni istenség volt, akinek barlangok mélyén fűzött kultusza az időszámításunk utáni első évszázadban terjedt el a római birodalomban. (L.: *Erdély aranykora*. JKK regények 3. 224.; *A három márványfej*. JKK Regények 50. 524.)

399 *Ablanathánalba* — varázsige

Harmadik felvonás

154 Preventi — mutatis mutandis — Krisztyán Tódor (*Az arany ember*) előképe

Negyedik felvonás

8 *édnevekkel* — *becenevekkel*

A FÖLDÖNFUTÓ

SÚGÓKÖNYV

Kézirata nem ismeretes. Sűgókönyvét az OSzK Színháztörténeti Tára őrzi F 81. sz. alatt; 100 számozott és 4 számozatlan lapból álló, 26 × 20 cm nagyságú keménytáblába kötött füzet. Címlapja:

A földönfutó

Népszínmű 3 felvonásban 8 szakaszban dalokkal. Írta Csalóközi[1] Alatta, a címlap szélén, más tintával és más kéz írásával — utólag bejegyezve: zenéjét szerk. Egr. Benj.

A jobb felső sarokban: Beadat. január 15-én 1850.

A cím alatt jobb oldalon: Felolvasatván, előadásra elfogadtott, mire nézve a színházi Igazgatóságához utasíttatik. Pesten, a bíráló választmány f. 1850. január 22-én tartott üléséből.

Obornyik Károly
jegyző

Az utolsó lapon a cenzori hivatal engedélye: Unbeanständet. Pesth, am 10^l März 1850. Pecsét: Polizeidirektion des Ung. k. k. Armee-Ober-Commandos. [Nem kifogásolható. Pest, 1850. március 10. A cs. k. magyarországi hadsereg-főparancsnokság rendőrigazgató-sága.]

KIADÁS

A dráma kötetünkben jelenik meg először nyomtatásban. De Jókai. 25. sz. noteszének 64. versóján (L. JKK Főjegyzések II. Bp. 1967i 398.) többi drámája között *A földönfutó* is szerepel, Irónk tehát foglalkozott a kiadás gondolatával.

KELETKEZÉS

A sűgőkőnyv címlapjára vezetett bejegyzés szerint a dráma 1850. január 15-én került a Nemzeti Színház igazgatóságához. Jókai ekkor kb. két, két és fél hete tartózkodott Pesten: 1849 december utolsó napjaiban érkezett a fővárosba, zsebében a komáromi menlevéllel, de hamis névre kiállított útlevelel, titokban. Kizárt dolog, hogy a rejtőzködés, a bizonytalan újra-elhelyezkedés első napjaiban egy bohókás népszínművet készített volna. Első pillanatban talán arra is gondolhatnánk, hogy a mű Tardonán készült. De ezt a feltevést is el kell utasítanunk: lélektanilag elképzelhetetlen, hogy a nemzeti katasztrófa után, teljes létbizonytalanság között egy ilyen jellegű munkával próbálta volna enyhíteni a bujdosás keserű napjait. Jókai sokszor írt arról, „micsoda gyötrelmes érzések dúltak akkor lelkében”. (Váli Mari: *Emlékeim Jókai Mórról*. Bp. 1955. 121.) S *A tengerszemű hölgy* X. fejezetében is ezt írta: „Csányi felesége aztán szépen kért, hogy az ő öregét is fesse le olyan kicsibe, mint egy tót lencse, neki is van medaillonja. Ez volt az egyedüli munkám ebben a rettenetes esztendőben.” Hasonló okokból nem jöhet számításba a forradalom és a szabadságharc időszaka sem. Bizonyos tehát, hogy *A földönfutó* 1846 és 1848 között keletkezett, *A két gyámmal* egyidőben vagy utána. Ezt a feltevést a két dráma műfaji és stiláris azonossága is támogatja. Életrajzi szempontból azonban figyelemre méltó, hogy Jókai még a Sajó-novellák előtt ezzel az ugyancsak álnéven benyújtott darabbal igyekezett irodalmi életünkbe újra bekapcsolódni.

Egyébként az ilyen bohókás útikalandokból álló színművek divatosak voltak a reformkorban, mind a magyar (pl. Gaal József: *A feleskei notdrius*), mind a nálunk is műsorra került német színpadi irodalomban. (Pl. Angely: *Utazás közös költségen*.) Megjegyezzük még, hogy a bonyodalom kiindulópontja — Galgóczi leitatása — erősen emlékez-

tet Gaal József *Szerelem és champagnei* (1838) c. vígjátékának hasonló motívumára. A kecskeméti jogászok műkedvelő színtársulata, amelynek Jókai is tagja volt, Gaalnak ezt a darabját is előadta. (Szabó, 63.)

ELŐADÁS, FOGADTATÁS

A Magyar Hírlap 1850. április 14-i számában jelent meg a következő hír: „Legközelebb új eredeti népszínmű kerül színpadra Csallóközirtől, melynek címe: *Földönfutó*. A mű igen dicsértetik.” Az újság azonban elkésett a közleménnyel, mert a darabnak éppen ezen a napon volt az első — egyben utolsó — előadása.

A rendező tisztségét Szentpétery Zsigmond látta el. Nyilván tőle származott az az ötlet, hogy az egyes „szakasz”-nak nevezett felvonásokat a kéziratos sűgőkönyvben nem szereplő alcímmel látta el. Ez egyébként a reformkor drámairodalmában — nemcsak népszínműveknél — elterjedt szokás volt, s a közönség érdeklődésének a felkelését célozta.

Ennek következtében a színlap így festett:

A földönfutó

Eredeti népszínmű 3 szakaszban. Írta Csallóközi [1] Zenéjét szerkesztette Egressi Benjámin.

Rendező: Szentpéteri

Első szakasz: „Criminalis dolog; és: Diletans kéményseprő.”

Galgóczi Mátyás gazdag ügyvéd	Szentpéteri
Sándor, unokatestvére	László
Vilma, gyámleánya	Latkócziné
Jenő, Vilma kedvese	Farkas Lajos
Péter, inas	Füredi
Juczi, szakácsné	Hubenainé

Két teherhordó

Második szakasz: „Víg remete és: Kénytelen rabló.”

Galgóczi	Szentpéteri
Péter	Füredi
Rablóvezér	Bartha

Kata asszony
Pórnők

Parasztok
Rablók

Kovácsné
Patatiné, Novák Teréz,
Kovacsics Liza, Nyári Mari
Szűcs, Gózon, Telepi
Szilágyi Sándor, Szilágyi Pál

Harmadik szakasz: „Két kísértet”

Galgóczi
Péter
Kata
Juczi
Öreg úr
Jenő
Vilma
Sándor
Parasztok

Szentpéteri
Füredi
Kovácsné
Hubenainé
Udvarhelyi M.
Farkas Lajos
Latkócziné
László
Réthi, Balog, Hubenai
Ferenc, Petrik

A földönfutó megbukott, nem is adták többször. „A napokban ismét egy eredeti darab temettetett el Csalóközitől [1], pedig nem mondhatjuk, hogy a Nemzeti Színház rendezősege nem a legatyaiabb gonddal istápolja az eredeti művet” — jelentette ki lakonikusan a Magyar Hírlap 1850. április 20-i száma. Lesújtó bírálatot közölt a Pesti Napló: „A darab szerzője, lemondván a legutolsóig mind azon magasabb célokról, melyeket színműtrő magának feladatul tűzni szokik, egyedül oda iparkodott, hogy mulattassa a közönséget, bármi áron. Miután ezen a színművészetre nézve legutolsó célja sem sikerült, más semmi olyan oldala nincs a darabnak, mellyről említést tenni érdemes volna.” (Pesti Napló 1850. április 22. Heti szemle.) Kissé enyhébb megfogalmazásban, de lényegében — hamis lojalitásban burkolt célzással a debreceni trónfosztásra — ugyanígy nyilatkozott a *Hölgyfutár* színházi referense a lap 1850. április 15-i számában: „*Földönfutó* új eredeti népszínmű szerencsétlen napon adatott, april 14-én, nem tarthatá fönn magát. Van benne néhány nevettedő jelenet, de az egész oly kuszált, sok helyütt gyermekes; szóval, ez bizvást elmaradhatott volna. A zene is gyöngé. Szentpéteri és Füredi, Latkócziné, László minden tehetségöket fölhasználták, de — hiában. Egyéb-iránt ilyesmi másutt is megtörténik, kívánatos ugyan, hogy minél ritkábban történjék, de egészen soha sem mellőzhető.”

Vahot Imre pedig így szellemskedett: „Áprilisban adtak ugyan 3 eredeti új drámát, vagyis vasárnapi darabot, de egyikben sem volt sok köszönet. Ezek sorát a ‚Földönfutó’ nyitá meg Csalóközitől,

mely mű egy-két igen furcsa és nevettes hatású jelenete mellett is maga lőn színpadunkon örökre száműzött földönfutóvá." (Vahot Imre: *Nemzeti Színházunk három utóbbi évének története*. Remény. 1851. IV. füzet, 217.)

Az irodalomtörténetírás — érthetően — nem foglalkozott a drámával. Bayer mindössze a „még adott” népszínművek katalógusában említi (DT II. k. 297.), s Vnatskó is csak a teljesség kedvéért közölte az előadás időpontját s jellemzésül a Hölgyfutár beszámolóját. Hasonlóképpen járt el Ivánfi Jenő is (*Jókai a Nemzeti Színházban*. Jókai Album. A Pesti Napló előfizetőinek készült kiadás. Bp. 1910.), azzal a különbséggel, hogy a Hölgyfutár bírálatán kívül a Pesti Naplót is idézte.

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

Sor:

- 1 előtt *archívum* — iratszekrény
 9 *pálinkaivás ideje* — azaz reggel
 14 *német komédia* — feltehetően a pesti német színházat érti
 96 *matrikula* — anyakönyv
 109 *hábitus* — itt: ruha
 110 *mondva csindltek* — rendelésre készült
 193 *fiat piscis!* — történeti szállóige, szó szerint: legyen hal. Itt: isten neki, nem bánom! (L.: CB. V. k. 506.)
 232 *terc* — a vívásban: harmadvágás, külső pengeütés
 254 *currentdl* — hivatalosan köröztet
 302 *epitaphium* — sírfelirat, itt: síremlék
 410 *A földönfutó* 22 dalbetéteiből 18 népdal. Van köztük népének-ké vált vitézi ének (I. a II. felv. 42. sorához írt jegyzetet), Pálóczi Horváth Ádám szerzeménye (*Gyere be rózsám, gyere be*, II. felv. 186. s.), már a XVIII. században feljegyzett népdal (*Beborula, jaj elmula*, II. felv. 184. s. és *Csicseri borsó, vad lencse*, II. felv. 192. s.), túlnyomó többségükben pedig a XIX. század első felében, főleg Erdélyi János gyűjteményében is közzétett népdal. (*Túlsó soron a mi házunk*, II. felv. 1. s.; *Elindula Szent Péter*, II. 167. s.; *Zöld erdőben*, II. felv. 190. s.; *Czéres vörös, híres vörös*, II. felv. 217. s.; *Szegény legény vagyok én*, II. felv. 234. s.; *Lám megmondtam Angyal Bandi*, II. felv. 374. s.; *Tizenhat esztendőös voltam*, II. felv. 445. s.; *A Vág felől hűs szél támad*, III. felv. 91. s.; *Minek nekem ez a világ*, III. felv. 298. s.; *Zörög a kocsi*,

Sor:

III. felv. 209. s.) Az I. felvonásban előforduló négy népdal nem jelent meg Erdélyinél; úgy tűnik, hogy ezek csak a darab megírása idejében kerültek közszájra, újdonságnak számítottak, s Jókai a hatás kedvéért tömörítette őket az első felvonásba.

E népdalok mellett azután találunk négy műdalt, valamennyit a II. felvonásban. (*Megjött már a remete*, 53. s., *Itt már a remete*, 71. s., *Vigyázz, vigyázz*, 316. s., *Ha megcsendülsz*, 327. s.). Ezeknek tréfás, parodisztikus — a cselekményhez közvetlenül kapcsolódó — szövege feltehetően Jókaitól származik.

Megjegyezzük, hogy az előadás alkalmával a Jókaitól tervbe vett népdalok közül kihagyták ezeket: *Szegény legény vagyok én*, *Lám megmondtam Angyal Bandi*, *Tizenhat esztendő voltam*, *Majd elmegyünk rózsám Komdromba*, *Zörög a kocsi*, *Minek nekem ez a világ*. Viszont más dalra cserélték ki — még pedig a sűgőkönyvben található bejegyzésekből következőleg Egressi Béni elhatározásából — a következőket: *Nézz ki rózsám* (erre: *Elmegyek már édes babám*), *Túlso soron a mi házunk* (erre: *Jegyenysa tetején, két holló száll feketébe*) és *A Vég felől hűs szél támad* (erre: *Vajon mit írjak babámnak*).

A földönfutó népdalai közül is találkozhatunk egyikkel másikkal Jókai későbbi műveiben. Így pl. *Elindula Szent Péter*: *Eppour si muove*, *Báldnyosvdr*; *Beborula, jaj elmula*: *Bolondok grófja*; *Gyere be rózsám*: *Fekete gyémántok*, *Bolondok grófja*, *Debreceni lundikus*; *Zöld erdőben*: *Bolondok grófja*; *Csicseri borsó*: *Fekete gyémántok*, *Bolondok grófja*; *Zörög a kocsi*: *Péter Péter*, *Egetlvó asszonyszív*; *Minek nekem*: *Kiskirályok*; *Bolondok grófja*. (A népdalokkal kapcsolatban I. *A két gyém* II. felv. 82. sorához írt jegyzetünket és az ott idézett forrásműveket, kötetünkben a 787. lapon.)

455

richtig — valóban

Második felvonás

- 31 *domino* — jelmez
43 *Főlemelé Káddr szemeit az égre* — Ködi Farkas János *Vitéz Káddr István éneke* (1671) c. népénekké vált históriás szerzeményének 13. versszaka.
65 *Sybilla-könyv* — álmoskönyv

Sor:

- 71 *A szerelmi bájital* (L'Elisir d'amore) Gaetano Donizetti kétfelvonásos vígoperája. 1838. november 7-én mutatta be nálunk a Nemzeti Színház s attól fogva hosszú időn át műsoron tartotta. Hogy közismert, népszerű operák zenéjére bohókás szöveget énekeljenek, ez a 40-es évek népszínműveinek egyik jellegzetes — a bécsi „paródiák” (Bäuerle, Raimund, Nestroy) nyomán meghonosodott — műfaji sajátága volt. Dulcamara — az egykori színlap szerint „kóbor gyógyász” — az opera egyik főszereplője.
- 106 *kocik* — szurdék a kemence mögött, azonos jelentésű a „kuckó”-val.
- 114 *kolldció* — élelem
- 133 *antessor* — helyesen antecessor: előd
- 173 *osculum caritatis* — szeretetcsók
- 201 *Szent Dávidné versei* — szerelmes nóták. A szókép alapja egy 1826-ból való kéziratos dalgyűjtemény. *Szent Dávidné Soltári*. (L.: *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája*. Összedllította Stoll Béla. Bp. 1963. 367.)
- 362 *Lám megmondtam Angyal Bandi* — szerepel a híres betyárról szóló, *A népdalok hőse* c. novellában is. (NK XVI. Népvilág. 127—146.) 1861-ben Jókai politikai célzatú travesztíát csinált belőle; első négy sora így hangzik:
- Lám megmondtam Angyal Bandi
Ne menj fel te Bécsbe,
Miniszterek, diplomaták
Közibe, közibe.
- (NK XCVIII. Költemények. I. k. 1898. 141.)

Harmadik felvonás

- 4 *hypocritikus* — tréfás eltorzítása a „hipokrita”: képmutató, álszent szónak
- 35 *andungom* — itt: bátorságom, merszem
- 156 *téli ablak* — a „szemüveg” tréfás szinonímája
- 244 *pantum* — punktum: pont; Juci komikusan eltorzított latir szavakat használ
- 313 *oppugnálva* — támadva, harciasan
- 318 *nyilas* — sorsolás útján kapott kaszáló
- 333 *kontingenciós* — határos, vmivel érintkezésben álló

798

Sor:	
358	<i>perspektíva</i> — a távcső régies-népies neve
374	<i>indigena</i> — hazai, benszülető
378	<i>specifikálások</i> — részletezések
385	<i>thesis hypothesisige</i> — filozófiai-jogi műszó: a tétel feltételezettsége
391	<i>signatum et cetera</i> — aláírva és a többi

A HULLA FÉRJE

SÚGÓKÖNYV

Kézirata ismeretlen. Sűgókönyve az OSzK Színháztörténeti Tárában H. 104. sz. alatt található. 21 × 25 cm nagyságú, keménynyáblás, 129 számozatlan lapból álló füzet. Címlapja:

A hulla férje

Dráma 3 felvonásban, 7 szakaszban

Írta:

Jókai [!] Mór 1851.

A címlap jobb felső sarkában bejegyzés: Cs. kir. rendőrigazgatói vizsgálatra küldetett Octob. 1. 1851. Fánecsy Lajos igazg. felügyelő. Az utolsó lapon a cenzor engedélye: „Für die Pester Ungarische Nationalbühne zur Aufführung anstandslos zulässig befunden. Pest am 9. Oktober 1851. Für den K. k. Stadthauptmann der k. k. Polizeirath Kirchner.“ [A pesti magyar Nemzeti Színházban történő előadásra kifogás nélkül alkalmasnak találtatott. A cs. k. városkapitány helyett Kirchner cs. k. rendőrtanácsos.] Pecsét: K. K. Polizei-Direktion zu Ofen-Pest. [A buda-pesti cs. k. rendőrigazgatóság.]

KIADÁS

A dráma eddig nyomtatásban nem jelent meg, és annak sincs nyoma, hogy Jókai tervbe vette volna kiadatását. A két utolsó szakasz azonban megjelent *Az Est Hármaskönyve. A százéves Jókai emléke.* Bp. 1925. c. kiadvány 127–132. lapján, egy hibás adatoktól hemzsegő cikk (*A fiatal Jókai ismeretlen színművei*) keretében.

FORRÁS

Jókai a témát hét évvel később elbeszélésnek is feldolgozta *Mi van a föld alatt?* címen, megjelent a *Nővilág* 1858. évfolyamának 19–24. számában, később pedig a novellák *Dekameron* c. gyűjteményében. (NK XIII. k.) A dráma és a novella nem mindenben egyezik egymással, de kevesebb köztük az eltérés, mint *A zsidó fiú* és a *Fortunatus* között, s kétségtelen, hogy forrásuk ugyanaz. Rajka László Jókai és Pitaval c. tanulmányában (ItK 1936. 46–60) a novellát „Pitaval-szerű” történetnek nevezi, teljes joggal, de a konkrét forrást nem tudta megjelölni. Mi sem találtuk azt meg, sem az eredeti Pitaval-gyűjteményben, sem annak német nyelvű folytatásában, amelyet pedig Jókai kétséget kizáróan ismert és fel is használt. Igaza van Szinnyei Ferencnek, hogy „Jókai Pitavalt szívesen forgatta, de az ilyen bűnügyi történetek a francia romantikusoknak mindennapi, kedvelt tárgyai voltak.” (Szinnyei Ferenc: *Novella és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. I. k. Bp. 1939. 205. L. ugyanott a novella cselekményének részletes ismertetését.)

Ráth-Végh István *Tarka históriák* (Bp, 1964. 393–402.) c. munkájában arra hívta fel a figyelmet, hogy a *Gazette des Tribunaux*-ban, a párizsi büntető törvényszék félhivatalos lapjának 1843. jan. 1–2. számában jelent meg ez a történet. Ez a változat juthatott el Jókaihoz, ez szolgálhatott a dráma és a fent említett novella nyers anyagául.

AZ ELŐADÁS

A *Hölgyfutár* 1851. szeptember 6-i számában jelentette, hogy játékszíni választmány Jókaitól „A hulla férje” c. eredeti drámát fogadott el. Amint jeleztük, Fánecsy október 1-én küldte cenzúrára, s az engedély hamarosan meg is jött.

Ugyancsak a *Hölgyfutár* adta híriül 1851. november 7-én, hogy „Jókai „Hulla férje” című új drámája jövő héten fog színpadra jutni”; de mindjárt hozzáfűzte: „Kár, hogy írónk olly sűrűn kezdenek külföldi tárgyakat fölhasználni.”

A dráma 1851. november 15-én került először színpadra; másodszer — és utoljára — öt nappal később, november 20-án. A szereposztás ez volt:

Delmaure Olivia
Marquis Barraÿ
Amélia
Floiron Ardent
Givois

Jókainé
Lendvay Márton
Komlóssy Ida
Szigeti József
Tóth József

Jeanette
Jacques Moulin
Esküdtszéki elnök
Rendőrtiszt
Huissier
Vendégek

Bulyovszkyné Szilágyi Lilla
Szilágyi Sándor
Szilágyi Pál
Zsivora József
Udvarhelyi Sándor
Balácsi, Vas

A két est lefolyásáról a Hölgyfutárban olvashatunk egy-egy tudósítást. Az első: „*A hulla férje* tetszéssel fogadtatott, s szerző kitapsoltatott. Az előadás általában nagy szorgalommal ment véghez. Kár, hogy a dráma tárgya nem magyar. Jókainé néhányszor kissé akadozott szerepében, mire egy pajkos fiatal menyecske mosolyogva jegyzé meg: „Jól teszi, hiszen nem kívánhatja tőlünk nőktől senki, hogy mindig azt mondjuk, mit férjünk élénkbe ír.” (Hf 1851. november 17.) A második: „*A hulla férje* második adatására feltűnőleg csekély számú közönség jelent meg, pedig kár, mert az előadás nagy szorgalommal ment véghez. Szigetinek rögtön történt megbetegülésc következtében szerepét Hegedüs vállalta és játszotta el.” (Hf 1851. november 22.)

Az ekkor fennállott két újság közül a Pesti Napló nem írt Jókai darabjáról, mert ebben az időszakban szünetelt a lapban a színikritika. Ellenben a Magyar Hírlap november 19-i és 20-i számában terjedelmes bírálat jelent meg Bulyovszky Gyula tollából.

Bulyovszky azzal a megállapítással kezdte bírálatát, hogy Jókai két „napi érdekű” népszínműve (*A két gydm*, *A földönfutó*) sem irodalmi, sem színpadi értékénél fogva tartósabb hírt és benyomást nem keltett. De *A hulla férje* sem szerencsés alkotás: „a Bouchardy – Anicet-féle iskola ha nem is utánzása, de mindenestre hű visszatükrözése”, márpedig drámairodalmunknak nem ebben az irányban kell fejlődnie. Ezen bevezetés után következett a színmű cselekményének a legapróbb részletekig menő ismertetése s vele kapcsolatban a mű értékelése. Bulyovszky elismeréssel adózott Jókainak, hogy ennek a „szörnytermészetű” mesének egyes részeit milyen leleményesen tudta összefüggő egységbe kovácsolni, s „tűhegyre állított csattanósággal” meglepetést meglepetésre halmozni. Hanem a színmű „belső kifejtése s legombolyítása fölötté hiányos, s a legjamborabb néző, ki különben szentírásként hinné az egészet, Barray jelleme által kiesik illúziójából”. Ellentmondás tapasztalható a főhős hidegen kiszámított gaztette s utóbb lelkiismeretfurdalása, rémüldözése között — „a második felvonásbeli Barray, frakkján kívül, nem azonos az első felvonásbelivel”. S logikátlanság, hogy neje srján akar öngyilkos lenni, valamint az is, hogy visszaköveteli feleségét, holott meg akart tőle szabadulni.

De Amélia alakjában is találhatunk kivetni valót, s a dráma nyelve sem eléggé művészi: „Motívumok találásán kívül még az is felelté szükséges, hogy azokat a szerző személyei ajkán jól el tudja osztani.”

IRODALOM

Jókainak ezzel a művével — az előző drámákhoz képest — kissé bővebben foglalkozott az utókor.

Elsőnek Szabó László hívta fel rá a figyelmet monográfiájában (250.), majd pedig *Jókai egy ifjúkori drámája* c. dolgozatában. (Uránia 1907. 4. sz. 159—162.) Ez utóbbi lényegében csak tartalmi beszámoló, de a végén rövid méltatás is kapunk: a drámának „van két-három ügyes jelenete is, de nincs egyetlenségy eleven alakja se, bármily ügyesen, sőt néha igen szellemesen beszélnek is a fantasztikus mesének szereplői”.

Vnutszó Berta disszertációjában részletesen foglalkozott az „Izigrig romantikus”, a francia melodramák, elsősorban „Anicet—Bourgeois hatását tükröző” színdarabbal. (11—17.) „Látjuk — írja többek között —, a darab meséje nagyon zilált és nagyon valószínűtlen. A darabból rögtön kitűnik, hogy kezdő drámafróval van dolgunk. A szerkezet laza, a jellemrajzolás igen gyöngé. (...) Van azonban a darabnak néhány ügyes jelenete. Így pl. mindjárt az I. felvonás 1. jelenete, ahol Barraý marquis inasával olvastatja fel nejeinek szerelmes leveleit. A marquis elvetemültségét és léha cinizmusát igen jól érzékelteti az író. A II. felvonás 2. jelenetében elmondott sárrablás pedig szemléltető valószínűséggel valóban megrázó hatású. (...) Ez a kísérteties leírás emlékeztet Jókai első regényének, a *Hétköznapoknak* hasonló jelenetére, amikor Gyékény Márton feltöri a fukar sírját.”

Solt Andor *A színszerzés uralma drámairolalmunkban* c. tanulmányában az 50-es évek elején virágzó bűnügyi drámák csoportjában jelölte ki Jókai művének fejlődéstörténeti helyét. (ItK 1939. 142—143.)

Vizont Pukánszky Kádár Jolán a Czako Zsigmond nyomán keletkezett romantikus drámák között említi Jókai „szertelenségekkel és valószínűtlenségekkel teli darabját”. (Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története*. Bp. 1940. 173.)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

Sor:

- 1 előtt *Père Lachaise* — régi, történelmi nevezetességű temető Párizsban
- 3 *hipokrit* — álszent

Sor::

- 224 *manzell* — kisasszony (bizalmasan); szobalányok megszólítása volt
291 *galopp, galoppád* — a XIX. század elején divatos gyors ütemű tánc

Második felvonás

- 24 *prenotllak* — előjegyzlek
enormiter — mértéktelenül
25 *kolerikus* — ingerlékeny, lobbanékony
116 *az emberek elrejtődtek* — itt a tetszhalálról van szó (L.: MNT I. k. 487.)
255 *maire* — Franciaországban a polgármester hivatalos neve

Harmadik felvonás

- 245 *vicomte* — francia nemesúr, a grófnál alacsonyabb rangban
246 *Odéon* — Párizs egyik legnagyobb, legelőkelőbb színháza, rangban a Comédie Française után következett
250 *vaudeville* — zenés-táncos betétekkel tarkított bohózat, az operett műfaji előzménye
253 *Théâtre des Variétés* — Párizs egyik legrégebbi, a Montmartre-on 1807-ben megnyílt színháza; főleg könnyű műfajú darabokat játszott
335 *ardechi megyében* — helyesen Ardèche: közigazgatási kerület (département) Dél-Franciaországban
470 *paire* — 1815 és 1848 között a francia parlament felső házának tagja

DALMA

KÉZIRAT

Autográf kézirata nem ismeretes.

A kéziratnak tekinthető sűgőkönyv az OSzK Színháztörténeti Tárában található D 60 sz. alatt. A 21 × 27 cm keménytáblás füzet 2 számozatlan és 109 számozott lapot tartalmaz. A címlapon — a szerző megnevezése nélkül — a közepén: DALMA, historiai drama [!] 4 felv. A címlap jobb felső sarkában.: Cs. kir. rendőri vizsgálatra adatott Sept. 1. 852. Komlósy. A bal felső sarokban a cenzori hivatal bejegyzése: N° 138.852. T. C. A sűgőkönyv utolsó lapján olvasható a cenzúrai engedély:

„Wird mit Hinweglassung der auf Seite 4.9.13.14.24.29.30.33.52.54 und 79. gestrichenen Stellen und Beobachtung der gemachten Abänderungen zur Aufführung der Pester National Bühne zugelassen.

K. k. Polizei Direktion
Pest, den 9. Oktober 1852.
Veber

Pecsét: K. K. Polizei-Direktion zu Ofen-Pest.
[A 4.9.13.14.24.29.30.33.52.54. és 79. lapon törölt helyek elhagyásával és a változtatások figyelembevételével a Pesti Nemzeti Színházban előadásra engedélyezve. Császári- királyi rendőr igazgatóság.]

Pecsét: Császár királyi rendőr-igazgatóság Pest-Budán.

KELETKEZÉS, FORRÁSOK

E: A *Dalma* fordulópont Jókai drámaírói pályáján: a népszínmű és a melodráma területén tett gyenge kísérletek után *A zsidó fiúval* megkezdett utat, a művészi ihletésű, művészi célú történelmi dráma művelését folytatta.

Keletkezéséről egyik visszaemlékezésében, 1895-ben készült *Önéletrajtsomban* ezt írta: „E közben [regények és novellák mellett] drámákat is írtam, amik között a *Dalma*, Dózsa György, Szigetvári vértanúk hatással voltak a közönségre. A költészet nimbuszába burkolt hazaszeretet és szabadság eszméi megtalálták a fogékony kebleket. A színpad volt a parlament helyettesítője.” (NK 100. k. 143/144.)

Részletesebb beszámolót olvashatunk *A varchioniták* c. novella utóhangjában. (NK XXI. 257–258.)

„1853-at írtunk. A Bach korszak virágévadját. A földön feküdt minden. A magyar kezdte megszokni a kényuralmat, a rabrendet, az idegen szót, az új intézményt. Nem volt már semmi reagálás — (a szabad, nemzeti irányban), csak még néhány exaltált poéta keblében. (...)

Amiket most Te, boldog idők szülte olvasóm, furcsa bombasztoknak fogadsz, abban az időben egy refractárius [ellenálló] magyar frónak jalkiáltásai voltak az alvó nemzethez, áthelyezve a khokonor-hegyi szakadékok közé, szájába adva soha nem élt királyoknak és királylányoknak; de megértve, átgondolva egy élni akaró tetszhalott nemzettől.

Ez a mű így regényalakban, csak jóval később, egy cnyhébb korszakban láthatott napvilágot: eredetiben ez drámának született. S ide kell egy pár korrajzoló konturvonás.

Két censor volt ez években a magyar irodalom fölötti bírói székbe ültetve.

Az egyik firtatta a könyv alakú termékeket és hírlapokat . . . Ez egy malitiosus, rossz indulatú, hóhérnak született pribék volt. (. . .)

A másik egy becsületes, jóakarátú, élni és élni hagyni szerető teremtés: ennek a nevét megtartottam, „Csehll”-nak hílták. Erre volt bízva a színművek és színelőadások ellenőrzése.

Én tehát, aki már akkor is ravasz, furfangos politikus voltam, előre tudva, hogy ilyen hazafiúi frázisoktól duzzadó *regényféléta* nyomdapesték reprodukálni nem fog a Nr. 1 censor szigorúsága miatt, azt fundáltam ki, hogy ugyanczt, mint *színművet* fogom a lethargiás közönséggel inhaláltatni: Csehll úr kegyes elnézése mellett.

A stratagéma teljesen sikerült.

Az én derék, becsületes Csehllom a következő referendát nyújtá be a rendőrtanácsosnak a „Dalma” című drámáról:

„Dieses *Spektalestück* ist ein *Machwerk*, welches geeignet ist, durch exotische Decorationen und kuriose Costüme ein zahlreiches Publikum ins Theater anzulocken.” [Ez a látványos darab egy olyan tákolmány, amely alkalmas arra, hogy exotikus díszletekkel és furcsa kosztümökkel nagyszámú nézőt csalogasson be a színházba.]

Az isten áldja meg ezért a jó rekomendációért.

A „Dalma” előadása a nemzeti színházban meg lett engedve. A hatás nem maradt el. Talán egyéb is közreműködött, mint az exotische Dekorationen és kuriose Costüme.

Fenn is tartotta magát egészen addig, amíg a Bach-rendszer fennállt. Akkor aztán félretettük, mint ahogy kitesszük a szobából a vas-kályhát, amikor a tavasz kinyílik. Így lett később belőle regény. — Veszett fejsze új nyelvbe sütvé [!].”

Ugyanczt a történetet ismételte meg Jókai *Az én legkedvesebb censorom* c. kromájában (*Az én életem regénye*. Bp. 1912. 284—287.), hozzátéve, hogy „nem húztak ki a darabomból semmit”.

Pedig a sűgőkönyv tanúsága szerint a censor veres írónja tizenegy helyen szántott bele a szövegbe, ezenkívűl Jókai az évszámot és a sorrendet illetőleg is rosszul emlékezett vissza. Szinnyei Ferenc is rámutatott (*Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. I. k. Bp. 1939. 58.), hogy elsőnek *A varchoniták* c. novella jelent meg, mégpedig 1852. május 4-e és június 7-e között folytatásokban a Pesti Napló 646—673. számában, s Jókai csak ezután — vagy ez idő tájt — fogott hozzá a színdarab elkészítéséhez. A Magyar Hírlap 1852. augusztus 26-i száma irodalmi életünk várható eseményeiről szólva, kisebb jelentőségű írkat érintő hírek után, megjegyezte, hogy „a dii majorum gentium [a fűistenek] sem heverték el a nyarat: Jókai történeti drámát

írt, Szigligeti társadalmit". S a Magyar Hírlapnak ugyanebben a számban, közvetlenül a fenti tudósítás után jelent meg a hivatalos közlemény: „A drámabíró bizottság f. é. aug. 21-én tartott ülésén a következő eredeti színművek fogadtattak el: *Dalma* historiai dráma 4 felvonásban, *Mikulás* népszínmű 4 fvbán, *Cholera és násszesély* vígjáték 1 felvonás. Pesten, aug. 22. 1852. Komlóssy Ferenc, a Nemzeti Színház könyvtárnoka.”

A *Dalmát* tehát Jókai *A varchonitké* alapján készítette. A dráma cselekménye pontosan követi a novelláét; az elbeszélés költői hangulatú leírásai — bár egyes részleteket színi utasítás formájában megtartott Jókai — természetesen hiányoznak a színdarabból, de a szereplők szavait a legtöbb esetben szórul-szóra átvette a dialógusba. Íme egy rövid példa:

A novella

Az avar chagán, az ősz Oldamur haldokolva feküdt sátorában. Országnagyjai, a gyulák, rhabonbánok és vezérek könnyezve álltak ágya mellett, a vénség ezüstre, az alkony sugárai aranyra festék hajfürteit, arcán csak a leáldozó nap fénye volt még az élet, a lélek útra készen állt már.

— Lelkem könnyebbül és testem súlyosabb lesz, monda halk szóval az agg. Adjátok kardomat, hadd támaszkodom reá; sokszor emeltem azt a csatákon, most emeljen engem az utolsó csatában.

S azzal elmélázott újra, s mint-ha lelke elmaradt volna az utolsó gondolon, percek múlva ismét e gondolatnál sóhajtja fel.

— Csata, csata! Milyen szép lett volna meghalnom ott! Ott! a kardok csattogása között, a harci kürt rivallása mellett, a paripák dobogásainál. Hiába; megtagadta

A dráma

Első jelenés

Oldamur, Rhabonbán, Hat vezér
Oldamur (fekszik betegen)
Mellem súlyosodik. A levegő nehéz. Testem roskadoz csak lelkem él még. Adjátok kardomat, hadd támaszkodom rá; sokszor emeltem őt a csatákon, most emeljen engem ő utolsó csatában. Milyen szép lett volna meghalnom ott — ott a kardok csattogása között, a harci kürt rivallása mellett, a paripák dobogásainál — Hijábal megtagadta az élő Isten. Koszorútlan fővel fogok ülni őseim között legutolsó.

az élő Isten. Koszorútlan fővel fogok leülni, őseim között legutolsó.

A rhabonbán csillapítva hajlott a haldokló ágya fölé.

— Ne zúgolódjál Oldamur. Még nem zöldült ki a tubafa ajtó elött, mely a halottas házakat jelöli. S ha másnak dicső volt meghalni honáért, neked dicsőbb volt érte élned.

(..)

Rhabonbán.

Ne zúgolódjál, Oldamur. Még nem zöldült ki a tubafa ajtó elött, mely a halottas házakat díszíti. S ha másnak dicső volt meghalni honáért: neked dicsőbb volt érte élned.

(..)

Eltérést csak a két mű befejezése mutat. A dráma *Dalma* csatakiáltásával végződik, s Kubláj sorsára csak következtetni lehet. A novellában viszont Jókai elmondja, hogyan ölte meg Dalma Kublajt, s hogyan végezte hősiiesen életét: „Néhány hó múlva megkezdé Disabul tatár szövetségeseivel a harcot a varchoniták ellen. Dalma keresni látzott a halált, egyetlen jótevőjét még e földön. Nem is sokáig várattott az magára, egy dicsőséges viadalban a sereg élén csatázva elbullott. Holtteste úgy elveszett, hogy senki sem talált rá többé.”

Minthogy a színmű a novellának dramatizált változata, forrásai is ugyanazok, mint *A varchonitké*. A kérdéssel bővebben a novellák kritikai kiadásában foglalkozunk (JKK Elbeszélések, 4. k.), e helyütt csak fő vonásaiban ismertetjük, honnét merítette — helyesebben: meríthette — Jókai művének nyersanyagát.

Népiünk eredete és őshazája iránti érdeklődés a reformkorban egyre inkább fokozódott, nemcsak a tudományos kutatók, hanem az írók, költők — általában a művelt közönség körében. Jókai képzetlet is megragadta s élete végéig foglalkoztatta a „magyar előidőknek” homályos mítoszokba vesző s ennek következtében romantikus történetek számára gazdag táptalajul szolgáló világa.

Már az iskolában is azt tanulta, hogy elődeink három szben költöztek ki Ázsiából, először mint „hunnusok”, másodsor „avarok neve alatt”, végül mint honfoglaló magyarok. (L.: Jókay Móricz bilingvis tankönyvét a PIM-ban: *Magyarország' históriájának rövid leírása*. Pozsonyban, 1836.) S amikor a kisdíjkból nagydiák, majd író lett, s „igazi” történeti munkákat kezdett bűvárlani, Pray Györgytől Budai Ézsaiáson keresztül Horvát Istvánig — hogy csak a költészetünkre gyakorolt hatás tekintetében a legjelentősebbeket említsük — valamennyi historikusunk művében találkozhatott a hunokkal s ésmagyarokkal azonosított avarok viselt dolgaival. Szoros össze-

függést gyaníthatunk *A varchoniták*, illetőleg a *Dalma* keletkezése és az 1850-es évek elején újra fellendülő történeti-nyelvészeti kutatások között is. A Magyar Tudományos Akadémiának 1850 őszén meginduló folyóirata, az Új Magyar Múzeum mindjárt első számaiban egy sereg ebbe a témakörbe vágó értekezést, vitacikket közölt (pl. Toldy Ferenc: *A magyarok műveltségi állapottjai a kereszténység felvétele előtt*; Szontagh Gusztáv: *A magyarok eredete*; Wenzel Gusztáv: *Eszmestörredékek a magyarok eredetéről*; Kállay Ferenc: *Gyula és Charcas nevek jelentése*; Szabó István: *Arkadia, mint magyarok hazája* stb., stb.); s ugyancsak ennek a kiadványnak lapjain olvashatta Ipolyi Arnoldnak a teljes *Magyar Mythológiát* előlegező két értekezését a magyarság ősvallásáról. (*Tündérek a magyar ősvallásban*; *Papok a pogány magyaroknál.*)

Ebben az összefüggésben két külföldi történetíróról is meg kell emlékeznünk. Az egyik a német Aurel Ignaz Fessler, a másik az angol Edward Gibbon. Fessler hatalmas, tiszkötetes munkája (*Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen*) Jókainak kedvenc s bőségesen kiaknázott olvasmányai közé tartozott (L.: MNT I. k. 363–378.); feltételezhető hatása már *A zsidó fiúban* jelentkezett (I. e. kötet 747. lapján), s találkozni fogunk vele az 50-es évek második felében készült drámákban (*Dózsa György*, *A szigetvári vértanúk*) is. Az avarokról vagy ogurokról, akiket Var és Chun vezéreik után varchonitáknak is neveztek, Fessler az I. kötet 54. lapján beszél.

Gibbon híres művét (*History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, London, 1776–1788.) állítólag még Komáromban Vály Ferenc adta írónk kezébe (*Az én életem regénye*. Bp. 1912. 161.), s ez a könyv is, akárcsak Fessleré, elkísérte úgyszólván egész írói pályáján. Nem eredetiben olvasta, nem is magyarul (Hegyessy Kálmánnak egyébként is csak a 39. fejezetig terjedő fordítása-átdolgozása 1868-ban jelent meg), hanem német kiadásban: *Gibbon's Geschichte des allmähigen Sinkens und endlichen Unterganges des römischen Weltreiches. Deutsch von Johann Sporschil*. In 12 Bänden. II. Auflage. Leipzig, Verlag von Otto Wigand. 1844. Itt a 8. kötetben (Gibbon művének 42. fejezetében) van szó a varchoniták hősiességéről az őket leigázni akaró törökök ellen. Gibbonnak Jókaira gyakorolt hatására már Kemény Zsigmond is felfigyelt (I. kötetünkben 837.); tudományosan Vértessy Jenő foglalkozott vele (*Gibbon, mint szépségek forrása*. It 1916. 26–30.), újabban pedig Végh Ferenc. (MNT I. k. 346–348.)

A *Dalma* forrásairól szólva még egy nevet kell említenünk: Vörösmartyét. Jókai „szellemi apjának” nevezte legnagyobb romantikus költőnket, okkal-joggal: éppen ősmagyar tárgyú műveiben követte legszorosabban mesterét felfogásban, hangnembben, stílusban,

úgy, ahogy az a 20-as években írt epikai munkáival példát adott. (L.: Zsigmond, 105–110.) Már *A varchonitka* – és dramatizált változata – főhősnőjének neve is Vörösmartyra utal: egy „rémtő Dalma” lép fel a *Zalán futás*-ban, „bajnok Dalma” a *Tündérvölgyben* és „Orod fia Dalma” a *Magyarvárban*.

A DRÁMA BEMUTATÓJA, FOGADTATÁSA

Amint láttuk, Komlóssy, a Nemzeti Színház könyvtárosa 1852. szeptember 1-én küldte cenzúrára a darabot, az engedély azonban elég sokáig váratott magára. Alighanem a drámának nem is nagyon rejtett hazafias tendenciája szúrt szemet az osztrák hatóság-
nak; végül is október 9-én engedélyezte előadatását, de tizenegy helyen kihúzta, illetőleg módosította a közvetlenül is politikai célzatként értelmezhető szöveget. (A cenzor javításait l. a szöveg-változatokban.) Hogy a *Dalma* egyáltalán színpadra került, az nagyrészt Festetics Leó, a Nemzeti Színház akkori intendánsának érdeme: „Avar cím alatt „magyar dolgokat” előadni – emlékezett vissza Jókai, – csak olyan grata personának lehetett merni, amilyen ő volt.” (*Emlékeimből*. HhM IV. k. 25.)

Október közepén már híre ment a színház előkészületeinek. „Jókai Dalma című gyönyörű drámáját – jelezte Vahot Imre – most tanulják, és szellemes barátunk e téreni haladását egyhangúlag dicsérik. Nem mindig áll hát azon megjegyzés, hogy jó regényíró rendesen rossz drámákat szokott írni.” (*Magyar Thália, Játékszíni Almanach 1853-ra*. Pesten, é. n. 303. Megjelent 1852. október 20-án.) A Magyar Hírlap úgy tudta, hogy a bemutatót október 30-ára tűzték ki (1852. október 20.), az időpont azonban korainak bizonyult: a *Dalma* csak november 27-én került először a közönség elé. (Bayer DT 466. hibásan november 20-at említ.)

„A kiállítás olyan fényes és korhú volt, amilyennel csak magyar dráma valaha ellátott.” (Jókai: *Emlékeimből*. HhM IV. k. 25.) A címszerepben Jókainé életének egyik legjobb alakítását nyújtotta. „Dalmát ki fogja valaha úgy eljátszani, mint ő!” – sóhajtott fel három évvel később a Délibáb kritikusa. „A férfias neveléssel párosult nőiességet fölfogni, elérteni: már magában is remek művészi jártasságot veszen igénybe; de azt még előadni, eljátszani, arra oly egyéni és oly különös sajátságok szükségesek, minőkkel csak a tisztelt művész nő bír kirekesztőleg.” (Db 1855. december 23.) Jókainé szereplő társai Szentpétery (Oldamur), Lendvay (Elemér), Szigeti (Disabul), Bulyovszkyné (Halila) és Tóth (Kubláj) voltak; a kisebb szerepeket Hegedüs (Rhabonbán), Udvarhelyi (Fellengur),

Hubenai János (vádlott férfi) és Hubenainé (vádlott nő) alakították. A forró hangulatú estéről a Hölgyfutár 1852. november 29-én így számolt be: „Jókai Mórnak annyira várt *Dalma* című drámája nagy hatással adatott, szerzőt tiszser is hitta a nagyszámú lelkesedett közönség, azonban nem volt jelen. Az igazgatónak köszönetet kell mondanunk azon buzgalmáért, melyet e dráma fényes kiállításával tanúsított. A szereplők általában lehető legjobb működték. Bulyovszkyné, Jókainé, Lendvai és Szigeti előtapsoltattak.” A Pesti Napló feljegyezte, hogy „a szépszámú közönség lelkesen fogadta a művet és előadást, szerzőt és nejét gyakori kihívással tisztelte meg”. (1852. december 1.)

Jókai tehát meg lehetett elégedve: a *Dalma* meghozta első igazi színpadi sikerét. Boldogan újságotla is anyjának, 1852. december 2-án írt levelében:

„Kedves Anyám!

Nagyon sajnálom, hogy darabom előadásán nem lehetett szerencsém kedves anyámhoz, úgy hiszem a legtisztább örömet érezte volna kedves Anyám azon lelkes részvét fölött, mellyel a közönség műveimet fogadta, amit leginkább igazol az, hogy nyolc nap alatt háromszor adatott elő, mindig tele színház előtt. Az első előadás után ugyan rátette kezét a policia, azon piszkos feladás miatt, amit a vén Szilágyi lapjában ellenem tett, de az igazgató maga érte menvén, rögtön visszanyerte a darabot. Eddigél közel háromszáz pengőt kaptam belőle.” (L.: OSzK Fol. Hung. 2261.)

A levélben említett „vén piszkos feladó” Szilágyi Ferenc (1797–1876) a Magyar Hírlap, vagyis a fekete-sárga hivatalos lap szerkesztője volt, aki újságjának november 30-i számában csúnya, denunciáló cikket tett közzé *Egy szózat a dráma ügyében, nem drámaíródtól* címen. A darab — úgymond Szilágyi — egyenesen botrányos: „egy beteg képzelődés szüleménye, telve lélektani botlásokkal”; egyben „a nemzeti ízlés kifecamodása”; a benne előforduló „hazafias frázisok felháborítóak, s csak arra jók, hogy az éretlen karzati közönség tetszését elnyerjék. (. . .) Sajnálni való, hogy Jókai megírta és a színház elfogadta a *Dalmát*”.

A Magyar Hírlap förmedvénye nem is maradt visszhang nélkül. A Pesti Napló már másnap védelmébe vette Jókait, s élesen bírálta a „fölszóaló földszinti úr” ama kifogását, hogy a darab hazafias és hazaszeretetre lelkesítő kifejezéseket tartalmaz. Ez éppen a dráma egyik legnagyobb értéke — vágott vissza a „Több karzatiáró” aláírási cikk szerzője, s feltette a szónoki kérdést: „Hát mire való a színpad, az irodalom? Nem erre-e, hogy magasztos példák által erényre s nagy cselekedetekre serkentsen?” (PN 1852. december 1.)

Ettől az incidenstől eltekintve a sajtóban eléggé kedvező fogadtatásra talált a dráma. A Budapesti Visszhangban Szilágyi Virgil tartózkodóan nyilatkozott: megemlítette, hogy a színmű *A varchoniták*-ból készült, elmondta a tartalmát, s a részletes elemzést egy későbbi időpontra ígerte — de szavát nem váltotta be. (1852. december 5.) De már a Pesti Napló „Nyilazó” szignót használó kritikusa nem fukarkodott a dicsérettel. Igaz, hogy a mű inkább egy gyönyörű tündéri vagy mítoszi mese, mint valóság, s a benne előforduló alakok inkább egy gazdag, ragyogó képzelet fantomjai, semmint húsból és vérből álló emberek s agyagból gyúrt és földhöz ragadt egyéniségek. „De a valószínűség és élethű jellemeik rovására történt hiányai mellett is igen sok szépséggel bír; — a fatum által vakon vezetett szenvedelmeket gigászi nyilatkozatban tünteti fel. Legtöbb helyzete drasztikus ugyan, de meglepő és hatékony, nyelve hatalmas, virágos, költői, — s hazafiúi és erkölcsi súlymondatokban gazdag. — Olyan az egész, mint a délibáb, melynek tündérpalotái csupán légre építvék, melynek fantasztikus alakjai gyönyörködtenek a szemet, elragadják az érzést, míg a bűvös káprázatok által el nem vakítható ész, az értelmet nem bírják megnyugtatni valóságuk felől.” Ezzel szemben a darab eszmeiségét megint a fogyatékoságok közé sorolta a kritikus: „Szép dolog a hazaszeretet, ám a hazáról sok frázis és deklamáció egy, nem is bizonyos hazához kötött nomád nép szájából furcsán jön ki.” (1852. december 1.)

Ez utóbbi nézettel szállt szembe Bulyovszky Gyula: szerinte nem helyes, hogy egyesek kifogásolták a hazafiság hangsúlyozását, hiszen a „haza szó nemcsak konkrété értendő, hanem az összetartást, a fajrokonság kapcsait is jelenti”. A színmű egyébként őt sem elégtette ki teljesen, mert a szertartások, a tisztelgések és egyéb látványosságok a drámai cselekmény hátrányára vontatottá teszik, és az epikus festés a jellemzésben is eluralkodik. Mindezek ellenére azonban „a dráma költői beccsel bír”, különösen szép nyelve következtében. (Magyar Hírlap, 1852. december 1.)

A Délibáb a dráma negyedik, 1853. január 2-i előadásával kapcsolatban azt kifogásolta, hogy Jókai chagánt és hét vezért szerepeltet az avaroknál. „Ez történeti botlás. De megragadó a közjó iránti lángoló kötelességérzet, amelynek Dalma egyéni üdvét és szenvedélyét oly szilárd kitarással alárendeli.” (Db. 1853. január 9.) Egy még későbbi előadás után a Hölgyfutár ezt írta: „Ha *Dalma* nem nevezetnének drámának, s ezáltal magasabb művészi igényekre nem jogosítana, úgy költői szépségeivel, újszerű tartalmával és bizarr kiállítással még akkor is megérdemelné a tetszést, ha alapja nem lenne némileg történeti, mely körülmény lényegesen leszállítja a követeléseket,

miket egy drámánál lehet tenni. Különben *Dalmának* az a legnagyobb szerencsétlensége, hogy az első felvonás tökéletes és mint rész valódi remek." (Hf 1854. április 19.)

A darabot viszonylag sűrűn adták, mindig zsúfolt nézőtér előtt; a Nemzeti Színházban utoljára 1858. december 16-án; ez volt a tizenkettedik előadása. A pesti bemutatót követően hamarosan színre került nagyobb, önálló színtársulattal bíró vidéki városainkban (Kolozsvár, Debrecen, Kassa, Pécs) is, mindenütt hasonló sikerrel. Népszerűségére jellemző, hogy a Délibáb 1853. január 23-i számának mellékleteként jelent meg Canzi Ágost (1813 – 1866) festőművész „pompásan sikerült műlapja, mely *Dalma* című drámának esküjelenetét ábrázolja.” (L. kötetünkben az 1. sz. mellékletet.)

Életrajzi vonatkozásai miatt érdemel figyelmet a *Dalma* 1899. június 14-i előadása a budai Krisztinavárosi Színházban. Az erről szóló tudósítást a Vasárnapi Újság 1899. június 18-i számából idézzük.

Jókai-est a Budai Színházban

„A Budai Színházban Makó színtársulata színre hozta Jókainak egy fiatalkori drámáját, *Dalma*-t, melyet a *Varchoniták* című nagyobb elbeszéléséből is jól ismer a közönség. Amikor csaknem félszázad előtt *Dalma* színre került a Nemzeti Színházban, szomorú idők voltak, a hazaszeretetről csak példálózva lehetett írni. Az ekkor uralkodó romantikus költészetben Jókai megtalálta az alkalmas formát is egy hazafias szellemű darabhoz, s a messze földön játszó dráma a legkedveltebb színművek közé tartozott. Most, hogy Makó Lajos színtársulata e hó 14-én fölelevenítette, a közönség és az ifjúság megragadta ezt az alkalmat, hogy lelkesedéssel tüntessen a nagy költő mellett, ki maga is megjelent a Színházban, valamint hozzátartozói: *Hegedüs Sándor* kereskedelmi miniszter és *Feszty Árpád* családijokkal. Az egész este újra és újra kitört a taps.

Az első felvonás végén mindjárt több babérkoszorút nyújtottak át a címszerep személyesítőjének, Nagy Bellának, ki az előadásban tehetségének szép tanújelét adta művészi játékával. A koszorúk átnyújtása után a közönség viharos tapsa tört ki és lelkesedéssel hívta a szerzőt a lámpák elé. Az ősz költő engedett a hívásnak és megjelent. Mikor pedig az éljenzés, a taps és üdvözlés szünni nem akart, Jókai megszólalt és az ifjúsághoz fordulva így szólt:

„Drága fiatal barátaim! Mikor ezt a darabot megírtam, huszonhat éves voltam s a haza akkor tetszhalott volt, amelynek lélegzenie sem volt szabad. Ha a hazáról akartunk beszélni, avar drámát kellett írni s ennek is a hősvé nőt kellett tenni, hogy az fejezze ki gondolatainkat.

Mikor darabomat a Nemzeti Színház igazgatóságának benyújtottam, ott mindenki hanyatt esett. Azt mondták: a cenzúra nem fogja megengedni, hogy a darabot előadják, de a cenzorok sem olyan feketék, amilyenek látszanak. Az a jó, becsületes cenzor, ki a darabomat elolvasta, a következőképpen referált róla az akkori mindenható rendőrfőnöknek: „Des is a Spektakelstück, bei welchem man viel lachen kann.” Mi aztán biztattuk a fiataltságot s kiadtuk a jelszót, hogy a világhért se tapsoljon a hazafias frázisoknak, inkább ne vessen mentül többet s ők kacagtak torkuk szakadtából. Akkor nem kaptunk babérkoszorút, nem kaptunk sem én, sem *Dalma* akkori személyesítője, Jókainé. A hivatalos lap másnap lerántotta a szerzőt és az előadást is. Most, negyvenhét év múlva, ti elhoztátok nekem azt a babérkoszorút, amelyet akkor megrendeltem. Most is nagyon köszönöm. Akkor a hazafiság rejtett dugáru volt, ma olcsóbb, mint a pattogatott kukorica, melyet literszámra mérnek, s amelyet csak a fiatalok tud igazán élvezni. Adjon az isten nektek olyan boldog hazát, amilyenről mi egykor álmodoztunk. Isten áldjon meg benneteket!

Rendkívül hatást keltenek ezek a szavak, s mindenik felvonás után ismétlődtek a viharos üdvözlések. Előadás után az ifjúság elragadtatása odáig ment, hogy a költő kocsijából kifogta a lovakat, s több száz épésnyire maga vontatta.”

IRODALOM

Bayer József nemcsak hogy nem szerette Jókait, de vele kapcsolatban a kutatóra kötelező tárgyilagosságról is megfeledkezett. Mereven ragaszkodott ahhoz a téveszméhez, hogy egy vérbeli regényíró szükségyszerűen silány drámákat ír, s ennek következtében a *Dalmának* is csak a fogyatékosait látta meg. „A mű tragikumai hamis alapokon nyugszik”; *Dalma* jelleme „elferdített torzképe a nőiségnek, a nélkül, hogy a férfierő magaslataira emelkedhetnék”; „Disabul tán legjobban jellemzi Jókai darabjának a túlságokban drámai hatásokat kereső célzatát”; „nem csoda, ha egyes költői szépségű helyei teljesen elmerülnek a túlzások ezen áradatában” — Így jellemezte és értékelte Bayer a drámát. (DT II. 223–224)

Vnatskó perbe szállt Bayer megállapításaival. Szerinte *Dalma* kétős lelki élete mesterien van elénk állítva. „Az erős, elhatározott, esküjét meg nem szegő férfi erejét és egyben a boldogtalan, titokban gyötrődő, szerelmes nő gyöngeségét igen szépen rajzolja benne a költő. Ez az érzelmeit titkoló, önmagát feláldozó hősnő a francia romantikus dráma szülötte, innen vette át Jókai.” De a *Dalmában* a nyelv szempontjából is haladás mutatkozik az előző drámákhoz

képest. Jókai „nyelve e művében szólal meg először teljes szépségében, erőteljességében, színgazdagságában. Az az éged hazafias hang, mellyel később találkozni fogunk, főleg történeti drámáiban, már itt is teljes erejében jelentkezik”. (17–19.)

Zsigmond Ferenc hosszasan foglalkozott a *Dalával*. A Beöthy-iskola bőbeszédű, patetikus modorában előadott fejtegetéseinek lényege szerint Jókai drámáját a következő ellentét-párok jellemzik: „sok költőiség – kevés drámaiság; jól induló kezdet – elhibázott befejezés; zajos hatás a maga idejében a hazafias célzat miatt – a tragikus alapeszme teljes elsorvadása ugyancsak a hazafias célzat miatt.” (117–121.)

A *Dalma* szerepére Jókai költészetének fejlődésében Sötér István mutatott rá: „A varchoniták, a Dalma, a Bálványos vár s a Levente mutatják azt az utat, melyen Jókai az Aranyéval rokon ősmagyar eposz megteremtése felé haladt.” (Sötér István: *Jókai*. Bp. 1941. 161–162.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A következő, rendszeresen ismétlődő eltéréseket nemjelöltük:

1860	NK
míg	m/g
ugy, ugy-e	úgy, úgy-e
igy	így
íjju	íjjá
bűn, bűnös	bűn, bűnös

A „Személyek” jegyzékében:

chagdú (S: chagan)

trónörökös (S: trón örökös)

rhabonbűn (S: rhabonban)

Egy főrangú nő (S-ben hiányzik)

Hírnök és Vádlott férfi között S-ben: *Harcos*

Csuvasz követ és Első hírnök között S-ben: *Pór, tisztvisel J Molnár*

Második (S: Másod)

Harmadik (S: Harmad)

Első felvonás

Sor:

- 1 súlyosodik (NK: súlyosodik)
- 2 roskadozik (S: roskadoz)
- 16 felsőhajt (NK: felsőhajt)
- 31 istenekhez (S: istenhez)
- 33 hőseink (S: őseink)
- ménen (S: méneken)
- 34 ellenségeken (S: ellenségeiken)
- 36 ivedző (NK: ívedző)
- 39 körül. Ki (NK: körül, ki)
- 41 uj (NK: új)
- 49 *csatában* (S-ben eredetileg: *hazdért*, a cenzor kijavította: *csatában*)
- 53 és 54 s.k. hosszú (NK: hosszú)
- szinű (NK: színű)
- zárt, — másik (NK: zárt, másik)
- újjú (NK: újjú)
- 58 atyám (S: apám)
- 69 Atyám! megrémítesz! (S: Atyám, te megrémítesz!)
- 74 disztelen (NK: dísztelen)
- 84 felszabadíta (NK: felszabadítta)
- 86 gyűjt (NK: gyűjt)
- 87 ez (NK: az)
- egyik (S: egy)
- hogya (NK: hogy ha)
- 89 ivadék (NK: ívadék)
- 94 melyik (S: melyikünk)
- 99 tatárt, perzsát (S: tatárt, a persát)
- 105 vízbe (NK: vízbe)
- 106 lételedről (S: lételedről)
- 111 született (S: lett)
- 119 kerestem (S: szereztem)
- 128 kinyílnak (NK: kinyílnak)
- 130 feláldozni az (S: föláldozni magát az)
- 133—134 S-ben eredetileg: *Semmi áldozat sem nagy, ha a hon élte van mérlegbe vetve. A cenzor ezt a mondatot megváltoztatta: Vannak oltárok, mikén semmi áldozat sem nagy!* Jókai az 1860-as kiadásban a kétféle változatot egybeolvasztotta.
- 140 óriási törzssé (S: óriási pálna törzssé)
- felelni (NK: fejlődni)
- 154 ohaitom (NK: óhajtom)

- Sor:
- 177 hivassam (S: hívassam)
- 178 Ohajtom (NK: Óhajtom)
- 180 megírta (NK: megírta)
- 181 írja (NK: írja)
- 184 és 85 s.k. Előbbiek (S: Előbbiek)
- Rhabonbán (S: Rhabonban)
- Elemér (S: Elemir)
- 186 újra (NK: újra)
- 188 óráim (NK: része)
- 190 én a ravatalra (NK: én ravatalra)
- 211—214 S-ben a cenzor a következőket kihúzta: *Dalma*. „A hazdért semmi dídotat sem nagy.” *Rhabonbán*. *E jelszó esküvés, melyhez uralkodásod napjai vannak mérve. Dalma. Hallja meg eskümet.* Ez utolsó mondatot a cenzor átjavította: *Esküszóm red.* Viszont a rendező, a logikai összefüggés biztosítására, a cenzor húzásai előtt törölte a rhabonbán szerepéből az utolsó mondatot: *Mi legyen az?*
- 222 sújts (NK: sújts)
- 227 után Mdsodik . . . hatodik vezér (S: Hat vezér)
- 233 hevülni (NK: hevülni)
- te, hetedik (NK: te hetedik)
- 241 sírjához (NK: sírjához)
- 243 az oly jól (NK: az jól)
- 248 oroslán-nyomokon (NK: oroslánnyomokon)
- 249 egyszerre mindketten a (NK: egyszerre a)
- üzéssel (S: üzésével)
- 256 ordítással (NK: ordítással)
- 258 fektetve, s farkával (NK: fektetve, farkával)
- 261 birtad (NK: birtad)
- birtad magadat kiszabadítani, én (S: birtad kiszabadítani)
- ldhadat, én)
- 264 hasítottam (NK: hasítottam)
- 269 öröm tüze (S: gyönyör tüze)
- 273 i.jmi (NK: i.jmi)
- 274 bírnak (NK: bírnak)
- 275 ordítással (NK: ordítással)
- 284 tábor-utunkon (S: tábor-utakon)
- 286 egyik őrtűz a (NK: egyik csillag a)
- 289 Dalma (lázak küzdelemmel) (NK: Dalma (küzdelemmel))
- 305 mintha saját jobbfalem (NK: mintha jobb felem)
- 313 rosszul (NK: rosszul)

- Sor:
- 321 De tőled (S: Te tőled)
- 330 szív (NK: szívf)
- 336 kézzsoritásra (NK: kézzsoritásra)
- 337 nyújtja (NK: nyújtja)
- 339 szívéhez (NK: szívéhez)
- 341 kézzsoritástól (NK: kézzsoritástól)
- 345 rokonimat (S: rokonaimat)
- 346 Ifju (NK: Ifjú)
- 354 urává ellenidnek (S: urává minden ellenségeidnek)
- 359 fel (NK: föl)
- 368 Ez az élőknek marad: S-ben hiányzik
- 369 megvan (S: van)
- 376 Ha győztök... remélni: ezt a mondatot a cenzor törölte
- 379 hazát! legjobban (NK: hazát legjobban)
- 380 isten (NK: Isten)
- 390 dísztelen (NK: dísztelen)
- 395—396 s.k. sírva (NK: sírva)

Második felvonás

- 1 előtt négyszarvu (NK: négyszarvú)
- emberalaku (NK: emberalakú)
- előszímben (NK: előszímben)
- mágusz, Pór (S: mágusz, Nép, Pór)
- I Mágusz (vontatott) (S: Mágusz (ritudlis vontatott))
- 11 eloltja (S: kioltja)
- 14 meghajolva (S: meghajol)
- 17 Micsoda (S: Minő)
- 34 kívül (S: kívülről)
- 35 és 36 s.k. Kubláj (NK: Kublaj)
- húzza (NK: huzza)
- 43 (Kublájhoz.) (S: (Kublájhoz fordul.))
- 49—60 Vétenél a szövetség ellen... Nekem munka kell: ezt a 13
sort a cenzor törölte
- 50 ha ősapám (S: mert ősapám)
- 62—72 Disabul 5 1/4 sornyi szövegét (Tehát az lesz igazság...
a magaméről?) a cenzor törölte
- 67 állu (NK: álló)
- 71 letaszítani (NK: letaszítani)
- 73 Jagár. S erre megesküvél (S: Jagár. Megesküvél)
- 83 Omár (S: Omer)

- Sar:
- 87 még növelem (NK: megnövelem)
 101 levertem: (NK: levertem,)
 107 megháboríthassam (NK: megháboríthassam)
 108 Omár (S: Omer)
 109 növelte híret (S: növelte meg híret)
 133 követel. (S: követel együtt.)
 134 morogva (S: mormogva)
 136 hju (NK: hiú)
 142 Omárt (S: Omert)
 143 hadüzenetünket (NK: hadüzenetünket)
 150 szállították (NK: szállították)
 155 (bőszült dühvel): S-ben hiányzik
 166 tanítsátok (NK: tanítsátok)
 sirni (NK: sírni)
 171 viz (NK: víz)
 171 és 172 s.k. és e kiáltás (S: és kiáltás)
 178 utócsapatok (S: utólsó csapatok)
 179 és 180 s.k. (mint villámütött... fokán): S-ben hiányzik
 188 chorazani (S: chorozani)
 191 gyűlöletes (NK: gyűlöletes)
 192 hírt (NK: hírt)
 193 rémít (NK: rémít)
 194 Chorozánból (S: Chorazánból)
 197 Omár (S: Omer)
 205 hadsor (S: hadsorok)
 209 elboríták (NK: elborították)
 214 mind, mind csak (S: mind csak)
 218 Azért (S: Miért)
 hizlallak (S: hizlaltalak)
 219 fenevad, most (S: fenevad, most fiadz, most)
 245 említéd (NK: említéd)
 246 vízbe (NK: vízbe)
 253 Kubláj (NK: Kublaj sh.)
 lefátyolozottan (NK: elfátyolozottan)
 267 rémitő (NK: rémítő)
 272 pokoli (S: pokolbéli)
 273 egykoru (NK: egykorú)
 277 gyűlölsz (NK: gyűlölös)
 283 atyám (S: apám)
 298 pupos, — csak (NK: pupos, csak)
 312 megindítanak (NK: megindítanak)

Sor:

- 317 erkölcsű (NK: erkölcsű)
320 és 321 s.k. halálfélelem (S: halálfélelme)
kezébe (S: kezeibe)
323 keblére (S: kebelébe)
323 és 324 s.k. Elemér (belép): S-ben hiányzik
325 taníta (NK: tanította)
333 és 334 s.k. s egy Apród: S-ben hiányzik
olajág. (NK: olajág.)
mágusoktól elragadja (S: mágusok *keztől* kiragadja)
340 merész kihívó hangon: S-ben hiányzik
körültekint (NK: körültekint)
kihívó (NK: kihívó)
343 rárivall: S-ben hiányzik
350 botor (NK: bátor)
356 kívülled (NK: kívülled)
359 kardját csörtetve: S-ben hiányzik
370 *Disabul (tántorog). Igazán? (S: Disabul. Igazán? (tántorog))*
378 sohajtva (NK: sóhajtva)
380 és 381 s.k. egyszerű (NK: egyszerű)
hogymindenütt... akarván azt: S-ben hiányzik
383 tudósítani (NK: tudósítani)
384 és 385 s.k. vitt (NK: visz)
és egy botot (S: és botot)
386 chorazáni (S: chorozáni)
387 és 388 s.k. nyújtja *dt* azt (S: nyújtja azt)
390 *Disabul (fogcsikorgatva elveszi). A kenyeret. (S: Disabul.
A kenyeret. (fogcsikorgatva elveszi).)*
392 és 393 s.k. szoritva (NK: szorítva)
397 mégy (NK: megy)
399 haragdúlna arccal: S-ben hiányzik
401 egyúttal (NK: egyúttal)
411 és 412 s.k. zihál (S; 1860: zihált sh.)
kitörő dühvel: S-ben hiányzik
422 felsohajt (NK: felsóhajt)
424 szoritva (NK: szorítva)
425 és 426 s.k. (Napfeljövétel): S-ben hiányzik
427 szükség (S: szükséged)
428 (némileg... vigyáznak reá): S-ben hiányzik
433 és 434 s.k. utána. Néma (NK: utána; néma)
kik a felvonás elején távoztak: S-ben hiányzik
435 tudni *végő* határozatot (S: tudni határozatot)

- Sor:
- 439 férfiut (NK: férfiút)
- 440 háborúról (NK: háborúról)
- 441 keringő (S: keringelő)
- 445 és 446 s.k. huzódik (NK: húzódik)
- 448 hagyta (S: hagyja)
- 448 és 449 s.k. törpe (S: tömpe)
- 455 csufolódólag (S: csufolkodólag)
- 456—469 *Parasztok/tömegben . . . jó helyen lesz.* Ezt a 13 sort a cenzor törölte.
- 456 és 457 s.k. kitukmálnak, — ki (NK: kitukmálnak, ki) rendezve — a (NK: rendezve a) magát (S: magán)
- 461 tisztviselőknék kevés (S: tisztviselőknék nagyon kevés)
- 465 és 466 s.k. Molnárlegény (S: Molnár)
- 473 és 474 s.k. mig minden részekre szakad: S-ben hiányzik dulakodva annyira tépelődik (S: dulakodva tépelődik) mig (NK: míg)
- 475 felszakítva (NK: felszakítva)
- 478 és 479 s.k. eloszlanak, csupán (S: eloszlottak, kivéve) maradnak: S-ben hiányzik
- 481 balkezét (S: jobbkezét)
- 491 S-ben: skorpió szívű udvaronc: ezt a cenzor javította át hizelgő udvaronc-ra
- 491—492 te aranyos . . . nap süt: a cenzor törölte
- 495 úira (NK: újra)
- 499 Menjünk félre: S-ben hiányzik
- 499 és 500 s.k. int. Halila (NK: int, Halila)
- 500 új (NK: új)
- 501 gyanum (NK: gyanúm)
- 504 gyanut (NK: gyanút)
- 510 gyanítod (NK: gyanítod)
- 513 összehasonlítám (NK: összehasonlítottam)
- 520 harcsikra (NK: harcsikra)
- 521 szólított (NK: szólított)
- 531 hogy láttokra maga a vénség is lángokra gerjed: S-ben hiányzik
- 534 ifju (NK: ifjú)
- 536 fordulnia (S: fordulni)
- 536 egy tétova (S: egy egy tétova)
- 539 mindenikét (S: mindeniket)
- 540 sóvárgás (NK: sóvárgás)

- Sor:
- 545 tanúság (NK: tanúság)
 555 emennek (S: *im* ennek)
 558 bebizonyítani (NK: bebizonyítani)
 559 gyanúra (NK: gyanúra)
 564 kényszeríthet (NK: kényszeríthet)
 567 kérdésre (S: kérdésre)
 570 utasíthatja (NK: utasíthatja)
 572 fogadnia (NK: fogadni)
 573 egyesítéséért (NK: egyesítéséért)
 574 gyűlölet (NK: gyűlölet)
emberéleten (S: életen)
 576 országnagyai (NK: országnagyjai)
 579 gyanítani (NK: gyanítani)
 588 gyűlöletem (NK: gyűlöletem)
 589 tisztító (NK: tisztító)
 590 tisztítalak (NK: tisztítalak)
 606 után Szavai s arcjátéka kifejezi, hogy Elemérrre gondol: S-ben hiányzik
 Fügöny legördül: S-ben hiányzik

Harmadik felvonás

- 1 diszben (NK: díszben)
 10 eredj! (S: eredj! (az el.))
 10 és 11 s.k. Rhabonbán (távozik): S-ben hiányzik
 Dalma (egyedül): S-ben hiányzik
 15 mindig (S: minden)
 18 eltávolítám (NK: eltávolítottam)
 19 kinlódjam (NK: kinlódjam)
 21 és 22 s.k. S-ben: Második jelenés. Dalma, Rhabonbán, Hat vezér, Táltos, Vádlott férfi, nő, katonák. Később Elemér.
 33 *Első* férfi (S: Férfi)
 38 építsétek (NK: építsetek)
 újra (NK: újra)
 40—93 Rhabonbán. E másik férfiu . . . lenni soha: S-ben hiányzik
 51 irtak (NK: írtak)
 54 állítsatok (NK: állítsatok)
 60 és 61 s.k. hosszú (NK: hosszú)
 62 segítség (NK: segítség)
 90 hosszú (NK: hosszú)
 93 és 94 s.k. *Asszony* (S: *Nő*) (Végig az egész jelenetben)

- Sor:
- 104 istenhez (NK: Istenhez)
- 105 magam (S: magamat)
- 108 istenhez (NK: Istenhez)
- 111 és 112 s.k. félre *fel*kiáltva (S: félre, kiáltva)
- 116 újra (NK: újra)
- 123 Oh *mért* nem (S: Oh *hogy* nem)
- 130 sőhajtva (NK: sőhajtva)
- 156 élőfát virág nélkül: S-ben hiányzik
- 164 boldogítani (NK: boldogítani)
- 168 tudandja (S: tartandja)
- 172 úr (NK: ur)
- zámolyához (S: zámolyára)
- 182 érte, (S: érte *őt*.)
- 194 visszautasítani (NK: visszautasítani)
- 195 visszautasítása (NK: visszautasítása)
- 196 nőszüléshez (NK: nőszüléshez)
- 200 nőszülésre (NK: nőszülésre)
- 222 jogu (NK: jogú)
- 233 tanítottak (NK: tanítottak)
- 258 istenre (NK: Istenre)
- 260 miattad félvilággal (S: miattad a félvilággal)
- 279 nemesszivű (NK: nemesszivű)
- 289 De nem (S: Te nem)
- 290 boldogította (NK: boldogította)
- 296 megszabadítlak (NK: megszabadítlak)
- 304 szívedre (NK: szívedre)
- 314 hódítsd (NK: hódítsd)
- 316 kívül (NK: kívül)
- 319 árulója (NK: árulója)
- szívem (NK: szívem)
- 324 Kezét (S: Kezeit)
- 325 tapasztva (S: tapasztja)
- 328 Ő (S: Őt)
- 334 gyűlölettel (NK: gyűlölettel)
- 336 szabadította (NK: szabadította)
- 354 megfogja *Halila* kezét (S: Megfogja kezét)
- 357 teremtett. Kinek (NK: teremtett, kinek)
- 360—361 S-ben: Én nem; talán a föld. Eredj, hivatni foglak — senki-
vel se szólj!
- 363 NK-ban: Dalma térdre omlik után: IV. jelenés. *Elébbi*.
Apród. Dalma. Atyám . . . stb.

- Sz:
- 363 *omlik* (S: *omol*)
- 368 *mint csak azt* (S: *mint azt*)
- 370 *szivem* (NK: *szívem*)
Bátor vagyok után NK-ban: (Apród belép)
- 374—376 *Koronámat teszem . . . nem szabad: S-ben a cenzor ki-huzta*
- 388 *barátom, ha azt* (S: *barátom. Tehdt azt*)
- 391 *fiu* (NK: *fiú*)
- 397 *gyűjteni* (NK: *gyűjteni*)
- 419 *hasonlit* (NK: *hasonlít*)
- 421 *tébolyítólag* (NK: *tébolyítólag*)
- 422 *híven* (NK: *híven*)
hasonlított (hasonlított)
- 429 *aluszom* (S: *elalszom*)
- 431 *sírja* (NK: *sírja*)
- 434 *nő, ki* (S: *nő az ég alatt, ki*)
- 435 *hasonlit* (NK: *hasonlít*)
- 444 *nem bírok* (S: *nem kívádnok*)
- 445 *szív* (NK: *szív*)
legboldogítóbb (NK: *legboldogítóbb*)
- 446 *magasztos* (NK: *magas*)
- 450 *félrefordítva* (S: *félrefordítja*) (NK: *félrefordítva*)
- 461 *hallottam* (S: *hallám*)
- 468 *bebizonyítom* (NK: *bebizonyítom*)
- 481 *új* (NK: *új*)
- 491 *színe* (NK: *színe*)
- 491 és 492 s.k. *indulatát* (S: *indulatit*)
- 492 *mosollyal* (S: *mosolyogva*)
szomorú fiu (NK: *szomorú fiú*)
- 495 *háborítani* (NK: *háborítani*)
- 503 *keserű* (NK: *keserű*)
- 508 és 509 s.k. *eltávoznak* (NK: *távoznak*)
mélyen hallgat (S: *méldzva hallgat*)
- 511 *szív* (NK: *szív*)
- 512 *kisírtam* (NK: *kisírtam*)
- 521 és 522 s.k. S-ben:
Kubldj. Uram, mi lett?
Dalma. Derék Képmutatól Illy szennyet hoztdl
nevemre? Sülyedj a föld aйд!
- 539 után *Függöny legördül: S-ben hiányzik*

Negyedik felvonás

- Sor:
- 9 szüntelen (NK: szüntelen?)
- 11 együtt hervadsz el velem. Jobb (NK: egyedül. Jobb)
- 20 ez éjjel (NK: az éjjel)
- 21 ez éjjel (NK: az éjjel)
- 40 érted (S: te érted)
- 42 lehelletemtől (S: tekintetemtől)
- 48 meggyógyítania (NK: meggyógyítania)
- 63 uj (NK: új)
- 69 amott, és (NK amott és)
- nézek, hallok (S: nézek, előttem dilsz, látlak, kezedet szorítom, arcodba nézek, hallok)
- 71—72 A sírba ... Hm! S-ben hiányzik
- 75 ütném (NK: döfném)
- 76 bírom (NK: bíróm)
- 79 meredt, és (NK: meredt és)
- 85 odajönni (NK: odajönnöd)
- 86 tova szálllok (NK: tovaszálllok)
- 87 sírsz (NK: sírsz)
- 99 ifju (NK: ifjú)
- 102 Elemérhez nyúl (S: hozzá nyúl) (NK: nyúl)
- 105 emir (1860; NK: Emir sh.)
- 116 Nevetséges vagy: S-ben hiányzik
- 118 elcsábitottad (NK: elcsábitottad)
- 127 már oh Dalma! kedves (S: már kedves)
- 133 oroszlány (NK: oroszlán)
- 135 vívnek (NK: Vívnek)
- 139 izem (NK: ízem)
- 147 enyimet többé (S: enyimet emelni többé)
- 152 és 153 s.k. Elébbiek (S: Elébbi)
- 153 gyógyító (NK: gyógyító)
- 154 cypruságot (NK: cipruságot)
- 157 kigyógyít (NK: kigyógyít)
- 161 ohajtod (NK: óhajtod)
- 163 boszut (NK: boszút)
- 166 megszabadítómat (NK: megszabadítómat)
- 171 kinzás (NK: kínzás)
- 172 részesite (NK: részesítsé)
- 195 cypruság (NK: cipruság)
- 203 összegyűlve (NK: összegyűlve)
- 208 halálujítás (K: halálujítás)

- Sor:
- 208 hívás (NK: hívás)
- 221 minélelébb (NK: minél elébb)
- 222 szorit (NK: szorít)
- 226 és 227 s.k. négyszögül (NK: négyszögül)
- 237 nyflik (NK: nyílik)
szív (NK: szív)
- 252 és 253 s.k. Elébbi, Vezérek, Táltos, Rhabonbánok (S: Elébbi
Küldj, Vezérek, Rhabonbánok)
- 275 és 276 s.k. Hét (S: Két)
- 272 és 283 s.k. Hét (S: Két)
- 286 neked oh (NK: neked, oh)
- 287 hangzik: S-ben hiányzik
- 290 szomorú (NK: szomorú)
- 295 és 296 s.k. húzatik (NK: húztatik)
beterítve (S: terítve) (NK: betérítve)
körültűzdelve (S: tüzködve NK: tűzdelve)
- 297 tinéktek, — hogy (NK: tinéktek, hogy)
- 300 Rhabonbán — vagy (NK: Rhabonbán vagy)
- 301 hívni (NK: hívni)
- 324 tíz (NK: tíz)
- 329 iszonyodva (S: eliszonyodva)
- 245 király berontott (S: király harcckészen áll)
- 352 után Függyöny legördül: S-ben hiányzik

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

- Sor:
- 1 előtt *rhabonbán* — bíraskodó, kormányzó főpap (L.: Ipolyi UMM 1852. VI. füz. 362. és uo. V. füz. 299.) Vö. még JKK MNT I. k. 487.
- 10 *tubafa* — a mohamedán hit szerint a paradicsom boldogságfája, amely minden jóval ellátja az üdvözült muzulmánokat.
- 24 *jósló szüz* — Ipolyi szerint (UMM 1851. XI. füz. 599—613.) 'tündérmű', 'bűvés nő', 'alirumna'.
- 75 *Bertezéna* — Gibbonnál is előfordul (VIII. k. 241.) mint a varchoniták első vezére; az ő vezetésével szabadultak fel a geougok uralma alól.
- 89 *varchoniták* — „Az avaroknak vagy oguroknak egy mongol néptörzs volt alávetve, amelyet egykori Var és Chun

- Sor:
- vezéreikről varchonitáknak neveztek." (Fessler, I. k. 45—46.) Jókai azonban a varchonitákat az avarok őseivel azonosította.
- 91 *Disabul* — Gibbon művében (VIII. k. 250.) egy hangosan kiáltozó török fejedelem ('Großchan') neve, aki az Aranyhegyek egyik völgyében kercekkel ellátott trónszéken ülve fogadta a római követeket.
- 130—133 Oldamur szavai erősen emlékeztetnek Kölcsey *Parainesis*-ében foglalt intelmekre, azzal a különbséggel, hogy ott nem a szerelemről, hanem a hazaszeretetről van szó.
- 152 *gyula* — bíró. Bizánci források szering a magyarok főbírája ('gülsz'), egyben hadvezér is; mintegy a nádori méltóság előzménye.
- 192 *chagdn* — „A chagan, ez az avarok királyának sajtáságos neve." (Gibbon, VIII. k. 247.) „Az avarok chágánja — fejedelem." (Budai Ézsaiás: *Magyarország históriája*. I. k. 22.) De Jókai már mint kisdíák olvashatta a híres, tankönyvül is használt *Hírmas Kis Tükörben*: „Az Avaresek a Volga vizén túl lakoztanak khágánus vezér alatt." (105.) L. még MNT I. k. 481.
- 202 *A hazdért semmi áldozat sem nagy* — ugyancsak Kölcsey *Parainesis*-ét juttatja eszünkbe.
- 207 *Jóél* — Bodor Lajos: *Magyar pogán hitregék* c. műve szerint (Kolozsvár, 1842.) Ormuzdot a 'jóél'-ek ('jóél con'-ok) kara vette körül.
- 226 *a hét vezér vére a kehelyben* — az áldozó kehelyről, amelyet a rhabonbánok szertartásaik alkalmával használtak, a *Csiki székelly krónika* (1818) alapján Sombori József értekezett *A hajdani nemes székelly nemzet áldozó poharról* címen. (Tudományos Gyűjtemény 1835. III. k.) Ez a cikk az Életképek 1847. január 16-i számában is megjelent. Az egész jelenetet vö. MNT I. k. 37.
- 380 *ádlós* — „A régi pogány magyarok bölcsei és papjai." (Ipolyi UMM 1852. V. füz. 275.)

Második felvonás

- 4 *Astaroth* — a bibliában Astoreth, a föníciaiaknál Astarte; megfelelője a görögöknél 'Aphrodite urania', a rómaiaknál 'Venus coelestis', de nem mint a szerelem istennője, hanem mint az emberiség „ősanja". Jókainál az ördögöt jelképezi. „A

Sor:

- nagy próféta még akkor nem is született, s Mohamed buzdó hívei azon időben egy sötét, ijesztő, borzadályos eszmét imádtak — az ördögöt." (*A varchonitdk.*) Az Astaroth ilyen értelmezését az UMM-ban olvashatta Kállay Ferenc: *Az elme szó vallásos alapja* c. cikkében UMM 1851/52. A Magyar Tudományos Intézetek hivatalos közlönye c. mellékletében, 209. Astaroth-Astarte Jókainak több regényében — pl. *Egy hírhedt kalandor, A három márványfej, Szép Mikhál, Rdkóczy fia* — is szerepel.
- 51 *arszlán* — oroszlán
- 70 *bonc* — buddhista pap
- 83 *Omár chán* — képzelt személy, de Jókai történeti elemekből állította össze. Mohamed (570—632) arab próféta, a mohamedán vallás megalapítója, gyermekkorában pásztorfiú volt, Omár — Mohamed egyik híve és tanítványa — az arab államot alapította meg.
- 97 *Chorazan* — Khorassán, a perzsa birodalomnak északkeleti részétől Afghanisztánig terjedő területe, amelyen az ókorban több rabszolgatartó állam jött létre. Egy része a mai üzbég SZSZK-ban Horezin nevű körlet.
- 118 *fehér hun* — a hun népnek keleti, India felé vándorló ága
- 384—385 s.k. *szironyos* — a szirony keskeny, színes bőrszalag

Harmadik felvonás

- 528 *Kaf hegy* — „A Kaspi-tengertől, a Jeges-tengertől, a Kínai-tengertől és a Bengáliai tengertől egyenlően kétezer mérföldre láthatunk egy hegyet, amely Ázsia közepe és talán csúcsa, s amelyet a különböző népek nyelvén Imausnak, Kafnak, Altainak, Aranyhegynek, a Föld övének neveztek. A mohamedánok vallásos természetrajza szerint a Kaf hegység alapja egy smaragdköből áll, melynek visszfénye okozza az égboltozat azurkékjét.” (Gibbon, VIII. k. 240.)

Negyedik felvonás

- 105 *emir* — az arab törzsek fejedelmeinek címe
- 207 *zomotor* — halotti temetési szertartás (állítólag a „szomorú tor”-ból), tetemrehívás, halálújtás. Jókai mindkét értelemben gyakran használja műveiben. (*Szeretve mind a vértedig, Attila és Réka temetése, Levante, Thonuzóba sírja* stb.) Itt tetemrehívást jelent. (L.: MNT I. k. 413.)

Sor:

- 242 *két hazát addl az eszterdgnak — eszterág: gólya.* Vö. Tompa Mihály *A gólyához* c. (1850) költeményét:
Néked két hazát adott végzeted;
Nekünk csak egy — volt, az is elveszett.
- 244 *Vezérül tűznek oszlopában vdlasztott néped előtt — a szókép*
Mózes vezérségére utal a bibliában. Vö. Petöfi Sándor *A XIX. század költői* c. költeményének következő sorával:
Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldé
Vezérül, a lángoszlopot.

MANLIUS SINISTER

KÉZIRAT, SÚGÓKÖNYV, MEGJELENÉS

Töredékes autográf kézirata a Petöfi Irodalmi Múzeum Jókai-hagyatékában maradt fenn. 180 × 224 mm nagyságú 20 folio IV, a 9. verso üres. Leltári száma: Sltsz 7260. A szöveg tíz, egymástól római számokkal elválasztott szakaszból áll. Kiadásunk főszovegének sorszámozása szerint ezek a következők:

I. Első felvonás	168—187.
II. Első felvonás	305—535.
III. Első felvonás	590—631.
IV. Második felvonás	3—138.
V. Második felvonás	177—222.
VI. Második felvonás	240—349.
VII. Harmadik felvonás	48—182.
VIII. Negyedik felvonás	49—119.
IX. Ötödik felvonás	50—97.
X. Ötödik felvonás	100—202.

A jambusokban írt részletek a drámának egy-egy főjelenetét tartalmazzák. Ebből az elrendezésből, arra következtethetünk, hogy Jókai a dráma első, *Egy római család* prózai változatának (erről l. alább) bizonyos szakaszait írta át versbe.

A sugókönyv M 105. sz. alatt az OSzK Színháztörténeti Tárának birtokában van. 21 × 26 cm nagyságú, keménytáblába kötött, 95 számozott lapból álló füzet. Rendezőpéldány, helyenként Jókai saját kezű javításával: írónk — valószínűleg a színészek kérésére — a drámában előforduló latin szavak egy részét tette át magyarra.

(L. erről a szövegváltozatokban.) Az első borítótábla belső oldalára beragasztott lapon Jókai rajzai a rendező számára. (L. 2. sz. melléklet)

A dráma nyomtatásban először a *Hölgyfutár* 1854. évfolyamának július 1., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 10. és 11-i számában jelent meg folytatásokban, majd utána a *Színművek* különböző kiadásiban.

KELETKEZÉS

A Manlius Sinister keletkezésének — helyesebben kialakulásának történetét Pukánszky Kádár Jolán kutatásai alapján (*A drámabírák bizottság, Itk 1939. 6–16. és 123–135. és Kemény Zsigmond drámabírák működése, uo. 1938. 258–273.*) megközelítő pontossággal fel tudjuk vázolni.

Festetich Leó (I. kötetünkben 809. l.) 1852 decemberében újjászervezte a drámabírák bizottságot; a „széptant” Ürményi József, Kemény Zsigmond, Czuczor Gergely, Csengery Antal és Egressy Gábor képviselték, a „színirodalmat” Jókai Mór, Nagy Ignác, Szigligeti Ede és Vahot Imre, a „színeszetet” pedig Lendvay Márton, László József, Szentpétery Zsigmond és Szigeti József. Minden eredeti drámát a három osztályból egy-egy tagnak kellett megbírálni, s bírálatát a teljes bizottság elé terjeszteni. Így kapták kézhez december közepén Kemény Zsigmond és Szigligeti Ede Jókai *Manlius Sinisterét*, amely ekkor még *Egy római család* címet viselte. A mű első változata tehát legkésőbb december elején már Festetich kezében volt; mint-hogy pedig Jókai a *Dalmát* ez év nyarán fejezte be (I. kötetünkben 806.), feltehetjük, hogy római témájú színművével 1852 őszén, szeptembertől decemberig készült el.

Szigligeti 1852. december 15-én egyetlenegy mondatban foglalta össze véleményét: „*Egy római család* eredeti drámát figyelemre méltónak és felolvasandónak vélem; jellemei ugyan kissé excentrikusak, de jelenetei hatásosak s nyelve drámai.” Kemény Zsigmond alaposabb munkát végzett: terjedelmes tanulmányban fejtette ki nézeteit Jókai művéről. Bevezetéképpen megállapította, hogy a „kereszténység és pagánizmus küzdelme a legnagyobb drámai anyag, melyet az összes világtörténelemből kiragadni lehet”, de mindjárt hozzáfűzte, hogy ez az alapszeme — néhány „rhetori nyilatkozatot” kivéve — sehol sem mutatkozik meg a cselekményben.

Azután rátért a dráma fogyatékságaira. Mindenekelőtt a címet kifogásolta: *Egy római család* „jó cím lehet egy regénynek vagy novellának, de nem drámának”. „A drámában — ha úgy van tervezve, mint illik — kimerül egy uralkodó szenvedély, eszme vagy egyéniség, s azonnal az egész személyet két tömbre — gruppra — oszthatjuk.

Egyik tömb az mely ezen szenvedélyt, eszmét vagy egyéniséget környezi, a' másik az mely ellene hat, s ellenhatásával a' catastrophra okot ad. Lényegénél fogva a dráma ilyen lévén, önként következik, hogy midőn a gyakorlott író oly darabot is ír, melyben az általam említett két tömb egészen egy családból telik ki, még sem jön soha azon kísértetbe, hogy művét p. o. 'egy család történetének' keresztelje; mert a' drámai egység már neki a' színmű valódi nevét megadta azon pregnans szenvedélyben, eszmében, vagy egyénben, mellyen a' cselekvény fekszik." De hát Jókai darabja „nem is dráma; de egy dialogizált regény vagy novella"; valódi alapeszme és drámai egység helyett inkább csak összefüggő s egymás útjába lépő történeteket látunk, miként a regényekben szokás.

A továbbiakban Kemény sorra vette a dráma főbb szereplőit, s részletesen kimutatta a jellemzésükben mutatkozó hibákat. Sophronia szelíd alakja nem volna rosszul előállítva, ha nem egyezne bele, hogy Glyceria saját életének árán megmentse. „Ez a' magát megmenteni törekvő egoismus számára sem járná még ürügynek is meg. S hogy Sophroniát nyomorult teremtsenek ne tartsuk, azon kellemeden helyzetből minket" csak a lictorok váratlan megjelenése ment meg. Glyceriának jelleme elég következetesen van tartva. Itt azonban az a panasz az íróra, hogy ő Glyceriából mellékesen bűvésznőt csinált, kit mindenféle hókuszpókusszal ment ki a veszélyes helyzetekből. „Ez komoly drámákból kitiltott deus ex machinák legsilányabb neme." De hiba az is, hogy a szerző végül is nem szolgáltalt költői igazságot az apja által féltreismert leánynak.

Még kevésbé elégtette ki Keményt a férfi szereplők ábrázolása. Erkölségi képtelenség, hogy Mesembrius — aki Jókai elképzelése szerint nemes, erélyes, tiszteletre méltó római — arra ösztökéli Manliust, gyilkolja meg Glyceriát. „Én szívesen meghallgatnám — írja Kemény — Mesembrius ajkairól a' Lear király átkait is. Tovább, ha a' szerző őt Virginius vagy Brutus jellemével bírónak festené, isten neki! — én még azt is eltűrném, hogy ölje meg szörnyeteg leányát. De hogy mást csábítson gyilkolásra, s hogy éppen vejét: ez korán sem egy vas-erős, de egy nyomorult jellem bélyege." S úgy tetszik, hogy Manlius még Mesembriusnál is demoralizáltabb. Manlius ugyanis meggyőződik arról, hogy Glyceria nem engedett Carinus csábításának, azonkívül Glyceria jó tanácsát megfogadva kerüli ő is, Mesembrius is Carinus halálos bosszúját. „Kérdés: mit tesz Manlius ezen előzmények után? Megmarad régi véleményében Glyceria iránt és megmentett életét hálából arra használja, hogy a' fajtalan Carinusnak légyottat szerezzen Glyceriánál, oly aljas módon, mely egy rögzött gonosztevőtől is, ki a' bitófa

elől bujkál, váratlan volna." S a többi, kisebb szereplők (Carinus, Aevius, Marcius, Sextus) tulajdonképpen „nem is emberek, hanem valami majmok, még pedig nem is orangutangok, de valami apróbb mérges és pökedelmes majmok, melyekre tekinteni is undor. Színpadra hozások visszaélés; miután a színpadon drámai érdekekkel még a feltétlenül rossz sem bírhat, annál kevésbé a feltétlenül aljas”.

Mindezek ellenére Kemény nem tartotta teljesen rossznak Jókai drámáját. Bírálatainak befejezése így szól:

„Szigorúan mondtam el a' dráma hibáiról véleményemet, mert e' drámát fényes talentum írta, ki gyengeségeivel és ragyogó tulajdonaival együtt nem mindennapi jelenség; ki literatúránknak most is egyik népszerű főnöke; ki ha géniuszát tisztítani, nemesíteni fogja, ha komolyabban szentelendi idejét a' szépművészet körüli stúdiumokra, és ha világ és emberismeretét gyarapítani igyekszik, nem fog ama nevek közé tartozni, melyeket a' tömeg megtapsol, a' késő kor elfeled.

E' dráma' szerzőjére nagy hivatás vár; de purificatio útján és nagy kiábrándulások árán.

Történjék mielőbb meg!

Egyébiránt bírálatom alatti művének vannak dicsérendő tulajdonai is. Élénk dialog, emelkedett költői nyelv — mely gyengéd és erős, férfias és mégis leigéző, — találos élcck, ittott humor, sőt néhol művészi rajzolása a bűnöknek s a' corruptionak.

Aztán az író a' situatiok' teremtésében gazdag, bár felhasználásában szegény.

Vége, drámájában ha nincsenek is jellemeik, vannak *szerepek*, melyek a' színészeknek alkalmat adnak ügyességök' kifejtésére.

Így Sophronia haládatos szerep.

Glyceria szónoklati jártosság 's kivált erős orgánum által megtapsolt szereppé válhatnék.

A vén Mesebrius szintén igénybe veszi a' színész ügyességét.

És a' poetán, ha értelmes kezekre jutna, kacagni foghat a publicum.

Továbbá a' szerzőnek azon hibája is, hogy a' mély és egyszerű érzéseket patheticus declamatióvá változtatja, a' félig-mívelt színházi közönségek előtt megrovás helyett, tapsokkal fog fogadtatni.

Minden összevéve tehát, én criticus lelkiosmeretemnél fogva, nem szavazhatok ugyan a' darab adatására; de ha minoritásban maradnék, azon fognék bizonyos örömet érezni.

Különben is vágyom e' darab által is vizsgálni, hogy vajjon a' művészet kellékeivel mekkora oppositioiban áll a' színpadi hatás?

Egyébiránt pedig tisztelettel maradtam
a' gróf úrnak
Pesten dcc. 24-kén 852.

alázatos szolgálja
Kemény."

A bírálati eljárás az volt, hogy a többség által visszautasított darabokat visszaadták a szerzőnek, mégpedig az elutasító bírálatok másolataival együtt. A többség által elfogadott darabokat egy arra előre készült egyén a teljes ülésben felolvasta, s ez döntötte el a darab előadatását. A harmadik, a színészek köréből kijelölt bíráló nevét sajnos nem ismerjük, de a darab további sorsából arra következtethetünk, hogy javaslata pozitív volt. De az is bizonyos, hogy a teljes ülés Jókainak a dráma át- vagy újradolgozását ajánlotta mégpedig Kemény bírálata nyomán. Írónk meg is szívelte a kritikát: erre célzott a Pesti Napló ismeretlen, de a színház berkeiben bennfentes kritikus (Csengery?) is. (L. alább.) De a hibák kijavítása hosszabb időt, kb. tíz hónapot vett igénybe. Közben írta ugyanis Jókai az *Egy magyar nábobot*, szerkesztette a *Déliabót* és ebben az időben, májusban és június elején utazta be Erdélyt. Ezért a végleges — fő részeiben verses — formába öntött és címében *Manlius Sinisterre* változtatott színművét csak 1853 októberében adta be a színháznak. Ezt a bírálók második véleményének dátumából tudjuk. Kemény Zsigmond 1853. október 18-án intézte Festetichez következő jelentését:

„Méltóságos gróf úr! Manlius Sinister, amelyet a' gróf úr bírálat végett küldött hozzám, úgy hiszem: a' hosszabb ideig fönmaradó darabok közé tartozik. Adatását örömmel fogadom el. Két sort jegyeztem meg benne, melly tán megváltoztatandó lenne; de erről a' szerzővel fogok értekezni, 's ha a' darabba benne fog is maradni, azért az egésznek hatása éppen nem csökken; mert csak finom lélektani árnyolatra vonatkozik, melly mind a' közönség mind a' bírálók figyelmét hihetőleg kikerülni fogja.

Tisztelettel maradtam
A' gróf úrnak alázatos szolgálja
Kemény"

És egy nappal később, október 19-én vetette papírra Szigligeti ezúttal is lakonikus bírálatát: „Manlius Sinister eredeti drámát előadásra *igenigen ajánlom*.” Ezek után 1853. november 6-án a Délibáb már jelenthette, hogy a dráma-bíráló bizottság a darabot egyhangúlag elfogadta. Erről Jókai is megemlékezett *Hugli officinája* c. humoreszk-

jében, enyhe iróniával célozva arra is, hogy az előadás előkészületei hosszabb időt igényelnek. (L.: CB. 4. k. I. rész. 105.) A rendezés munkájában maga is részt vett: a sűgőkönyvben a latin szavakat átírta magyarra, a darabhoz szükséges korhű kellékekről rajzokat készített. A szfnészek is nagy ambícióval készültek szerepükre. „Azon hír, miszerint a jövő szombaton szfnre kerülendő Manlius Sinister sűgő nélkül fog előadatni, mit egy laptársunk tréfának vett, csakugyan való. Elsőbb rangú szfnészeink összebeszéltek, hogy szerepeiket olly pontosan betanulják, miszerint e segítő eszközt nélkülözhessek, s az csak a múlhatlanabb helyeknél fog alkalmaztatni, melly körülmény szfnművészeink buzgóságáról és lelkes ügyzeretetéről legbeszélőbb adatul szolgálhat.” (L.: Db 1853. december 4.; CB 4. k. I. rész. 641.)

Itt említjük meg, hogy *A római család* és a *Manlius Sinister* között — 1853. január 4-től január 21-ig — jelent meg a Pesti Naplóban Jókai *Carinus* c. novellája, a téma epikus változata. Ebben az elbeszélésben pontosan megtaláljuk mindazt, amit Kemény Zsigmond első bírálatában kifogásolt és Jókai a dráma végső kidolgozásában megváltoztatott. A novella tehát nemcsak tárgyában, hanem részleteiben is szorososan tapad az *Egy római család*hoz — szorosabban, mint pl. a *Fortunatus* a nálánál majd egy évtizeddel régibb *A zsidó fiú*hoz —, s vele egyidőben keletkezhetett. Ez azt is jelenti, hogy Kemény Zsigmond bírálatán kívül a *Carinus*ból is tanulságos következtetéseket vonhatunk le a *Manlius Sinister* első, elveszett vagy lappangó változatára vonatkozólag, s megdől az eddigi kutatásnak az a feltevése, hogy a dráma a novellából készült.

A DRÁMA FORRÁSAI

Később idézendő, a bemutató után írt bírálatában már Kemény Zsigmond is említette, hogy Jókai a *Manlius Sinister* témáját Gibbon monográfiájából (*The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. L. kötetünkben 808. l.) vette. Ezt a körülményt később Vértesy Így fogalmazta meg: „Gibbonból (XII. fejezet) merített Jókai *Carinus* c. római tárgyú elbeszélése is. A mesét voltaképpen maga alkotta: az öreg Mesembrius szenátor, kinek egyik leánya a császár szeretője, a másik kereszténnyé lesz, s Manlius Sinister, az egyik leány vőlegénye, képzelt alakok. A történelem annyit jegyzett föl, hogy Carinus leverte az ellene fölkelő Diocletianust, de egy tribunus, kinek feleségét elcsábította, leszúrta a győztes imperátort. E tribunus Jókai Manlius. (. . .) Gibbon hatását mutatja Carinus tobzódó udvarának leírása, ahol a rút arcú császár költőkkel dicsőítteti szépségét, a Carinus cirkuszi játéka. (. . .) Az egész azután megírta

költőnk drámában is *Manlius Sinister* címmel.” (Gibbon, mint szépfőnök forrása. It 1916. 28.) Vértesy figyelmezt azonban elkerülte, hogy Jókai nemcsak Carinus kicsapongó életére, utolsó csatájára és halálára, hanem Sophronia történetére is találhatott adatokat Gibbon munkájában. Figyelembe kell vennünk továbbá azt is, hogy Carinus, Glyceria és Sophronia személye előfordul egy másik, Jókai olvasmányai közt ugyancsak jelentős szerephez jutott külföldi anekdotagyűjteményben, az ún. *Dictionnaire*-ben, teljes címén: *Dictionnaire contenant les anecdotes historiques de l’amour. Depuis le commencement de Monde jusqu’à ce jour*. II. édition. A Troyes, 1811. A szerelmi történetkéik Jókai elbeszéléseire gyakorolt hatásáról Hankiss János értekezett (*Jókai Mór és egy francia anekdotakincs*. It 1928. 1–22.), de a *Manlius Sinister*rel kapcsolatos mozzanatok nem említette. (A konkrét egyezéseket l. a Tárnyi és nyelvi magyarázatokban.)

Zsigmond Ferenc — bár előzőleg Szász Károly is megemlítette — mutatott rá, hogy mennyi hasonlóság van a *Manlius Sinister* és Teleki László *Kegyenc* c. drámája között. „Az egész második rész s benne a cselekvény voltaképcni magva, lényege, lelke Teleki *Kegyencéből* van kölcsönözve” — írta (122.); bizonyították a párhuzamos helyek hosszú sorát vonultatja fel. Az egyezések helyességéhez valóban nem férhet kétség, a végső eredményt — ebben a kifejezett megfogalmazásban — mégis túlzottnak érezzük. Zsigmond ugyanis megfeledezett arról, hogy azonosságok közös forrás használatából is adódhatnak.

Minden diák — köztük Jókai is — már az iskolában éppen eleget olvashatott, tanulhatott latin auktorok műveiben, tankönyvekből a keresztényüldözésekről, a „rossz császárok” kegyetlenkedéseiről, az erkölcsök elfajulásáról. Erről sem szabad megfeledeznünk a *Manlius Sinister* forrásairól szólva, mint ahogy azt a lehetőséget sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Jókai a *Dictionnaire*-en, Gibbon és Teleki művein kívül a korrajzhoz még más szerzők műveit is felhasználta, így többek között annak az Eusebiusnak i. u. (260—340) egyháztörténetét, akit drámájában Eubias néven vitt színpadra. Am ez a kérdéscsoport a Jókai-kutatás még megoldandó feladatai közé tartozik.

A DRÁMA FOGADTATÁSA

A *Manlius Sinister* bemutatójára 1853. december 10-én került sor. A színpad ez volt:

Diocletian
Carinus

Szilágyi Sándor
Feleki

Mesembrius	Szentpéteri
Glyceria	Jókaité
Sophronia	Komlóssy Ida
Eubias	Udvarhelyi
Manlius Sinister	Lendvay
Flavius	Tóth
Pompejanus	Garzó
Aevius	László
Galgá	Telepi
Quaterquartus	Zsivora
Matróna	Horváth Teréz

A Pesti Napló feljegyezte, hogy szép számú közönség gyűlt össze, és „senki sem bánta meg, hogy eljött, mert szépségekkel bíró művet élvezénk jeles előadásban. Ez est a Jókai-pár diadalesteje volt: mint író Jókai, mint színész Jókaité arattak méltó dícsőséget”. (PN 1853. december 13.) A darabot a Nemzeti Színház mindössze tizenegyszer játszotta, aminek egyik oka — az 50-es években — Lendvay betegeskedése volt. Utoljára 1894. január 11-én került színre a Várszínházban, a Jókai-jubileum alkalmával.

A napisajtó állásfoglalása nem volt egységes. A Budapesti Visszhang G. jegyű kritikusa például eléggé tartózkodóan nyilatkozott: kifogásolta az idegen tárgyat, főleg pedig Sophronia jellemét: „Mi célja e keresztény Lucrétianának?” — tette fel a szónoki kérdést. (1853. december 31.) Annál nagyobb lelkesedéssel üdvözölte a darabot — érthető módon — a katolikus szellemű Családi Lapok. „Színműveink koszorújának fényes boglára, gyönyörű tárgy arany rá-mában” — lelkesedett a P. jegy mögé rejtőzködő recenziós, s cikkét a cselekmény ismertetése után így fejezte be: „E rövid vázlatból sejtethető, mennyi gyönyört élvezett az előadás közben a tömört közönség. Igaz ugyan, e műnek is megvannak hiányai, egyes ferde kifejezései, de annyi fényözönben ki fürkészne is szeplőket, ki ítélné meg a szobrászt vésője kis félrecsusamlásáért, ha az egész mű oly közel áll a tökélyhez? Az ügyesen szőtt csomóoldozat, remek nyelv s erkölcsi irány kíséri e drámát; óhajtanók, bár a szerző aranytollából több illy folyta ki, melly korunk dévaj vígjátékai helyett élvezve oktatna, gyönyörködve vezérelné a néző-közönséget az erkölcsiég nemes útjára.” (1853. december 31.) Nem ilyen kegyeskedő-bájló stílusban, de hasonló szellemben írt a Délibáb: „Manlius Sinister a jelesebb darabok egyike mindazok között, mellyek színpadunkon évek óta repertoirebe jöttek. Classica nyelv, talált megjegyzések az élet — költőileg szép s prózáilag igaz mondatok az érzelem kút-

forrásából, a drámai folyamba merített egészséges nedély, az alapszeme következetesen keresztül vitt kerekdedége mind oly tulajdonságok, mik e műnek maradandó becsét biztosítanak. (. . .) Hosszasan kellene írunk, ha e darab minden szépségeit ki akarnók emelni." (1853. december 18.)

Más lapok igyekeztek az arany középúton maradni. Hölgyfutár: „*Manlius Sinister* új eredeti drámát a nagy közönség tetszéssel fogadá. Baja ugyan e drámának, hogy meséje a harmadik fölvonás végével mintegy megszűnik, s ami azután jön, az értelmes néző előtt tudva van; csökkenti továbbá hatását a lassú kifejtés, az ó modorú szerkezet, hanem a pikant jellemfestések, a gyönyörű nyelv, az imponáló költői mondatok, (melyeket színészeink nem eléggé emeltek ki) valódi szellemi élvezet nyújtanak. (. . .) Az előadás fénye Jókainé volt; arcán életének egész története, szavalásán pedig a legmeggrázóbb fájdalom és bosszú áradott el, jellemének élő mása volt, a költői képzelődésének megtestesülése. Lendvay és Szentpétery hasonlóan jelesen működtek, noha az elsőnek szavalása néhol nagyon is suttogó, ez utóbbinak játéka pedig a testi és lelki erő visszadásában kissé túlzó volt. Sophronia szerepével nagyon lehetne hatni, hanem erre a legszébb szavaló tehetség igényeltetnék, mi Komlóssy Idában hiányzik. (. . .) László igen kedélyes poéta, Feleki pedig nagyon is élénk Carinus volt. Szerző többször zajosan hivatott, azonban meg nem jelent." (1853. december 12.)

Pesti Napló: „Nyelve igen szép, szónoki pathosba emelkedett: mint hallás után kivethető, nagyobbbrészt jól gördülő jambusokban van írva. (. . .) A darabra nézve, mindamellett, hogy jelesnek, s Dalmánál legalább tízszer jobbnak ismerjük, volnának egyes észrevételeink, mert Jókait — nézetünk szerint — a regényben találjuk valódi helyén, azon helyen, melyet neki hivatása kimutat: azonban *Manlius Sinister* mégis eddigelé legjobb eredeti drámáink közé tartozik, s mindenesetre nyereség mind a színházra, mind az irodalomra nézve. Drámaíróink követhetnék Jókai példáját, ki *Manlius Sinistert* — egyetlen bíráló felszólításra, s az ettől vett tanácsok nyomán — másodszor egészen újból átdolgozá. Új bizonyosság, hogy az igazi tehetség mindenkor tiszteli az ítézetet, mely az önhitt lelki szegénységnek csak gúny tárgya." (1853. december 13.)

A darab sajtó-visszhangjából ki kell emelnünk Kemény Zsigmond recenzióját, aki immár harmadszor, ezúttal a nagyközönségnek mondta el véleményét a *Manlius Sinisterről* a *Divatcsarnok* 1853. december 15-i számában. Pukánszkynek szerint „a nyomtatott bíráló egyáltalán nem ismétli a hivatalos bírálatot, hanem folytatja és kiegészíti. Míg a hivatalos bíráló az abszolút szép szempontjából nézi és tel-

jes szigorral fedi fel hibáit, a nyilvánosság számára írt cikk inkább értékeit emeli ki, s nem annyira bírálát, mint ismertetés". (Pukánszky-né Kádár Jolán: *Kemény Zsigmond drámabírálati működése*. ItK 1938. 258–273.) Valóban, Kemény Zsigmond részletesen ismertetette a dráma cselekvényét, utalt Gibbonra, akinek művéből Jókai nyersanyagot kapott, s mindössze két dolgot kifogásolt. Először azt, hogy „a darab a romantikusok modorában készült.” Tiszta szoros egység nincs benne. Modern természetű. Hat, magával ragad, megindít, de inkább csak a mozzanatokkal, mint az egészszel. „Tableaukra van szakítva, s gyakran csak vázoltak látszik”. Másodszor, hogy Jókai a hatást melodramai eszközökkel igyekezett fokozni, pl. díszletekkel, balettel, s ez utóbbi elvonta az érdeket Sophroniáról. Egyébként azonban Kemény mindjárt kritikájának elején kijelentette: „A Manlius Sinister kétség-telen gyarlóságai mellett is, zajt támasztott volna még a külföldön is. Ezt azon íróársaim számára jegyzem meg, kik semmit sem akarnak benne találni. Csalódhatom, de úgy hiszem: a közönségnek, mely tapsokkal fogadja, inkább van igaza, mint nekik.” Majd később kiemelte, hogy Sophronia története a dráma „gyönyörű, bűbájos, költői szépségektől világító coloritja” s „a valódi alapeszme egy jogos, de túlfinomított bosszú, mely indokait tekintve általánosan emberi, természetes és költői; azonban raffinírozottsága által fölcsigázottá s romanticussá válik”. Végezetül pedig leszögezte: „*Manlius Sinister* nem mindennapi becsű mű, és rövid idő múlva két közönség fogja bírni: ti. a színpadi s olvasó.”

IRODALOM

Bayer József a fejlődés, a történetiség, a költői törekvések¹ iránti teljes érzéketlenséggel úgy találta, hogy *Manlius Sinister* „egy cseppet sem jobb tragoedia *Dalmánál*. Mesembriusnak két leánya van, az egyik az önfeláldozás révén haeterává lett Glyceria, a másik ellentéte a kereszténnyé magasztosult római nő, Sophronia. Úgy látszik, hogy a véralkat különbözőségének is nagy szerepe van ebben a kétféle életcélban, mert míg Glyceria nem tud római nő módjára meghalni a kétséges pillanatban, addig Sophroniában van annyi lélekerő, hogy tört dőf szívébe, midőn Carinus hatalmában előrelátja aljas helyzetét a közel jövőben. Glyceria megtisztul Manlius csókjától, Sophroniát pedig a halálba ízi Carinus csele. A bűn bocsánatot nyer, az erénynek a vértanúság töviskoszorúja jut osztályrészül. Sophroniának csak akarnia kellene, hogy ne jusson Carinus körme közé, de meggyőződésén nővére áldozathozataláról, kész vele vagy boldogan élni, vagy meghalni. Ami lehet sentimentális, de nem drámai. (. . .) De valjon

Manlius-e a darab tragikus hőse? Oka-e ő Sophorina és Glyceria halálának? Nem jóltevője inkább Rómának, Carinust megölvén, mint királygyilkos? Avagy a győzött megölni nagyobb hőstett, mint a bukót és a hadsereg éljen-riadalma nem inkább furcsaság e helyzetben, mint a helyzet tragikumát emelő kiülsőség. (. . .) Avagy Glyceria jóslatára gondolt a drámaíró? Egy örült phantasmagoriája — a kereszténység diadalát jelentené? Mily zavar, mily kuszáltság, midőn épen tisztán kellene előttünk a végnek állani!" (DT II. k. 224—225.)

Szász Károly szerint „drámailag gyenge alkotás, a Jókai-darabokat jellemző költői szépségek is ritkák benne”.

Vnutschó Berta úgy látja, hogy a *Manlius Sinister* három alapeszmére épül: „1. A pogány világ harca a terjedő kereszténység ellenében, 2. Manlius Sinister és Sophronia szerelmi története, Manlius bosszúja, 3. Glyceriának, a bukott nőnek erkölcsi megtisztulása. A harmadik eszme az, amely uralkodik az egész darabon. Itt azután Jókai megint a francia romantikus drámaírók kedvelt és sokat taposott útján halad. Glyceria történetére főleg két mű: Victor Hugo *Angelo*-ja és *Marion de Lorme*-ja hathatott. (. . .) Carinus a francia romantikus drámák kedvelt típusa. Alakja körülbelül megfelel Victor Hugo Lajos királyának [1]. (*A kirdly mulat.*) Vele szemben ott van az elkeseredett, elnyomott romantikus lázadó is, Manlius Sinister, akiben nem nehéz Dumas Lorenzinojára ráismernünk.” (19—22.)

Zsigmond Ferenc is először a *Dalmával* veti egybe a *Manlius Sinistert*, s veszedelmes hasonlóságot állapít meg két „kényes pontra nézve”. Az egyik: a legélesebb, szinte képtelen ellentétek belecserőszakolása egy-egy alak jellemébe. A másik: a látványosság segítségül hívása a hatás fokozása végett. A tragikum fogalmát legjobban megközelíti Glyceria jellege, de ez is csak a harmadik felvonás végéig, mert itt a tragikum megfullad az érzelmesség árában. (. . .) Glyceria és Manlius érzelmes találkozása: szakasztott párja a *Törökvilág Magyarországon* c. regényben Azraële és Feriz bég búcsújának; „Azraële a Ghyka hercegné iránt tanúskott önfeláldozásával éppúgy kiérdemli a nem szerelem, hanem csak szeretet adta csókot és ettől a csóktól bűneiből éppúgy megtisztul mint Glyceria.” Végül még egy kifogást hangoztat Zsigmond: „Ebben a darabban is buján tenyésznek a csodák, úgyhogy a modern drámából, lám — Katalin-legenda lett. A témának, az őskereszténység korának világtörténeti érdeke annyira hatalmába keríti Jókai gyúlékony képzeletét, hogy ő maga is beáll rajongó naivságú hívőnek.” (121—125.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A „Személyek” jegyzékében:
 tekintélyes főnemes
 (S-ben Jókai javítása ebből: *Sendtor*)
 gyűlhelyén (NK: gyűlhelyén)

Első felvonás

Sor:

- 1 előtt gyűlhelye (NK: gyűlhelye)
 4 bűnös (NK: bűnös) (S: bűvös)
 hírű (NK: hírvű)
 7 megszüli (NK: megszüli)
 16 lángot; (NK: lángot:)
 20 barbarok százazreit (S: barbárok myriddjait)
 21 alá: (NK: alá,)
 32 mennykövet: — nem (NK: mennykövet: nem)
 34 és 35 s.k. Jelenés (S: jelenet)
 hymnus (NK: hymnusz)
 55 és 56 s.k. S-ben: *Sophronia. De senki sem tagadta meg hitét?*
 56 S-ben: *Eubias. A lángok közt...*
 59 képzetével (S: közepével)
 73 bűbájósok (NK: bűbájosok)
 74 kábítják (NK: kábítják)
 81 bűbájos (NK: bűbájos)
 88 miket a nyelv (S: miket nyelv)
 105 Manlius. *Amulat. Hogy* (NK: Manlius. *Hogy*)
 145 egymásba; (NK: egymásba!)
 146 pengenek; — (NK: pengenek;)
 148 ég középből (NK: égközépből)
 152 a főparancsnok (S-ben Jókai javítása ebből: *az imperator*)
 160 fenn (NK: lenn)
 169 soha! (K: soha.)
 171 léssz (K: léssz)
 172 tégedet! Mi (K: tégedet Mi)
 180 tud, Miként (K: tud Miként)
 186 után (Függöny legördül) S-ben hiányzik
 186 és 187 s.k. *kertfeldéli része*, — leveles (S-ben Jókai javítása ebből:
trichyluma. Leveles)
 jelenés (S: jelenet)
 194 Helyesen (S: Helyesebben)
 196 megemlíthettem (NK: megemlítettem)
 200 van. (1860: van?: sh.)

- Sor:
- 203 *ittas* (S: *részeg*)
- 206 *Bejelentéd* (S: *Bejelentetéd*)
- 216 és 217 s.k. *zöld ernyővel* (NK: *nagy ernyővel*)
- 224 *hir* (NK: *hít*)
- 240 *ugy* (NK: *úgy*)
- 259 *a fúridk* (S: *az őrdögök*)
- 269 *ugy* (NK: *úgy*)
- 294 *Mert Mesembriusnak* (S-ben Jókai javítása: *mert az öreg Mesembrius*)
- 295 *szemei mdr gyöngék, hát esze is az?* — *megismerik* (S: *szemei gyöngék, hát lelke is vak?* — *De szemel sem gyöngék!* — *megismerik*)
- 304—311 K-ban:
Tudom, tudom. Jól ismerjük mi azt.
Minő barátság egy ifjúé öreg
Ember iránt, kinek szép lyánya van.
Mert lányom szép, nagyon szép Manlius
S hibázdnl jól ha belé nem szeretnél.
- 316—334 K-ban: *Hdt nem lehetsz te gazdag és hatalmas?*
Carinussal együtt játszottak.
Mi ő neki egy egy gazdag senatort
És hadvezért levégatni s neked
Ajándékozni kincseit? Első consul lehetsz
A nélkül hogy fárasztandó magad.
Galga borbély volt, és most praefectus
 (A margón:) *az őrsereg vezére*
Praetorio. Ennyi te is lehetsz.
Jer ülj ide a trichylum alá.
 (A margón:) *az árnyfödél alá*
Szolga falernumit. Fogadd
E calixot kezvedbe Manlius.
 (A margón:) *E kelyhet itt*
És kedvemért igyál, vagy hogyha van.
Szép kedvesed, igyál azért, magam
Már csak magam kedvéért szoktam inni.
E bor legjobb falernumi borom
Ezt csak kedves vendégeim szelilik.
- 324 *palotáit, kincseit* (S: *palotáit s kincseit*)
 és *rabszolgáid* (S-ben Jókai javítás: *és lesznek rabszolgáid.*)
- 327 *nyugdgyra* (S-ben Jókai javítása ebből: *triclíniumra*)
- 328 *eljuthatsz!* — *De* (S: *eljuthatsz! Hason mászva mondom!* — *De*)

- Sor:
- 333 Olaszország (S-ben Jókai javítása ebből: *Italia*)
 334 termék (S: termék)
- 336—338 K-ban: *Mesembrius. Hol ittag azt*
Jó Manlius, kinek az asztalodt.
Manlius. Az Euphrádtól ittag azt.
- 341 Volt, a (K: volt a)
 perzsát (K: persát)
- 342 folyam (K: folyó)
- 344—345 K-ban: *A győzelem volt, a mi részegte.*
Tölts Ramon vendégem serlegébe.
- 345 töltsd vendégem (S: töltsd meg vendégem)
- 346 tölteni magam. Én (K: tölteni Én)
- 349 K-ban: *Mesembrius. Ej Manlius, te őt rágalmozd*
- 352 Gyalog-hintóban (K: Gyaloghintóban)
- 353 a nemesi (K: az equesi)
 (A margón:) <a nemesi>
- 354 K-ban: *Ujjáról, hogy az őt nyomja nagyon*
- 359—360 *Mesembrius. Ah, Manlius, hiszen te úgy beszélz,*
Mint Seneca, így nem fogsz dm soha
Carinusnak kegyébe jutni
- 362 szívem; s (K: szívem s)
- 363 Dicsőség: (K: Dicsőség,)
- 366—368 K-ban: *Mesembrius. (félre) Az ifjú szlve tázbe jön. A bor*
Kitárja lelkét. Ilyennek szeretem őt.
(fenn) Öröm Romdban lenni Manlius?
- 369 legiómhoz (NK: legiómhoz)
- 370—373 K-ban: *Mesembrius. Ah még nem láttad akkor, úgy hiszem,*
Carinus circusdt, nem élvezéd
Dicsőült Antoninok illatos
Meleg fürdőt s még talán bizony
Szeretőd sincs Romdban Manlius?
- 371 harcjátékokat (S-ben Jókai javítása ebből: *secularis* játékokat)
- 375 elszégyenlik (K; S: elszégyenlék)
- 376 bohóckodásinál; (K: bohóckodásinál.)
- 379 látszik itten (K: látszik <itt> itten)
 babér, (S: babér.)
- 381 és jutalmazó (K: és <van> jutalmazó)
- 383 K-ban: *A ldgy thermaek vizét pedig nem kedvelem*
 (A margón:) fürdők
- 383 fürdők (NK: fürdők)
 A ldgy fürdők vizét nem (S: A fürdők ldgy vizét pedig nem)

Sor:

- 384 Csöcseléknek (K: Quiritesnek (a margón:) Csöcseléknek)
387—392 K-ban: Mesembrius. De nem
Feleltél egy szavamra Manlius
Szépasszonyt nem találdtl? Mit beszéltek?
Redd találnak ők! Szép délceg ifjat
Hogy szerteszt nem téptek (a derék)
téged e nők,
Mint Orpheuszt a thrák borasszonyok?
- 393 Manlius. Ah Mesembrius (K: Manlius. Mesembrius)
395—400 K-ban: Mesembrius. Miért volnál te sas?
Eredj, eredj! Hisz arcod elpirult
Vagy Carinus drnyéka alatt
Úgy változtak Róma erkölcei,
Hogy a mig addig egy egy vesztaszűz
(Halála)
Holtával a hatos szám csorba lett,
S alig akadt ki azt ismét betöltse
Most Aphrodite járna így?
- 404—411 K-ban: Mesembrius. Tehát
Ellenkezőt. Soh'se tagadd el azt.
Őt hat szerelmes hölgy hozd szivét,
Eldőbe és te vdlogathatd:
vagy nem levén könnyü vdlasztanod,
Megtartidd mind. Egyiknek esküvél
Apollora, Lundra másnak s mindegyik
Esküdhöz hű maradtál és szerettél.
Ez az ifjúság élve Manlius
Korodban én is épen így tevék.
- 411 mig (NK: mfg)
414 Manlius-családból (K: Manlius családból)
415 és 416 s.k. K-ban: (Való hogy ott)
417 életében; De (K: életében De)
419 örökké; (K: örökké.)
421 meggyalázták, boszút (K: meggyalázták, — boszút)
- 422—24 K-ban: Mesembrius. Szavad jól hangzik Manlius
De mit felelsz, ha egyet kérdezek.
Azon camaea ottan újjadon
(A margón:) e metszett gyűrű
Honnan jöve? Nem szoktak férflak
Viselni illy gyűrűt emléktelen.

Sor:

- 423 aminő metszett követ nem (S-ben Jókai javítása ebből: aminő
camaedt nem)
- 427 Mesembrius. Miattam (K: Mesembrius. <Én> Miattam)
- 428 az alkony-őrség (K: vigiliák (A margón:) alkonyőrség)
- 429 matróna (K: matrona)
- 430 capitólium (K: capitolium)
várt (K; S: váródn)
- 431 irat-tekerccset (S: irott tekerccset)
- 435 lánynak (K: lyánnak)
- 441 gyüölösz! Ki (K: gyüölösz! — Ki)
- 444 gyürüt közelebből. (K: gyürüt. *Láttam ezt talán.*)
- 444 és 415 s.k. a színi utasítás K-ban hiányzik
- 446—531 K-ban: Mesembrius. Ne ismerém bdr!
Manlius. Szólj, ki ő?
Mesembrius. Ki? egy eldtkozott bűvésznő!
Kinek lehelletéből tmdad a ragály,
Kinek fejére önnön édes apja
Olly dtkokat szórt, hogy ha egy közülök
Rajta fogamzanék, fá nem teremne
Azon a földön, mellyen ldba jár!
- Manlius. Ki ő?
Mesembrius. Glyceria.
- Manlius. Lednyod.
Mesembrius. Lednya e a basilisk azon
Madrának, melly őt fészkeben kikölté?
- Manlius. Ő téged ismeretlen véstől óv.
Mesembrius. Nincsen rdm nézve vész, csupán csak ő!
Mia vildgnak a ragály, vihar, véres hadak
Az én nekem az ő neve . . .
- Manlius. Ő téged védni kész.
Mesembrius. Ne higgy neki.
Hazud minden szava. <Megcsalja>
Megcsalta apját
Megcsalja az Isteneket!
Arczdt ha nézed, olly dtatlan az
mint gyermeké; ha szólni engeded
Meg vagy bűvölve; most azzal tzen
Hogy engem és lednyom, kii szeretsz
Te általad megmentsse. Hogy ha ott
Leendsz előtte: rdbeszél:
Hogy minket öl meg.

- Manlius.** *Oh Mesembrius
Mit vétett ő neked, hogy így beszélj?*
- Mesembrius.** *Mit vétett őt? — Még halva sem vagyok
S már eltemetve <ősz hajszálaim> élő
mérget
Töltött szívembe véreimet lopd meg
<Sárral keverve>
Hogy obscoen képeket fessen vele
Lenociniumok falaira.*
- Manlius.** *Téged az indulat ragad.*
- Mesembrius.** *Miért ne
Ragadna. Nincs-e romainak
Jogdban dikozódni, hogy ha őt
A forumon illy gúnnyal illetik:
Szállj le lovadról, mert lednyod bectelenl
Nem számfizött e engem a gyalázat
Nincs e az ő <gyalázatos> utálatos neve
Valamennyi Aevius, Mavius
Sildny verseiben megénekelve.
Nem látták-e őt az amphitheatrumon
Egy újjongó rút csöcselék előtt
Mint pantomimdt játszani.
Nem jár e ő fényes nappal czudar
Kiséretével együtt ködruhdban
Tunica vitredban öltözve?
(A margón:) üvegköntösben
S van e egy orgia, egy bacchanal,
Mellyben ne ő volna az ünnepelt nő
Oh Manlius, az rettentő dolog
Middőn az ember ősz haját visel
Nem nézhetni ember szemébe! Hallani
A suttogást itt ott, és mindenütt
Imé ez itt ama Mesembrius Vir,
Ki életet adott a szörnyetegnek
Melly száz ezer éhenhaló falatját
Emészti fel naponként s százezer
Meggyilkolt vérét issza meg ró.
Mondom neked oh Manlius, kerüld őt
Mert hogy ha egyszer össze jössz vele
Félek, félek, hogy őt meggyilkolod.*
- Manlius.** *Asszonyt nem öltem én soha.*

- Mesembrius.** Emlékezzél szavamra Manlius
 Ez a Megaera tégedet szeret:
 Azt is jól tudja, hogy te mst szeretsz.
 Hogy a mdsik; testvére; mit se' tesz.
 Ezek a megromlott inyű Messalindk
 Vdlogatásak még a vérben is
 Közönséges vér nem ingerli őket
 Testvérikké a legédesb nekik.
- Manlius.** Őrizzed ajkadat az omenektől
- Mesembrius.** Én érzeni a mit mondok, Manlius.
- Manlius.** Te atya vagy Mesembrius
 Fdjálmid értem — de nem osztom.
- Mesembrius.** Leendsz férj és akkor osztani fogod.
- Manlius.** Nálam ne keresd a gyűlöletet,
 Haragodat egy alvónak beszéled,
 Ki álmodik örömről, mit te itt
 Harag-szóval háborúlsz az éjt.
 Minden szavadból lelkemig csak egy
 Bir hatni el, az: hogy ő enyim lesz.
 Őt látom én most. Láttam évekig.
 A persa harcmeszkék (nap) hosszú hevében
 A nyíl felhők között a vértől dradó
 Folyam tükrén, őt látom most is itt
 S ddz szavadból lelkemig csak egy hat,
 Az, hogy enyim lesz ő.
- Mesembrius.** Való tehát,
 Hogy vak minden, aki szerelmes.
- Manlius.** S tedd hozzá: rémlátó, a ki gyűlöl.
- Mesembrius.** Adják az istenek, hogy úgy legyen.
 Hogy egykor azt mondhassa a vildg
 Ime Mesembrius, az eltasztott,
 Lednyod tiszta, mint Diana, Én . . .
 Meghajtandm előtte ősz fejem
 És látna térdén állni, mint bocsdnat-
 Kérd fiút, ősz, hatvanéves aggot
 Menjünk nyugodni.
 Az éj sötéte már leszálit
 Álmodjál reggelig sok szépeket
 Álmodj szerelmedről, de ma ne szólj.
 Ma vérszínű előttem a vildg
 Holnap majd én is rózsaszínben látom.

- 465 az (S: egy)
 475 hajszálaimat! — Véremet (S: hajszálaimat. — *Megmérgezte szívemet!* Véremet)
 476 *undok* (S-ben Jókai javítása ebből: obscoén)
lenocinium (S-ben Jókai javítása: *bordélyházak*)
 479 *piacon* (S: *forumon*)
 483 *megénekelve* (S-ben Jókai javítása ebből: *prostituálva*)
 484 mint pantomimát (S: mint egy pantomimát)
 486 „*üvegköntösbe*”, „*kődruhba*” (S-ben Jókai javítása ebből: „*tunica vitrea*”, „*ventus textilisbe*”)
 487 *vulgivaga* (S; 1860: *völgivaga* sh.; S-ben Jókai javítása: *útszéli*)
 497 *vele, félek, félek*: (NK: *vele, félek*.)
 499 *Megaera* (NK: *Megaera*)
 504 *a baljóslatoktól* (S-ben Jókai javítása ebből: *az ómenektől*)
 521 *minden, aki szerelmes* (NK: *minden szerelmes*)
 523 *ugy* (NK: *úgy*)
 533 *azontúl* (NK: *azontul*)
 553 *keresztényt* (NK: *keresztvényt*)
gyűlhelyökön (NK: *gyűllhelyökön*)
 574 *gyalog hintáját* (S-ben Jókai javítása ebből: *lecticáját*; NK: *gyaloghintáját*)
 581 *elől* (S: *elő* (*Mesembrius* kijön.))
 582 (*kijön*) S-ben hiányzik
 584 *Sophronia* (K; S: *Sophrónidm*)
 588 *megtudnod s* (K: *megtudnod, s*)
elfeledned, (K: *elfeledned*.)
 593—594 K-ban <a láth...> *Sophronia a sectariusok*
 <Gyűléseit> *Gyűléseit ldtogatja ily órdékban*.
 594 *Gyűléseit* (NK: *Gyűllésit*)
órában (S: *órákban*)
 597 *Ugy* (NK: *Úgy*)
 598 *égre, Mely* (K: *égre Mely*)
 600 *Arcod, szavad* (K: *Arcod szavad*)
az ő (K: *az, ő*)
 601 *viszik*; (K: *viszik*.)
 602 *szív* (NK: *szív*)
 603 *előttem e homályban*. (K: *előttem fogva!*)
 604 *istenek!* (K: *istenek*.)

Sor:

- légyen (K: legyen)
607 égben: (K: égben,)
608 Zeüszl Ormuzd (K: Zeüsz *te* Ormuzd)
Osiris (K: Oziris)
Zebaothl (K: Zebaoth,)
610 *nevezik* (S: *képzelik*)
612 *Idáhatatlan dtok, s semmi* (S-ben Jókai javítása ebből: *dtkozott omen, és semmi*) (NK: *dtok, semmi*)
K-ban: S a sors (csak) egy átkozott omen, és semmi más.
616 átkaid; én (K: átkaid; <kezd el> én)
617 kerüljön, Kire (K: kerüljön Kire)
618 mosolyg; Ne (K: mosolyg Ne)
619 jőjjön (K; NK: jőjjön)
620 fehér, megöszült (K: fehér megöszüle)
621 viruló leány (K: viruló <hajadon> leány)
623 Hyrcániának (K: Hyrcániának)
Hyrcániának (K: <Miként> Hyrcániának)
624 nőstényét nyillal ellövék: (K: <csak> nőstényét <vadász ölt> nyillal ellövék)
625 szánj, Mesembrius (K: szánj Mesembrius)
625 énvelem (NK: én velem)
625 és 626 s.k. merev *hidegséggel* (K; S: merev *hebegéssel*) .
626 Leányom! Oh (K: Leányom. Óh)
626 után (Függöny legördül) S-ben hiányzik

Második felvonás

- 1 előtt *paldstban* (S: *himationba* burkolva jő —)
melynek . . . makkokkal S-ben az egész sor Jókai javítása
3 *kettős szalag* (S-ben Jókai javítása ebből: *anadém?*)
karod; (K: karod,)
5 tőlem irtozni (K: tőlem <megdöbbenél> irtózni)
irtózni (NK: irtózni)
7 évig annyi (K: évig <alatt> annyi)
8 Fejemre szállni (K: Fejemre <szórva> szállni)
9 remegsz, Midőn (K: remegsz Midőn)
10 látsz. (K: látsz!)
13 ellenséged (K: ellenséged)
14 feledni (K: *elfeledni*)
15 így (NK: *így*)
így; (K: *így.*)

- Sor:
- 16 panasz-szavakra (K: panasz szavakra)
 17 megtudám, (K: megtudám. <hogy>)
 18 circus *Idvnyai* (K: circus *tragoedídi*)
 19 kinszenvedésivel (K: kínszenvedésivel)
 22 égre nem! (K: égre! nem.)
 23 mindig későn jövök; (K: mindig <később> későn jövök.)
 24 és 25 s.k. (Övét és fátyolát ráadja): K-ban hiányzik
 30 magad? (K: magad.)
 32 Sohal Sohal (K: Soha, sohal)
 úgy? (K: ugy.)
 37 (nyugalommal) K-ban hiányzik
 41 Emlékezel: (K: Emlékezel,
 akkor? Hogy (K: akkor Hogy)
 43 elfutni (K: megfutni)
 44 halált, S (K: halált S)
 45 újra (NK: újra)
 51 szelíd (NK: szelid)
 rám testvér (K: rám, testvér)
 52 Teértd (K: Te érted)
 55 Elmúlni (K: <Lenni> Elmúlni)
 56 ohajtva (NK: óhajtva)
 57 örömhír (K: öröm hír)
 ősz apádat (K: <őszapád>)
 59 ily (K: illy)
 szívnek (NK: szívnék)
 61 (ihlettel) K-ban hiányzik
 64 Boruljon (K: <Szálljon> Boruljon)
 énréám (NK: én réám)
 65 ohajtók (NK: óhajtók)
 újra (NK: újra)
 66 Elmúlva lenni (K: Elmúlva <elfeledve> lenni)
 67 melyet (K: mellyet)
 68 (szeliden Glyceria kezét megfogva): K-ban hiányzik
 Óh Glyceria! (K: Oh Glyceria)
 69 arcaidnak (K; S: arcodnak)
 70 Ugy-e (NK: Úgy-e)
 71 különbség: (K: különbség?)
 73 Oly (K: Olly)
 77 ő, A (K: ő A)
 85 *rabszolga* volt (K: *libertin* volt a férj) (S-ben Jókai javítása
 ebből: *libertin* volt a férj)

- Sor:
- 86 szívenem (NK: szívemen)
- 87 Uj (NK: Új)
- 89 Mutatott (K: Mutatva)
- 90 miképp (K: miként)
- 91 mely (K: melly)
- 92 eltemetik; — (K: eltemetik.)
- 94 hogy általa (K: hogy <megmentsd> általa)
- 97 gyáva, szolgálékü (K: gyáva szolgálékü)
szolgálékü (NK: szolgálékü)
- 99 engem: (K: engem.)
- 104 Védelmezem (K: Védelmezem)
- 105 ellenségei (K: ellenségi)
- 106 udvaroncok: (NK: udvaroncok,)
szavától; (K: szavától)
- 108 nép: mivel (K: nép, mivel)
- 110 Óh (K: Oh)
odajutánk (NK: oda jutánk)
hogy Rómdban az erény (K: hogy az erény)
- 113 K-ban: <Voltam> A consuloktól a plebejusig (A margón:
a népsöpredékig)
- 115 türtem (NK: türtem)
- 116 tégedet azért (K: téged ezért)
- 119 él? (K: él)
- 120 K-ban: <Mert hogy Mert> Képes volna <önmagát megölni>
megölni önmagát.
- 121 közelít: (K: közelít.)
- 124 így (NK: így)
- 126 hogyan (NK: hogy ha)
K-ban: ha <nem teszed> tenmagad
- 126 és 127 s.k. K-ban: <Én esküszöm, hogy>
- 127 Istenednek, (K: Istenednek:)
- 128 enyimnek (S: enyimeknek)
- 129 úgy (NK: úgy)
- 130 jövendő (NK: jövő)
- 132 bíborának. (K: bíborának. (Nem))
bíborának (NK: bíborának)
- 132 és 133 s.k. K-ban: Sophronia. (érzékenyen akarja megcsókolni
<megcsókolja> testvérét)
- 134 Baljóslat (K: Rossz fatum S-ben Jókai javítása ebből:
Rosz fatum) ajkaidal. (K: ajkaidal. (övét és paldstjt
Sophroniára adja))

- 5or.
- 141 néz Aeviusra (S: néz vissza Aeviusra)
- 142 *tányérnyaló* (S-ben Jókai javítása ebből: *sykophant*)
borünnep. (S-ben Jókai javítása ebből: *bacchanall*)
- 164 állítsalak (NK: állítsalak)
- 169 irántad? (NK: irántad!)
- 170 e (S: a)
- 172 parancsol. (1860: parancsol? sh emendáltuk)
- 174 *tüsző* (S: *balteus*)
- 175 övedztelek (NK: öveztelek)
elrejtve. — Római (NK: elrejtve. Római)
- 176 vagy. — Nem (NK: vagy. Nem)
elsiet (S: *Sietve el.*)
- 176 után (Függöny legördül.): S-ben hiányzik
- 177 építettetek (NK: építettek)
- 178 *oly* (K: *olly*)
- 179 *Apis* (K: *Apis*) (S-ben Jókai megjegyzése a margón: *Egyptomi isten tehát alakban*)
- 181 *igy* (NK: *lgy*)
örökké (K: *örökkön*)
- 182 Tehetetlen (K: <Minden> Tehetetlen)
mindenhatóságban! (K: mindenhatóságban.)
- 183 *hogya* (K: *hogy ha*)
- 184 *sikon* (NK: *sikon*)
- 186 *Melyen* (K: *Mellyen*)
- 188 *nekem,* (K: *nekem?*)
- 194 *az, melyre önként,* (K: *az, <bérelt önkényt> melyre önkényt*)
- 195 *hetaera* (S-ben Jókai javítása: *kéjledny*)
- 197 K-ban: *Mi boldogok <volt> voltak <dicső elődöm> elődeim,*
megölhetőnek! (K: *megölhetőnek.*)
- 201 *vele.* (K: *vele!*)
- 203 *másszor fürdik* (K: *másszor <vacsor> fürdik*)
- 205 *Elűztem* (K: *Elűztettem*)
- 208 *Róma* (K: *Roma*)
- 209 *Carinus!* (K: *Augustus!*)
- 210 *ajtódtól* (K: *ajtódtól*)
verseimmel: (K: *verseimmel,*)
- 209—211 S-ben: *Dicső Carinus! Galga csak egy embert
Úzót el ajtódtól, én egész legiókat űzök el
Tőled verseimmel: az unalom legióit, s
Számomra jutalom nem terem?*

- Sor:
- 211 terem? (K: terem.)
- 212 Tcnéked (K: Te néked)
- 215 óh (K: oh)
- templomot, és (K: templomot és)
- 217 Teljesíted-e? (K; S: Teljesítéd)
- feltét (K: föltét)
- 219 K-ban: Tudom <Augustus> Carinus. Ha Glyceriát ékesen
szólásom erejével, nyelvem mézével s költészetem varázslatdval
ráveszem, hogy tégedet kegyeiben részesítsen. Óh Carinus. Hogy-
ha
- megtanítom (NK: megtanítom)
- 221 szeress, ki (K: szeress. Ki)
- 222 keresztény (NK: keresztény)
- 227 spoliarium (NK: spoliárium)
- oroszlánok közül (NK: közül)
- 231 mozdulását (S: mozdulását)
- 232 nedvesíték (NK: nedvesíték)
- 240 ily (K: illy)
- 241 elborzadoz. Isten
(K: elborzadoz. (kebléhez nyúl a tőrt érinti)
*Hah itt a tőr,
Mit testvérem adott. Ó mondta azt
Római nő vagy. Bizony! Az vagyok.
Lelkem <bátrabb> ereje ismét visszatér
Kezemben e vasat szorítva. (előlép) Mellyitek
Nevezi itt Carinusnak magát?*
Car. Köszöntlek óh dicső alak, az én vagyok.)
- 242 Aevius! (K: Aevius.)
- legelőször (K: először)
- 244 királynél (K: királyné.)
- 245 alázatos; (K: alázatos.)
- 246 királyné (K; S: királynő)
- 252 királynő, istennő (K: királynő s istennő)
- vagy; (K: vagy.)
- 255 malasztal (K-ban hiányzik)
- 257 nyugalommal (K-ban hiányzik)
- melyre (K: mellyre)
- 259 melybe el (S: melybe egykor el: mellybe <egykor> el)
- 261 Sophronia Az (S: Sophronia (szildrudul.) Az)
- vihart (S-ben Jókai javítása ebből: világot)
- 263 éneám: (K: én reám.)

- Sor:
- 270 Féreg-dicsőség (K: Féreg dicsőség)
- 274 engeml (K: engem.)
- 275 arról (K: arrol)
- 282 zsidók (K: *kelták* S-ben Jókai javítása ebből: *secták*)
- 283 Együtt ohajtja (K; S: Óhajtja együtt) (NK: Együtt óhajtja)
- 285 K-ban: Ugy szólsz, miként Carinus, magadhoz méltón.
- 287 szeléd (NK: szelid)
- 289 valék: (K: valék.)
- 290 tanítának (NK: tanítának)
- eddig (K: *engem*)
- 291 szeretni, és (K: szeretni és)
- 293 dühkitöréssel (K-ban hiányzik)
- voltl (K: volt.)
- 294 melyet (K: *mellyet*)
- 296 annyi, mint (K: annyi mint)
- 301 Mely (K: *Melly*)
- Gúnyt (K: *Gúnyt*)
- 303 mondom, (K: mondom.)
- 310 szerel'm; (K: *szerelm.*)
- 311 összeégeti (K: össze égeti)
- 312 máglyaláng (K: máglya láng)
- 315 Mely (K: *Melly*)
- tőrl (K: *tőr.*)
- 317 ez. — (K: ez...)
- 319 üdvezülni, (K: *üdvezülni*)
- 322 között? (K: *között.*)
- 323 előtted: (K: *előtted.*)
- 324 Szerel'm (K: *Szerelm*)
- 325 Szerel'm töviscit: válassz közülök! (K: *Szerelm* töviscit.
Válassz közülök.)
- 326 Sophronia (*magdban*) Azt (NK: Sophronia. Azt)
- római nő vagy! (K: római nő vagy.)
- 330 és köv. sor K-ban:
- De római nő is vagyok és előttem*
Jobb <drágább> a becsület, <miként> mint az üdv.
NK-ban:
De római nő is vagyok.
Kinek drágább a becs, miként az üdv.
- 331 Carinus (*íjadalommal*) Mit (K: Carinus. *Hah Mit*)
- napba látнам (: napba <szurtad> <dőlted> látнам)
- 332 Döfve (K: <volna> Döfve)

Sor:

- 334 átkarolva (K-ban hiányzik S: Átkarolja.)
342 fordítsa (K: fordítsja)
344 rokon? (K: rokon.)
346 A vér (K: <Ne lássa őt többé> A vér) (NK: E vér)
Égető (K: égető)
347 után Fügöny legördül: S-ben hiányzik

Harmadik felvonás

- 20 Éljen! éljen! (S: *Vivat, vivat!*)
33 bár? nos? nos? mi (NK: bár? nos? mi)
34 Megjövendöltem (S: *Megjövendölém*)
43 után nevetve elidvoznak (S: *nevetve el*)
Fügöny legördül: S-ben hiányzik
43 és 44 s.k. Matrona (NK: *Matróna*)
kötélleket (NK: *kötéléket*)
44 terme? Matrona (S: *terme? Más formának képzeltem azt. –*
Matrona.)
50 dmulat (NK: *dmúts*)
kiszámított (NK: *kiszámított*)
fogás; (K: *fogás.*)
54 ily (K: *illy*)
55 szomorún; (K: *szomorún.*)
60 és 61 s.k. hízélgés (NK: *hízélgés*)
hízélgés aíd rejtett boszuvall K-ban hiányzik
61 szerel'm (K: *szerelm*)
mely (K: *melly*)
62 megütközve (K-ban hiányzik)
65 boldogságról, (K: *boldogságról*)
68 és 69 s.k. K: <Mert az>
69 neked még (S: *még néked*)
72 szive dobbant (K: *szive <szívet> dobbant*)
73 fekszik? (K: *lepszik.*)
73 és 74 s.k. hátratántorog (K: *hátratántorul*)
73 ijedve (K; S: *felijedve*)
74 Halld (K: <közle> Halld)
79 testvérem (K: *testvéred tollhiba*)
79 és 80 s.k. elfogult keservvel: K-ban hiányzik
80 Szólj, mint (K: *Szólj Mint*)
81 széljel (K: *széllyel*)
gyenge (K: *gyöngce*)

- Sor:
- 84 halálra? (K: halálra.)
- 86 és 87. s.k. kezével, s (K: kezével s)
- 86 felordit (NK: felordít)
- 87 is; (K: is.)
- 88 gyalázatot: (K: gyalázatot.)
- 89—90 K-ban: ... *sárba azt,*
Mi énnekem imddat ...
- 91 Azt (S; NK: Ezt)
- 100 így (NK: így)
így: (K: így.)
- 101 ölni? (K: ölni)
- 103 tetemeit (K: tetemét)
- 105 Rómában (NK: Rómába')
- 106 Hírül (NK: Hírül)
- 107 K-ban: *A sújtóló hírt. És aztán magad*
- 110 Manlius! (K: Manlius.)
- 112 ismeréd; (K: ismeréd.)
mondd: hogy (K: mondd hogy)
- 113 szíved árulója (K: szíved <árán> árulója)
- 114 Én mondjam (K: Én? mondjam)
- 116 fekszik? Nem (K: fekszik? — Nem)
- 118 halálra üldözte? (K: halálra <üldöze> Üldözte.)
- 122 lelkét; (K: lelkét.)
- 123 Mely (K: Melly)
- 129 annak, és (K: annak és)
- 130 Melyet (K: Mellyet)
- 131 keserű (NK: keserű)
keserű gunyorral: K-ban hiányzik
- 132 büszke; (K: büszke.)
- 133 lett (S: lesz)
- 134 pártomat Carinusnál (K: pártomat <dicső> Carinusnál)
- 135 bibor-palástodba (K: bibor palástodba)
fogódnom (K: fogóznom)
- 139 bűndíj (NK: bűndíj)
- 141 Manlius! (K: Manlius)
- 147 oly (K: öly)
dicső! (K: dicső)
- 150 és 151 s.k. megfogja kezét (K: megfogja Glys kezét)
- 152 szerettél; (K: szerettél.)
- 153 szerel'm (K: szerelm)
- 154 bűnös (K: aljas)

- Sor:
 163 van; (K: van.)
 164 az; (K: az.)
 168 Oly (K: Olly)
 172 neve: utálat (NK: neve utálat)
 173 bezárta a (K: bezárta <előtt> a)
 177 míg (NK: mig)
 178 mely (K: melly)
 180 után *Függöny legördül:* K-ban hiányzik

Negyedik felvonás

- 1 előtt *hosszu* (NK: hosszú)
 3 *előcsarnokodban* (S: atriumodban)
 7 *ajtóstul* (NK; *clypeusostul*)
 12 országa (S: országai)
 50 találkozott? (K: találkozott.)
 51 és 52 s.k. meglátva (S; NK: meglátja)
büszkén végig bdmulja: K-ban hiányzik
 52 *e histriol* (K-ban a margón; S: ezen bohóc?)
súgva (K: *ítokban*)
 54 Carinus, im (K: Carinus. Im)
 jöttem, Vagy (K: jöttem, <hozzád> Vagy)
 55 hogyha (K: hogy ha)
 56 volt, (K: volt...)
 56 és 57 s.k. K-ban:
Aevius. Van másik is
Mes. Én azt mondom, csak egy volt!
 58 lányt (K: *lyányt*)
 59 *gyűlhelyen* (K; S: *agapén*)
 61 itt: (K: itt)
 63 egy agg (K: egy <ősz> agg)
 64 K-ban: Ki Rómát <szolgálatában> szolgálva <aggott>
 megőszüle
 70 volna szép (K: volna <öt kércetlenül> szép)
 71 mondám: (NK: mondám.)
 volt. (K: volt!)
 72 Ugy (NK: Úgy)
 75 az (K: ez)
 79 előbb, sendtor (K: előbb, Senator.)
 80 ohajtom (NK: óhajtom)
 81 Ugy (NK: Úgy)

Sor:

- 81 és 82 s.k. Szolgák előhozzák (K: Szolgák *ravatalon* előhozzák)
s leleplezik (K; S: s *azt* leleplezik)
ordítva (NK: ordítva)
odorohan (K: *rdrohan*)
- 82 Oh (K: Óh)
nekem, leányom (K: nekem! Leányom)
leányom! (K: leányom.)
- 83 kell. (K: kell!) •
- 84 Oh (K: Óh)
- 85 itt (K: itten)
- 91 *Melynek* (*Mellynek*)
- 93 és 94 s.k. *fájdalmával* (NK: *fájdalommal*)
- 94 itt? (K: itt!)
- 96 *Ravataldnak* (K: *Maneseinek*) (a margón: *ravataldnak*)
meglátva (K: Meglátja)
- 97 ez? Manlius (K: ez? Ez Manlius)
- 98 könyje (K: könnye)
- 100 menyasszonyom! (K: menyasszonyom?)
- 105 azt! (K: azt.)
- 106 ezét; (K: ezét.)
- 107 Oh (K: Óh)
- 109 Oh (K: Óh)
- 111 légy (S: lég)
- 113 Magától (K: Magától)
- 115 *viddm* (K: *zengő*)
- 118 után *Függöny legördül*: S-ben hiányzik

Ötödik felvonás

- 8 címmel (NK: címmel)
- 15 leszállítja (NK: leszállítja)
- 23 után *Függöny legördül*: S-ben hiányzik
- 23 és 24 s.k. elől (NK: elől)
fent (NK: *fenn*)
- 27 anyját azt (NK: anyját, azt)
- 28, 29 Anulius (S: Anulinus)
- 34 úgy (NK: úgy)
- 42 míg (NK: míg)
- 43 új (NK: új)
- 44 és 45 s.k. *lituus* (NK: *litus* — sh. --)
sápadt arccal (S: *sápadtan*)

- Sor:
- 49 K-ban az egész sor hiányzik
- 53 Öröm a (K: Öröm <az élet> a)
- 67 hull (K; S: hullt)
- 70 mely (K: melly)
- 73 melyre (K: mellyre)
- 74 Manliushoz (K: Manliusra tekint)
- 75 sziveig (K: szívéig)
- 76 és 77 s.k. K-ban: <S ti Róma hősei, harcos légiók>
- 80 állítsátok (NK: álltsátok)
- 81 veszett (S: veszett)
- K-ban: <Szemközt> Akármelyik
- 83 Diocles (K: Diokles)
- 85 Menj a (K: Menj <harcba víni> a)
- 86 tennen (S: önnön)
- 87 eltemetve, (K: eltemetvel)
- 93 Leégve; (K: Leégve)
- 94 mely (K: melly)
- 95 és 96 s.k. felzúgnak: K-ban hiányzik
- 97 és 98 s.k. kezét feje fölé emeli, szemeit (S: kezét kiterjeszti feje felé, szemeit)
- körüljártatja (S: körüljártatja)
- 99 és 100 s.k. Megszólalnak (S: *Glyceria össze rogyván* — megszólalnak)
- színen (NK: színen)
- Tábori... lárma: K-ban hiányzik
- átrohannak (K: átrohanva)
- Negyedik jelenés Manlius, Carinus. Később Mesembrius: K-ban hiányzik
- 99 *harsonák* (K: *trombiták*)
- 100 *sasokkal* (K: *vexillumokkal*) (A margón: *sasokkal*)
- 101 *tridriusok* (K: *praetoridnok*)
- 104 *lányinak* (K: *lednyainak*)
- 105 *paizzsal* (NK: *pajzzsal*)
- 106 Diocles (K: Diokles)
- 108 *szertehurcolt* (K: *szertekoncolt*)
- 109 Beszórja (K: <Szórja be> Beszórja)
- 110 *vezéri sást* (S: *vexillomot*)
- 110 K-ban <ki ellen> Emeld fel a magas vexillumot
- 111 *imperator* (S: *hadparancsnoki*)
- arany-kezet (K: arany kezet)
- 112 az ellen (K: e csőcselék)

Sor:

- 113 miként Egy (K: miként <egy> Egy)
114 őzben: (K: őzben,)
118 és 119 s.k. K-ban: *Jelenés Előbbiek*
120 és 121 s.k. K-ban: <Im szembe álljatok>
122 szörnycetegnek! (K: szörnycetegnek)
124 *hatvan* (K: *hetven*)
125 öreg; (K: öreg,)
130 *azokera* (K: <te hozzádd>)
132 *Ugy* (NK: *Úgy*)
133 *Előre szddba vedd* (K: *Vedd szddba előre*)
134 *Melyet* (K: *Mellyet*)
révész-díjul (K: *révész díjul*)
135 szállítand (NK: szállítand)
136 és 137 s.k. *Vívnek* (NK: *Vívnek*)
Vívnek, Mesembrius (K: <*Carinus kiveri Mesembrius kezéből a kardot*> *Mesembrius*)
137 után *E percben Manlius* (K: *Manlius e percben*)
észrevétlenül Carinus mögé lép. (K: *észrevétlenül oda lép.*)
142 ordítást? (K: ordítást).
142 és 143 s.k. s arcát palástjába takarja: K-ban hiányzik
149 *vildgok sorsa forduland most;* (K; S: *ez óra fordulásra vdr.*)
150 néző vagy (K: néző <leendsz>)
155 önkézdta (K: önkéz adta)
menekült? (K: menekült.)
156 *hívták* (K: *hítták*)
157 voltl (K: volt.)
158 vad ijedelemmel: K-ban hiányzik
Hah! (K: *Hah*)
sötét nyugalommal: K-ban hiányzik
159 *ama jósnő* (K: *ama Glyceria jósnő*)
164 volt Sophroniának (K: volt azon Sophroniának)
167 Mindkettőnek (K: Mind kettőnek)
168 mindketten (K: mind ketten)
169 *most velem vívni* (K; S: *vívni most velem*)
170 vagy! (K: vagy,)
előlem (K: *tova*)
171 Mehercule. (NK: Mehercule,)
173 és 174 s.k. kardjával paizsára üt: K-ban hiányzik
180 és 181 s.k. *a viadal alatt* (K: *ez alatt*)
181 mindakét (K: mind a két)
két leányom (K: két <szell> leányom)

- Sor:
- 187 és 188 s.k. megsebesíti (NK: megsebesíti)
 megsebesíti Carinust: K-ban hiányzik
- 188 és 189 s.k. K-ban: (megsebesíti, vfvnak tovább)
- 189 szó Sinister (NK: szó, Sinister)
 K-ban: Köszönöm Manlius áldott legyen e szó!
- 190 K-ban: Manlius. Sophroniám emléke e csapás. (Ujra megsebesíti)
- 191 és 192 s.k. lesújtó csapást ad Carinusnak: K-ban hiányzik
- 192 így (NK: így)
- 193 és 194 s.k. K-ban: *Carinus. (ismét sebet kap. Térdre hull)*
miközben: S-ben hiányzik
- 194 *megragadja baljával Carinus jobb karját: K-ban hiányzik*
- 196 éljen-ordítás (K: éljen-ordítás)
tégedet (K: szól neked)
- 196 K-ban a teljes sor hiányzik
- 198 a *hőrgő* halálsohajt (K: a halálsohajt)
- 200 és 201 s.k. K-ban: *Künn (Mind)*
- 202 bosszúval (S: bosszú érzetével)
 K-ban:
Manlius <Carinus meghalt. Éljen ki él és múljon el ki meghal.
 Éljen Diokletian és Mesembrius>
 kielégített bosszúval: K-ban hiányzik
- 202 után K-ban: <Mind. Éljen Diokletian>
Függöny legördül (S: Vége)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

- Sor:
- 35 *Eubias* — e név megalkotásánál Jókai alighanem Eusebius caesareai püspökre (263—339) gondolt. Az is lehetséges, hogy a korrajzban felhasználta ennek híres művét a keresztények üldöztetésének történetéről. (*Historiae ecclesiasticae libri decem*). Gibbon is említi (II. k. 270.)
- 83 *Embervert ontatok* . . . — az üldözések korában gyakran emeltek vérvádat a keresztények ellen
- 89 *Sophronia* — „Az erényes asszony, aki törrel megölte magát, hogy Maxentius erőszakoskodásától megmeneküljön, keresztény nő volt, a város prefektusának felesége, és Sophroniának hívták.” (Gibbon, II. k. 209—210.) . . .

- „A véletlen segítette hozzá ezt a szemérmetlen fejedelmet [Maxentius], hogy megpillantsa az egyik legkiválóbb szenátorának a feleségét, akit Sophroniának hívtak. Szépsége felkeltette Maxentius vágyait, s ez szokásához híven elküldte testőreit, hogy vczessék el hozzá erőszakosságának eme újabb áldozatát. A férj, annak tudatában, hogy életével fizet, ha a legcsekélyebb ellenállást is tanúsítja, csak magában mert panaszkodni szerencsétlen sorsa felett, és hallgatásával mintegy beleegyezett a maga és Sophronia becstelenségébe. Ez az erényes asszony, aki állítólag keresztény volt, nyomban határozott; csak egy pillanatot kért, hogy átöltözzék s feldíszítse magát. Amikor egyedül maradt, kést ragadott és keblébe döfte.” (*Dictionnaire*, IV. 199.)
- 192 *Hymen* — a menyegző és a házasság istene
- 199 *Sardanapal* — legendás asszír király, akinek elpuhultsága közmondásossá lett
- 225 *Appius Claudius* — római állami tisztviselő, a híres Via Appia építtetője
- 244 l. a 83. sorhoz írt jegyzetet
- 268 *Glyceria* v. *Glycera* — görög női név, több híres hetéra neve, Horatius, Tibullus szeretője. „Glicère, híres kurtizán elfoglalta Harpalus szívében annak a nőnek a helyét, akit ez nem rég elvesztett.” (*Dictionnaire*, III. 179.)
- 300 *Probus* — Marcus Aurelius Probus római császár (276—282), Carinus elődje
- 317 *Carinus* — Marcus Aurelianus Carinus; atyja, Carus nevezte ki 282-ben uralkodó társává; 285-ben ölte meg egy tribunus. L. az V. felvonás 188. sorához írt jegyzetet.
- 329 és 330 s.k. *calix* — kehely
- 341 *perzsáit tönkret vertük* — Carus 282-ben vezette légióit Perzsia ellen, Mesopotámiát leigázta s Ktesiphont elfoglalta.
- 350 *Aecastor* — helyesen ecastor: Castor uccsel Castorra esküszöml
- 356 *Ki jól utánozza mások nevét* — „Egy bizalmas titkár, aki mások írásának utánzásában szokatlanul tökéletes művészetre tett szert, a lomha császárt, saját beleegyezésével, megszabadította a nehéz kötelességtől, hogy nevét aláírja.” (Gibbon, II. 97.)
- 359 *Seneca* — római filozófus és drámaíró (i. e. 5—i. u. 65.)
- 371 *Antonin* — Antonius Pius (86—161.) 138-tól római császár,

- Sor:
- számos középületet emelt Rómában. A név franciás alakja Jókai francia forrására (*Dictionnaire*) utal.
- 397 *Vesztá-Szűz* — Vesztának, a házasság istennőjének szolgálatában álló, szüzességre kötelezett papnője
- 414 *Manlius-család* — régi patricius család, több tagja jelentős szerepet játszott Róma történetében. A Manlius *Sinister* név azonban Jókai szóalkotása.
- 438 *pons Sacer* — szent híd
- 457 *basilisk* — mesebeli kígyó, amely szemével ölte meg áldozatát
- 476 *lenocinium* — csábítás, kerítés; Jókai „bordélyház” értelemben használja. (L. a szövegváltozatok közt.)
- 487 *vulgivaga Venus* — a csöcselék közt csavargó Vénusz, azaz prostituált
- 499 *Megaera* — a bűnösöket gyötrő fúriák egyike
- 501 *Messalina* — Messalina Valeria, Claudius császár erkölcs-telenségéről hírhedt felesége
- 561 *cacodaemon* — rossz szellem
- 563 *junói csaljásd, fellegfogó Ixion* — a görög mitológia szerint Ixion el akarta csábítani Júnót, akit erre Zeüsz egy felhőbe burkolt
- 623 *Hycania* — a tigriseiről és vad lakosairól ismert része a régi Perziának

Második felvonás

- 190 *Hybla* — virágokkal és méhekkal gazdag hegy Szicíliában
- 198 *Nero, Tiber(ius), Caligula* — véres kezű, zsarnok római császárok
- 201 Ez a sor emlékeztet Victor Hugo *A kirdly mulat* c. drámájának I. felv. 4. jelenetére, amelyben Saint-Vallier betör a kéjenc I. Ferenc királyhoz, hogy számon kérje tőle lánya becsületét.
- 208 *Megteszlek Róma kancelláriusdvd* — „Ajtóállóinak egyikére bízta a város kormányzását. A pretoriánusok prefektusának — akit kivégeztetett — állásába mocskos kicsapongásainak egyik kiszolgálóját helyezte.” (Gibbon, II. k. 96.)
- 227 *spoliarium* — az amfiteátrumban az a hely, ahová a megölt gladiátorokat vitték, hogy ott lehúzzák róluk gúnyjukat
- 237 *Minő lidvány!* — „A palotában, sőt a császár asztala körül is énekesek, táncosok, ringyók nyüzsögtek, a bűnnek és esz-

Sor:

telenségnek egész, nagyszámú csapata." (Gibbon, II. k. 95.)
„Carinus bemutatta a rómaiaknak Heliogabalus kicsapongá-
sait, Domitianus kegyetlenségével súlyosbítva." (Uo. II. k.
97.)

- 248 *Paphos* — Aphroditének szentelt város Ciprus szigetén
250 *Cythere* — Aphroditének mellékeve

Harmadik felvonás

- 17 *Diocletian, Diocles* — Gaius Aurelius Valerius Diocletian
(239—305); 284-ben a keleti hadsereg császárrá kiáltotta ki,
s miután Carinust legyőzte, az egész római birodalom ura
lett.
176 *Cybele* — kisázsiai istennő, a „nagy istenanya”

Negyedik felvonás

- 90—93 *Hová éljek tovább, kiszáradt reves törzs,
Melynek virágos ága letörött* — Vö. Arany János: *Letésem
a lantot c. versének* (1850) következő soraival:
A tűz nem melegít, nem él
Csak mint reves fű, világa
.....
.....
Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miután a törzsök kihál:
Ha a fa élte megszakad,
Egy percig éli túl virága.

Ötödik felvonás

- 4 *Hadak caesarja* — Diocletian korában a két uralkodó „augus-
tus” mindegyike egy „caesar” címet viselő helyettest ne-
vezhetett ki.
28 *Ki ismerheti e parasztot* — Diocletian alacsony származásból
küzdötte fel magát.
44 és 45 s.k. *lituus* — az augurok kampós görbe botja.
53. s. köv. *Te fényes Róma*... — Glyceria jóslatához feltűnően
hasonlít Péter apostol nagy monológja Madách *Az ember
tragédiája* VI., római színében.
101 *tridarius* — a római csatarend harmadik sorában álló, leg-
idősebb, legtapasztaltabb katona

Sor:

- 104 *Thetis* — a tenger istenasszonya
172 *Mehercule* — Herkulesrel Herkules uccsel
188 *Carinus haldia* — „Egy pillanatig Diocletian kétségbeesett, hogy elveszti trónját és életét. De Carinus az előnyt, amelyet katonáinak vitézsége révén nyert, gyorsan elvesztette tisztjeinek hűtlensége következtében. Egy tribunus, akinek feleségét elcsábította, megragadta a bosszúra kínálkozó alkalmat és a házasságtörő vérével egy csapásra megszüntette az országos viszályt.” (Gibbon, II. k. 107.) „A sértett férjek régóta bosszút forraltak, s ennek végrehajtását a csata napjára időzítették. Látván, hogy Carinus már-már győz s abban a biztos tudatban, hogy a jó szerencse még az előzőknél is elviselhetlenebb új kicsapongásokra fogja bátorítani, katonáikat elvezényelték közelébből, és az egyik tribunus, aki élére állt azoknak, akiket — mint őt — az uralkodó megsértett, saját kezével megölte. Így Carinust erkölcstelensége megfosztotta a győzelemtől és életétől.” (*Dictionnaire*, I. k. 564—565.) A *Törökvilág Magyarországon* c. regényben Feriz bég is úgy végez Teleki Mihállyal, mint Manlius Carinusszal: „Minden egyes döfésnél zsarnoki uralmának egy-egy ártatlan áldozatára, majd az eltiport Rómára emlékezteti.” (L.: JKK Regények. 4. k. *Törökvilág Magyarországon*. 510.)

IMMETULLAH

KÉZIRAT, KIADÁS

Töredékes autográf kéziratát a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi a Jókai-hagyatékban. Leltári száma: PIM V-an 1092. 10 folio. A kézirat az I. felvonás 1—134. és 191—350., a II. felvonás 31—111. és a III. felvonás 1—58. sorát tartalmazza a hozzájuk tartozó színi utasításokkal. Jókai számos helyen jelezte a margón a verses szöveg ritmusát: hol a szokásos vers-képletekkel, hol betűkkel kírva: jambus, trocheus stb.

Nyomtatásban először a *Hazánk* 1893. december 31-i számában jelent meg. Kötetben: NK XCVIII. (1898) *Költemények. I. rész* 296—312.

KELETKEZÉS

Az *Immetullah* szövegét a *Hazánk* a következő tájékoztatással vezette be:

A Hazánk abban a ritka szerencsében részesült, hogy Jókainak eddig ismeretlen és sehol nem közölt művével ajándékozhatja meg a magyar közönséget és gazdagíthatja az irodalmat. Mikor erről a lappangó librettóról az első értesülést megkaptuk, lapunk egyik munkatársa fölkereste koszorús Irónkat, hogy beleegyezését megnyerje a librettó közléséhez. Jókai szívesen fogadta munkatársunkat, megörült fölfedezett művének és az Immetullah közlését megengedte. Így kapta a Hazánk tőle a legkedvesebb újévi ajándékot, melyet lapunk közönségének s a magyar irodalomnak bemutatunk.

Jókai az operaszöveget az ötvenes évek elején, valószínűleg 1853-ban írta Kern Leó számára, ki azt meg akarta zenésíteni. Ez a terv azonban megmaradt tervnek, tudtunkkal Kern alig ment tovább a kezdetnél, s midőn meghalt, hagyatékában, mely Erkel Ferenchez került, csak a kézirat töredékeit találták meg, mely eleintén *Kemény Simon* címet viselt. Erkel maga is foglalkozott a tervvel, hogy a *Kemény Simon* szövegére operát írjon. Egyes részek melodikus kompozícióit el is készíttette, s iratai között hagyta hátra. Fiai, Sándor és Gyula vették föl az operának kétszer elejtett fonalát s nagynevű atyjoknak megkezdett művét ők folytatják s fejezik be.

Íme, erővid néhány sorban Jókai első librettójának vázlatos története, vele egyben érdekes adat Erkel Ferenc és a magyar opera történetéhez.”

Kern Leó személyéről mindössze annyit tudunk, hogy pesti nagykereskedő volt s zeneszerzéssel is foglalkozott; *Benvenuto Cellini* c. operáját 1854. április 6-án mutatta be s utána még ötször játszotta a Nemzeti Színház. (L.: Zenei Lexikon. II. k. 317.) Jókaihoz fűződő kapcsolatát homály fedi. Lehet, hogy azonos azzal a Kernnel, akinek neve többször is szerepel Jókai noteszeiben, anyagi természetű ügyekkel kapcsolatban. (L. JKK *Följegyzések*. I. k. Bp. 1967. 63., 177., 194., 195., 219. és 222.)

Két dolog bizonyos: először, hogy Kern Leó nem készült el a megzenésítéssel, másodsor, hogy a librettó hamarosan gazdát cserélt. Major Ervin, aki a darabbal Erkel szempontjából foglalkozott, kimutatta, hogy az *Immetullah* már 1856 júniusában Erkel kezében volt. A Tanodai Lapok 1856. június 11-i száma ugyanis jelentette, hogy Erkel új operájának tárgyául *Kemény Simon* hősies önfeláldozását választotta. (Major Ervin: *Erkel Ferenc „Kemény Simon” c. operája. Fejezetek a magyar zene történetéből*. Bp. 1967. 218–224.)

A Hazánk bevezető ismertetése szerint az *Immetullah* az elhalálozott Kern *hagyatékából* került Erkelhez. Ennek azonban ellentmond a következő adat. Ránk maradt az a névjegy (OSzK Kézirattár, Fond

XII. 479.), amelynek hátára Jókai 1893. december 26-án ajánló sorokat írt Erkel Sándorhoz a Hazánk szerkesztősége számára. A szöveg így hangzik: „Igen tisztelt uram. Ha Önnek birtokában van 'Immetullah' című operaszövegem, melyet valamikor Kern Leo számára írtam, az meg boldogult Attyának [!] adott át, nagyon lekötelezne velem, ha azt a Hazánk szerkesztőségének *mutatvány* közlés-véggett, rendelkezésre bocsátaná. Szíves üdvözlettel maradok — igaz híve Jókai Mór.” Írónk tehát úgy emlékezett, hogy Kern még életében, saját maga juttatta el a librettót Erkelhez. Hogy miért és kinek a kezdeményezéséből — ez ebből nem derül ki.

Jókai tehát tudott kéziratának vándorlásáról, amit Major Ervin azzal is bizonyított, hogy Jókainak Erkel Ferenc ötvenéves karnagyi jubileumán, 1888. december 16-án mondott beszédéből idézte a következő passzust: „Egy félszázados életpályán mint stádium-mutató emlékkövek állnak megalkotott művei. (...) S az emlékkövek sora még mindig nincs bezárva. A szent láng még nincs kialvó félben. Ünnepezt zeneköltőnk most is egy új zenemű alkotásában lelkesül, amelyhez egyszer, valamikor ifjú fővel én írtam szöveget. A darab hőse Kemény, a címe Immetullah [sic!]”

A PIM-ben őrzött kéziratröredék 3. foliójának rectóján, más számjegyek társaságában, a következő bejegyzést találhatjuk: „100 házb” — azaz házbér. Ez is amellet szól, hogy a libretto az 50-es évek elejéről való, amikor Jókai még nem a saját házában lakott. S erre az időpontra belső érvekből is következtethetünk. A török-magyar háborúk korából való történet az *Erdély aranykora és A török világ Magyarországon* képviselte témakörhöz kapcsolódik, s Immetullah, a magyar vitézbe szerelmes és szerelméért végül is életével fizető háremhölgy egytestvére a két regényben szereplő Azraëlenek.

Kemény Simon történetét később Jókai a *Magyar nemzet történetében* is elbeszélte (MNT I. 198.), persze Immetullah szerepeltetése nélkül. Megemlíttette azonban, hogy „e hősi harcot énekelte meg Kisfaludy K. „Kemény Simon” című drámájában”. Ezzel maga is utalt librettójának egyik, de korántsem egyedüli forrására, hiszen Hunyadi—Mezet bég—Kemény Simon harcai közismertek voltak, valamennyi történetírónk feldolgozta.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Külön nem jelöltük a kéziratban előforduló következő eltéréseket: melly, milly, olly, illy stb. — földik — női kar helyett: hölgykar. A szereplők nevét Jókai sok helyen rövidítve írta: Mezetb[ég], Imm[etullah] Kem[ény].

Első felvonás

Sor:

- 1 előtt Első felvonás után K: <Táborhely>
 1 boldog Immetullah (K: boldog <vagy te> Immetullah!)
 2 gyöngyc, Szerelemnek (K: gyöngye Szerelemnek)
 7 mily (K: mi)
 1—7 [margón:] Trocheus

- u - u	- u - u
- u - u	- u - u
- u - u	- u - u

- 7 és 8 s.k. elenyésző (K: enyészetes)
 8—10 [margón:] jambus
 10 dalával. (K: dalával?)
 11 Ágyúhang (K: Ágyúhang)
 11—17 [margón:] Tr
 12 ének. Jő (K: ének Jő)
 13 ellenének (NK: Menének — sh. —)
 15 szívét (K: szívét)
 17 bősos (K: boldog)
 17 és 18 s.k. Allah [idézőjel nélkül]
 18—24 [margón:] jamb
 21 mén, (K: mén.)
 25—31 [margón:] Tr
 30 vérbe. Óh (K: vérbe Óh)
 31 és 32 s.k. Magánda (K: magányda)
 32—40 [margón:] jambus
 33 ismerém — (K: ismerem. <refrain>)
 34 Damaskus (K: Damaszcus)
 42 A boldogságot én
 nem ismerem <Refrain> [A továbbiakban is mindig két
 sorban]
 43 gyémánttal (K: gyémántival)
 44 és 45 s.k. <Ellen fejével, a kinek sorsát
 Boritja éj.>
 45 szeret, Óh (K: szeret Óh)
 46 és 47 s.k. <Virggal, mely letépvé lett>
 48 K: <vágott> Fejével
 49 és 50 s.k. K: <Annak szíve>
 54 és 55 s.k. K: <virg gyönyörtelen>
 56 K: <volnék> A száműzött
 60 és 61 s.k. fegyveresek, kopjával (K: fegyveresek kopjával)

Sor:

- 67 [margón:] *Jambus*
71—72 [margón:] *Troch*
72 és 73 s.k. K: <Oh mi>
73 ellen *porba* hulla (K: ellen <mind el> hulla)
73—86 [margón:] *Trocheus egyszerre*
75 Ime a fejére (K: Im a ki fejére)
77 győzhetetlen (K: győzhetlen)
87—89 [margón:] *Trocheus caesurával*

— u — u || — u — u

— u — u || — u — u

- 88 fénytől (K: fénytül)
88—89 [margón:] *recitativ*
90—99 [margón:] *recitativ Troch*
97 és 98 s.k. K: *A legyőzhetlen Hunyadnak*
100—117 [margón:] *jambus*
103 Győzelemnek (K: Győzelmemnek)
legyen (K: légyen)
117—120 [margón:] *Troch*
121 vesztí (K: vesztél)
123—126 (K: *Ki mondja el, miként ismerni rd*
Mi lesz a jel, Melly őt elárul?)
123 [margón:] *Jamb*
127 senki válaszolni (K: senki <im> válaszolni)
128 [margón:] *Troch*
129 Száll (K: Szállt)
131—134 [margón:] *Jamb*
134 elől (K: elő.)

★

- 192 mindkét (K: mind két)
195 Kár volna sírba szállnod (K: Kár volna <e két szép szemért>)
197 voln' (K: volna)
199 és 200 s.k. K.: *Ird le nekünk Hunyad vezért*
206 leszek (K: lészek)
211—230 [Kemény monológjának veraformája:]
Kivánjátok ismerni őt
A hadtörő vitézt,
Szemébe a villámokat
Arcán a harci véaszt.
stb.
[margón:]

Sor:

υ - υ - υ - υ -
υ - υ - υ -
υ - υ - υ - υ -
υ - υ - υ -

229 Királyától (K: Királyától)
231 harcriaddással (K: harcriadóval)

[margón:] *Dactilus*

233 [margón:]

- | - υ υ - υ
- | - υ υ - υ
- | - υ υ - -

237 és 238 s. k. int az elvonulásra (K: int elvonulásra)

242 és 243 s.k. Künn (K: Kivül)

243 K: „*La illah, il Allah, Mohammed razul, Allah!*”

245 sötét (K: setét)

255 álmiról (K: álmaíró)

259 Könnyel (K: Könyel)

267 [margón:] *Alexandrin, népdal*

:: :: :: | :: :: ::

sóhajtva (K: sohajtva)

269 *Az én hazám* (K: Én hazám)

270 [margón:] *párdal*

271 Szultána (K: szultána)

272 rab ifjú (K: rabifju)

274 fölfele (K: felfelé)

275 találkoztak (K: találkoznak)

285 K: *Vigyétek meg neki*

szivem küldöttei

Forró szerelmemet.

287 K: (*A duett ismételtetik, halkabban, mi alatt Mezet bég mind-inkább eldmosodik.*)

Mezet

Inmetullah szebben dalol.

(*A dal csendes accordokban még egyszer lefoly.*

Mezet bég elszunnyad.)

288 engem daloddal (K: engem daloddal?)

290 Te nem, a (K: Te nem. A)

291 K: <Ha> Szemed

Sor:

299 Szabad (K: szabad)

300 [margón:] *Trochaeus*

— u — u — u — u — u

— u — u — u — u — u

— u — u — u — u — u

— u — u

— u — u — u

— u — u

— u — u — u

304 gyuladt (K: gyufadt)

305—316 K: Más ajkáról

A csók nem olly édes

Mint tiédről

A halál itélet.

Kemény

Nincs szívemnek most más gondolatja

Mint amellyre életemet elszántam

Áldozatul esni el hazámért

S a halállal szembe nézni bátran.

stb.

317 [margón:] *Troch pdrdal*

319 csak, és (K: csak és)

320 Egy szavam s a sírba kell leszállnod (K: Egy szavam <csak és te halva fekszel>)

326 tied (K: tiéd)

[margón:] *Troch.* — u — u — u — u — u

328 S én imádom eltasztó arcod (K: S én imádom <jéghideg szived>)

330 ujjáról (K: újjáról)

333 Neked (K: Néked)

334 K: <És te nékem adtál kinhaldt>

335 tenéked (K: te néked)

339 Értök (K: Értök)

340—341 K: <Menj sietve, a bég mélyen alszik

Nincs szavam több szívem némán vérzik>

344 Míg szívem (K: Míg szívem)

348 és 349 s.k. K: Künn (hölgykar csendes éneke)

Sor:

Második felvonás

30 és 31 s.k. K: *Kardal férfiak, nők*
[margón:]

— u — — | — u — —
— u — — | — u — —
— u — — | — u —

32 vigasztalója, Nagy (K: vigasztalója Nagy)

33 Hunyad, te (K: Hunyad te)

34 élsz, kettős (K: élsz kettős)

39 ki menekvél (K: kimenekvél)

41 tégedet: Hogy (K: tégedet Hogy)

44 azt, e (K: azt e)

46 és 47 s.k. Kemény (*Rózsához*) (K: Kemény, *nejéhez*)

47 és 48 s.k. Keményhez: K-ban hiányzik

48 és 49 s.k. Rózsához: K-ban hiányzik

51 Dicső *Hunyad* (K: Dicső *vezér*)
[margón:]

u — u — u — u —
u — u — u —
u — u — u — u —
u — u — u

55 és 56 s.k. K-ban: *Ezüst sárkány tarlójodat*

56 vértet (K: vérted)

60 tennenmagad (K: tennen magad)

62 [margón]

— — u u —
— — u u —
— — u u —
— — u u —

65 és 66 s.k. K: Hunyad (*imponi*)

Az akkordok az előbbi kardalhoz *sympathidzva*
[margón:]

— — u u —
— — u u —

66—69 K: *Ezt óh ne kívánn*
Tőlem derék nő.

Sor:

- 71 halála, Százszor én érettem. (K: halála. *Óh százszor és ezer-szer érettem!*)
- 72 és 73. s.k. (reminiscentia a „Hollós vitéz” akkordjaira): K-ban hiányzik
- 73—74 K: (accord „a hollós vitézre”)
[margón:]
— u — u —
— u — u —
— u — u —
- 78 találja, Hősödre (K: találja Hősödre)
- 79 K: *Férjedre így mért hívndd fel a vést?*
- 79 és 80 s.k. (magában): K-ban hiányzik
- 80 megvéd (K: meg<őriz>)
- 81 csarnokában (K: mezejében)
- 82 [margón:] *Solo*
- 84 imája, Őt (K: imája Őt)
- 85 enyém (K: enyim)
- 87 és 88 s.k. Kemény (K: egyszerre)
- 88 K: <Félni nem tanultam én>
- 92 K: A <rém> halál <nem rém nekem> tekintetét
[margón:] *duett*
- 98 K: *Győzelem vagy szép halál*
Mind a kettő égi!
- 99 kivántál: Fegyvert (K: Kivántál Fegyvert)
[margón:]
— u — u — u —
— u — u — —
- 100 velem, (K: velem.)
- 102 és 103 között *Moderato C-moll, Energico drammatico*: K-ban hiány-zik
- 103 felett (K: fölött)
- 106 örökre (K: örökké)
- 107 K: *Fejed fölött derült ég*
Oltalma virasszon
Alattad a szabad hon
Mind örökké tartson.

Harmadik felvonás

- 1 előtt K: *Hunyad tábora*
<távoli kardal>

Sor:

- (Hajnalodik. Távól a tétrogató eleinte csak magdnosan szól, később többek szólnak bele, végre dhitatos kar-dal vegyül közbe)
- 4 K: Légy <oltalma>
5 im neked (K: ime néked)
[margón:] (majestuoso)
(templomzene)
- 7 és 8 s.k. K: (A idj kivildgosodik)
1. jelenés
Kemény.—Hunyad.—Harcosok.
- 9 és 10 s.k. K: Együtt
10 a csatán (K: e csatán)
- 13 és 14 s.k. K: Kar (ismélti)
- 14—15 K-ban hiányzik
- 21 Pajzsom (K: Paizsom)
- 22 Istenem (K: istenem)
- 23—60 K-ban a szöveg a következő:
(fegyverzetet cserélnek, Künn török tdbor moraja)
Allah!
Allah
Allah!
Mind (letérdelpelnek)
Kemény
Hunyad
(Térden, kezeikbe emelt kardal [!])
Legyen meg a te akaratod óh uram!
Önts sziveinkbe bátor honszerelmet.
Minket ha bár csatában haldl veszélye ér
Csak nemzetünknek add a győzedelmet.
A holtaké
A szép magas menyorszdg
Az élőké
A megmentett szabad hon.
Kar (ismélti az dridt)
végül, mind
Isten velünk!
Ki ellenünk
Mind
(Fegyvert vonva, elvonulnak, harci induló, melly később csata-
zajba megy dt.)
(Növekvő csatazaj. Kardcsörgés, dgyudörgés, melly közül ki-
hallik majd az egyik, majd a másik dria akkordja)

Sor:

*(Isten velünk!
Ki ellenünk)
(A hollós vitézre rohanjon az ozmán
A hollós vitézre
Kard kopja célozván)
Ez utóbbi dal mind erősebbé vdlík, Magyarok visszanyomatva
futnak.*

II. Jelenés

*Kemény, Mezet bég, Immetullah
Kemény többekkel harczolva betátorog.
Kardal. A hollós vitézre stb.*

Kemény (elesik)

*Isten veled dicső hazán
Isten veled te szép haza
Virulj soká oly igazán
Miként e kéz oltalmazd.
(Két török felfogja s egy ravatalon előviszi)*

Törökök)

Mashallah! Mashallah! Mashallah!

Hunyad meghalva, Hunyad lehulla

Mashallah! Mashallah! Mashallah!

Mezet bég

(Immetullához)

*Im óhajtottad őt meghalva látni,
A nagy világreszkettető hőst.
Nézd mily kicsiny helyen megfére most,
Nézd, két vitéznek milyen könnyű terhe.
Ki oly nehéz volt egész országnak.*

Immetullah

*Szeretek érte, óh Mezet imádlak
Hunyad győzője im szivembe zárlak.*

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

- 1 előtt *triangel* — *triangulum*: kétszer meghajlított fémrúdból álló, tehát háromszög alakú, éles csengő hangú ütőhangszer
- 13 *Mezet bég* — „Mesid bég, a szultán főlovászmestere (...) Oláhországon keresztül betört Erdélybe, Lépes György püspököt Szentimre községnél lekaszabolta és ostrom alá

Sor:

- vette Nagyenyedet." (Hammer-Purgstall I. 346.) — „1442. március 18-án Lépes György erdélyi püspökkel Hunyadi a török sereget felkeresi. Midőn az ellenség' roppant számát látja — ott volt a' szultán' európai öszves lovassága — visszavonul; de a' püspök, kit heve elragadott, nem bontakozhatván ki a török sorokból, az Ompoly vizénél lefordult lováról és nyomban lenyakaztatott." (Szalay László: *Magyarország története*. III. k. 1853. 40.)
- 36 *Hafiz* — Shamsz addin Mohammed (kb. 1300—1389), perzsa költő, főleg bordalaival és szerelmi költeményeivel vált ismeretessé
- 172 és 173 s.k. *csasz* — altiszt a török hadseregben
- 243 *müezzim* — török pap
La illah il Allah, Mohamed razul Mohamed. — Egy az isten Allah, Mohamed Allah küldötte
- 266 *Tenger partja mellett* . . . — a dal emlékeztet *Szildgyi és Hajmási históridjára*, amelyet Jókai több forrásból is ismerhetett, így pl. *Vörösmarty Szildgyi és Hajmási c. balladájából*

Második felvonás

- 37 *Kemény Simon* — Erdély egyik legrégebb, legelőkelőbb családjából származott. Hősies önfeláldozását Bólyai Farkas (*Kemény Simon vagy a hazaszeretet áldozatja*, 1817.) és Kisfaludy Károly (*Kemény Simon*, 1820.) is feldolgozták drámában. Ez utóbbira hivatkozik is Jókai a *Magyar Nemzet Története* későbbi kiadásában. (L: MNT I. 199.)
- 62 *mysterieuse* — titokzatosan
- 102 *Moderato*, *c-moll*, *energico dramatico* — zenei jelzések: mérsékeltén, *c-moll*, erőteljes drámaisággal. Kérdés, hogy ez a szövegközi utasítás Jókaitól származik-e. Szokatlan — és értelmetlen —, hogy a szöveggönyv írója megszabja a zeneszerzőnek a hangnemet. A kéziratban nem is szerepel.

Harmadik felvonás

- 12 *Isten velünk! Ki ellenünk?* — Bocskai István erdélyi fejedelem jelmondatának tulajdonítják ezt az eredetileg bibliai mondást. (L.: JKK Regények. 43. *Bdványosvár*. 322.)
- 49 *Mashallah* — Allah úgy akarja!

874

KÖNYVES KÁLMÁN

KÉZIRAT, SÜGÖKÖNYV

Az eredeti kéziratból mindössze a dráma címlapja ismeretes, ezt a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. (V. 1082. sz.)

A dráma sügőkönyve az OSzK Színháztörténeti Tárában található K 123 sz. alatt. 24 × 19 cm nagyságú, félkemény táblába kötött, 94 számozott lapot tartalmazó füzet. A szövegben számos rendező bejegyzés. Címlapja:

Könyves kirdly

eredeti hist. dráma öt felvonásban.

Írta: Jókai Mór

A címlap jobb felső sarkában bejegyzés: Cs. kir. rendőri vizsgálatra adatott. Decemb. 5. 855. Komlósy. A címlap jobb alsó sarkában jelige: „Opiniurum commenta delent dies.”

KELETKEZÉS

Két héttel a *Manlius Sinister* bemutatója után, 1853. december 25-én jelentette a Délibáb, hogy „Jókai történeti színművön dolgozik. Címe: *Az istenhegyi tündér*. Tárgya az erdélyországi tatárjárás, az aranyosszéki székelyek hőstettei.” Valószínűleg erre a műre vonatkozik Jókainak anyjához 1854. február 22-én írt levelének következő részlete: „... Manlius Sinistert nem tudom, mikor adják, ismét, mert Lendvay beteges, hanem most egy új színművön dolgozom, melynek előadása tán áprilisra kerül.” (OSzK Kézirattár Fol. Hung. 2216.) A terv azonban nem valósult meg, a dráma nem készült el, mint novella azonban *Istenhegyi székely ledny* címen 1857-ben megjelent a Vasárnapi Ujság 21–23. számában.

1854-ben tehát nem került sor Jókai-bemutatóra a Nemzeti Színházban; a *Manlius Sinistert* követő dráma a *Könyves Kálmán* volt.

A *Könyves Kálmán* keletkezésére vonatkozó adataink az ún. Tomori-pályázattal kapcsolatosak. Tomori (Theodorovics) Anasztáz (1824–1894) görög eredetű kereskedő családból származott. Mérnöki oklevelének birtokában az 50-es évek elején a nagykőrösi gimnáziumba került matematika tanárnak, s ott kortársa lett Aranyinak, Mentovichnak, Szász Károlynak, Szilágyi Sándornak. 1854-ben külföldön elhalálozott nagybátyjától hatalmas vagyont örökölt; ekkor birtokot

vásárolt, oda vonult vissza, s egyben bőkezű mecénása lett az irodalomnak. Többek között 100 aranyat tűzött ki egy eredeti történeti drámára. Az újságokban és folyóiratokban 1854 elején közzétett pályázati felhívás így hangzott: „Kívántatik egy a hazai történetből kölcsönzött tárgynak históriai drámául vagy szomorújátékul feldolgozása. Az általános költői és különös drámai belbecsen kívül a színpadon előadhatóság fő kellékül jelentetik ki.”

A határidőre, 1855. augusztus 20-ra 18 pályamunka érkezett be, köztük Madách Imre *Mária királynő* és Obernyik Károly *Brankovics György* c. drámája is. Jókainak „Opiniorum commenta delent dies” [A téves nézeteket megcáfolja az idő] jellegével benyújtott *Kálmán király* c. műve a 10-es sorszámot kapta. A bíráló bizottság — Egressy Gábor, Gyulai Pál (majd ennek Németországba való távozta után Berényi Antal), Kemény Zsigmond, Szigligeti Ede és Tóth Lőrinc — 1855. október 31-én hirdette ki az eredményt. Egyik drámát sem tartották jutalomra méltónak, minthogy azonban Tomori ragaszkodott annak kiadásához, a 100 aranyat megosztották Jókai drámája és Hegedüs Lajos *Bátor és gyász* c. darabja között. A bizottság ezeket „jelölte ki, mint olyanokat, melyek bár a dramaturgia kívánalmainak meg nem felelnek, mégis részint nyelvök s egyes helyeik szépsége, részint némi színi hatást ígérő ügyes alkotás által, a többiek során figyelemre méltók”. (Divatcsarnok, 1855. november 10.)

A bíráló bizottság ehhez a döntéshez még hozzáfűzte, hogy „mind a 18 dráma visszaadatik szerzőinek; a jutalmazottak műveiket a szokott drámaírói választmány elé bocsátva, színpadra hozhatják”. Jókai élt is ezzel a lehetőséggel. A Vasárnapi Ujság 1855. november 25-én már jelentette: „A drámaírói választmány két darabot fogadott el a héten, az egyik *Könyves király* históriai dráma Jókaitól, mely szerző nevének jutalomjátékaul jövő hó közepén fog színi-re kerülni.” A színház valóban fel is készült az előadásra. Ugyancsak a Vasárnapi Ujság írta 1855. december 16-án: „Jókainé jutalomjátéka *Könyves király* Jókaitól jövő kedden fog végbemenni. Említésre méltónak tartjuk ez alkalommal is a közreműködő művészek azon szép kegyeletét, minél fogva az egész jambusokban írt műnek fő szerepeit *súgó nélkül* adandják elő, mint ez szerző előbbi darabjánál (Manlius Sinister) szinte hasonlóul történt.”

A dráma tehát még a bemutató előtt néhány nappal is *Könyves király* címet viselte, s csak az utolsó percekben változtatták meg *Könyves Kálmánra*. Erre nyilván azért volt szükség, mert csak egy hónappal előbb, 1855. november 15-én mutatta be a Nemzeti Színház Berényi Antal rokon tárgyú *Kálmán király* című darabját.

FORRÁSOK

Komáromban a Tudományos Gyűjteményben megjelent cikkek (*Kálmán I. Géza király fia volt.* 1826. IV. füz.; Podhradszky József: *Atydink Kálmán királyunkat sohase tartották szentnek.* 1834. IX. f.), Pápán Bocsor Istvánnak, a felvilágosult uralkodó lelkes hívének tanítása (L.: Blró Sándor: *Történelmitanításunk a XIX. sz. első felében.* Bp. 1960. 231.; MNT I. k. 343.) hívhatta fel Jókai figyelmét Könyves Kálmán alakjára, s a rút külsejű, de nemes lelkületű király egyénisége, drámai fordulatokban bővelkedő sorsa később is foglalkoztatta romantikus ellentétek iránt fogékony képzeletét. A *Magyar Nemzet Történetének* egyik legterjedelmesebb, leggondosabban kidolgozott fejezete Kálmán királyról szól, s ezt a részletet mint „mutatványt” külön is közzétette a Vasárnapi Ujság 1854. június 11-i számában. Ennek alapján készítette el a drámát is, de nem úgy, mint a *Dalmát*, vagy a *Manlius Sinistert*, amelyeket — a tükörfordítás fogalmának analógiájára — „tükör-dramatizálásnak” nevezhetünk. A *Könyves Kálmán* drámai változata a prózai elbeszélésnek mindössze egy-két részletére épült: Jókai a király majdnem két évtizedes uralkodásának cseményeiből csak Álmossal vívott küzdelmét vitte színpadra, s a Predszlavamotívumot is ezzel hozta kapcsolatba.

Jókai a drámához természetesen ugyanazokat a forrásokat használta, mint a „regényes” elbeszéléshez. Ez utóbbiban két régebbi kútfőt idéz lapalji jegyzetben: Budait és Thuróczyt. De modernebb forrásokból is merített, elsősorban Szalay László *Magyarország története* c. monográfiájának 1852-ben megjelent első — Kálmán, Álmos és Predszlava történetét magában foglaló — kötetéből. (197—224. l.) S felhasználta a Fessler nyújtotta anyagot is, aki Szalaynál színesebb, már-már romantikus stílusban adta elő a „könyves király” uralkodását, harcait és a kis Béla megvakíttatása miatt érzett lelkiismeretfurdalásait. (L. Fessler I. k. 541—549. és MNT I. k. 501—502.)

A DRÁMA FOGADTATÁSA

A *Könyves Kálmánt* a Nemzeti Színház 1855. december 18-án mutatta be a következő szereposztásban:

Kálmán	Feleki
Álmos	Szigeti
Nádor	Szentpéteri
Both	Szilágyi
Tarnóc	Hubenai János

Gálos
Parajd
Gomor
Tiszai halász
Ingoli
Perzila
Boszorkány
Király orvosa
Börtönőr
Kis Béla

Udvarhelyi Miklós
Zsivora
Réthy
Gózon
Jókainé
Bartháné
Farkas Jozefa
Udvarhelyi Sándor
Morvai
Gózon Ida

Az egykori sajtó-beszámolókból kitűnik, hogy a két első felvonás sikert aratott; a második után a közönség a szerzőt is hívta, aki azonban nem jelent meg. „A tetszés azonban a későbbiek során hanyatlék.” (Hf 1855. december 19.) A Pesti Napló szerint „Jókainé játéka megragadó, megható, teljes művészi. Nehéz és szép szerepének minden részét hű felfogással adá vissza; e jeles művésznők ma teljes értékében, nagyságában tűnt fel ismét előttünk”. De „igen jeles” volt Feleki és Szigeti is. (PN 1855. december 22.)

A kritika mérsékelt elismeréssel fogadta a darabot. Greguss Ágost a Pesti Naplóban (1855. december 22.) Gyulai és Kemény tragikumelméletének szellemében, állandó utalással Shakespeare-re vizsgálta a főhősök jellemét. Szerinte Kálmán nem lehet igazi tragikus hős, mert nem sérti meg a törvényt s drámai esemény sem igényli bukását: miért kell szenvednie, holott lázadót, testvérgyilkost büntet? Álmos inkább lehetne drámai hős, ha másképp nem cselekedhetett volna, vagyis ha gonoszága kényszerű külső vagy belső okból fakadna. Ugyanakkor azonban Greguss elismerte, hogy Kálmán és Álmos találkozása a második, valamint Kálmán és Ingoli jelenete a negyedik felvonásban költői hatású, azonkívül megdicsérte a szép nyelvet, a jól gördülő jambusokat.

Salamon egyrészt a drámai egységet, másrészt a „hatalmas” indokolást hiányolta a drámában. (Budapesti Hírlap 1855. december 20. L.: *Dramaturgiai dolgozatok*. Bp. 1907. I. k. 136—148.) Kissé ironikus, helyenként a Kakas Márton-kritikákra emlékeztető modorban ismertette a cselekményt, s felvonásonként kiemelte a kisszerűnek, sőt gyerekesnek érzett mozzanatokot. Az első felvonásban Álmos lázadásának oka „egy kis utálat és megvetés, egy kis hazafiság, egy kis dicsekvés összekeverve. Pedig kevesebb is elég, ha az aztán hatalmasabb lett volna!” A második felvonásban Álmos „részánta magát a párviadalra, de midőn a villogó görbe karddal Kálmánét akarja érinteni, meglepetéssel látja, hogy az balkézben van. Álmos meghök-

ken, haboz. (. . .) Mindez nem elég. Ezt maga a szerző is érezte. Azért Álmos mindjárt nem a balkéz ellen tesz kifogást, hanem Kálmán átható szemei ellen. Lám, itt is egyetlen erős indok helyett két igen gyenge." A harmadik felvonásban furcsa, hogy amikor a zarándok köntösben rejtőzködő Álmos és Ingoli megszólalnak, „az országbíró s egybegyűlt, tompa hallérezkű vitézek, zászlósurak stb. közt egy sincs, ki így kiáltaná el magát: 'Ez ő . . . Ez Álmos vagy Ingoli'. Regényben az ily elleplezések gyakran tettek oly nagy hatást a gyenge idegű, csodákat szerető olvasóra, hogy ez a mű sorsát volt képes eldönteni: de drámában mindez gyerekesnek tűnik fel". A negyedik felvonásban Ingoli és a király kettőse hatásos szép jelenet — „mit kívánjunk tőle mást; mi gondunk rá, hogy itt csak a helyzet az érdeklő s nem a mélyebb lélektani nyilatkozatok. (. . .) Ingoli annyira szereti férjét, hogy ha az meghal, nem csak mint a hindu nők, hanem gyermekével együtt akar a halálba rohanni! Ez legszéldebben véve sem valószínű; s ha tán mesterséges utakon lehetne is e lélektani eljárást menteni, a drámában semmi sem mentheti." S végül: „Az ötödik felvonás egyetlen jelenetből áll. A király az országnagyok, mint néma nézők előtt orvosa karjára támaszkodva jelenik meg; félrebeszél, siránkozik, s végre a padlatra rogyva hal meg. Az egész csak arra való, hogy az öt felvonás kiteljék; de üressége s minden méltóság hiánya egy ily nagy tárgyú dráma hatásából igen sokat von le."

Bulyovszky Gyula két helyen bírálta. A Délibábnan (1855. december 23.) azt fejtegette, hogy a tárgy nem ad jó anyagot, mert a két hős zavarja a hatást, hiányzik a darabból az „érdekegység". Álmos megérdemelte sorsát és mégis sajnáljuk; Kálmán oly szép lelket mutat egy ideig és mégis haragszunk rá. Ő mint tragikai hős szájalom nélkül bukik el, de Álmos sem bírhatja részvétünket, mert ő meg jellemtelen szenvedő. Ami azonban a kidolgozást illeti, Jókai sohasem ír sikerült részletek nélkül. „Egy II. felvonásbeli jelenés, mely példányszerűleg belülről van kiemelve és nemcsak külső tableau, zajos tetszést aratott; vajha e stylben, mint e jelenés, kaphatnánk egy egész eredeti darabot." Viszont a Családi Lapok 1855. december 31-i számában Bulyovszky Berényi drámájával vetette össze Jókaiét, s arra az eredményre jutott, hogy annak adná az elsőséget, mert „nem kapott azon csálétken, hogy Kálmánt testben nyomoréknak ábrázolja. Jókai e nyomoréksággal egy pár jelenetben némi színpadi hatást nyert ugyan, de amit ezen a francia kártyán nyert, a másikon duplán elvesztette". Ezenkívül Álmos „zavart elemekből van összeállítva": megátalkodott, szívtelen, fanyar gonosz — hol gyáva, hol hős. Nem valószínű, hogy egy ilyen aljas egyénre Kálmán tekintete hatni tudott volna.

A Divatsarnok névtelen kritikusa elismerte, hogy a dráma nyelve szép, akad benne egy pár meglepő helyzet, egy-két jó alak, de „az egész nem olyan, mit sajátlag drámáinak nevezünk”. Az első és a második felvonás hatásos, de azt a szerző nem tudta fokozni, sőt megtartani sem. A költői igazságszolgáltatás nem elégti ki: „Az 5-ik felvonásban lelki betegségben meghal a király; meghal, mert a bűnöst megbüntette s hazáját a polgárháború iszonyaitól megmentette!” (1855. december 25.)

Hasonlóképpen vélekedett a Hölgyfutár recenzense is. Kálmán jelleme érdekes, „erőgazdag”, annál hibásabb Álmos — úgy látszik, hogy a szerző nem volt tisztában vele szemben, s ez gyengíti a mű tragikumát. Tagadhatatlan azonban, hogy Jókai szelleműs költő, s még „hibái is valamiképpen vonzó erővel jelennek meg”.

Két év múlva, a darab nyolcadik előadása után a Pesti Napló színházi kritikusa 1857. december 20-án ezt írta: „Az előadás nem bírt különös érdekekkel. A kis számú közönség kevés részvétellel kíséerte azt. Mi azt hisszük, hogy Jókainak *Manius Sinistere* sokkal jobban érdemlené az előadatást, mint *Könyves Kálmánja*; mindenesetre inkább amazt kellene elővenni, mint ezt”. Ennek ellenére a dráma még sokáig műsoron maradt: utoljára 1894. áprilisában adták a Várszínházban; ez volt a dráma huszonharmadik előadása, ennél többször csak *A szigetvári vértanúk* került színre. Amikor Paulay Ede 1885-ben az ún. történeti drámaciklust rendezte, Jókaitól éppen a *Könyves Kálmánt* újította fel, Ingoli szerepében Jászai Marival.

Ugyanebben az esztendőben, szeptember 27-én a bécsi Burgtheater is előadta a *Könyves Kálmánt*, összesen háromszor. (L. Kádár Jolán ismertetését Otto Rub: *Das Burgtheater* c. művéről, EPhK 1914. 128—131.) A darabot Bécsben élő „hazánkfia” Grósz Károly fordította le, s Jókai beleegyezésével az első és második felvonás közé egy népies jelenetet szőtt, amely mesteremberek és parasztok ingadozó hangulatát tükrözte a púpos Kálmán és a daliás Álmos között. Maga a fordítás — a Budapesti Hírlap cikkírója, Huszár Imre szerint — hű és zengzetes, a lírai részek légységát épp oly sikerülten adja vissza, mint a drámai jelenetek nyelvének erejét. A címszerepet Lewinsky József (1835—1907) a korabeli német színházi egyik vezető egyénisége alakította, aki Petőfi verseinek előadásával is sokat tett a magyar irodalomnak külföldi ismertetésében és elterjesztésében. A *Könyves Kálmán* egyébként a pestihez hasonló fogadtatásban részesült: csak az első két felvonás aratott spontán sikert, a párbaj-jelenet után Jókait háromszor is kitapsolták, de ettől kezdve — hiába nőtt Lewinsky felvonásról felvonásra — egyre inkább csökkent a hatás. (L.: Huszár Imre: *Könyves Kálmán a Burgszínházban*.)

Budapesti Hírlap 1885. szeptember 27.) A bécsi sajtó eléggé barátságosan hangon emlékezett meg az előadásról. Presse: „A dráma a német színpadra nézve idegenszerű. Egy igazi költői fantázia improvizációit tárja elénk s öt képben variálja a motívumot a jószívű, de rút királyról. Ebből ciklus kerül ki, de nem dráma.” Wiener Allgemeine Zeitung: „Volt külső siker, de a megkapó hatás, amit egy igazi tragédia ébreszt, hiányzott.” Neue Freie Presse: „Jókai csak elbeszélő műveiben produkál értéket. A drámában kibicsaklott lábú Shakespeare s náthás Schiller.” Deutsche Zeitung: „A dráma Victor Hugoé módjában az ellentétre van építve, a szereplők kirívó színekkel befestett viaszfigurák, a versek német átdolgozásban szellemtelenek, üresek.”

A Déryné Állami Faluszínház a *Könyves Kálmán*t 1970 tavaszán műsorába iktatta, Petrik József rendezésében, Lengyel Balázs átdolgozásában.

IRODALOM

Bayer József Jókai-ellenes elfogultságában annyira elveti a súlykot, hogy teljesen negatív értékelésnek igazolásul még a tényeket is elferdíti, meghamisítja. Okfejtéséből hadd idézzünk egy jellemző részletet: „Jókai Könyves Kálmánja tehát (a befejezés szerint) a silány, bolond, és szörnyeteg vegyülekkel Hiszen Kálmán a jósnak csak áldozatul, mert joggal megölhetné már az első felvonásban testvérét. Aztán minék meghamisítani a történetet, mely Kálmánról tudja, hogy emberi hibáját (mely a tanácsosaié volt inkább, mint azt az aradi vérnap igazolja) élte vége felé jóvá tevő, amennyire lehetett? Minek porba rántani a történeti alakot, sárral dobálni, befeketíteni, hogy tragikai hőssé tchessük? A megvakított Álmos és Béla fölléptetése olyan hatásadászat, mely rútságában visszataszító. A boszorkányjóslat is inkább fogás, mint tragikai érdekű dolog. Vagy ezzel akarja szemünkben Kálmán bűnei beszámíthatóságát kisebbiteni? De ezen esetben csupán sorsának és nem hibáinak áldozatja?” (DT II. 227.)

Szabó László (251.) és Vnatskó Berta (22—26) csak a külső adatokat gyűjtötték össze, eléggé hézagosan, ötletszerűen; értékelést nem adnak.

Szász Károly úgy találta, hogy a *Könyves Kálmán* jól concipiált, de nem eléggé drámai kivitelű tragédia. „A király jellemét érdekesen fejti ki az író, hogy a történelemhez is lehetőleg hű maradjon, s költői és drámai indítékokat is használhasson.”

Pintér Jenő szerint „a tragédia nem mondható különbnek e korszak jambusos történeti drámáinál, de van benne néhány igen szép és hatásos jelenet”. (Pintér 38.)

Perényi József azt tartja, hogy „kompozíció szempontjából a *Könyves Kálmán* Jókai leggyöngébb drámái közé tartozik. A színpadi sikernek okát a darab gyönyörű nyelvében, hatásos jelenéseiben és csattanós felvonásvégeiben kell keresnünk.” (Perényi 11.)

Zsigmond Ferenc részletes elemzés helyett csak egy szempontból, Kálmán jelleme fölől vizsgálta a drámát. (223—226.) „Jókai nem volna Jókai, ha ki nem használná a kontraszt-motívumok minden fajtáját. Van nála ‚angyalarcú démon’ is elég, de van ördögarcú angyal is (pl. Dzsula a *Khármok utódában*.) Ilyennek rajzolja Könyves Kálmán királyt is. Pedig a rút külső sokkal kevésbé alkalmas tragikai hatás előidézésére, ha lelki nemességgel párosul, mint ahogyha rút mögötte a jellem is. Mert a nemes lélek csak vergődik a testi rútság átka alatt, a rajta történt igazságtalanságot nem akarhatja esetleg ártatlan embereken megtorolni. Kálmán király sem tud tragikai alakká válni Jókai drámájában.” Igaz, hogy Kálmán első felvonásbeli nagy monológjában úgy jellemzi önmagát, mint haragtartó kegyetlen, erőszakos, fellobbanó indulatú, önfejű embert. De ebből semmit sem látunk a drámában — mindennek éppen az ellenkezője igaz. „Van azonban egy motívum, mely csakugyan mintegy előre jelzi a király későbbi boldogtalanságát s mintegy oka is ennek. De éppen ez a motívum a legnagyobb gyöngéje e drámának. Egy boszorkánysággal vádolt nőt fölment Kálmán a büntetés alól. Ekkor a nő elkezd szánakozni a királyon. A szánakozásnak az a magyarázata, hogy ezt a nőt régen egy másik ‚boszorkány’ megátkozta: ‚Ne halj meg addig, amíg egykoron egyet találsz, ki jót teszen veled. És az, ki véled jót teend . . . jó tettei nyomán jutal’m helyett hálátlanság keserveit találja.’ Tessék! Kálmán kimondja híres tételét, hogy nincsenek boszorkányok s abban a percben utoléri egy néhai boszorkány átka.”

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A „személyek” között:

Parajd (S: Parajd, *krónikás*)

Ingolburga: az 1860-as és utána valamennyi kiadásban Ingorburga. Nyilvánvaló sajtóhiba, emendáltuk.

K-ban: Parajd, *krónikás*. — Azonkívül más a szereplők sorrendje, a három női szereplő a férfiak után következik.

Első felvonás

Sor:

- 1 sor előtt Börtön, balra víg zene (*balra víg zene*: S-ben hiányzik)
- 2 amelynek (NK: melynek)
- 9 el (NK: le)
- 10 így (NK: így)
- 32 szívből (NK: szívből)
- 34 így (NK: így)
- 36 ifju (NK: ifjú)
- 40 így (NK: így)
- 42 szív (NK: szív)
- 49 ellene? (NK: ellene,)
- 54 így (NK: így)
- 56 és 57 s.k. (*lélekharang*): S-ben hiányzik
- 66 fohászkodását; (NK: fohászkodását?)
- 67 elmúlt (NK: elmult)
- 68 változhatlan (NK: változhatatlan)
- 73 az (NK: ez)
- 81 *csókot most* (S: *csók előre most*)
- 90 és 91 s.k. S-ben a Második jelenés után: (*Változás*)
 fennálló (S: felálló)
 idomítással (NK: idomítással)
 fonott szakállal (S: hosszú szakállal)
 hátrasimitott (NK: hátrasimított)
 kalappal (S: kalappal)
- 91 Éljen *Kálmán* király (NK: Éljen a király)
- 98 alkatomra, Kit (NK: alkatomra Kit)
- 99 hagyott; (NK: hagyott,)
- 104 írva (NK: írva)
- 106 megírják (NK: megírják)
- 107 fenntartá (NK: fenntartá)
- 109 szív (NK: szív)
- 120 sóhajtson (NK: sóhajtson)
- 124 nemes; (NK: nemes,)
- 126 a *vildgnak egyik napja* (NK: *egyik napja a vildgnak*)
- 139 önfejtő (NK: önfejtő)
- 145 nyíljon (NK: nyíljon)
- 147 kegyelmiből, (NK: kegyelmiből)
- 150 legyen: Engedje (NK: legyen Engedje)
- 179 Jöjjön (NK: Jöjjön)
- 194 úgy (NK: úgy)
- 204 ifju (NK: ifjú)

- Sor:
- 209 *ugy* (NK: *úgy*)
- 216 *baj*: (NK: *baj*)
- 220 (*zaj*): S-ben hiányzik
- 223 *figyelned* (1860; NK: *figyelmed* — sh. —)
- 224 *sírása* (NK: *sírása*)
- 228 *énelém* (NK: *én elém*)
- 235 (*Gomorhoz*): NK-ban hiányzik
- 246 *hulla* (NK: *hullott*)
- 253 *szemét Ezt* (NK: *szemét, Ezt*)
- 261 *ugy* (NK: *úgy*)
- 277 *vele* (NK: *véle*)
- 283 *Miveld* (NK: *Míveld*)
- 288 *Büvészek* (NK: *Boszorkák*)
- 292 és 293 s.k. *utálatos* (S: *utálatosnak*)
- 298 *Szitottam* (NK: *Szftottam*)
- 302 *halálad. S* (NK: *halálad S*)
- 305 *míg* (NK: *míg*)
- 308 *a földön* (S: *e földön*)
- 315 *ez* (NK: *az*)
- 319 *roszat* (NK: *rosszat*)
- 326 *bűnöd* (NK: *bűnöd*)
- 328 *hozdt* (NK: *hivdt*)
- 346 *hordozom.* (NK: *hordozom;*)
- 349 *vérpadára,* (NK: *vérpadára;*)
- 360 *magad idomtalan* (NK: *magad, idomtalan*)
- 362 *rosz* (NK: *rossz*)
- 365 *Kívül* (NK: *Kívil*)
- 368 *e trónon* (S: *a trónon*)
- 378 és 379 s.k. *karddal* (S: *bárdal*)
- lejön* (S: *lejt*)
- 385 és 386 s.k. *szín* (NK: *szín*)
- szoritja* (NK: *szorítja*)
- 393 *míg* (NK: *míg*)
- 394 *tud.* (S: *tud.:*)
- 400 *Szemérmes két szemed sugáritól:* ez a sor az S-ben a 407. s. után következik.
- 411 *ohajtom* (NK: *őhajtom*)
- 420 *meghajolnod* (NK: *meghajolni*)
- 426 *hűséget* (NK: *hűséget*)
- 431 *elutasított versíró* (NK: *elutasított versíró*)
- 432 *után Fügöny* (A *függöny*)

Második felvonás

Sor:

- 62 Tehát hálával (S: Tehát én hálát)
 79 ha kardom (S: kardom ha)
 89 fell (S: rdnk!)
 90 és 91 s.k. két (NK: hét — sh. —)
 beszállnak (S: kiszállnak)
 99 vétettem. Im (S: vétettem soha. Im)
 100 nádora: (NK: nádora.)
 111 ez (S: az)
 113 szembeszállnunk (S: szembenállnunk)
 133 a vért (S: a merő vért)
 139 Kálmán és Álmos (S: Álmos és Kálmán)
 144 főurakhoz (NK: a főurakhoz)
 198 Most ketten állunk Im (S: Im most ketten állunk) (NK: im)
 201 úgy (NK: úgy)
 213 dühösen (NK: haraggal)
 229 és 300 s.k. térdepel (S; NK: térdel)
 231 csalt: szolgát (S: csalt: a szolgát)
 úrnak (S: kirdlynak)
 arcának (S: arca)
 Függöny (S: A függöny)

Harmadik felvonás

- 4 öltött; (NK: öltött:)
 24 vagyok. (NK: vagyok,)
 51 földben (NK: földbe)
 52 lenni, (NK: lenni!)
 64 iszik (S: tus)
 69 iszik (S: tus)
 72 föld. (NK: föld,)
 74 iszik (S: tus)
 79 iszik (S: tus)
 80 szelid (NK: szelíd)
 94—96 S-ben:
 Beszéljetelek, vándor utaitok
 Nem hoztak-é egy jámbor bujdosóval össze
 100 koldus asszony (NK: koldusasszony)
 113 életét (S: élete)
 114 szakítja (S: lehet)
 118 és 119 s.k. és Bélát (S: és kis Bélát)

- Sor:
- 123 én; (S: én.)
- 150 sem; (NK: sem:)
- 158 vándor útja (NK: vándorútja)
- 164 fájdalmasok (S: fájdalmasok)
- 185 így (NK: így)
- 213 és 214 s.k. Álmos és Gomor (S: Álmos, Gomor)
- 229 találom (S: találom)
- 272 semmit, láthatod magad; (S: semmit. Láthatdd.)
- 277 hozott (S: űzött)
- 304 akkor (S: ilyenkor)
- 319 után: előjő (NK: jő)
- 328 kereszthatat, (S: kereszt hadt)
- 342 sőr (NK: sőr)
- 346 Gomor (letérdel) (S: lesz. (letérdel.))
- 259 és 260 s.k. felnyitja, fáklyafény (S: felnyitja, fényes fáklyafény)
- belép (S: kilép)
- Függöny (S: A kárpit)

Negyedik felvonás

- 8 lágyítható; (NK: lágyítható:)
- 11 és 12 s.k. (Egyszerre *kitör hevesen*) (NK: (Egyszerre.))
- 12 és 13 s.k. szigorú (NK: szigorú)
- 20 marad: nagy Istenemre, (S: marad: Istenemre!)
- 49 kegyed. (S: kegyességed)
- 59 Itélet! Kemény itélet, (S, NK: Itéletet! Kemény itéletet.)
- 89 helye (S: dolga)
- 91 békeverte, (S: bekeverte)
- 92 neki; — (NK: neki,)
- tört, (S: tört, —)
- 94 országodat: Nem (S: országodat: ez itt Nem)
- 115 ő büntől (NK: ő a büntől)
- 116 és 117 s.k. Előbbiek. Álmos. Valamennyi kiadásban hibásan:
Előbbiek. Álmos. Béla. A hibát emendáltuk.
- 124 elcsábítád (NK: elcsábítád) (S: elkábítád)
- 126 Oly (S: Ily)
- 127 őrált (S: kába)
- 140 Álmos Amit (S: Álmos. Én józan vagyok. Amit)
- 154 állva itt (NK: állva, itt)
- 158 szavára, (NK: szavára?)
- 168 ott (S: itt)

Sor:

Ötödik felvonás

- I sor előtt *előtornáca* (1860: *első tornáca*: sh.)
2 nemsoká (NK: nem soká)
12 *ér* (S: *ír*)
15 elvevé (NK: elvevé:)
27 majd megszólani (S: majd *csak* megszólani)
32 és 33 s.k. Kálmán *király*. Orvos (S: Kálmán. Orvos.)
35 Szomjam (S: S szomjam)
37 silány; (NK: silány!)
43 leendne (NK: leend)
62 *Kálmán* Mit látsz (1860: Kálmán hiányzik — sh. —)
108 és 109 s.k. hátrahanyatlik — meghal (NK: hátrahanyatlik, meghal)
110 és 111 s.k. lélekharang (S: lélekharang *hangzik*.)
112 után Függyöny (S: A függyöny)
186 utolszor hadd *láthassam* (S: utolszor *hogy* hadd *lássam*)
191 reám; szemembe (S: reám; *fy, jól* szemembe)
192 arcomat. (NK: arcomat,)
193 körültem (S: körültem)
202 szíved (NK: szíved)
206 lépcsőjén (NK: lépcsőjén)
209 széttört (S: széttörött)
218 és 219 s.k. az *ítélet* szétnyitott (S: a szétnyitott *ítélet*)
233 *mi* (S: *mind*)
248 sírok (NK: sírok)
252 bűnéért; (S; 1860: bűnéért; a pontosvevő sh)
254 bűnében (NK: bűnében)
265 kényszerítéd öröme (S: kényszerítéd *tiltott* öröme)
275 tudok. (NK: tudok,)
289 feledhetlen. (S: feledhetetlen)
298 után Függyöny (S: A *képpit*)

TARGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

- I *Álmos* — (1075 körül — 1129), I. Géza király fia, Kálmán-nak öccse. I. László eredetileg őt jelölte ki utódjául, majd amikor szándékát megváltoztatva Kálmánnak hagyomá-

- nyozta a trónt, Álmost Horvátország fejedelmévé tette. I. László halála után a horvátok fellázadtak, s a gyenge Álmosnak menekülnie kellett. Ettől fogva mint trónkövetelő lépett fel Kálmánnal szemben. 1112-ben Kálmán fiával együtt megvakíttatta, s a dömösi kolostorba záratta, ahonnan 1127-ben Görögországba szökött.
- 10 *Ingoli* — Jókai Fesslernél olvasta, hogy Álmos felesége, Ingelburge, I. Ingo svéd király leánya volt. (Fessler, I. k. 541.)
- 26 *Kálmán* — I. Géza legidősebb fia, 1095-től 1116-ig magyar király
- 90 és 91 *Géza dgas korondja* — a koronán, amelyet I. Géza Dukasz Mihály bizánci császártól kapott 1075-ben, a homlokpánt fölé csúcsos és félkörű oromzatok („ágak”) nyúltak. Ezt a koronát később egybeforrasztották István király koronájával.
- szittyá versiró* — Jókai a 'szittyá' jelzőt pejoratív: 'maradi', 'magyarkodó' értelemben használja.
- 132 s köv. „Alig van valami testi és erkölcsi hiba, amit arra (ti. Kálmánra) Thuróczi és Bonfinius rá ne fognának. Ugyanis igen rút termetű embernek írják, úgymint: horgas lábúnak, selyp nyelvűnek, görbe és csomós hátunak, behorpadt mejjűnek és sántának. Ezenkívül álnoknak, bujának, kegyetlennek, komor természetűnek, gyanusnak, hirtelen haragvónak, irigynek és az isteni szolgálattal semmit nem gondolónak vagy vallástalanoknak.” (Budai Ézsaiás: *Magyarország története a mohácsi veszedelemig*. I. k. 1833. 120.)
- 165 *Te Deum laudamus* — Téged, Isten, dicsérünk; középkori latin egyházi hálaének
- 167 *Miserere* — egyházi temetési szertartások alkalmával szokásos könyörgő ének
- 185 *Álmos, Lampert fia* — Jókai ezt a téves adatot Budai Polgári Lexikonából meríthette (I. k. 14.); Lampert nem apja, hanem nagybátyja volt Álmosnak.
- 196 *Ráma* — Boszniahoz csatolt középkori hercegség a Ráma folyó (Jugoszlávia) partján. Kálmán 1103-ban vette fel a „Ráma királya” címet.
- 226 *vízpróba* — a középkori istenítéletek egyik faja: a vádlottat vízbe dobták, s ha nem fulladt meg, ártatlannak nyilvánították
- 321 *vak történet* — vak véletlen

- Sor:
 358 *A nemzet gúnyra „könyvesnek” nevez — Fessler: „Már ifjan gyakran fájtn neki, hogyha pajtásainak vad üzelmait elkerülve, könyvekben keresett nemesebb szórakozást. Ezért . . . el kellett tűrnie, hogy félig komolyan, félig gúnyosan ’könyvesnek’ nevezzék.” (I. k. 504.)*
 430 *rajoskodó — rajongó, üres ábrándokért hevülő*

Második felvonás

- 37 *kordny — hajnal*
 147 *poklos — bélpoklos*
 192 *Fessler: „A két sereg vezérei (. . .) úgy határoztak, hogy a fejedelmek párviadalban, istenfétlettel döntsék el ügyüket. Gyárák, Álmos vezére, a határozatot közölte a királlyal, aki mindenre kész volt; de Álmos jobbnak látta, hogy ne kockáztassa a párviadalt, hanem béküljön ki Kálmánnal.” (I. k. 541.)*
 210 *kdba — ostoba, dőre, balga*

Harmadik felvonás

- 20 *a hadszerencse kedvez — Kálmán sikeresen harcolt Horvátországban, Dalmáciában, s szétverte az országon átvonuló kereszties hadak gyülevesz csoportjait. (L. a III. felv. 328. sorához lrt jegyzetet.)*
 29 *Perzila — a forrásokban Predslawa. Szalay: „Kálmán(. . .) Szvatopolk Predzlava nevű leányával lépett házasságra, kit paráznának találván, viselős állapotban atyjához Kiebbe visszaküldött.” (I. k. 209.) Jókai Predslava történetét Petőfi *Tigris és hiéna* c. drámájából is ismerhette.*
 49 *Szent földre vezekelni — „Kálmán Álmossal (. . .) ismét kiengesztelődött, s a herceg büntetésképpen Konstantinápolyon keresztül (. . .) Jeruzsálembé zarándokolt. (. . .) Amikor Álmos a Szentföldről visszajött, semmivel sem volt jobb, mint amikor odament.” (Fessler, I. k. 545.)*
 83 *üldöm — üldözöm*
 329 *ő verte szét a szent keresztihadat — az I. kereszties háború alkalmával hazánkon átvonuló, Gottschalk lovag és Emico gróf vezette hadak raboltak, pusztítottak; ezeket Kálmán Magyaróvárnál és Mosonnál megsemmisítette.*

Negyedik felvonás

Sor:

- 47 *kétszer hozott ránk külellett* — voltaképpen háromszor támadt Álmos idegen segítséggel Kálmán ellen: V. Henrik német császár, Boleslav lengyel, végül Szvatoplok cseh fejedelem segítségével
- 161 *cenk* — hitvány ember

Ötödik felvonás

- 33—107 „Kálmán már egy idő óta gyengélkedett, s talán mert a betegség kedélyét elborította, talán mert közeledni érezte halálát, István fiát s az országot Álmos cselszövevényeitől inkább féltette, mint valaha, parancsot adott, hogy mind Álmos és fia, mind a herceg gonosz tanácsosai Uros, Vacha és Pál megvakittassanak. A kórság ágyhoz szegezte a királyt, s agyában a hagymáz és valóság képei vadul vegyültek együvé.” (Szalay I. k. 212.) „Mikép Álmos hercegnek és Béla fiának a napvilág, úgy a királynak is eltűnt az életéből a szív nyugalma, a múlt dicsősége és az élet minden további öröme. (...) A megvakított ártatlan gyermek szívettépő képe éjjel-nappal üldözte őt; fellázadt lelkiismeretét nem lehetett elcsitítani, meghasonlott önmagával. Életereje, amely addig főként lelki nyugalmából táplálkozott, észrevehetően csökkent; állandó 4 éves fejförgöcsök vége vetettek lelki kínjainak és életének.” (Fessler, I. k. 547—548)

DÓZSA GYÖRGY

KÉZIRAT

A dráma autográf kéziratából mindössze a címlap és az utolsó lap ismeretes, ezeket a PIM őrzi V 1061. sz. alatt.

Eredeti sűgőkönyve D 69. szám alatt az OSzK Színháztörténeti Tárában található; 21 × 26 cm keménytetőfüzet, 132 számozott lappal; a rendőrhatalóság engedélye külön, hivatalos dombornyomással ellátott lapon hozzáfűzve.

A címlap közepén:

Dó'sa György
Eredeti történeti dráma
5. fölvonásban

Jelige: Arany ezüst nemes érc
De a vas még nemesebb.

A darab címe és a jelige között utólagosan, más tintával és más írással bejegyezve: írta Jókay. Feltehető, hogy ezzel az eredetileg anonim példánnyal pályázott Jókai az Akadémián a Teleki-díjra. (L. alább.)

A címlap felső részén két bejegyzés. Jobbra: Cs. kir. rendőri vizsgálatra adatott Pesten október 18-án 857. Komlóssy. Balra: E(rhalten) 18. Oktober 857. Csehll. Az utolsó lapon a cenzori engedély így hangzik:

No. 4874 G/Präs.

Die Aufführung des Bühnenstückes „Dósa György“ Eredeti történeti Dráma öt felvonásban von Jokay auf dem Pester ungarischen Nationaltheater wird mit dem bestattet, daß die Seite 4 in der Szenerie vorgeschriebene Fahne mit dem Bildnisse der h. Jungfrau hinwegbleibe, und statt jener eine Fahne ohne solches Bild genommen werde, auch darf die Seite 128 vorkommende Dósa's Hinrichtung durch aufsetzen einer glühenden Krone dem Publikum nicht veranschaulicht werden.

Ofen den 31. Oktober 1857.

Im Namen Sr kais. Hoheit
Haller

Pecsét: K. K. General-gouvernement
des Königreiches Ungarn

(Jókay „Dóza György“ Eredeti történeti dráma öt felvonásban című színdarabjának előadása azzal a kikötéssel engedélyeztetik, hogy a 4. lapon a színi utasításban előírt zászló a Szent Szűz képével maradjon el és helyette egy ilyen kép nélkül készült zászló használtassék, továbbá hogy a 128. lapon Dóza kivégzése az izzó vaskorona feltevésével ne mutattassék be a közönségnek.

Buda, 1857. október 31.

A császár öfelsége nevében
Haller

Pecsét: A magyar királyság cs. k. főkörmányszága.

A címlapon a felvonások száma 5-ről 4-re van javítva. A súgókönyvben számos bejegyzés, rövidítés, javítás található fekete és színes ceruzával a rendezőtől: Egressy Gábortól.

KELETKEZÉS

Amint már *A zsidó fiúhoz* írt jegyzeteinkben említettük (746.) Jókai a *Dóza Györggyel* a Magyar Tudományos Akadémia Teleki-díj pályázatán vett részt.

Teleki József (1790–1855), a kiváló történetíró, az MTA első elnöke, eredeti magyar drámák jutalmazására végrendeletileg 12 000 forintot hagyott az Akadémiának: ez összeg kamataiból adódó 100 aranyra az egyik évben szomorújátékok, a másikban vígjátékok pályázhattak. Az első szomorújáték-pályázat 1855-re szólt, a határidő 1856. december 31-én járt le. 1857. január 5-én Toldy Ferenc már jelentette, hogy kilenc dráma érkezett be, köztük az 5-ös sorszámot kapott *Dózsa György*, eredeti történeti dráma öt felvonásban, a következő jelmondatral: Arany ezüst nemes érc,

De a vas még nemesebb.

Ebből következik, hogy Jókai a *Dózsa Györgyöt* – mivel a kézirat lemásolása is egy bizonyos időt vett igénybe – legkésőbb 1856 karácsony táján fejezte be. Ismerve frónk módszerét és munkatempóját, a megalkotás időpontját 1856 őszére tehetjük.

A Teleki-díj bíráló bizottságában Eötvös József elnöklete alatt Csengery Antal, Czuczor Gergely, Egressy Gábor és Tóth József foglaltak helyet. Jelentésüket az Akadémiának 1857. március 16-án tartott zárt ülésén terjesztették elő. E szerint „a kilenc versenymű közül egy sem felelt meg a szomorújáték kellékeinek valódi tragikai alapra fektetett felfogás és ügyes kivitel által úgy, hogy kitüntető méltánylatot érdemelne; de egymáshoz hasonlítva viszonylati becs szerint a szó többség a VIII. sz. alatti ‚Béldi Pál‘ címűt tüntette ki a többiek felett... E mellett az V. számú ‚Dózsa György‘ című emeltetik ki, melyben több sikerült jelenet, s a helyes népjellemzés figyelemre méltónak találtatott, s melynek Egressy Gábor választmányi tagnak színté felolvasott külön véleménye az elébbi felett elsőséget tulajdonít.” (Magyar Akadémiai Értesítő 1857-ről. Pest, 1857. 50., 119.) Ezt a határozatot az Akadémia március 19-i nyílt ülésén hirdették ki; a jelígyés borítékot felbontva kiderült, hogy a díjnyertes mű szerzője Szigligeti Ede. A többi borítékot felbontatlanul megsemmisítették.

Jókai tehát a *Dózsa Györggyel*, mint akadémiai pályaművel ugyanúgy járt, mint első drámájával, *A zsidó fiúval*: nem nyert, de kivívta a bizottság kisebbségének elismerését. S miként annak idején, drámájával most is a Nemzeti Színháznál kopogtatott, ezúttal eredményesen.

A sűgőkőnyv címlapjára írt bejegyzés szerint Komlóssy 1857. október 18-án juttatta el a művet a cenzorhoz, előzőleg tehát a darabot már elfogadta a drámabíró bizottság. A cenzor 1857. október 31-én hagyta jóvá – bizonyos megszorításokkal – az előadást. A színház bizton számított az engedélyre, ezért a darab betanulását már előbb elkezdték. A Napkelet 1857. október 25-én úgy tájékoztatta a közönséget, hogy a „Dózsa Györgyöt nemsokára adják”. Ez kilenc nap múlva meg is történt.

Dózsa György szerelme Csáky Lóra iránt, személyes ellentéte Szapolyaival, Róza szomorú sorsa, Barnabás komor alakja Jókai képzeletének alkotása. Ami pedig az 1514-i parasztfelkelésnek valamennyi historikusunk által több-kevésbé részletességgel feldolgozott hiteles eseményeit illeti, ezek annyira általánosan ismertek voltak, hogy nem lenne helyénvaló egy vagy akár több történeti kútfőt mint Jókai közvetlen, kizárólagos forrását megjelölni. Jókai azonban a *Magyar Nemzet Történetében* már előzőleg, 1854-ben elmondta a Dózsa György vezette parasztháború történetét, úgyhogy ezt a részletet bizvást a dráma alapjának és korrajzi keretének tekinthetjük. A *Magyar Nemzet Történetének* későbbi kiadásában Jókai az 1854-es szöveget ki is egészítette a következő megjegyzéssel: „Dózsa György történetét írtam meg hasonló című szomorújátkomban.” (L.: MNT I. 301.)

A *Magyar Nemzet Történetének* szövegvizsgálata azonban arról győz meg minket, hogy a számtásba jöhető valamennyi forrás (Szalay, Engel, Katona, Bonfini, Thuróczi, Taurinus stb.) mellett az előadásban elsősorban — olykor szó szerint — Fessler (V. k. 892—917.) követte. Íme egy-két példa:

Fessler

Jetzt wagten es Magnaten und Landherren den einmal durchgebrochenen Strome sich zu widersetzen. Mit Waffen, Fesseln und Stricken liessen sie ihren entlaufenen, Leuten nachjagen, sie aufgreifen, zurückschleppen und mit grausamen Züchtigungen misshandeln. (. . .)

Das Mittel dazu war in des rasenden Heeres Händen, den Entschluss und Muth zur Auf-führung entflamnten die grellen Schilderungen des Priesters Laurentius von den Lastern, Ausschweifungen, Schwelgereien der hohen Prälaten und Herren.

(V. 899.)

Jókai

A nemes urak most látták, hogy mit cselekedtek. Ekkor jutott csak eszükbe, hogy meg kell akadályozni az áradást, mikor az már minden gátot elszakasztott. Most erővel tartották vissza embereiket, a szökevényeket elfogdosták, megkötözték, s akik vissza nem akartak menni, azoknak honnmaradt családjaikat büntették meg. (. . .) A sereg zúgott és fegyverét köszörülte.

A nagybotú Lőrinc pap prédikációi mindennap hangzottak a keresztes hadak között, de azok nem a pogányról beszéltek, hanem a főurak erkölcselen, romlott életéről, hazasárlásról, s hogy e jármot miért nem rázza le a nép erős nyakáról?

(MNT I. 296.)

Georg theilte seine Mannschaft in fünf Haufen, drei derselben übergab er dem Pester Bürger Amros Szaleres (. . .) den Priester Laurentius sandte er nach Bács, den Priester Barnabas gegen Erlau, mit dem Befehl, die daselbst versammelten Kreuzfahrer nach Szegedin zu führen; er selbst nahm mit zwei Haufen dahin den Marsch, und bezeichnete seinen Zug mit Mord, Raub und Brand; der Widerschein der Flammen konnte von Ofen aus gesehen werden.

(uo. 900.)

Gegen Ende des vorigen Jahres hatte Georg Dósa, Székler aus Dálnok, bei der Belgrader Besatzung Hauptmann eines Reitergruppes, den Anführer eines türkischen Raubzuges aus Semendria im Zweikampfe erlegt.

(uo. 897.)

Maga Dózsa (. . .) öt részre osztva seregét, egyet Pest alatt hagyott Szaleresi Ambrus pesti polgár vezérlete alatt, másikat leküldé Lőrinc pappal a Bácskába, Barnabás papot Egerbe, ő maga Szegednek indult testvére Gerővel; a budai várból láthatták az egybegyűlt urak: merre jár, a felgyújtott paloták lángjáról az égen.

(uo. 297.)

A Belgrád alatti harcok alkalmával egy dálnoki székely bajnok, Dózsa György, egy török csapat vezérét kettős viadalban megölte.

(uo. 295.)

Ez utóbbi párhuzam különösen figyelemre méltó. Jókai ugyan jól tudott németül, mégis a Fessler szövegében előforduló „Zweikampf” szót a neki megfelelő „párbaj” helyett a félreérthető „kettős viadal”-al adta vissza. Ékes bizonyítéka ez annak, hogy Jókaira esetenként milyen mély benyomást gyakoroltak kedvenc olvasmányai. (L.: MNT I. 533 – 535.)

A források közül ki kell még emelnünk Eötvös *Magyarország 1514-ben* c. regényét is, amelyre egyébként maga Jókai is hivatkozik a *Magyar Nemzet Történetében*. (I. k. 301.) A „forrás” fogalmát azonban a legtágabban kell értelmeznünk. Jókai ugyanis nemcsak neveket, adatokat kölcsönzött a regényből – ezeket másutt is megtalálhatta –, hanem egyfajta ihletést is merített belőle. Dózsa egy nagy eszme harcosaként és bukásában is történeti nagysággá magasodva bemutatni – ehhez nem csekély írői bátorság kellett még az 50-es években is. E tekintetben Jókai nyilván Eötvös nyomába lépett, akinek regényében a parasztvezér ugyancsak öntudatos, rettenthetetlen szívű hősként viselkedik a börtönben s embertelen halála perceiben.

A DRÁMA FOGADTATÁSA, UTÓÉLETE

I. A darabot 1857. november 3-án mutatták be Egressy Gábor rendezésében, a következő szereposztásban:

II. Ulászló király	Udvarhelyi Miklós
Szapolyai, erdélyi vajda	Tóth József
Perényi	Vangel
Bornemisza	ifj. Lendvay Márton
Báródi	Erdélyi
Ránki	Hubenai József
Korda	Benkő Kálmán
Vidai	Némethi
Hegedős	Szerdahelyi Kálmán
Dózsa György	Egressy Gábor
Barna	Szigeti József
Lőrinc, diák	Szilágyi Pál
Szaleres Ambrus, szabó	Tóth Soma
Dudok, csizmadia	Hubenai Ferenc
Bagos, mécsáros	Vas
Kecskés, tímár	Morvai
Csáki Lóra	Jókainé
Róza, György arája	Munkácsi Flóra
Jósnő	Farkas Jozefa

Az előadás óriási sikert aratott. Hölgyfutár: „Rég emlékezünk ily meleg, oly osztatlan tetszésű fogadtatásra, mint melyben ez új darabot részesíté közönségünk. Az Akadémia tévedett, amikor kimondá, hogy a beérkezett darabok „jelen színirodalmunk színvonalán alul állnak”. (1857. november 4.) Divatsarnok: „Alig emlékezünk zajosabb színházi estére, mint ez volt, s alig képzelhetünk melegebb fogadtatást, mint aminőben e dráma részesült.” (1857. december 15.) Délibáb: „Rég nem láttunk színdarabot a közönség részéről annyi lelkesedéssel fogadni, mint Dózsa Györgyöt.” (1857. november 8.) Magyar Sajtó: „Ritka ünnep, a közönség megtöltötte a színházat. Bőszüret, mindenütt vidám arc.” (1857. november 7.) A Család Lapok november 12-i száma egyenesen „diadalról” beszél, mely „a kedvelt s többször előhívott költőnek viharos s lelkes éljenzésében nyilvánult.” Hegedűs Sándorné Jókay Jolán így emlékezett vissza a bemutatóra: „... Egressy alakjához jól állott Dózsa karaktere: a büszke, makacs paraszt, Szerdahelyi pedig ideális ifjú költő volt. Róza néni (...) mily gyönyörűen szavalta Lóra szerepét! Szerdahelyi Kálmán a költő szerepében soká emlegetett alakja volt a közönségnek, szőke fürtös fején jól festett a zöld

babérkoszorú, szikár termetén a fekete bársony jelmez, kezében a lant. Különösen a hölgyeket ragadta el a gyönyörű költemény, melyet Szerdahelyi oly szívhez szólóan tudott előadni: Világverő Mátyás sárján még a virág zöldül . . . Nem csudálom, hogy ezek a gyönyörű versek Szerdahelyitől előadva megrázták az asszonynepet! Úton, útfélen ezt szavalták." (Hegedüs Sándorné Jókay Jolán: *Jókai és Laborfalvi Róza*. Bp. 1927. 100.) És a tetszés a következő előadások során sem csökkent. „A színház ismét telided teli, a hatás megint nagy és általános, Jókai most is hivatott és megjelent” — írta a *Nővilág* 1857. november 15-én a második előadás után, a *Szépirodalmi Közlöny* pedig arról tudósított a darab 1858. március 21-i előadásáról, hogy egészen megtelt a színház. „A páholyok is legnagyobb részt el voltak foglalva, ami bizonyítja, hogy a nézetek tisztultak a mű irányára nézve.” (1858. március 25.) Tudvalevő, hogy a páholyokat ebben az időben kizárólag az arisztokraták bérelték.

A nagy sikernek egyéb bizonyosságairól is tudunk. A Vasárnapi Újság 1857. november 15-i és a *Szépirodalmi Közlöny* ugyancsak november 15-i száma mutatványt közöltek a drámából, mégpedig mindkét lap a II. felvonás 2. jelenetéből a 83–227. sort, tehát lényegében a költő három dalát. A második költemény kezdő sorai: „Régi dal régi dal, régi dicsőségről!” csakhamar szállóigévé váltak, Simonffy Kálmánt (1832–1889), a maga korának egyik népszerű zeneszerzőjét „a hegedős költeménye annyira elragadta, hogy ott helyben elhatározta „honfidal’ írni”. (Magyar Sajtó 1857. november 30.) A kompozíció meg is jelent Simonffy *Tárogató* c. dalgűjteményében.

Készült azonban a drámából igényesebb zenei alkotás is, ti. Erkel Ferenc öt felvonásos *Dózsa György* c. operája, amelyet 1867. április 6-án mutattak be. A szövegekönyvet Szigligeti Ede készítette. Az első négy felvonásban lényegében tiszteletben tartotta Jókai szövegét, csak éppen áriákra, recitatívokra, együttesekre és kórusrészletekre bontotta; az utolsó felvonásban azonban merész változtatásokat hajtott végre. Dózsa a börtönben álmokképek formájában még egyszer végigéli a történeteket; megbánja bűneit s lelke Róza szellemével ölelkezve a magasba emelkedik; közben pedig allegorikus kép világosodik meg a színpadon: a haza oltárát látjuk, rajta korona és a koronázási jelvények [1867-ben vagyunk!], körülötte az urak és a nép, kéz a kézben. Mondanunk sem kell, hogy ez a túlzottan „operaszzerű” befejezés teljesen meghamisította Jókai koncepcióját. Az operának nem is volt nagy sikere, mindössze csak tízszer adták. De ugyanez a sors érte magát a drámát is: a kezdeti lelkes fogadtatás ellenére a Nemzeti Színházban csak 10 előadást ért meg, utoljára 1878. november 17-én került előadásra.

A Színművészeti Lexikon (I. k. 371.) úgy tudja, hogy a „Dózsa Györgyöt németre Dux Adolf fordította le, előadták Bécsben 1858-ban”. Ez az adat azonban tévedésen alapszik.

Magát a drámát a kritikusok túlnyomó többsége éppen olyan lelkesedéssel fogadta, mint előadását a közönség. Szükséges ezt hangsúlyoznunk, mert egyes, Gyulai Pál tekintélye előtt meghunyászkodó irodalomtörténetíróink jónak látták ezt a körülményt elhallgatni.

A Divatcsarnokban két bírálat is jelent meg. Az első szerint a dráma legfőbb hibája, hogy többféle indok akadályozza a mű egységét. Ennek ellenére élet és emelkedettség egyesül benne; Jókai eszményített ugyan, de megóvta költészetét a képzelet kicsapongásaitól. (1857. december 15.) A második recenzió némileg szigorúbb. „Jókai tragédiája ma is nagy hatást csinált, a nélkül, hogy elfeledtette volna a mű hiányait, s a történetlenség elleni vétségeket, minő például Zápolya félszeg festése, s méginkább Lőrinc papé [?!], kiből ő szájas és gyáva demagógot csinált. Kétségtelen azonban, hogy ez árnyoldalkat a költői tehetség igénye most is nagyrészt háttérbe szorítja. Lírai bensőség, hatásos dictiók, szép gondolatok és jelenetek egymást érik benne, mely még ha szemfényvesztés volna is, csak kitűnő tehetségtől telhetnék.” (1858. január 26.)

A Hölgyfutár 1857. november 10-én, a második előadás után ezt írta: „Jókai Dózsa Györgye nem remek dráma, hanem igen szép költői mű. Nem annyira a jellemek teljessége, mint a korfestés eleven színei által hatja meg szívünket. Minden része tele van gazdag érelemmel, lírai bensőséggel és a költészet melegségével. Nyelve megragadó. Mint a világfestészetben Coreggio képeit a verőfényes színezet, Jókai költői műveit (a magyar irodalomban) e gyönyörű nyelv teszi annyira igazóvá, s mondhatni bűbájossá.”

A Délibáb felvonásonként elemezte a művet; s végül megállapította: „Jókai jól összerakta a színmű alapját, terve egységét, de annyira eszményit, hogy a történelem Dózsájára alig ismerünk. Dózsa nem volt független egyéniség, hanem eszköz Bakács kezében. Csáki Lóra teljesen felesleges a darabban, pedig a szerző ennek sorsához kötötte színműve egész meséjét. De magasztalással kell szólni a gyönyörű nyelvről, a költői előadásról, s általában azon ihletről, melyet bár a génius revelációjának nem mondhatunk, de egy nemes és érzékeny lélek tiszta hevülésének kell tartanunk. A hatás azt mutatta, hogy az Akadémia tévedett!” (1857. november 8.)

De nemcsak névtelen recenzensek, hanem egy sor neves írók is elismeréssel szólt Jókai drámájáról. Szigligeti — saját szavai szerint — arra vállalkozott, hogy felvázolja, megmagyarázza a drámai hőseinek jellemét. „Dózsa Györgyben azt az eszmét akarta Jókai feltüntetni,

mely 300 s néhány évvel később dicsősegesen kivívta magának az életet, hogy ti. a nem-nemesi osztály felemelése által a nemzet nagyságának határait kiterjessze. Dózsa szereti hazáját, s ez nála nem pusztá szó; indulatait is a hazaszeretet fékezi. (. . .) Előtte egy, saját erejéből újjá teremtett haza képe áll, s midőn elbukik, emberi büneiért resignatióval veszi a bűnhődést, s nagy eszméjét halála által csak megerősítettnek hiszi." Szapolyai visszataszító alakjának a költő élcet és humort ad, s vakmerő bátorságot, azon elvet követve, melyet Shakespeare Edmundot, Jagót és III. Richardot teremtve állított fel; Csáky Lóra és Bornemisza az igazi hazaszeretetet képviselik. És Szigligeti kimondta ezt is: „Nem félek, hogy e dráma, a már begyógyult sebeket mutatván fel, üszköt vet a nyugvó szcnvedélyek közé, s az osztályokat elidegeníti egymástól.” (Magyar Posta 1857. november 6.)

Vajda János a Magyar Sajtó 1857. november 5-i számában tette közzé kritikáját. Dózsa György felfogása — úgymond — gyönyörű költői eszménykép. „A drámaköltő legnagyobb erénye: bűn és bűnhődés, erény és jutalom úgy vannak kimérve minden személyben, hogy azokat az örök rend mérlegére téve, az sehol sem látszik félrebillenni. Az összeütközés Dózsa György és Csáky Lóra személyében eszményül. A költő e kettő sorsával fejezte ki alapgondolatát. Dózsa György a tömeg bosszúállásának eszméje; és a bosszúállás oly tiltott gyönyör, amiért mindig el kell esni az egyénnek, mert az egyén nem büntethet, s ha büntet, fullánkjal együtt hal, mert csak a törvény, a fennálló rendszer büntet lakolatlan. Ezt a történet adta a költő kezébe, akinek feladata hősét méltóan előállítani — és ez Dózsával sikerült szerzőnek. (. . .) Magas költői felfogás, hogy a pórlázadó eselik, de a nemes Dózsa György elégtételt nyer a börtönben — Lóranak elismerésében léleknagysága iránt, mit egy könny pecsétel meg Lóra szemében. Dózsa nem fogadja el Lóra ajánlatát, nem szökik: ha szennye volt, a tűzben megtisztul — és mint bevégzett jellem, márványszoborra válik az izzó trónon.” S Vajda mégegyszer nyilatkozott a *György Györgyről*, nevezetesen saját lapjának, a *Nővilágnak* 1857. november 8-i számában. Itt többek között ezt írta: „A felfogás és kivitel egyaránt költői, s e szerint meg van benne az egység, aminek következtése a drámai hatás. És midőn most, számot vetvén magyar drámáinkkal, e Dózsa Györgyöt bátran helyezük a legjobbak mellé — eszünkbe jut, hogy e dráma is pályázott, azon Teleki jutalomra, melynek bírálói azt mondták ki, a pályázott művekre, hogy azok nem állanak a drámairodalom jelen színvonalán! — és a jutalmat „Béldi Pál” nyerte, mely semmi tekintetben sem felfogás, sem szerkezet, sem drámai nyelv tekintetében e drámát meg sem közelíti. Ez valódi költői maradandó becsú mű, — szép gyöngye a magyar drámairodalomnak.”

Egressy Gábor, aki a bíráló bizottságban bátran megmondta külvéleményét, ezt most a nyilvánossággal is közölte. „A mű nem sértette fülésemet, sem erkölcsi érzésemet. Kedves volt az lelki érzékeimnek, mint egy csinos virágbokréta. A szellem sugárai lövelltek abból belém. — Erőteljes törekvéssé tűnt fel abban előttem az én drámai idealom felé, mely a jól értett, vagy inkább érzett egyénítésben áll; azon egyénítésben, mely a valóság ösképét mintázza, s melynek eszményi tartalma székséggéppen bír a szépség illető kellekeivel is, kívül-belől. — Dózsa György olvasásakor éreztem, hogy e műből „lehet valamit csinálni”. Szapolyai erősen körvonalazott egyéniség, Lóra is az, Barna is az, a nép is az, minden egyes alakjában. Dózsa maga úgy van felfogva, mint aki nagyratörő szellemével századán fölül emelkedett. Ő olyanforma ember, mint akiről marquis Posa azt mondja, hogy

A század eszményeinnek nincs megérve:

Én a jövő idők polgáraként

Élek —

és ezen felfogás teszi, hogy Dózsa alakja csak félig látszik középkoriasnak, félig pedig a polgárisultság jelenkori színezetében látszik feltűnni. (. . .) A Jókai által festett viszonyok társadalmilag, emberileg „nem koptak ki” az időből. Űr és pór mindig lesz, legfeljebb a nevek változnak. Lesz gazdag és szegény, erős és gyöngé . . . az erősebbek közt mindig találkozik fennsőbbiségérzet, kihívó dölyf, elnyomási hajlam; a gyengébbeknél: szabadulni, emelkedni akarás, féktelen bosszúvágy, új világot teremteni, igazságosabb viszonyokat teremteni, a régi rosszat kiirtani. (. . .) Ha Jókai jambusai nem eléggé szabatosak — ez másodrendű kérdés. Fő a „szellem”. Röviden: a régibb Jókait összehasonlítva a mostanival, lehetetlen észre nem vennünk, hogy ő Dalmától Dózsaig, vagyis a regény tájaitól a dráma valódi hona felé, csakugyan roppant távolságot hagyott hátra.” (*Levelek a színlivildgából.* XXX. Magyar Sajtó 1857. november 9.)

Császár Ferenc nyílt levelet intézett Jókaihoz (*Néhány szó a Dózsa György című dráma érdekében Jókai Mórnak,* Magyar Sajtó 1857. november 17.), s ebben arra szólította fel írónkat, haladjon bátran tovább a megkezdett úton. A drámának vannak gyöngéi: „első e gyöngéi közt maga a tárgy, ti. Dózsa Györgyöt és korát — az eszmét, melyet vele képviseltesz — „most” hozni színpadra.” Ennek ellenére „Dózsa Györgyöd egyike a legszebb, legtisztább, legerőteljesebb, legsikerültebb drámáknak, azon igen kevesek között, melyeket nemzeti irodalmunk fölmutathat”. Jókai — úgymond Császár Ferenc — ne veszítse el a kedvét, írjon drámát, különösen magyar történeti drámát;

gondoljon arra, hogy „a Bánk bán sem részesült mindjárt osztatlan tetszésben”.

Ismeretes azonban, hogy a *Dózsa Györgynek* nemcsak magasztalói voltak.

Vahot Imre — akinek *Mária királyné* c. drámájáról Jókai egyik Kakas Márton-bírálatában eléggé lenézően nyilatkozott (l.: CB 4. k. 237—241.) — elérkezettnek látta az időt, hogy megtorolja a vélt sérelmet. Lábjegyzetben cinikusan be is vallotta, hogy mivel Jókai „egyoldalúan fitymáló, merőben negatív és destruktív szellemű bírálatokat szokott írni”, most fizet: „ma nekem, holnap neked!” Ebben a szellemben azután gúnyos-humoros hangon próbálta nevetségessé tenni a *Dózsa Györgyöt*, amely szerinte jó példa arra, hogyan kell egy csapással két legyet, ti. az arisztokráciát és a demokráciát agyonütni. (Napkelet, 1857. november 8.)

Vahot nyeglesége nem sok vizet zavart. Komolyabb ellenfélként jelentkezett a klerikális Magyar Néplap. 1857. november 7-i számában kijelentette, hogy kár volt *A régi jó idblabírdé* szerzőjének Dózsát a színpadra állítani, „most midőn a szőlődézsma s irtványok megváltása, a tagosztály s több effélék tárgyalása folyamatban van”. November 14-én pedig ezt írta: „Ezen eszményített lázadó másodszeri adatása (nov. 9.) alkalmával sem lehetett a közönség közt főurakat látni, mint az elsőnél. De nem is ez a módja azokat a drámába édesgetni, hol pellengérré állíttatnak azon ősök, kiknek ivadékaik nemzeti színházunk megalapítására legtöbbször áldoztak.”

De még ez is csak afféle zsörtölődés volt — az első, igazi elmarasztaló bírálat Greguss Ágost tollából jelent meg a Pesti Napló tárcarovatában 1857. november 6-án. Greguss abból indult ki, hogy nincs megoldva, hogyan lett Dózsa a felkelés vezetője. Szapolyai sértése ugyanis nem oly súlyos, mint az előző gaztettek. „Ha úgy képzeljük, hogy a kereszt letépéséig tapasztalt sérelmek éppen oly mennyiséget képeztek, amit Dózsa lelke még képes volt elviselni, s hogy a kereszt letépése éppen az az egy csepp volt, mely a már csordultig telt, de még ki nem csordult pohárba esvén, a kicsordulást okozta; szóval, ha a keresztletépést alkalmi oknak elfogadjuk is: Dózsa fölkelésének magyarázata mégsem lesz jó, mert az ellenmondás benne marad. Ez ellenmondás pedig az, hogy Dózsa most egyszerre más ember lesz. Eddig irtózott a vérengzéstől, most gyönyörét találja benne; a vitéz bajnok kegyetlenkedő hóhérrá változott. Eddig nemeslelkűsége s kötelességérzete féken tartotta bosszúvágyát, most a bosszúvágy elfojt szívében minden nemes érzést. S e bosszúvágy elvnek hazudja magát. Dózsa, mert Szapolyai halálosan megsértette, kardot fog az ország nemessége ellen; s egyéni bosszújának áldozván, azt mondja, hogy ő

nem egyén, hanem eszmei Vérengzései nem bosszú, hanem elv képviselői. Az elve, az eszme kívánja, hogy akik hatalmába kerültek, mesterséges kínok közt adják ki lelköket!

Elv, eszme nem nyilatkozik mint brutalitás.

Hazugság tehát, hogy Dózsa elv, eszme képviselője; hazugság, amivel a szerző magasztosságot akart hősnének kölcsönözni, hogy Dózsa még halálra is úgy megyen, mint eszme képviselője, és azért is, mert eszme képviselője. Dózsa vitézül halt meg, mert erőlelkű, de nem, mert eszme képviselője volt. Dózsa György nem eszme, hanem brutalitás képviselője, s már ennél fogva sem lehet drámai, még kevésbé tragikai hős."

Cikkének második részében Greguss a nép ábrázolását bírálja, amely szerinte kétszeresen is hibás. Először is nem igaz, hogy a XVI. század pórhada a XIX. század uralkodó eszméit feszegette. E mellett mind a népvézelek, mind a nép nevetségesen ostobának van ábrázolva. „A mód tehát, mely szerint Jókai a népet föllépteti, helytelen először azért, mert magában véve ellenkezik az igazsággal, mert nem illik be a rajzolt korszakba.” „De helytelen az másodszor még azért is — folytatja Greguss, elárulván bírálatának igazi célzatát —, mert nem illik be a mi korszakunkba se. A költőnek társadalmi kötelességei is vannak, midőn ír. Neki nem szabad magát korából kiszakítani, sőt szolgálnia kell kora, nemzete valódi érdekeit. Csak ha ezekhez híven ragaszkodik, lehet kora s nemzete igazi tolmácsa. Ez a hűség az író jellemének egyik leglényegesebb alkatrésze. Jókai elfelejtette, hogy éppen most legkevésbé korszerű dolog az osztályok közt feszültséget oly minden engesztelődés nélkül felmutatni. Szeretetre, egyesülésre, összebékülésre tán soha nagyobb szükségünk nem volt, mint jelenleg.” Végezetül Greguss is elismeri, hogy a dráma nyelve „igéző, ragyogó”, s a hegedős költeményei szépek. (Jellemző az ún. irodalmi Deák-párt körének Jókaiival szemben táplált elfogultságára, hogy amikor Greguss Ágost színikritikái kötetben is megjelentek, ez a dicséret már kimaradt. (L.: *Greguss Ágost tanulmányai*. Pest, 1872. II. k. 212–219.)

A Hölgyfutár némi iróniával jegyezte meg (1857. november 7.), hogy „Greguss mérges separatum votuma ellenére” a lapok és a közönség egyre-másra dicsérik a *Dózsa Györgyöt*. Greguss azonban nem sokáig maradt magára különvéleményével — hamarosan hatalmas segítőre talált Gyulai Pál személyében, aki a Budapesti Szemle 1857. 3. számában (megjelent ez év december végén) *Dózsa György. Színmű Jókaitól. A színpadi hatás, tragicum és a történeti hírség* című tanulmányában élesebb fegyverekkel, keményebb harcmodorban támadt írónkra.

Gyulai, amint az bírálatának alcíméből is kitűnik, mindenekelőtt két fő vádat hangoztat: Jókai a színi hatás kedvéért meghamisította

a történelmet, azonkívül Dózsát költőietlenül, azaz híján az igazi tragikumnak fogta fel és ábrázolta. Ezt a kettős tételt azután a legaprólékosabban, a dráma minden egyes részletére kiterjedő figyelemmel fejtegette ki, s nem mondhatjuk, hogy érvelése nem eléggé meggyőző vagy éppenséggel hamis. A mű esztétikailag kétségtelenül sebezhető mozzanatainak felmutatását azonban inkább csak eszköznek szánta — főcélul azt tűzte ki, hogy bebizonyítsa: Jókai „költői igazság helyett politikai éretlenségnek hódolt” s felelőtlenül „oly vakmerő játékokat űzött a történelmi személyekkel, sőt az egész korrallal, minőt elődei soha sem mertek”. Lényegét tekintve tehát Gyulai nemcsak magát a drámát, hanem szerzőjének személyét, Jókai írői hitelét támadta meg. E „legélénkebb hibáztatást” — Gyulai szavai! — három ozzkall s magyarázhatjuk. Mindenekelőtt Gyulai irodalompolitikai né,eteiveli, amelyekben éppúgy szerepet játszott romantika-ellenes ízlése, „illuziómentes” politikai felfogása, mint a népszerűség, a nagyközönség kívánalmaihoz való alkalmazkodás elítélése; azután azzal a törekvésével, hogy a Teleki-díj — és vele kapcsolatban az Akadémia — megtépzott tekintélyét helyreállítsa, végül pedig személyes ellenérzésével, amelyet Jókaiival szemben a Ristori-vita óta egyre növekvő mértékben táplált.

Jókai élen tiltakozott az ellen, mintha holmi „országháborító-ként” a köznépet — annak politikai éretlenségére számítva — bujto-gatni kívánta volna az arisztokrácia ellen. (L.: *Egy kis feleselés Gyulay-val*. CB 5. k. 193.) Gyulai erre egy már-már sértően gúnyolódó-kik-oktató replikában védelmezte álláspontját, s a vitába beavatkozott Csengery Antal is, természetesen Gyulai mellett. Jókai ez utóbbinak nem, csak Csengerynek válaszolt (*Végszó Csengerynek a kis pörpatvar-ban*. CB 5. k. 15—16.), s ezzel a maga részéről befejezte a vitát, hiába próbálta őt Csengery egy újabb hozzászólással provokálni. A közönség azonban félreérthetetlenül frónk mellé állt, és a sajtóban is elhangzott még egy-két Pesti Napló ellenes vélemény, főleg a Szelestey László szerkesztette Szépirodalmi Közlönyben Szegfy Mór tollából. (Gyulai bírálatát és az egész polémiát részletesen ismerteti H. Törő Györgyi: CB 5. k. 456—460. és 463—467.) Lassanként azonban lecsillapodtak a kedélyek, bár a hatóság ezt a vitát hozta fel ürügyül a Pesti Naplónak 1858. február 20-án történt ideiglenes beszüntetésére. (L.: Papp Ferenc: *Kemény Zsigmond*. Bp. 1923. II. 320.)

IRODALOM

Gyulai Pál bírálat (megjelent újra: *Dramaturgiai dolgozatok*. Bp. 1908. I. k. 273—309.) hosszú időre kánonná vált irodalomtörténet-írásunkban. Bayer József a maga kezdetlegesebb modorában (DT

227–228.), Beöthy Zsolt csiszoltan, szellemesen (*Színművészek és színlészek*. Bp. 1882. 114–118.) mesterük tanfátását ismételték, variálták, védték. A „hivatalos” kritikának ilyen nyomása mellett Szabó László sem tartotta érdemesnek, hogy behatóbban foglalkozzék a *Dózsa Györggyel*: pontatlan adat-közlések után – Jókainak ez a drámája állítólag [1] megfordult az Akadémia Teleki-pályázatán; Gyulai a Budapesti Szemle első [!] számában támadta meg a drámát; kedvezőtlen kritikát írt róla Kemény Zsigmond is [?] – főképp Greguss és Beöthy cikkeit ismertette egész röviden. Szász Károly is úgy vélte, hogy Gyulai kritikája szigorú, de igazságos: Jókai célzatosan meghamisítja a történelmet.

Az újabb kutatók már szakítottak ezzel a merev egyoldalúsággal. Vnatskó rámutatott, hogy „hibáival szemben (. . .) a *Dózsa György* kiválóságát két szempontból állapíthatjuk meg: a korrajz és a nyelv szempontjából. Jókai bámulatos művészettel elevélti meg előttünk a XVI. század eleje korabeli Magyarországot. (. . .) Ami e mű nyelvéti illeti, teljes fényében csillog Jókai előadói képessége. Erővel teljes és érces zengésű ez a nyelv Dózsa ajkán a harag, sértett büszkeség, düh kitöréseiben és finom, lágy muzsika Rózsa szájában, a boldogtalan szerelemnek, fájdalomnak és keservnek megnyilatkozásaiban”. (32–33.)

Pintér Jenő megállapítása szerint „Az elszánt parasztvezér alakját nagy szeretettel rajzolja a szerző. Valóságos mártírt látat benne. Dózsa Györgyben az igazságtalanul szenvedő milliók fájdalma jelenik meg, de vannak alakjában egyéni vonások is, melyek igen alkalmasak az olvasók rokonszenvének fölkelésére. A szokásos Jókai-féle túlzások nem egy jelenetet megfosztanak valóságosságuktól, egyes helyeken erős a lírizálás, de azért a darab a maga egészében különb Jókai eddigi drámáinál.” (38.)

Zsigmond Ferenc nagyjában-egészében elfogadja Gyulai két fő kifogását, de mindjárt „enyhítő körülményeket” is talál rájuk. „Tagadhatatlan, hogy Jókai nem tudott olyan következetes pártember lenni, mint Gyulai. Gyöngéd szívét és tüzes képzeletét most ez, majd amaz irány vagy álláspont csábította magához, de ha szívesen vette is a naív nagyközönség tetszésnyilvánításait, nem szép dolog volna elfeledkezni arról a körülményről, hogy a hazafiúi optimizmus irodalmi ápolása közben Jókai évek során át, különösen pedig a szabadságharc utáni néhány év alatt nem csupán tapsokra lehetett elkészülve, hanem a börtönre is. Jókaiiban romantikus világnézete és hazájának szomorú helyzete az elfogultságig menő rokonszenvet ébresztett minden elnyomott emberfaj vagy társadalmi osztály iránt. (. . .) Az 1514-iki parasztlázadásra is oly örületes és válogatás nél-

küli bosszú következett, hogy Jókai az elbukott ügyben mindjárt nemes ügyet lát rajongó hajlamainál fogva. És még egy tiszteletre-méltó elfoglaltsága volt Jókainak egész életén keresztül. A reformkor naiv szabadelvűsége s ennek roppant fontosságú eredményei, melyekben az ő tollának is része volt, a dicsőségbe belekóstoló ifjúság emléke — örök eszményekként éltek lelkében s a jobbágy-ság felszabadításának emberséges voltát annyira átérzi, hogy ezt a modern pápaszemet még akkor is rákényszeríti hősére, ha ez a hős a negyedfélszáz esztendő múltból jött elénk.” (227—228.)

A dráma eszmeiségének marxista elemzését adta Sötér István. „A Dózsa-dráma ugyanehez a kérdéshez [ti. a polgárosodás] nyúl, más oldalról, de még kevésbé szerencsésen. Eötvös regényével összevetve ezt a drámát, lehetetlen észre nem vennünk azt a hanyatlást, mely a liberális történelem-szemléletben a reformkor óta bekövetkezett. Jókai nagyrészt Eötvös nyomán mutatja be Dózsát nagyravágyónak, az ösztönök emberének — de egyszersmind még lejjebb is fokozza: szerelmi szenvedély játékszerévé teszi meg, aki e szerelemért önmaga ellen ‚bocsátja útnak a kést’. Jókai még annyira sem tudja megérteni a Dózsa-felkelést, mint Eötvös. Mészáros Lőrinc helyett itt Lőrinc deák szerepel, szálnalmas hordószónokként. Talán csak Orbán deáknak akad a drámában méltóbb megfelelője: Barnabás személyében. A nyegle, főúri góg megmutatása — a paraszti góg megmutatásában nyer itt ellensúlyt. A mű eszmei alapja: ismét csak az egységfront-illúzió. A főurak és a jobbágyok egyaránt bűnösök Jókai szerint, mivel kölcsönösen okot adtak a polgárháborúra s megfelledektek a haza ügyéről. Bornemisza és Csáky Lóra részésülnek egyedül az író feltétlen rokonszenvében, s ők is mondják ki a dráma hordozta tanulságot — vagyis annak a majdani időnek kívánását, ‚Midőn a legnagyobb és legkisebb, egy lelkesült eszmében egyesül; Midőn nemes szív jelzi a nemest, Midőn a honfitárs nem gyűlöli a vériből való igaz rokont; S úr és paraszt csak abban versenyez, melyik szeresse jobban nemzetét.’ Az úri—népi ellentétek elsimítása a Bach-korszak viszonyai közt bírhatott még némi jóhiszemű céltzattal — de Jókai a 48-as forradalom szociálistartalmát is elftéli a Dózsa-drámában. Eötvös is a forradalomtól akart óvni regényében — Jókai azonban még az övének is óvóbb-tiltóbb hangsúllyal utasítja el a népforradalom ‚fenyegetését’. A Dózsa György lelkiüdvéért fohászokó Lóra — a vértanúi példából épp a forradalmi tanítást kívánja kilúgozni. (. . .) Tagadhatatlan rokonszenz szólal meg Dózsa iránt Jókaiában is, de inkább a sajnálat, semmint a megértés rokonszónve. Ez a mennybe küldött, ‚tiszultnak’ kívánt Dózsa — a forradalom, a szabadságharc népmozgalmaiban mutatkozott félelmesnek Jókai előtt. És az a Dózsa,

akit Lóra szavaival a 'földre vissza' vár Jókai — Petőfi Dózsájának eleven cáfolata lenne. A drámának talán egyetlen tiszta és valóban hősi jelenete az, amelyikben a költő lép színpadra, s tesz hitet az irányzatosság elve mellett." (*Jókai útja. Romantika és realizmus. Bp. 1956. 411—413.*)

Nagy Miklós ezt írja: „A jobbágyors keserűségének, a főurak országvesztő léhaságának nem mindennapi ábrázolását adta Jókai *Dózsa György* (1857) című történeti szomorújátékában. Sem az akkori viszonyok, sem az író liberális állásfoglalása nem adtak olyan alapot, ahonnan a parasztfölkelés igazi történelmi jelentőségét fel lehetett volna mérni, s így a forradalmi vezetők alakja — különösen Mészáros Lőrincé — még sokkal jobban eltorzult, mint a *Magyarország 1514-ben* lapjain. Drámai technikájában — akárcsak többi önkényuralom alatt írt darabjában — a francia romantika tanítványa, különösebb eredetiség nélkül, de az egykorú tragédiáknál sokkalta költőibb dikcióval." (*A magyar irodalom története 1849—1905. Bp. 1963. 158.*)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Nem jelöltük külön a következő állandó eltéréseket:

1860	S
Báródy	Artándi
Ránki	Csáki
Korda	Moré
Viday	Czibak
Dózsa	Dó'sa
Csáky Lóra	Bánfi Lóra
Rózsa	Ró'sa
Dudók	Dudok
Barnabás	Barna
Isten	isten
Oh	Ó
olyan, oly	olylan, olly
melyik	mellyik
felvonás	fölvonás
előbbie	voltak
a jelenetek sorszáma betűvel	a jelenetek sorszáma arab számmal

Első felvonás

Sor:

- 11 *Ulrik* (S: *Gellér*)
 12 *ez évre* (NK: *egy évre*)
 16 és 17 s.k. *előlépve* (S: *Előlépven*)
lépcsőzetére (S: *lépcsőjére*)

- Sor:
- 25 díszesen. (NK: díszesen,)
- 28 cimert (NK: címert)
- 40 paraszt. (1860: paraszt ? — sh. — emendáltuk)
- 44 ellenednek; (NK: ellenednek.)
- 45 és 46 s.k. (Dózsának átadja a kardot) után S-ben:
E csengő bongó sarkantyút azért
Nyeréd hogy minden lépteden
Eszedbe jusson, hogy nemes lovag vagy.
 sarkantyuit (NK: sarkantyúit)
- 58 fordulj: (NK: fordulj, —)
- 60 könnyű (NK: könnyű)
- 69 kereszt csatákra (NK: kereszt-csatákra)
- 84 naponkint (S: naponta)
- 98 kezében; (NK: kezében,)
- 103 így (NK: így)
- 106 valamit, (1860: valamit. — sh. emendáltuk)
- 118 és 119 s. k. büszkén, rá sem (S: büszkén és rá se)
 ajkával (S: ajkaival)
- 119 szemeket úrfiak (NK: szemeket, úrfiak)
- 135 és 136 s.k. himnusz (NK: himnusz)
 előtte (S: előttük)
- 136 fordítás (NK: fordítás)
- 138 ur (NK: úr)
- 145 újra (NK: újra)
- 156 így (NK: így)
- 157 hódító (NK: hódító)
- 161 hozzá, (1860: hozzá. — sh. — emendáltuk)
- 162 hírt (NK: hírt)
- 164 S-ben: *Fog rólam ő még hallani sokat*
- 165 e hideg (S: a hideg)
- 168 és 169 s. k. (Dózsához... lanyhasággal) NK-ban hiányzik
- 169 és 170 s.k. (megfogja... csap) NK-ban hiányzik
- 170 fogásu (NK: fogású)
- 171 markos (S: délceg)
- 172 hét (S: hat)
- 176 felfogadlak (S: megfogadlak)
- 176 és 177 s. k. gögöscen felel (S: göggel)
- 194 és 195 s.k. mosolygással (S: mosollyal)
 gyűlölettel (NK: gyűlölettel)
- 195 irod-e (NK: irod)
 magadnak; (NK: magadnak?)

- Sar:
- 197 Ez Ránki, Báródy amaz; nem (S: *Ez Csáki, Artóndi amaz Moré. Nem*)
- 198 *írva* (NK: *írva*)
- 204 és 205 s.k. Mind Bornemisznán kívül (K: Mind, Bornemisznán kívül.)
- 206 *Rosz* (NK: *rossz*)
- 209 *kunyhóban* (S: *gunyhóban*)
- 212 *ünnepére:* (NK: *ünnepére;*)
- 214 *jutal'mal* (NK: *jutal'mmal*)
- 220 és 221 s.k. Dózsa egyedül (S: Dó'sa György maga)
- 225 *e cifra* (S: *a cifra*)
- 227 és 228 s. k. S-ben:
*És, hasztalan keres menektetést
Aranyzott márvány csarnokok között!*
- 229 *korondt* (S: *koszorút*)
- 236 és 237 s.k. darócköntösben, mely derekán szíjjal van átkötve
(S: daróc köntösben, derekon szíjjal átkötve)
vdllfűzővel (S: *mellfűzővel*)
- 237 és 238 s.k. megszólítás (NK: megszólítás)
- 238 *Te Rózsa itt?* (S: *te itt Rózsa?*)
bizony. (NK: *bizony.*)
- 242 *Fura* (S: *Furcsa*)
ohajta (NK: *óhajta*)
- 244 *Lovászlegénynek,* (NK: *Lovászlegénynek:*)
- 244 és 245 s.k. *szomoruan* (NK: *szomorúan*)
- 248 *ingerülve* (S: *ingerülten*)
- 249 *szív* (NK: *szív*)
- 252 *Héj* (NK: *Hej*)
- 255 *jávorfára, György, A* (S: *jávorfára, A*)
- 259 *várjalak.* (NK: *várjalak,*)
- 262 *szomoruan* (NK: *szomorúan*)
- 264 *hü* (NK: *hű*)
- 267 *jössz* (NK: *jössz*)
- 275 *zugott* (NK: *zúgott*)
- 277 *kunyhó* (S: *gunyhó*)
- 278 *tűz* (NK: *tűz*)
- 283 *híven* (NK: *hívcn*)
- 284 *míg* (NK: *míg*)
- 287 *süvegét* (S: *süvegét*)
megnyúgovást. (NK: *megnyugovást.*)
- 292 *pusztítást* (NK: *pusztítást*)

- Sor:
- 298 **Úgy** (NK: *Úgy*)
 302 **zsarnok** (S: *nagy úr*)
 303 **pusztitá,** (NK: *pusztítá,*)
 304 **szakíthatá** (NK: *szakíthatá*)
 308 **szelíd** (NK: *szelid*)
lyány (NK: *lány*)
 309 **híven** (S: *hiven*)
 310 **ur** (NK: *úr*)
 315 **kunyhód felgyujtatott** (S: *gunyhód fölgyujtatott*)
 316 **e merényt,** (S: *a merényt:*)
 318 **kunyhó** (S: *gunyhó*)
 322 **Fogad** (S: *Fogatta*)
 331 **Rosz** (S: *Dög*)
 334 **árokfélbe** (S: *árok szélbe*)
 349 és 350 s. k. S-ben:
Mond<d> el akdr mellyik parasztnak ezt
Tiz ennyinél is többet mond red;
Mert ez nagyon mindennapi dolog.
 358 **hát rednk ne nézz** (S: *ne nézz hát rednk*)
 360 **ezt** (S: *azt*)
 361 **hosszu** (NK: *hosszú*)
 366 **Dózsa palotát** (NK: *Dózsa-palotát*)
 374 és 375 s.k. **sohajtva** (NK: *sóhajtva*)
 378 **szíve** (NK: *szíve*)
 379 **sohajtva.** (NK: *Sóhajtva.*)
 383 **Dózsa,** (NK: *Dózsa*)
veled. (S: *veled* (El Barnával.))
 384 **említett** (NK: *cmlített*)
 386 **szűz** (NK: *szűz*)
 390 **közelít,** (NK: *közelít,*)
 392 **támadt.** (NK: *támadt,*)
 403 **rosz** (NK: *rossz*)

Második felvonás

- 5 **kályhaőríző** (NK: *kályhaőríző,*)
 6 **az,** (S: *ez*)
 7 **(visszajön)** (S: *előjön*)
 12 **soha. Mind** (nevetnek) (S: *soha.* (Nevetnek))
 20 és 21 s.k. **érkezik** (S: *elő jár*)
 33 és 34 s.k. **bemegy** (S: *el*)

- Sor:
- 47 leány vagy (NK: leány, vagy)
- 48 mulatság (NK: mulatság)
- 54 komédia (NK: komédia)
- 70 úgy (NK: úgy)
- 71 belgát: (NK: belgát,)
- 86 hívek (NK: hívek)
- 102 és 103 s.k. repkénykoszoru, fiatal (NK: repkénykoszorú; fiatal)
- 141 sirján (NK: sírján)
- 145 beszédek. (S: beszéd.)
- 146 hegedős (NK: hegedűs)
- 156 lássam (S: láttam)
- 167 most (S: ma)
- 171 Itten (NK: Itt)
- 190 rabot: (NK: rabot;)
- 209 lakóhelyben (S: lakhelyben)
- 222 úr: (NK: úr;)
- 239 és 240 s.k. S-ben:
*(sarcasmussal) Egy Zapolya, Artándi és Czibak
 És anyyi fényes ösökről maradt név:
 Aranyba foglalt gyöngyök! Szent ereklyék!
 Mikeről csak térdem állva szólhatunk.*
- 242 és 243 s.k. S-ben: *Hol Záplya, hol Artándi, Czibak?*
- 247 és 248 s.k. szomorú (NK: Szomorú)
- 249 pór fia (NK: pórfiú)
- 251 állítva (NK: állítva)
- 260 tud. (NK: tud;)
- 265 és 266 s.k. Lóra, hölgyek (mind elsietnek) S-ben hiányzik;
 helyette: (a hölgyekkel elsiet.)
- 275 kigyógyítom (NK: kigyógyítom)
- 275 és 276 s.k. sátorok (S: sátrak)
 fegyverrel (S: fegyverzettel)
- 276 Ambrus Ide, ide; (S: Ambrus (Szabó). Ide, ide!)
- 282 ennek (S: annak)
- 285 Így (NK: így)
- 288 így; (NK: így)
- 297 senki, értitek. (NK: senki, értitek?)
- 300 értitek: (NK: értitek,)
- 302 ur (NK: úr)
- 309 ur (NK: úr)
- 312 földesur (NK: földesúr)
- 319 újra (NK: újra)

- Sor:
- 332 Zápolya? (NK: Zápolya)
 339 *ugy* (NK: *úgy*)
 351 *lyánkát* (NK: *lánykát*)
 354 *így* (NK: *így*)
 356 Jóságom (S: Jóságaim)
 kastélyaim (NK: kastélyim)
 360 *e sátort* (S: *a sátort*)
 374 megtaszítja (NK: Megtaszítja)
 vitéz; (NK: vitéz!)
 386 Tűz (NK: Tűz)
 tűrjük (S: *tűrjed*)
 388 *míg* (NK: *míg*)
 391 *így* (NK: *így*)
 kezd. (NK: kezd.)
 400 *ugy* (NK: *úgy*)
 403 *ugy* (NK: *úgy*)
 416 *dombon* (S: *sutban*)
 422 *Igy* (NK: *így*)
 423-424 S-ben idézőjelben
 426 *irva* (NK: *írva*)
 427, 428, 430 *háboru* (NK: *háború*)
 435 *ágyu* (NK: *ágyú*)
 436 *csóváld* (NK: *csóváld*)
 441 megtanítlak (S: megtanítom) (NK: megtanítalak)
 446 *vívást* (NK: *vívást*)
 447 *elveszett* (NK: *elveszted*)
 457 *ő lakik* (S: *lakik ő*)
 463 *a kerek* (S: *széles e*)
 472 és 473 s.k. S-ben:
Amaz, ha jóllakott, tovább megyen;
Vagy futni hágy, ha itt akar maradni:
Ez meg kötöz a lomha röghöz minket
S hizlalja izzadsunkon magd! —
 474 és 475 s.k. S-ben: (Parasztoktól észre nem véve)
 480 *Új* (NK: *Új*)
 494 *(előlép) Ez dicső tanítás* (S: *Ez dicső tanítás (előlép)*)
 496 *mik* (NK: *mi*)
 516 *Kit* (NK: *ki — sh. —*)
 530 és 531 s.k. S-ben *Mi szüksége van rátok e hazának?*
 540 *míg* (NK: *míg*)
 553 *írástudó* (NK: *frástudó*)

Sor:

554 és 555 s.k. S-ben:

Szegény paraszt, akit te bár utdsz,
De nem utdlod a kenyér javdt
Amit a sdros földből én teremtek.
Minket . . .

559 mink (S: mi)

561 tudod: (NK: tudod;)

564 meghordani (S: meghordozni)

567 és 568 s.k. S-ben:

Táldn ti is hallottdtok ezt a szót.
Azért siettek most olyan nagyon
Táncolni és vigadni váratokban;
Gondolva: az idő rövid, használni kell.
De minket e szó fölver dtmainkból.

575 vltta (S: vltta)

594 lányt (NK: lányt)

598 bekószd, (S: bekóborol;)

599 nebánts virág (NK: nebántsvirág)

601 hozzádm (S: rólam)

608 Úzetnek (NK: Úzetnek)

620 Többen Nem, nem (S: Többen. De nem,)

627 Megörülél (NK: Megörültél)

630 Mind (S: Nép.)

631, 632 ur (NK: úr)

636 szívem (S: szívemet)

637 így (NK: így)

643 mondtam azt, (S: mondom azt:)

644 motzanik (NK: moczzanik)

649 (Dózsához) (S: (Györgyhöz))

664 Komédiát (NK: Komédiát)

669 komédia (NK: komédia.)

670 nélgyen (NK: ne légyen)

672 szent, te is szentnek találád azt; (S: szent, az előtt meghajolj.)

674 ezt (S: azt)

676 és 677 s.k. leszakítja (NK: leszakítja)

684 és 685 s.k. S-ben:

Nép. György. (kiúzik őket utádnuk rohanvón.)

7lk jelenet: Barna. Rózsa. (NK: kiúzik)

692 és 693 s.k. S-ben: 8lk jelenet. Voltak. György (lihegve, nem lát,
nem hall, arca dúlt.)

Dózsa (magában) (S: Dózsa (félre))

- Sor:
 696 Rózsa (*odamegy, átöleli*) (S: Rózsa (öleli))
 707 *együl egyig* (NK: *együl*)
 713 *sincs* (NK: *nincs*)
 714 *S aztán* (S: *Aztán*)
 714 *után hangzó* (S: *harsogó*)

Harmadik felvonás

- 6 oroslány (NK: oroslán)
 10 *lyánkának* (NK: *lánykának*)
 12 *Szívesen* (NK: *szívesen*)
kezébe veszi (S: *kezébe fogja*)
 18 *nem. Völegény* (S: *nem (Barnához) Völegény*)
 24 *sem.* (S: *seml (György jön.)*)
 26 *címmel* (NK: *címmel*)
 36 *Barnabás Nem* (S: *Barnabás (félre) Nem*)
ez (S: *az*)
 42 *ugy* (NK: *úgy*)
 43 és 44 s.k. S-ben: *György tenyerét nézve sejtelmes hangon*
 58 és 59 s.k. S-ben: *zik Jelenés. Voltak. Jósnő nélkül.*
 61 *azt. Leánykám, Rózsa lyánkám* (S: *azt (Rózsához.) leány-*
kám, Rózsa lánykám (NK: *Leánykám, Rózsa lánykám*)
 69 *lyánkám* (NK: *lánykám*)
 71 *ugy-e* (NK: *úgy-e*)
 74 és 75 s.k. *sírva* (NK: *sírva*)
el (S: *elmegy*)
zik Jelenés. Voltak, Rózsa nélkül.
 75 *ugy* (NK: *úgy*)
 80 *haldl nemével* (S: *haldljal*)
 84 *virult* (S: *virult*)
 86 és 87 s.k. S-ben: *zik jel. Voltak. Lőrinc*
 92 *az. Igyék belőle* (S: *az: jó úri vér.*)
 94 *ám nemes vadak: A medve* (S: *ám A medve*)
 111 *red.* (S: *redl (el Lőrincsel)*)
 111 és 112 s.k. S-ben: *zik jelenés. György, majd Lóra.*
 113 *szalag, és mely* (S: *szalagja mely*)
 117 *jő* (S: *jössz*)
 125 *Gúnyolt* (NK: *gúnyolt*)
 132 *szíve* (NK: *szíve*)
 135 *az neki* (ez neki)
 157 *rosszaságáért. Mit* (S-ben: *rosszaságáért. — A fő bolond.*)

Sor:

- A fő gonosz, a fő ittas, zavart,
S a test minden idegje szenved érte,
És szenved annyi századon keresztül.)*
- 161 uj (NK: új)
- 163 rázkodásra (NK: rázkodásra)
- 164 építem (NK: építem)
- 165 egyszer (S: egykor)
- 165 egyszer (S: egykor)
- 167 rombolni (S: rabolni)
- 173 dühöngsz; (NK: dühöngsz.)
- 178 és 179 s.k. S-ben: *ők jelenés*
Nemes urak, fegyvertelenül;
- 179 *érezd-e, mi (NK: érzed-e: mi)*
- 187 és 188 s.k. *néz a foglyokon (S: nézi)*
- 198 ifju (NK: ifjú)
- iggy (NK: így)
- 200 szállítasz (NK: szállítasz)
- 205 ifju (NK: ifjú)
- 207 fogtad (S: fogád)
- 223 vadakból (S: vadból)
- Istenem! (S: Isten!)
- 226 azt (S: ezt)
- 229 *kerestél (S: találtál)*
- 233 *a véres (S: e véres)*
- 241 *a síp recsegjen (S: szóljon a síp)*
- 242 *dobhang (S: dobpergés)*
- 245 és 246 s.k. S-ben: *(aldnyomott hangon)*
- 247 *Majd számon kéri (S: Majd megboszuljék)*
- 249 *végezzen (S: büntessen)*
- 264 *meg nem gyalázzhatom (NK: be nem mocskolhatom)*
- 266 *Megérdemeimém (S: Megérdemeném)*
- 273 *el nem csillapult (S: elcsillapult)*
- 274 és 275 s.k. *magasztosultan (S: magasztosan)*
- 279 *élted (S: életed)*
- 283 *meztárgula (S: meztárgult)*
- 285 S-ben: *dühvel, s tellyesíti a parancsot.*
- 297 és 298 s.k. *(Nem menekülhe ez eszmétől) (NK-ban hiányzik)*
- 308 *fennhangon (S: főnhangon)*
- 317 *krömit (S: körmet)*
- 350 *e bűnös (S: a bűnös)*
- 358 és 359 s.k. S-ben: *(Dózsa és főurak eldvoznak fegyveresekkel.)*

Sor:

- Lóra sdtordba vonul, Bornemiszdí titkon üdvözölvén.)*
7^{ik} jelenés.
Barna. Lőrinc. Bagos. Dudok, majd Rózsa.
- 362 ez (S: az)
367 szívének (S: szívébe)
375 bübáj (NK: bábj)
386 azt (S: ezt)
393 nekem (S: nekünk)
- 401 és 402 s.k. S-ben: észrevétlenül irtózva távozik
404 és 405 s.k. S-ben: kését s kardja tokjdn feni
411 Függöny legördül: S-ben hiányzik
411 és 412 s.k. S-ben: Sátor belseje.
8^{ik} jelenés.
- 412 lány (NK: lány)
417 kincs (S: kincse)
418 Ugy (NK: Úgy)
421 vesztett kincsemet. (S: veszett kincsemet!)
428 szívemben (NK: szívémben)
432 lehetsz (S: leszesz)
443 távozzak (S: távozzam)
446 ruháim (S: ruhám)
463 jutalmul (S: jutalmaz)
466 nemes (S: ékes)
478 teljesüljön. (S: teljesüljön az! (el.))
- 478 és 479 s.k. S-ben: Künn: Mi a jelszó? hangzik.
Lóra (künn): „Lóra férfi, Lóra a jutalom.”
9^{ik} jelenés. Rózsa egyedül.
- 496 férfi léptek (NK: férfi-léptek)
503 behunyva már; (S: lehunyva —)
504 és 505 s.k. S-ben: 10^{ik} jelenés
505 jön (S: jö)
- 517 e vas (S: a vas)
520 és 521 s.k. S-ben: 11^{ik} jelenés
522 és 523 s.k. lábaihoz (S: lábához)
523 és 524 s.k. S-ben: Megragadja s a földre nyomja s aztán sírva
Rózsához rohan — megismeri — letérdel előtte.
- 529 és 530 s.k. S-ben: megismeri, zavartan föleszmél — kését a földön
keresi, s nem találja; kezeit borzadva tartja maga elé, végre
György lába elé bukik.
- 531 átkozott az éj (S: átkozott éj)
542 megfogja Rózsa kezét (S: Rózsa kezét megfogja)

Sor:

- 547 és 548 s.k. S-ben: *félretaszítja — Rózsát még egyszer megcsókolja, aztán Barnához*
548 után S-ben: *A függöny*

Negyedik felvonás

- 1 előtt előrerohannak NK: *előrohannak*
4 és 5 s.k. S-ben: *Kún dob pörgés, trombita szó. — Ugyanazok szaladnak vissza felé.*
2^{ik} jelenés. *Voltak: Csáki, Móré, Artándi, nemesek ezekkel össze csapva.*
vívnek (NK: vívnek)
5 *díszurja (S: megszúrva)*
8 és 9 s.k. S-ben: *Csákit levágja s mindkettő összerogyik s meghal.*
3^{ik} jelenés. *Voltak, György*
12 és 13 s.k. S-ben: *Hevesen elüzi őket a színről.*
4^{ik} jel. *Szapolyai, Barna találkoznak csapatokkal.*
16 *azt (S: ezt)*
16 és 17 s.k. NK: *vívnek*
S: *Parasztok (körül fogják őket.)*
19 és 20 s.k. S-ben: *5^{ik} jelenet. Dudók, György, majd Barna, azután Lőrinc, parasztok.*
24 és 25 s.k. jő (NK: jön)
41 és 42 s.k. S-ben: *Parasztok egy elfogott dgyut vonnak át a színen, kettő rajta ül, ujongatva*
45 *Dudók Lőrinc, (S: Dudók (jő) Lőrinc)*
48 *fergeteg rednk (S: főrgeteg felénk)*
50 és 51 s.k. S-ben: *6^{ik} jelenés. Bornemisza hozzá tartozóival egyfelől, majd György más felől*
51 *Előrel S-ben hiányzik*
52 és 53 s.k. S-ben: *György jön.*
54 *e hon (S: a hon)*
55 *vívnek (NK: vívnek)*
S-ben: *azt / (összecsapnak s a függöny legördül)*
55 és 56 s.k. S-ben: *Ötödik felvonás. Börtön. 1^{ed} jelenés. egyedül, láncokkal*
59 és 60 s.k. S-ben:
Legyőzték, a kart, dm de még is az
Nevét be írta és történetünkbe,
És senki azt ki nem törölheti. —
Én buktam el csak — és nem a nagy eszme,

Sor:

- Az fölkel újra, s életet dd magának!*
65 és 66 s.k. S-ben:
*S a név, mit elfeledni nem lehet,
Ragdly lesz, melyet gyógyszer el nem ít
A késő nemzedéken. — Kész vagyok. —*
- 67 és 68 s.k. S-ben: 2ik jelenés
74 többé (S: többet)
78 uj (NK: új)
83 táborodból; (NK: táborodból,)
86 lányka (NK: lányka)
89 érzékenyen (S: érzelegve)
106 fejemre hívtam (S: fejemre fel hívtam)
108 iszonyattal (S: iszonyal)
115 borzalommal: S-ben hiányzik
116 és 117 s.k. S-ben:
Dózsa (félre — vissza emlékezve s össze borzadva)
121 és 122 s.k. S-ben:
(Hirtelen fölbátorul újra, fejét merészen fölemeli.)
122 és 123 s.k. S-ben:
*Lesz megmutatni mód, hogy Dózsa György
Jobb volt, miként bakói voltanak!*
- 130 Lórához nyugodtabb hangon: S-ben hiányzik
137 pillanatig (NK: pillanatig)
139 akkor; oh e (S: akkor; s e)
141 elfordítja arcát (NK: elfordítja)
143 kinyitják az ajtót, négy bakó áll elő (S: az ajtó kinyílik s négy bakó előáll.)
145 azt: (S: ezt:)
146 S-ben: (El, a bakók utána)
146 és 147 s.k. S-ben: 3ik jelenet. Lóra egyedül
149 e föld (S: a föld)
159 és 160 s.k. háttal fordulva (S: háttal áll)
164 künn hangzik Dózsa szava (S: György szava künn hangzik)
166 és 167 s.k. Lóra, Szapolyai (S: Volt, Szapolyai)
168 szívvél (NK: szívvél)
169 S-ben: Szállt a tűzből a láng, rdd a füst
172 is elnémulva bujjon (S: is sírva elfakadjon)
176 ne volna az (S: ne volna ez)
177 és 178 s.k. S-ben:
*Ne mondané késő ivadék:
Hogy boszút állni, embert kinzani*

Sor:

A jó nemes jobban tudott a pórndl.

202 és 203 s.k. S-ben: *A függöny legördül.* [Tehát a dráma ebben a változatában itt végződött.]

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

- 1 előtt *Sárkánylovagok* — A Sárkány-rendet Zsigmond király alapította 1408-ban vallási céllal. A rend tagjainak jelvénye egy kereszt volt, amelyen alul egy sárkány függött.
csajtár vagy *csótár* — díszes lótakaró; cafrang, sallang a lószerszámon
- 3 *Bárcaság*, helyesen Barcaság — termékeny medence Erdély délkeleti részében, Brassó vidékén. A középkorban önálló katonai körzet volt.
- 7—9 ... *a jó Lackó talán...*
Megunva a sok „jól van”-t mondani? — „Jó szelíd lélek volt a választott király, (...) s akármit mondtak neki, azt felelte rá csehül: dobzse (Jól van).” (Jókai: MNT I. k. 291.)
- 10 *Szapolyai* — Szapolyai (Zápolya) János (1487—1540), 1511-től erdélyi vajda, 1526-tól magyar király. Dózsa nemesi rangra emelése és vezérre kijelölése időpontjában nem tartózkodott Budán, ez Jókai leleménye.
- 16 s. köv. *Székely Dózsa György vitéz*
Nagy harci érdemid... — „A Belgrád alatti harcok alkalmával egy dálnoki székely bajnok, Dózsa György, egy török csapat vezérért kettős viadalban megölte; e vitéz tettért Budára felhívatták s a király saját kezével akasztá a jutalmául osztott arany láncot.” (Jókai: MNT I. k. 295.) — „Dózsa György Dálnok községből való székelyfi, a belgrádi helyőrségben egy lovascsapat kapitánya, párbajban megölte egy szendrői török rablócsapat vezetőjét; most Budára érkezett s hadi tettének jutalmát kérte. Valóban, kétszeres zsoldot, egy arany nyakláncot, arannyal átszőtt skarlátveres ruhát, sarkantyút és díszkardot, negyven jobbágytelkes birtokot és nemesi címet kapott a király kezéből.” (Fessler, V. k. 897.)
- 54 *Bornemisza Ferenc* — Csak részben hiteles történeti személy. Bornemisza János Mátyás király alatt kincstartó, majd budai várkapitány, végül II. Lajos nevelője volt.

Sor:

- Ő verte szét Pest körül a keresztes pórhadat, de nem volt olyan kegyetlen, mint Zápolya. Jóindulatú magatartása Dózsával szemben, szerelme Csáki Lóra iránt Jókai írói leleménye.
- 111 *Perényi Imre* — ősrégi főnemesi család sarja; 1504-től halálig, 1519-ig az ország nádora. Jókai már *A zsidó fiú*ban is szerepeltette.
- 122 *Oh Jupiter, mi szükség volt neked* — az antik mitológia szerint Jupiter bika alakjában rabolta el Európát, Agenor föníciai király leányát.
- 133 *Kinizsi Pál* — nagy erejéről legendás hírv katoná, Mátyás király kedvelt vitéze; 1494-ben halt meg
Szalkán, helyesen Szalkay László — 1514-ben váci püspök, 1520-ban kancellár, majd négy év múlva esztergomi érsek; a mohácsi csatában esett el
Kendi — a Kendyek Erdély történetében, különösen a XVI. században, nagy szerepet játszottak
- 184 *rőf* — szövevek mérésére szolgáló régi hosszsmérték, kb. $\frac{3}{4}$ méter
- 237 *Barnabás* — Egy Barnabás nevű papot Fessler nyomán Szalay is említ Dózsa hívei között. (III. k. 481.)

Második felvonás

- 40 ... *A kirdly*
Leányd amidőn négy év előtt
Megkérte... — Szapolyai 1510-ben megkérte Annának, Ulászló leányának kezét; így akart trónra jutni. Ulászló azonban elutasította, mert leánya Ferdinánd osztrák herceg, később magyar király jegyese volt.
- 65 *Csepűt fog enni itt?* — a vásári komédiások („csepűragók”) egyik mutatványa volt, hogy meggyújtott kócot („csepűt”) vettek a szájukba
- 73 *csattogány* — csalogány
- 92 *Virgil, Ovid, Flaccus* — római költők: Publius Vergilius Maro (i. e. 70—19), Ovidius Naso (i. e. 43— i. u. 8), Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65—8). Az *Aeneis* Vergilius eposza; a *Beatus ille* Horatius egyik epodoszának kezdő sora; a *Tristium liber* Ovidius műve.
- 145 *gubó* — együgyű ember, tökfilkó
- 167 *László napja van. Én az vagyok* — Jókai — feltehetőleg szán-
- 918

- Sor:
- dékosan — a történetileg hiteles „Imre” helyett nevezi Perényit „László”-nak.
- 263 *Táncoljatok hazdm nemesei!* — Emlékeztet Sárosi Gyula 1850-ben írt híres, keserű-gúnyos *Farsangi daldnak* kezdő sorára: „Táncoljatok, lányok, táncoljatok!
Hisz ugyis már rég nem táncoltatok . . .”
- 275 és 276 s.k. *Ambrus, Duddk, Kecskés, Bagos* — Jókai valóságos történeti személyeket szerepeltet. Szalcses Ambrus, pesti polgár Eötvös regényének is egyik főhőse; Bagos (alias Bagol) Ferenc és Aszalai Kecskés Tamás Borsod-megyében vezették a paraszthadakat. (Fessler, V. k. 898.)
- 302 *Drágyfi* — Drágyfi Bertalan Mátyás, majd II. Ulászló alatt Erdély vajdája volt; kegyetlenül sanyargatta a jobbágyokat.
- 314 *Drugeth* — főrendű család, az Anjoukkal együtt vándoroltak be Nápolyból hazánkba.
- 395 *Lőrinc diák* — alakját Jókai nyilván Mészáros Lőrincről, a híres ceglédi plébánosról, a parasztfelkelés fő ideológusáról mintázta. Azért tette meg „diáknak”, mert hatósági rendelkezés értelmében tilos volt egyházi személyt színpadra vinni.
- 475 *Halljátok ezt, urak? nem viszket-e
Egy kissé itt a nyakatok körül? —* Vö. Petöfi: *Dicsőséges nagyurak* . . . c. versével:
Dicsőséges nagyurak, hát
Hogy vagytok?
Viszket-e úgy egy kicsit a
Nyakatok?
- 489 *in nomine Domini* — isten nevében
- 574 *Dicső Hunyad s a hős János bardi* — Kapisztrán János (1386—1456) olasz ferences szerzetes a török hódítók ellen lelkesítő beszédekkel buzdított; részt vett Hunyadi János oldalán a nándorfehérvári ütközetben (1456).
- 613 *kalandos urak* — A magukat „kalandosoknak” nevező nemes urak szövetsége csak később jött létre, s a valóságban Zápolya ellenségei voltak. (L.: MNT I. k. 310.)
- 651 *pántlikás pünkösdi vad tulok* — „Ezek után jött közvetlenül a két felpántlikázott tulok, nekigyürkőzött mészároslegények által vezetettve . . .” (*Egy magyar ndbob. A pünkösdi kirdly c. fejezet.* JKK Regények 5. k. I. k. 152.)

Harmadik felvonás

Sor:

- 44 *jósó* — Egy jósó már Ináncsi Pap Gábor *Dózsa György* c. szomorújátékának „próbadarabjában” is fellép. (Hébe. Zsebkönyv. Kiadta Igaz Sámuel. Bécs, 1825. 196—205.) A romantikus motívummal Eötvös regényében (II. k. 315.) is találkozhatunk: „Anyja megálmodta egyszer, hogy fiát nagy királyi széken látja, s fején korona ragyogott, kezében izzó pálca, oly fényes, hogy szeme kábult tőle, mintha izzó vasra nézne. Körülötte az erdélyi vajda s nagy urak és tömérdek nép, mely üdvözlésére egybegyűlt. Dálnokon egy hétig sem szóltak másról, mint Dózsáné álmáról, s egy vén cigányne megjövendőlte, hogy királyi széken fog meghalni.”
- 63 *megörte* — megörölte
- 95 *arszlán* — oroszlán
- 97 *kalandos bajnokok* — I. a II. felv. 613. sorához írt jegyzetet
- 354 *török kegyelem* — Többször megtörtént, hogy a törökök az ostromlott vár védőinek szabad elvonulást ígértek, de amikor ezek feladták a várat és el akartak vonulni, hirtelen módton legyilkolták őket.
- 516 Benedek Marcell mutatott rá (It 1916. 112.), hogy Barnabás gyilkossága emlékeztet Victor Hugo *A kirdly mulat* c. drámájában Triboulet leányának halálára.

Negyedik felvonás

- 20 *láncúge* — páncélja
- 75 ... *Lenm várnak méneim*;
A szerb határig meg se állj. — „Lőrinc tanácsolta, hogy mindenekelőtt vegye Temesvárt. (...) Ha a szerencse megfordulna, a szomszédos Törökországba könnyen menekülhet.” (Fessler V. k. 910.)
- 168 *Erős és bátor szívvvel halt meg. Ő red*
Szállott a láng, te rád a füst a tűzből. — „Ilyen kínok között Dózsa lélekben, erőben és önuralomban nagyobbnak tűnt, mint legyőzője és bírása; túrt, a nélkül, hogy a fájdalom egy panaszt, egy sóhajtást csalt volna ajkára.” (Fessler, V. k. 915.) — A láng, mint Dózsa hősiességének jelképe: vö. Petőfi: *A nép nevében*:
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; úgy vigyázatok:

Sor:

- 187 Ismét pusztíthat e láng rajtatok.
Én ily örömben lenni nem tudok — A Bornemisza és Zápolya közötti ellentétről Eötvös is megemlékezett. (II. k. 350.)

A SZIGETVÁRI VÉRTANÚK

KÉZIRAT, SÚGÓKÖNYV

Autográf kéziratban csak az I. felvonás 1. jelenetének első 16 sora — Zrínyi nyitó monológja — maradt ránk. A töredéket a Petőfi Irodalmi Múzeum őrizi V. 1073. sz. alatt.

Az OSzK Színház történeti Tárában a drámának két sűgőkőnyve is található. Jegyzeteinkben jelölésük S_1 és S_2 .

Az S_1 $20 \times 25 \frac{1}{2}$ cm nagyságú, 129 számozott lapból álló félvászonba kötött füzet. Könyvtári száma: Sz 65. Címlapján ez olvasható: *A vértanúk. Eredeti szomorújáték 4 felvonásban. Írta Jókai Mór* [1] A címlapon két feljegyzés; jobbra fent: Beadatott. Január 4^{en} 1860. Komlóssy. Jobbra lent: Elfogadtatott jan. 14. Csepregi Lajos.

Az S_2 ugyanilyen nagyságú, 127 lapból álló félvászonba kötött füzet. Könyvtári száma: Sz 65₁. Címlapján ez áll: *A szigetvári vértanúk. Eredeti szomorújáték 4 felvonásban. Írta Jókai Mór*. Jobbra lent: Cs. k. rendőri vizsgálatra adatott Pest. 1860. Martius 18ⁿ. Benkő Kálmán.

Az osztrák főhatóság a sűgőkőnyv utolsó lapjára vezette az engedélyezést:

N° 1154. G.

Das Bühnenstück „A szigetvári vértanúk” Eredeti Szomorújáték 4 felvonásban. Írta Jókai Mór wird zur Darstellung auf dem Pester ungarischen National-Theater hiemit zugelassen; es hat jedoch der in der 11 Szene des IV. Aktes vorgeschriebene Altar hinwegzubleiben, ferner sind die Seite 14, 30, 31, 33, 34, 35, 36 und 112. roth gestrichenen Stellen zu beseitigen, beziehentlich in der angedeuteten Weise abgeändert vorzuführen.

Vom kk. General Gouvernement
des Königreiches Ungarn
Ofen am 27. März 1860.
Im Namen Sr. kaisl. Hoheit
Haller G

[A szigetvári vértanuk. Eredeti szomorújáték 4 felvonásban. Írta Jókai Mór. c. színpadi mű a pesti magyar Nemzeti Színházban ezennel előadásra engedélyeztetik; de a IV. felvonás 11. jelenetében előírt oltárt el kell hagyni, továbbá a 14., 30., 31., 33., 34., 35., 36. és 112. oldalon pirossal jelzett helyeket mellőzni kell, illetőleg a megadott módon megváltoztatva előadni. A királyi Magyarország császári-királyi fő kormányzóságától, Budán, 1860. március 27-én a császár őfelsége nevében Haller G.]

A két példány viszonya egymáshoz tehát a következő. Jókai a színházhoz az S₁-et nyújtotta be, amint azt Komlóssy Ferenc bejegyzése bizonyítja. A drámabíráló bizottság viszonylag rövid időn, 10 napon belül elfogadta a darabot. Ezt a tényt már Csepregi Lajos jegyezte fel a címlapra, mert Komlóssy 1860. január 13-án meghalt. Úgy látszik azonban, hogy az elfogadás ellenre a bíráló bizottság bizonyos változtatásokat javasolt Jókainak. Így keletkezett az S₂, amelyet két hónap múlva — ennyi ideig tartott a javítás munkája — Benkő Kálmán, Komlóssy utóda a színház könyvtárosi állásában, nyújtott be a cenzorhoz. Ezt a példányt engedélyezte a cenzor, e szerint játszották a darabot, és ez a szöveg szolgált az 1860-i kiadás alapjául is.

KELETKEZÉS, FORRÁSOK

A dráma az 1859/60-i politikai események légkörében jött létre, s ugyanezt a célt szolgálta, mint a *Dalma*: az áldozatos, önzetlen hazaszeretet, a hősiesség ellenállás érzésének erősítését.

Megírásának időpontját, megközelítő pontossággal, a következőkben állapíthatjuk meg. A dráma első kidolgozását, az S₁-et Jókai 1860. január 4-én adta át a színháznak. Minthogy a kézirat másolása legalább néhány napot vett igénybe, Jókai 1859. december végén fejezhette be művét. Feltételezésünket megerősíti a Vasárnapi Újság 1859. december 18-isműében olvasható hír: „Jókai Mór, mint a Hölgyfutár írja, egy nagy történelmi drámát fog még e hó folyamán a színházhoz beadni. A mű különféle versnemekben van írva, s hőse Zrínyi Miklós, a szigetvári hős.”

Másrészt a 6. (XXIV.) notesz 27. 26. és 25. rectóján, valamint a 26. és 25. versőjén olvashatók a dráma fő forrásából, Hammer-Purgstall: *Geschichte des osmanischen Reiches* c. művének II. kötetéből kifert nevek és események, mondások. (L.: JKK *Följegyzések* I. Bp. 1967. 254–255.) Az első ilyen feljegyzés — „Ferahád aga, ulufeskik vezére öt korán olvasó” — előtt a 81. jegyzet: „Álmosban az ördögök jó akaróik volt”. Ez az *Álmos* nem más, mint Szigligeti ilyen című drámája, amelyet 1859. november 4-én mutattak be. Ebből tehát

arra következtethetünk, hogy Jókai 1859 november első napjaiban olvasta és jegyzetelte ki Hammer-Purgstall művét.

Elhamarkodott dolog volna azonban azt állítani, hogy csak ekkor fogott hozzá a *Szigetvári vértanúk* írásához. Erre a következő adatok figyelmeztetnek. Ugyanennek a notesznek a 49. versőjén a 915-ös szám után ez áll: „Hunnia álmoképe Zrínyiben.” Feltehető, hogy ez a dráma IV. felvonásának II. jelenetére vonatkozik: „Szelim lefekszik kerevetére és elalszik. Csendes méllázó zene, álomlátás; Anna jelenik meg előtte túlvilági fénykörben, kezében egy vért, Magyarhon címerével.” (L.: JKK *Följegyzések* I. k. 242.) Két sorral lejjebb pedig ezt olvashatjuk: „917 Az ország bajnoka. (dráma)”, ami Zrínyit is jelentheti. Minthogy pedig e két adatot megelőző és követő feljegyzésekről a kötet szerkesztői azt állapították meg, hogy azok általában 1859 elejéről valók, valószínűnek látszik, hogy Jókai már 1859 elején tervbe vette a szigetváriakról szóló színdarab megírását, a végső kidolgozáshoz pedig ugyanez év novemberében fogott hozzá.

A *Szigetvári vértanúk* forrását illetőleg ugyanazt mondhatjuk, mint a *Dózsa György* esetében. Zrínyi Miklós és társainak 1566-i várvédelme és hősi halála közismert esemény volt, kisebb-nagyobb részletességgel mindegyik historikusunk megemlékezett róla, s szépirodalmi feldolgozásának száma is légió. Ez utóbbiak közül Zsigmond Ferenc megállapítása szerint Theodor Körner sokat vitatott, de ennek ellenére a hazai színpadokon gyakran játszott *Zrínyi c.* drámája volt „észrevehető hatással” Jókai darabjára. „Ez a két munka mint két ikertestvér, úgy hasonlít egymáshoz, részint a felhasznált történeti forrás közös volta, részint a Jókaira gyakorolt Körner-hatás, részint — úgy látszik — mindkét költőnek a tragikumra vonatkozó hibás elmélete miatt. Szigetvár védői közt nincsen senki — se férfi, se nő, se Körnernél, se Jókainál — akinek lelkében valami változás, fejlődés, mozgalom, egyszóval történés esnék meg. (. . .) Körnernél is, Jókainál is Szolimán az, aki tragikai érdeket tud maga iránt kelteni bennünk. (. . .) Jókai a két nagy ellenfél bemutatását nem Szolimánnal kezdi, mint Körner s így még sincs annyira előtérbe állítva a szultán alakja a Zrínyi rovására, de majdnem ennyi az egész különbség a két dráma közt. A legapróbb részletekig menő hasonlóság mellett mindössze annyi eltérés van, hogy Körnernél Zrínyinek a felesége is benn van a várban, Jókainál nincs; amott Helena a Zrínyi leánya és a Juranics menyasszonya, emitt Mária csak rokona Zrínyinek és mézesheves felesége Juranicsnak; amott a királyi hadaktól Vilacky hoz üzenetet s csik török fogságba, emitt Annával történik meg mindez.” (231—232.)

Miként előző drámáinak megalkotásánál, Fessler és Szalay művei ezúttal is nagy segítséget nyújtottak Jókainak. (Vö. MNT II.

592—594.) Még nagyobb hasznát vette azonban Joseph von Hammer-Purgstall (1774—1836) már fentebb idézett munkájának. Maga Jókai hivatkozott rá, amikor a III. felvonás első sorához jegyzet formájában odaírta: „Historiai mondás, Hammer-Purgstallnál”, s ezt az utalást a nyomtatott kiadásban is megtartotta. De van még egy másik, közvetett bizonyítékunk is arra, hogy a *Geschichte des osmanischen Reiches* II. kötetében — megjelent Pesten, 1840-ben — foglaltakat kell a *Szigetvári vértanúk* elsődleges anyagszolgáltató forrásának tekintelnünk. Ez pedig a már ugyancsak említett feljegyzések a 6. számú noteszben. A nem kevesebb mint 26 sorba kiírt nevek és az ostrom egyes mozzanataira vonatkozó adatok pontosan abban a sorrendben következnek egymás után, mint ahogy azok Hammer-Purgstall könyvében olvashatók. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy Jókai „kicédlázta” az osztrák történetíró és orientalista nagyhírn munkáját. (A konkordanciákat l. a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* között.) Végezetül megjegyezzük, hogy Jókai ismerte — és a törökök ábrázolásában felhasználta — Decsy Sámuel *Osmanographia*, azaz a török birodalom állapotjának és a magyar kirdlyok ellen viselt hadakozásnak summás leírása. I—III. Bécs, 1788/89. c. munkáját.

A DARAB SZÍNPADI PÁLYAFUTÁSA

A *Szigetvári vértanúk* bemutatójának előkészületeiről 1860. március folyamán kezdenek a lapok jelentéseket közölni. „A Nemzeti Színház személyzete következő új darabok betanulásával foglalkozik (. . .) Vértanúk, dráma Jókaitól (hőse Zrínyi Miklós).” — olvashatjuk a *Nővilág* 1860. március 4-i számában. Majd ugyanebben a folyóiratban egy hónappal később: „Jókainé hosszas betegeskedéséből — közörmre — már annyira felüdült, hogy nemsokára férje *Vértanúk* című darabjában a hős nők hősnője, Anna szerepét játszhatni reméli. (1860. márc. 11.)

A bemutatóra — Szigligeti Ede rendezésében — 1860. március 29-én került sor. A szereposztás ez volt:

Zrínyi	Feleki
Juranics Lőrinc	Rónai
Mária	Prielle Kornélia
Anna	Jókainé
Csáky Bertalan	Szilágyi Sándor
Szecsődi Péter	Bélaízi
Patacsics Péter	Zöldi

Bajony János
Istvánffy Pál
Serénk
Szolejmán
Szokoli
Szelim
Nahumanzade
Ali Portuk
Semsz Achmed
Mahmud
Amhát
Nachim
Ferhád
Lövész
Őr
Orvos
Zuelma

Morvai
Vas
Benkő
Tóth József
Komáromi
Lendvay
Udvarhelyi Miklós
Szűcs
Hubenai J.
Katzvinszky
Szilágyi Béla
Tóth Soma
Udvarhelyi Sándor
Korcsek
Petrik
Gózon
Bognár Vilma

A közönség tetszéssel fogadta a drámát. „Ritka darab, mely oly hatást idézne elő, mint ez; különösen az első felvonás, mely a legékebb nyelven majd rímes, majd rímetlen versekben van írva, s az ihletett költészet zománcától valódi keleties pompában ragyog, annyira megnyerte a közönség osztatlan tetszését, hogy a lelkes tapsoknak se vége, se hossza nem volt. A többi három felvonás is, bár az elsővel nem versenyezhet minden tekintetben, magán viseli Jókai ragyogó szellemét, s az általános tetszést mindvégig kiérdemelte. (...) Szerzőt művének első előadásakor minden felvonás után háromszor kihírták, ugyane megtszítottetés érte őt ma is, midőn a darab ismételtetett. Az előadás jól ment; főszereplők voltak: Feleki mint Zrínyi, Jókainé, ki ezúttal is művészete fényében ragyogott mint Zrínyi húga, Tóth József mint Szolejman szultán és Lendvay mint Szelim, a szultán kegyence. Kik a látványosságban gyönyörködnek, e darabban azok is bőven eltalálják a magukét. A színház mindkét előadásakor megtelt.” (Vasárnapi Újság, 1860. április 15.) Hasonló hangnemben írtak a többi lapok is. Hegedűs Sándorné Jókay Jolánnak, trónk unokahúgának memoárjában – a szereposztást illetőleg tévedésekkel tarkítva – ezt olvashatjuk: „Emlékezem jól arra a lázra, amely a *Szigetvári vértanúk* első előadása után felrázta az ifjúságot, hogy tombolt a közönség. Minden szava gyújtó tűzként repült át a hallgatók szívében. Mikor Róza néni azzal a gyönyörű, szívhez szóló lágy hangján el kezdte szavalni: *„Minden bánatnak van oltogató könnye . . .”* mindenki elfojtott könnyek között hallgatta végig e gyönyörű monológot. Szelimet Szerdahelyi

játszotta, Feleki Zrínyit, Egresi Gábor a török szultánt. Mindenki iparkodott a gyönyörű virágos nyelvet és a magyarnak gyözelmét minél jobban kiemelni. Gyönyörű előadások voltak, mert nemcsak az előadás gyűjtött, de a vértanúk mindig megtették a hatást a nézőkre. Különösen akkor tört ki a közönség tetszése, amikor az utolsó felvonásban az utolsó jelenetben Anna a vár ablakából bíztatja a vezéreket, hogy „*Ne engedjétek az ország címerét! Ne tántorulj el büszke férjiszlv! Ne nézzetek az drulb felé!*” Ekkor a közönség felállt, eljenzett, tombolt, tapsolt, telehintették a színpadot virággal és koszorúkkal, hosszú széles nemzetiszínnú szalaggal. Az utolsó jelenetet kétszer kellett elszavalnia Róza néni-nek, oly hatást tett. Játék után a közönség hozta haza Móric bácsit és Róza nénit, csupa virág és koszorú között.” (*Jókai és Laborfalvy Róza*. Hegedüs Sándorné Jókay Jolán emlékiratai. Bp. 1927. 117.) És a siker ezúttal tartós-nak bizonyult: Jókainak valamennyi, eredetileg is színpadra szánt alkotása közül *A szigetvári vértanúkat* adták a legtöbbször, a fővárosi állami színházakban például összesen 72-szer, utoljára 1925. február 23-án. Évtizedeken keresztül reprezentatív nemzeti drámának számított: díszelőadásával ülték meg 1866. szeptember 7-én Zrínyi Miklós halálának 300. évfordulóját, 1871-ben a kolozsvári színház 50 éves fennállását, 1894. január 5-én Jókai ötvenéves írói jubileumát, 1896. május 3-án az országos millenniumi ünnepséget.

A kritikusok véleménye megoszlott. Legtekintélyesebb napilapunk, a Pesti Napló — kiemelve Jókainé művészi játékát — csak a színpadi sikert regisztrálta, magáról a műről nem nyilatkozott. Persze hallgatása is kritikának számított. Vajda János lapja, a Nővilág sem közölt érdemleges bírálatot, mindössze annyit mondott, hogy „a darab Zrínyi Miklósnak és társainak apotheosisa, megírva azon minden keblet lángkeltő költői szép nyelven, mely csak Jókai tollának adatott meg”. (1860. április 8.)

A Divatcsarnok „mesés szépségű hősköteménynek” nevezte a színdarabot, amelynek egyetlen hibája, hogy nem eléggé drámai. Leginkább még Szelim lehetne tragikus hős, de nincs megindokolva, miért lett törökké — „határozatlan jellemű köpönyegforgató, aki nem érdemelte meg, hogy Anna kibéküljön vele”. (1860. április 3.) Ugyanezt a gondolatot fejtette ki a Hölgyfutár színházi referense is. Zrínyi halála — úgymond — lelkesítő, magasztos, de nem drámai tárgy, mert a főhősben nem küzd két szenvedély. Ezért a dráma inkább „a költészet verőfénye által megvilágított történeti hősképnek az apotheosisnak” nevezhető. A tragikum Annában összpontosul; Szelim sok tekintetben indokolatlan; a török — magyar barátság eszméje nincs kidolgozva. (1860. március 31.)

Bulyovszky Gyula Körner drámájával vetette egybe a *Szigetvári vértanúkat*, s úgy találta, hogy Jókai darabja „Körner ‚Zrínyi‘-je hibáiban nagyrészt osztozik, sőt mert a lyrai nagyobb helyet foglal el benne, és regényesebb színezet miatt elágazóbb, ziláltabb amannál, az *egyöntést* tekintve bizonyosan hézagosabb. Jókai Zrínyije ép oly feszes, mozdulatlan alak, mint Körneré. (. . .) A női hősrészt Körner Zrínyi-nének juttatá, ki igaz, történetileg akkor nem volt jelen Szigetvárt; de e hozzáköltésnél vajjon ajánlatosabb volt-e, hogy Jókai Zrínyiné helyett a történet egy sokkal ködbeburkoltabb alakját szerepelteti Zrínyi mellett mint ennek hőshalála osztályrészését?” A dráma tendenciáját és nyelvét azonban Bulyovszky sem győzte dicsérni: a „darab a korszerű magyar érzést, a magyaros zamatot, az eredetiséget és a nyelvet tekintve kétségkívül nyercemény.” (. . .) Jókai alig használta valahol szép nyelvét erőteljesebben, költőibb melegséggel, s a szónoklati fordulatok, képek s phrasisok gazdagabb zsákmányával mint éppen e műben, mely a személyek lelki állapotához, hangulatához és egyéniségéhez képest majd versben, majd prózában, ezenkívül a vers is majd egy majd más jellemző formában, pattogó rímekben vagy egyszerű jambusokban, majd vontatva, majd sebes lejtéssel — folyik.” (Nefelejts 1860. április 1.)

Ezúttal Vahot Imre is tisztességes hangon bírálta a darab gyöngéit, nem feledkezve meg annak fényoldalairól sem: „Szerzőnek kétségkívül ez a legjobb, legkompaktabb színműve. Ő Körner érzelgős, olvadozó alakjai helyett legalább valódi hősöket állított elénk, kiknek hazafiúi önfeláldozása iránt kénytelenek vagyunk becsüléssel viseltetni. Ámde Zrínyi Miklóst oly magasztos lelkű tragikai hőssé szentesíteni, mint amilyen valódiilag volt, neki sem sikerült. (. . .) Miért? Mert ő elmondja ugyan cifra szép frázisokban, sőt hangzatos hexameterekben, hogy keresztényi s hazafiúi kötelessége a martyrkorona töviseit, sőt halálát zúgolódás nélkül tűrni, — ámde végzetserű balsorsának sötét angyalával nem látjuk őt bátran szembeszállni, indulatainak viharos kifejtésével küzdeni, s e fölött erkölcsileg győzedelmeskedni. És ez abból állt, hogy őt azon hatalom, melynek fennmaradásáért oly csodálatos módon harcolt, s kockáztatta saját és hívei életét, gyámo-ltás helyett rútul cserben hagyá. Ha szerző hősnének e miatti, vagy inkább szemben ezzei lelki tusáját eleven színekkel kiemeli, sokkal több tragikai érdekeltiséget támasztott volna iránta. Vagy tán a viszonyok hatalmánál fogva nem merte kimondani az igazat, s épen úgy szépíté, palástolgatá a dolgok mélyebb indokait, mint Dózsa György-nél, ki kezei közt szintén nem vált tragikai hőssé.” (. . .) Egyébiránt „Jókai e színdarabja tele van hatásos, meglepő jelenetekkel, villanyozó-bazafias mondatokkal, gyöngéd költői epizódokkal, s nyelve fénye-

sebb, szabatosabb, jellemzése biztosabb s erősebb, mint milyent eddigi színműveiben felmutatott, tárgya pedig oly szerencsés s népszerű, hogy még a gyöngébb kidolgozás, kevesebb drámai cselekvény is biztosította volna sikerét.” (Napkelet 1860. április 8.)

Hosszú, három folytatásos ismertetést közölt a drámáról a Magyar Színházi Lap (1860. 15., 16. és 17. sz.); szerzője — bár nem nevezte meg magát — alighanem Egressy Gábor volt. A részletes elemzés, melynek során kitért a rendezésre, az előadásra is, érdekes módon azt méltatja legmelegebben, amiről a többi kritikus csak mellékesen vagy éppen lekicsinylően szólt. „Anna és Szelim epizódja, melyet a szerző a mese drámai meddőségének kárpótlására a darabba szőtt: a leggyönyörűbb líra, mely valaha a honnak szerelmét és a nő szerelmét megénekelte. (. . .) Ez az epizód regényessége által annyira érdekes, költőisége által oly kimondhatatlanul bűbajos, hogy majdnem a főcselekvény színvonalára emelkedik. Szelim és Anna igazi drámai jellemek: természet és kötelesség vlvja élethalál tusáját keblükben, mi által e viszony drámai érdekűvé válik.”

IRODALOM

Bayer József Gyulaiék szellemében értékelte a drámát. „A IV felvonás csupa tableau, semmi cselekvény. Az V tableauban pl. Anna elbeszéli [1] a kirohanás tényét és Szelim közeledését. Végre Szelim itt van, hogy boldoggá tegye Annát. Istenéhez tért. Csakhogy Anna kanócot tett a pince egyik lőporos hordójába. A kanóc leégett és erre a két szerelmes a várral együtt a levegőbe repül! — Ez az akna a levegőbe röpíti az egész tragikai hatást is. Úgy érezzük magunkat a darab után, mintha panorámát láttunk volna beszélő alakokkal. Csakhogy e beszélő alakok nem cselekedtek szívök szerint, hanem csak csoportokká állottak, s mint lelketlen bábok hazafiaszkodó phrasisok szóvivői voltak. Színpadi hatását értjük. És értjük főleg a hatvanas években, de érthető a költői nyelvezete révén is. Vannak jelenetei, melyek magukban költői mélységgel és bensőséggel szólnak szívünkhöz. (. . .) Csakhogy lehet valaki jó költő és azért írhat mégis oly rossz drámát, mint a *Szigetvári vértanúk*.” (DT II. 229–230.)

Szász Károly úgy találta, hogy a dráma középpontjában Anna és Szelim története áll, Zrínyi Miklós csak passzív mellékszereplő. A mű egyébként „szépen zengő melodráma, hatásos tablókkal, de drámai erő tekintetében messze jár a tragikai koncepciójú Zrínyi-eposztól”. (116.)

Vnatskó Berta sem hallgatja el a darab gyöngéit (Zrínyi jellemének drámaiatlanságát, általában az igazi konfliktus hiányát stb.),

de észreveszi pozitív vonásait is. Találó, amit a magyarság és a törökök szembeállításáról mond. „A jellemrajzolat tekintve, a darabban a szultán alakjának megrajzolása sikerült talán legjobban. A dicsvágnak betege, amelynek kielégíthetelensége siettetni halálát. Jellegzetes keleti uralkodó, aki teljesen rendelkezik alattvalóinak élete és halála fölött, akik nem szeretik, de rettegik és ezért vakon engedelmeskednek neki.

Érdekes az az ellentét, amit Zrínyi és fegyvertársai, katonái és Szulejmán szultán és alattvalói viszonya között megfigyelhetünk. Amazok tántoríthatatlan elhatározással, önként osztoznak Zrínyi sorában, a szultán embereit pedig a vakhit, a rettegés, néhol a jutalomra-vágyás ösztönzi kitartásra és továbbbarcolásra.” (33–38.)

Pintér Jenő szerint „Jókai Mór történeti drámái közül ennek a tragédiának volt legnagyobb sikere. Hősei nagyon tetszettek, hazafias szelleme elragadta a közönséget. A korfestés és lélekrajz nagyobbára jó is, hatásos jelenetek nélkül sem szűkölködik a darab, dialógusai költőiek, de meséje vonatott, az érdeklődést pedig erősen csökkenti az előre látható kifejtlet.” (38.)

Zsigmond Ferenc — a már idézett Körner-párhuzam kifejtése mellett — Egressy Gáborhoz hasonlóan a mellékcselekmény jelentőségét hangsúlyozza. „Jókainál az egyetlen új és eredeti motívum a renegát alakja s Annával való kölcsönös szerelme. (Jegyzetben: Ez alighanem Vörösmarty-hatás. Vö. Omár és Ida alakjával és szerepével az *Egerben*.) A hazafiság megközelíthetetlen félisteneinek unalmas fensége közepett ez az epizód tud bennünk igazán emberi érdeket ébresztetni a fásasztróan egyhangú fortissimót ez a halk, mélabús dallam szakítja meg egy pár helyen ábrándos pihenőül; szinte jólesik látnunk a sok tökéletes — és tökéletességükben egyoldalú — jellem között egy olyat, aki megtevédett és ezért keblében van az igazi csatatér; akinek megbocsáthatunk, mert szenvedett, aki gyarló ember volt, mint amilyenek mi vagyunk. Persze akkor érdemelne meg igazán részvétünket, ha tévedésből, renegát voltából folyna bűnhődése, de Jókai ilyenkor meg szokta fogni a Nemezis kezét s a csapást más irányba, rossz irányba terelni. A renegát az utolsó percben ismét kereszttyénné lett s a várvédők közt Anna mellett lelt hősi halált.” (232–233.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Nem tüntettük fel az alábbi, következetesen ismétlődő eltéréseket:

Főszöveg

(1860)

Zrínyi

S₁

Zrínyi

S₂

Zrínyi

NK

Zrínyi

Csáky		Csáki	
Istvánffy	Istvánfi	Istvánfi	Istvánffy
Szecsődi		Szecsődy	
Szerénc	Szerenc	Szerenc	Szerénc
Szolejman	Szolejmán	Szolejmán	Szolejman
		és	
		Szolimán	
Mahmud	Machmud	Machmud	Mahmud
Ferhád	Ferhad	Ferhad	Ferhád
A jelenetek számozása betűvel			A jelenetek számozása arabs számmal

Megjegyezzük még: Az S_1 és S_2 legnagyobbbrészt azonos egymással. Ahol tehát a főszövegtől való eltérést S_2 -vel jeleztük, ez az S_1 -re is értendő. Az S_1 szövegeltéréseit csak akkor jelezzük, ha ezek kizárólag erre a példányra vonatkoznak.

1-16 a kéziratban:

Még lángol az ég a nap alkonyatán
 S már csillagait felhossa az éj
 <Már támad a hold a hideg halott nap után>
 <Végső> <Az égi király el sem hunya tán>
 Még véres a felhő a nap után
 S már réme <hideg> a sápatag hold íme kél.
 Oh <lángba> vérbe borult mennyboltozat ott <ott fenn>
 Rossz példa adója a földnek <földi világnak>
 <Úgy váltod a holdat a nappal után>
 Mint váltogat itt a föld minket emitten>
 Nappal beborulsz, napod eltakarod
 S <éjjel> kiderülsz <hogyan> lássuk a holdat> ha a hold fényszarvai nőnek.

A bánatos arc — nincs már hova nézzen.
 <A földön az ozmán holdja ragyog>
 . . . dúlnak az átok verte fajok>
 A földet az ozmán bírja egészen
 S hiába <kiáltjuk> keressük a boldog eget.
 Ah ott is az ozmán hold fenyeget
 Ám hogy ha az ég s föld hódol a holdnak,
 Én megmaradok az elhunyt nap hívének
 Rossz sугaraid bűbáit gyakorolnak
 Földön, egen, csak Zrínyi szívén nem.

Első felvonás

Sor:

- 1 előtt oldal (S₂: oldal)
 Kívül (NK: Kivülről)
 hangzik: S₂-ben hiányzik
- 1—16 L 930. laponl
- 15 ságaraid (NK: sugaraid)
 23 Serénk. (NK: Serénk,)
 25 jön, s hozz (S₂: jön, hozz)
 31 menyegződből rosz fiu. (NK: menyegződből,)
 32 kis (S₂: szép)
 53 visszajő (S₂: visszajön)
 Istenemtől (S₂: Istentől)
 60 célzattal (S₂: célzással)
 65 sziv (NK: szív)
 66 S₂-ben: 3^{ik} Jel. Előbb(eniek) Nők nélkül
 74 Eger várának indula; (S₂: A felvidéknek indult hódításra;
 NK: indula,)
 80 reáml (1860; NK: reám? sh. emendáltuk)
 87 így (NK: így)
 93 szellemi (NK: szelleme)
 96 fa. (NK: fa,)
 98 e fészeknek (NK: a fészeknek)
 96 Törendő, ami kő, megég a fa. (NK: fa,)
 103 mink (S₂: mi)
 125 velem (S₂: velünk)
 126 jöve. (S₂: jövének)
 130 e várban (S₂: a várban)
 132 szív, hiába (NK: szív hiába)
 135 Ha mágnes (S₂: Ha a mágnes)
 150 A míg (NK: a míg)
 155 eszközink. (S₂: eszközünk. (El Csákyval))
 155 és 156 s.k. S₂-ben nincs színi utasítás
 159 után (Kilép és visszatér, Annát és Máriát vezetve): S₂-ben hiány-
 zik
- 175 Segíteni (S₂: Segíteni)
 177 ott. (NK: ott,)
 181 leendl (S₂: leend,)
 188 abban (NK: abba)
 189 ottl (NK: ott?)
 197 kérdd (S₂: kérdezd)
 198 Megtiltsam-e Ha (NK: Megtiltsam-e, Ha)

Sor:

- 199 oda. (NK: oda?)
216—218 ezt a három sort a cenzor törölte
226 keblire (S₂: keblére)
231 férfiak, (NK: férfiak?)
232 homlokodra. (NK: homlokodra?)
261 s az szívemnek (S₂: s a szívnek)
261 után Juranics, Mária, nők, férfiak el. (S: *Mind elmennek, nők férfiak.*)
262 előtt Anna: S₂-ben hiányzik
267 szenved. (NK: szenved.)
268 meleg (S₂: mely)
281 össze (S₂: össze)
289 vet; (NK: vet.)
295 felhőben. (S₂: felhőkben)
296 estenden (S₂: csendesen)
303 össze. (NK: össze,)
311 Csak (S₂: *Há*)
332 csatáznál" (NK: csatáznál":)
345 bégl (NK: bég:)
354 Kinálgatunk (S₂: Kinálgatánk)
361 Az meg ne hasson (S₂: *Azt meg ne halljad*)
372 felőle, (S₂: felőle *hirt,*)
378 mást szentcinktől (S₂: *már Istenemtől*)
395 Szü lángival megolvadásra (NK: *szive lángjával olvadásra*)
399 S halva (NK: S *ha* halva)
406 kötőléket (NK: köteléket)
406 és 407 s.k. kötőléket (NK: köteléket)
408 renegát (NK: renegát?)
410 és 411 s.k. körültekint, zila (S₂: *zildt*) (NK: körültekint zila)
411 kapaszkodik (NK: kapaszkodott)
425 vagyok: (NK: vagyok.)
432 úgy (NK: úgy)
442 hitszegett! (NK: hitszegett.)
443 hódító (NK: hódító)
449 meggyógyítál (NK: meggyógyítál)
470 háborítalak (NK: háborítalak)
470 és 471 s.k. Előbbiek (NK: Előbbiek)
476 várat? (NK: várat,)
477 kitüntetés; (NK: kitüntetés?)
487 követ, (NK: követ?)
488 Zrinyit (NK: Zrinyit,)

- Sor:
- 492 véle: (NK: vélc.)
- 497 ahoz (NK: ahhoz)
- 501 Mahommedet: (NK: Mahommedet;)
- 508 kínhalállal (NK: kínhalállal)
- 519—520 ez a két sor az S_2 -ben hiányzik
- 520 rémitve (NK: rémitve)
- 529 benn (S_2 : benne)
- 532 *annak*, — *aki nem szeret*: a cenzor törölte
szeret. (NK: szeret;)
- 537 harcizaj (NK: harci zaj)
- 538—541 ezt a négy sort a cenzor törölte
- 558 balfélé? (NK: balfélé)
- 565 jelleme (S_2 : szelleme)
- 586 füstí (NK: füstje)
- 589—596 ezt a nyolc sort a cenzor törölte
- 594 *lengyel* (S_2 : *német*)
- 598 *azt* (S_2 : *ezt*)
- 601—604 ezt a négy sort a cenzor törölte
- 617 mindenestül (S_2 : mind)
- 628 *Elébb* (S_2 : *Inkább*)
nyelvemet kezemmel (S_2 : nyelvem *ennen* kezemmel)
- 633 fejdelem (NK: fejedelem)
- 640—643 annak címere... fejedelem: ezeket a sorokat a cenzor
törölte
- 643 *fejdelem* (NK: fejedelem)
- 644 *cimem*. (NK: *cimem*.)
- 678 vérengzés — (NK: vérengzés)
- 694 irigyleni: (NK: irigyleni;)
- 706 már *nagyba'* megy (S_2 : már *köztünk* megy)
- 708 tüzgolyóval (S_2 : tüzgolyókkal)
- 709 most *a* régi (S_2 : most *is* régi) (NK: most *is a* régi)
- 718 kíméld (NK: kíméld)
- tiédet (NK: tiedet)
- 721 *enkezemmel* (S_2 : *önkezemmel*)
- 736 és 737 s.k. áhitattal. (S_2 : áhitattal *feléz az égre.*)
- 740 *Im* (S_2 : *Igy*)
- 742 vértanúk (S_2 : *martyrok*)
- 748 mélyiből (S_2 : mélyéből)
- 748 és 749 s.k. hüvelybe (NK: hüvelyébe)
- 753 *láss* (NK: *lásd*)
- 766 *ajkán* (S_2 : *ajkaim*)

Sor:

- 770 Isten atyánk (NK: Isten, atyánk)
772 Úgy (NK: Ugy)
773 szót? (NK: szót — —)
774 után Függöny (S₂: A függöny)

Második felvonás

- 1 előtt könyvekből (S₂: könyvből)
17 és 18 s.k. utána zúgják (S₂: utána.)
19 S_r-ben Allah négyszer ismétlődik
30 semmil (NK: semmi.)
47 Győzelmeimnek (S₂: Győzelmimnek)
66 régóta. (S₂: régóta is.)
82—101 Hát te . . . legjobban nekem: S_r-ben hiányzik, az S₁-ben megvan
85 Ötvenhét (S₁: Ötvenhat)
89 mit tudna ősz fejed? (S₁: mit tud kopasz fejed)
127 közül (S₂: körül)
130 Hágcsókkal ez a (S₂: S hágcsókkal a)
132 várfalig (S₂: várfaldig)
133 keresztül (NK: keresztől)
143 és 144 s.k. elő vesz (S₂: elvesz)
közül — (NK: közül)
közül (S₂: közül)
146 ormáin (S₂: ormán)
160 éltit (S₂: éltét)
163 faldra (S₂: fokdra)
167—171 S_r-ben és S₁-ben hiányzik
175 jön (S₂: jösz)
176 és 177 s.k. Szolejman, Szelim, Imám, Nagyvezér marad: hiányzik az S₂-ben.
187 vissza újra (S₂: újra vissza)
196 pribég (NK: pribék)
208 ez (S₂: az)
Függöny lehull: S_r-ben hiányzik
210 előtt Nyílt tér . . . kereszt: NK-ban hiányzik
piacán (S₂: piarcán)
lófarkat (NK: lófarkot)
210 Miénk (S₂: Mienk)
harc, (S₂: harc!)
221 vezérrel (S₂: agóval)

- Sor:
- 234 és 235 s.k. Előbbiek (S₂: Előbbiek)
koszorúkkal — (NK: koszorúkkal)
- 240 kísért (S₂; NK: kísért)
- 246 élinck: (S₂: élének,)
- 250 hozok. (NK: hozok:)
- 253 Csókot: megérdemeltet (S₂: csókot kiérdemeltet)
- 258 Bevégézé (S₂: Bevégzézé)
- 261 Győry (S₂: György)
- 263 után kópjákra (S₂: kópjára)
halottakra (S₂: holtakra)
megy (S₂: halad)
- 267 győzedelmi (S₂: győzelmi)
- 272—274 az S₂-ben hiányzik, az S₁-ben megvan
- 283 az S₂-ben hiányzik, az S₁-ben megvan
- 291—296 az S₂-ben hiányzik, az S₁-ben megvan
- 299—300 az S₂-ben hiányzik, az S₁-ben megvan
- 330 tesszük (S₂: tettük)
- 333—335 az S₂-ben hiányzik, az S₁-ben megvan
- 345—347 az S₂-ben hiányzik, az S₁-ben megvan
- 354 el hát e (S₂: el e)
- 385 rólad (S₂: róla)
- 397 csupán, (NK: csupán:)
- 402 bürük (1860: bürök — sh. — emendáltuk)
- 404 halálra (S₂: halálba)
- 409 előbb-előbb (S₂: előbb-előbb)
- 417 míg (NK: míg)
- 428 Kanisát (NK: Kanizsát)
- 431 Kanisára (S₂; NK: Kanizsára)
- 435 Szerez (S₂: Szerezz)
- 448 hőseit (S₁: hőstét)
- 487 elbeszélést (S₁: elbeszélte)
- 489 ez (S₂: az)
- 502 levél (S₂: lettél)
- 530 után Fügöny legördül (S: Fügöny.)

Harmadik felvonás

- 2 megtörhetetlen (S₂: megtörhetlen)
- 3 szalamander ez, mely (S₂: szalamander, mely)
- 8 és 9 s.k. Semszre (S₂: Semsz Achmetra)
- 13 győzelmet (S₂: győzedelmet)
Achmet (S₂: Achmed) (NK: Ahmet)

- Sor:
- 18 Sántítva (NK: Sántítva)
- 19 Nachim *bég.* (NK: Nachim.)
- 25 *A legközelebbik* (S₂: *Legközelebbi*)
- 45 megdühítik (S₁: megdühödik)
- 52 Vihar (S₁: *A vihar*)
- 63 vájva: (NK: vájva,)
- 70 *már őt — a* (S₁: *őt már a*)
- 81 töltik: (NK: töltik,)
- 83 hírem (NK: hírem)
- 87 Szájában (NK: Szájába)
- 100 ez, (NK: ez.)
- 104 ezt (S₁: azt)
- 114 földön jó nekem (S₁: földön nekem)
- 119 lány (NK: lány)
- 123 szívem (NK: szívem)
- 128 nem a várat (S₁: nem várat)
- 145 szívét (NK: szívét)
- 146 könnyivel (S₁: könnyeivel)
- 147 gátolra (NK: gátolja)
- 150 úgy (NK: úgy)
- 162 sáncain? (S₁: 1860: sámcain. — sh. — Emendáltuk)
- 188 asszony-személy lelkével (S₁: asszony lelkével)
- 195 e halmon (S₁: a halmon)
- 211 gyászolót (S₁: gyász nődt)
- 213 Zrinyi, megtudandja (NK: Zrinyi megtudandja)
- 215 kürtfuvó kísérte (S₁: kürtfuvóra bizta)
- 226 hajszálért (S₁: hajszálért)
- 237 rendben (NK: rendbe')
- 247 végezed (S₁: végezed)
- 248 Előbb (S₁: Előbb)
- az élű égről (NK: az égről)
- 312 Gyüölösz (NK: Gyűlölsz)
- 314 mélyiből, (S₁: mélyéből). (NK: mélyiből.)
- 326 *ugrds* (S₁: *futds*)
- 333 S₂-ben hiányzik
- 337 az (S₁: ez)
- 338 azt tölem (S₁: tölem azt)
- 340 semmi (S₁: senki)
- 352 és 353 s.k. mindketten balra el (S₁: El mindketten balra) Jobbról Szolejmán és török urak, középről Ferháá jőnek. (S₁: Jobbról Szolimán, török urak, középről Ferháá.)

- Scr:
- 353 *Már visszajöttél?* (S_2 : Visszajöttél?)
 359 *törülte* (S_1 : törölte)
 361 *Mondd nagy hatalmas* (S_2 : Mondd meg hatalmas)
 372 *alkuszom le Abból* (NK: alkuszom Abból)
 387 *e bástyákon* (S_2 : a bástyákon)
 389 *szív*, (NK: szív.)
 tanum! (NK: tanum.)
 390 *Itt* (S_2 : Itten)
 ur. (NK: úr.)
 394 *tettem azt nagy* (S_2 : tettem nagy)
 414 *után taszítja vissza hüvelyébe* (S_2 : taszítja hüvelyébe)
 Függöny legördül: S_2 -ben hiányzik
 415 *előtt felvonásbeli* (S_2 : felvonási)
 Magyar főurak mind, Mária (S_2 : Magyarok, Mária)
 457—458 *az S_2 -ben hiányzik, az S_1 -ben megvan*
 458 *Tűzben* (NK: Tűzben)
 465 *az S_2 -ben hiányzik, az S_1 -ben megvan*
 471—472 *az S_2 -ben hiányzik, az S_1 -ben megvan*
 478— *az S_2 -ben hiányzik, az S_1 -ben megvan*
 483 *után megállva* (S_2 : állva)
 484 *után Függöny le hull* (S_2 : A függöny le NK: Függöny legördül)

Negyedik felvonás

- 1 *előtt nyitott sátor* (S_2 : nyitott tér)
 sátorba (S_2 : sátorra)
 12—16 S_2 -ben hiányzik, S_1 -ben megvan
 31—37 S_2 -ben hiányzik, S_1 -ben megvan
 48 *tán halott leend* (S_2 : tán elesik)
 49 *szellő szép két szeme* (S_2 : szelídek szemel)
 49 és 50 s.k. *előbbi* (S_2 : előbbi)
 szomszéd szobában (S_2 : szomszéd sátorban)
 méldzó (S_2 : tündéri)
 hangzik (S_2 : hallik)
 ald s fel (S_2 : fel s ald)
 52 *rá*, (S_2 : rá:)
 53—67 S_2 -ben hiányzik, S_1 -ben megvan
 71 *lapdacsot* (NK: labdacsot)
 75 és 76 s.k. *Szokoll* (S: Nagyvezér)

Sor:

- vezétre és az orvosra (S₁: *nagyvezétre és orvosra*) (NK: és orvosra)
- 77 *tőle már körül* (S₂: *tőle körül*)
- 85 *Amaz meg* (S₂: *Amaz pedig*)
- 93 *Ei kell* (NK: *Be kell*)
- 103 *e* (S₂: *a*)
- 106 *csúföldi* (S₂: *gúnyoldí*)
- 110 *hogya volna ez* (S₂: *hogya ez*)
- 111 *Az* (S₂: *Ez*)
- 113 és 114. s.k. S₂-ben (A vár felé)
- 117 és 118 s.k. S₂-ben: (Orvoshoz)
- 124 és 125 s.k. *felsegtik* (S₂: *Felsegti*)
- 128 *Meghalt-e?* (S₂: *Meghalt?*)
Még (S₂: *De még*)
harsona (1860: *harezona* — sh. — emendáltuk)
- 129 *üt vére* — (NK: *üt a vére*)
- 138 *Orvos* (S₂: *Nagyvezér*)
- 139 *halva volna már* (S₂: *halva van már*)
- 140 *kéz* (S₂: *szív*)
- 180 és 181 s.k. *tilinkókkal* (S₂: *tilinkóval*)
réztányérok (S₂: *réztányérral*)
fején a méhkas (S₂: *fején méhkas*)
- 191 *leszálisz* (S₂: *lemégy*)
- 199 és 200 s.k. *hátravonulnak* (S₂: *hátrahúzódnak*)
- 199 után Mahmud (előlép)-től 213 ... *magas nevének* (Elvonulnak)-ig az S₂-ben hiányzik
- 230 *Áli* (NK: *Áli*)
- 239 és 240 s.k. *dolimán* (S₂: *dolmány*) (NK: *dolmán*)
salvári (NK: *salavári*)
aransujtással kihányt veres harisnya, völdn arannyal kivarrt gömbölyű (S₂: *aransujtással kivarrt gömbölyű*)
- 243 S₂-ben hiányzik, S₁-ben megvan
- 245 *engedéd* (S₂: *engeded*)
- 248—249 S₂-ben hiányzik, S₁-ben megvan
- 248 *mindíg* (NK: *mindíg*)
- 258 *győzelem* (S₂: *győzedelcm*)
- 267 *ígét* (NK: *ígét*)
- 295 után (*Függöny legördül*): S₂-ben hiányzik
- 296 előtt *Első felvondsi terem* (NK: *Terem az első felvondsból.*)
- 302 *irígylő* (NK: *irígylő*)
- 314 *csapósmak* (S₂: *csapódnak*)

- Sor:
- 332 rosz (NK: rossz)
 Kit jó (S₁: Kit merre jó)
- 333 *két követ* (S₂: egy követ)
- 353 *A jó horvát vitéztek a magyarral Most egyetértve: a cenzor törölte*
- 363 és 364 s.k. feladja rd a (S₂: feladja a)
 364 *dolmányt* (S₂: köntöst)
- 381 és 382 s.k. odanyújtja (S₁: odaadja)
- 384 e hüvelyt (S₂: a hüvelyt)
- 405—407 S₁-ben és S₂-ben:
 *Két jó fiannak, aki távol innen,
 Beszéld el, hogy milyen vala haldlom
 Kínscet redjok ime nem hagyok; —
 De egy nevet, amely mocsoktalan. —*
- 408 és 409 között S₂-ben Csáky hiányzik
- 411 várnak (S₂: vártak sh?)
- 420 S szeretni (S₂: Szeretni)
- 423 rosz (NK: rossz)
- 427 mondád ki ezt (S₂: mondád azt ki)
- 439 és 440 s.k. Nők (S₂: hölgyek)
- 442 álmaidban (S₂: álmodban)
- 462 és 463 s.k. künn távolból (S₂: kívül távolról)
- 467 most (S₁: ma)
- 469 díszesen (NK: díszesen)
- 472 örökké (S₂: örökre)
 hívek (NK: hívek)
- 478 szerelmiben (S₂: szerelmében)
- 479 és 480 s.k. férfiak, nejeiket öelve, páronkint (S₂: férfiak nejeikkel páronkint)
- 497 rosz (NK: rossz)
- 500 harangozdm (S₂: harangozék)
- 509 és 510 s.k. ablak előtti emelvényre (S₁: ablak előtt)
- 532 cimerével (NK: címerével)
- 537 kéked (NK: képed)
- 538 Halál! haldl! halál minden (NK: Halál! halál! minden)
- 565 elhulltanak (S₁: elhaltak)
- 566 vítatott (NK: vitatott)
- 573 Alláhd (S₂: Alláh)
- 574 öt: elébb (S₂: öt elébb)
- 574 és 575 s.k. lobogtatva (S₂: lobogtat)
- 584 És (NK: S ki)

Sor:

- 587 kezében (NK: kézbe)
596 velem. (NK: velem.)
599 vágysz; (NK: vágysz.)
600 és 602 s.k. S₁-ben és S₂-ben:

Szelim

(rémülten ugrott fel előbb, tévődözva dll)

Anna

És azt mi a haldl után jds?

Mi jön tehát majd a haldl után?

A menny-e, ahova engem követsz,

Ha megtérsz, vagy Mohamed édene

Holott gyönyört mosolygó arcu hurik

Várnak redd? — Vagy a pokol? —

- 602 Szelim Oh (S₂: Szelim *(reszketve térdre esik)* Oh)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Első felvonás

- 16 és 17 s.k. *Serénk* — Fesslernél (VII. k. 59.) és Hammer-Purgstallnál (II. k. 322.) Cserenkő Ferenc, Szalaynál és Körnernél Serenk Ferenc, később a MNT-ben (II. k. 71.) Serédy Ferenc
- 30 *Juránics Lőrinc* — Hammer-Purgstall „hűséges zászlós”-nak (II. k. 322.), Fessler „nemes iljúnak” (VII. k. 58.) nevezi.
- 35 *Csáky Bertalan* — Szalaynál Csáky György, a „délceg ifjak” egyike. (IV. k. 349.)
- 51 *Nőm nincs a várban* — Lényeges különbség, hogy Körner drámájában Zrínyivel együtt Rosenberg Éva is életét áldozza; ő az, aki a darab végén a löportornyot a levegőbe röpíti. Jókai: jobban ragaszkodott a történelmhez: Rosenberg Éva 1578-ban férjhez ment Geroldo Pál olasz márkához, s 1591-ben halt meg Mantuában.
- 52 *Csákvár* — Csáktornya, a Zrínyi család birtoka. Ma: Cakovec, Jugoszlávia.
- 73 *A mint a szultán roppant táborával*
Eger várának indula;
Egyszerre megmásva szándokd! — „Szolimán a péterváradhiidon keresztül Eger ellen akart vonulni. Ekkor érkezett a hír, hogy Zrínyi Miklós Siklósnál Mohamedet, az egy-

Sor:

- kori étkefogót, megrohanta, őt és fiát megölte és egész táborát kifosztotta. (. . .) Szolimán ezen feldühödve a hadjáratnak Eger ellen irányított tervét megváltoztatta, hogy mindenekelőtt Zrínyi Miklóst Szigetvár elfoglalásával megbüntesse." (Hammer-Purgstall II. k. 317.)
- 157 *Bajony János* — Fessler Zrínyi „bátor kapitányai” közt említi. (VII. k. 60.), Szalay „délceg ifjunak” nevezi. (IV. k. 349.)
- 315 *Szelim, a renegdt* — Jókai Szelim és Anna alakjára, történetére Vörösmarty Eger c. kiséposzában található példát, Omár és Ida sorsában. (L.: Zsigmond 232.)
- 350 *szpahik* — a legvitézebb török lovaskatonák, úgy mint a janicsárok a gyalogságnál
- 410 és 411 s.k. *zila* — zilált, kuszált
- 533 *A jó Európa minden nemzetének Bástyája lenni ozmán fegyver ellen* — a XV. század elejétől elterjedt felfogás költői megfogalmazása
- 576 *Velünk egy bölcsőben támadt rokon* — A múlt század közepén még sokan kételkedtek a magyarság finn-ugor eredetében, s a török rokonság mellett kardoskodtak.
- 611 *Holmi hadnagyok Mohammedet, kedvenc étkefogóját, Sikéls alatt elejték* l. a 73. sorhoz írt jegyzetet.
- 631 *Szigetvárt, hogyha dtadod neki, Egész Horvátország s Slavónia Tiéd lesz* — „Szolimán hiába igyekezett Zrínyi kitartó hősiességét felszólításokkal és egész Horvátországra vonatkozó ígéretével megtörni.” (Hammer-Purgstall II. k. 320.)
- 634 *János kirdly Erdély hondban* — Szapolyai János Szolimán segítségével nyerte el a magyar királyi trónt és az erdélyi fejedelemséget.
- 639 *Sem Horvátország, sem Slavonia Nem a nagyuré: annak cimere* *Hozd van nőve a hon ciméréhez* — Célzás, hogy a két terület ebben az időben a magyar királysághoz tartozott.
- 719 *Patacsics Péter* — Fesslernél is szerepel a „bátor kapitányok” sorában (VII. k. 60.), Szalay szerint lovas hadnagy volt. (IV. k. 349.)
- 727 *Istvánffy Pál* — 1. előző jegyzetünket

- 1 előtt *Négy korán-olvasó, ötödiknek az imdm* — Amikor Szolimán bevonult Pécsre, „elől ment az ulufedzsi tábornoka, Ferhád aga és a muteferrikák főnöke öt Korán-olvasóval, akik a zászló alatt a győzelem és hódítás szuráját olvasták fennhangon”. (Hammer-Purgstall II. k. 319.)
szura — a Korán egy-egy fejezete. A drámában olvasható győzelmi szurát Jókai költötte.
- 13 *Alsirdth hid* — a mohamedán vallás szerint a paradicsomba vezető híd; olyan keskeny, mint a beretva éle, alatta a pokol, felette a hívőknek világító lámpa, amely kialszik, ha bűnös lép a hídra.
- 60 és köv. „A belső városnak öt védőbástyája volt, háromszoros vízárokkal körülvéve, földből és rőzsből építve, csak a kerek torony, amelyben a löpor, a harangok és a riasztók voltak, épült téglából. (. . .) Hogy megmutassák, készek a padisaht méltón fogadni, a tornyot fényes pléhvel verték ki, a bástyákra piros kendőket akasztottak. (Hammer-Purgstall II. k. 320.)
- 78 *napja a csatának* — augusztus 29.
- 105 *háromszáz ágyu* — „A ruméliai begler bég Szigettől északra 90 000 emberrel és 300 ágyuval ütött táborn.” (Hammer-Purgstall uo.)
- 123 *beglerbég* — rangban a nagyvezér után következett; Decsy szerint „lósfarkas basa”
- 124 *Sensz Achmet* — Hammer-Purgstall szerint anatóliai beglerbég (II. k. 320.)
Szofi Adli — Hammer-Purgstallnál Szofi Ali pasa, Egyiptom egykori helytartója (II. k. 321.)
- 126 *ulufedzsi* — a szpáhik egyik fajtája
- 134 *Portuk Ali* — „A szultánnak legtapasztaltabb, leghozzáértőbb tüzérségi szakembere.” (Fessler, VII. k. 46.) Hammer-Purgstall szerint Rhodos bégje (II. k. 317. és 320.) A MNT-ben Jókai Ali Bursuknak nevezi. (II. k. 68.)
- 136 *nagyvezér* — Szokoli Mehmet (Mohamed), a nagyvezércek sorában a legjelentősebb. Urának és apósának, II. Szulejmánnak teljes bizalmát bírta; ennek halála után — II. Szelim uralkodása alatt — lényegében ő vezette az ozmán birodalom ügyeit. 1579-ben gyilkosságnak esett áldozatul.
- 290—294 *Óvdrón áll az ország főhada* — „Egino von Salmnak 30 000

Sor:

- embere volt különböző nemzetiségekből a komáromi táborban, akikkel előnyös vállalkozásokat lehetett végrehajtani." (Fessler, VII. k. 40.) — „Maximilián és testvére, Ferdinánd augusztus 15-én 8200 lovassal és 3300 gyaloggal Óvárra érkeztek, hol a német birodalmi segéd, az olasz földről küldött hadak s néhány magyar urak danárai, az utóbbiak Báthory Endre vezérlete mellett, összesen 60 000-nél több zsoldos táborozott; Nyitránál Dersffy István vezérlete alatt 10 000 fegyveres gyülekezett együvé; Perlaknál a bán, Erdődy Péter hadai s a Károly főherceggel ide sereglett stájerok, karántok, krajniak, számra 10 000 állottak. Salm tábora Komáromnál 30 000 főre ment." (Szalay, IV. k. 345.)
- 343 *Róma tervez, elveszhet Sagunt* — Titus Livius római történetíró művének — *A rómaiak viselt dolgai a város alapításától kezdve* — 21. könyvből való szíllóige: Dum Roma deliberat, Saguntum perit.
- 402 *bürü* — patakon átvezető kis deszkahíd
- 403 *zsombik* vagy *zsombék* — sűrű csomókban növő lápi növényeknek a lápból kiemelkedő erős, vastag fonadéka, illetőleg ingoványos, vizenyős lapályból imitt-amott kiálló gyepes hant, domb
- 416 *berkes* — csalittal, bozóttal, tövissel benőtt
- 506 *Egyik fiad ott szolgál a seregnél,*
Annak van egy tárogatósa — „Zrínyi legidősebb fiának, aki Miksa segédhadában tartózkodott, zászlóvivőjét és trombitását a törökök elfogták. Hogy azt a véleményt, miszerint Zrínyi fia elesett, bizonyítsák, a zászlót a falak alatt felütötték, s a trombitásnak az ismert harci nőtékat kellett fújnia." (Hammer-Purgstall II. k. 320—321.)

Harmadik felvonás

- 1 *Mikorra ég ki már e kémény* — Jókai félreértette forrását. „Ist dieser Rauch dennoch nicht ausgebrannt?" — olvasta Hammer-Purgstallnál (II. k. 321.), s úgy gondolta, hogy a „Rauch" (füst) a „kémény" szinonímája. Csakhogy a „Rauch" nemcsak füstöt jelent, hanem a német költői nyelvben a m. „családi tűzhely", „otthon", legtágabb értelemben „tanya". Szolimán szavait egyébként Szalay is helytelenül értelmezte. (IV. k. 348.)

- Sor:
- 2 *lidérckirdly* — a szókép alapja egy népi babona: a lidérc lánгалakban bolygó gonosz szellem, amely mocsárba csalja áldozatait
- 29 *Ferhdđ aga* — Hammer-Purgstall szerint Ferhád pasa; ő vezette az ostromló török sereg jobbszárnyát. (II. k. 320.)
- 34 *jatagdn* — kétszeresen hajltott pengéjű rövid kard
- 58 *Ali Portuk haldla* — „Kétszáz aranyforint, Szolimán aján-déka, hatalmasan ösztönözte Ali Portukot további erőfe-sztésekre. Augusztus 26-án egy rohamot kísérelt meg a vár ellen, amelynek során egy ágyúgolyó földre terítette; a védők kemény ellentámadással két zászlót zsákmányoltak, az egyiptomi basát (ti. Sэфri Aálit) és az ostromlók nagy ré-szét megölték.” (Fessler, VII. k. 51.)
- 84 *űszög v. űszök* — élısködő gomba okozta növénybetegség
- 475 *tűzeknek katlandból elđhozdd a szentelt ifjakat* — Uralás Sidrák, Misák és Abdenago bibliai történetére (Dániel pró-féta jövendölése, 3. fejezet), akik az isteni kegyelem folytán sértetlenül kerültek ki a tüzes kemencéből, ahová Nabukod-onzor király vetette őket.

Negyedik felvonás

- 32 *mdtkatej* — szépítőszer (Vö. JKK 44. *A Damokosok.* 312.)
- 61 *sonkoly* — lép, belőle sajtolják ki a mézet
- 125 *surgudzsdl* — a szultán három arany abronccsal díszített turbánja.
- 142 *Ne tudja ezt meg senki* — „A szultán halálát eltitkolta a nagy-vezér, és a titok megőrzését állítólag az orvos megfojtásával biztosította.” (Hammer-Purgstall II. k. 321.) — „Szo-koli Mohamed, a szultán veje (...) szükségemnek tartotta Szolimán halálát eltitkolni. (...) Ezért az elhunytnak zsidó házi orvosát — minthogy nem bízott titoktartásában — az éjjel megfojtatta.” (Fessler, VII. k. 54.)
- 199 és 200 s.k. *komparadzsi* — bombavető tüzer
- 213 és 214 s.k. *mutefellika* — Hammer-Purgstall szerint szálláscsinálók (lurirok), Decsy szerint testőr szolgálatot teljesítő váloga-tott szpáhik.
- 239 és 240 s.k. *salvdri v. salavári* — gyapjúból vagy selyemből készült bőszárú nadrág, bugyogó; keleti viselet
- 347 *A rozsz török a sđncokon keresztül*
Nyilakra fűzött pergament lövöldöz ... — „Egyúttal né-

Sor:

- met, magyar és horvát nyelvű iratokat nyilakkal a városba löttek, részben, hogy ígéretesekkel a csapatok hűségét aláássák, részben hogy a különböző nemzetiségeket egymás ellen lázítsák." (Hammer-Purgstall II. k. 321.)
- 369 s. köv. „Kamarásától, Cserenkő Ferencről egy rövid, selyem ujjast kért, majd az arany nyakláncot és a fekete, arannyal hímzett tollas kalapot, amelyen a tollak alatt egy gyémánt szikrázott. Ezután száz magyar dukátot jól megolvastva, nehogy közéjük török pénz keveredjék, tétetett az ujjasába, mondván: 'Ne mondhasa, aki megfoszt ruháimtól, hogy semmit sem talált nálam.' Majd elkéri a vár kulcsait, a dukátokhoz teszi, és mondja: 'Amig csak kezemet mozdítani tudom, senki se fozson meg aranyaimtól és a kulcsoktól. Halálom után legyen azé, aki akarja; megesküdtem, hogy nem fognak rám ujjal mutogatni a török táborban.' Négy, arannyal kivert kard közül a legrégebbit választja. 'Ezzel — úgy mond — szereztem először hírnevet és becsületet, ezzel akarom elviselni azt, amit az Ur rám kimért.' (Hammer-Purgstall II. k. 322.)
- 405 *Mondd két fiamnak* — Zrínyi monológjának ezzel a részletével vö. Arany János *Fiamnak* c. költeményében (1850):
Látod én szegény költő vagyok:
Öröktől hát nem sokat hagyok;
Legfőlebb mocsoktalan nevet...
- 523 *vastekék* — ti. vasból való tekegolyók
- 530 s. köv. „A kilőtt mozsár füstjében Zrínyi, mint a villám megdördülve felhőből, tör ki; Juranics Lőrincével, a hűséges zászló-tartóval, aki a császári zászlót lengette, az ellenség legsűrűbb soraira veti magát, és rögtön, két golyótól mellette és egy nyílától a fején találva, lerogy." (Hammer-Purgstall II. k. 322.)
- 595 *Azok, kik e toronyba dőlni jönnek,
Temetve lesznek itt velem.* — „A nagyvezér megparancsolta a csausz-basának, hogy embereivel üljön lóra. (...) Mielőtt azonban a várhoz értek volna, a torony egy dördüléssel, mintha csak az ég szakadt volna le, a levegőbe röppült s vele együtt háromezer katona." (Hammer-Purgstall II. k. 323.)

A MURÁNYI HÖLGY

KÉZIRAT, SÜGÖKÖNYV

Jókainak ez a vígjátéka csak nyomtatásban jelent meg, először az 1860-kiadás harmadik kötetében, azontúl színműveinek gyűjteményes kiadásában. Színpadi előadásáról, vagy ilyennek akárcsak a kísérletéről nem tudunk, így sügökönyve sincs; kézírata elveszett vagy lappang.

KELETKEZÉS, FORRÁSOK

Keletkezését illetőleg homályban tapogatózunk. Az egyetlen szilárd támpont a Hölgyfutár 1860. január 21-i számában olvasható hír: „Jókai Mórtól *A vértanúk* c. drámán kívül, mely a szigetvári hőstörténetet tárgyazza, egy vígjáték is fog közelebb megjelenni. A vígjáték hőse *Szécsi Mária*. A darab rimes versekben van írva.” Ebben az időpontban tehát a dráma már készen volt, vagy legalábbis közel a befejezéshez. De konkrét adatok híján még találgatnunk sem lehet, milyen belső és külső ihletésre fogott hozzá írónk a színdarab kidolgozásához. Azt sem tudjuk, hogy miért nem adta be művét a színházhoz előadás végett.

A „murányi kaland” irodalmunk leggyakrabban feldolgozott epikai-drámái témája. Gyöngyösi István heroikus-barokk eposzát, Petőfi, Arany és Tompa elbeszélő költeményét nyilván ismerte Jókai, de olvashatta Kisfaludy Károlynak 1820-ból való *Szécsi Mária, vagy: Múrdnyvdr ostromlása* c. négy felvonásos színművét is. Viszota Gyula szerint (*Széchy Mária a drámái költészetben*. Bp. 1892. 19–23.) Jókai vígjátékának közvetlen forrása — Gyöngyösi művén kívül — egy Jean de Laboureur nevű francia szerző *Rélation du voyage de la Reine de Pologne* 1647-ben Párizsban megjelent művének *Histoire des Amours du Comte et de la Comtesse Wesselényi* c. részlete lehetett. A regényes történet szerepel Jókai kedvenc külföldi anakdotagyűjteményében, a *Dictionnaire de l'amour*-ban is. (V. k. 406–409.) Itt főleg arról van szó, hogy Wesselényi már Széchy Máriának első házassága előtt is szerelmes volt belé; Jókai azonban ezt az egyébként történetileg nem hiteles adatot nem használta fel.

IRODALOM

Annak ellenére, hogy a vígjáték könyvdráma maradt, irodalomtörténetünkben eléggé sűrűn — ha nem is részletesen — esett róla szó.

Bayer újabb példáját szolgáltatva Jókai-ellenes elfogultságának, amikor — konkrét bizonyítékok nélkül — nagy fölényesen ki-

jelentette, hogy „Jókainak ezt a darabját még az eredetiekben szü-
kölködő Nemzeti Színház sem merte előadni”. (DT II. k. 283.)

Aczád Ignác viszont végigtekintve a Széchy Máriáról készült
darabokon, úgy találta, hogy *A murdnyi hölgy* „az e tárgyú összes
színművek közt a legértékesebb”. (Aczád Ignác: *Széchy Mária*. Bp.
1885. 4., 131.)

Viszota Gyula fentebb idézett értekezésében helyeselte Jókai tárgy-
választását, mert a téma alkalmas vígjátékra, de hozzátette, hogy
a komikum nem annyira a szereplők jelleméből, hanem inkább kül-
sőségekből folyik. A legjobban még Kriska alakja sikerült: ő az, aki
a legkomikusabb helyzeteket idézi elő a darabban, a leghatározottabb
vonásokkal jelenik meg előttünk.

Vnutszó Berta a főhősök jellemét elemezte. „Mária alakját úgy
fogta fel az író, mint akinck vitézkedése, hősiessége csak erőltetett.
Csak addig játssza a férfinck harcos szerepét, amíg a szerelem le nem
győzi. Ezzel a felfogással azután a vár átadása is motiválva van. Mert
Murány várának bevétele voltaképpen árulás következtében történt.
De ezt az árulást így a szerelmében elvakult nőnek meg tudjuk bocsá-
tani. Wesselényi alakja a darabban nem domborul ki kellőleg. Leg-
jobban sikerült alkotás Kriska, aki humoros, groteszk vonásaival
pompásan belcillik a vígjáték kereteibe.” (62.)

Zsigmond Ferenc így vélekedett a darabról: „Értéke csekély.
Hangsúlyos verselésű, rövid, dallamos sorai Vörösmarty *Csongor és
Tündéjét* juttatják eszünkbe, de egyúttal persze az értékbeli végzetes
különbséget is. Különben mintha a koncepcióba is a *Csongor és
Tündérből* került volna, mint kölcsön-írszlet, az az eljárás, hogy
Wesselényi Ferenc és Szécsi Mária érzelmesen regényes jellemei
mellé ellentétül Jókai is egy ügyefogyott, nevetséges komikus párt
állít: Borongót és Kriskát. (. . .) Tehát a két főszemély jellemében
nincs komikum, csak a két mellékszemélyben, ezekben is meglehe-
tősen seklýes. A darabon nem esett méltatlanság, hogy nem adták
elő.” (234.)

Péntek Irma *A történeti vígjáték a magyar irodalomban* (Karcag,
1931.) c. dolgozatában így értékeli a darabot: „Az ismert történetbe
azzal sikerült az írónak vígjátéki fordulatokat csempészni, hogy a fő-
cselekményt házassági intrikával szövi át. Borongó várnagy szerelmes
Máriába, és a vén Kriska asszony össze akarja őket boronálni. Naiv
felsülésük komikus hatású. — A darabon nagyon érzik, hogy regénylábó
dialogizált története; külső formára kellemesnek mondható hangsúlyos
verselése miatt.” (17.)

Kozma Magdolna azt írja disszertációjában (*A magyar történeti
vígjáték*. Bp. 1931. 26.), hogy „Jókai helyzetkomikumon alapuló

verses vígjátéka nem aknázza ki eléggé a romantikus tárgyban rejlő anyagot". Viszont úgy gondolja, „hogy még igazi drámalró tehetség is nehezen tudna megbirkózni a murányi kaland dramatiszálásával, mert az csak látszatra kínálkozik magától vígjátéki tárgynak, s a benne rejlő költőiséget nehéz kihozni". Kozma megemlíti azt is, hogy *A murányi hölgyet* Szegeden műkedvelők előadták, de közelebbi adatokat nem közöl erről.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Az 1860-as kiadásban a személyek felsorolásában és az első felvonásban Vesselényi áll. Ezt az eltérést külön nem jelöltük. Azt sem jelöltük, hogy az NK-ban a jelenetek számozása római számokkal történt.

A „Személyek” közt: híve (NK: híve)

Első felvonás

Sor:

- 1 előtt élesítik (NK: élesítik)
szegletben (NK: szögletben)
vívókard (NK: vívókard)
nélkül oldalt (NK: nélkül, oldalt)
hosszu (NK: hosszú)
8 segíték (NK: segíték)
13 Tűz (NK: Tűz)
25 szívben (NK: szívbén)
40 hát. (NK: hát...)
79 vénségemre (1860: végségemre — sh. —)
188 vívó-kardokat (NK: vívókardokat)
193 és 194 s.k. Vivó állásba (NK: Vivóállásba)
203 szúrás (NK: szurás)
206 huz (NK: húz)
219 te! (NK: te)
222 vállonítva (NK: vállat vonva)
248 és 249 s.k. hódító (NK: hódító)
256 és 257 s.k. térdreereszkedik (NK: térdre ereszkedik)
289 gyász, (NK: gyász;)
294 sirathadd (NK: sirathadd)
351 lányom (NK: lányom)
365 meggyulad: (NK: meggyulad.)
461 ur (NK: úr)

Sor:	
462	parancsoló. (NK: parancsoló,)
464	alkotott: (NK: alkotott.)
470	lányomasszony! (NK: lányomasszony)
485	boszant! (NK: boszant)
488	biztosítám (NK: biztosítám)
490	Biztosítám (NK: Biztosítám)
496	örülök. (NK: örülök,)
497	Ugy (NK: Úgy)
	idvezülök (NK: idvezülök)
499	sírva (NK: sírva)
502	nyújtja (NK: nyújtja)
524	röppentyű (NK: röppentyű)
525	én: (NK: én,)
531	Míg (NK: Míg)
533	míg (NK: míg)
546	hírnökét (NK: hírnökét)
550	hiúság — (NK: hiúság)
594	beszélsz? (1860: beszélsz. — sb. —) emendáltak.

Második felvonás

	I előtt	színpadot (színpadot)
		kis leülésre (NK: kis, leülésre)
19		de (NK: te)
29		im (NK: im)
39		híven (NK: híven)
57		szív (NK: szív)
64		ugy-e (NK: úgy-e)
65		urli (NK: úrli)
67		íjju ur (NK: íjju úr)
75		urnője (NK: úrnője)
100		Szive (NK: Szíve)
105		szívébe (NK: szívébe)
108		ugy (NK: úgy)
111 és 112	s.k.	tulsó (NK: tülso)
117		szívem (NK: szívem)
118		boldogan (NK: boldogon)
123		könnyet (NK: könnyet)
125		ítél (NK: íté)
129		Leteríti (NK: Leteríti)
131		mult (NK: múlt)

Sor:	
137	Fájdalomtól, felmagasztalt (1860: Fájdalomtól. Felmagasztalt — sh. — emendálruk)
138	így (NK: így)
139	úgy (NK: úgy)
144	újra (NK: újra)
145	e földön (NK: a földön)
148	úgy (NK: úgy) boldogítani (NK: boldogítani)
162	Ugy (NK: Úgy)
164	szólj! (NK: szólj;)
168	így (NK: így)
169	Új (NK: Új)
174	sírhelyemben (NK: sírhelyemben)
181	így (NK: így)
188	dbra-tünemény (NK: dlom-tünemény)
197	így (NK: így)
199	szorítva (NK: szorítva)
207	szíved (NK: szíved)
217	kívül (NK: kívül) Ugy (NK: Úgy)
253	bírni (NK: bírni)
269	szerelme, (NK: szerelme.)
295	jámbort. (NK: jámbort,)
297	kő, (NK: kő. — sh. —)
321	urfi (NK: úrfi)
325	Ugy (NK: Úgy)
332	Így (NK: Így)
334	Ifjú (NK: Ifjú)
336	Soh'se (NK: Soh-se)
347	Borongó. (NK: Borongó)
348	Mit, Borongó (NK: Mit Borongó)
363	úgy-e (NK: úgy-e)
372	megtanítom (NK: megtanítom)
376	Hátrafordul (NK: Hátra fordul)

Harmadik felvonás

11	fánkot. (NK: fánkot,)
19	így (NK: így)
20	Ugy (NK: Úgy)
24	beszélni, hogyha (NK: beszélni hogyha)

Sor:	
83	ugy (NK: úgy)
44	urát. (NK: urát,)
48	kincs, (NK: kincs.)
50	Ugy (NK: Úgy)
51	Ugy (NK: Úgy)
65	illik, (NK: illik.)
68	divat, (NK: divat?)
76, 77	Roszul (NK: Roszúl)
87	Ugy (NK: Úgy)
92	oszlopát", (NK: oszlopát")
95	szépen utána (NK: utána szépen)
96	bűnömnek (NK: bűnömnek)
100	van: (NK: van,)
102	S a szokásos (NK: A szokásos)
106	még nel (NK: még ne,)
113	Igy (NK: Így)
114	kezembe? (1860: kezembe. — sh. — emendáltuk) nélkül (NK: nélkül)
121	mondátok, (NK: mondátok) tűzbe-vízbe (NK: tűzbe-vízbe)
143	okoz; (NK: okoz:)
151	Igy (NK: Így) kezed. (NK: kezed,)
156	velünk: (NK: velünk.)
160	ugy (NK: úgy)
169	mutatja mint (NK: mutatja, mint)
170	így (NK: így)
172	urfi (NK: úrfi)
184	jöttem; (NK: jöttem,)
188	elveszték (NK: elveszték)
189	Boldogító (NK: Boldogító) képzetem, (NK: képzetem)
197	bíráim (NK: bírám)
199	ohajtottalak (NK: óhajtottalak)
200	ugy (NK: úgy)
217	Igy (NK: Így)
221	ottan: (NK: ottan,)
223	Igy (NK: Így)
225	ugy (NK: úgy)
228	Annak, akiben (NK: Annak akiben) bízál (NK: bízá)

Sor:	
230	ugy (NK: úgy)
235	csalatkozám (NK: csalakozám — sh. —)
239	Hej (NK: Haj)
264	karjaimban. (NK: karjaimban)
267	urfit (NK: úrfít)
269	Tiszteletreméltó, nyájas (NK: Tiszteletreméltó nyájas)
277	ordító (NK: ordító)
285	útfelen (NK: útfelen)
292	nyakunkon (NK: nyakukon — sh. —)
296 és 297 s.k.	kinálják (NK: kínálják)
299	lelkén? (NK: lelkén.)
299 és 300 s.k.	sírva (NK: sírva)
304	ellened. (NK: ellened.)
305	Máriámnak (NK: Máriának)
308	ugy (NK: úgy)
326	ugy (NK: úgy)
333	Híveinknek (NK: Híveinknek)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

A „Személyek” között *Kriska* — a Krisztina becéző alakja *napa* — anyós. Széchy Mária első férjének, gróf iktári Bethlen Istvánnak anyját Csáky Krisztinának hívták. E szerint a *Kriska* név történetileg hiteles, bár szerepeltetése és a „mostoha” jelző nem az. 1644-ben Csáky Krisztina nem volt Murányban; Széchy Márián kívül a családból csak legfiatalabb húga, Illyésházi Gáborné Széchy Éva tartózkodott ekkor a várban.

Első felvonás

Sor:	
I előtt	<i>sánckosár</i> vagy <i>sánckas</i> — ágyúk védelméül szolgáló, földdel töltött, henger alakú kosár
	<i>csimbók</i> — csomós hajfonat
102	<i>cselő</i> — nyelvjárási szó, a.m. „jobbra”, az igába fogott szarvasmarha terelésére használják. Jókai itt valószínűleg azt akarja mondani, hogy „a pataknál jobbra”.
142	<i>múslás</i> — jó minőségű borfajta
150	<i>derce</i> — korpához hasonló barna őrlemény
329 és 330 s.k.	<i>pötyögős ujjakkal</i> — bő, löryögős ujjakkal

Sor:

- 342 *degetes* — szurtos, mocskos
384 és köv. az „asszony-intés” a XVII. és XVIII. század alkalmi és oktató költészetének volt egyik, főleg kéziratban elterjedt műfaja. Jókai Kriska monológiát vagy ezek nyomán fogalmazta meg, vagy szórul szóra idézett egyet. Közvetlen forrását nem sikerült megtalálnunk.
512 *Jézabel* — Áháb zsidó király felesége, a romlottság, gonoszság jelképe

Második felvonás

- 1 előtt *fakerítés hevederei* — a deszkakerítés függőleges oszlopait vízszintesen összetartó gerendák
131 Wesselényi első felesége, aki 1644. április 6-án — tehát ke-
reken négy hónappal Murány megvétele előtt — halt meg,
özv. Serényi Mihályné Bosnyák Zsófia volt; a Mária nevet
Jókai ruházta rá.
145 Gyöngyösi említi eposzában (III. rész 366—368. versszak),
hogy a haldokló Bosnyák Zsófia irányította Wesselényi
figyelmét Széchy Máriára.
184 Ez a motívum *Laboureur* elbeszéléseben is szerepel, azzal
a különbséggel, hogy Wesselényinek álmában nem elhunyt
felesége, hanem egy öreg ember jelent meg, s figyelmeztette
őt, hogy a várat csakis Széchy Mária segítségével szer-
ezheti meg.
288 *guba* — vastag, durva posztóbból készült köpeny
299 *kupcihér* — tekergő, naplopó
337 *Anda Pál uram* — szájtáti, bamba alak
355 *gavar* — gavallér, csinosan öltözött legény

Harmadik felvonás

- 11 *már megsülttetém a fánkot* — ez volt a lakodalmi tészta
67 *cafrang* — ruhadisz
80 *Pápa fűvel, tisztes fűvel,*
Angyal-haraptya gyökérrel,
Boldogasszony tenyerével — „Az Áldott Csükküllőnek, vagy
amint más névvel hívják, Pápa fűnek levele és virága sza-
gatlan, gyomorerősítő, haslágyltó.” (*Orvosi fűvészkönyv,*
mint a Magyar Fűvészkönyv praktika része. Debrecenben,
1813. 311.) Tisztesfű: „A bábák és kuruzsló asszonyok

Sor:

a Tisztos Hunyászból fődöt készítene, különb-külömb nyavalyák ellen, mely főd az inakat erősíti." (Uo. 369/70.) Angyalruha fü vagy Pénzlevelü Lizinka: „Ize keserü és egy kevésé fojtós; dicsérik némelyek a hosszas hasmenésekben." (Uo. 165.) Boldogasszony tenyere vagy Karéjos Bokál: „Öntött teáját dicsérik a tüdő gyengesége és fehér folyás ellen, de leginkább csak külsőképpen élnek vele, a sérvésnek, torokdagadásnak, tökösségnek stb. kötözésére." (Uo. 160.)

92 *Martyrok oszlopa* — Nagy István protestáns prédikátor tollából jelent meg 1674-ben Kolozsvárt egy *Martyrok koronája* c. vallásos mű.

Szentek hegedsje — sok kiadást megért református énekgyűjtemény Szönyi Benjámín szerkesztésében; első kiadása Kolozsvár, 1762. Jókai már a *Hétköznapiakban* is említi, de szerepel sok más regényében is. (*Szép Mihály, Eppour si muove, Rab Ráby, A löcsei fehérasszony, Mire megvénülünk.*)

154 *tízöles* — szókép, a.m. hatalmas

242 *Idrma-kürt* — kürt, amellyel veszély idején riadót fújtak

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Canzi műmelléklete a *Dalmához* (OSZK Színháztörténeti Tár)
- II. Jókai rajzai a rendező számára a *Manlius Sinister* súgókönyvében (PIM)
- III. Egressy Gábor mint Dózsa György (OSZK Színháztörténeti Tár)
- IV. Zrínyi monológja *A szigetvári vértanúkból* Jókai kézírásában (PIM)

NÉVMUTATÓ

- Acsády Ignác 947
 Alexander Bernát 734
 Angely, Jean Jacques Louis 793
 Arany János 875, 946
 Asztalos Istvánné 791
- Bajza József 726, 738—39, 744, 746, 779—80, 783
 Balog István 782
 Bartha János 781—82, 794
 Bartháné Mészlényi Anna 878
 Bayer József 725, 732, 786, 790, 796, 809, 813, 837, 881, 902, 928, 946
 Bäuerle, Adolf 791
 Benkő Kálmán 921—22, 925
 Beöthy Zsolt 732, 734, 814, 903
 Berényi Antal 876
 Biró Sándor 877
 Bocsor István 747, 877
 Boildieu, François Adrien 791
 Bonfini(us), Antonio 893
 Borovszky Samu 740
 Boufflers, Stanislas Jean 791
 Budai Ézsaiás 807
 Budai Ferenc 747, 877
 Bulyovszky Gyula 801, 811, 879, 927
 Bulyovszkyné Szilágyi Lilla 801, 809—10
- Canzi Ágost 812
 Czakó Zsigmond 782, 790—91, 802
 Czuczor Gergely 738, 839, 892
- Császár Ferenc 779, 899
 Csengery Antal 839, 832, 892, 902
 Csepregi Lajos 921—22
 Cserhalmi Hecht Irén 732
- Decsy Sámuel 924
 Degré Alajos 725
 Donizetti, Gaetano 791
 Dumas, Alexandre père 732, 748, 838
 Dux Adolf 897
- Egressy Béni 782, 792, 794
 Egressy Gábor 739, 779, 782, 829, 876, 891—92, 895, 899, 926, 928—29
 Engel, Johann Christian 747, 893
 Eötvös József 892, 894, 904
 Erkel Ferenc 874, 865, 896
 Erkel Gyula 864
 Erkel Sándor 864—65
 Eusebius 834
- Fánecs Lajos 779—80, 782, 890, 800
 Fáy András 738
 Fekete Sándor 738, 748
 Feleki Miklós 834, 877, 924—25

- Ferenczi Zoltán 745
 Fessler, Aurel Ignaz 747, 808, 877,
 893, 923
 Festetich Andor 732
 Festetich Leó 809, 829
 Feszty Árpád 812
 Fraknói Vilmos 747
 Frankenburg Adolf 790
 Füredy Mihály 782, 794
- Gaal József 793—94
 Gál János 733—35
 Gallia Fülöp 745
 Gibbon, Edward 808, 833—34,
 837
 Greguss Ágost 878, 900, 901, 903
 Grósz Károly 880
 Gyöngyösi István 946
 Gyulai Pál 731—32, 740, 744,
 772, 876, 878, 897, 901—03
- Hammer-Purgstall, Josef 922,
 924
 Hankiss János 834
 Heckenast Gusztáv 727
 Hegedüs Lajos 801, 809, 876
 Hegedüs Sándor 812
 Hegedüs Sándorné Jókai Jolán
 737—38, 895, 925—26
 Hegyessy Kálmán 808
 Horvát István 807
 Horváth Mihály 741
 H. Törő Györgyi 790, 902
 Hubenai Ferenc 782
 Hubenai Ferencné Magda Lujza
 794, 810
 Hugo, Victor 732, 748, 838, 881
 Huszár Imre 880
- Jászai Mari 880
 Jókainé Laborfalvy Róza 738,
 800, 809—10, 813, 835, 876,
 878, 895, 924—26
 Jókainé Nagy Bella 812
- Kádár Jolán 880
 Kállay Ferenc 808
 Katona István 893
 Kemény Nándorné 737
 Kemény Zsigmond 808, 829—
 32, 836, 876, 878, 903
 Kern Leó 791, 864—65
 Kisfaludy Károly 946
 Kohn Sámuel 747
 Komáromi Alajos 925
 Komlóssy Ferenc 777, 803, 806,
 809, 921—22
 Komlóssy Ida 800, 835
 Kovács Pál 780
 Kovácsné Csávássy-Fekete Mária
 795
 Kozma Magdolna 947
 Körner, Theodor 923, 927, 929
- Laboureur, Jean de 946
 László József 782, 794, 829, 835
 Latkóczy Lajosné Hivatal Anikó
 794
 Lendvay Márton 782, 800, 809—
 10, 829, 835, 875
 ifj. Lendvay Márton 895, 925
 Lendvay Mártonné Hivatal Anikó
 783
 Lengyel Balázs 881
 Lewinsky, Josef 880
- Madách Imre 738, 876
 Major Ervin 864
 Makó Lajos 812
 Mentovich Ferenc 875
 Mikszáth Kálmán 725, 738, 745,
 749, 786
- Ipolyi Arnold 808
 Istvánffy Miklós 747
 Ivánfi Jenő 732, 796

- Molnár József 735
 Móricz Zsigmond 749
 Munkácsy Flóra 895
 Musset, Alfred 732

 Nagy Ignác 829
 Nagy Miklós 905
 Nemes Ferenc 732

 Obernyik Károly 738, 791—92,
 876

 Pákh Albert 780—81
 Papp Ferenc 902
 Paulay Ede 732, 880
 Péntek Irma 947
 Perényi József 734, 748, 786, 882
 Petőfi Sándor 725, 727—28,
 737—39, 740, 745, 778—79,
 782, 905, 946
 Petrik József 881
 Pintér Jenő 734, 881, 903,
 929
 Pitaval, François Gayot de 800
 Podhradzky József 877
 Pray György 747, 807
 Prém József 726, 732
 Prielle Kornélia 781, 924
 Pukánszky Kádár Jolán 739,
 781, 790, 802, 829, 836

 Ráday Gedeon 779, 780, 790
 Rajka László 800
 Ráth-Végh István 800
 Réthy Mihály 782, 795, 878

 Salamon Ferenc 878
 Schiller, Friedrich 881
 Shakespeare, William 741, 744,
 748, 878, 881, 898
 Simonffy Kálmán 896
 Solt Andor 802
 Sőtér István 814, 904

 Szabó István 808
 Szabó József 748
 Szabó László 732, 794, 802, 881,
 903
 Szalay László 741, 877, 893, 923
 Szana Tamás 740
 Szász Károly 732—33, 834, 838,
 875, 881, 903, 928
 Szathmáriné Farkas Lujza 783
 Széchenyi István 749
 Szegfy Mór 902
 Szelestey László 902
 Szénfy (Kohlmann) Gusztáv 782
 Szentpétery Zsigmond 779, 781,
 794, 809, 829, 835, 877
 Szerdahelyi Kálmán 895
 Szigeti József 782, 800—01,
 809—10, 829, 877, 795
 Szigligeti Ede 726, 734, 738—39,
 749, 778—79, 782, 829, 876,
 892, 896—97, 922, 924
 Szilágyi Ferenc 810
 Szilágyi Pál 877, 895
 Szilágyi Sándor 834, 875, 924
 Szilágyi Virgil 811
 Szinnyei Ferenc 738, 800, 805
 Szinnyei József 725, 739, 790
 Szontágh Gusztáv 808
 Szuper Károly 725—26
 Szűcs Lajosné 791

 Taurinus (Stieröchsel) István 893
 Teleki József 745—46, 802, 898,
 902
 Teleki László 834
 Telepy György 782, 795, 835
 Thuróczy János 877, 893
 Toldy Ferenc 737—38, 808, 892
 Tomori (Theodorovics) Anasz-
 táz 875
 Tompa Mihály 946
 Tóth József 800, 835, 892, 895, 925

Tóth Lőrinc 782, 876

Udvarhelyi Miklós 782, 795, 809,
835, 878, 895, 925

Udvarhelyi Sándor 801, 878, 925

Ürményi József 829

Vahot Imre 781, 784, 790, 795,
809, 829, 900, 927

Vajda János 898, 926

Váli Béla 726

Váli Ferenc 808

Váli Mari 779, 792

Vas Andor (Hazucha Ferenc) 783

Végh Ferenc 808

Vértesy Jenő 749, 786, 808,
833—34

Viszota Gyula 726, 946—47

Vörösmarty Mihály 718—39,
744—46, 748, 750, 779, 808—
09, 929, 947

Vnutszó Berta 731, 734, 749, 790,
796, 802, 813, 838, 881, 903,
928, 947

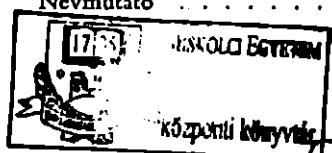
Wenzel Gusztáv 808

Zsigmond Ferenc 733, 738,
748, 750, 809, 814, 834, 838,
882, 903, 923, 929, 947

TARTALOM

(Az első számoszlop a főszövegre,
a második a jegyzetekre utal.)

A zsidó fiú	5 737
A két gyám	73 777
Aline	145 790
A földönfutó	197 792
A hulla férje	197 799
Dalma	309 803
Manlius Sinister	377 828
Immetullah	433 863
Könyves Kálmán	459 875
Dózsa György	513 890
A szigetvári vértanúk	585 921
A murányi hölgy	673 946
Jegyzetek	721
Rövidítések	723
Bevezetés a jegyzetekhez	725
A drámák jegyzetei	737
A képmelléletekről	955
Névmutató	956

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
BUDAI ANIKÓ

A kötetért
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

AK 1258 k 7174
Terjedelme: 48,2 (A/5) fv + 4 oldal melléklet

✱

71.70473 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

